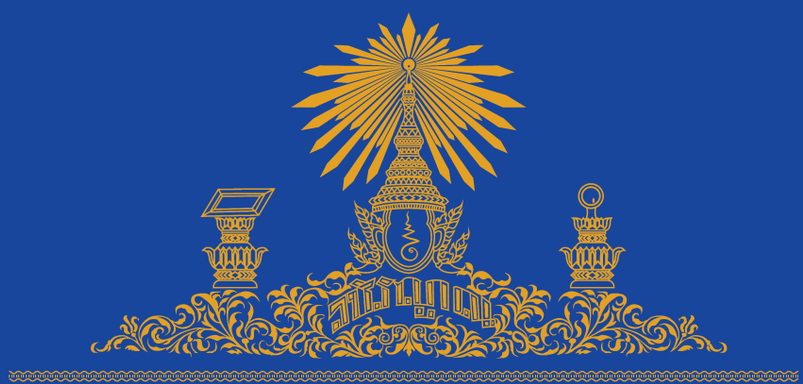


วชิรญาณ

เล่ม ๘/๒๔ ตอนที่ ๓๑-๓๖

เมษายน - กันยายน ร.ศ. ๑๑๖



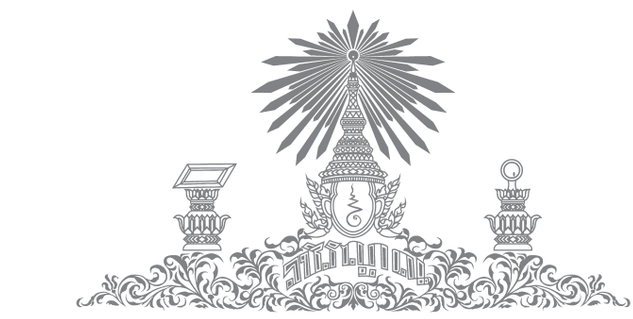
มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา
ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
จัดพิมพ์
เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา
สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ
๑๒ สิงหาคม ๒๕๕๕



วชิรญาณ

เล่ม ๘/๒๔ ตอนที่ ๓๑-๓๖

เมษายน-กันยายน ร.ศ. ๑๑๖



มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา
ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
จัดพิมพ์
เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา
สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ
๑๒ สิงหาคม ๒๕๕๕

วชิรญาณ เล่ม ๘/๒๔ ตอนที่ ๓๑-๓๖ เมษายน-กันยายน ร.ศ. ๑๑๖

มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา

พิมพ์ครั้งที่ ๑ พุทธศักราช ๒๕๕๗

จำนวน ๕๐๐ เล่ม

ลิขสิทธิ์ มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา

อาคารศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ๒๐ ถนนบรมราชชนนี เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ ๑๐๑๗๐

โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๒๘๘๐-๙๒๑๒

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

วชิรญาณ เล่ม ๘/๒๔ ตอนที่ ๓๑-๓๖ เมษายน-กันยายน ร.ศ. ๑๑๖. -- กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, ๒๕๕๗.

๖๗๔ หน้า.

มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๕๕

๑. รวมเรื่อง. I. ชื่อเรื่อง.

๐๘๙.๙๕๙๑๑

ISBN 978-616-7308-34-0

จัดพิมพ์โดย บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด

เลขที่ ๑๑ ซอยสุขุมวิท ๓๑ (สวัสดี) ถนนสุขุมวิท แขวงคลองเตยเหนือ เขตวัฒนา กรุงเทพฯ ๑๐๑๑๐

www.nanmeebooks.com

เพลตที่ คลาสิคสแกน โทร. ๐-๒๒๙๑-๗๕๗๕ **พิมพ์ที่** อักษรสัมพันธ์ โทร. ๐-๒๔๒๘-๗๕๐๐

ผู้สนับสนุนโครงการ





เนื่องในมหามงคลวโรกาสที่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ในวันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๕๕ มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ได้จัดพิมพ์หนังสือชุด วชิรญาณ ออกเผยแพร่เพื่อเฉลิมพระเกียรติด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ

หนังสือชุด วชิรญาณ ประกอบด้วยหนังสือวชิรญาณ วชิรญาณวิเศษ วชิรญาณสุภาษิต วชิรญาณวิเศษ ฉบับปีใหม่ วชิรญาณวิเศษฉบับเฉลิมพระชนม์พรรษา และวชิรญาณสโมสร เป็นหนังสือพิมพ์เพื่อเผยแพร่ความรู้ที่ออกโดยหอพระสมุดวชิรญาณ ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๒๗ เป็นต้นมา โดยเริ่มออกหนังสือพิมพ์วชิรญาณเป็นรายเดือน จนถึงพุทธศักราช ๒๔๔๘ ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๒๘ ถึงพุทธศักราช ๒๔๓๖ กรรมสัมปาทิกและสมาชิกหอพระสมุดฯ ได้ออกหนังสือพิมพ์อีกฉบับหนึ่งเป็นรายสัปดาห์ ชื่อว่า หนังสือพิมพ์วชิรญาณวิเศษ นอกจากนั้นในโอกาสพิเศษต่าง ๆ ของบ้านเมือง หอพระสมุดวชิรญาณยังได้ออกหนังสือพิมพ์เฉลิมฉลองโอกาสพิเศษนั้นด้วย ได้แก่ หนังสือพิมพ์วชิรญาณวิเศษฉบับปีใหม่ หนังสือพิมพ์วชิรญาณวิเศษฉบับเฉลิมพระชนม์พรรษา และหนังสือวชิรญาณสโมสร หนังสือพิมพ์ที่ออกโดยหอพระสมุดวชิรญาณนี้ มีลักษณะเนื้อหาที่เป็นสารประโยชน์ ทั้งเรื่องเก่าที่ยังไม่เคยจัดพิมพ์เผยแพร่มาก่อน รวมทั้งเรื่องที่แต่งขึ้นใหม่ ตลอดจนเรื่องแปลต่าง ๆ ที่น่าสนใจ โดยกรรมสัมปาทิก และสมาชิกหอพระสมุดฯ ในขณะนั้น อันได้แก่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ พระยาศรีสหเทพ (เส็ง วิรยศิริ) และบุคคลอื่น ๆ ซึ่งล้วนเป็นนักปราชญ์ผู้ทรงภูมิความรู้เป็นอย่างยิ่งของสังคมไทย ทำให้หนังสือชุด วชิรญาณ ยังคงเป็นหนังสือดีที่ควรค่าแก่การศึกษาค้นคว้าอย่างแท้จริง

การจัดพิมพ์หนังสือชุด วชิรญาณ นี้ นับเป็นการจัดพิมพ์หนังสือครั้งสำคัญยิ่งอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากเป็นหนังสือเก่าที่มีอายุมากกว่า ๑๐๐ ปี ซึ่งไม่เคยมีการนำมาจัดพิมพ์ให้สมบูรณ์อีกเลยหลังจากที่เลิกออกแล้ว ดังนั้นการจัดพิมพ์หนังสือชุดนี้เนื่องในมหามงคลวโรกาสฯ ดังกล่าว นอกจากจะเป็นการสนองพระมหากรุณาธิคุณในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถแล้ว ยังเป็นการเผยแพร่ความรู้จากหนังสือของหอพระสมุดวชิรญาณในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกด้วย ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่การศึกษาค้นคว้าทางวิชาการหลายสาขา โดยเฉพาะเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวรรณกรรมของชาติ



หนังสือชุด “วชิรญาณ”

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มีพระราชดำริจะจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ วันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๕๕ จึงมีพระราชกระแสรับสั่งให้มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา จัดพิมพ์หนังสือชุด “วชิรญาณ” เพื่อร่วมเฉลิมพระเกียรติในวาระสำคัญยิ่งนี้

หนังสือชุด “วชิรญาณ” เป็นหนังสือที่ออกในนามหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระบรมราชตระกูล ประกอบด้วยหนังสือ ๖ เรื่อง คือ วชิรญาณ วชิรญาณวิเศษ วชิรญาณสุภาษิต วชิรญาณวิเศษฉบับปีใหม่ วชิรญาณวิเศษฉบับเฉลิมพระชนม์พรรษา และวชิรญาณสโมสร โดยมีที่มาและสาระสังเขป ดังนี้

๑. วชิรญาณ เป็นหนังสือที่กำหนดออกเป็นรายเดือน รวมเย็บเล่มได้ ๒๔ เล่ม ออกครั้งแรกเมื่อพุทธศักราช ๒๔๒๗–๒๔๒๘ แล้วหยุดไป กลับมาออกเป็นครั้งที่ ๒ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๗–๒๔๔๘ รวม ๑๒ ปี มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ความรู้ ให้ความเพลิดเพลินแก่สมาชิก ตลอดจนรายงานข่าวสารของหอพระสมุดฯ

เนื้อเรื่องแบ่งเป็น ๘ แผนก คือ

๑. คำนำ เป็นเรื่องแสดงความคิดเห็นในสิ่งทั้งหลายทั้งปวง

๒. การต่างประเทศ รวมเรื่องต่าง ๆ ในนานาประเทศที่สมาชิกส่งมาลงพิมพ์

๓. กิจการ เป็นเรื่องที่เห็นว่ามีคุณประโยชน์ เพื่อความรู้ ความประพฤติ ตลอดจนการประกอบสัมมาอาชีพ

๔. เรื่องอ่านเล่น เป็นนิทาน หรือเรื่องต่าง ๆ ที่ทำให้สมาชิกอ่านแล้วสนุกสนานเพลิดเพลิน

๕. เบ็ดเตล็ด เป็นเรื่องปกิณกะ

๖. เรื่องโบราณ เป็นเรื่องประวัติศาสตร์ที่ควรรู้ ได้แก่ จดหมายเหตุ สารตราถึงเมืองประเทศราช เป็นต้น

๗. โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน

๘. รายงานหอพระสมุดวชิรญาณ รายงานการประชุมกรรมสัมปาทิก (กรรมการ) และกิจการของหอพระสมุดฯ

๒. วชิรญาณวิเศษ เป็นหนังสือที่มีกำหนดออกเป็นรายสัปดาห์ ออกครั้งแรกเมื่อพุทธศักราช ๒๔๒๘ และฉบับสุดท้ายเมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๖ รวมเย็บเล่มได้ ๙ เล่ม

วชิรญาณวิเศษเกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยกรรมสัมปาทิกสภาปีที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๒๗ มีพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ (พระยศขณะนั้น) เป็นสภานายก ทรงคิดจะจัดทำหนังสือข่าวสารของหอพระสมุดวชิรญาณให้แตกต่างจากหนังสือวชิรญาณที่ได้ออกมาแล้ว โดยการออกหนังสือขึ้นอีกเล่มหนึ่งชื่อว่า “วชิรญาณวิเศษ” กำหนดออกทุก ๓ วัน คือวันอาทิตย์และวันพฤหัสบดี ควบคู่กันไปกับการออกหนังสือวชิรญาณ จุดประสงค์ของวชิรญาณวิเศษ คือรายงานข่าวราชการที่เกิดขึ้นทุกวันโดยพิมพ์แจกสมาชิกหอพระสมุดฯ เพื่อทราบ หนังสือนี้ออกได้ไม่นานจึงยกเลิก เนื่องจากโรงพิมพ์หลวงไม่มีกระดาษสำหรับพิมพ์

ต่อมาเมื่อพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงดำรงตำแหน่งสภานายกหอพระสมุดวชิรญาณ ได้ทรงรื้อฟื้นหนังสือวชิรญาณวิเศษขึ้น แล้วเปลี่ยนเวลาออกและวัตถุประสงค์เสียใหม่ เป็นออกทุก ๗ วัน ฉบับแรกเมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๒๘ และมีเนื้อหาสาระเพิ่มมากขึ้น กำหนดให้กรรมสัมปาทิกผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันเรียบเรียงเรื่องมาลง อีกทั้งเชิญสมาชิกร่วมเขียนเรื่องมาลงพิมพ์ด้วย ขณะเดียวกันเมื่อทรงออกวชิรญาณวิเศษแล้ว วชิรญาณรายเดือนที่ออกอยู่จึงทรงยกเลิกไป

วชิรญาณวิเศษที่ออกใหม่นี้ มีการเปลี่ยนแปลงขนาดและรูปเล่ม คือ กว้าง ๒๔ เซนติเมตร ยาว ๓๒ เซนติเมตร วัตถุประสงค์เพื่อเป็นเครื่องแสวงหาความรู้ตลอดจนความบันเทิงแก่สมาชิกหอพระสมุดฯ ดังนั้นเนื้อหาภายในเล่มจึงมีเรื่องดี ๆ น่ารู้ น่าอ่านมากมาย ทั้งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ขนบธรรมเนียมของบ้านเมือง เรื่องเหล่านี้กรรมสัมปาทิกและสมาชิกแต่งขึ้นเองบ้าง แปลจากหนังสืออื่นบ้าง นำเรื่องเก่าทั้งวรรณคดี ประวัติศาสตร์ ศาสนา มาลงพิมพ์ใหม่ บางเรื่องเป็นประโยชน์แก่การประกอบอาชีพ บางปีนำประกาศพระราชบัญญัติในรัชกาลที่ ๔ และที่ ๕ มาพิมพ์ไว้เพื่อผู้อ่านจะได้รับทราบ วชิรญาณวิเศษออกอยู่นาน ๙ ปี ๙ เล่ม จึงยกเลิก

๓. วชิรญาณสุภาษิต เป็นหนังสือที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงดำรงตำแหน่งสภานายกหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระบรมราชตระกูล แทนสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร โปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์หนังสือวชิรญาณสุภาษิตขึ้น เพื่อเป็นที่ระลึกในโอกาสจัดงานฉลองหอพระสมุดวชิรญาณที่ได้ตั้งมาเป็นปีที่ ๘ และพิธีเปิดอาคารใหม่ ณ บริเวณตึกโรงทองเก่า (ปัจจุบันคือตึกสำนักราชเลขาธิการ) เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๓๒

เนื้อเรื่องนั้น ทรงขอให้สมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณทั้งฝ่ายหน้า ฝ่ายใน และพระราชาคณะ จำนวน ๒๙๒ ท่าน แต่งโคลงหรือสุภาษิตอย่างสั้น ๆ ตามความถนัด พอให้เป็นสำนวนโวหารของสมาชิก จะใช้คำประพันธ์ชนิดใดก็ได้ไม่จำกัด ทั้งโคลงกระทู้ ฉันท์ กาพย์ กลอน ร้อยแก้ว บางข้อเป็นสุภาษิตของเก่าที่ผู้แต่งประทับใจหรือเป็นสุภาษิตที่นิยมกันในสมัยนั้น แล้วส่งมาจัดพิมพ์ เนื้อหามีทั้งคติโลกและคติธรรม แนะนำให้ละเว้นความชั่ว ทำแต่ความดีอันเป็นคุณประโยชน์แก่ผู้ประพฤติตาม

๔. วชิรญาณวิเศษฉบับปีใหม่ เป็นหนังสือที่ออกเพียงฉบับเดียว จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๓๓ ประกอบด้วยเนื้อหา ๖ เรื่อง เป็นพระราชนิพนธ์ พระนิพนธ์ และนิพนธ์ของกรรมสัมปาทิกทั้งหมด มีจำนวนหน้า ๔๓ หน้า

๕. วชิรญาณวิเศษฉบับเฉลิมพระชนม์พรรษา เป็นหนังสือที่จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมพรรษา ๓๗ พรรษา ๒๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๓๓ ประกอบด้วยเนื้อหา ๖ เรื่อง เป็นพระราชนิพนธ์ พระนิพนธ์ และนิพนธ์ของกรรมสัมปาทิกทั้งหมดเช่นเดียวกับวชิรญาณวิเศษฉบับปีใหม่ มีจำนวนหน้า ๒๖ หน้า

๖. วชิรญาณสโมสร เป็นหนังสือเพียงฉบับเดียวที่จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสสมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท พิธีเปิดอาคารใหม่ ณ สัลลักษณสถาน (ปัจจุบันคือ ศาลาสหทัยสมาคม)

เมื่อวันที่ ๙ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๓๕ ประกอบด้วยเนื้อหา ๑๑ เรื่อง เป็นพระนิพนธ์ และนิพนธ์ของกรรมสัมปาทิก ๑๑ ท่าน มีจำนวนหน้า ๔๒ หน้า

นอกจากหนังสือวชิรญาณที่จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสพิเศษทั้ง ๓ คราวแล้ว พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ขณะทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าไชยันตมงคล สภานายกปีที่ ๑๓ มีพระดำริที่จะพิมพ์หนังสือที่ระลึกงานพระราชพิธีรัชดาภิเษก พุทธศักราช ๒๔๓๖ ขึ้นอีกเล่มหนึ่ง เพื่อแจกแก่สมาชิกดังเช่นที่ผ่านมา ให้ชื่อหนังสือเล่มนี้ว่า วชิรญาณรัชดาภิเษก โดยทรงรวบรวมโคลงจารึกแต่งประทีป พระนิพนธ์และนิพนธ์ของพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนาง ที่แต่งประดับลับแลไฟในงานพระราชพิธีรัชดาภิเษกที่จัด ณ พระราชวังบางปะอิน เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๖ มาจัดพิมพ์เป็นเล่ม อย่างไรก็ดี หอพระสมุดวชิรญาณก็ไม่ได้พิมพ์หนังสือวชิรญาณรัชดาภิเษกออกมาตามที่ตั้งความประสงค์ไว้ แต่ได้นำโคลงจารึกฯ นี้ไปลงพิมพ์เป็นตอน ๆ ไว้ในหนังสือวชิรญาณฉบับออกรายเดือน เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๗

นอกเหนือจากหนังสือวชิรญาณทั้ง ๗ เรื่องดังกล่าวแล้ว กรรมสัมปาทิกสภาปีที่ ๑๐ มีพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ (พระยศในขณะนั้น) เป็นสภานายก มีพระประสงค์จะผลิตหนังสืออีกเล่มหนึ่ง ให้ชื่อว่า แก่นวชิรญาณ เป็นการรวบรวมบรรดาเรื่องที่ลงพิมพ์กระจัดกระจายอยู่ในวชิรญาณเล่มต่าง ๆ นำมาจัดหมวดหมู่และรวมเป็นเล่มให้เป็นหนังสือชุด (Series) เพื่อความสะดวกในการอ่านและการศึกษาค้นคว้า แก่นวชิรญาณ เล่มแรกที่กรรมสัมปาทิกได้จัดพิมพ์คือ การรวบรวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องพระราชพิธีต่าง ๆ ที่ลงพิมพ์ในวชิรญาณวิเศษ เล่ม ๔ พุทธศักราช ๒๔๓๑ และเล่ม ๕ พุทธศักราช ๒๔๓๒ เรียกหนังสือเล่มนี้ว่า พระราชพิธีสิบสองเดือน ซึ่งกรรมสัมปาทิกสภาปีที่ ๑๒ ได้มอบหมายให้โรงพิมพ์หม่อมเจ้าวัชรินทร์จัดพิมพ์เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๖

สำหรับ **สารบัญหนังสือชุด “วชิรญาณ”** เป็นการรวมรายชื่อเรื่องต่าง ๆ ที่จัดพิมพ์ไว้ในหนังสือชุด “วชิรญาณ” ทุกเล่ม มีดรรชนี ซึ่งมูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาได้จัดทำขึ้นใหม่ เพื่อประโยชน์และความสะดวกรวดเร็วในการศึกษาค้นคว้า

ความนำ
หนังสือวชิรญาณชุด ๒๔ เล่ม

หนังสือวชิรญาณชุด ๒๔ เล่ม มีประวัติความเป็นมายาวนานร่วมสมัยกับการก่อตั้งหอพระสมุดวชิรญาณ และมีรายละเอียดการดำเนินงานมาเป็นลำดับกว่า ๑๐ ปี จัดพิมพ์โดยหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระบรมราชตระกูล มีลักษณะเป็นวารสารรายเดือน ซึ่งเดิมเรียกว่า หนังสือพิมพ์ ออกครั้งแรกเมื่อพุทธศักราช ๒๔๒๗ ในสมัยกรรมสัมปาทิกสภา (คณะกรรมการ) หอพระสมุดวชิรญาณ ปีที่ ๔ มีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ครั้งดำรงพระอิสริยยศพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ เป็นสภานายก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจัดพิมพ์ความรู้ทางวิชาการที่ดีมีประโยชน์ พิมพ์ออกเผยแพร่เดือนละเล่ม มีการดำเนินงานเป็น ๒ ระยะ คือ

ระยะที่ ๑ ออกหนังสือชื่อวชิรญาณ ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๒๗–๒๔๒๘ รวมปีกว่า แล้วเปลี่ยนชื่อและกำหนดการออกใหม่เป็น หนังสือพิมพ์วชิรญาณวิเศษ

ระยะที่ ๒ ออกหนังสือชื่อวชิรญาณ ระหว่างพุทธศักราช ๒๔๓๗–๒๔๔๘ รวม ๑๒ ปี

หนังสือวชิรญาณที่ออกในระยะที่ ๑ รวมเย็บเล่มได้ ๒ เล่ม ดังนี้

เล่ม ๑ ประกอบด้วยฉบับที่ ๑ ถึงฉบับที่ ๖ รวม ๖ ฉบับ เริ่มออกตั้งแต่วันที่ ๑๙ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๒๗ ถึงวันที่ ๑๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๒๘ จัดพิมพ์ที่โรงพิมพ์พระเทพผลู (สิน ปริกกัมศิล) ณ ตำบลบางลำพูล่าง จำหน่ายราคาเล่มละ ๕ สลึง

เล่ม ๒ ประกอบด้วยฉบับที่ ๗ ถึงฉบับที่ ๑๓ รวม ๗ ฉบับ เริ่มออกตั้งแต่วันที่ ๑๔ เมษายน ถึงวันที่ ๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๒๘ และเนื่องจากในปีนี้มีเดือน ๘ สองครั้ง ดังนั้นเล่มที่ ๑๐ จึงเป็นเล่มที่ออกในเดือน ๘ หลังเพิ่มอีกเล่มหนึ่ง ตั้งแต่เล่มที่ ๗ เป็นต้นมาได้จัดพิมพ์ที่โรงพิมพ์ของหม่อมราชวงศ์เนตร อิศรางกูร ตำบลวัดระฆังโฆสิตาราม จำหน่ายราคาเล่มละ ๕ สลึงเช่นเดิม

เนื้อเรื่องต่าง ๆ ในหนังสือนั้น กรรมสัมปาทิกเป็นผู้จัดหาและเรียบเรียงมาลงพิมพ์ โดยมีหลักเกณฑ์การคัดเลือกดังนี้

๑. เป็นเรื่องทางวิชาการที่ดีมีประโยชน์ ก่อให้เกิดความสามัคคี รักใคร่ ซื่อสัตย์และกตัญญูต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

๒. มาจากหนังสือเก่าที่เป็นโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน

๓. เป็นเรื่องที่แต่งดี ไม่ก่อให้เกิดการวิวาทกัน

๔. เป็นเรื่องแบบแผนงานราชการ

๕. เป็นเรื่องสนุกสนานต่าง ๆ

หนังสือพิมพ์วชิรญาณระยะที่ ๑ นี้ แต่ละเล่มมีขนาด ๘ หน้ายก หนาประมาณ ๑๐๐ หน้า และจัดพิมพ์ฉบับละ ๘๐๐ เล่ม ต่อมาคณะกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณปีที่ ๕ ซึ่งมีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร เป็นสภานายก มีความเห็นว่า ควรจะเปลี่ยนแปลงการออกหนังสือวชิรญาณเสียใหม่

โดยยกเลิกการออกหนังสือวชิรญาณรายเดือน มาเป็นการออกหนังสือวชิรญาณรายสัปดาห์แทน เรียกชื่อใหม่ว่า หนังสือวชิรญาณวิเศษ หนังสือวชิรญาณระยะแรกจึงยุติลง

หนังสือวชิรญาณที่ออกในระยะที่ ๒ มี ๑๓๒ ตอน รวมเย็บเล่มได้ ๒๒ เล่ม มีความเป็นมาดังนี้

พุทธศักราช ๒๔๓๖ ปลายปีของกรรมสัมปาทิกสภาปีที่ ๑๓ ซึ่งมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ครั้งดำรงพระอิสริยยศพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าไชยันตมงคล ทรงเป็นสภานายก มีพระดำริจะปรับปรุงหนังสือวชิรญาณวิเศษที่ออกอยู่ใน พ.ศ. ๒๔๓๓ ให้ดีขึ้น โดยปรับปรุงระยะเวลาในการออกเผยแพร่จากเดิมที่ออกเป็นรายปักษ์ทุกวันพฤหัสบดี มาออกเป็นรายเดือนและเย็บเล่มเป็นปกอ่อนเหมือนคราวที่ออกครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๗ เรียกหนังสือนี้ว่า หนังสือวชิรญาณ มีกำหนดออกในวันที่ ๑ ของทุกเดือน เริ่มตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๓๗ เป็นต้นไป โดยแบ่งเนื้อหาเป็น ๘ แผนก คือ

๑. คำนำ เป็นเรื่องแสดงความคิดเห็นในสิ่งทั้งหลายทั้งปวง

๒. การต่างประเทศ รวบรวมเรื่องต่าง ๆ ในนานาประเทศมาลงพิมพ์

๓. กิจการ เป็นเรื่องที่มีประโยชน์เพื่อความรู้ และการประกอบอาชีพ

๔. เรื่องอ่านเล่น ว่าด้วยนิทาน เรื่องประหลาดที่ทำให้สนุกสนาน

๕. เบ็ดเตล็ด เรื่องปกิณกะต่าง ๆ

๖. เรื่องเก่า เป็นเรื่องโบราณนำมาลงไว้ให้ผู้อ่านได้ทราบ

๗. โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน

๘. รายงาน เพื่อรายงานกิจการของหอพระสมุดวชิรญาณ

หนังสือวชิรญาณที่ออกในระยะที่ ๒ นี้มีขนาดและรูปเล่มเหมือนฉบับที่ออกในระยะแรก คือเล่มหนึ่งมีขนาด ๘ หน้ายก ความหนา ๑๐๐ หน้า แต่มีการเปลี่ยนแปลงตราหอพระสมุดวชิรญาณบนปกหนังสือเสียใหม่ จากรูปแบบกลมเล็ก เป็นตราหอพระสมุดวชิรญาณที่มีตัวหนังสือและเครือดอกไม้ แกะตราโดยพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพสาตรศุภกิจ (พระอิสริยยศในขณะนั้น) นอกจากนี้ ได้เปลี่ยนการเรียกลำดับเล่มของหนังสือ จากเล่มที่ ๑ ฉบับ ๑-๖ เล่มที่ ๒ ฉบับ ๗-๑๓ มาใช้คำว่า “ตอน” แทน “เล่ม” เป็นตอนที่ ๑ ตอนที่ ๒ เรียงไปตามลำดับ หนังสือที่ออกทั้งหมดตั้งแต่พุทธศักราช ๒๔๓๗ ถึงพุทธศักราช ๒๔๔๘ มีทั้งสิ้น ๑๓๒ ตอน ในแต่ละปีกรรมสัมปาทิกได้รวมเย็บเล่มเป็นปีละ ๒ เล่ม เล่มละ ๖ ตอน รวม ๒๒ เล่ม แต่เนื่องจากต้นฉบับของหอสมุดแห่งชาติมีการรวมเย็บเล่มไม่แน่นอน ดังนั้นต้นฉบับในระยะที่ ๒ ทั้ง ๑๓๒ ตอน จึงมีเพียง ๑๖ เล่ม ดังนี้

เล่ม ๑	ตอนที่ ๑-๖	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนตุลาคม ร.ศ. ๑๑๓-มีนาคม ร.ศ. ๑๑๓
เล่ม ๒	ตอนที่ ๗-๑๒	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนเมษายน ร.ศ. ๑๑๔-กันยายน ร.ศ. ๑๑๔
เล่ม ๓	ตอนที่ ๑๓-๑๘	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนตุลาคม ร.ศ. ๑๑๔-มีนาคม ร.ศ. ๑๑๔
เล่ม ๔	ตอนที่ ๑๙-๓๐	จำนวน ๑๒ ตอน	ประจำเดือนเมษายน ร.ศ. ๑๑๕-มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕
เล่ม ๕	ตอนที่ ๓๑-๔๘	จำนวน ๑๘ ตอน	ประจำเดือนเมษายน ร.ศ. ๑๑๖-กันยายน ร.ศ. ๑๑๗

เล่ม ๖	ตอนที่ ๔๙–๕๔	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนตุลาคม ร.ศ. ๑๑๗–มีนาคม ร.ศ. ๑๑๗
เล่ม ๗	ตอนที่ ๕๕–๖๖	จำนวน ๑๒ ตอน	ประจำเดือนเมษายน ร.ศ. ๑๑๘–มีนาคม ร.ศ. ๑๑๘
เล่ม ๘	ตอนที่ ๖๗–๗๒	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนเมษายน ร.ศ. ๑๑๙–กันยายน ร.ศ. ๑๑๙
เล่ม ๙	ตอนที่ ๗๓–๗๘	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนตุลาคม ร.ศ. ๑๑๙–มีนาคม ร.ศ. ๑๑๙
เล่ม ๑๐	ตอนที่ ๗๙–๙๐	จำนวน ๑๒ ตอน	ประจำเดือนเมษายน ร.ศ. ๑๒๐–มีนาคม ร.ศ. ๑๒๐
เล่ม ๑๑	ตอนที่ ๙๑–๙๖	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนเมษายน ร.ศ. ๑๒๑–กันยายน ร.ศ. ๑๒๑
เล่ม ๑๒	ตอนที่ ๙๗–๑๐๒	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนตุลาคม ร.ศ. ๑๒๑–มีนาคม ร.ศ. ๑๒๑
เล่ม ๑๓	ตอนที่ ๑๐๓–๑๑๔	จำนวน ๑๒ ตอน	ประจำเดือนเมษายน ร.ศ. ๑๒๒–มีนาคม ร.ศ. ๑๒๒
เล่ม ๑๔	ตอนที่ ๑๑๕–๑๒๐	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนเมษายน ร.ศ. ๑๒๓–กันยายน ร.ศ. ๑๒๓
เล่ม ๑๕	ตอนที่ ๑๒๑–๑๒๖	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนตุลาคม ร.ศ. ๑๒๓–มีนาคม ร.ศ. ๑๒๓
เล่ม ๑๖	ตอนที่ ๑๒๗–๑๓๒	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนเมษายน ร.ศ. ๑๒๔–กันยายน ร.ศ. ๑๒๔

หนังสือวชิรญาณชุด ๒๔ เล่ม ได้ยุติการออกตั้งแต่เดือนกันยายน พุทธศักราช ๒๔๔๘ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดตั้งหอพระสมุดสำหรับพระนครขึ้นเมื่อวันที่ ๑๒ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๔๘ โดยโปรดให้รวมหอพระสมุดวชิรญาณ หอพระมณเฑียรธรรม และหอพุทธสาสนสังคหะเข้าด้วยกัน แล้วพระราชทานชื่อว่า หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร การแต่งตั้งกรรมสัมปาทิกสภาให้ผลัดเปลี่ยนกันบริหารหอพระสมุดวชิรญาณปีละคณะจึงยกเลิกไป ส่งผลให้การจัดพิมพ์หนังสืออันเป็นหน้าที่ของกรรมสัมปาทิกแต่ละคณะยุติลงด้วยเช่นกัน

กล่าวได้ว่า หนังสือวชิรญาณชุด ๒๔ เล่มนี้ เป็นหนังสือดีมีคุณค่าที่ผ่านการเลือกสรรมาแล้วเป็นอย่างดีทุกเล่ม โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์ รวมทั้งข้าราชการที่เกี่ยวเนื่องทั้งหลายต่างก็ได้ทรงร่วมบริหารจัดการหนังสือวชิรญาณให้เจริญก้าวหน้ามาโดยลำดับ เพื่อให้หนังสือนี้เป็นสโมสรแห่งวิชาความรู้และแบบแผนราชการทั้งเก่าและใหม่ รวมทั้งยังเป็นสถานที่ฝึกหัดการศึกษา เรียนรู้และเรียบเรียงค้นคว้าหนังสือวิชาการของสังคมไทยในช่วงเวลาหนึ่ง นอกจากจะเป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์โบราณคดี และวรรณกรรมของชาติแล้ว ยังเป็นภาพสะท้อนทัศนคติและแนวคิดของชนชั้นนำในสังคมต่อการเตรียมความพร้อมของประชาชน เพื่อรองรับการปรับเปลี่ยนระบบการปกครองของประเทศตามกระแสโลก หนังสือนี้จึงมีคุณค่า สมควรที่อนุชนจะช่วยกันดูแลรักษาให้เป็นมรดกวัฒนธรรมของชาติสืบไป

คำชี้แจง
หนังสือวชิรญาณชุด ๒๔ เล่ม

ในการจัดพิมพ์หนังสือวชิรญาณชุด ๒๔ เล่มนี้ มีคำอธิบายเกี่ยวกับการจัดพิมพ์ การให้เลขหน้า สารบัญและคำแนะนำในการใช้ดังนี้

การจัดพิมพ์ ใช้วิธีการถ่ายภาพ (Plate) จากต้นฉบับการพิมพ์ครั้งแรกตามลำดับฉบับและวันเดือนปีที่ออกหนังสือวชิรญาณ พร้อมข้อมูลรายละเอียดตามต้นฉบับเดิมทุกประการ ดังนั้น ถ้อยคำสำนวน พระนามหรือนาม และพระอิสริยยศของแต่ละพระองค์ หรือยศของแต่ละบุคคล จึงมีวิธีการเขียนตัวสะกด การันต์ ตามความนิยมในสมัยนั้น โดยไม่มีการแก้ไข การจัดพิมพ์ได้ใช้เทคโนโลยีในการตกแต่งภาพ (Retouch) เพื่อให้สะดวกต่อการอ่าน

การให้เลขหน้า เนื่องจากต้นฉบับเดิมมีเลขหน้าของหนังสือไม่แน่นอน บางตอนเลขหน้าไม่ต่อเนื่องกัน บางตอนเลขหน้าซ้ำ และบางตอนเลขหน้าขาด ทำให้เกิดความยุ่งยากในการใช้ ดังนั้นจึงได้กำหนดเลขหน้าขึ้นใหม่ โดยวางเลขหน้าหนังสือที่กำหนดใหม่ไว้ที่ด้านล่างทั้งหน้าซ้ายและหน้าขวาของหนังสือ ส่วนเลขหน้าหนังสือเดิมจะอยู่ด้านบนบริเวณมุมซ้ายและขวาของหนังสือ พร้อมชื่อเรื่องแต่ละเรื่องและชื่อหนังสืออยู่บริเวณกลางหน้าทุกหน้าในหนังสือเล่มนั้น สำหรับหน้าพระราชนิพนธ์คำนำ ความนำหนังสือวชิรญาณชุด ๒๔ เล่ม คำชี้แจงหนังสือวชิรญาณชุด ๒๔ เล่ม บทนำหนังสือวชิรญาณแต่ละเล่ม และสารบัญ ซึ่งเป็นส่วนที่มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาจัดทำขึ้นใหม่เพื่อการพิมพ์ในครั้งนี้ จะใช้ตัวพยัญชนะไทยกำกับบอกลำดับหน้า เพื่อจำแนกความแตกต่างระหว่างส่วนนำและเนื้อหาให้ชัดเจน ส่วนดรรชนีท้ายเล่ม ภาคผนวก ๑ และภาคผนวก ๒ จะใช้เลขหน้าที่กำหนดขึ้นใหม่ซึ่งต่อเนื่องกับเนื้อหา

สารบัญของหนังสือ คงใช้อักขรวิธีตามต้นฉบับเดิมโดยแบ่งเป็น ๔ ช่อง คือ เนื้อหา ชื่อผู้แต่ง เลขหน้าตามต้นฉบับเดิม และเลขหน้าที่กำหนดขึ้นใหม่ ส่วนชื่อผู้แต่งที่เป็นพระนามเจ้านายและนามข้าราชการที่ปรากฏในสารบัญของหนังสือได้กำหนดเลขเชิงอรรถไว้ และทำคำอธิบายเพิ่มเติมการเปลี่ยนแปลงพระอิสริยยศและยศไปจากเวลาที่ทรงพระนิพนธ์และประพันธ์เรื่องนั้น ๆ ไว้ในภาคผนวก ๑ อีกประการหนึ่ง ต้นฉบับเดิมของหนังสือวชิรญาณนั้น เมื่อนำมารวมเย็บเล่มแล้วได้จัดทำสารบัญรวมครึ่งปี จำนวน ๖ ตอน แทรกไว้ด้านหน้าก่อนถึงเนื้อหาด้วย ซึ่งทำให้เห็นว่ามีสารบัญซ้อนสารบาญ

การรวมเล่ม ต้นฉบับหนังสือวชิรญาณของหอสมุดแห่งชาติที่ได้นำวชิรญาณตอนต่าง ๆ มารวมเย็บเล่มนั้น แต่ละเล่มมีจำนวนตอนไม่แน่นอน บางเล่มมี ๖ ตอน บางเล่มมี ๑๒ ตอน และบางเล่มมีถึง ๑๘ ตอน ทำให้เกิดปัญหาต่อการศึกษาค้นคว้า ในการพิมพ์ครั้งนี้มูลนิธิฯ จึงจัดแบ่งการรวมเล่มให้เป็นไปตามที่กรรมสัมปาทิกกำหนด คือรวมเย็บเล่มปีละ ๒ เล่ม เล่มละ ๖ ตอน และได้นำหนังสือวชิรญาณฉบับที่ ๑–๑๓ ซึ่งออกเป็นครั้งแรก พุทธศักราช ๒๔๒๗ มารวมไว้ในหนังสือวชิรญาณชุด ๒๔ เล่มนี้ด้วย ดังนี้

เล่ม ๑	ฉบับที่ ๑–๖	จำนวน ๖ ฉบับ	ประจำเดือนตุลาคม จ.ศ. ๑๒๔๖–เมษายน จ.ศ. ๑๒๔๖
เล่ม ๒	ฉบับที่ ๗–๑๓ จ.ศ. ๑๒๔๗	จำนวน ๗ ฉบับ	ประจำเดือนพฤษภาคม จ.ศ. ๑๒๔๗–พฤศจิกายน

เล่ม ๓	ตอนที่ ๑–๖	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนตุลาคม ร.ศ. ๑๑๓–มีนาคม ร.ศ. ๑๑๓
เล่ม ๔	ตอนที่ ๗–๑๒	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนเมษายน ร.ศ. ๑๑๔–กันยายน ร.ศ. ๑๑๔
เล่ม ๕	ตอนที่ ๑๓–๑๘	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนตุลาคม ร.ศ. ๑๑๔–มีนาคม ร.ศ. ๑๑๔
เล่ม ๖	ตอนที่ ๑๙–๒๔	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนเมษายน ร.ศ. ๑๑๕–กันยายน ร.ศ. ๑๑๕
เล่ม ๗	ตอนที่ ๒๕–๓๐	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนตุลาคม ร.ศ. ๑๑๕–มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕
เล่ม ๘	ตอนที่ ๓๑–๓๖	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนเมษายน ร.ศ. ๑๑๖–กันยายน ร.ศ. ๑๑๖
เล่ม ๙	ตอนที่ ๓๗–๔๒	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนตุลาคม ร.ศ. ๑๑๖–มีนาคม ร.ศ. ๑๑๖
เล่ม ๑๐	ตอนที่ ๔๓–๔๘	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนเมษายน ร.ศ. ๑๑๗–กันยายน ร.ศ. ๑๑๗
เล่ม ๑๑	ตอนที่ ๔๙–๕๔	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนตุลาคม ร.ศ. ๑๑๗–มีนาคม ร.ศ. ๑๑๗
เล่ม ๑๒	ตอนที่ ๕๕–๖๐	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนเมษายน ร.ศ. ๑๑๘–กันยายน ร.ศ. ๑๑๘
เล่ม ๑๓	ตอนที่ ๖๑–๖๖	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนตุลาคม ร.ศ. ๑๑๘–มีนาคม ร.ศ. ๑๑๘
เล่ม ๑๔	ตอนที่ ๖๗–๗๒	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนเมษายน ร.ศ. ๑๑๙–กันยายน ร.ศ. ๑๑๙
เล่ม ๑๕	ตอนที่ ๗๓–๗๘	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนตุลาคม ร.ศ. ๑๑๙–มีนาคม ร.ศ. ๑๑๙
เล่ม ๑๖	ตอนที่ ๗๙–๘๔	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนเมษายน ร.ศ. ๑๒๐–กันยายน ร.ศ. ๑๒๐
เล่ม ๑๗	ตอนที่ ๘๕–๙๐	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนตุลาคม ร.ศ. ๑๒๐–มีนาคม ร.ศ. ๑๒๐
เล่ม ๑๘	ตอนที่ ๙๑–๙๖	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนเมษายน ร.ศ. ๑๒๑–กันยายน ร.ศ. ๑๒๑
เล่ม ๑๙	ตอนที่ ๙๗–๑๐๒	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนตุลาคม ร.ศ. ๑๒๑–มีนาคม ร.ศ. ๑๒๑
เล่ม ๒๐	ตอนที่ ๑๐๓–๑๐๘	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนเมษายน ร.ศ. ๑๒๒–กันยายน ร.ศ. ๑๒๒
เล่ม ๒๑	ตอนที่ ๑๐๙–๑๑๔	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนตุลาคม ร.ศ. ๑๒๒–มีนาคม ร.ศ. ๑๒๒
เล่ม ๒๒	ตอนที่ ๑๑๕–๑๒๐	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนเมษายน ร.ศ. ๑๒๓–กันยายน ร.ศ. ๑๒๓
เล่ม ๒๓	ตอนที่ ๑๒๑–๑๒๖	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนตุลาคม ร.ศ. ๑๒๓–มีนาคม ร.ศ. ๑๒๓
เล่ม ๒๔	ตอนที่ ๑๒๗–๑๓๒	จำนวน ๖ ตอน	ประจำเดือนเมษายน ร.ศ. ๑๒๔–กันยายน ร.ศ. ๑๒๔

ระยะเวลาที่ออกหนังสือ หนังสือวชิรญาณแต่ละปีจะเริ่มออกต้นเดือนตุลาคมของปีหนึ่งไป สิ้นสุดในเดือนกันยายนของปีถัดไป แต่เนื่องจากในขณะนั้นวันขึ้นปีใหม่ของไทยเริ่มในเดือนเมษายน เดือนมีนาคม จึงยังเป็นปีรัตนโกสินทร์ศกเดิมอยู่

การใช้หนังสือวชิรญาณชุด ๒๔ เล่ม

๑. การค้นเรื่อง สามารถค้นได้จากรายการสารบัญหนังสือตามลำดับตอนที่ปรากฏในต้นฉบับแต่ละเล่ม

๒. เลขหน้าของเนื้อเรื่องในสารบัญ สามารถดูได้ทั้งเลขหน้าจากต้นฉบับเดิมที่อยู่ด้านบน หรือเลขหน้าที่กำหนดขึ้นใหม่ทางด้านล่างของหน้าหนังสือ

๓. ดรรชนีมี ๒ ประเภท คือดรรชนีทั่วไป ซึ่งได้เพิ่มเติมนามเดิมและนามสกุลของข้าราชการที่มีบรรดาศักดิ์ไว้เท่าที่สามารถค้นหาได้ โดยใช้ตัวพิมพ์เอน และดรรชนีนามเดิมของข้าราชการที่มีบรรดาศักดิ์

บทนำ
หนังสือวชิรญาณ เล่ม ๘/๒๔

หนังสือวชิรญาณ เล่ม ๘ ในหนังสือชุดวชิรญาณ ๒๔ เล่ม ประกอบด้วยหนังสือวชิรญาณ ตอนที่ ๓๑ เดือนเมษายน ร.ศ. ๑๑๖ (พุทธศักราช ๒๔๔๐) ถึงตอนที่ ๓๖ เดือนกันยายน ร.ศ. ๑๑๖ (พุทธศักราช ๒๔๔๐) รวม ๖ ตอน เป็นหนังสือที่อยู่ในความดูแลรับผิดชอบของกรรมสัมปาทิกสภา (คณะกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณ) ปีที่ ๑๖ ดังนี้

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าประวิตรวัฒโนดม	เป็น	สภานายก
พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้าประดิษฐาสารี	เป็น	อุปนายก
พระสฤษดิ์พจนกรณ์ (เส็ง วิรยศิริ)	เป็น	เลขาธิการ
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ	เป็น	สาราณียกร
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์	เป็น	เหรัญญิก
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย	เป็น	บรรณารักษ์
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพสาตรศุภกิจ	เป็น	ปฏิคม
เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค)	เป็น	ผู้ช่วยสาราณียกร
พระบวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารัชนีแจ่มจรัส	เป็น	ผู้ช่วยเหรัญญิก
หม่อมเจ้าอลังการ มาลากุล	เป็น	ผู้ช่วยบรรณารักษ์
พระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียร (กระจ่าง บุรณศิริ)	เป็น	ผู้ช่วยปฏิคม

เรื่องที่น่าใจภายในเล่มได้แก่ *แปลพระธรรมนูญราชประเพณีแผ่นดินญี่ปุ่น เรื่องพระทันตธาตุ เรื่องอภินิหารการประจักษ์ เรื่องทูตานุทูตสยามครั้งกรุงทวาราวดี พงษาวดารเวียดนามอย่างย่อ เรื่องราชสีห์ตำราปั้น เรื่องยกธงบนเกาะไผ่ เรื่องทำไมน้ำทะเลจึงเค็ม โคลงเบ็ดเตล็ด คำถวายไชยมงคลคำกลอน ฯลฯ*

หนังสือวชิรญาณ เล่ม ๘ นี้ กรรมสัมปาทิกได้ดำเนินงานตามที่วางหลักเกณฑ์ไว้ต่อจากเล่มที่ ๗

เนื้อหาภายในเล่มตามต้นฉบับเดิม มีการพิมพ์เลขหน้าซ้ำและผิดพลาดอยู่ ๑๑ แห่ง คือ

ตอนที่ ๓๑ หน้า ๓๐๗๕–๓๐๗๖ พิมพ์เลขหน้าซ้ำ ๒ ครั้ง

หน้า ๓๐๙๑–๓๐๙๒ ไม่มีเลขหน้าอาจเกิดจากการเรียงเลขหน้าข้ามไป ทั้งนี้เพราะเนื้อหาต่อเนื่องกัน

ตอนที่ ๓๒ หน้า ๓๑๘๐ พิมพ์เลขหน้าผิดเป็นหน้า ๓๑๙๐

หน้า ๓๒๓๕–๓๒๓๖ พิมพ์เลขหน้าซ้ำ ๒ ครั้ง

หน้า ๓๒๓๘ รายงานประจำเดือนพฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๖ สันนิษฐานว่า ควรเป็นรายงานประจำเดือนเมษายน ร.ศ. ๑๑๖

หน้า ๓๒๔๐ พิมพ์เลขหน้าผิดเป็นหน้า ๒๒๔๐

ตอนที่ ๓๓ เลขหน้าไม่ต่อเนื่องกับตอนที่ ๓๒ โดยข้ามไป ๒ หน้า คือหน้า ๓๒๔๓–๓๒๔๔
หน้า ๓๓๓๗ รายงานประจำเดือนมิถุนายน ร.ศ. ๑๑๖ สันนิษฐานว่า ควรเป็นรายงาน
ประจำเดือนพฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๖

ตอนที่ ๓๕ หน้าบานแผนก บรรทัดที่ ๘ พิมพ์เลขหน้า ๓๕๔๑ ผิดเป็นหน้า ๓๕๕๐

ตอนที่ ๓๖ หน้าบานแผนก บรรทัดที่ ๕ พิมพ์เลขหน้า ๓๖๓๑ ผิดเป็นหน้า ๓๖๓๒
หน้า ๓๕๔๓ พิมพ์ “วชิรญาณ ตอนที่ ๓๖” ผิดเป็น “วชิรญาณ ตอนที่ ๑๖”

สารบัญ

คำนำ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ก
หนังสือชุด “วชิรญาณ” ข
ความนำ หนังสือวชิรญาณชุด ๒๔ เล่ม ค
คำชี้แจง หนังสือวชิรญาณชุด ๒๔ เล่ม จ
บทนำ หนังสือวชิรญาณ เล่ม ๘/๒๔ ช
สารบัญ ฌ

		เลขหน้าเดิม	เลขหน้าใหม่
คำนำ สารบานวชิรญาณ เล่ม ๖		๑	๓
ตอนที่ ๓๑ เดือนเมษายน ร.ศ. ๑๑๖			
บานแพนก	นายเปลี่ยน	–	๙
การต่างประเทศ ว่าด้วยทูตานุทูตสยาม ออกไปเจริญทางพระราชไมตรี ณกรุงฝรั่งเศส ครั้งที่ ๔	พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ[๑] ทรงพระนิพนธ์ เยรินี[๒] แปลและเรียบเรียง	๓๐๖๑	๑๑
กิจการ วิธีจัดการศพ	ขุนมหาวิไชย (จันทร)[๓]	๓๐๗๗	๒๙
อ่านเล่น วิธีทำส้มมือหรือส้มนิ้ว	นายปิ่น	๓๐๙๓	๔๓
นิทานคำกลอน เรื่องฮ่องหยก	นายซุ่นฮวด[๔]	๓๐๙๘	๔๘
เบ็ดเตล็ด โคลงเบ็ดเตล็ด	หลวงจันทรามาตย์ (ปาล)[๕]	๓๑๒๘	๗๘
เรื่องโบราณ เรื่องบาลัศบาเดียทูตอเมริกัน เข้าเฝ้า	พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ	๓๑๔๐	๙๐
รายงานประจำเดือนมีนาคม ร.ศ. ๑๑๕		๓๑๔๖	๙๖
แจ้งความ สมาชิกให้หนังสือ		๓๑๔๘	๙๘
จำหน่ายสมาชิก		๓๑๔๘	๙๘
บอกแก้คำผิด		๓๑๔๘	๙๘
ตอนที่ ๓๒ เดือนพฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๖			
บานแพนก		–	๙๙
การต่างประเทศ แปลกฎหมายสำหรับ ราชาธิราชวงษ์ของอาณาจักรยี่ปุ่น	เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร)[๖]	๓๑๔๙	๑๐๑
กิจการ เรื่องราชสีห์	หลวงจันทรามาตย์ (ปาล)	๓๑๖๙	๑๒๑
อ่านเล่น เรื่องหากินคล่อง ๆ	หลวงประเสริฐอักษรนิติ (แพ)[๗]	๓๑๗๘	๑๓๐
อ่านเล่น ซัดเงินเปนทอง	นายเกิด	๓๑๙๐	๑๔๒

		เลขหน้าเดิม	เลขหน้าใหม่
เบ็ดเตล็ด น้ำชาถ้วยหนึ่ง	หลวงจันทรามาตย์ (ปาล)	๓๑๙๘	๑๕๐
เบ็ดเตล็ด เทวดาเมอกุรีกับคนตัดฟืน	หลวงจันทรามาตย์ (ปาล)	๓๒๐๑	๑๕๓
นิทานคำกลอน เรื่องฮ่องหยก	นายชุ่นฮวด	๓๒๐๓	๑๕๕
โคลงฉันท์กาพย์กลอน คำถวายไชยมงคล ปีจออัฐศก ๑๒๔๘	นักเรียนสวนกุหลาบชั้นเก่า	๓๒๒๙	๑๘๑
เรื่องโบราณ หนังสือเจ้าพระยาอรรค– มหาเสนาธิบดีฯ ถึง เจ้าพระยา ศรีธรรมศุกราชฯ จ.ศ. ๑๑๕๔	พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ	๓๒๓๔	๑๘๖
รายงานการประชุม ครั้งที่ ๔		๓๒๓๖	๑๙๐
รายงานประจำเดือนพฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๖		๓๒๓๙	๑๙๓
แจ้งความ ภาคีสมาชิกขึ้นใหม่ปีที่ ๑๖		๒๒๔๐	๑๙๔
ข่าวสิ้นพระชนม์แลถึงแก่กรรม์		๓๒๔๒	๑๙๖
จำหน่ายภาคีสมาชิก		๓๒๔๒	๑๙๖

ตอนที่ ๓๓ เดือนมิถุนายน ร.ศ. ๑๑๖

บานแพนก	นายเปลี่ยน	–	๑๙๗
พระราชนิพนธ์เรื่องพระทันตธาตุ	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๓๒๔๕	๑๙๙
กิจการ นกทำรังให้คนกินได้		๓๒๘๑	๒๓๕
อ่านเล่น นิทานโรบินซันครูโซ โดยย่อ	หลวงจันทรามาตย์ (ปาล)	๓๒๙๒	๒๔๖
เบ็ดเตล็ด	หลวงจันทรามาตย์ (ปาล)	๓๒๙๙	๒๕๓
โรโมยุเลียดคำกลอน	นายพลอย ทหารมหาดเล็ก	๓๓๐๕	๒๕๙
โคลงฉันท์กาพย์กลอน คำถวายไชยมงคล ปีจออัฐศก ๑๒๔๘		๓๓๒๔	๒๗๘
เรื่องโบราณ	พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ	๓๓๒๖	๒๘๐
รายงานประจำเดือนมิถุนายน ร.ศ. ๑๑๖		๓๓๓๗	๒๙๑
แจ้งความ ภาคีสมาชิกขึ้นใหม่ปีที่ ๑๖		๓๓๓๙	๒๙๓
แจ้งความ ขอบใจสามัญสมาชิก		๓๓๓๙	๒๙๓
แจ้งความ ขอบใจภาคีสมาชิกให้สิ่งของ		๓๓๓๙	๒๙๓
แจ้งความ จำหน่ายภาคีสมาชิกถึงแก่กรรม		๓๓๔๐	๒๙๔

		เลขหน้าเดิม	เลขหน้าใหม่
ตอนที่ ๓๔ เดือนกรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๖			
บานแพนก	นายเปลี่ยน	–	๒๙๕
ผู้ลากมากดี		๓๓๔๑	๒๙๗
การต่างประเทศ สือกี๊พงษาวดารเวียดนาม อย่างย่อตอนที่ ๑ ลำดับกษัตริย์ทั้งหลายในกรุงเวียดนาม	นายจิตร พนักงาน แต่งตำราเรียน	๓๓๕๐	๓๐๖
กิจการ เรื่องตำราปั้นต่าง ๆ	พระมหามนตรี คนเก่า	๓๓๘๕	๓๔๑
อ่านเล่น เรื่องสืบรู้ความดี	หลวงนวกรณ์บรรณกิตย์ (ชม)[๙]	๓๓๙๕	๓๕๑
เบ็ดเตล็ด ทำไมน้ำทะเลถึงเค็ม	หลวงอินทรมนตรี (เขจร)[๑๐]	๓๔๐๕	๓๖๑
โรโมยุเลียดคำกลอน ต่อน่า ๓๓๒๓	นายพลอย ทหารมหาดเล็ก	๓๔๑๐	๓๖๖
เรื่องโบราณ	พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ	๓๔๒๗	๓๘๓
รายงานประจำเดือนมิถุนายน ร.ศ. ๑๑๖		๓๔๓๕	๓๙๑
แจ้งความ		๓๔๓๖	๓๙๒
ตอนที่ ๓๕ เดือนสิงหาคม ร.ศ. ๑๑๖			
บานแพนก	นายเปลี่ยน	–	๓๙๓
คำนำ แปลพระธรรมนูญราชประเพณีแผ่นดินยี่ปุ่น	เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร)	๓๔๓๗	๓๙๕
การต่างประเทศ แปลพระธรรมนูญราชประเพณีแผ่นดินยี่ปุ่น Constitution of the Empire of Japan	เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร)	๓๔๓๙	๓๙๗
กิจการ เรื่องยกธงบนเกาะไผ่	หลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (แพ)	๓๔๖๔	๔๒๒
วิธีจับช้างเถื่อนนครเมืองน่าน	จมื่นสมุห์พิมาน (เจิม)[๑๑]	๓๔๘๘	๔๔๖
อ่านเล่น สืบสรรพการ	นายซุ่นฮวด	๓๕๐๐	๔๕๘
โคลงเบ็ดเตล็ด	หลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (แพ)	๓๕๓๕	๔๙๓
เรื่องโบราณ	พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ	๓๕๓๖	๔๙๔
รายงานประจำเดือนกรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๖		๓๕๔๐	๔๙๘
แจ้งความ สมาชิกพระทานหนังสือ		๓๕๔๑	๔๙๙
ข่าวสิ้นพระชนม์		๓๕๔๒	๕๐๐

		เลขหน้าเดิม	เลขหน้าใหม่
ตอนที่ ๓๖ เดือนกันยายน ร.ศ. ๑๑๖			
บานแพนก	นายเปรียน	–	๕๐๑
คำนำ เรื่องอภินิหารการประจักษ์	กรมสมเด็จพระปวเรศวริยาลงกรณ์[๑๒]	๓๕๔๓	๕๐๓
เรื่องเล่าเรื่องสู่กันฟัง	ขุนมหาวิไชย (จันทร)	๓๕๗๘	๕๓๘
อ่านเล่น สืบรู้โดยละเอียด	ขุนภัณฑลักษณ์วิจารณ์ (เชย)[๑๓]	๓๕๙๑	๕๕๑
เบ็ดเตล็ด โคลงโบราณจริยา	หลวงจันทรามาตย (ปาล)	๓๖๒๖	๕๘๖
เรื่องโบราณ	พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ	๓๖๓๑	๕๙๑
รายงานประจำเดือนสิงหาคม ร.ศ. ๑๑๖		๓๖๓๔	๕๙๔
แจ้งความ เลือกสภานายกและอุปนายก หอพระสมุดวชิรญาณ ปีที่ ๑๗		๓๖๓๖	๕๙๖
ขอบพระเดชพระคุณ		๓๖๓๘	๕๙๘
ดรรชนี		–	๖๐๐
ดรรชนีนามเดิมของข้าราชการที่มีบรรดาศักดิ์		–	๖๔๐
ภาคผนวก ๑			
พระอิสริยยศเจ้านาย และราชทินนาม ยศ ขุนนางที่ปรากฏในสารบัญ		–	๖๔๔
ภาคผนวก ๒			
มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา		–	๖๕๒
คณะผู้จัดทำ		–	๖๕๔

วชิรญาณ

เล่ม ๘/๒๔ ตอนที่ ๓๑-๓๖

เมษายน-กันยายน ร.ศ. ๑๑๖



คำนำ

สารบาญวชิรญาณ

เล่ม ๖

วชิรญาณ เล่มนี้ รวม ๖ ตอน ตั้งแต่ตอนที่ ๓๑ เมษายน ถึงตอนที่ ๓๖ กันยายน ร, ศ, ๑๑๖ (รวมวชิรญาณ ใบปกอ่อน ๖ เล่ม ที่ได้ออกทุกเดือน แลทุก ๆ กึ่งปีทำเป็นเล่มขนาดใหญ่ ใบปกแข็งเล่มหนึ่ง) นับเป็นเล่ม ๑ ปีที่ ๑๖ ของหอพระสมุดวชิรญาณ หรือปีอื่น ๆ ต่อไป ซึ่งจะได้รวมทำเป็นเล่มขนาดใหญ่เช่นนี้เหมือนกัน ได้วางระเบียบเรื่องแลยอกน่าไว้โดยเรียบร้อย เพื่อจะให้เป็นที่คันง่ายแลหางง่าย

อนึ่ง ในวชิรญาณเล่มนี้ มีเรื่องที่ได้ลงพิมพ์แล้วเป็นอันมาก ในเรื่องเหล่านั้นก็มีผู้แต่งหลายท่านหลายนาย แต่มิได้ลงนามผู้แต่งไว้ในต้นเรื่อง หรือที่สุดเรื่องนั้นโดยมาก เพราะฉนั้นจึงเห็นว่าควรจะยอกนามไว้ในที่นี้ จะได้รู้ว่าเรื่องนั้นผู้นั้นเป็นผู้แต่งหรือเรียบเรียงไว้ เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่านที่อยากจะทราบ แลเป็นประโยชน์ในการที่จะเก็บรวบรวมเรื่องเหล่านี้ในกาลข้างน่าต่อไป แลนามของผู้แต่งหรือเรียบเรียงนั้นก็จะไม่สาบสูญ ทั้งจะได้ปรากฏแก่ผู้ที่จะได้พบได้อ่านต่อไปในภายน่าด้วย

สารบาญวชิรญาณ
บอกเรื่องแลน่า

คำนำ

แปล พระธรรมนูญราชประเพณีแผ่นดินยี่ปุ่น น่า ๑๔๓๗,
เรื่อง พระทันตธาตุ น่า ๓๒๔๕,
เรื่อง อภินิหารการประจักษ์ น่า ๓๕๔๓,
เล่าเรื่องสู่กันฟัง น่า ๓๕๗๘,

การต่างประเทศ

เรื่องทูตานุทูตสยามครั้งกรุงทวารวดี น่า ๓๐๖๑,
แปลกฎหมายสำหรับราชาธิราชวงษ์ของอาณาจักรยี่ปุ่น น่า ๓๑๔๔,
พงษาวดารเวียกุ๋นาม อย่างย่อ น่า ๓๓๕๐,

กิจการ

วิธีจัดการศพ น่า ๓๐๗๗,
วิธีทำสัมมือ น่า ๓๐๙๓,
เรื่องราชสีห์ น่า ๓๑๖๙,
เรื่องหากินคล่องๆ น่า ๓๑๗๘,
เรื่องชักเงินเป็นทอง น่า ๓๑๙๐,
ทำราบันต่างๆ น่า ๓๓๘๕,
เรื่องยกของขึ้นเกาะไผ่ น่า ๓๔๖๔,
วิธีจับช้างเถื่อนนครเมืองน่าน น่า ๓๔๔๔,

อ่านเล่น

นิทาน โรบิน ซัน ครู โซ อย่าง ย่อ น่า ๓๒๙๒ ,
เรื่อง สิบ รู้ความ ดี น่า ๓๓๙๕ ,
สิบ สรรพการ น่า ๓๕๐๐ ,
สิบ รู้ โดย ละเอียด น่า ๓๕๙๑ ,

เบ็ดเตล็ด

เรื่อง น้ำชา ถ้วย หนึ่ง น่า ๓๑๙๘ ,
เทวดา เมตตุริกัยคน ดัด พัน น่า ๓๒๐๑ ,
เบ็ดเตล็ด ต่าง ๆ น่า ๓๒๙๙ ,
ำไมน้ำทเดถึง เต็ม น่า ๓๙๐๕ ,

เรื่องโบราณ

ง ตรา เก่า น่า ๓๑๙๐ , ๓๒๓๙ , ๓๕๓๖ , ๓๖๓๑
งาย สง กรานต์ น่า ๓๓๒๖
ห้าม มิให้ เชื่อ ถือ คำราโกหก น่า ๓๕๒๗ ,

โคลงนันท์กาพย์กลอน

ายก คำ กลอน น่า ๓๙๙๘ , ๓๒๐๑ ,
ยุ เลียด คำ กลอน น่า ๓๓๐๕ , ๓๙๑๐ ,
เบ็ดเตล็ด น่า ๓๔๒๘ , ๓๕๓๕ , ๓๖๒๖ ,
ายไชย มงคล คำ กลอน น่า ๓๒๒๙ , ๓๓๒๙ ,

รายงาน

รายงานประชุมกรรมสัมปาทิกสภา น่า ๓๒๓๖,

รายงานหอพระสมุดวชิรญาณ น่า ๓๑๘๖, ๓๒๓๙,

๓๓๓๗, ๓๔๓๕, ๓๕๔๐, ๓๖๓๔,

แจ้งความ

แจ้งความให้รับสิ่งของแลจำหน่ายสมาชิก น่า ๓๑๔๗,

๓๓๔๒, ๓๓๔๙, ๓๕๔๑, ๓๕๔๒,

แจ้งความสมาชิกขึ้นใหม่ น่า ๓๓๔๐, ๓๓๓

แจ้งความเตือนเงินบำรุงหอพระสมุด น่า ๓๔๐

แจ้งความเลือกสภานายกแลอุปนายกปีที่ ๑๗ ของหอพระ

น่า

ขอกแก้คำผิด น่า

สารบานวชิรญาณ

รายพระนามแลนามผู้แต่งหรือผู้เรียบเรียง

แปล พระ ธรรมนูญราชประเพณี แผ่น ดิน ยี่ ปุ่น เจ้า พระ ยา ภาสกรวงศ์ (พร)

เรื่อง พระ ทันตธาตุ พระ ราชนิพนธ์ ใน รัชกาล ที่ ๕

เรื่อง อภินิหารการ ประ จักษ์ กรม สมเด็จ พระ ปวเรศ วริยาลงกรณ์

เล่าเรื่อง สู้ กัน ฟั่ง ขุน มหาวิไชย (จันทร)

เรื่อง ทูตา นุทูต สยาม ครั้ง กรุง ทวาราวดี พระ เจ้าน้อง ยาเธอ กรม หมื่น ดำรงราชานุภาพ

แปล กฎหมาย ลำห รับ ราชาธิราชวงษ์ ของ อา ณา จักร ยี่ ปุ่น เจ้า พระ ยา ภาสกรวงศ์ (พร)

พงษาวดาร เวียดนาม อย่าง ย่อ นาย จิตร พนัก งาน แต่ง ตำราเรียน

วิธี จัด การ ศพ ขุน มหาวิไชย (จันทร)

วิธี ทำ สัมมิอ นาย ปิ่น

เรื่อง ราชสิห์ หลวง จันทรามาตย์ (ปาล)

เรื่อง หา กิน คล่อง ๆ หลวง ประเสริฐ อักษรนิติ (แพ)

เรื่อง ชัก เงิน เปน ทอง นาย เกิด

ตำรา ยั้น ๆ พระ มหา มนตรี คน เก่า

เรื่องยก ของ ขน เกาะไผ่ หลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (แพ)

วิธีจับช้างเถื่อน นครเมืองน่าน หมื่นสมุห์พิมาน (เจิม)

นิทานโวยินซัน ครูโซ อย่างย่อ หลวงจันทรามาตย์ (ปาล)

เรื่องสืบรู้ความคิ หลวงนวกรณ์บรรณกิตย์ (ชม)

สืบสรรพการ นายซุ่นชวก

สืบรู้โดยละเอียด ขุนภัณฑลักษณวิจารณ์ (เชย)

เบ็ดเตล็ด น่า ๓๑๙๘ ๓๒๐๑ ๓๒๙๙, หลวงจันทรามาตย์ (ปาล)

ทำไมน้ำทเล ถึงเค็ม หลวงอินทรมนตรี (เชย)

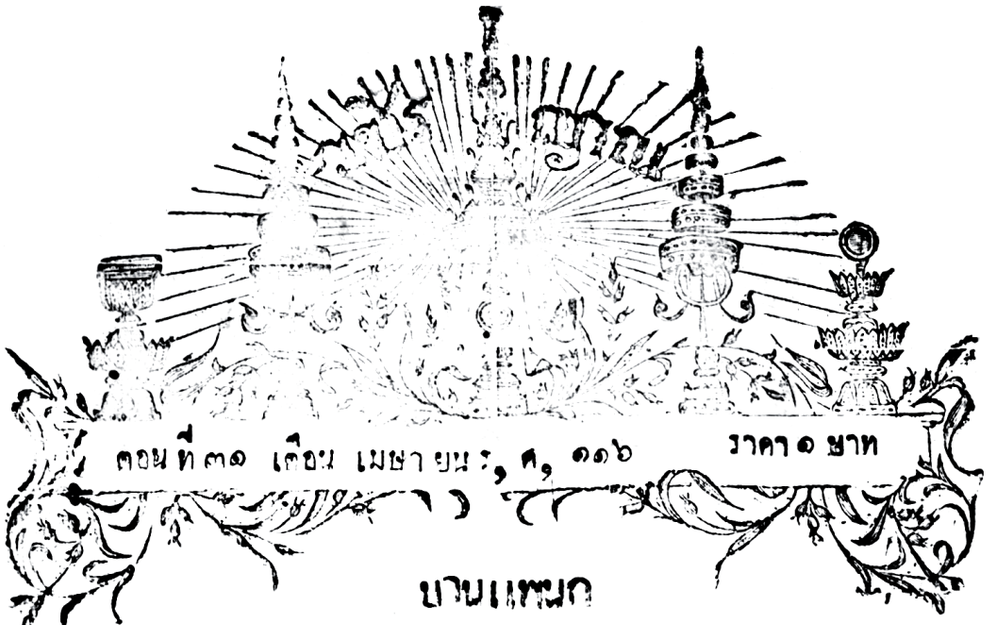
เรื่องโบราณ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นคำรงราชานุภาพ

ช่องหยก คำกลอน นายซุ่นชวก

โวโมยุเลียก คำกลอน นายพลอยทหาร มหาดเล็ก

โคลงเบ็ดเตล็ด หลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (แพ)

คำเวายไชยมงคล คำกลอน พวกนักเรียนสวนกุหลาบชั้นเก่า



บานแพนก

เรื่องทุตานุทูตสยามครั้งกรุงทวารวดี	น่า ๓๐๖๑
วิธีจัดการศพ	น่า ๓๐๗๗
วิธีทำล้มมือ	น่า ๓๐๙๓
คำฉลองเรื่องย่องหยก	น่า ๓๐๙๘
โคลงเบ็ดเตล็ด	น่า ๓๑๒๘
เรื่องโบราณ	น่า ๓๑๔๐
รายงาน	น่า ๓๑๔๖
แจ้งความ	น่า ๓๑๔๘
บอกแก้คำผิด	น่า ๓๑๔๘

นายเปลี่ยนรวบรวมลงพิมพ์

โดยคำสั่งกรรมสัมปาทิกสภาหอพระสมุดวชิรญาณกรุงเทพฯ

ขายณหอพระสมุดวชิรญาณ แลร้านขายหนังสือทั้งปวง

วชิรญาณ

ตอนที่ ๓๑

จำนวนเดือน เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๖



เรื่องทูตานุทูตสยามครั้งกรุงทวารวดีศรีอยุทธยาโบราณ ได้ไปเมื่อโปป่าเป็นครั้งแรกนี้ ข้างต้นได้แปลออกจากจดหมายเหตุของบาดหลวงตาชารด์ แต่ในตอนปลายนั้นได้แปลออกจากจดหมายเหตุภาษาอิตาลี อันได้ตีพิมพ์ณกรุงโรมในปีคฤษตศักราช ๑๖๘๙ เป็นเนื้อความเพียง ๘ น่าเท่านั้น เป็นเรื่องหายากที่สุด ครั้งนี้นับว่าเป็นการแปลเรื่องนี้เป็นครั้งแรก แต่ก่อนยังหาผู้มีผู้แย่งหรือเรียบเรียงเรื่องราชทูตสำรับนี้ไม่

อนึ่งรูปราชทูตเม้าที่กำกับเรื่องนี้ เป็นรูปชักจากรูปแกะอันตีพิมพ์ณกรุงโรมในกาลสมัยนั้น บัดนี้รูปแกะนั้นมีเหลืออยู่แต่ฉบับเดียวเท่านั้น เป็นของปรินคโอเดศกัลกี ณกรุงโรมอันเป็นเชื้อพระวงษ์ต่อๆ มา สืบเชื้อสายของโปปอินโนเซนต์ที่ ๑๑ อันประสูตรในตระกูลเดิมของปรินคโอเดศกัลกีนั้น รูปชักนี้ ข้าพเจ้า

ได้มาจากปรินศโอเรศกัลกี ได้ทรงชักออกเอง แล้วโปรดส่งมาให้ข้าพเจ้า รูปเช่นนี้หามีปรากฏในที่อื่นไม่แล้ว

จำน่ารูปนี้ข้างยนเขียนเปนภาษาอิตาลีว่า

Ydienra data da N-S. Innocenro XI al P Glide Tachard della Compdi Gesu edalli tre Sigri mandarini imrati a ss dal Re di Siam. efc,

แปลว่า "การที่เผ้าโปปอินโนเซนต์ที่ ๑๑ ของบาดหลวงตาชารด์กับทูตานุทูตของพระเจ้ากรุงสยาม ซึ่งมีณวันที่ ๒๕ ธันวาคม คฤษตศักราช ๑๖๘๘ จำน่ากลางแปลว่า "บาดหลวงตาชารด์ได้คลี่แสดงพระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงสยาม ต่อโปปทรงทอดพระเตร"

จำน่าถัดลงมาแปลว่า "ราชทูตสยามได้นำพระราชสาส์นออกมาแล้ว จึงคุกเข่าลง"

หนังสือที่มุมล่างข้างขวามือ แปลว่า "ข้าพเจ้า อารโนลด์ เวศเตร์หุดช่างแกะรอยลันดา ได้แกะรูปนี้มาดีพิมม์ณกรุงโรม สำหรับขายแต่ปี คฤษตศักราช ๑๖๘๙

(เซน) เยวินี

ออกไปเจริญทางพระราชไมตรี ณกรุงฝรั่งเศศ ครั้งที่ ๔

ฝ่ายทูตานุทูตฝรั่งเศศ ที่มาเจริญทางพระราชไมตรีกรุงสยาม พร้อมกับราชทูตสยาม มีคุณป่านเป็นต้นนั้น คือราชทูตฝรั่งเศศชื่อ มองสิเออลาลูแปร์ ๑ อุปทูตชื่อ มองสิเออร์เสเบเร ๑ ครั้นสิ้นราชงานแล้ว อุปทูตฝรั่งเศศจึงทูลลากลับไปทางเมืองกุยบุรีโดยทางบก จนถึงเมืองมะริด แล้วลงกำปั่นรบฝรั่งเศศที่นั้น กลับไปกรุงฝรั่งเศศ แต่ราชทูตฝรั่งเศศนั้น ยังรอคอยทูตานุทูตสยามลำรับใหม่ซึ่งจะออกไปกรุงฝรั่งเศศด้วย จึงช้าอยู่หลายเวลา เพราะฉนั้น ราชทูตฝรั่งเศศจึงบ่วยไม่สู้สบาย จึงได้ไปขอลาต่อท่านเสนาบดีสยาม ว่าขอให้กราบบังคมทูลพระกรุณาด้วย จะวายกลับไปกรุงฝรั่งเศศโดยเร็ว เสนาบดีสยามได้ขึ้นไปกราบบังคมทูลสมเด็จพระนารายน์ที่ทะเลชุบศรกรุงพลบุรี ขณะนั้นสมเด็จพระนารายน์ก็ไม่สู้จะทรงสะบายพระองค์ แต่ทรงทราบว่าราชทูตฝรั่งเศศจะทูลลา จึงเสด็จเข้ามาทรงรับลาราชทูตฝรั่งเศศที่ในพระราชวังกรุงพลบุรี แล้วทรงฝากทูตานุทูตสยามลำรับใหม่ให้เชิญพระราชสาส์น ๒ ฉบับกับเครื่องมงคลราชบรรณาการ ๒ สำรับ และบาดหลวงล่ามผู้หนึ่งออกไปกับราชทูตฝรั่งเศศในครั้งนี้ด้วย เครื่องราชบรรณาการที่ส่งไปกรุงฝรั่งเศศครั้งนี้ เป็นของวิเศษต่างๆ มีลูกช้างอย่างย่อม ๓ ช้าง พระราชทานไปเป็นพาหะนะพระที่นั่งสำหรับพระราช

โอรสพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทั้ง ๓ พระองค์ กับแขก ๒ แขกเป็นต้น พระราชสาส์น ถวายพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสนั้น ดำเนิรความต้นว่า พระสาส์น สมเด็จพระเจ้ากรุงเทพทวาราวดีมหานครมหิศราธิบ่ตัย ในสยามประเทศ เจริญทางพระราชไมตรี มาถึงสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งกาแล เนาวะรา มหาราชาธิราช ในประเทศฝรั่งเศส ความในสุดท้ายมีว่า "เราผู้เป็นมิตร์สหายอันสุจริต และเป็นที่รักที่สุดของพระองค์ท่าน" แล้วทรงประทับพระราชลัญจกรสำหรับราชการแผ่นดิน เป็นรูปพระมหาอุนาโลมสถิตย์อยู่ในบุคยกมีฉัตรตั้งเคียงข้างละ ๒ คัน พระสาส์นส่งไปแต่พระราชวังกรุงพลบุรี ลงณวันเดือนอ้าย ขึ้นสามค่ำ ปีเถาะนพศกพุทธศักราช ๑๒๓๘ ตรงกับจุลศักราช ๑๐๔๙ ปี ในที่สุดท้ายพระราชสาส์นนั้นลงชื่อว่า "โฟกอง" คือ (เจ้าพระยาวิชาเยนทร)

พระราชสาส์นอีกฉบับหนึ่งส่งไปถวายโป๊ปณกรุงโรม ดำเนิรความต้นและลงท้ายคล้าย ๆ กันกับฉบับถวายพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส

สำเนาพระราชสาส์นทั้ง ๒ ฉบับนั้น เจ้าพระยาวิชาเยนทรได้แปลเป็นภาษาโปรตุเกศ และประทับพระราชลัญจกรและลงชื่อเจ้าพระยาวิชาเยนทร เหมือนต้นพระราชสาส์น

ครั้นณวันเดือนอ้าย ขึ้นสิบห้าค่ำ จุลศักราช ๑๐๔๙ ปีเถาะนพศกนั้น ทูตานุทูตสยามพร้อมด้วยราชทูตฝรั่งเศสที่รออยู่ ลงกำปั่น

รบ ฝรั่งเศศ ที่คุณปานกลับมานั้น ใช้ใบออกไป จากปากอ่าวสยาม ทูตานุทูตสยามสำรับใหม่นี้สามนาย มีออกขุนชำนาญเป็นต้น มีบาดหลวงล่ามคน ๑ ชื่อตาชารด์ มีบุตรขุนนาง ๕ นาย ซึ่งพระเจ้ากรุงสยามทรงฝากออกไปเรียนหนังสือฝรั่ง และวิชาต่างๆ ในโรงเรียนหลวงสำหรับบุตรขุนนางแหละบุตรผู้มีตระกูลสูง ซึ่งตั้งอยู่ในกรุงฝรั่งเศศ ชื่อโรงเรียนพระเจ้าลุยศมหาราชนั้น เดิมพระเจ้ากรุงสยามทรงพระราชดำริไว้ว่า จะส่งบุตรขุนนางออกไปเป่นนักเรียนณกรุงฝรั่งเศศ ๑๒ นาย แต่เลือกคัดจัดส่งไปไม่ถ้น ๗ นาย คงส่งไปแต่ ๕ นาย พระราชดำริเดิมจะส่งนักเรียนชาวสยามออกไปคราวละ ๑๒ นาย ผลัดเปลี่ยนเวียนกันส่งไปแลกลับเข้ามาเสมอทุกคราวที่ควรจะไปมาได้ ทั้งหวังพระราชหฤไทยว่า ถ้านักเรียนครั้งแรกกลับเข้ามาเล่าการดีให้บิดามารดาฟังแล้ว จะได้ไม่เปนที่หวั่นหวาดแก่บิดามารดาผู้จะยอมให้บุตรออกไปเป่นนักเรียนนั้น ชาวสยามซึ่งไปราชการกรุงฝรั่งเศศในครั้งนี้ คือทูตานุทูต ๓ นาย นักเรียน ๕ นาย รวมเปน ๘ นาย กับขุนนางพนักงานแหละคนใช้สอยตามสมควร

กำปั่นรบที่รับทูตานุทูตสยามใช้ใบไปประมาณ ๒ เดือนเศษจึงถึงน่าแหลมเข็ม ซึ่งกำปั่นรบโปรตุเกตได้มาแลกที่ตรงนี้ เมื่อออก

ขุนชำนาญได้เห็นแหลมนั้น ก็ระฦกถึงการเก่าซึ่งได้มีความลำบากในที่นี้เปนอันมาก

ครั้นถึงณเดือนห้าขึ้นหกค่ำปีมโรงยังเปนเพศก เวลาบ่าย ๕ โมงกำปั่นไปถึงอ่าวแหลมเคปออฟกุดโฮป ได้ทอดสมอในที่นั้นพักอยู่ ๑๐ วัน แล้วก็ใช้ใบต่อไป

ถึงณเดือนแปดขึ้นสิบห้าค่ำปีมะโรงสัมฤทธิศก จุลศักราช ๑๒๕๐ กำปั่นไปถึงอ่าวเมืองบเรศต์ ทูตานุทูตสยามได้ขึ้นจากกำปั่นรบที่ไปนั้น แล้วเปลี่ยนไปลงกำปั่นรบเล็กๆ ลำใหม่ ใช้ใบต่อไปจนถึงเมืองรุเอ็น แล้วขึ้นรถเทียมม้าต่อไปหลายวันจนถึงกรุงปารีศ ได้พักอยู่ที่ตึกรับแขกเมืองหลายวัน คอยกว่าเครื่องราชบรรณาการจะไปถึง จึ่งจะเข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเสศได้ ครั้นเครื่องราชบรรณาการ ซึ่งเจ้าพนักงานฝรั่งเศสขนส่งไปถึงกรุงปารีศแล้ว ทูตานุทูตสยามได้ขอต่อเสนาบดีฝรั่งเสศว่า จะขอเข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเสศฯ หาได้ประทับอยู่ในกรุงปารีศไม่ เสด็จไปประทับแรมอยู่ที่พระราชวังในเมืองฟอนเตนโปลนอกกรุงปารีศ ครั้นพระเจ้ากรุงฝรั่งเสศได้ทรงทราบว่าราชทูตสยามมาถึงแล้ว จึ่งมีรับสั่งกำหนดว่าจะเสด็จออกรับราชทูตสยาม ที่พระราชวังณะเมืองเวอร์ไซล์ เปนที่ทรงพระประพาศนอกกรุงปารีศ ณะเดือนอ้ายขึ้นเจ็ดค่ำในปีมะโรงสัมฤทธิศก ตรงกับวันที่ ๑๕ เดือน

ดีเซมเบอร์ คือเดือนธันวาคมข้างน่านั้น ครั้นได้ทรงทราบว่า ราชทูตสยาม จะต้องไปถวายพระราชสาส์นต่อโปปกรุงโรมด้วย จึ่งมีพระดำรัสสั่งเสนาบดีให้มาแจ้งความแก่ราชทูตสยามว่า ถ้าจะรอคอยเผ้าตามวันกำหนดนัดนั้น ก็จะไม่ทันไปเผ้าโปปกรุงโรม และจะไม่ทันฤดูลม ที่จะกลับไปกรุงสยามได้ เพราะฉนั้น ให้ทูตานุทูตสยามรีบไปเผ้าโปปณกรุงโรมก่อนแล้วจึงกลับมากรุงฝรั่งเสศ จึงจะได้เข้าเผ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเสศพร้อมกัน แล้วจะได้กลับไปกรุงสยามให้ทันฤดูลม

ครั้นทูตานุทูตสยาม ได้ทราบพระราชดำรัสพระเจ้ากรุงฝรั่งเสศนั้นแล้ว เมื่อถึงวันที่ ๕ เดือนโนเวมเบอร์ คือเดือนพฤศจิกายน ตรงกับเดือน ๑๑ แรม ๑๑ ค่ำในปีนั้น ทูตานุทูตสยามก็ขึ้นรถออกจากกรุงปารีศพร้อมด้วยบาดหลวงล่ามผู้กำกับ และชาวสยามคนใช้ ๒ นาย ไปจนถึงเมือง (Cannes) อันอยู่ชายทะเล ได้ลงเรือใบ ๒ ลำซึ่งเสนาบดีผู้ว่าราชการต่างประเทศสั่งให้จัดมารับใช้ใบออกจากเมืองนั้นต่อไป จนถึงปากอ่าวเมืองเยนุวาประเทศอิตาลี พักอยู่ที่นั้นสองสามวัน ก็ใช้ใบเลียบฝั่งต่อไปอีก ได้พักตามหัวเมือง (Civitovecchia) รายทางในทะเลหลายเมือง ถึงปากอ่าวเมืองชิวิตะเวกวียะ ซึ่งเปนปากอ่าวของกรุงโรม ในวันที่ ๒๐ เดือนธันวาคม ตรงกับเดือนอ้ายขึ้น ๑๒ ค่ำ ในปีนั้น

เรือสองลำได้ข้าไปในลำน้ำวัน ๑ ก็ถึงน่ากรุงโรม ได้ขึ้นรถเล่ม ๑ เทียมม้า ๓ คู่ ซึ่งท่านมหาสังฆราชผู้ว่าราชการต่างประเทศกรุงโรมได้จัดมารับทูตานุทูตสยาม ๆ ได้พักในที่อันใหญ่โตระโหฐานเป็นที่สำราญมาก ซึ่งท่านมหาสังฆราชจัดไว้รับรองแลมีการเลี้ยงอย่างบริบูรณ์วันละ ๒ เวลา มีทหารรักษาพระองค์ของโป๊ปมาประจำรักษาประตูที่พักนั้นด้วย

ครั้นถึงวันที่ ๒๓ เดือนธันวาคมในปีนั้น กำหนดวันที่ทูตานุทูตสยามพร้อมกันจะได้เข้าผ้าโป๊ปนั้น ฝ่ายโป๊ปได้ทรงทราบว่าทูตานุทูตสยามถือศาสนาต่างกัน จะมีความรังเกียจในธรรมเนียมที่ต้องจูบพระบาท ซึ่งได้แสดงความนับถือต่อโป๊ป ตามจารีตประเพณีของโรมันแต่โบราณสืบมา เพราะฉนั้นจึงโปรดให้ยกเลิกธรรมเนียมที่ราชทูตจะต้องจูบพระบาทนั้นเสีย โปรดให้เข้าเฝ้าตามธรรมเนียมปรกติมิได้ต้องจูบ

ครั้นถึงเวลากำหนดนั้น ท่านมหาสังฆราชผู้ว่าราชการต่างประเทศจัดให้ขุนนางที่ ๒ ของเลนาบดีคน ๑ กับบาดหลวง ๑ คุมรถที่นั่งของโป๊ป ๒ รถ ไปรับทูตานุทูตสยาม ตามธรรมเนียมราชทูตใหญ่ฝ่ายเมืองเอกราชรับราชทูตสยามมาในรถ ๆ มาตามถนนนั้น มีชาวกรุงโรมมาคอยดูราชทูตสยามตามถนนเป็นอันมาก เหลือที่จะประมาณ รถทูตานุทูตสยามถึงประตูพระราชวังโป๊ปนั้น

มี พล ทหาร รักษา พระองค์ เปน อัน มาก มา ยืน รับ สอง ข้าง ถนน ตั้ง แต่ ประตู พระ ราชวัง จน ถึง ใน พระ ราชวัง รถ ทูตานุทูต สยาม เข้า ใน พระ ราชวัง จน ถึง เชิง บันได ท้อง พระโรง จึง ลง จาก รถ ขณะ นั้น มหา สังฆราช ชื่อ จี โบ (Cibo) เปน ตำแหน่ง อรรคมหา เสนาบดี ผู้ ใหญ่ มา ยืน คอย รับ ราช ทูต สยาม อยู่ ที่ เชิง บัน ได ท้อง พระ โรง ด้วย เวลา นั้น มี พระสังฆราช แล บาด หลวง ผู้ ใหญ่ แล ข้า ราช การ ฝ่าย ฆราวาส เปน อัน มาก ยืน อยู่ ตาม ท้อง ชา ลา น่า ท้อง พระโรง แล สอง ข้าง บน ท้อง พระโรง เต็ม แน่น อัด แอ กัน ไม่ มี ช่อง จะ เดิน ได้ เพราะ ฉนั้น นาย ทหาร รักษาพระองค์ ที่ นำ หน้า ราชทูต สยาม จึง ไล่ คน ที่ ยืน ตาม บันได ให้ หลีก เปน ช่อง ทาง ให้ ราชทูต สยาม เดิน ขึ้น ไปได้ ทูตานุทูต สยาม ก็ เดิน ขึ้น บันได เข้าไป ใน ท้อง พระโรง นั้น ราชทูต เชิญ พาน แว่น ฟ้า ทอง คำ รับ ราชสาส์น ๆ จาร ึก ลง ใน แผ่น พระสุพรรณ บัตร กว้าง ๖ นิ้ว ยาว ศอก เศษ ม้วน บรรจุ ไว้ ใน ผะอบ ทอง คำ ลง ยา ราชาวดี อย่าง ใหญ่ พระสุพรรณบัตร กับ ผะอบ รวม น้ำ หนัก ประมาณ ทอง ๒ ชั่ง มี ถุง ตาด เทศ ดวง ทอง หุ้ม ผะอบ แหละ มี สาย รัด ผูก ปาก ถุง มี ภู่ ทอง สอง ภู่ ติด ที่ ปลาย สาย รัด ด้วย ผะอบ นั้น ตั้ง อยู่ ใน หีบ ถม ตะทอง ๆ ตั้ง อยู่ บน พาน แว่น ฟ้า ทอง คำ

อุปทูต เชิญ เครื่อง มงคล ราชบรรณาการ มี ถุง ตาด ตา ตักกะแตน หุ้ม ตั้ง บน พาน ทอง คำ ชั้น เดียว ตรี ทูต เชิญ ของ ถวาย เจ้า พระยา

วิชาเยนทร อรรคมหาเสนาบดี กรุงสยาม มีถุงเข้มขาบพื้นเขียว หุ้ม ๑ ถุง ตั้งบนพานถมตะทองสำหรับถวายโปป ทูตานุทูตสยาม ทั้ง ๓ นาย แต่งกายเต็มยศตามธรรมเนียมสยาม คือนุ่งยกทองพื้นเขียวสรวมเสื้อสักกะหลาดแดงขลิบทอง คาดเข็มขัดสายทองคำ นอกเสื้อ เหน็บกระบี่ฝักแลด้ามทองคำ สรวมฟอกเกี้ยวกระจังทองคำ สูงสามนิ้ว บั๊กดอกไม้ไหวเพ็ชร์ มีสายสร้อยทองคำผูกนอกรัดคาง เหมือนกันทั้ง ๓ นาย เดินเข้าไปในท้องพระโรงพร้อมด้วยบาดหลวง ล่ามผู้กำกับไปจากกรุงสยามนั้น ฝ่ายโปปทรงพระนามว่า พระเจ้าอินนอเซ็น (Innocent) ที่ ๑๑ เอกอรรคมหาชะนะกาธิปตัย ในกรุงโรม เสด็จออกประทับบนพระแท่นในท้องพระโรง มีมหา สังฆราชนั่งบนเก้าอี้ ต่อน่าพระที่นั่งออกมาสองข้างๆ ละ ๔ รูป ราชทูตสยามเชิญพานพระราชสาส์น เดินตรงเข้าไปตั้งไว้บนโต๊ะ ตรงน่าพระแท่น แล้วเดินถอยหลังออกมาพักยังที่เฝ้า ขณะนั้น บาดหลวงล่ามผู้กำกับ จึ่งเดินเข้าไปตรงพระแท่นในน่าท้อง พระโรง ก็คุกเข่าลงถวายคำนับครั้งหนึ่ง แลลุกเดินเข้าไปถึง กลางท้องพระโรง ก็คุกเข่าลงถวายคำนับเป็นครั้งที่ ๒ แล้วลุก เดินเข้าไปถึงน่าพระแท่น คุกเข่าลงถวายคำนับเป็นครั้งที่ ๓ แล้วจึ่งจูบพระบาทยุคล ฝ่ายโปปจึ่งโปรดให้บาดหลวงล่ามนั้น ยืนขนๆ แล้วจึ่งกัมคีร์ษะถวายคำนับ แล้วก็เดินถอยหลังออกมา

ห่าง จาก น่า พระแท่น แต่ ภอ ถึง ที่ สุด ท้าย เก้า อี้ มหาสังฆราช ทั้ง ๙ ท่าน นั้น จึ่ง ถวาย คำนับ อีก ครั้ง หนึ่ง แล้ว ทุล เบิก ทูตานุทูต สยาม เข้า มา เฝ้า กล่าว ด้วย พระราชดำริ ของ สมเด็จ พระนารายน์ มหาราชเจ้า ทรง พระ ปรารภ จะใคร่ เจริญ ทาง พระราชไมตรี ต่อ กรุง โรม เปน ข้อ ต้น แล การ ที่ ทรง พระมหา กรุณา ทำนุบำรุง บาด หลวง ทั้งหลาย ที่ สั่ง สอน คฤษต ศาสนา อยู่ใน กรุง สยาม ด้วย แหละ กล่าว การ ที่ เปน มงคล อีก หลาย ประการ

ฝ่าย โปป จึ่ง ตรัส ตอบ ทรง แสดง ความ ชื่น ชม ยินดี เปน อัน มาก บาด หลวง ล่าม จึ่ง เชิญ พาน พระราชสาส์น ไป จาก โต๊ะ นำไป ถวาย ต่อ พระ หัตถ์ โปป โปป ทรง รับ พระราชสาส์น นั้น แล้ว ก็ ทรง คลี่ ออก ทอด พระเนตร ทราบ สิ้น ทุก ประการ

บัด นี้ จะขอ กล่าว ข้อ ความ ใน พระราชสาส์น แต่ ย่อ ๆ ภอ เปน สังเขป ใจ ความ ว่า “พระราชสาส์น สมเด็จ พระเจ้า กรุง ศรี อยุทธยา มหา ชัติยราช ขอ เจริญ ทาง พระราชไมตรี มา ถึง สมเด็จ พระมหาสังฆราชา ธิราช เจ้า กรุงโรม ทรง พระนาม ว่า โปป อิน นอเซนต์ ที่ ๑๑ ทรง ทราบ ด้วย ตั้ง แต่ เรา ได้ ขึ้น ครอง ราชสมบัติ ใน กรุง ศรี อยุทธยา มหานคร แล้ว เรา ได้ มี ความ ปรารภ ปรารถนา จะ ใคร ได้ รู้ จัก กับ พระเจ้า แผ่น ดิน ใหญ่ ทั้ง หลาย ใน ประเทศ ยุโรป แล จะ ได้ ผูก พัน ทาง พระ ราชไมตรี มี พระราชสาส์น ไป มา ถึง กัน แล กัน เพื่อ ความ ประสงค์ ของ เรา จะ ชัก นำ

สรรพวิทยาคุณในประเทศยุโรป มาทำนุบำรุงกรุงสยามให้เป็นความสว่างรุ่งเรืองแก่อาณาประชาชนทั้งปวง ด้วยฝ่ายเราจำพึงอยู่อย่างนี้แล้ว แต่ยังไม่ทันจะแต่งพระราชสาส์นให้ราชทูตออกมายังท่าน (Heliopolis) ท่านก็ใช้บิชอบออฟเอลิออโปลิศเชิญพระราชสมณสาส์นและเครื่องราชบรรณาการส่งเข้ามาถึงก่อน เราก็ได้รับโดยความชื่นชมยินดีเป็นอย่างยิ่ง แล้วเราได้แต่งทูตานุทูตสยามสำรับหนึ่ง เชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการของเราออกไปถวายแก่ท่าน เป็นการแสดงความสนองโดยครองพระราชไมตรีของท่านให้สนิท ดุจดังเนื้อสุวรรณธรรมชาติในแผ่นเดียวกัน แต่เรามีความเสียใจเป็นอันยิ่ง ที่ทูตานุทูตของเราไปหาถึงท่านไม่ เป็นเหตุด้วยเรือกำปั่นแตกที่แหลมเคปออฟกุดโฮป พระราชสาส์นกับเครื่องมงคลราชบรรณาการจมน้ำเสียในกลางทะเลทั้งสิ้น ทูตานุทูตของเราที่แต่งไปในครั้งนั้นจึ่งไปไม่ถึงท่าน เพราะฉนั้น ในกาลบัดนี้เราจึ่งได้ให้บาดหลวงชื่อตาชาต นำทูตานุทูตสยามเชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการครั้งที่ ๒ ออกมาถวายท่านในครั้งนี้ เป็นการแสดงความสามัคคีรสที่เราจะใคร่ได้ผูกพันทางพระราชไมตรี สืบเนื่องราชทูตของเราที่เสียไปในครั้งก่อน ทั้งจะได้ทูลท่านให้ทราบว่า เราตั้งหฤไทยจะใคร่ทำนุบำรุงพวกบาดหลวงที่เข้ามาตั้งสั่งสอน

คฤษตศาสนา อยู่ในประเทศสยาม แลชนทั้งปวงที่นับถือคฤษตศาสนาด้วย ในข้อนี้เราขอรับเป็นภาระธุระเอง ขอท่านอย่าได้มีความปริวิตกเลย แลเราได้สั่งบาดหลวงตาชาตให้ทูลความต่างๆ ในกรุงสยามให้ท่านทรงทราบทุกประการ ขอท่านจงทรงรับเครื่องราชบรรณาการของเราที่มีความยินดีส่งออกไปถวาย โดยการแสดงทางพระราชไมตรีอันสนิทเสนหาถาวรชั่วฟ้าแลดิน

อนึ่งเราขออำนาจสิ่งซึ่งเป็นใหญ่เป็นประธานในสกลโลกนี้ จงโปรดให้ท่านมีพระชนม์มายุยาวยืน จะได้ทำนุบำรุงพระศาสนาของท่านโดยช้านาน ให้รุ่งเรืองแผ่ไพศาลทั่วพิภพโลกทั้งปวง ความปรารถนาอันสุจริตของเรามีดังนี้เป็นต้น

เราเป็นมิตรที่สัตย์ซื่อของท่าน

(ที่ประทับพระราชลัญจกร)

(ลงชื่อ โฟกอง คือ เจ้าพระยาวิชาเยนทร)

พระราชสาส์นส่งมาแต่พระราชวังกรุงลพบุรี ณะเดือนอ้ายขึ้นสามค่ำ ปีเถาะนพศก พุทธศักราช ๒๒๓๑

ครั้นโปปทรงทอดพระเนตรพระราชสาส์นของพระเจ้ากรุงสยามเสร็จแล้ว จึ่งพระราชทานคืนกลับให้แก่บาดหลวงตาชาตๆ มอบส่งให้บาดหลวงเจ้าพนักงานกรมวังๆ เชิญพระราชสาส์นนั้นไปเก็บไว้ในห้องทรงพระอักษรของโปป แล้วบาดหลวงตาชาตจึ่งไป

รับ เครื่อง ราชบรรณาการ สิ่ง สำคัญ ที่ อุปทูต แล ของ ถวาย ของ ออก ญา วิชาเยนทร ที่ ตรี ทูต นำ มา ถวาย ต่อ พระหัตถ์ โปป ๆ ทรง รับไว้ ราชบรรณาการ ใน ถุง ที่ อุปทูต ถือ มา นั้น คือ หีบ ทำ ด้วย ลวด ทอง คำ ถัก เป็น ฝีมือ ช่าง ชาว สยาม อย่าง ละเอียด งาม ที่ สุด หนัก ทอง สาม ตำลึง

ของ ออก ญา วิชาเยนทร์ ฝาก มา ถวาย นั้น คือ หีบ เงิน หนัก ประมาณ ๕ ชั่ง เป็น ฝีมือ ช่าง ชาว ยี่ ปุ่น ทำ จำหลัก ลาย กุด้น เป็น รูป นกไม้ แล ลาย ต่าง ๆ มี พาน เงิน รอง หีบ หนัก ประมาณ ๕ ชั่ง เป็น ฝีมือ ช่าง จีน ทำ ด้วย ลวด ถัก อย่าง งาม ดี

ครั้น โปป ทรง รับ เครื่อง ราชบรรณาการ แล ของ ถวาย แล้ว จึ่ง รับ สั่ง ให้ บาด หลวง เรียก ทูตานุทูต สยาม เข้า มา ใกล้ พระองค์ ขณะนั้น ทูตานุทูต สยาม คลาน มา สอง สาม ก้าว ก็ หยุด ถวาย บังคม ๓ หน ครั้ง ๑ แล้ว คลาน ต่อ เข้าไป อีก สอง สาม ก้าว ก็ หยุด ถวาย บังคม ๓ หน อีก ครั้ง ๑ แล้ว ก็ คลาน เข้าไป อีก สอง สาม ก้าว ใกล้ กับ พระแท่น แล้ว จึ่ง ถวาย บังคม ๓ หน อีก ครั้ง ๑ ใน ครั้ง ที่ สุด ท้าย นั้น ราช ทูต ถวาย บังคม ก้ม ศีร์ษะ ลง ให้ ยอด ลำพอก จด ถูก ชาย ฉลอง พระองค์ ทั้ง สาม ครั้ง แล้ว คลาน ถอย หลัง ออก มา ห่าง พระแท่น ถึง ท้าย เก้าอี้ มหา สังฆราช ทั้ง ๘ รูป แล้ว อุป ทูต ตรี ทูต ก็ ผลัด กัน คลาน เข้าไป ทำ เช่น ราช ทูต นั้น ทุก คน แล้ว จึ่ง คลาน ออก มา หมอบ เรียง อยู่ ตาม ลำดับ ตำแหน่ง ยศ ทูตานุทูต ใน กลาง ท้อง พระโรง นั้น

ฝ่าย บาด หลวง ตาชาต จึ่ง เข้า ไป คุก เข่า ตรง น่า พระแท่น แล้ว จึ่ง ก้ม คีร์ษะ ลง จูบ ที่ ฉลอง พระบาท ยุคล แล้ว เดิน ถอย หลัง ออก มา ยืน เฝ้า อยู่ หลัง ราชทูต สยาม ตาม เดิม

ใน ขณะนั้น มหา สังฆราช ผู้ หนึ่ง เดิน เข้า มา หยุด ยืน อยู่ ตรง น่า พระแท่น แล้ว จึ่ง ปลด พระภูษา ที่ คลุม พระ สอ ทับ นอก ฉลอง พระองค์ นั้น ออก แล้ว โปป จึ่ง ตรัส พระราชทาน พระพร แก่ ทูตานุทูต สยาม ตาม ธรรมเนียม เสร็จ แล้ว จึ่ง เสด็จ ขึ้น

ฝ่าย ทูตานุทูต สยาม กับ บาด หลวง ล่าม ผู้ กำกับ พร้อม กัน ถวาย คำนับ แล้ว เดิน ออก จาก ท้อง พระโรง แล มหา สังฆราช อรรคมหา เสนาบดี ชื่อ ซิโบ ก็ นำ ทูตานุทูต สยาม ลง ไป ยัง ห้อง ที่ พัก แห่ง ตน เชิญ ให้ นั่ง ยัง ที่ เก้าอี้ มี พนัก แล้ว จัด การ ต้อน รับ โดย ความ ยินดี เป็น อัน มาก แล สนทนา กับ ทูต สยา ตาม สมควร แล้ว ทูตานุทูต สยาม ก็ ลา ออก จาก ห้อง นั้น มา ขึ้น รถ พระที่ นั่ง ดัง เดิม กลับ ไป ยัง ที่ พัก ของ ราชทูต ขณะ นั้น ทหาร แตร ก็ เป่า แตร ทำ เพลง สรรเสริญ รับ รอง ราชทูต สยาม ตาม ธรรมเนียม

ขณะ เมื่อ ราชทูตานุทูต สยาม พัก อยู่ ใน กรุง โรม นั้น ได้ ไป เที่ยว ชม ถิ่น ฐาน บ้าน เมือง แล ตึก ใหญ่ น้อย แล วัด อาราม ทุกๆ แห่ง ใน จังหวัด กรุง โรม แล ได้ ไป ดู สิ่ง ของ โบราณ มี ตึก แล โบถ พิหาร เป็น ต้น หลาย แห่ง เป่น ที่ พิศวง น่า ชม ล้วน ประหลาด ยิ่ง นัก

ครั้น ถึง วัน ที่ ๒๔ เดือน ธันวาคม ใน ปี นั้น ซึ่ง เป็น วัน จ่าย ตรุษ ฝรั่ง

คือ วันก่อน วันพิธีคฤษตมาศ เป่น วันประสูตร พระเยซูเจ้า ทูตานุทูต สยาม ก็ได้ไปดู พวกบาดหลวงสวดบูชานมัสการ พระเปนเจ้าผ้ายฝรั่ง ในอุโบสถพระอาราม หลวงในพระราชวังของโปป ซึ่งเปน พิธีใหญ่แหละเปน การประชุมของมหาชน ที่มีความเลื่อมใสศรัทธาใน พระคฤษตศาสนาโรมันกาทอลิกเปน อันมาก

ครั้นวันที่ ๔ เดือน มกราคม คฤษตศักราช ๑๖๘๙ ปี เปนกาลขึ้นปีใหม่ของชาวประเทศยุโรป ตรงกับจุลศักราช ๑๐๕๐ ปีมะโรงสัมฤทธิศก ทูตานุทูตสยามพร้อมด้วยบาดหลวงล่ามผู้กำกับ ขึ้นรถไปเฝ้าโปป ถวายบังคมลาในท้องพระโรงเหมือนเมื่อแรกเฝ้านั้น โปปจึ่งพระราชทานพระราชสาส์นสนองพระเจ้ากรุงสยาม ฉบับหนึ่ง พระราชสาส์นนั้น เชิญลงสถิตย์ในหีบทองคำหนาแขงแรงหีบ ๑ แล้วพระราชทานเครื่องราชบรรณาการ ตอบแทนต่อพระเจ้ากรุงสยาม คือ ประคำทองคำประดับเพ็ชร์สายหนึ่ง กับทองคำเหรียญ ๑ น่าหนึ่งจำหลักเปนพระราชฉายาลักษณของโปป แลมีเพ็ชร์ใหญ่ ๒ เม็ดราคามาก ประดับในวงขอบเหรียญนั้น อีกน่าหนึ่งจำหลักเปนรูปพระวิญญาณสมมติว่า พระมหากรุณา แลรอบขอบเหรียญนั้นมีอักษรเปนภาษาละตินดังนี้

NON QUERIT QUE SUA SUNT

"นน เกวริด แกว ซูอา ซุนต์"

แปลก็เปนใจความว่า ไม่ได้ใต่ถามว่าผู้ใด

อธิบาย ขยาย ข้อความ ว่า "ความกรุณาของพระผู้เป็นเจ้า มีแก่สัตว์ทั้งปวง ทุกชาติ ทุกภาษา เมื่อพระผู้เป็นเจ้าทรงพระมหากรุณาแก่สัตว์เหล่านั้น ไม่ได้ใส่ถามว่าเป็นชาติใด ภาษาใด เพราะเคยทรงพระกรุณาแก่สัตว์ทั้งหลายไม่เลือกหน้า เป็นสาธารณะพระมหากรุณาแก่ชนทั้งปวงทั่วไป" แล้วพระราชทานประคำทองคำสองสาย กับเหรียญทองคำสองเหรียญ สำหรับพระราชทานตอบแทนเจ้าพระยาวิชาเยนทร และภรรยาเจ้าพระยาวิชาเยนทรด้วย และพระราชทานเหรียญทองคำและเหรียญเงิน แก่ทูตานุทูตสยามทั้ง ๓ นาย ๆ ละ ๒ เหรียญ คือเหรียญทองเงินเหมือนกับที่ถวายพระเจ้ากรุงสยาม เว้นแต่ไม่ได้ประดับเพ็ชร์ อนึ่งทรงพระราชดำรัสสั่งให้พระราชทานเหรียญเงินดังเช่นพระราชทานแก่ทูตนั้น ให้แจกแก่ชาวสยามที่มาด้วยราชทูตทั่วทุกนาย ๆ ละ ๓ เหรียญ และทรงพระราชปฏิสันถารปราไสแก่ทูตานุทูตสยามตามสมควรแล้วก็เสด็จขึ้น ทูตานุทูตสยามก็กลับไปยังที่พัก

ครั้นถึงวันที่ ๗ เดือนมกราคม ทูตานุทูตสยามก็ออกจากกรุงโรม มีความยินดีที่โปปทรงรับรองแข็งแรงสมแก่เกียรติยศดังนั้น แล้วก็โดยสานลงเรือไปวันหนึ่ง จึงถึงเมืองชิวิตะเวกกิยะหัวเมืองปากอ่าวชายทะเลของกรุงโรม ผู้รักษาเมืองนั้นก็ออกมาต้อนรับ

พร้อมด้วยกรมการแลพลทหารที่ประจำเมืองทั้งปวง แลกำปั่นของโปปที่ทอดสมอในอ่าวนั้น จึ่งยิงปืนใหญ่คำนับทูตานุทูตสยามเปนการเอิกเกริกใหญ่ยิ่ง ผู้รักษาเมืองก็พาทูตานุทูตสยามไปพักในจวนเมืองนั้น แล้วจัดการเลี้ยงราชทูตสยามที่ยนทำเนียบตามสมควร

รุ่งขึ้นวันอาทิตย์เปนวันที่ ๙ เดือนมกราคม ทูตานทูตสยามกับบาดหลวงล่ามผู้กำกับพร้อมกันลงเรือกำปั่นใบชาวเกาะมอระตาใช้ใบไปยังกรุงฝรั่งเสศ

(เซน) เยรินี

แปลแลเรียบเรียง



วิธีจัดการศพ

มนุษย์ในโลก, มีวิธีทำการเพื่อความเจริญ แลความสอาดแก่ตัวแลหมู่ญาติมิตรสหาย ในเบื้องต้นเมื่อยังมีชีวิตอยู่คือ คิดทำการมงคลเช่นโกนจุกแลแต่งงานกับอื่นๆอีก ในเบื้องปลายคือเมื่อสิ้นชีวิตไปแล้ว ย่อมทำการเผา หรือฝังซึ่งซากผีให้แก่กันแลกัน เพื่อจะมิให้เกิดความโสโครก เพราะฉนั้น การทำศพจัดว่าเปนความสอาดอย่างหนึ่ง ซึ่งหมู่ญาติมิตรสหายจะพึงทำให้แก่ญาติมิตรสหายที่ตายไปแล้ว ความนับถือในการทำศพสำหรับชาติมนุษย์พวกหนึ่งๆ ย่อมต่างกัน แต่ข้าพเจ้าเห็นว่าความมุ่งหมายมาแต่เดิมนั้น คือเพื่อจะกันความโสโครก ซึ่งเปนสิ่งน่าทุเรศใจแก่เพื่อนมนุษย์ที่ยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น แม้จะทิ้งทอดไว้ให้ดินดา๓ เช่นซากศพโคกระบือเปนต้น ก็เปนสิ่งทำให้เกิดกลิ่นเหม็น ทั้งจะเปล่าเปลือยในอวยวะทั้งปวงก็ยิ่งจะเปนที่น่าเกลียดน่าทุเรศใจมากขึ้น เพราะฉนั้น เมื่อญาติมิตรตายลง หมู่ญาติมิตรที่ยังมีชีวิตอยู่ จึ่งต้องนำซากศพไปฝังเผาหรือถ่วง

น้ำเสียเพื่อความประสงค์ดังกล่าวแล้ว ความประสงค์ในการทำศพของคนเราซึ่งว่ามีลัทธิต่างๆกันนั้น คือพวกหนึ่งเห็นว่าเป็นการบุญการกุศลจึงขวนขวายในการศพของผู้ตายที่เป็นญาติมิตร์หรือมิใช่ญาติมิตร์ แม้ที่สุดซากศพสัตว์ดิรัจฉานก็สู้ขวนขวายเผาจิดังเรื่องที่กล่าวว่าชายผู้หนึ่งเผาซากศพนกแซงแซว ด้วยกุศลที่ส่งให้ตายแล้วก็ได้เกิดในสุคติดังนี้ก็มี เพราะเหตุที่กล่าวเล่าลือกันเช่นนี้ มนุษย์ผู้เชื่อสวรรค์จึงขวนขวายในการศพ พวกหนึ่งเห็นว่าเป็นความกตัญญูต่อผู้ตาย เช่นบิดามารดาหรือพี่, ป้า, น้า, อา, เป็นต้น แลผู้มีคุณทั้งหลายที่ล่วงไปแล้ว จึงต้องขวนขวายในการที่จะนำซากศพไปเผา, ฝัง, หรือถ่วงน้ำเสียจัดว่าเป็นการโต้ตอบคุณที่ผู้ตายได้มีแล้วแก่ตน อนึ่งเห็นว่าการทำศพของมนุษย์ซึ่งต่างกันทุกๆชาตินั้น ก็เพราะมนุษย์เรามีครูอาจารย์ที่ตนนับถือต่างกัน แม้นถึงเป็นคนต่างชาติกันเช่นพม่า, มอญ, ไทย์, ลาว, เงี้ยวเหล่านี้ก็ดี แต่ถือลัทธิสั่งสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นครูเดียวกัน การที่ทำแลความเห็นในการศพก็ตกลงเห็นว่าเป็นการบุญกุศลอย่างเดียวกัน วิธีจัดการศพแม้จะจำแนกโดยประเภทที่คนทั้งหลายทำอยู่ในกาลทุกวันนี้ แลตามที่ใช้แพร่หลายอยู่ในหมู่คนมากด้วยกันนั้น มี ๒ อย่างคือฝัง ๑ เผา ๑ เท่านั้น แม้จะมีลัทธิแปลกออกไปจากนี้เช่นถ่วงน้ำ แลผูกแขวน

ไว้บนต้นไม้หรือหลักบ้กเป่นต้นนั้น ใช่จะเป่นธรรมเนียมที่ดีอันคนทั้งหลายเห็นชอบพร้อมกันแล้วก็หามิได้ ที่ข้าพเจ้าจะกล่าวถึงการทำศพบัดนี้ ระได้พรรณาถึงลัทธิทั้ง ๒ คือผังแลเผาเป่นลำดับกัน มนุษย์ที่เป่นชาติแขกมีวิธีจัดการศพแปลกกว่ามนุษย์ชาติอื่นโดยวิธี แต่ใช้ผังบ้างเผาบ้างเหมือนกับฝรั่งแลไทย์เป่นต้น คือถ้าผู้ใดตายลง หมู่ญาติมิตรต้องจัดแจงยกซากศพลงในโลงตั้งไว้ที่สมควร จึงไปเชื้อเชิญพวกแขกที่เป่นโต๊ะหรือหมู่ญาติให้มาสวดอ้อนวอนตามลัทธิที่เคยนับถือ แล้วจึงนำไปบ้าช้าเพื่อจะได้ผังตามธรรมเนียม แลเมื่อจะผังก็รื้อเอาซากศพนั้นขึ้นจากโลง แล้วเอาออกมาผ่าท้อง เอาสิ่งโสโครกคือตับไตไส้พุงมาล้างขัดถูให้สอาดแล้วจึงผัง อนึ่งแขกชาวอินเดียแต่ก่อนนั้น เขาทำศพก็ใช้เผามิได้ผังดังลัทธิที่กล่าวมานี้ แต่มีวิธีแปลกประหลาดมาก คือถ้าชายใดที่มีภรรยาแล้วตายลง เมื่อจะเผาซากศพชายผู้สามีนั้น หญิงที่เป่นภรรยาที่เรียกว่าหญิงดีนั้น ต้องให้เขาเผาตัวด้วยในเชิงตะกรันเดียวกันกับสามีในคราวเดียวนั้น แลเมื่อจะเผาหญิงนั้นต้องแต่งตัวประดับประดาด้วยอาภรณ์ต่างๆตามมี แลลูบไล้ด้วยเครื่องหอมทั้งปวงให้เป่นที่สอาด หมู่ญาติมิตรแลพวกแขกที่เป่นครูในลัทธินี้ก็แห่ห้อมไปจนถึงบ้าช้า ในระหว่างที่นำหญิงไปนั้นต้องมีอาวุธคอยป้องกัน เพื่อมิให้ผู้หญิงผู้ใดฉุดแย่งเอา

หญิงนั้นไปได้ ครั้นถึงที่จะเผาสามีของหญิงนั้นแล้ว ก็เผาศพสามีก่อน พอไฟลุกโพลงตลอดเชิงตะกองแล้วก็ช่วยกันจับหญิงนั้นเข้าไปในกองไฟ หญิงนั้นก็ตายทันที คนทั้งหลายบรรดาที่ไปดูก็รื่นเริงยินดีโห่ร้องต่างๆ ด้วยเข้าใจว่าเขาเป็นคนดีที่สุด แลถือว่าเป็นความประพฤติชอบของหญิงทั้งหลายด้วย แลหญิงนั้นเมื่อเขาแห่ห้อมไปตามทาง ย่อมสั่งสอนบรรดาหญิงทั้งปวงที่มาคอยดูอยู่ที่นั้นด้วยให้ประพฤติดนในทางชอบเป็นต้น ลัทธินี้ย่อมเป็นสิ่งทำตนให้ได้ความลำบากในที่ไม่ควรแท้ทีเดียว ก็แต่ลัทธิเช่นนี้ได้เลื่อมสูญมานานแล้ว การทำศพของพวกแขกอินเดียที่กล่าวมานี้ ใช่จะใช้ทั่วไป ในพวกแขกอินเดียนั้นย่อมมีหลายชาติหลายตระกูล แลความนับถือก็ต่างๆกัน บางพวกนับถือในลัทธิพราหมณ์ บางพวกถือลัทธิมหะหมัด บางพวกนับถือในลัทธิทางพุทธศาสน์ก็มี พวกหนึ่งๆก็ใช้ลัทธิต่างๆกันตามบัญญัติของครูที่ตนนับถือ

การทำศพชาติฝรั่ง

การทำศพของมนุษย์ที่เป็นชาติฝรั่งทั้งปวง ตามที่เคยรู้เรื่องอยู่นั้น ถ้าญาติมิตรตายลงก็ทำโลงสำหรับใช้รองศพของผู้ตาย โลงนั้นประดับไปด้วยเครื่องแต่งล้วนแต่ดำ ผู้ที่เป็นคนขัดสนก็ทำแต่พอสมควร ถ้ามั่งมีเงินทองมากก็หาเครื่องแต่งประดับให้งดงาม

ขึ้น เช่นอย่างคนไทยเรา ที่ทำศพให้แก่ผู้ตาย มีโขน,หนัง,หุ่น,งิ้ว, แลให้ทานสละทรัพย์แจกจ่ายเปนอันมากนั้น ศพนั้นบางทีก็เก็บไว้ที่บ้านของผู้ตายนานหลายๆวันก็มี บางทีก็นำไปฝังเสียในชั่ววันหนึ่งหรือ ๒ วันก็มี เมื่อจะนำศพไปฝังนั้น บรรดาญาติมิตรสหายของผู้ตายก็พากันแห่ห้อมไปส่งศพถึงป่าช้า จัดแจงช่วยกันฝังแล้วจึงกลับมาบ้าน บางทีก็ก่อเปนรูปตึกเล็กๆสวมไว้ แลจารึกชื่อของผู้ตายลงไว้ด้วย เมื่อขณะช่วยกันแห่ศพไปฝังนั้น ผู้ช่วยแห่แลเจ้าของศพล้วนแต่แต่งตัวนุ่งผ้าดำสวมเครื่องแต่งตัวดำทั้งสิ้น แลมีพวงดอกไม้ในมือด้วย ซึ่งเข้าใจกันว่าเปนเครื่องขมาศพ ตามลัทธิที่เคยนับถือ เมื่อสิ้นการฝังศพแล้ว ต่อนั้นไปผู้ที่เปนญาติมิตรบุตรภรรยาของผู้ตายก็ต้องนุ่งดำสวมดำเสมอไป ชั่วกำหนด ๙๐ วันบ้าง ๑๐๐ วันบ้าง ๓๖๐ วันบ้าง ตามแต่กำหนดนิยมที่เขาเคยใช้มา เปนเครื่องแสดงว่ามีความทุกข์เสร้าโศรกถึงผู้ที่ล่วงลับไป ก็นับว่าเปนความกตัญญูอย่างหนึ่ง ที่ชาวยุโรเบียนได้ใช้มา อนึ่งการทำศพของมนุษย์ ซึ่งเปนชาติฝรั่งทั้งปวงนั้น ฝรั่งบางชาติแต่ก่อนมาก็ใช้เผาซากศพเช่นคนไทยก็มี ดังปรากฏในเรื่องนะโปเลียนที่ ๑ ซึ่งกล่าวถึงเรื่องเสียค่าที่เผาผีของชาวอิตาลีเปนต้น จีนก็มีลัทธิอย่างหนึ่งตางหาก ตามความประสงค์ของเขา ถ้าญาติมิตรตายลง ก็จัดซื้อหาโลงที่เขาทำไว้ขายนั้นมาสวมศพ ถ้า

ผู้ตายอยู่ต่างประเทศ เช่น บระเทศไทยนี้เป็นต้น ผู้ที่จัดการศพ
ก็ส่งศพไปฝังที่เมืองจีน ซึ่งเป็นชาติภูมิของตนโดยมาก บางทีก็
ฝังเสียที่บ้าช้าในประเทศที่ผู้นั้นตายลงก็มี การที่ส่งศพไป
เมืองจีนนั้น แม้ระยากหรือต้องเสียเงินทองมากน้อยเท่าใด
ก็สู้ขนขวายนำศพนั้นไปฝังจนได้ เมื่อไปถึงที่ฝังก็ต้องออกเงิน
ซื้อที่จะฝังอีกหลายสิบเหรียญจึงจะฝังได้ ที่จะฝังศพนั้นต้อง
เลือกค้นหาที่ๆดีๆที่เรียกว่า (ฮวงซุ้ย) ด้วยความประสงค์
ว่าถ้าผู้ใดฝังศพของผู้ตายคือ บิดามารดาหรือญาติมิตร์ลงใน
พื้นที่อันดีแล้ว พี่น้องลูกหลานอยู่ภายหลังจะทำมาหากินเกิด
ผลประโยชน์ลาภรวยมากผิดกว่าธรรมดา แลเมื่อจะฝังศพนั้น
ตั้งแต่ผู้ที่มีบรรดาศักดิ์เช่นเจ้านาย แลขุนนางผู้ใหญ่ลงไปจน
พลเรือนที่มีเงินทองก็ทำแปลกประหลาดมาก คือต้องเก็บเอา
แก้วแหวนเงินทองไปฝังด้วย บางทีก็ฆ่าคนเอาศพไปฝังด้วยก็มี
แต่ที่ฝังศพนั้น ทำเป็นตึกรามห้องหับ ซึ่งเป็นที่พักอาไศรย์งดงาม
ดังปรากฏในเรื่องไซ่จิ้นเป็นตัวอย่าง ด้วยความเข้าใจว่าสิ่งทั้ง
ปวงคือเงินทองแก้วแหวน แลผู้คนชายหญิงที่ต้องฆ่าไปฝังไว้
ด้วยศพนั้น เพื่อประโยชน์จะให้ผู้ตายได้ใช้สอยในเมืองผี ดูก็
เป็นที่แสดงให้คนทั้งหลายทั่วโลกรู้ได้ว่า เป็นความโง่เขลาที่สุด

ในความคิดเช่นนี้ แต่ลัทธิที่ต้องฆ่าคนไปฝังด้วยศพนั้น ปรากฏมีแต่ศพพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้น แลลัทธินี้ก็เลิกละทิ้งมานมนานแล้ว คงใช้อยู่แต่สรรพพัสดุเงินทองไปฝังด้วยเท่านั้น บางทีถ้าผู้ตายเป็นบิดามารดาเขา เขาก็เก็บศพนั้นไว้ประดิษฐ์ที่บ้านตลอดชั่วชีวิตก็มี แลศพที่ฝังไว้นั้นต้องมีป้ายจารึกชื่อของผู้ตายติดไว้ด้วย แลมีการเผ้าศพคือเป็นบุตรหรือภรรยาต้องเผ้าประดิษฐ์ศพคือเส้นไหว้ทุกปีไป เครื่องหมายเป็นสิ่งแสดงความระลึกถึงผู้ตายที่พวกจีนทั้งหลายได้ทำมาแล้วนั้น คือถ้าผู้ตายเป็นบิดามารดาหรือสามี ผู้เป็นภรรยาแลบุตรต้องนุ่งกางเกงถักผมเปียขาวเป็นการแสดงว่ามีกตัญญูต่อผู้ตาย กำหนด ๑๐๐ วันก็มี ปีหนึ่งก็มี ๓ ปี ๓ เดือน ๓ วันก็มี จึงใช้นุ่งห่มตามธรรมเนียมต่อไป การไว้ทุกข์ให้แก่ผู้ตายของพวกจีนนั้น บางทีก็ใช้แต่ ๗ วันก็มี ด้วยการจำเป็นที่จะต้องไว้หลายวันไปไม่ได้ เช่นไปทัพตายกลางทัพศึกเป็นต้น ดังที่ได้ปรากฏมาแล้วในเรื่องสามก๊กแลไซ่ห้นเป็นต้นนั้น ถ้าผู้ตายเป็นพ่อหรือแม่ผู้เป็นบุตรต้องไว้ทุกข์กำหนด ๓ ปี ๓ เดือน ๓ วันจึงจะเลิก แลในระหว่างที่ไว้ทุกข์นั้นจะทำการมงคลเช่นมีภรรยาสามีไม่ได้ แม้ที่สุดจนชั้นรับชั้นหมากมันก็ไม่ได้

การทำศพของชาติข่า

อนึ่ง พวกข่าแลเกรียง หรือพวกแม้วทั้งปวงนั้น ก็ทำการศพใช้ผังอย่างเดียวกันกับพวกจีน ธรรมเนียมอื่นๆก็อย่างเดียวกันกับจีน เปนด้วยเหตุที่คนเหล่านี้อาไสย์อยู่ตามบ้าทั้งสิ้น แลมีการแปลกอยู่อีกอย่างหนึ่ง คือถ้าผู้ตายมีทรัพย์สมบัติอยู่มากน้อยเท่าใดก็ดี ก็เก็บเอาไปผังลงในหลุมด้วยศพทั้งสิ้น ผู้ที่เปนบุตรภรรยามิได้รับส่วนทรัพย์ซึ่งเรียกมฤดกเลย ต่อนี้ไปจะพรรณาถึงวิธีจัดการศพของมนุษย์ที่ใช้ธรรมเนียมเผา ซึ่งคนทั้งหลายบรรดาที่นับถือพุทธศาสนาได้ใช้โดยมากนั้น บรรดามนุษย์ที่ใช้ธรรมเนียมเผาซากศพ ก็ย่อมมีธรรมเนียมผังศพอยู่ด้วยบ้าง ดังจะแสดงไว้ในข้างน่าต่อไป

การทำศพของชาติมอญ

วิธีจัดการศพของชาติมอญ ก็คล้ายกันกับวิธีที่คนชาติไทยได้ใช้มาแล้ว ด้วยมีการทำบุญให้ทานแก่พระสงฆ์สามเณรแปลกกันอยู่แต่วิธีแย่งศพลักศพกันเทานั้น แม้วิธีที่ใช้ลักศพนี้ คนไทย์เราก็ใช้กันอยู่โดยมาก จะเปนด้วยเหตุที่ใช้ตามลัทธิที่พวกมอญทั้งหลายได้ทำมานั้นหรืออย่างไร การลักศพนั้นคือเมื่อคราวจะ

เผาศพในวันรุ่งขึ้นหรืออีก ๒ วัน ในตอนเช้ามืดวันนั้น หมู่ญาติมิตร์ก็จัดแจงลักศพหามแห่มาที่วัดหรือที่ๆ จะเผา การลักศพนั้นใช่จะเปนการลักขะโมยจริงจังแต่อย่างใดก็หาไม่ ก็ย่อมไปด้วยกันมากๆ แลรู้ด้วยกันอยู่ทั้งผู้จะลักแลผู้เปนเจ้าของศพ แต่เหตุใดจึงเรียกว่าลักศพ ความประสงค์เดิมจะเปนมาอย่างใด เหลือวิไสย์ที่จะค้นหามูลเหตุซึ่งใช้มาแต่เดิม การแย่งศพนั้นมักใช้ในการศพของผู้มีบรรดาศักดิ์ใหญ่ซึ่งใช้มาแต่เดิม แลการแย่งศพซึ่งพวกมวญใช้มานั้น เกิดขึ้นโดยบัญญัติของพระเจ้าแผ่นดินมอญพระองค์ ๑ ซึ่งทรงพระนามว่าพระเจ้ามิฏกธร ทำการพระศพแก่สมเด็จพระมารดาลี้เยงซึ่งเปนพระเจ้าแผ่นดินมาก่อน ซึ่งปรากฏพระนามว่า แสจาโปนั้น แลการแย่งศพคือใช้เอาเชือกโยงศพ แล้วให้ชักลากไปสู่ที่เผา ขณะเมื่อชักลากไปนั้นย่อมฉุดคร่าไปด้วยกำลังแรง ข้างผ้ายไหนเรี่ยวแรงมากก็ฉุดลากเอาไปได้ ข้างไหนแรงน้อยกว่าก็ไม่ได้ศพไป แต่ถึงอย่างนั้นก็คงตกลงเราไปเผาแห่งเดียวกันนั้นเอง การแย่งศพนี้บางทีถ้าแรงก้ำกึ่งก็ทำให้เชือกชักโยงนั้นขาดไปทั้ง ๒ ผ้ายก็ได้ ถ้าเช่นนั้นก็เปนที่สนุกสนานมาก บางทีถึงกับล้มทับกันตายก็ได้ ลัทธิที่ใช้แย่งศพนี้ก็ไม่เห็นว่ามีประโยชน์แต่อย่างใด เห็นว่ามีแต่ความสนุกซึ่งใกล้แก่ความตายเท่านั้น แลบางทีเมื่อพิจารณา

ไปโดย ถี่ ถ้วน ก็ไม่แปลก อะไร เลย กับ ที่ เขา ลาก ศพ ของ สัตว์ บาง เหล่าไป ทิ้ง เสีย นั้น

การ ทำศพ ของ ชาติ ลาว

วิธี จัด การ ศพ ชาติ ลาว ก็ อย่าง เดียว กัน กับ ชาติ ไทย มี แปลก อยู่ อย่าง หนึ่ง คือ นับ แต่ นำ ศพไป เผา ที่ ป่า ช้า แล้ว ๓ คืน ใน ตอน สาม คืน นั้น มี การ พระสงฆ์ สวด ทุก คืนไป บรรดา พวก พ้อง หรือ บ้าน ใกล้ เคียง กัน ก็ไป ประชุม กัน ที่ บ้าน ของผู้ตาย เรียก กัน ว่า งัน เรือนดี ใน เวลา ๓ คืน นั้น มี การ เล่น หัว ต่าง ๆ เป็น ต้น ว่า ถ้าใคร นอน หลับไป ก็เอา มิน หม้อ ข้าง ขมิ้น กับ ปูน บ้าง ไป บ้าย ที่ หน้า บ้าง แขน บ้าง การ เล่น เช่น นี้ มี แต่ พวก หนุ่ม แล สาว เขา ประพฤติ เมื่อ ครบ ๓ คืน แล้ว ก็ เลิก ประชุม กัน ต่อ นั้นไป อีก ๔ วัน นับ แต่ เลิก สวด เรียน แล้ว ญาติ ทั้ง หลายไป รวม กัน ที่ วัด ทำ บุญให้ ทาน ต่าง ๆ เรียก กัน ว่า แจกเข้า ผีตาย ตรง กัน กับ ภาษาไทย เรียก ว่า ทำ บุญ ๗ วัน นี้ เอง ที่ กล่าว มา นี้ เป็น ศพ ของ คน ธรรมดา ถ้า ศพ ผู้ มี บรรดา ศักดิ์ เช่น เจ้า เมือง กรม การ ผู้ใหญ่ มี วิธี แปลก ออกไป อีก คือ ต้อง เอา ศพ ไว้ นาน ๆ ประมาณ ๑ ปี ก็ มี ๒ ปี ก็ มี เมื่อ จะเผา ต้อง ทำ การ ใหญ่ โต คือ ต้อง ทำ ที่ รอง ศพ นั้น ที่ สำหรับ รอง เผา ศพ นั้น มัก ทำ เป็น รูป นก ใหญ่ เรียก กัน ว่า นก อินทรี นก นั้น โครง ข้าง ใน ทำ ด้วย เสา

ไม้จริง ตามตัวนกนั้นสานด้วยไม้ไผ่แลเขียนลวดลายระบายสีต่างๆ ทำท่าทางเหมือนนกจริงๆ แต่นกนั้นใหญ่สูงประมาณสองวา ยาวประมาณ ๕ วา ท่าทางคล้ายกันกับรูปลำเภาใหญ่ที่เราทั้งหลายเคยได้เห็นแล้วเมื่อปี ๑๐๙ นี้ เมื่อทำนกแล้วก็ชักศพมาวางไว้บนรูปนกนั้น แล้วก็ทำบุญให้ทานแลมีการเล่นต่างๆ ๓ วัน ๓ คืนบ้าง ๗ วัน ๗ คืนบ้างแล้วก็เผา เมื่อเผานั้นก็เผาขึ้นพร้อมกันทั้งรูปนกแลศพ สิ่งทั้งปวงในนั้นเปนต้นว่าหีบรองศพรูปนก ก็ไหม้ไปหมดมิได้เก็บไว้ทำต่อไป ถึงคราวจะทำอีกก็ทำเอาใหม่ การทำศพเช่นนี้ไม่ใคร่ทำในที่ใกล้บ้านคนด้วยกลัวไฟจะลามไปติดบ้านเรือนด้วย เพราะฉนั้นเขาจึงทำในกลางทุ่งนาที่กว้างขวางแลห่างจากบ้านคน

การทำศพของชาติไทย

วิธีจัดการศพของมนุษย์ชาติไทยย่อมใช้เผาเปนธรรมดา ถ้าผู้ที่ตายด้วยโรคผีดาดก็ดี ตายด้วยโรคประจุบันที่เรียกว่าอหิวาตะกะโรคก็ดี ทั้ง ๒ อย่างนี้เขาไม่ค่อยจะเผาทันที ย่อมไปผังไว้ให้นานประมาณ ๑ ปีก็มี ๓ เดือนก็มี จึงค่อยขุดขึ้นเผา ด้วยเข้าใจกันว่าคนที่ตายด้วยโรคทั้ง ๒ อย่างนี้ ถ้าใช้เผาทันทีนั้นขี้มักจะติดผู้อื่นหรือโรคนั้นมักกำเริบติดผู้อื่นแลทำพิษแรงร้ายขึ้นไปอีก แต่ข้าพเจ้า

เข้าใจว่า ไม่เป็นเช่นนั้น เพราะวิไสยโรคไภย์จะติดเนื่องกันในร่างกายผู้อื่นได้ ก็ด้วยเหตุที่ร่างกายของผู้นั้นมีลิงล่อให้ติด คือมีความชำรุดเช่นท้องเสียแลธาตุทั้ง ๔ ไม่บริบูรณ์เป็นต้น จึ่งอาจมีช่องทำให้ติดแปดกันได้ ความประสงค์ในการทำศพทั้ง ๒ อย่าง ซึ่งต้องผังแล้วจึ่งขุดขึ้นเผานั้น คือธรรมดาผู้ที่เจ็บตายด้วยโรคประจุบันแลโรคผีดาด โรคทั้งนี้ก็เป็นของทำพิษรวดเร็วแลมักจะทำให้คนตายมากๆ ด้วยในคราว ๑ แลเป็นโรคเกิดเป็นคราวก็ในขณะเกิดวุ่นวายด้วยโรคชนิดนี้ มนุษย์เรามีความกลัวมากไม่อาจจะประกอบการงานอื่นๆ บางทีถึงต้องทิ้งถิ่นฐานไปอยู่อื่นก็มี ไม่อาจจะทำการเผาศพของผู้ตายที่เป็นญาติมิตร์ได้ในทันใด ต้องเอาไปผังไว้ก่อน เมื่อสิ้นการวุ่นวายคือความกลัวต่อโรคนั้นแล้ว จึ่งได้คิดอ่านขุดรื้อขึ้นเผาแลทำบุญให้ทานตามประสงค์ความประสงค์เดิมจะเป็นอย่างนี้เป็นแน่ แลต่อมาภายหลังมีผู้เข้าใจผิดไปต่างๆ ก็เลยเป็นลัทธิหรือธรรมเนียมอันหนึ่งเสียทีเดียว ที่คนไทยเราใช้สืบมานี้ การทำศพของคนไทยเราใช้เผามาแต่เดิม การเผานั้นต่างกันตามชนิดของผู้ที่ยากจนแลมั่งมี แลผู้มีบรรดาศักดิ์ ก็จัดการเอิกเกริก เช่นมีหนังแลโขนลคร งิ้ว เป็นต้น ทำบุญให้ทาน บริจาคทรัพย์ประกอบในการศพตั้ง ๕๐ ชั่งขึ้นไปก็มี ผู้มีบรรดาศักดิ์เช่นเจ้านายแลขุนนาง

ผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวงก็ใช้เผาเหมือนกัน แต่ไฟที่จะเผานั้น พระเจ้าอยู่หัวต้องพระราชทานไปให้เผาจึ่งจะเผาได้ ตามจารีตที่ได้เปนมาแต่โบราณจนบัดนี้ และมีสิ่งของใช้ประกอบในการศพเช่นโขนหนังเปนต้น และผ้าขาวตั้งแต่ ๑ พับ เงิน ๕๐ เฟื้องขึ้นไป เมื่อเผาศพแล้วไปกำหนดใน ๗ วันเข้ามา ในวันที่ ๗ นั้นต้องทำบุญครั้งหนึ่ง เมื่อผู้ตายที่ยังไม่ได้เผานั้น บรรดาผู้คนบ่าวทาษและบริวารต้องโกนหัวนุ่งขาวบ้างนุ่งดำบ้าง นุ่งผ้าสีต่างๆ ตามธรรมดาบ้าง แต่เวลาที่เผาต้องนุ่งดำล้วนก็มีขาวล้วนก็มี แต่เผาแล้วไปจึ่งได้เลิกโกนหัว ลัทธิที่ใช้โกนหัวในคราวที่ผู้มีบรรดาศักดิ์ หรือพ่อแม่พี่น้องที่ตายไปนี้ ใช้ทั่วไปไม่ว่าไพร่และผู้ดี ความประสงค์ในการโกนหัวให้แก่ผู้ตายนี้ เพื่อประสงค์จะบวชตัวรักษาศีลอุทิศส่วนบุญไปให้แก่ผู้ตาย จึ่งได้โกนหัวนุ่งขาวทำอาการเหมือนดังพวกตาผ้าขาวและพวกยายชีเปนต้น ความประสงค์เดิมของท่านคงเปนอย่างนี้ แต่เดี๋ยวนี้ธรรมเนียมก็กลายเปนอย่างอื่นไป หาได้เข้าใจตามประสงค์เดิมไม่ ความประสงค์ที่โกนหัวแสดงตนเหมือนดังบวชรักษาศีลแผ่ส่วนบุญไปให้แก่ผู้ตายนี้ เปนความดีที่สุด ถ้าไม่มีประสงค์แลไม่ประพฤติดังว่ามานี้ก็ไม่มีประโยชน์อะไรในการโกนหัว แม้ถึงชาติอื่นที่เรียกว่าไว้ทุกข์ให้แก่ผู้ตาย เช่นนุ่งดำและนุ่งขาวเปนต้นนั้นก็ดี

ก็ไม่เห็น มี ประโยชน์ อันใด นอก จาก แสดง ความ กตัญญู แต่ใน ส่วน ที่ไว้ ทุกข์ ก็ไม่ เป็น องค์ ของ ความ กตัญญูได้ เป็น แต่ผู้ไม่ ทิ้ง จารีต ที่ คน ทั้ง หลายใช้ มา สำหรับ ชาติ ของ ตน ๆ เท่า นั้น แสดง ความ นับ ถือ กตัญญูต่อ ผู้ ที่ได้ ตั้ง ลัทธิ มา แต่ เดิม อนึ่ง การ ทำ ศพ ของ มนุษย์ซึ่ง มี วิธี ต่าง ๆ กัน ดัง บรรยาย มา นี้ เห็น ว่า เป็น สิ่งไม่ จำ เป็น จะ ต้อง ทำ อะไร นอก จาก ตาย แล้ว ก็เอา ไป เผา เสีย ฝัง เสีย ถ่วง น้ำ เสีย เท่า นั้น ซึ่ง จะมุ่ง หมาย ประโยชน์ ต่อไป อื่น ๆ อีก แต่ผู้ ตาย นั้น ก็เป็น อันไม่ มี แม้ จะเก็บ รักษา กระดูก ไว้ เพื่อ จะได้ ทำ บุญ ให้ ทาน จำเภาะกระดูก คือเป็น เครื่อง หลัก ว่า การ ทำบุญ นี้ เพื่อ ประโยชน์ ให้ผู้ ที่เป็น เจ้า ของ กระดูก นี้ได้ รับ ส่วน บุญ ที่ ส่งไป นี้เป็น ต้น ถ้า เป็น เช่น นี้ ก็ นับ ว่าเป็น ประโยชน์ ใหญ่ส่วน หนึ่ง ใน ทาง ที่ผู้ ถือ พุทธศาสนาได้ใช้ มา แล้ว แล เป็น สิ่ง สมควร ยิ่ง นัก ที่ กัลยาณ ชน ได้ ใช้ ทำ สืบ มา แต่โบราณ จน บัด นี้



วิธีทำส้มมือหรือส้มน้ำ

วิธีทำส้มมือหรือส้มน้ำก็เรียก ส่วนที่จะทำส้มน้ำมีหลายอย่าง หลายประการ เพราะว่าตำรานั้นต่างๆ กัน ต้นเดิมที่เกิดของส้มมือนั้น ข้าพเจ้าได้ยินจีนแสเล่าให้ฟังว่า เกิดที่เมืองจีนมาหลายร้อยปี ครั้นต่อๆ มา จึงได้มาปลูกไว้ในเมืองไทยเปนอันมาก มีขายอยู่ที่สำเพ็งแลที่อื่นมีหลายแห่ง แต่มีที่ขายอยู่ในท้องสำเพ็ง มีท่านผู้หนึ่งเล่าให้ฟังว่าส่งมาจากเมืองจีนบ้าง แหละปลูกไว้ในเมืองไทยบ้าง อย่างที่ส่งมาจากเมืองจีนนั้น แขงมากไป ถ้าเกิดในเมืองไทยผลแก่จัด มักทำส้มน้ำดีโดยวิเศษ ด้วยเหตุไม่สู้แข็งเหลือเกินกว่าความต้องการ นวดได้สบาย ไม่สู้เจ็บมือนัก

อนึ่งประเภทที่จะนึ่งนั้นต่างกันดังนี้ นึ่งด้วยไฟอย่าง ๑ นึ่งด้วยหายอย่าง ๑ นวดก่อนแต่ยังไม่ได้นึ่งอย่าง ๑ นวดไม่ต้องนึ่งอย่าง ๑

๓๘๙๕ วิธีทำส้มน้ำ

นึ่งด้วยไฟนั้นอย่างไร?

นึ่งด้วยไฟนั้นต้องเอาผลส้มน้ำผึ้งไว้ให้เหี่ยวก่อน ต้องใช้มีดพับแซะเอาเยื่อข้างในทิ้งเสีย พอใส่ยาข้างในได้ แต่งน้ำก้านจัดเรียบเรียงให้เรียบร้อย จะนึ่งส้มน้ำหลายผลในหวดเหมือนนึ่งเข้าเหนียวก็ได้ หรือนึ่งด้วยกาต้มน้ำก็ได้ ถ้าจะนึ่งด้วยกาต้มน้ำต้องใส่น้ำแต่น้อย แซะส้มเสียให้เรียบร้อย เอาด้ายกลุ่มผูกที่ผลส้ม หย่อนลงไปในกาต้มน้ำ ให้เหนือน้ำขึ้นมาหน่อย แล้วเอาฝากาปิดต้มน้ำให้เดือด กะดูพอประมาณส้มน้ำนั้นสุกแล้ว เอาขึ้นมาบวดอย่าง ๑

นึ่งด้วยทรายนั้นอย่างไร?

นึ่งด้วยทรายนั้น ต้องใช้ทรายประมาณสักกึ่งถังเหล็กวิลาศน้อย ๆ นึ่งแดดให้ร้อนจัด แล้วนำถ้วยยี่บุ๊นอย่างมีฝาหรือถ้วยน้ำร้อนอย่างมีฝาก็ได้ ตั้งหมกไว้ในทรายเห็นว่าร้อนจัด แซะเนื้อในผลส้มออกพอควร แต่งน้ำส้มให้เรียบร้อยแล้วใส่ยาลงไปในผลส้มนั้นให้แน่นดี เติมน้ำมันมะพร้าวลงไปให้ท่วมในผลส้มน้ำนั้น นำผลส้มลงไว้ในถ้วยที่ทรายร้อนนั้น ฝาถ้วยปิดไม่ให้ทรายลงไปในถ้วยได้ ประมาณสักสองสามวัน เห็นว่าสุกด้วยแดดดีทั่วแล้ว บวดด้วยมือให้ผลส้มจนแห้งอย่าง ๑

นวดด้วยมือในเวลาที่ยังสดนั้นอย่างไร?

นวดด้วยมือในเวลาที่ยังสดนั้น น้ำมีดพันมาแขวะเยื่อในออกให้ดี แต่งผิวก้านให้เรียบร้อยแล้วนวดด้วยมือในเวลายังสดอยู่นั้นให้แห้ง ถ้าจะรักษาไม่ให้เน่า ต้องให้น้ำมันยอยออ๊วใส่ในผลส้มนวดไป เมื่อจะไม่ให้ผลส้มผิวเน่า เห็นว่าแห้งจนผลเล็กลงแล้ว จะนึ่งด้วยกาต้มน้ำก็ได้อย่าง ๑

อีกนัยหนึ่งเอามีดพันแขวะเยื่อใน แต่งผิวก้านเสียให้เรียบร้อยงามดี แช่น้ำสสาวะไว้สัก ๓ วัน แล้วชำระเสียด้วยน้ำท่าให้สอาดหมดจด เอาขึ้นมานวดให้แห้งแล้วนึ่งดังวิธีที่กล่าวมานั้น อาจทำให้ส้มผิวนั้นรสหอมดีขึ้น กว่าวิธีที่กล่าวมาแล้วในเบื้องต้นนั้น

นวดไม่ต้องนึ่งนั้นอย่างไร?

นวดไม่ต้องนึ่งนั้น ต้องใช้น้ำมันยอยออ๊วเป็นเครื่องรักษาเนื้อในไม่ให้เน่า นวดไป เห็นว่าผลส้มนั้นอ่อนจนเนื้อส้มผิวแห้งพอควรดีแล้ว จึงใส่ยาให้แน่นในผลส้มนวดไปจนแห้งอย่าง ๑

ส่วนที่จะนวดส้มผิวนั้นมีสองประเภท คือสัตรีแรกรุ่นนั้นอย่าง ๑ ผู้ชายนั้นอย่าง ๑

นวดส้มผิวด้วยสัตรีนั้นอย่างไร?

นวดส้มผิวด้วยสัตรีนั้น คือต้องให้สัตรีที่รุ่นสาวแรกรุ่นมีรูปแล้วตรวจดูว่าสัตรีผู้นั้นเป็นผู้ไม่มีโรค ถึงจะนวดส้มผิวนั้นให้รส

หอมขึ้นได้ดี ถ้าหากว่าสัตรีนั้นมีโรค ก็ทำกลีนส้มน้ำนั้นให้รสน้อยไปได้ ด้วยส้มน้ำนั้นจะถอกโลหิตในกายสัตรีให้แทรกอยู่ในผลส้มน้ำนั้น เพราะฉนั้น สัตรีที่เขารู้ว่านวดส้มน้ำมักทำให้เกิดโรคขึ้นได้ เขาจึ่งไม่สมัครรับที่จะนวดส้มน้ำได้ ถ้านวดให้นานหลายครั้งเข้าแล้ว ทำร่างกายสัตรีนั้นให้อ่อนเพลีย จนรู้สึกได้ว่าส้มน้ำนี้แถลง ทำร่างกายไม่ให้มีความสุขได้

นวดส้มน้ำด้วยผู้ชายนั้นอย่างไร ?

นวดส้มน้ำด้วยมือผู้ชายนั้น รสไม่ดีเหมือนสัตรีที่รุ่นสาว ชักรสหอมอ่อนลง เหมือนสัตรีที่มีโรค แต่ส้มน้ำนั้นจะเสียไปใช้ไม่ได้ก็หาไม่ ก็จำเปนจะต้องใช้ได้เปนแน่ แต่รสหอมนั้นด่าช้าไม่สู้จะดี เหมือนสัตรีที่รุ่นสาวไม่มีโรคในกายสัตรีนั้น

วิธีที่จะปรุงยาส้มน้ำนั้นดังนี้

ผิมพ์เสน ๑ หญ้าฝรั่น ๑ อำพันทอง ๑ ชมดเทศ ๑ ชมดไทย ๑ กฤษณา ๑ กระลำพัก ๑ ขอนดอก ๑ เนื้อไม้ ๑ อบเชยญวน ๑ อบเชยเทศ ๑ อบเชยไทย ๑ อบเชยเชียงใหม่ ๑ อย่าผื่นเก่าค้างปี ๑๐ หุน ๑ น้ำมันยอยอเมียน ๑ คุลีการบดให้เลอียด ถ้าเปนเหมือนอย่างเนื้อไม้เปนต้น กรางเสียให้เลอียดก่อน จึ่งคุลีการลงไปในโกร่งบดให้เลอียด เพื่อจะประสมลงไปในผลส้มน้ำ

ต้องใช้น้ำมันมะกอกอีกส่วนหนึ่งเติมลงไปในยานั้น นวดส้มนั้นนั้นให้แห้งช้าประมาณ ๑๕ วันหรือ ๒๐ วันก็ได้ แล้วจึงเติมน้ำมันมะกอกอีก ในภายหลังให้โขมทั้งผลส้มนั้วนั้น ใส่ไว้ในกลักเงินหรือกลักดีบุกหรือขวดแก้วเล็กพอใส่ส้มนั้วนั้นได้

สรรพคุณส้มนั้วนี้ที่จะใช้นั้นอย่างไร?

สรรพคุณส้มนั้วที่จะใช้นั้น ถ้าปวดท้องให้หั่นส้มนั้วเสียให้เลอียด แล้วเรือลงไปในน้ำร้อนรับประทานแก้ปวดท้องแลจุกเสียดราวกะปลิดทิ้ง หรือไปข้างไหนมาแดดร้อนสูดดมส้มนั้วนั้นให้มาก ก็อาจให้สว่างทำให้สบาย แก้ปวดศีรษะก็ใช้ได้ ท้องร่วงก็ใช้ได้ เป็นลมขึ้นมาในกายก็ใช้ได้ มีคุณเป็นอเนกเหลือที่จะพรรณา เพราะฉนั้น ข้าพข้าจึงได้เรียบเรียงมาส่งลงในวชิรญาณ เพื่อเป็นหิตานุหิตประโยชน์ไปสิ้นกาลนาน

นิทานคำกลอน

เรื่องย่องหยก

มาจะกล่าวบทไป ถึงย่องหยกมีบัญญาอัชฌาไสย เรียนรู้
มุ่นบุ๊ชำนาญใจ ชันษานั้นได้สิบแปดปี บิดาชื่อว่าอึ้งซือแจ
นามแม่ชื่อว่านางซัวสี ไม่ขัดสนเปนคนมั่งมี สำนักที่บ้าน
ยอยวยฉิงนั้น บิดาใช้ไปเยี่ยมอาบ้านชองอวย กับบ่าวด้วยสองคน
ภาษายผัน ชื่ออึงหังอึงชงใช่พงษ์พันธุ์ รักกันเหมือนญาติ
ไม่คลาดคลาย แต่พากันเดินมาสามวาตรี ขับภาชีเร่งรีบผันพาย
ไม่มีเหตุเภทพาลสำราญกาย ตวันสายเข้าในพนาวัน ครั้น
มาถึงบ้านบ้วยอวยฉิง เห็นหญิงสยดอกบ้วยสวยระหง งาม
จริตรูปร่างสำอางองค์ ขับม้าดงเข้าไปมิได้ยั้ง นางเชียเรียง
อยู่ผู้เดียวเหลียวหลัง เห็นชายหนุ่มตกใจไม่รอรั้ง หนีขึ้นยังเรือน
เสียด้วยอายใจ ย่องหยกมีจิตร์พิศไมย ขับม้าพาบ่าวตาม
เข้าไป พอใกล้ประตูแลดูมา เห็นชายแก่นั่งอยู่ผู้หนึ่ง ลง
จากม้าไปถึงคำนับว่า ข้ามาทางไกลหลายเวลา คนม้าหิวอ่อน
ขอผ่อนพัก เวลาเย็นเห็นจะไปมิได้ ขออาไศรยพอได้เย็น
แหล่งหลัก สักคืนหนึ่งจะลาไม่ช้านัก ค่าหยุดพักเท่าไรจะให้นั้น
เตียวฉิวก๊กเพ่งพิศไม่ยิดผัน เห็นรูปร่างกิริยาสารพรรณ ผิด
ชายสามัญไม่เห็นมี พูดจากิริยาเรียบร้อย หนุ่มน้อยโสภามี

ราคี จึ่งกล่าวคำตอบพลันในทันที ท่านจะอยู่ที่นี่ก็ตามใจ อย่า
ว่าแต่คืนหนึ่งเท่านั้น ถึงจะอยู่ด้วยกันหลายวันได้ ค่าเช่าไม่
เอาสิ่งใด เชิญอยู่ไปให้สุขสำราญ ย่องหยกปรีดิ์เปรมเกษมสานต์
สั่งย่าวจุงม้าไม่ช้านาน มาไว้ในบ้านสำราญใจ เตียวฉิวก็ก
บ้ญญาอัชฌาไสย เชิญชวนชายหนุ่มขึ้นไป นั่งในเคหาพูดจากัน
แล้วถามว่าท่านมาแต่ไหน ชื่อไรแซ่ใดจะพายผัน ไปไหนจง
ได้เล่าบอกกัน เหตุไรนั้นจึ่งได้มาทางนี้ ย่องหยกปรีดิ์เปรม
เกษมศรี จึ่งบอกไปว่าตัวข้านี้ อยู่ที่บ้านธอฮวยฉิงนั้น แซ่อึ่ง
ชื่อว่าย่องหยก บิดาวิตกให้พายผัน ไปเยี่ยมอาที่บ้านซองฮวยนั้น
จึ่งได้จรจัญมาทางนี้ ตัวท่านแซ่ไรชื่อใดเล่า จงบอกข้าพเจ้า
ให้ถ้วนถี่ ภายน่าไปจะได้จรลี มาคำนับคุณที่ท่านมีไว้ เตียวฉิว
ก็กบ้ญญาอัชฌาไครย บอกความซึ่งถามไปทันใด ข้าอยู่ในตำบล
บ้านนี้นั้น แซ่เตียวชื่อว่าฉิวก็ก บอกย่องหยกให้หรายทุกสิ่งสรรพ์
แต่ข้าอยู่มาช้านานครัน อายุนั้นได้ถึงหกสิบปี ยังไม่
เห็นผู้ใดไปมา รูปร่างกิริยาราศี พูดจาอ่อนหวานเปนการดี
เหมือนท่านนี้สักคนไม่พบพาล ข้านี้มีจิตร์คิดรักใคร่ จึ่งให้
อาไครยในที่ฐาน ท่านอยู่เยนสุขสำราญ ค่าบ้ายการไม่คิด
เอาสิ่งไร ครั้นพูดแล้วลุกไปมิได้ช้า เรียกคนมาจัดแจงแต่งโต๊ะให้
ย่องหยกกินแล้วในทันใด ยกไปให้อึ่งหังอึ่งชงกิน พอได้ยิน

เสียงคนร้องว่า โจรเข้ามาตีปล้นเอาบ้านฉิน เตียวฉิวก็ก
ตกใจดังขวัญบิน เก็บทรัพย์สินกับบุตร์ภรรยา ย่องหยกห้าม
เตียวฉิวก็กว่า ท่านอย่าได้เกรงกรัวพวกโจรมา ข้าจะฆ่าให้
มันม้วยมรณาไสย เตียวฉิวก็กได้พึ่งยังสงไสย ท่านผู้เดียวจะสู้
มันฉันใด จงหนีไปกับข้าเหียดด้วยกัน ย่องหยกพึ่งฟังทาง
สรวญสัน จึ่งว่าท่านอย่าคิดกลัวมัน ข้าจะรับประกันไม่เปนไร
ว่าแล้วแต่งตัวขึ้นม้า ถืออาวุธออกมาหาช้าไม่ ยืนขวางทาง
ประตุร้องว่าไป เยียอ้ายโจรไพรใจฉกรรจ์ เที่ยวปล้นขนทรัพย์
ผู้อื่น ถ้ามึงขืนเข้ามาจะอาสัญ พวกมึงเท่านี้ไม่กี่พัน กูจะ
ฟันเสียให้ไม่เหลือไป พวกโจรทั้งหลายนายไพร่ เห็นชายหนุ่ม
ถืออาวุธดุร่องไว ก็เลยไปไม่รอเข้าต่อตี เตียวฉิวก็กลับนางชัวสี
แอบมองตามช่องกับบุตรี เห็นโจรหนีเลยไปไม่เข้ามา ดีใจ
ลงไปรับย่องหยก เตียวฉิวก็กคำนับจับหัตถา เชิญย่องหยก
ขึ้นเรือนไม่เชือนช้า แล้วว่าคุณของท่านในวันนี้ ถ้าไม่ช่วย
จะม้วยอาสัญ ทรัพย์สินทั้งนั้นคงบ่นบี้ ซึ่งพ้นไภยได้รอดชีวี
เพราะท่านมีกรุณารักษาไว้ พูดแล้วลักประเตียวเตียวฉิวก็ก จัดที
ให้ย่องหยกอยู่อาไศรย สามคนบ่าวนายสบายใจ ตัวนั้นเข้า
ไปในเรือนพลัน พูดกับนางชัวสีภริยา เราทั้งสองชราใกล้อาสัญ
เตียวจือเหลงบุตร์ใหญ่เปนชายนั้น จะชั่วดีฉันใดไม่เปนไร

วิตกแต่เสียเจียบุตร์หญิงนี้ เปนสาวยังหามีสามีไม่ อายุถึงสิบเจ็ดยี่กลัวมีไภย ถ้าทิ้งไว้นานไปจะได้อาย ข้าคิดว่าจะหาสามีให้ ยังไม่เห็นผู้ใดสมใจหมาย ด้วยบุตร์เราโรูปร่างสำอางกาย งามสะม้ายเขียนสิ้นทั้งอินทรีย์ ประกอบด้วยบัญญาสามารถ ฉลาดรู้ดูหนังสือถ้วนถี่ วิชาการบุราณบ้านเมืองดี นารีใดไม่เทียบเทียมทัน บัดนี้ข้าคิดตรองเห็นฮ่องหยก ไม่ลามกทุจริตบิดผัน รูปร่างกิริยาวาจานั้น ผิดสามัญทั้งปวงดูท่วงที ลักขณะอย่างนี้มักมีบุญ คงมีคนเกื้อหนุนให้ศักดิ์ศรี จะยกบุตร์ให้เขาเปนสามี เจ้าจะเห็นดีบ้างหรืออย่างไร นางชัวลีผู้มีอัชฌาไคยว่าท่านเห็นดีแล้วก็ตามใจ ข้ามิได้ขัดขืนทุกสิ่งอัน เตียวฉิวก๊กปรีดิ์เปรมเกษมสันต์ เห็นภรรยายินยอมพร้อมใจกัน ครั้นสุริยันส่องฟ้านภาไลย สั่งคนครัวจัดหาอาหาร ให้ฮ่องหยกรับประทานทั้งบ่าวไพร่ เสร็จแล้วเตียวฉิวก๊กก็คลาไคล ออกไปพูดจาปราไสกัน ฮ่องหยกปรีดิ์เปรมเกษมสันต์ คำนับว่าข้านี้ขอบคุณครัน อาไคยท่านอยู่กินสุขสำราญ วันนี้ตัวข้าจะลาไป ท่านอยู่ให้เปนสุขเกษมสานต์ เยี่ยมอาแล้วจะมาไม่ช้านาน คำนับคุณท่านที่มีไว้เตียวฉิวก๊กบัญญาอัชฌาไคยว่าท่านมาอยู่ด้วยช่วยทุกข์ไภย คุณท่านมีไว้ใหญ่ยิ่งนัก ตัวข้าก็ชราร่างกาย จะตายไปวันใดไม่ประจักษ์ ข้ามีบุตรีเปนที่รัก อายุไม่มากนักสิบเจ็ดยี่

รูปร่างโสภาน่าเอนดู ยังไม่มีคู่ภิรมย์ศรี มีสติบัญญาวิชาดี
เห็นควรที่แทนคุณท่านมีไว้ คิดจะยกให้ท่านเปนภรรยา ไม่ทราบ
ว่าท่านจะเห็นเปนไฉน ถ้าไม่ชอบประสงค์จงใจ ขออะไภย
อย่าได้ไปนินทา ย่องหยกฟังเตียวฉิวก็กว่า มีความยินดีปรีดา
จึ่งตอบวาจาไปทันใด ซึ่งท่านมีความกรุณา จะยกบุตร์ให้ข้า
พิสไมย์ คุณนั้นเหลือล้นเปนพ้นไป ไม่มีใครจะเปรียบเทียบทัน
แต่บิดาใช้ข้าไปเยียมอา ถ้าพบแล้วจะลากลับผายผัน ไปแจ้ง
ข่าวเรื่องราวบิดานั้น ให้ท่านทราบเหตุผลประการใด ซึ่งจะมา
มีภริยาก่อน บิดรมารดาหาทราบไม่ ของดรอข้าจะลาไป บอก
ให้บิดรมารดามา เตียวฉิวก็กตอบความไปตามว่า ซึ่งท่านมี
จิตร์คิดเมตตา พูดจาว่านั้นก็ควรการ ขอท่านจงให้สิ่งใดไว้
เปนของมั่นกันไภยเขาว่าขาน อย่าให้ใครนินทาว่าร้ำคาน เมื่อ
ตัวท่านกลับมาจึ่งแต่งกัน ย่องหยกปรีดิ์เปรมเกษมสันต์ แก้สาย
รัดเอวของตัวนั้น เปนของมั่นตามธรรมเนียมประเพณี เตียวฉิวก็ก
ปรีดิ์เปรมเกษมศรี รับของมั่นไว้ในทันที เอาปิ่นที่ปักมวยของ
บุตร์นั้น ให้ย่องหยกไปไว้เปนสัญญา แล้วสั่งว่าอย่าช้าเร่ง
ผายผัน ไปแจ้งความบิดรมารดานั้น ทราบแล้วผายผันมาแต่งงาน
ย่องหยกปรีดิ์เปรมเกษมสานต์ คำนับรับปิ่นไม่ช้านาน ลาจากบ้าน
ขึ้นม้าจรลี

มา จะกล่าว บทไป ถึง กุ้ง จุ เสียว หวน นวล ฉวี รูป ร่าง อย่าง เทพ กินรี ใคร เห็น เป่น ที่ เจริญใจ อายุ สิบ เจ็ด ปี มี คน ลือ เกรง ฝี มือ ปัญญา อัชฌาไศรย เป่น บุตรี หลี กัง นาย โจร ไพร มิได้ ขึ้น ใคร แต่ไร มา เปนใหญ่ใน เขา เกีย กุย เนีย เที่ยว เกลี้ย กล่อม ซ้อม ทหาร ไว้ หนัก หนา ครั้น บิดา อาสัญ แต่ นั้น มา ตัว ก็ ว่า ถิ่น ฐาน กจร ต่อไป เปน คน ซื่อ ถือ สัจสุจริต หา ชอบ จิตร เปน พาล การ ชั่วไม่ ห้าม พล มิให้ ปล้น บ้าน เมือง ใด ไม่ ร้อนใจ ชาว ประชา ทั่ว หน้า กัน ครั้น อยู่ มาไป สวามิภักดิ์ สมัค ขึ้น เมือง หลวงไม่ บิด ผัน พระเจ้า แผ่น ดิน ใต้ เหม็ง นั้น ก็ ราง วัล เครื่อง ยศ อย่าง เจ้า มา แล้ว ตั้ง ชื่อ กิม ฮวย กุ้ง จุ ได้ ยศ อยู่ เย็น เปน สุข ขา ให้ไพร่ ทำไร่ แล สวน นา ซื้อ ขาย มา เลี้ยง ชีวิต ไม่ คิด พาล ฮู หยง ผู้เปน น้า จึ่ง ว่า ขาน เมื่อ บิดา ท่าน ใกล้ จะวาย ปราณ สั่ง มารดา ของ ท่าน กับ ข้าไว้ ถ้า เห็น ชาย มี ฝี มือ ปัญญา พร้อม รูป ร่าง กิริยา อัชฌาไศรย สม ควร กับ ท่าน ประการ ใด จง แต่ง ให้ อยู่ กิน เสีย ด้วย กัน แต่ ข้า ดู มา หา มีไม่ คิด จะ ใช้ ให้ คน ผาย ผัน ไป ตั้ง เตี่ยม ที่ ทาง ไป มา นั้น เห็น ชาย ควร แก่ ท่าน ให้ พา มา ถ้า ท่าน เห็น เปน ที่ ชอบ ใจ จะแต่ง ให้ อยู่ ร่วม เสนหา ข้า คิด ไว้ ได้ ดัง นี้ โดย ปัญญา แต่ ท่าน เห็น ว่า เปน อย่างไร นางเสียว หวน มี ปัญญา อัชฌาไศรย จึ่ง ว่า ท่าน เห็น การ ควร อย่างไร ก็ ตาม ใจ ไม่ ขัด อัธยา ฮู หยง สม จิตร์ คิด หรรษา

จึ่งเอาเกี๋ยมของนางเสียวหวนมา แล้วเรียกม้าเหมามาทันใด
สั่งว่าท่านหาของที่ต้องการ กับคาวหวานคนชอบอัชฌาไครย
ไปตั้งเตี่ยมที่ทางคนมาไป เห็นผู้ใดรูปดีมีบัญญา สมควรคู่
กุ๋งจูผู้นายเรา บอกเขาให้รู้ดังนี้ว่า ผู้ใดมีฝีมือแลบัญญา
รู้วิชาอาวุธทำโคลงดี กุ๋งจูชอบใจจะให้บั้น เกี๋ยมนี้เป่นรางวัล
ให้สมที่ ผีมือบัญญาวิชาดี สั่งถ้วนถี่แล้วให้เกี๋ยมม้าเหมาไป
ม้าเหมารับเกี๋ยมหาช้าไม่ คำนับลาหาของมาเตรียมไว้ จัดข่าวไหร่
ไปเช่าเตี่ยมที่ทางขร ม้าเหมาเป่นคนช่างพูดจา ใครไปมาก็
พักเตี่ยมนั้นก่อน ซื้อของกินของใช้แลหลับนอน มิให้
อานาทรได้ร้อนใจ

ฝ่ายย่องหยกบัญญาอัชฌาไครย ขี่ม้าพาอึงหังอึงชงไป
มาตามในแนวบ้าพนาดอน ครั้นถึงตึกเตี่ยมม้าเหมา จึ่งแวะเข้า
หยุดพักอาไครย ลงจากม้าพากันเข้าไป ที่ในตึกเตี่ยมนั้นทันที
ม้าเหมาพิศดูอยู่ถ้วนถี่ เห็นย่องหยกรูปร่างสำอางดี ท่วงที
กิริยาผิดสามัญ ถ้าเป่นคู่กุ๋งจูเสียวหวน เห็นสมควรกันจริง
ทุกสิ่งสรรพ์ คิดพลางย่างเยื้องไปรับพลัน เชิญย่องหยกผายผัน
นั่งทันที แล้วถามว่าท่านมาแต่ไหน แซ่ไรชื่อใดมาถึงนี่
จะไปไหนต่อไปในทางนี้ จงพาทีบอกเล่าให้เข้าใจ ย่องหยก
บอกแจ้งแถลงไข ข้าแซ่อึงชื่อย่องหยกคลาไคล มาทางไกล

บ้านธอฮวยฉิงนั้น บิดาใช้ให้ไปเยี่ยมอา ที่บ้านชื่อว่าซองฮวยนั้น
ข้ารีบร้อนเหนื่อยอ่อนมาหลายวัน ตัวท่านนั้นแซ่ชื่อประการใด
ม้าเหมาบอกความที่ถามไต่ ข้าแซ่ม้าชื่อเหมาจงเข้าใจ มา
อาไศรยเช่าเตียมตำบลนี้ แต่ข้ามาอยู่ก็ช้านาน ไม่พบพาน
ผู้ใดมาที่นี่ รูปร่างกิริยาวาจาดี เหมือนท่านคนนี้ที่ไปมา
ข้าเห็นก็เปนที่เจริญรัก เชิญหยุดพักให้สนุกเปนสุขา พูดแล้ว
ให้คนใช้ยกน้ำชา เอามาให้ฮ่องหยกรับประทาน ฮ่องหยกกิน
น้ำชาไม่ว่าขาน เห็นของขายตั้งรายเรียงร้าน ดูตระการหลาย
หลากมากมี เที่ยวเดินเล่นเห็นเกี๋ยมแขวนไว้ มีใจปรีดิ์เปรม
เกษมศรี หยิบมาดูก็รู้ว่าเกี๋ยมดี ถามว่ามีราคาสักเท่าไร
ม้าเหมาบอกแจ้งแถลงไข เกี๋ยมนี้มิให้ขายกับผู้ใด เอามาไว้
ให้เปนสำคัญ เปนของกิมฮวยก๋งจูนายข้า สั่งว่าถ้าผู้ใดผายผัน
ทำโคลงดีฝีมือแม่นเกาฑัณฑ์ จะให้เกี๋ยมรางวัลผู้นั้นไป่ ฮ่องหยก
มีบัญญาอัชฌาไศรย จึ่งว่าถ้ากระนั้นท่านจงไป่ ยกเครื่องเขียน
มาให้อย่าได้ช้า จะแต่งโคลงไปให้ลองดู ถ้าชอบใจก๋งจุปรารถนา
จึ่งจะยิงเกาฑัณฑ์ตามบัญชา ให้ดูว่าดีชั่วประการใด ม้าเหมา
เอาเครื่องเขียนมาให้ ตั้งบนโต๊ะนั้นในทันใด ฝนหมึกส่งให้
ใจยินดี ฮ่องหยกปรีดิ์เปรมเกษมศรี จับภุกันนั้นมาไม่ช้าที
เขียนไม่มีรั้งรอในข้อใด ม้าเหมามีบัญญาอัชฌาไศรย นั่งมอง

เห็นฮ่องหยกเขียนว่องไว มิได้หยุดตรองให้บ้วยการ ถ้อยคำ
สำนวนล้วนแต่ดี รู้ว่ามีบัญญากล้าหาญ จะหาใครมาเทียบ
ไม่เปรียบปาน ชำนาญการหนังสือฝีมือดี ฮ่องหยกปรีดิ์เปรม
เกษมศรี ครั้นเขียนเสร็จพลันในทันที เห็นดีแล้วส่งให้ม้าเหมาไป
ม้าเหมาบัญญาอัชฌาไศรย แกล้งว่าข้านี้ไม่เข้าใจ ชั่วดีอย่างไร
ไม่ทราบการ ตัวข้าจะพาท่านไป ยังไสลเกียกุยเนียถิ่นฐาน
ให้กุ๋งจูนายดูรู้ชำนาญ เวลากาลเย็นวันนี้เห็นมิทัน เชิญท่าน
อาไศรยในเตี่ยมก่อน พักนอนรุ่งเช้าจึ่งผายผัน ค่ากินถิ่นที่
จะนอนนั้น ไม่คิดเอาแก่ท่านแต่สิ่งใด ฮ่องหยกมีจิตรคิดสงไสย
จึ่งตอบว่าข้ามีความขอบใจ แต่เหตุไรไม่เอาค่าบ้วยการ
ม้าเหมาตอบวาจาซึ่งว่าขาน ข้านี้มิอยากได้ค่าบ้วยการ ด้วย
หมายท่านเปนที่พึ่งข้าต่อไป ครั้นพูดแล้วสั่งให้ยกโต๊ะมา เชิญ
ฮ่องหยกเสพสุราหาช้าไม่ พูดจาสนทนาสบายใจ สิ่งใดมิได้
รังเกียจกัน ม้าเหมาจึ่งสั่งคนใช้ ให้ไปจูงม้าผายผัน ผูกไว้
ให้กินหญ้าหลังตึกนั้น แล้วสั่งให้จัดสรรอาหารไป ให้จีนหัง
อึ่งชงรับประทาน เสร็จการกินแล้วหาช้าไม่ จัดที่ให้จีนหัง
อึ่งชงไป อยู่สบายใจสองคนนั้น ครั้นเวลาสิ้นสุริยา
ม้าเหมาพาฮ่องหยกผายผัน ไปนอนร่วมเรียงเตียง
เดียวกัน ผ่อนผันพูดจาสำราญใจ มีความยินดีปรีดา

ครั้นพูดจาสิ้นความที่ถามไต่ พากันเลยหลับระงับไป จนอุไทย
รุ่งสางสว่างฟ้า ม้าเหมาสังบ่าวขัดอาหาร รับประทานเสร็จ
สิ้นเปนสุขา ชวนฮ่องหยกขึ้นภาชีมิได้ช้า ม้าเหมานำหน้า
พาคลจไคล มาถึงเขตร์เขาเข้าตำบล ฮ่องหยกยืนยลเห็นพลไพร่
รักษาทางหว่างเขาเดินเข้าไป ประมาณได้หลายหมื่นพื้นฉกรรจ์
เอาคิลามาก่อป้อมกำแพง พินิจดูเรี่ยวแรงแขงขัน กันฆ่าศึก
สัตรูหมู่อาธรรม์ มิให้เข้าเขตร์ขันธ์ประจันตี ครั้นถึงเขา
เกียกุยเนียที่อยู่ ของก๋งจุเลียวหวนนวนฉวี ลงจากม้าพาบ่าว
ขวลี มาที่ตึกอยู่ฮูหยงนั้น ม้าเหมาให้ฮ่องหยกพักอยู่ก่อน ตัวก็
จรครวไลผายผัน เอาเกี๋ยมเข้าไปไม่ช้าพลัน คำนับท่านฮูหยง
ส่งคืนไป แล้วบอกความตามเรื่องฮ่องหยก สาธกมาแจ้งแถลงไข
ให้ทรายเสร็จสิ้นทุกสิ่งไป จนพามาให้พักอยู่นอกนั้น ฮูหยง
ปรีดิ์เปรมเกษมสันต์ ออกมาหาฮ่องหยกไม่ช้าพลัน ต่างคน
คำนับกันในทันใด ฮูหยงเห็นรูปร่างฮ่องหยกดี สมควรที่มี
บัญญาอัชฌาไศรย เห็นจริงด้วยม้าเหมาเล่าบอกไว้ จูงมือ
ไปให้นั่งยังที่ควร แล้วถามว่าเอาโคลงมาหรือไม่ จะพาไปให้
ก๋งจุเลียวหวน ข้าขอดูถ้อยคำลำนวน ในกระบวนว่ากล่าว
ประการใด ฮ่องหยกมีบัญญาอัชฌาไศรย จึ่งหยิบโคลงนั้นออก
ทันใด ส่งให้ฮูหยงทัศนา ฮูหยงมีจิตร์คิดหรรษา รับโคลงมา

อ่านไม่นานช้า ก็รู้ว่าย่องหยกบัญญาดี ส่งคืนไปให้แล้วจึ่งว่า
ท่านจงพักคอยข้าอยู่ที่นี่ ว่าแล้วก็ลาจรลี ไปยังที่อยู่กุ๋งจูนั้น
ครั้นถึงจึ่งเข้าไปบอกเล่า ตามม้าเหมาแจ้งจริงทุกสิ่งสรรพ์ ให้
ทราบเสร็จสิ้นทุกสิ่งอัน กับได้เห็นโคลงนั้นสมจิตร์จง กุ๋งจู
เลียวหวนนวลหง ได้พังน้าเล่าความตามจำนง สมประสงค์
ยินดีปรีดา จึ่งสั่งน้าให้ประชุมนายทหาร จัดการนั่งกำหนด
ตามยศถา แล้วเข้าไปให้ทหารหญิงออกมา ยืนซ้ายขวาห้าสิบ
ประจำใน ครั้นเสร็จแล้วฮูหยงผู้น้า อันมีบัญญาอัชฌาไศรย
กลับไปบ้านรีบร้อนไม่นอนใจ เชิญให้ย่องหยกนั้นไคลคลา
ย่องหยกเกษมสันต์หรรษา ก็รีบลุกเดินดำเนินมา ให้ฮูหยกนำ
หน้าพาไป ครั้นถึงที่สถานไม่นานช้า ย่องหยกมีบัญญาอัชฌาไศรย
คอยหยุดยั้งพังเชิญให้ครรไลย มิได้ตรงเข้าไปไว้ท่วงที กุ๋งจู
เลียวหวนนวนฉวี แต่งตัวอย่างเจ้าจรลี ออกมานั่งที่มิได้ช้า
เชิญให้ย่องหยกนั่งฝ่ายซ้าย ฮูหยงน้าชายนั่งฝ่ายขวา นาย
ทหารชายหญิงบันดามา ก็พากันคำนับในทันที ต่างคนพูดจา
ปราไสกัน สาวใช้นั้นยกน้าชามาตั้งที่ ให้ย่องหยกกิน
ด้วยยินดี ตามธรรมเนียมมีกำหนดไว้ ย่องหยกมีบัญญาอัชฌาไศรย
ขณะกินน้าชาชำเลืองไป ดูนางมิให้รู้ในที่ เห็นรูปร่างจริต
กิริยา ดีพร้อมลักขณาราศี ไว้สง่าท่าทางเรียบร้อยดี ดูท่วงที

จะมีซึ่งบัญญา จึ่งตั้งตัวไว้ได้เปนใหญ่ อัชฌาไศรยไว้ที่ดีนักหนา
ผิดหญิงสามัญทุกวันมา ทั้งวาจาจัดแจ่มไม่แย้มพราย ผ้าย
เสียวหวนนวลอองมองมุ่งหมาย ดูฮ่องหยกรูปร่างสำอางกาย
กิริยาแยบคายเรียบร้อยดี จะเดินนั่งพูดจาอัชฌาไศรย มิให้ผิด
ธรรมเนียมถ้วนถี่ เห็นจะมีบัญญาวิชาดี สมที่ม้าเหมาบอกเล่าไว้
คิดพลางนางจึ่งถามว่า คำโคลงเอามาอยู่ที่ไหน ขอให้ข้าดูที
ดีอย่างไร ฮูหยงจึ่งได้ชมเชยนัก ฮ่องหยกไม่แคลงแจ้งประจักษ์
เชื่อได้ถูกประสงค์ที่จงรัก แกล้งเยื้องยักพูดจาว่าถ่อมไว้ โคลง
ของข้าที่ทำคำประมาณ แต่ท่านต้องการก็ทำให้ พูดแล้วหยิบ
โคลงนั้นส่งไป เชิญให้ท่านดูไม่สู้ดี กุ๋งจูเสียวหวนนวนฉวี
รับโคลงมาดูรู้ว่าดี แต่ล้วนมีคะติให้ตริการ เรื่องราวถูกต้อง
ในคลองธรรม ถ้อยคำว่าไว้ใช้โวหาร เปนคนรู้ตำราวิชาการ
ชำนาญชาญควรนับว่าเปนชาย คนเช่นนี้ยากที่จะพบเห็น มีความรู้
ซ่อนเร้นไว้มากหลาย สมกับรูปร่างสำอางกาย ท่วงทีคล้าย
ของจูผู้อาจารย์ คิดแล้วพูดกับฮ่องหยกว่า ท่านมีปรีชาว่า
ขาน ถ้อยคำโคลงนี้ชี้เหตุการ ให้มีญาณส่องแจ้งสว่างไป ข้าได้
เห็นเปนที่เกิดบัญญา ให้รู้การเบื้องน่าต่อไปได้ ท่านรู้หนังสือจริง
ทุกสิ่งไป จะหาใครสู้ได้เห็นไม่มี แต่วิชาเพลงอาวุธนั้น ขอท่าน
สำแดงให้ถ้วนถี่ เชิญไปสนามหัดในบัดนี้ ขอดูฝีมือบ้างเปน

อย่างไร พูดพลางทางเชิญไคลคลา พร้อมบรรดานายทหารน้อยใหญ่ ไปที่สนามหัดจัดแจงไว้ คำนับส่งเกียมให้ไปทันที ย่องหยกปรีดีเปรมเกษมศรี รับเกียมมาขึ้นม้าจรลี รำท่วงทีหันเหียนเปลี่ยนแปลงไป ครั้นสิ้นเพลงเกียมไม่ช้าพลัน เรียกเอาเกาฑัณฑ์คันใหญ่ มายิงเข้าถูกดำซ้ำแผลไป มิได้ผิดพลั้งทั้งเร็วดี บรรดาคนดูอยู่ที่นั้น ชวนกันปรีดีเปรมเกษมศรี ชมฝีมือยิ่งถึงเอียวกี ที่เหลือดีครั้งแผ่นดินเลยตกนั้น ฝีมือเกียมก็ไม่มีใครคู่จะต่อสู้เรียวแรงแขงขัน ว่องไวในทำนองเชิงชั้น บ้องกันพันแทงอยู่ในที ก๋งจูเสียวหวนนวนฉวี เห็นย่องหยกรำเกียมท่วงทีดีทั้งฝีมือเกาฑัณฑ์ก็สันทัด จึ่งมีใจยินดีปรีดา สมมาดปรารถนาไม่ข้องขัด อยากจะลองกระบวนหวนสันทัด จึ่งเอื้อนอัตถ์พจนาว่าต่อไป อันกระบวนรำทวนบนหลังม้า ขอลองสู้ดูวิชาเปนไฉน เหมือนเรียนกับครูให้รู้ไว้ ท่านเห็นเปนอย่างไรให้ว่ามา ย่องหยกมีจิตร์คิดหรรษา แกล้งตอบมธุรศพจนา ตัวข้ากับก๋งจูไม่คู่ควร ถ้าพลาดพลั้งอย่างไรไม่สู้ดี จะเปนที่มีคนทั้งหลายสรวล แต่ตามใจไม่ขัดจะเห็นควร จะรำทวนลองเล่นก็ตามใจ นางเสียวหวนนวลอองผ่องใส จึ่งตอบความตามจิตร์ที่คิดไว้ จะพลาดพลั้งอย่างไรไม่ถือกัน ว่าพลางๆสั่งเอาม้ามา โดดขึ้นหลังอาชาพายผัน ถือทวนชวนย่องหยกขึ้นม้านั้น ลองกันให้

ถือผีมือไว้ ต่างคนรำกรายปลายทวน ตามกระบวนแทงกันไม่หวั่นไหว ต่างบัดบีดบ้องว่องไว มิได้เพลี่ยงพล้ำผีมือกัน ย่องหยกทำเสียทีหนีให้ไล่ นางดีใจขับม้าตามผายผัน ย่องหยกกลับภาชีสวนตีรัน นางหลบหันหลีกเลี่ยงเอียงเสียที ย่องหยกรับจับอุ้มนางมาไว้ มีใจปรีดิ์เปรมเกษมศรี ลงจากม้าทำสมานางเทวี คนดูอยู่ที่นั้นฮาลั่นไป นางกิมฮวยก๋งจูผู้เปนใหญ่ หัวเราะพลางทางค้อนแล้วว่าไป ข้าเสียทีเพราะไม่รู้เท่าทัน ท่านมีบัญญาแลความรู้ ทั้งบุ๋นบู๊ดีจริงทุกสิ่งสรรพ์ พูดแล้วเชิญไปที่ประชุมนั้น พร้อมกันนายทหารจรลี ครั้นมาถึงสั่งยกโต๊ะมาเชิญให้เสพสุราเกษมศรี ต่างคนพูดจาพาที สรรเสิญความดีย่องหยกนั้น ฮูหยงปรีดิ์เปรมเกษมสันต์ กินโต๊ะเสร็จแล้วไม่ช้าพลันเชิญย่องหยกผายผันไปทันใด ครั้นมาถึงบ้านไม่นานช้า ฮูหยงมีบัญญาอัชฌาไครย พูดกับย่องหยกว่าข้าตรองไว้ อยากจะใคร่สนทนาพาที แต่ไม่รู้ใจท่านนั้นอย่างไร จะชอบใจหรือไฉนไม่รู้ที ถ้าพูดผิดไปดูไม่ดี จะเปนที่คะหากับสามัญ ย่องหยกว่าท่านอย่าคิดเดียดฉัน จะพูดจากับข้าสิ่งใดนั้น เชิญท่านพูดเถิดอย่าเกรงใจ ฮูหยงจึ่งแจ้งแถลงไข เมื่อเตาบวยอ๋องจะบรรไลย สั่งข้าไว้กับมารดาก๋งจูนี้ ถ้าเห็นชายใดมีบัญญาพร้อมรูปร่างลักขณาราศี ทั้งผีมือแข็งขันขยันดี สมควรที่

เป็นคู่กังจูนั้น ให้คิดขัดแจงแต่งงาน เป็นการสยุมพรผ่อนผัน
สมสู่อยู่กินเสียด้วยกัน ได้รักษาเขตร์ขันธ์ช่วยกันไป แต่ข้า
สืบหามาช้านาน รูปสัณฐานกิริยาอัชฌาไศรย พร้อมบัญญา
ผีมือว่องไว ไม่เห็นมีผู้ใดเหมือนท่านนี้ ข้าเห็นท่านกับกังจู
เสียวหวน คู่ควรภิรมย์สมศรี จะให้เป็นภรรยาสามี ท่านเห็น
ดีด้วยบ้างหรืออย่างไร ย่องหยกมีบัญญาอัชฌาไศรย จึ่งตอบ
วาจาฮูหยงไป ข้าขอบใจที่ได้กรุณา ซึ่งท่านว่าขานการครั้งนี้
ข้าเห็นดีด้วยท่านนั้นหนักหนา แต่มีที่ขัดสนจนบัญญา ไม่รู้
ว่าจะทำประการใด ด้วยบิดรมารดาชราร่าง อยู่กับนางที่นี่
ก็มิได้ ครั้นข้าจะพากังจูไป กังจูก็เป็นใหญ่ตำบลนี้ อนึ่งข้า
ภรรยามีมั่นไว้ ครั้นไม่ไปสู่สมภิรมย์ศรี คนก็จะนินทาว่าไม่ดี
ได้นี่ทิ้งนั่นทำฉันใด ข้าเห็นขัดขวางอยู่อย่างนี้ ท่านก็มีบัญญา
อัชฌาไศรย ตามแต่เห็นควรประการใด ข้าขัดสนจนใจไปทั้งนั้น
ฮูหยงพูดจาว่าผ่อนผัน ซึ่งท่านบอกกล่าวเรื่องราวนั้น ก็ถูก
ต้องตามธรรม์ประเพณี แต่ตัวข้าเห็นว่ากังจูนั้น ตั้งมั่นในคติ
ทั้งสี่ ฉันทาโทษานั้นไม่มี ประพฤติดีสุจริตพร้อมจิตร์ใจ ข้าจะนำ
ถ้อยคำของท่านว่า ไปปรึกษาจะเห็นเป็นไฉน พูดแล้วไม่ช้า
ก็คลาไคล ออกจากบ้านไปในทันที ครั้นถึงจึ่งเข้าไปแจ้งความ
เล่าตามย่องหยกว่ามาถ้วนถี่ ให้กังจูผู้หลานแจ้งคะดี ซึ่งพาที

กัน นั้น ทุก ประการ นาง เสียว หวน พ้อง น้า ว่า ขาน ดำริ พลาง ทาง มี พจ มาลย์ ไป ตาม การ ที่ สิ่ง เห็น จริง ใจ ซึ่ง ย่อง หยก พูด จา ว่า ทั้ง นี้ เพราะ มี บัญญา อัชฌาไศรย กตัญญู สัจ ธรรม์ มั่น ใจ ควร จะ เอา ไว้ เป่น คู่ ครอง น้า จง ครร ไล ไป บอก ว่า ซึ่ง ย่อง หยก พูด มา ว่า ขัด ข้อง ด้วย บิดร มารดา ข้า ตริ ตรอง เห็น ไม่ ต้อง ยาก ลำบาก ใจ เมื่อ แต่ง งาน อยู่ กิน ด้วย กัน แล้ว ค่อย จร ผ่อน ผัน ไป ก็ ได้ เชิญ บิดร มารดา คลาไคล มา อยู่ นี่ ให้ มี สุข สำราญ แล้ว ไป หา ภรรยา ที่ มั่น ไว้ แต่ง งาน ให้ เป่น สุข เกษม สานต์ จะ คำนับ ตาม ฉบับ โบราณ ให้ ควร การ ผู้ ใหญ่ ผู้ น้อย นั้น เมื่อ ย่อง หยก อยู่ กิน สำราญ ช้า ๆ นาน ๆ จึ่ง ผาย ผัน กลับ ไป่ กลับ มา เวียน หา กัน ข้า ไม่ ฉันทา ว่า สิ่ง ใด หรือ จะ พา ข้า นี้ ไป อยู่ ด้วย จะ เออ อวย ไม่ ขัด อัชฌาไศรย หรือ จะ พา เมีย มา ก็ ตาม ใจ พร้อม ทั้ง ผู้ ใหญ่ สอง ผ้าย นั้น ย่อง หยก เห็น ควร ประการ ใด ข้า ไม่ ตัด รอน จะ ผ่อน ผัน น้า ไป บอก ความ ตาม นิ นั้น ข้า ไม่ เกียจ กัน คิด ฉัน ใด ฮู หยง มี บัญญา อัชฌาไศรย ได้ พ้อง หลาน พา ที ก็ ดี ใจ กลับ ครร ไล ไป บ้าน ไม่ ช้า ที ครั้น ถึง จึ่ง ไป หา ย่อง หยก พูด หยิบ ยก ข้อ ความ ถ้วน ถ ตาม กำ จู เจรจา พา ที แจ้ง คดี เสร็จ สิ้น ทุก ประการ ย่อง หยก ปรีดิ์ เปรม เกษม สานต์ ได้ พ้อง ความ นาง ตาม ทุก ประการ จะ ว่า ขาน ยัก เย้อง กลัว เคือง ใจ ทั้ง จะ เสีย ไมตรี ที่ มี มา เหมือน ไม่ มี บัญญา

อัชฌาไครย จะหาหญิงอย่างนี้ไม่มีใคร พร้อมรูปร่างใจดีมีปัญญา คิดแล้วว่ากับฮูหยงไป ถ้าเห็นควรแล้วไซ้ข้าไม่ว่า จะตามใจไม่ขัดอัธยา ฝ่ายข้ายอมตามทุกประการ ฮูหยงปรีดิ์เปรมเกษมสานต์ เห็นยอมพร้อมกันทุกประการ ออกจากบ้านรีบไปมิได้ช้า ครั้นเข้าไปในที่อยู่ บอกก๋งจูผู้ยอดเสนหา ตามคำฮ่องหยกรับยอมมา ให้ทราบกิจจาทุกสิ่งอัน นางเสียวหวนปรีดิ์เปรมเกษมสันต์ ก็จัดแจงของหาสารพัน ซึ่งจะแต่งงานกันนั้นเตรียมไว้ ครั้นถึงวันฤกษ์พาเวลาดี ฮูหยงผู้มีอัชฌาไครย จัดการรีบร้อนไม่นอนใจ ที่ตึกใหญ่มารดาก๋งจูนั้น เสร็จแล้วไปเชิญฮ่องหยกมา พร้อมบรรดานายทหารผายผันนั่งเก้าอี้ตามที่ลำดับกัน เปนชั้นผู้ใหญ่ผู้น้อยมา นางอิดปึ๋นฮูหยินมียศถา ให้เรียกก๋งจูผู้บุตรมา พร้อมหน้าฮ่องหยกเจ้าบ่าวนั้น ฮ่องหยกปรีดิ์เปรมเกษมสันต์ กับก๋งจูเสียวหวนชวนกันคำนับมารดานั้นในทันใด แล้วเส้นไหว้เทวาพ้าดิน ให้อยู่กินเปนสุขหาทุกข์ไม่ เสร็จเส้นเปนที่เจริญใจ นางสั่งให้จัดโต๊ะมาเลี้ยงกัน ครั้นกินโต๊ะแล้วมิได้ช้า พร้อมหน้าพากันผายผันเข้าไปให้พรต่างๆกัน พอสายัณห์พลบค่ำก็ลาไป นางเสียวหวนนวลอองผ่องใส จึ่งเชิญชวนฮ่องหยกคลาไคล พาไปที่อยู่ของตัวนั้น ฮ่องหยกปรีดิ์เปรมเกษมสันต์ พูดจาพาทีในเชิงชั้น

ขอบใจขวัญไนยนาซึ่งปรานี มิได้รังเกียจเดียดฉันสารพัน โฉมงามตามใจพี่ ควรถนอมรักใคร่เป็นไมตรี กว่าชีวีมอดม้วยมรณา นางเสียวหวนนวลจันทร์ก็หรรษา จึงตอบมธุรศพจนา เพราะตัวข้าเห็นท่านนั้นคนดี ที่ไหนจะไม่ถือสัจธรรม์ คงผ่อนผันให้สุขเกษมศรี ข้าจึงส่งน้าไปให้พาที ตัวข้านี้จะยอมทุกประการ ย่องหยกพ้องวาจาที่ว่าขาน ตระกองกรช้อนชมเยาวมาลย์ ฤดีดานแดดื้นด้วยยินดี เชยนมชมเนตร์เกษแก้ม ยิ้มแย้มเสนหามารศรี สัพยอกโลมไล้ไปในที ด้วยความยินดีเป็นพ้นนัก อิ่มเอิบกำเริบรสกามา ดังได้ผ่านฟ้าอาณาจักร์ ครั้นเสร็จสุ่สมภิรมย์รัก ไม่ห่างภักตร์เชยชวนให้บ้วนใจ ครั้นอยู่มานานช้าย่องหยก มีความวิตกเป็นข้อใหญ่ จึงบอกกับภรรยาให้แจ้งใจ บิดาใช้ให้ไปเยี่ยมอานั้น ข้ามาอยู่ที่นี่ก็นานแล้ว จะขอลาน้องแก้วผายผัน ไปเยี่ยมอาที่บ้านช่องฮวยนั้น พบกันแล้วจะลาอารีบไป แจ้งความบิดรกับมารดา ให้รู้ว่าเหตุเห็นเป็นไฉน แล้วจะลากลับมาไม่นอนใจ น้องอยู่ให้เป็นสุขพี่ขอลา นางเสียวหวนบ้วนจิตร์เสนหา กล่าวสุนทรผ่อนผันด้วยบัญญา เวลานี้ฤดูฝนท่วมหนทาง ขี่ม้าเดินไปที่ไหนได้ จะมีไภยวิบัติขัดขวาง บ้วยไช้ฉันใดในกลางทาง ทำอย่างไรใครจะมาพยาบาล จงรอพอสิ้นฤดูฝน จึ่งจรดลไปไม่ขัดขวาง ความไช้ไม่มีที่กลางทาง

ข้าว่าอย่างนี้เห็นเป็นอย่างไร ย่องหยกพังแข้งแถลงไข เห็นจริง
ตามความว่าทุกอย่างไป ก็หยุดยั้งมิได้จรจรัญ ครั้นสิ้นฤดูน่า
พ้าฝน ย่องหยกเป็นกังวลจะผายผัน จึ่งพูดว่าข้ามาอยู่ก็นานครัน
ขอลาขวัญไนยนาคลาไคล บ้านนี้บิดรมารดา จะคอยหาไม่เห็น
เป็นไฉน คงสำคัญว่าข้ามามีไภย จะร้อนใจได้ทุกข์ร่ำคาน
ข้าจะไปเยี่ยมอาไม่ช้านัก พอพบภักตร์จักกลับไปถิ่นฐาน นำ
ความไปให้บิดาทราบเหตุการ ไม่ช้านานจะรีบกลับมา นาง
เสียวหวนบ้วนจิตร์เสนหา จึงพูดผ่อนผันด้วยปัญญา เวลานี้
ไม่ควรที่จะครรไลย ฤดูหนาวน้ำแข็งเป็นเหน็บชา เท้าม้าเท้าคน
เดินไม่ได้ ถ้าท่านมิเชื่อข้าจะขึ้นไป เห็นจะมีเหตุไภยที่กลางทาง
ย่องหยกเห็นจริงชัดทางขัดขวาง จึงรอรั้งยั้งหยุดอยู่กับนาง
จนถึงกลางเดือนสามตรุศจีนนั้น นางเสียวหวนจัดแจงแต่งของ
พาย่องหยกครรไลยผายผัน ไปคำนับมารดาแล้วจรจรัญ พากัน
ไปเส้นรูปบิดา ครั้นสำเร็จเสร็จการเส้นไหว้ อ่องหยกมีใจ
หวรษา จึงกล่าวรสพจนาศวาจา สิ้นหนาวแล้วขอลาเจ้าคลาไคล
ค่อยอยู่เฉิดโฉมยงนงค์ลักษณ์ ไม่ช้านักจักกลับมาพิสไมย เจ้าผู้
ร่วมทรวงดังดวงใจ จงอยู่ให้เป็นสุขสำราญ นางเสียวหวน
พังวาจาว่าขาน มีอาไลยในรสพจมาลย์ จะทัดทานห้ามไว้เห็น
ไม่ควร ให้มีความอาวรณ์ร้อนใจ จะจากไปวิโยคโศรกกำสรวน

ด้วยความรักหนักใจให้รันทวน แล้วหักหวนแขงขืนฝืนอาไลย
กล่าวสุนทรวอนถามด้วยความรัก เมื่อไรจักมาร่วมชิดพิสไมย
กลัวธุระของท่านที่มั่นไว้ จะหน่วงเหนี่ยวมิให้ท่านได้มา สุดเอ๋ย
สุดสวาท นุชนาฏผู้ยอดเสนหา อย่าโศกศัลย์รันทวนบ้วนวิญญา
ไม่ช้าจะมาสมชมน้อง ใช่พี่จากไปด้วยไม่รัก อย่าทุกข์นักนฤมล
จะหม่นหมอง บิดาใช้จึงได้ไปจากน้อง นวลละอองอย่าเสร้าเสียใจ
ถึงจะไปแต่งงานไม่นานช้า จะรีบมาร่วมชิดพิสไมย บอกข่าว
เล่าเรื่องให้แจ้งใจ ควรจะทำอย่างไรได้คิดการ นางเลียวหวนฟังวาจาว่าขาน ค่อยหายคลายทุกข์ร่ำคาน จึงมีพจมาลย์ไปทันที
ถ้าท่านไปพบอากลับมาก่อน พอดับร้อนให้สุขเกษมศรี แล้วท่านจงพาข้าจรลี ไหว้ชนนีบิดรแล้วเชิญมา อยู่เสียที่นี่ให้พร้อมพรัก
ได้ช่วยกันพิทักษ์รักษา ปฏิบัติบิดรมารดา แล้วจึงไคลคลาไปแต่งงาน
ฮ่องหยกฟังภรรยาว่าขาน เห็นจริงถูกต้องคิดตรองการ ก็รับพจมาลย์ด้วยยินดี นางเลียวหวนปรีดิ์เปรมเกษมศรี จึงจัดของเงินทองที่อย่างดี ให้ฮ่องหยกนั้นมีหนังสือไป ถึงบิดรมารดาได้
ทราบข่าว เรื่องราวให้รู้เห็นเป็นไฉน เสร็จแล้วเรียกพวนอุยมาทันใด
มอบให้แล้วสั่งความทุกประการ นางเลียวหวนนวลละอองฝ่องใส
พวนอุยลาคลาไคลจากสถาน เรียกอึงหังอึงชงมามิได้นาน ว่าขาน
ผ่อนผันด้วยบัญญา จัดสิ่งของเงินทองมอบให้ ฮ่องหยกไปใช้สอย

ข้างน่า ไม่ขัดขวางในกลางพนาวา กว่าจะได้กลับมาถึงข้านี้
ย่องหยกปรีดิ์เปรมเกษมศรี ไปลามารดาแล้วจรลี ชวนบ่าวขี่
ม้าพากันไป นางกังจูเสียวหวนนวลหง กับฮูหยงแลทหาร
น้อยใหญ่ ตามส่งจนพ้นตำบลไป คำนับลาคลาไคลกลับคืนมา
ย่องหยกโศรกศัลย์ไม่หรรษา สามคนบ่าวนายรีบไคลคลา คิดถึง
ภรรยาให้อาไลย แรมร้อนนอนมาหลายราตรี ถึงที่แจ้งร้อน
แสงสุริใส ม้าอึงหังอึงชงล้าตกไป เดินมามิใคร่จะตามทัน
ย่องหยกสั่งอึงหังอึงชงว่า เราจะเร่งขับม้ารีบผายผัน ไปพัก
คอยอาไศรย์ที่ร่มนั้น เจ้าจงค่อยจรจรัญตามควรไส สั่งแล้วขับ
ม้าจรลี หาทันเห็นที่ทางแยกไม่ รีบเร่งหนีร้อนเลยไป ถึง
ศาลาอาไศรย์เข้าพักพลัน อึงหังอึงชงตามผายผัน มาถึงทาง
แยกสองแพรกนั้น ไม่จรจรัญตามทางย่องหยกไป หลงเลยเข้า
ตำบลเขาเทียนเบี้ ไม่รู้ทำเลไปหนตำบลไหน เห็นพวกโจร
ขวางหน้าก็ตกใจ จะกลับหลังหนีไปก็ไม่ทัน โจรตัวนายรีบ
ผายผัน สั่งไพร่ให้ล้อมไว้พร้อมกัน แล้วถามว่ามึงนั้นมาทำไม
อึงหังอึงชงกลัวตักไษย์ ตัวสั่นงันงกหมวกตกไป ก็มิได้รู้สึก
สมประดี ครั้นได้ฟังนายโจรร้องถาม จึงบอกความตามเหตุถ้วนถี่
ข้ามาตามย่องหยกนายจรลี ก็ยังมิได้พบประสบกัน โจรตัว
นายสั่งไพร่ให้ผายผัน ขับตัวไว้ในเขาเทียนเบี้นั้น มิได้ฆ่าฟัน

ทำฉันใด ฝ่ายอ่องหยกมีจิตร์คิดสงไสย คะยองหังองชงไม่คลาไคล บ่ายแล้วเหตุไฉนไม่เห็นมา จึงขี่ม้าย้อนกลับทางเก่า เห็นทางแยกที่เขาคิดกังขา เมื่อเราไม่ทันเห็นมรรคา มีแยกมาทางนี้จึงเลยไป เห็นที่องหังกับองชง จะหลงเข้าทางนี้เป็นทางใหญ่ คิดแล้วขับม้าตามเข้าไป เห็นหมวกสองใบตกข้างที่ทางนั้น จึงลงจากม้าเก็บมาดู ก็รู้จักจำได้แม่นมั่น เป็นหมวกของอึงหังอึงชงนั้น เห็นสำคัญแน่ว่ามาทางนี้ จึงรีบกลับขึ้นม้าตามคลาไคล มาทางในแนวป่าพนาลี เห็นโจรตั้งสกัดทางจรลี ตัวนายขี่ม้าร้องตะหวาดมา มีเงินค่าทางมาหรือหาไม่ จงเสียให้ตามใจปรารถนา ถ้าไม่ได้มิให้มึงไคลคลา จะจับมึงฆ่าให้บรรไลย อ่องหยกตอบพลันไม่วันไหว เราไม่มีเงินมาเอาอาไร ถึงมีก็ไม่ให้อย่าได้คิด นายโจรฟังคำให้ช้าจิตร์ ขับม้าไล่พันกระชั้นชิด อ่องหยกยิดด้วยเกี๊ยมไว้ทันใด นายโจรเจ็บง้าวจะพันช้า อ่องหยกทำเสียทีหนีให้ไล่ นายโจรเสียกลไล่วนไป อ่องหยกได้ทีแทงมระณา บ่วยเองเห็นนายโจรม้วยสังขา ขับไพร่ล้อมไว้มิได้ช้า แล้วร้องว่าท่านอย่าคิดหนีไป่ ถึงจะมียักษินหลีกลี้ เห็นไม่พ้นชีวีจะตักไษย ว่าแล้วขับม้าคลาไคล ตรงไปแทงด้วยทวนทันที อ่องหยกยิดไว้มิได้หนี สู้อยู่ช้าผานไม่เสียที ต่างดีด้วยกันไม่พรั่นใจ อ่องหยกสู้พลางทาง

คิดว่า จะรบสู้อยู่ช้าเห็นไม่ได้ เราอดอาหารมาถ้านานไป ที่ไหนจะมีแรงสู้รบมัน พอเวลาเย็นเห็นเขาใหญ่ มีทางครรไลผายผัน ก็ขับม้าบากหน้าจรจรัญ หนีขึ้นเขานั้นไปทันใด พวกไพร่นายทหารน้อยใหญ่ พากันผายผันตามขึ้นไป ในทันใดพะเอินฝนตกมา น้ำไหลตามทางหว่างเขา ท่วมเข่าเหลือล้นถึงต้นขา พวกโจรตกใจรีบไคลคลา หนีลงมาจากเขาในทันใด บ้วยเองนายโจรเปนใหญ่ สั่งให้ตั้งค่ายล้อมเข้าไว้ อดเข้าอยู่ไม่ได้คงลงมา นายหมวดนายกองได้พึ่งว่า ก็เห็นจริงไม่นิ่งอยู่ช้า เร่งพากันตั้งค่ายล้อมเข้าไว้ ย่องหยกหนีขึ้นบนเขาใหญ่ เห็นฝนตกลงมาก็ดีใจ รีบขับม้าขึ้นไปโดยเวทะลัน พบศาลเจ้าลงจากม้าเข้าอาไศรย์ ไม่เห็นโจรครรไลตามผายผัน ก็ยินดีอยู่ที่ในศาลนั้น พอสายัณก็ค่ำพลบลงทันใด เห็นชายแก่ถือชุดจุดตะเกียง ก็เดินเคียงเข้าถามตามสงไสย ท่านผู้เฒ่าอยู่หนตำบลใด จึงได้มาจุดไฟในศาลนี้ ผู้เฒ่าพิเคราะห์ดูถ้วนถี่ เห็นชายหนุ่มลักขณาพูดจาดี ระมีวาศนาไม่ช้านาน จึงบอกความว่าตัวข้าเจ้า เฮียกังผู้เฒ่าอยู่เฝ้าศาล ท่านแซ่ใดชื่อใดใช่คนพาล เหตุการณ์อย่างไรจึงได้มา ย่องหยกเล่าสิ้นสุดไม่มุษา บอกแซ่ชื่อเหตุผลต้นปลายมา ให้ทราบสิ้นกิจจาทุกประการ เฮียกังผู้เฒ่าซึ่งเฝ้าศาล ได้พึ่งมธุรสพจมาลย์ จึงว่า

ขานบอกเล่าให้เข้าใจ ซึ่งท่านหลงมรรคามาทางนี้ ยากที่จะหนีพ้นโจรได้ เหมือนเอาเนื้อสู้เสือมันเหลือใจ ทำอย่างไรจะไปให้พ้นมัน ฮ่องหยกว่าตัวข้ามิได้พรั่น จะสู้ไปมิได้หนีกว่าชีวัน จนอาสัญมอดม้วยมรณา เฮียก๋งได้ฟังฮ่องหยกว่า จึงตอบคำไปมิได้ช้า ท่านมาแต่ผู้เดียวทำอย่างไร จะสู้พวกมากเขาได้หรือ ถ้าขืนตื้อลงไปเหนไม่ได้ ท่านหิวอ่อนมาอย่าคลาไคล จงหยุดพักเสียให้มีกำลัง หายเหนื่อยเมื่อยล้าแล้วจึงจร คิดผันผ่อนสู้รบต่อภายหลัง เดชะบุญอุดหนุนไม่พลาดพลั้ง จงรีบกลับหลังไปอย่าได้ช้า ฮ่องหยกได้ฟังเฮียก๋งว่า เห็นจริงจังดังคำที่ว่ามา ก็ขออาไศรย์อยู่ในศาลนั้น เฮียก๋งควรไลผายผันไปจัดอาหารมาไม่ช้าพลัน ให้ฮ่องหยกนั้นกินทันใด ฮ่องหยกมีบัญญาอัชฌาไศรย์ กินสำเร็จเสร็จแล้วว่าขอบใจ ท่านมีคุณข้าไว้ในครั้งนี้ แล้วถามว่านายโจรนั้นชื่อไร มีพวกไพร่มากหรือน้อยอยู่ที่นี่ อายุเท่าไรได้กี่ปี ผีมือมันดีประการใด เฮียก๋งบอกความที่ถามไต่ ชื่อบ๋วยเองกาจเก่งไม่เกรงใคร อายุนั้นได้สิบหกปี ผีมือเพลงหวนกระบวนรบ ขี่ลมทพว่องไวไม่ถอยหนี พี่สาวอายุราวสิบเจ็ดปี ผีมือหวนไม่มีใครเทียมทัน ชื่อว่านางบ๋วยก๋งจู ยังไม่มีคู่ภิรมย์ขวัญ งามภักตร์ลักขณาสารพัน น้องนั้นนับถือเหมือนมารดา มีกุนสือชื่อว่าจูกัดถง รักใคร่ชื่อ

ตรงเหมือนวงษา ดีพร้อมสารพันทั้งบัญญา จะพูดจาไหวพริบรู้เท่าทัน ตั้งอยู่ที่เขาเตียนเบ็ญ์ ไพร่พลมีฝีมือแข็งขัน นับหลายสิบหมื่นพื้นฉกรรจ์ ไม่มีใครผายผันมาย่ำยี ด้วยตำบลหนทางหลายแห่งนัก ให้คนไปพิทักษ์รักษาที่ ถึงแปดสิบตำบลล้วนคนดี ฆ่าศึกมีตีกลองสัญญา ไพร่พลทั้งแปดสิบกองนั้น ก็ผายผันพร้อมกันไล่พันฆ่า ครั้งจองตกเมืองกวางตุ้งยกมา ตีแตกล่าเลิกทัพกลับหนีไป อันตำบลเขานี้มิเคยมา ไม่รู้ว่าจรดลไปหนไหน ด้วยทางซับซ้อนยอกย้อนไป ไม่มีสิ่งไรเห็นเปนลำคัญ ย่องหยกพังผู้เฒ่าเล่าขยขัน คิดจะสู้ดูยากลำบากครัน ด้วยไม่รู้ผายผันไปทางใด ดังกตรองหาช่องจะหลบหนี ไม่รู้ที่จะไปหนตำบลไหน ให้ขัดสนอันอั้นตันใจ อยู่ที่ในศาลนั้นจนบัญญา

มาจะกล่าวบทไป ถึงนางบ่วยก่งขุเสนหา คืนวันนั้นครวญไลเข้าไสยา ฝนตกมาน่าแล้งก็ดีใจ ครั้นรุ่งแจ้งแสงทองส่องฟ้า เรียกหาพวกบ่าวเหล่าไพร่ พร้อมแล้วก็พากันคลาไคล ไปดูสวนดอกไม้ที่เคยจร คิดถึงคำโบราณท่านว่าไว้ หญิงผัวได้ดอกไม้มีเกศร จะได้สามีร่วมที่นอน ถาวรเปนสุขไปทุกวัน บัดนี้เราเข้ามาชมสวนเล่น ได้พบเห็นดวงดอกโปดต้น ผิดกับดอกดวงทั้งปวงนั้น เห็นแม่นมั่นแก่ใจได้สามี คิดแล้วจะกลับมาที่อยู่ พอมีผู้บอกความตามวิถี ว่าเมื่อเวลาเย็นวานนี้ มีชายขี่ม้าหลง

ผิดทางมา รูปร่างหนุ่มน้อยน่ารัก ผิวภักตร์เทียมเทวะเลขา เอียวอ่องน้องท่านยกพลมา สกัดหน้าพากันเข้าล้อมไว้ ชายนั้นมีฝีมือสามารถ องอาจกาจเก่งหาเกรงไม่ ฆ่าไพร่พลคนเราม้วยบรรไลย แล้วหนีขึ้นไปเขาใหญ่นั้น นายหมวดนายกองของเรา พาเหล่าพลไพร่ตามนายผัน พะเอินฝนตกมาไม่ช้าพลัน ต้องพากันถอยทัพกลับลงมา บัดนี้เอียวอ่องน้องท่าน ตั้งค่ายมั่นล้อมเข้าไว้แน่นหนา จนบ้านนี้ยังมิได้เห็นลงมา ไม่ทราบกิจจาประการใด นางบ่วยก๋งจูผู้เปนใหญ่ ได้ทราบเหตุผลของคนใช้ จึงดำริตริไปด้วยบัญญา ซึ่งชายหนุ่มหลงมาครานี้ เห็นท่วงทีจะมีวาสนา จึงพะเอินให้ฝนตกลงมา เมื่อเวลาทุกข์ภัยสิ่งไรมี หรือจะเปนคู่ครองของเรา จึงดลใจให้เข้ามาถึงนี่ ถ้าเกลี้ยกล่อมเอาใจไว้จะดี คิดแล้วพาทีใช่ถามไป ชายนั้นควรใลมากี่คน หรือจรดลคนเดียวเปนไฉน จงสืบถามเอาความให้แจ้งใจ หรือเจ้าได้รู้แล้วจงบอกมา คนใช้บอกไปได้ความว่า ชายนั้นมีบ่าวไพร่ตามไคลคลา สองคนหลงมาก่อนนายนั้น ไพร่พลคนเราจับตัวได้ เอามาให้เอียวอ่องน้องท่าน เอียวอ่องเอาบ่าวสองคนนั้น ให้ผายผันมาไว้ในเขานี้ ก๋งจูผู้ยอดมารศรี สมจิตร์คิดถวิลก็ยินดี ให้คนใช้จรลีไปพามา คนใช้ผายผันด้วยหรรษา ไปเอาตัวอึ่งหังอึ่งซงมา ให้ก๋งจูกัลยาไม่ช้าที นาง

บ่วยก๋งจูเกษมศรี ถามอึงหังอึงชงไปทันที เจ้าสองคนนี้อยู่ที่ใด ธุระอะไรจึงได้มาทางนี้ บอกคะดีให้แจ้งแถลงไข อย่าบิดความซ่ำอำไว้ จงบอกไปตามจริงทุกสิ่งมี อึงชงอึงหังฟังถ้วนถี่ แลดูเห็นนางรูปร่างดี ท่วงทีกิริยาอาจหาญนัก ท่าทางนางนี้จะเป็นใหญ่ อยู่ในตำบลนี้มียศศักดิ์ พูดจาพาทีองอาจนัก ถามซักถ้วนถี่ทุกประการ คิดแล้วคุกเข่าคำนับว่า ตัวข้านี้อยู่ที่ถิ่นฐาน บ้านออยวยฉิงมาช้านาน เป็นบ่าวท่านอึงซือแจนั้น อึงซือแจใช้ย่องหยกผู้บุตร์มา เยี่ยมอาที่บ้านของฮวยนั้น ให้ข้าสองคนมาด้วยกัน ผายผันครรไลได้เกือบปี นางบ่วยก๋งจูมางศรี ได้ฟังว่าแต่มาได้เกือบปี นางโกรธชี้หน้าแล้วว่าไป หนทางเดินมาเพียงข้านี้ ว่ามาเกือบปีช่างพูดได้ โกหกตอแหลว่าแซ่ไป น่าหมั่นไส้พูดจาพาที อึงชงอึงหังฟังว่าหน้าดังผี ความกลัวตัวสั่นไม่สมประดี แล้วพาทีบอกแจ้งแสดงไป ย่องหยกนายข้ารูปร่างงาม มีความรู้บัญญาอัชฌาไศรย ออกจากบ้านกับข้ารีบคลาไคล มาอาไศรยบ้านบ่วยฮวยฉิงนั้น เดียวฉิวก็กยกนางเซียเจียให้ ย่องหยกมั่นไว้ลาพายพัน แต่ยังมิได้แต่งงานกัน ด้วยจะรีบจรจรัญไปเยี่ยมอา มาถึงเขาเกียกุยเนียสป ประสงค์ ฮูหยงมีความเสนหา ยกกิมฮวยก๋งจูเป็นภรรยา จึงได้ช้าอยู่ถึงกว่ากึ่งปี บ่วยก๋งจูรู้ความถ้วนถี่ จึงคิดว่าย่องหยก

ผู้นี้ เห็นจะมีวาสนาเป็นมั่นคง ไปที่ไหนจึงได้มีคนรัก ชอบภักดิ์ สยอารมณ์สมประสงค์ จึงว่ากับอึงหังอึงชง พูดตามตรงแล้วมิให้ม้วยชีวี อึงชงอึงหังเกษมศรี พากันกรายพลันทันที ด้วยความยินดีปรีดา นางบ่วยก๋งจุเสนหา ก็จัดแจงแต่งตัวขึ้นม้า ถือทวนมาที่ล่ายบ่วยเองน้อง พอจุกัดถงเดินตรงมา นั่งแล้วถามว่าท่านทั้งสอง มาอยู่ที่นี่ทั้งพี่น้อง ตั้งกองล้อมเขาเอาสิ่งใด บ่วยเองแจ้งความตามสงไสย ให้อาจารย์แจ้งไม่แคลงใจ ตามในเรื่องราวทุกประการ จุกัดถงฟังแจ้งแสดงสาร จึงดำริตริตรองเหตุการณ์ ว่าชายหาญคนนั้นเป็นฉันใด คิดแล้วจึงเสียงทายดู ก็รู้แน่มั่นคงไม่สงไสย ว่าเป็นคู่ก๋งจุประจักษ์ใจ จึงบอกความให้บ่วยเองฟัง ว่าชายคนนี้มีบัญญา จะมีวาสนาเป็นฝาผัง เลยคู่ก๋งจุมาจริงจัง ต่อไปภายหลังจะได้ดี ซึ่งจะคิดทำร้ายเขาไม่ได้ ควรเกลี้ยกล่อมไว้ภิรมย์ศรี กับก๋งจุผู้พี่ของท่านนี้ จะได้มีวาสนาด้วยกันไป บ่วยเองฟังแจ้งแถลงไข จึงว่าชายนี้ฝีมือว่องไว เห็นไม่มีใครจะเทียมทาน รูปร่างโสภาดูน่ารัก แหลมหลักรบอุดูกล้าหาญ เห็นจะมีบัญญาวิชาการเหมือนอาจารย์ว่าทุกสิ่งไป แต่ข้าเห็นว่าเป็นคนจร จะเกลี้ยกล่อมผันผ่อนเป็นไฉน เห็นไม่อยู่ด้วยเวายืดยาวไป ก็จะได้ความอายเมื่อปลายมือ จุกัดถงซื่อตรงเป็นกุนลือ จึงว่าท่านกลัวอาย

เมื่อปลายมือ อย่างนั้นหรือข้าเห็นไม่เป็นไร ด้วยก๋งจูพี่ท่านมี
บัญญา พร้อมรูปร่างวาจาอัชฌาไศรย์ ที่ไหนจะทิ้งขว้างร้างอย่าไป
ท่านอย่าได้วิตกในข้อนี้ บ๋วยเองปรีดิ์เปรมเกษมศรี ฟังอาจารย์ว่าตอบพาที
ท่านเห็นดีก็เกลี้ยกล่อมเอาตัวไว้ บ๋วยก๋งจูมีจิตร์พิไสมย พังอาจารย์กล่าวพร้องถูกต้องใจ
ก็มิได้ขยกความซึ่งถามมา ลุกหนีจากที่ไปทันใด ด้วยคิดอายใจนั้นหนักหนา
แต่มีความยินดีปรีดา ด้วยสมมาดปรารถนาที่นึกไว้ จุกัดถงมีบัญญาอัชฌาไศรย์
ให้เอาตัวอึงหังอึงชงไป แล้วถามไต่ไล่เลียงมิได้ช้า นายของเจ้าแซ่ไรชื่อไร
อยู่ที่ใดถิ่นฐานบ้านเคหา มีธุระสิ่งไรไปไหนมา จงเจรจาชี้แจงให้แจ้งใจ อึงชง
อึงหังพังถามไต่ ยอกความตามจริงทุกสิ่งไป ให้แจ้งใจเสร็จสิ้นทุกประการ
จุกัดถงนั่งพังว่าขาน จึงพูดว่าเรานี้มีการ ถ้าเจ้ารับว่าขานสำเร็จไป
ตัวเจ้าทั้งสองกับนายนั้น จะรอดชีวันไม่ตักไษย เจ้าทั้งสองรับได้จะใช้ไป
จะว่าอย่างไรให้ว่ามา อึงชงอึงหังได้ฟังว่า คำนับแล้วตอบไปมิได้ช้า ซึ่งตัวข้าอยู่ในกำ
มือนั้น ท่านจะใช้สิ่งไรมิได้ขัด สารพัดรับได้ไม่บิดผัน จะสนอง
คุณกว่าชีวาวัน มอดม้วยอาสัญบรรไลย จุกัดถงจริงแจ้งแถลงไข
นายเรามีพี่สาวดังดวงใจ รักใคร่นับถือเหมือนมารดา ชื่อว่าเอียน
เซาะบ๋วยก๋งจู ยังไม่มีคู่เสนหา อายุสิบเจ็ดปีมีบัญญา ทั้งผีมือฤๅ
ชาไชยชาญ นายเราเห็นนายเจ้ารูปร่างดี ท่วงทีปรีชากล้าหาญ

สมควรคู่กับจุเยาวมาลย์ จะแต่งการยกให้เป็นภรรยา เจ้าไปพูดกับนายให้ยอมได้ จะมีความชอบไว้กับนายข้า เจ้าจะเห็นเป็นฉนใดให้ว่ามา อย่าช้าพูดจาให้แจ้งใจ อึงหังอึงชงคิดสงไสย จึงบอกว่าข้านี้ไม่แจ้งใจ นายจะไปแห่งไรไม่ทราบการ พลัดมาแต่ข้าสองคน ด้วยไม่รู้ตำบลถิ่นฐาน เขาจับไว้ไม่ทราบเหตุการณ์ ข้าไม่แกล้งยึดท่านด้วยอันใด จุกัดถงบอกแจ้งแถลงไข นายเจ้าตามเจ้าคลาไคล เข้ามาในเขตร์แดนของเรานี้ พวกเราเข้าจับสกัดไว้ นายเจ้าสู้ไม่ได้ก็หลีกหนี ขึ้นไปอยู่บนเขาแต่วานนี้ จึงตั้งค่ายล้อมที่ภูเขาไว้ เจ้าทั้งสองจงรีบขึ้นไปหา พูดจาชี้แจงแถลงไข ให้นายเจ้านั้นยอมพร้อมใจ อย่าให้สงไสยใช้มารยา อึงชงอึงหังได้ฟังว่า ดีใจลาไปมิได้ช้า ขึ้นบนภูผาคลาไคล พบศาลเจ้าเข้าไปแอบมองดู เห็นย่องยหกนั่งอยู่ก็จำได้ อึงหังอึงชงตรงเข้าไป คำนับไหว้ด้วยใจยินดี

(เรื่องนี้ยังจะมีต่อไป)



๕ สักย์สิโห

พระหาญพระอาจเอี้ยม โองการ ก็ดี
ยิ่งเทพอวตาร อิศวรท้าว
สิ่งประสิทธิ์บรรหาร เหตุสั่ง แลฦา
พระฤทธิ์เดชชอคร้าว คะยอยพ้าวงค์สวรรค์

๖ สักย์มุนิ

พระองค์ยิ่งปราชญ์ล้ำ เลอวงค์ พระนา
อสังสอนสรรพ์ประสงค์ สุขให้
พระญาติต่างจำนง นยบาท พระแล
ทวยราษฎร์ปราศทุกข์ไร้ กลับรู้เจริญบุญ

๗ อาทิจ์จพันธุ

ตระกูลใดเดชล้ำ สุริยง นั้นฤา
สำเหนียกสุริยวงค์ แว่นฟ้า
พระปะระเสริฐสมองค์ เอกเผ่า พันธุ์แฮ
ทรงเดชดุจสุริยฟ้า แจ่มหล้าลอยโพยม

คาบนี้กล่าวนิติ์เนื้อ ตำนาม
ตามบทมาลาขนาน แนะไว้
อการภิธาน ท่านเทียบ นามฤๅ
ร้อยสี่สิบหกได้ อื่นอ้างอิกผอง

๑ เสฏ์ฐ

พระองค์ประเสริฐล้ำ โลกสาม แลนา
เพราะพระหลีกห่างความ ชั่วร้าย
ปางชั่วเกิดพระปราม ปราบปราศ ชั่วแฮ
พระก่อดีเพิ่มท้าย ทุ่นเกื้อกองเวริญ

๒ เชฏ์ฐ

ปางโลกลือพี้เอ๋อย อวยเวริญ ไชยฤๅ
น้ำยพระเลอสะวเสิญ ประเสริฐอ้าง
ถือความใหญ่ยิ่งเกิน กว่าสัตว์ โลกแล
เพราะพระองค์ใหญ่กว้าง แกว่นด้วยธรรมสอน

๓ สักย์ปุงคว

ปุงคพโลกเล่าอ้าง อวยเลิศ สิฤๅ
องค์พระศริประเสริฐ ศักดิ์ล้ำ
เฉลิมลักษณบรรเจิด จอมศักย ราชรา
เปนบิ๋นศักยะก้ำ แก่เจ้าจอมสรวง

๔ มายาเทวีสุต

พระองค์พระลูกเจ้า จอมนา เวคเอย
พระมหามายา เทพแม้น
ทรงโฉมวรมหา บุรุษลักษณ์ เลิศฤๅ
สามภพจบอมรแคว้น ฟากฟ้าห่อนเสมอ

๕ สมันตภัทท

ปางนรทรงคริพร้อม เพ็ญภักตร์ นั้นฤๅ
องค์พระทรงนรลักษณ์ เลิศล้วน
สรรพางค์พ่างเพ็ญจักร์ พรรดิ์ราช ทรงแฮ
เจริญศิริสวัสดิ์ถ้วน ถ่องแท้สม่ำเสมอ

๖ นราสภ

อุศภราช อาจห้าว กำแหง หาญฤๅ
โลกย่อมหย่อนหยอนแสยง สยดย้าน
ปางพระอาจองค์แผลง ฤทธิ์เดช หาญแฮ
ทวยนะระหยอนสท้าน สกกห้าวเธอหาญ

๗ โลกชิน

สงครามฆ่าศึกเสี้ยน ในไตร โลกแล
บัดชะนะปางสมัย พ่ายแพ้

ฝ่าย พระธฎาไชย ไชยโชค ชาญแฮ
ปวง ชะนะหมดแม้ โลกแล้ว สุธรรม

๘ โลกชิ

พระชำนิโลกแล้ว เลอนาม พระนจ
องค์พระหมดสงคราม เดิกร้าง
ไตรภพจบโลกสาม สงัดศึก เกลศแฮ
พระเลิศจมรคากว้าง สู่ต้าวแดนธรรม

๙ สัม์พท์ธ

ธรรมดาโลกเลื่องรู้ เรียนระบิล แบบฤๅ
ย่อมศาสดาสอนศิลป์ ศาสตร์พร้อง
น้ำยพระตรัสอภิญ ญายิ่ง ยงแฮ
ไป๋พักจักร่ำร้อง เรียกผู้อื่นสอน

๑๐ โลกนายก

พระองค์นำโลกเต้า ตามองค์ พระเอย
นำหลีกโลภโกรธหลง สัดพ้น
นำสู่สุขเกษมตรง อำมฤต ธรรมฤๅ
สัตว์หมดเกิดก่อต้น ต่อเบื้อง ปลายหาย

๑๑ ปุริสทัมมสารถิ

ควาน ม้า ผึก มึง ม้า พาชี
ถือ อาชญา เฆี่ยน ตี ค่ำ เช้า
พระ ผึก สัตว์ ปรานี ยก อาช ญา แฮ
ทรมาน สัตว์ เผ้า ผึก ด้วย ธรรม สอน

๑๒ ธัม มิส์สร

พระองค์ ทรง อำนาจ ล้ำ เลอ นาม แลนา
เพราะ พระ ทรง ธรรม สาม ส่วน ไว้
บิฎก ภาค เพ็ญ ตาม แบบ พุทธ์ บรรพ์ แฮ
ส่อง สว่าง อิสสร ให้ เหตุ แจ้ง แห่ม ธรรม

๑๓ ยัท์เวช์ฌวจน

พระองค์ ทรง พจน์ เอ็ด เอน ธรรต คลอง ธรรม ฤๅ
คง พจน์ ต่อ พากย์ จอง จะ ดได้
หา พากย์ แผก ภาค สอง ยห่อน หา แฮ
วิมุติ ธรรม สรุป ไว้ วล อ้าง องค์ เดียว

๑๔ สัต์ถวาหก

พระ นำ หมู่ โลก เต้า ตาม ทาง ธรรม ฤๅ
พระ แนะ ประโยชน์ กลาง กล้น รู้

พระแสดงศาสดางค์ โลกสดับ ทรายแฮ
องค์เอกพระเลิศผู้ ผ่อนให้โลกเกษม

๑๕ วิลท์ธิเทว

แมนสว่างล่วงฉะชั้น กามา
เสวยทิพย์โอชา ผ่องแผ้ว
องค์พระยิ่งเทพา ทิพยโลก ฦาฤา
พระหมดจากเกลศแล้ว ผ่องพ้นโลกสรวง

๑๖ เทวาติเทว

ปวงเทพทุกหมื่นฟ้า แมนสรวง สวรรค์ฤา
ชาวโลกหลายบำบวง บัตรน้อม
ฝ่างองค์พระเลอปวง ปกเทพ ทิพย์แฮ
เหตุเทพถือธรรมอ้อม พระเอื้อมธรรมตรง

๑๗ สมณิส์สร

คำสอนสมณะอ้าง องค์ใด
กล่าวสงัดแรมไกล เกลศร้อน
คำสอนคฤษณกษัย พระสั่ง สอนแฮ
พระยิ่งสมณช้อน คู่ล้ำคำสอน

๑๘ จักขุมันตุ

ปางชนลืมเนตร์ขึ้น คงสลัว แลฮา
ภายนอกแจ่มในมัว มืดคลุ้ม

พระญาณ พระเบิก บัว บาน กลีบ เฉก นะ
ส่อง โลก ลุ โม่ห์ หุ้ม ห่อ แก้ เห็น เกษม

๑๙ ฉฬาภิญญา

พระองค์ ทรง รอบ รู้ ปุ่พเพ นิวาศแฮ
ถึง โคตร์ ทิพย์ปเร จิตร์ แจ้ง
สำแดง ทิธิ์ ญาเณ ทิพย์ จัก ษุ นะ
นร สัตว์ ลด แห้ง เกลศ สิ้น ส่อง เห็น

๒๐ ชเนสุด

ชน ผอง ปอง ทราบ ได้ โดย สดับ เกรียติ์ ฤๅ
ต่าง ทราบ ต่าง ยิน ศัพท์ โคตร์ แจ้ง
บ ห่อน จัก ถาม กลับ นาม นั้น "ใคร" นา
นาม พระปรากฏ แสร้ง สาธุ ซ้อง สงฆเสิญ

๒๑ ยติราช

หมู่ ใด หมู่ หนึ่ง ตั้ง ครอง ตน กัน ฤๅ
ย่อม ยก หัว หน้า สกนธ์ สถิตย์ เจ้า
ผ้าย หมู่ สืบ ธรรม ผล คีลวัตร์ ใด แฮ
นอบ นบ พระแทบ เท้า เทิด เจ้า จอม ธรรม์

๒๒ โลกพันธุ

องค์ พระพุทธเจ้า เผ่า พงศ์ โลก ฤๅ
จัก ขาด โลก สัก องค์ ห่อน ได้

พระองค์หน่อธรรมวงศ์ แว่นส่อง โลกแล
ธรรมสอาดผลให้ เกิดพ้องธรรมกาย

๒๓ อมตันทท

แพทย์วางยาถูกไข้ คืนคลาย โรคฤๅ
สมทานชีพบรรยาย แพทย์นั้น
อายุขวบชีพวาย วอดดับ ได้แฮ
ธรรมไม่ตายพระขั้น เขตว์ให้เปนทาน

๒๔ วัตตุ

ปากใดพูดมากคุ้ง ขวบวันๆ แฮ
กิจบ่เกิดปากหมั้น เล่ห์ใบ้
โอฐองค์พระนักธรรม์ เทศน์โปรด สัตว์ธา
คำหนึ่งใครไกลใกล้ สดับได้ผลหลาย

๒๕ ปวัตตุ

ทุกสิ่งพระตรัสไว้ หวังสอน สัตว์ฤๅ
มากสิ่งพระอวยพร เพิ่มเกื้อ
สิ่งหลากพระญาญรอน แรมเริศ เหือดแฮ
หลายสิ่งพระองค์เอื้อ อรรถ์อ้างเอาผล

๒๖ สัทธัมมจักร์วัตติ

บรมจักร์พรรต์เจ้า จอมโล เกศเอย
ทรงพระฤทธิ์ไชโย เดชห้าว

เอก องค์พระพุท โธ ธรรม์จักร์ ทรง แฮ
เกียรติ์พระเกริก เกรียนด้าว แด่น หล้าแหล่ง สวรรค์

๒๗ ยติสัส

ผู้เพียร ผู้เพ่ง ตั้ง ตน ตรง ธรรม แฮ
โลกยก คณ สงฆ์ ลือไว้
ผ้าย พระอิสสร องค์ เอก ยติ ยิ่งแล
ใหญ่ยิ่ง กว่า หมู่ให้ โลกแจ้งเพราะธรรม

๒๘ โลกทีป

พระส่อง สัตว์โลกให้ เห็น ทาง ธรรม นา
เปน ที่ พึ่ง ธรรม กลาง เกาะแก้ว
โลก มืด กระจ่าง จาง จาก มืด โม่ห์ แฮ
ยล เกาะธรรม กำแพง ว้า เพริศ ด้วย รส ธรรม

๒๙ สิริมน

พระองค์ทรง ศรี ล้ำ แจ่ม สกนธ์
งาม ศรี รุ่ง มณ ฑล ทึบ พร้อย
ใคร หลาก มย ลกล เกต์ เกิด ก่อง แฮ
ทราบ พระองค์ศรี สร้อย ชนะนั้น พัน นวี

๓๐ สมณินท

พระอินทร์เปน ปีน ฟ้า ฟาก สวรรค์ แล ฤๅ
เพราะเหตุ บุญ ล่าง บรรพ์ แบ่งให้

ผ้าย องค์พระนักธรรม์ เป่นใหญ่ ยิ่งแฮ
ใหญ่เพราะแสดงธรรมไท้ เลิศหล้าฟ้าสรวง

๓๑ นิรุตตม

กล่าวสูงสุงสุดฟ้า เพียดสูง ธรรมแฮ
สัตว์ตกต่ำธรรมจุง โอฆพ้น
สัตว์เลี่ยงหลีกธรรมพยุง ยกสู่ ธรรมนา
นับพระอุดมล้น เลิศล้ำเลอสูง

๓๒ โลกัตถวิทู

พระองค์เห็นโลกแจ้ง จบสาม ภพนอ
ภพรูปรูปกาม ภพน้ำ
ทางตรัสสัตยนาม ธรรมเที่ยง ธรรม์ฤๅ
เบิดอมฤตธรรมช้ำ ช่องให้สัตว์เห็น

๓๓ โลกวิช์โชต

โลกหลงมัวมืดคลุ้ม โมหา หุ้มเฮย
พระเบิดอะวิชา โชติ์รู้
ตามประทีปวิทยา ญาณส่อง โลกแล
มืดห่างกระจ่างกู้ กำแก้วเกิดญาณ

๓๔ ปุริสุตตม

บุรุษประเสริฐล้ำ ลือชม ชื่อฤๅ
องค์พระเลิศอุดม โลกล้น

ทวยชาติย่อมประนม นอบมอย ตนนา
เพราะพระหลีกลึกพ้น พวกห้วงห่วงมาร

๓๕ สัจจัฏฐส

พระองค์ทรงสัตย์แจ้ง แจ่มญาณ
ญาณสิบทรงชำนาญ สัตย์แท้
สัตย์สี่แจ่มนฤพาน ภูลเกิด
ความเกิดความตายแพ้ พระนั้นสถาพร

๓๖ สตปุญญลักขณ

พระทรงลักษณ์เลิศด้วย บรรพ์บุญ เพรงแฮ
ทรงพระเกรียติเกริกคุณ คิดร้อย
สิตาสประสาทสุน ทรโสตลี้ สุขนอ
บุญพระมากใช่น้อย นับได้เยียไฉน

๓๗ สัจจสังวัทย

ธรรมจริงทรงภาพพื้น เพ็ญองค์ พระนา
องค์พระทรงนามทรง สัตย์นั้น
จริงใดเที่ยงจริงตรง ต่อเที่ยง ธรรมแล
ธรรมสัตย์บันดาลกั้น ก่อเกื้อเปนองค์

๓๘ รวิพันธุ

แสงสุรย์ส่องสดร้อน รำไพ แห้งแฮ
องค์พระพันธุ์พงศ์ไถง ถงาดร้อน

เหตุเผากิเลสไกล ทรงกลด ธรรมเวย
นับเผ่ารพิข้อน คู่พ้าเลอพงศ์

๓๙ อสมสม

หาเสมอใดเทียบด้วย เสมอเสมอ พระฤๅ
พระยิ่งสิ่งเสมอเลอ เลิศล้วน
ธรรมสงบสุขบำเรอ รมย์รื่น สุขแฮ
สมเยศสมสิ่งถ้วน เทียบแท้ฤๅเสมอ

๔๐ บัญจเนตต

พระองค์ทรงรอบรู้ กาวณ์กาล
ประเทศทวีป่สถาน ถิ่นแคว้น
ตระกูลมะหาสาร กษัตริย์ สืบฤๅ
มาตุเรศเพศแม้น เหมาะเมื้อมาควรณ์

๔๑ อัคคปัคคล

องค์พระกษัตริย์แท้ ตระกูล สักยะฤๅ
เปนปีนมไหสุรย์ สืบหล้า
อิกลุอมฤตจรุญ ธรรมสว่าง โลกแล
เปนยอดภพรบพ้า เลิศล้ำโลกีย์

(เรื่องนี้ยังจะมีต่อไป)

๓๔๐



หนังสือนายจ่าเรฎมหาดเลก มายังท่านปลัดขอได้นำกราบเรียนเจ้าคุณให้ซาบ ด้วยบอกมาแต่ก่อนว่า รับสั่งให้จัดเรือลงไปรับทูตมลิกัน ที่อำบ้นรบนอกหลังเตาแต่ยังไม่เข้ามาถึงกรุงฯ แจ้งในหนังสือแต่กอรนั้นแล้ว ณวันเดือนหาแรมสามคำ ลามพนักงานภาษาหลัดษาเตียทูตเมืองมลิกันเข้าไปถึงกรุงฯ ให้ขึนอยู่ที่โรงภักหน้าวัดประยุรวงษ แต่หามีของฉวายเข้าไปไม่ รับสั่งว่าเยียงย่างประเพนีแต่กอร เจ้าแผ่นดินใช้ทูตไปมาจำเริญทางพระราชไมยตรีมีเครื่องราชบันนาการกำกับพระราชสารมาเปนสำคัน ถึงอังกฤษมลิกันมาแต่กอรก็มีมาทุกครัง มาครังนี ผิจย่างทำเนียมแต่กอรจะให้เข้ามาเฝ้านันไม่ควญ ให้ไปหาแต่เพียงเสนาบดีจะว่ากล่าวสิงไรยก็ว่ากันไปตามเยียงย่าง รับสั่งให้เจ้าคุณศรีพิพัทจัดแจงออกแขกเมือง ณวันเดือนหาแรมสิบคำ เจ้าคุณราชสุภาวดี เจ้าคุณศรีพิพัท แลขาราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยเปนหลายคน ไปพร้อมกันอยู่ที่อบ้านเจ้าคุณศรีพิพัทจัดแจงที่อไว้รับแขกเมือง แต่เจ้าคุณราชสุภาวดีเจ้าคุณศรีพิพัทไว้ยฎย่างเสม่อกัน ลามพนักงานภาษาหลัดษาเตียไปที่อบ้านเจ้าคุณศรีพิพัท จัดแจงให้นังตาม

สมควญ ดุกิริยายาหลัดษาเตียขัดใจว่าไม่สุนัยถือ เจ้าคุณศรีพิพัท ปราไลว่ามาแต่เมืองมลิกันเมือไรย มาแวะเข้าทือไหนบ้าง มากล่างทเลห์สบายเปนปรกะติอยู่หฤๅ ยาหลัดษาเตียให้กรายเรียนว่า มาแต่เมืองมลิกันเลยไปเมืองจีนแล้วเข้ามาเมืองไทย มากล่างทเลห์สบายเปนปรกะติอยู่ เจ้าคุณศรีพิพัทถามว่าไม่แวะเข้าเมืองญวนดอกหฤๅ ยาหลัดษาเตียโกรธขึ้นมาว่า พูดย่างนีไม่เปนประโยชป่วยการเพลาเสียเปล่า แล้วยาหลัดษาเตียชักหนังสือทือเขียนมาเปนหนังสือพาษาไทย ให้ถามภาสงไปให้เจ้าคุณศรีพิพัทในหนังสือนันว่า เจ้าเมืองมลิกันให้ยาหลัดษาเตียเข้ามาจำเริญทางไมยตรีสันยาการค่าขายกับกรุง จะให้ทางไมยตรียืดย่าวต่อไป มีหนังสือเจาเมืองมลิกันมาด้วยฉบับหนึง ขอโอกาดท่านเสนาบดีช่วยจัดแจงให้ยาหลัดษาเตียได้เข้าเฝาจะได้ถวายหนังสือเจ้าเมืองมลิกันต่อพระหัฏ เจ้าคุณศรีพิพัทตอบว่าเยียงย่างประเพนีไทย ซึ่งทูตจะเข้าถวายหนังสือเองนันไม่ได้ ทูตต่างประเทศเคยมาแต่กอรมีเครืองราชบันนาการมาเปนลำคันจึ่งเข้าเฝาได้ ยาหลัดษาเตียมาครังนีไม่มีเครืองราชบันนาการเข้าเฝาผิจกับเยียงย่างแต่กอร ทือจะให้เข้าเฝานันไม่ควญ ยาหลัดษาเตียโกรธว่าไม่นับถือเจ้าเมืองมลิกันแล้วถามว่าจะรับหนังสือหฤๅไม่รับ เจ้าคุณศรีพิพัทตอบว่าถ้าให้ก็จะรับ ที่จะให้เข้าเฝานันไม่ควญ ยาหลัดษาเตียว่าถ้าไม่ให้

เข้าเฝ้าเหมือนกับไม่รับ บาหลัดษาเตียไม่ถูกมสงหนังสือให้จะกลับออกไปบอกกับเจ้าเมืองมลิกัน เข่าจะคิดอานยางไรยไม่รู้ด้วย แล้วก็ลุกกลับมาหาได้คำนับลาไม่ อยู่อีกสองเพลาเขียนหนังสือพาษาไทยให้ถามภาไปส่งให้เจ้าคุณครีพิพัท ในหนังสือว่าไทยทำผิจเยียงย่างประเพนีไม่ให้ทูตเข้าเฝ้า เจ้าคุณครีพิพัทหาตอบประการใดยไม่ รับสังว่าหมันจะเข้ามาขู่ให้กลัวครันไม่กลัวหมันก็โกรธหมันจะทำไมยกับใครยได้ หมันจะไปเมือไรยก็ชังหมัน แต่ย่าให้ไทยลงไปส่ง ให้วานพวกอังกฤษมลิกันทีอเข้ามาอยู่กรุง ลงไปส่ง รับสังให้พระนายไวยมีหนังสือไปยถึงกำมโดดนายทหารทีออยู่กำบั้นรบฉบับหนึ่งว่าบาหลัดษาเตียทูตคนนีทำผิจเยียงย่างประเพนีทูตมาแต่กอร พูจสิงไดยก็มีแต่โทโส ให้กำมโดดเอาความไปบอกเจ้าเมืองมลิกันว่าถ้าเจ้าเมืองมลิกัน จะให้ทางไมยตรีไทยกับเมืองมลิกันจำเริญยืดย้าวกันต่อไป ขอให้แต่งคนอืนเข้ามาพูจากันตามเยียงย่างประเพนีทีอเปนเมืองไมยตรีต่อกัน ณวันเดือนหกขึ่นสิบคำก็บิดินปรอนกับหมอมลิกันทีอเข้ามาอยู่กรุง ฯ จัดแจงเรือโบตลำหนึ่งภาบาหลัดษาเตียลงไปส่งทีกำบั้นรบ ให้ถามลงไปด้วยคนหนึ่งกับให้เมืองสมุทประการ จัดแจงของลงไปให้กำมโดดทีอกำบั้นรบถามกลับขึ่นมาแจ้งว่ากำมโดดรับของกับหนังสือไว้แล้ว สังความ

มาถึงพระนายไวยว่า กำมโดดมีความยินดีขอบใจชุนนางเมืองสมุทประการนัก ถ้าไปถึงเมืองมลิกัน กำมโดดจะบอกกับเจ้าเมืองมลิกันตามในหนังสือ กำบั่นรบได้ใช้ไปไปจากหลังเตาแต่ณวันเดือนหกขึ้นสิบสามคำ แลเรืองกำบั่นไฟที่อเขาไปกรุงนั้นความก็ยังเงียบอยู่ ณวันเดือนหกแรมแปดคำ เรือพระยาสวัดวารีย์ที่อไปเมืองไมยกลับมาถึงกรุงลำหนึ่ง ถามได้ความว่า เมื่อเรืออออกจากเมืองไมย เหนเรือกำบั่นไฟแลนเข้าไปในเมืองไมยลำหนึ่ง เหนเมื่อณวันเดือนหกแรมสิบสองคำ จะเล่นเรือกำบั่นไฟที่อเข้ามากรุง หฤๅมาแต่เมืองจีนไม่ซาย กับได้ความแปลกออกไปว่าเมื่อเจ้าเมืองมังคล้ามาที่อเมืองไมย พวกจีนนายรานที่อเมืองไมยไปร้องกับเจ้าเมืองมังคล้าว่า จีนเรือภายเอาฝิ่นเข้าไปขายตามเขตแดนเมืองไทย ๆ จับเอาพวกจีนเรือภายจำไว้แล้วริบเอาเข้าของไปสิ้น ขอหนึ่งนายรานอังกฤษมาร้องว่าไทยทำผิดกับหนังสือสัญยาเรียกภาศรีสินค่าที่ออังกฤษ เจ้าเมืองมังคลาว่ากับเจ้าเมืองไมยให้ไปหาตัวเยียมสลัปรุดมาคิดอานกันให้เยียมสลัปรุดเข้าไปต่อว่าแล้วเจ้าเมืองมังคลาก็กลับไป เจ้าเมืองไมยจึ่งให้เรือกำบั่นไฟไปหาเยียมสลัปรุดที่อเกาะบูระในลำหนึ่ง ให้เข้ามากรุงลำหนึ่ง ครันเยียมสลัปรุดมาถึงเมืองไมย พ้วกนายรานจีนอังกฤษไปร้องกับเยียมสลัปรุด เหมือรไปร้องกับเจ้าเมืองมังคลา เยียมสลัปรุดว่าเรืองที่อเข้าจับฝิ่นนั้น

ว่าเขาก็ไม่ได้มีหนังสือสัญญากันไว้ว่า ไม่ให้ค้าขายของต้องห้ามในเขตแดนด้วยกันทั้งสองฝ่าย ฝ้ายก็เป็นของต้องห้ามในประเทศของเขาๆ ก็รักษาเขตแดนของเขา ใครยเอาเข้าไปเขาก็จับไว้ จะว่าเขานั้นก็ไม่ได้ แต่ข่อที่เรียกภาครีสินค่ากับอังกฤษนั้นเยียมสัปรุดให้หาจีนนายเรือณกรุงฯ ขึ้นไปพรอมกัน จีนกิวนายเรือพระยาสวัดวารียได้ขึ้นไปด้วย เยียมสัปรุดถ้ามว่าไทยเรียกภาครีสินค่ากับอังกฤษจึงหฤๅ พวกจีนนายเรือพูดต้องคำกันว่า ถ้าอังกฤษเอาเรือกำบั้นนอกเข้าไป มีสินค่าเรียกคาปากเรือวาละพันเจดร้อยบาต ถ้าไม่มีสินค่าเรียกคาปากเรือวาละพันหาร้อยบาต หาได้เกบภาครีสินค่าไม่ ถ้าอังกฤษเข้าเรือกรุงฯ บันทุกสินค่าออกมา ไทยจึงเรียกเอาภาครีสินคาตามพิกัดเมืองไทย ด้วยเรือกรุงฯ ไม่ได้เสียค่าปากเรือเหมือนเรือนอกประเทศ เยียมสัปรุดว่าเขาทำย่างนีถูกของเขา จะว่าเขาทำผิดหนังสือสัญญาย่างไรยได้ พ้วกนายเรือก็ลากลับมา ความที่อว่าเยียมสัปรุดจะเข้ามากรุงฯ นั้นก็ยังเงียบอยู่ เมื่อจีนกิวนายเรือจะเข้ามาได้ยินชาวเมืองพูดกันว่า เยียมสัปรุดไปรักษาตัวที่อเมืองเกาะหมาก จะเข้ามาหฤๅไม่เข้ามายังหาเปนแผไม่ รับสังว่าความที่อนายเรือมาว่าก็ชอบกลอยู่ แต่ยังไว้ใจไม่ได้ ให้จัดแจงบ้านเมืองไว้ให้พร้อม หมันไม่มาก็แล้วไป เถ้าหมันมาชวนวิวาทจะได้สุรบกัน รับสังให้กรมขุนอิศเรฐรังสัน

กับ พระนายไวยวรนาฏ ทำป่อม ที่อบ่าง อิเกรง อีกป่อม หนึ่ง ได้ถาง ที่อขุดดิน อยู่บ่างแล้ว แต่ พระนายไวย นั้น พระราชทาน เครื่องยฏ ภาร ทองกลม สำรับ หนึ่ง โปรดให้ว่า ที่อพระยาศรี สุริยวงษ์จ่างวาง มหาดเลก เมีย พระนายไวยได้ พระราชทาน ภาร ทองนั้น เจ้าคุณ ผู้ใหญ่ยัง หาเข้าไปถึง กรุง ฯ ไม่ ณวันเดือนเจดขึ้นสีคำ กำบั้น อุฏมเดช กลับ มาแต่เมืองไมย เขาไปถึง กรุง ฯ นาย นุม นาย กำบั้น แจ้ง ว่า ได้ยิน เข้างานพูจกัน ว่าเยียมสัปรุค ที่อไปรักษาตัว อยู่ ณะเมืองเกาะหมาก นั้น หาย เปน ปรกะติ แล้ว กลับ มา ถึงเมือง ไมย ณวันเดือน หกขึ้นหาคำ แล้ว จะเข้ามากรุง ฯ แต่ยัง หา มีกำ หนดไม่ ที่อเมืองไมย เหน จัดแจง กำบั้น รบไว้ สิบเจดลำ เปน คน หาพันเสจ ไป เมือง จีน รักษา เกาะห้องตง สิบหาลำ จะเข้ามา กรุง ฯ กับเยียมสัปรุค สองลำ กับได้ ความใน หนังสือ ภิม ว่า เยียมสัปรุค จะเข้ามา สันยาใน ทางคา ขาย กับกรุงไทย กำหนด จะเข้ามา ถึง กรุง ฯ ณวันเดือน เจดแรมเก้าคำ การ ที่อจะเข้ามา ชวน วิวาท หฤๅมาดี หาได้ ความไม่ กับได้ ความใน หนังสือ ภิม ทำ ที่อเมือง กว้างตุง ฉบับ หนึ่ง ใจความ ว่าเมือ ณวันเดือนสีบีรกา เอกศก เจ้าบ๊กกิงเต้า กวัง ป่วย ตาย บุตร ชาย ที่อ ลี อายุคม สิบ เก้าปีได้เปน เจ้าบ๊กกิงไช ญิง อว่า ซีฮิม ได้ ความ ที่อกำบั้น อุฏมเดช แต่เท่านี้ การ ที่อจะรักษาเมือง สมุทประการ นั้นก็ยัง แขงแรง อยู่ หนังสือมา ณวัน ๗ ๆ๕ ๗ คำ บีจอโทศก



ตั้งแต่วันที่ ๑ ถึงวันที่ ๓๑ มีนาคม ร, ศ, ๑๑๕ สมาชิกได้มายังหอพระสมุดวชิรญาณ ๑๑๘ ท่าน ได้ลงชื่อ ๓๐๖ ครั้ง หนังสือไทยที่ได้ให้ยืมไป ๒๔ ครั้ง ๔๖ เรื่อง และหนังสือต่างประเทศที่ได้ให้ยืมไป ๙ ครั้ง ๙ เล่ม และสมาชิกได้ส่งเงินค่าเกมบิลเลียด ๓ ท่าน เงิน ๓๐ บาท ๒๔ อัฐ

สามัญสมาชิกฝ่ายน่า

พระทานเงินบำรุงปีเก่าและปีใหม่ คือ :

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ปีที่ ๑๕ เงิน ๑๕ บาท

,, ๑๖ ,, ๑๕ ,,

รวม ,, ๓๐ ,,

ภาคีสมาชิก

ส่งเงินบำรุงปีที่ ๑๖ เงิน ๒๐ บาท คือ :.

พระยาพิไชยชาญฤทธิ์	(วัน)	๑
พระยาราชภักดีศรีวัฒนราชสมบัติ	(โค)	๑
พระยาวรเดชศักดาวุธ	(เจ็ก)	๑

พระยาพิไชยสุนทร	(ชื่น)	๑
พระยาศรีธรรมราช	(พร้อม)	๑
พระเสนีพิทักษ์	(เปลี่ยน)	๑
พระราชพินิจจัย	(ลด)	๑
ขมีน ทิพเสนา	(เนียน)	๑
หลวงอุปการโกษากร	(สวัสดิ์)	๑
หลวงทวยหารรักษา	(เพิ่ม)	๑
ขุนอาจอรรคนิกร	(ทัด)	๑
ขุนพรหมรักษา	(จำเริญ)	๑
มิศเตอ ซี, ซันเดงกซกี		๑
มิสเตอ ซา, ธอน		๑

ส่งเงินบีเก่าแลบีใหม่ คือ :-

หลวงคงรชิตสรกรรม์	(ม, ว, ดัด)	บีที่ ๑๔	เงิน บาท ๒๐—๐๐
		,, ๑๕	,, ๒๐—๐๐
		,, ๑๖	,, ๒๐—๐๐
		รวม	,, ๖๐—๐๐
ขุนนิพนธ์พจนาดถ์	(ดิด)	บีที่ ๑๕	เงิน บาท ๒๐—๐๐

ภาคินีสมาชิก

ส่งเงินบำรุงบีที่ ๑๖ เงิน ๒๐ บาท คือ :-

หม่อมใหญ่ ในพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปะการ

แจ้งความ

ขอบพระเดชพระคุณ

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ สาราณียกร ได้พระทานสมุดรูปต่างๆ ซึ่งพระองค์ท่านได้ทรงถ่ายเอง เมื่อคราวเสด็จไปตรวจราชการมณฑลนครราชสีห์มา แก่หอพระสมุดวชิรญาณ ๑ เล่ม แลได้พระทานสมุดหนังสือต่างประเทศแก่หอพระสมุด ๓ เล่ม คือ :-

1 Report of the Commissioner of Education 1892--93
Nobunces 1 and 2

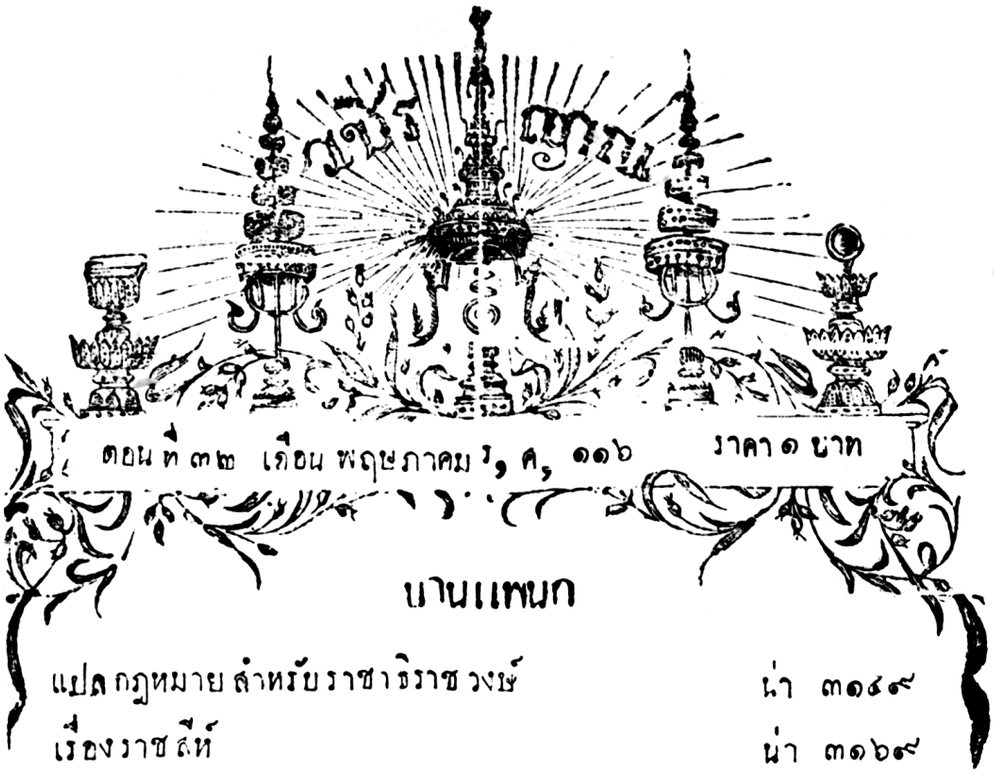
2 G. Locke Two treatises on Government London 1821,

จำหน่ายสมาชิก

ด้วยนายจิตร์ ปรีชา (เชย) ได้มีหนังสือมาขอลาออกจากสมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณ ตั้งแต่ปีที่ ๑๖ นี้ไป กรรมสัมปาทิกได้อนุญาตให้ออกแล้วตามความประสงค์

บอกแก้คำผิด

ในวชิรญาณตอนที่ ๓๐ น่า ๓๐๓๔ บรรทัดที่เจ็ด คำว่า "หมาการุณิโก" นั้นผิด "มหาการุณิโก" จึ่งถูก



นานเพนก

แปลกฎหมายสำหรับราชาธิราชวงษ์	น่า ๓๑๔๙
เรื่องราชสีห์	น่า ๓๑๖๙
เรื่องหากินคล่องๆ	น่า ๓๑๗๘
เรื่องชักเงินเปนทอง	น่า ๓๑๙๐
เรื่องน้ำชาถ้วยหนึ่ง	น่า ๓๑๙๘
เรื่องเทวดาเมอกุรีกับคนตัดฟืน	น่า ๓๒๐๑
คำกลอนเรื่องย่องหยก	น่า ๓๒๐๓
คำถวายไชยมงคลบีจออัฐศก ๑๒๔๘	น่า ๓๒๒๙
เรื่องโบราณ	น่า ๓๒๓๔
รายงานการประชุม	น่า ๓๒๓๖
รายงานประจำเดือน	น่า ๓๒๓๙
แจ้งความ	น่า ๓๒๔๐

วชิรญาณ

ตอน ที่ ๓๒

จำนวนเดือน พฤษภาคม รัตนโกสินทร ศก ๑๑๖



แปลกฎหมาย

สำหรับราชาธิราชวงษ์ของอาณาจักรยี่ปุ่น

แลมีคำอธิบายของผู้แปลด้วย

ราชปรารภ

ด้วยราชาธิราชสมบัติของกรุงยี่ปุ่น ได้รับความกรุณาของสวรรย์อยู่เย็นเป็นสุขสำราญอยู่อัตรา ตั้งแต่อายุนิรันดร มิได้มีบันทัดแตกทำลายในการสืบสันตติวงษ์ พระเจ้าแผ่นดินเสวยราชสมบัติสืบเนื่องตลอดมาจนถึงเรา แบบแผนที่เปนมูลราชประเพณีแห่งราชวงษ์ของเราได้ประดิสถานตั้งขึ้นครั้ง ๑ ก็สำหรับทั่วไปณสมัยเมื่อบรรพบุรุษของเรา ได้ตั้งหลักฐานแห่งอาณาจักร์ลงแล้ว ก็ได้เปนอยู่จนณวันนี้ มีความรุ่งเรืองดังความสว่างใน

๓๑๕๐ แปล กฎหมาย สำหรับ ราชาธิราช วงษ์ ของ อาณาจักรยี่ปุ่น

นภากาศ บัด นี้ เรา มี ความ ประสงค์ ที่ จะประดิสถาน ราโชวาท แห่ง บรรพบุรุษ ทั้ง หลาย ของ เรา ให้ ชัด เจน มั่น คง ตรง ขึ้น อีก สำหรับ บุตร หลาน ของ เรา ต่อไป ภาย น่า จึ่ง ได้ ตั้ง กฎหมาย สำหรับ วงษ์ ตระกูล โดย ซึ่ง ราช วงษ์ ของ เรา ที่ ได้ ตั้ง ขึ้น แล้ว จะ ได้ มี กำลัง ตั้ง มั่น อยู่ เสมอไป แล จะ ได้ ทรงไว้ ซึ่ง เกียรติยศ อยู่ อัตรา ด้วย ความอุปเทศ แนะนำ แห่ง องค์ มนตรี ของ เรา ใน ที่ นี้ เรา จึ่ง ให้ อนุญาต กฎหมาย ราชาธิราช วงษ์ บัจจุบันนี้ สำหรับ ที่ จะ ได้ ใช้ เป็น หลักฐาน ซึ่ง จะ ได้ เป็น วิถี ทาง นำ แก่ บุตร หลาน ของ เรา สืบไป

เซ็น พระราชหัตถ์เลขา } แล ประทับ พระราชลัญจะกรณ์ }
พระนามาพิธัย } สำหรับ พระองค์ }

ณวัน ที่ ๑๑ ของ เดือน ที่ ๒ แห่ง ปี เมียี ที่ ๒๒ ตรง กับ วัน ที่ ๑๑ เดือน กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร ศก ๑๐๘

หมวดที่ ๑

ว่าด้วย การ สืบ ราชาธิราช สมบัติ

มาตรา ๑ ราชาธิราช สมบัติ ย่อม บังเกิด

พระราช บุตร นัดดา ฝ่าย ข้าง ชาย ใน บันดัด สายโลหิต ข้าง ชาย แห่ง ราชาธิราช บรรพบุรุษ ต้องได้ สืบ ราช สมบัติ ต่อไป

มาตรา ๒ ราชาธิราช สมบัติ จะ ต้อง สืบ โดย ราชาธิราช โอรส พระ องค์ใหญ่

มาตรา ๓ เมื่อไม่ มี ราชาธิราช โอรส พระองค์ ใหญ่แล้ว ราชาธิราช สมบัติ ต้องได้ สืบ สันตติ โดย ราชาธิราช นัดดา พระองค์ ใหญ่ เมื่อไม่ มี ราชาธิราช โอรส พระองค์ ใหญ่ หรือ บุตร นัดดา ที่ เป็น ชาย องค์ หนึ่ง องค์ ใด ของ ราชาธิราช โอรส พระองค์ ใหญ่แล้ว ราชาธิราช สมบัติ นั้น จะได้ สืบ สันตติ โดย ราชาธิราช โอรส พระองค์ ที่ มี พระชนมายุ รอง พระองค์ ใหญ่ ลงไป และ จะเป็น การ ลำดับ เช่น นี้ ทุกๆ ชั้น ไปใน การ ที่ จะสืบ สันตติวงษ์ ดำรง ราชสมบัติ

มาตรา ๔ เพื่อ การ สืบ สันตติ ใน ราชาธิราช สมบัติ โดย ราชาธิราช โอรส นัดดา องค์ หนึ่ง องค์ ใด นั้น พระองค์ ที่ มี สายโลหิต อัน เต็ม บริบูรณ์ จะต้องได้ สืบ ก่อน เพราะ ราชบุตร นัดดา ที่ มี สายโลหิต แต่ ครึ่ง หนึ่ง การ สืบ สันตติวงษ์ ใน ราชาธิราช สมบัติ โดย โอรส นัดดา ที่ มี สายโลหิต ครึ่ง หนึ่ง นั้น ต้อง มี กำหนด ใน การ นั้น อย่าง เดียว ว่า เมื่อไม่ มี ราชาธิราช โอรส นัดดา ที่ มี สายโลหิต เต็ม บริบูรณ์แล้ว

(ประเพณี เจ้า นายใน ประเทศ ยี่ปุ่น นั้น มี ธรรมเนียม การ อภิเศก วิวาห อาวาหใน มณฑล เจ้า นาย ด้วย กัน แล้ว หรือ ตระกูล ขุน นาง ผู้ใหญ่ บาง ตระกูล ที่ พระเจ้าแผ่น ดินได้ อนุญาตไว้ให้ มี การ อภิเศก กันได้ พระโอรส นัดดา ที่ เปน สายโลหิต เต็ม บริบูรณ์ ตาม กฎหมาย คล้าย คลึง กับ เจ้า ฟ้า ของ เรา แล มี ธรรมเนียม ที่ มี พระสนม กำนัน ได้ พระโอรส นัดดา ที่ ประสูตร จาก พระสนม แล ตระกูล ขุน นาง ที่ มิได้ อนุญาตไว้ให้ อภิเศก แต่ง งานได้ แล้ว พระโอรส นัดดา เหล่า นี้ เปน ครึ่ง สายโลหิต คล้ายๆ กับ พระองค์เจ้า ของ เรา บาง ชั้น)

มาตรา ๕ เมื่อไม่ มี ราชาธิราช โอรส นัดดา แล้ว ราชาธิราช สมบัติ ต้องได้ สืบโดย ราชาธิราช อนุชา องค์ หนึ่ง องค์ ใด หรือ บุตร แล นัดดา ของเธอ นั้น

มาตรา ๖ เมื่อไม่ มี ราชา ธิราช อนุชา หรือ บุตร นัดดา ของ เธอ เช่น นี้ แล้ว ราชาธิราช สมบัติ ต้องได้ สืบโดย พระเจ้า อาว องค์ หนึ่ง องค์ ใด แลโดย บุตร นัดดา ของ พระเจ้า อาว นั้น

(ประเพณี นับ ลำดับ ชั้น ที่ ใกล้ ชิด พระองค์ ของ พระเจ้าแผ่น ดิน โดย ระเบียบ พระโอรส องค์ ใหญ่ แล บุตร หลาน ของ เธอ นั้น แล้ว พระโอรส ของ พระเจ้าแผ่นดิน ที่ รองๆ ลงไป แล้ว ถึง พระอนุชา โดย ลำดับ อายุ แล บุตร หลาน ของ เธอ นั้น แล้ว จึง ถึง พระเจ้า อาว แล บุตร หลาน ของ เธอ นั้น เปน ประเพณี ที่ คล้าย อย่าง เจ้าแผ่นดิน ใน ประเทศ ยุโรป

เพราะราชประเพณีการปกครองอาณาจักร ใช้ตามพระธรรมนูญหรือคอนสติตูแชน ไม่ได้เปนอธิราชย์ดังแต่ก่อน หรือในประเทศเอกราชในอาเซีย)

มาตรา ๗ เมื่อไม่มีพระเจ้าอาวหรือบุตรนัดดาของพระเจ้าอาวเช่นนี้แล้ว ราชาธิราชสมบัติ ต้องได้สืบโดยเชื้อพระวงษ์องค์หนึ่งที่ใกล้ชิดสนิทในราชาธิราชวงษ์กว่าองค์อื่นๆ

มาตรา ๘ ในระหว่างราชาธิราชอนุชาแลเชื้อพระวงษ์ที่เปนพระญาติอันห่างนั้น ระเบียบน่าหลังที่จะได้สืบราชสมบัติ ต้องให้แก่บุตรหลานในชั้นเดียวกันเช่นนี้ ที่มีสายโลหิตเต็มก่อนกว่าที่มีสายโลหิตกึ่ง แลให้แก่ผู้มีอายุมากก่อนที่มีอายุน้อยกว่า

มาตรา ๙ เมื่อราชาธิรัชทายาทผู้จะสืบราชสมบัตินั้น ประชวรพระโรคในพระไทยหรือในพระกาย ที่รักษาไม่หาย หรือเมื่อเหตุอันหนักอย่างอื่น โดยอย่างหนึ่งอย่างใดมีอยู่แล้ว ระเบียบของการสืบสันตติวงษ์ ต้องเปลี่ยนแปลงจากมาตราที่กล่าวมาข้างบนแล้วนั้น เมื่อได้รับความอุปเทศแนะนำจากที่ประชุมราชาธิราชวงษ์สภา แลที่ประชุมองค์มนตรีสภาแล้ว

(อานุภาพอันนี้คงคืนถวายพระเจ้ามิกาโทราชาธิราช มีอำนาจว่าการแผ่นดินโดยจริงแล้ว เมื่อคฤษตศักราช ๑๘๖๘ พระเจ้ามิกาโทราชาธิราชเสด็จมาตั้งราชสำนักที่กรุงเซโท ได้ปกครอง

๓๑๕๔ แปล กฎหมาย สำหรับราชาธิราชวงษ์ของอาณาจักรยี่ปุ่น

อาณาประชาบาลแล้ว จึ่งได้เปลี่ยนนามกรุงเซโท เปนโตกิโย แปลว่ามหานครเมืองหลวงฝ่ายตวันออก เปนมหานครใหม่ เพราะฉนั้น การราชาภิเศกจึ่งต้องเสด็จไปทำราชพิธีที่เมืองหลวงเก่า จึ่งได้กำหนดไว้ในกฎหมาย คล้ายประเพณีกรุงรุศเซีย ที่พระเจ้าราชาธิราชต้องเสด็จไปทำการราชาภิเศก ที่กรุงมอสเคาว์เมืองหลวงเก่า ไม่ได้ทำการราชาภิเศกที่กรุงเซ็นตปีตเตอร์สเบิคมหานคร คือเมืองหลวงใหม่ซึ่งเปนที่สำนักของพระเจ้าแผ่นดิน และรัฐบาลปกครองอาณาประชาบาลอยู่ที่นั้นเดี๋ยวนี้)

หมวดที่ ๒

ว่าด้วยการเถลิงราชสมบัติ

และราชาภิเศก

มาตรา ๑๐ เมื่อพระเจ้าราชาธิราชสวรรคตลงแล้ว ราชาธิรัชทายาท ต้องเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ และจะได้รับทิพราไชศวรรย์แห่งราชาธิราชบรมพบุรุษ

มาตรา ๑๑ จะต้องทำพิธีราชาภิเศกและการสมโภชใหญ่ในการราชาภิเศกเรียกว่าไดโซไซ ให้ทำที่กรุงกิโยโต

(กรุงกิโยโตนี้เปนมหานครคือเมืองหลวงเก่า ตกเปนราชสำนักของพระเจ้ามิกาโดราชาธิราชมาช้านาน แปลว่าเมืองหลวง

ฝ่ายตวันตก ในเวลานั้น อานุภาพพระเจ้ามิกาโทเป็นส่วนข้าง นับถืออย่างศักดิ์สิทธิ์ฝ่ายสาสนจักร์ ไม่ได้ว่าการอาณาจักร์โดยจริง เป็นแต่พระนามเท่านั้น เพราะมีโชกูน ฝรั่งเรียกว่าไตคูน คำจีนว่าไต้กั๋ง เป็นผู้ว่าการแผ่นดินปกครองอาณาประชาบาล ตั้งอยู่ที่เมืองเชโทมาช้านานหลาย ๑๐๐ ปี แต่ก็ขึ้นอยู่ในพระเจ้ามิกาโทคล้าย ๆ กับมหาอุปราชข้างจีนในเรื่องสามก๊ก แต่ได้สืบวงษ์เป็นลำดับมา ครั้นเมื่อเปลี่ยนการแผ่นดินใหม่ เลิกอำนาจโชกูนในการปกครองอาณาจักร์เสียแล้ว อำนาจตกอยู่กับพระเจ้ามิกาโทเป็นใหญ่)

มาตรา ๑๒ เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ต้องทำพิธีใช้คักราชใหม่ ชื่อของคักราชนั้นต้องคงอยู่ไม่เปลี่ยนแปลงตลอดรัชกาลนั้น ให้ต้องตามบันหัดที่ได้ตั้งขึ้นไว้แล้ว แห่งปีที่ ๑ ของเมจินั้น

(การที่ใช้เปลี่ยนคักราชใหม่ สำหรับรัชกาลนั้นเป็นอย่างข้างจีน นับปีเอาโดยนามรัชกาลของพระเจ้าห้องเต้ที่ใช้คักราชต่าง ๆ อยู่ข้างต้องคิดนับปีลำบากในราชการ ไม่ใช้คักราชตั้งแต่พระเจ้าราชาธิราชยิมมุ ได้ตั้งอาณาจักร์ราชวงษ์บังคุบันนี้ขึ้นแล้วสืบสันตติวงษ์เนื่องมาไม่ได้ขาดสาย จนบังคุบันนี้นับได้ ๒๐๐๐ ปีเศษแล้ว

หมวดที่ ๓

ว่าด้วยพระชนมายุเต็ม

และราชประเพณีตั้งพระอรรคมเหษีและยุพราช

มาตรา ๑๓ "เตนโน" คือพระเจ้าราชาธิราช "โกตัยษิ" คือพระโอรสาธิราช หรือตรงกับคำ "ไทจือ" (ข้างจีน) และ "โกตัยซอง" ตรงกับคำ "ไทยจือเฮียก" (ข้างจีน) หรือนัดดาธิราช แต่ไม่ตรงแท้ ทั้ง ๓ องค์นี้ ต้องมีพระชนมายุเต็มเป็นผู้ใหญ่ เมื่อพระชนมายุเต็ม ๑๘ ปีบริบูรณ์

มาตรา ๑๔ เชื้อพระวงษ์ในราชาธิราชตระกูลทั้งหลายอื่นกว่าที่ได้กล่าวมาในมาตราข้างบนนี้แล้ว ต้องมีอายุเป็นผู้ใหญ่ชนมายุเต็ม เมื่อครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์

มาตรา ๑๕ พระราชโอรสของพระเจ้าราชาธิราช ผู้ที่เป็นยุพราชอยู่นั้น ให้เรียกว่า "โกตัยษิ" ในการที่ไม่มี "โกตัยษิ" พระราชนัดดาของพระเจ้าราชาธิราช ผู้ที่เป็นยุพราชนั้น ให้เรียกว่า "โกตัยซอง"

มาตรา ๑๖ ประเพณีการตั้งพระอรรคมเหษีและโกตัยซอง ต้องออกประกาศ โดยพระราชาธิราชหัตถ์เลขาเป็นสำคัญ

หมวดที่ ๙

ว่าด้วย วิธีคำนำคำเรียก

มาตรา ๑๗ วิธีคำนำคำเรียก สำหรับพระเจ้าราชาธิราช พระอรรคมเหษี ที่เป็นพระราชอัยยกีพันปีหลวง พระอรรคมเหษี ที่เป็นพระราชชนนีพันปีหลวง และพระอรรคมเหษี ที่เป็นพระราชเทวี หรือพระพันวรรษานั้น ให้เรียกตามภาษาอังกฤษว่า "หิสแมเยสตี" ตรงกับพระเจ้าอยู่หัว หรือ "เฮอร์แมเยสตี" ตรงกับคำว่าพระนางเจ้า (หรือพระแม่อยู่หัวอย่างเก่า) หรือ "ยัวแมเยสตี" ตรงกับคำว่า ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท หรือพระองค์ท่าน

มาตรา ๑๘ โกดัยษิ พระโอรสาธิราช และพระชายาของเธอ โกดัยซองและชายาของเธอ พระนัดดาธิราชและชายาของเธอ อิมบีเรียลปรินเสส คล้ายกับคำว่า เจ้าฟ้าชายทั้งหลาย และชายาของเธอเหล่านั้น อิมบีเรียลปรินเซ็สเส็ส คือตรงกับเจ้าฟ้าหญิงทั้งหลาย ปรินเซ็ส ตรงกับพระองค์เจ้าชายทั้งหลายและชายาของเธอนั้นๆ กับปรินเซสเสส ตรงกับพระองค์เจ้าหญิงทั้งหลายเหล่านี้ ให้ใช้วิธีคำนำว่า หิส เฮอร์ อิมบีเรียล ฮายเนส. แต ฮายเนสเสก หรือยัวอิมบีเรียล ฮายเนส หรือยัวฮายเนสเสส แปลเทียบตามคำนำของเราว่า "พระเจ้าบ๊ยยกา บ๊ยยิกา อัยยกา อัยยิกา บรมวงษ์ ราชวรวงษ์, พี่ยา, น้องยา, พี่นาง, น้องนาง, ลุกยา, ลูก, หลานยา, หลาน, บวรวงษ์, สัมพันธวงษ์, วรวงษ์, วงษ์, เธอ, และพระองค์ท่าน หรือฝ่าพระบาท

หมวดที่ ๕

ว่าด้วยการรั้งราชการ

มาตรา ๑๙ เมื่อพระเจ้าราชาธิราช ทรงพระเยาว์อยู่ ต้องมีการตั้งผู้รั้งราชการ ให้ว่าราชการแผ่นดินแทนพระองค์ ถ้าพระเจ้าราชาธิราช ได้ถูกบ้องกันเสียด้วยบางเหตุที่เป็นการประจำ จากความปกครองด้วยพระองค์เองได้แล้ว จะต้องมีการตั้งผู้รั้งราชการผู้หนึ่ง ด้วยความอุปเทศแนะนำของที่ประชุมพระราชาธิราชวงษ์สภา กับที่ประชุมองค์มนตรีด้วย

มาตรา ๒๐ โกตัยษิหรือโกตัยของพระโอรสาธิราช หรือปะนัดดาธิราช ที่มีพระชนมายุเป็นใหญ่แล้วต้องรับที่ผู้รั้งราชการ

มาตรา ๒๑ ถ้าไม่มีพระโอรสาธิราช หรือไม่มีพระนัดดาธิราช หรือเมื่อพระโอรสาธิราช พระนัดดาธิราช ยังมีพระชนมายุยังไม่ถึงที่เป็นผู้ใหญ่ได้แล้ว ผู้รั้งราชการจะต้องเป็นตามระเบียบต่อไปนี้

๑ เจ้าพ้า หรือเจ้าองค์หนึ่งองค์ใด

๒ พระอรรคมเหษีพันวรรษา

๓ พระอรรคมเหษีที่เป็นพระชนนีพันปีหลวง

๔ พระอรรคมเหษีที่เป็นพระอัยยกีพันปีหลวง

๕ เจ้าพ้าหญิง หรือเจ้าหญิงองค์ใดองค์หนึ่ง

มาตรา ๒๒ ในการที่ผู้รั้งราชการจะต้องเป็นจากในระหว่างเชื้อพระวงษ์ของราชาธิราชตระกูลที่เป็นผู้ชายแล้ว ต้องให้เป็นไปให้ถูกต้องด้วยระเบียบการสืบสันตติวงษ์แห่งราชาธิราชสมบัติ

ในการเหมือนกันเช่นนี้ ที่เชื้อพระวงษ์ผู้หญิงของราชาธิราชวงษ์จะได้เป็นผู้รั้งราชการก็ต้องใช้ระเบียบอย่างเชื้อพระวงษ์ผู้ชายเหมือนกัน

มาตรา ๒๓ เชื้อพระวงษ์ผู้หญิงของราชาธิราชวงษ์องค์ใดองค์หนึ่งที่จะเป็นผู้รั้งราชการแล้วจะต้องเฉพาะผู้หนึ่งที่ไม่มีพระสวามี

มาตรา ๒๔ ถ้าเป็นการด้วยเชื้อพระวงษ์ที่ใกล้ชิดแห่งราชาธิราชวงษ์ยังมีพระชนมายุเยาว์อยู่ก็ดี หรือเพื่อบางเหตุอื่นก็ดี เชื้อพระวงษ์อื่นจะต้องเป็นผู้รั้งราชการแล้ว ผู้รั้งราชการนั้น แม้ว่าเชื้อพระวงษ์ที่ใกล้ชิดที่กล่าวมาข้างบนนั้นมีอายุถึงที่เป็นผู้ใหญ่แล้วก็ดี หรือเหตุที่กล่าวมาข้างบนนั้นสูญหายไปก็ดี ผู้รั้งราชการนั้นจะเป็นหญิงก็ดี ชายก็ดี ไม่ต้องออกจากตำแหน่ง เพื่อสงเคราะห์แก่ผู้หนึ่งผู้ใดอื่น นอกกว่าพระโอรสาธิราชหรือพระนัดดาธิราชเท่านั้น

มาตรา ๒๕ เมื่อผู้รั้งราชการ หรือผู้หนึ่ง ที่จะได้เปนผู้รั้งราชการนั้น ประชวรด้วยโรคภายในใจ หรือในกายตัว ที่รักษาไม่หายก็ดี หรือเหตุที่หนักอย่างหนึ่งอย่างใดอื่น มีอยู่ก็ดี มีการเช่นนี้แล้ว ระเบียบของการรั้งราชการ ควรที่เปลี่ยนแปลงด้วยอุปเทศความแนะนำ ของที่ประชุมราชาธิราชสภา แลที่ประชุมองค์มนตรีสภาด้วยกัน

หมวดที่ ๖

ว่าด้วยพระอภิบาลราชาธิราช

มาตรา ๒๖ เมื่อพระเจ้าราชาธิราช ยังทรงพระเยาว์อยู่ต้องตั้งพระอภิบาลราชาธิราช ให้รับธุระบริหารบำรุงเลี้ยงรักษา พระเจ้าราชาธิราช จนทรงพระเจริญ แลการเล่าเรียนศึกษาของพระเจ้าราชาธิราชนั้นด้วย

มาตรา ๒๗ ในการที่พระเจ้าราชาธิราชที่ล่วงลับไป ไม่ได้ทรงเลือกตั้งพระอภิบาลราชาธิราช ไว้ในพินัยกรรม์แล้ว ผู้รั้งราชการต้องตั้งผู้หนึ่งขึ้น โดยอุปเทศหรือความแนะนำของที่ประชุมราชาธิราชวงษ์สภา กับที่ประชุมองค์มนตรีสภาด้วยกัน

มาตรา ๒๘ ผู้รั้งราชการเอง หรือบุตรหลานของผู้รั้งราชการนั้นจะรับตั้งเปนพระอภิบาลราชาธิราชไม่ได้

มาตรา ๒๙ พระอภิบาลราชาธิราชนั้น ผู้รั้งราชการจะถอนออกจากตำแหน่งไม่ได้ เว้นไว้แต่ได้รับอุปเทศความแนะนำจากที่ประชุมราชาธิราชวงษ์สภา กับที่ประชุมองค์มนตรีสภาด้วยกัน จึ่งจะถอนพระอภิบาลออกจากตำแหน่งได้

หมวด ที่ ๗

ว่าด้วยราชาธิราชวงษ์

มาตรา ๓๐ กำหนดคำที่ว่า "ราชาธิราชวงษ์" นั้นต้องรวมพระอรรคมเหษี ที่เปนพระราชอัยยกีพันปีหลวง พระอรรคมเหษีที่เปนพระราชชนนีพันปีหลวง พระอรรคมเหษีที่เปนพระราชเทวีพันวรรษา พระโอรสาธิราช แลพระชายาของเธอ พระนัดดาธิราช แลพระชายาของเธอ เจ้าฟ้าชายทั้งหลาย แลพระชายาของท่าน เจ้าฟ้าหญิงทั้งหลาย เจ้าชายทั้งหลายแลพระชายาของท่าน กับเจ้าหญิงทั้งหลาย ด้วยกัน

มาตรา ๓๑ ตั้งแต่พระราชโอรสทั้งหลาย ของพระเจ้าราชาธิราช ตลอดลงไปจนถึงพระปะปะนัดดาของพระเจ้าราชาธิราช ที่เปนพระบุตรบุตราของพระเจ้าราชาธิราชนั้น ให้เรียกว่าเจ้าฟ้าชายทั้งหลาย แลตั้งแต่พระราชธิดาทั้งหลายของพระเจ้าราชาธิราช ตลอดลงไปจนถึง พระราชปะปะนัดดานี พระบุตร บุตรา ฝ่ายหญิง

ของพระเจ้าราชาธิราชทั้งหลาย ให้เรียกว่าเจ้าพ้าหญิงทั้งหลาย ตั้งแต่ชั้วชั้นที่๕ ลงไปแล้ว ที่เปนผู้ชายให้เรียกว่าเจ้าชาย ที่เปนผู้หญิงให้เรียกว่าเจ้าหญิง

มาตรา ๓๒ เมื่อราชาธิราชสมบัติ ได้ถูกลบล้นดดิ โดยเชื้อพระวงษ์ที่เปนสาขาเครือพระญาติแล้ว ตำแหน่งพระอนุชา พระขนิฐาทั้งหลาย ของพระเจ้าราชาธิราชนั้น ที่ได้เปนเจ้าชายหรือเจ้าหญิงอยู่แล้ว ต้องได้รับพระราชานุญาต เปนการพิเศษให้เปนเจ้าพ้าชาย หรือเจ้าพ้าหญิง ตามเพศ

มาตรา ๓๓ การประสูตรตั้งพระนามวิวาหาภิเศก และสิ้นพระชนม์ในราชาธิราชวงษ์นั้น อำมาตย์ว่าการกระทรวงวังต้องเปนผู้แจ้งความประกาศให้ทราบ

มาตรา ๓๔ สารบรรพ์เรียงลำดับวงษ์ตระกูล และจดหมายเหตุอื่นๆ ที่เกี่ยวถึงการทั้งหลายอันได้กล่าวมาในมาตราก่อนๆ นั้น ต้องเก็บไว้ในหอหลวง

มาตรา ๓๕ พวกที่เปนเชื้อพระวงษ์ทั้งปวงในราชาธิราชวงษ์นั้น ต้องอยู่ในความปกครอง ของพระเจ้าราชาธิราช

มาตรา ๓๖ เมื่อได้ตั้งผู้รั้งราชการแล้ว ผู้ลำเร็จราชการแผ่นดินที่รั้งราชการนั้น ต้องทรงอำนาจการปกครองเชื้อพระวงษ์ที่ได้กล่าวถึงในมาตราข้างบนนั้น

มาตรา ๓๗ เมื่อพวกเชื้อพระวงษ์องค์หนึ่งองค์ใดชายก็ดี หญิงก็ดี ในราชาธิราชวงษ์นั้น มีอายุยังเยาว์อยู่ และกำพร้าบิดามารดาแล้ว เจ้าพนักงานในราชาธิราชสำนักจักได้รับคำสั่งให้บำรุงเลี้ยงปกบ้กรักษาจนเจริญไวย แลในการศึกษาเล่าเรียน ทั้งที่เปนหญิงหรือชายก็ดี ในบางเหตุการที่บุรพการีได้เลือกผู้ปกบ้กรักษาของเชื้อพระวงษ์ที่กำพร้านั้นไว้แล้ว พระเจ้าราชาธิราชจะทรงเห็นชอบด้วยตามนั้นก็ได้ หรือจะทรงตั้งผู้ปกบ้กรักษาผู้หนึ่งขึ้นก็ได้

มาตรา ๓๘ ผู้ปกบ้กรักษาของพวกเชื้อพระวงษ์ในราชาธิราชวงษ์นั้น ต้องเปนพวกเชื้อพระวงษ์เอง และมีชนมายุครบเปนผู้ใหญ่แล้ว

มาตรา ๓๙ การวิวาหาภิเศก ของพวกเชื้อพระวงษ์ในราชาธิราชวงษ์นั้น จักต้องกำหนดอยู่ในมณฑลของราชวงษ์นั้น หรือในบางตระกูลขุนนางที่พระเจ้าราชาธิราชมีรับสั่งเห็นชอบเปนการพิเศษในตระกูลนั้น จึ่งจะทำการวิวาหมงคลกันได้

มาตรา ๔๐ การวิวาหาภิเศก ของพวกเชื้อพระวงษ์ในราชาธิราชวงษ์นั้น ต้องมีการที่ได้รับพระราชานุญาตจากพระเจ้าราชาธิราช

มาตรา ๔๑ ประกาศหลวงอนุญาตในการวิวาหาภิเศก แห่งพวกเชื้อพระวงษ์ในราชาธิราชวงษ์นั้น อำมาตย์ว่าการกระทรวงวังต้องลงชื่อข้างท้ายรับสั่งด้วยเปนสำคัญ

มาตรา ๔๒ พวกเชื้อพระวงษ์ในราชาธิราชวงษ์นั้น ห้ามไม่ให้รับเลี้ยงผู้หนึ่งผู้ใด เป็นบุตรบุญธรรมผู้ชายของตนได้

มาตรา ๔๓ เมื่อพวกเชื้อพระวงษ์ผู้หนึ่งผู้ใด ในราชาธิราชวงษ์ปรารถนาจะสัญจรเที่ยวพ้นเขตรแดนของอาณาจักรแล้ว ผู้นั้นจะต้องได้รับราชานุญาต ของพระเจ้าราชาธิราชก่อน

มาตรา ๔๔ พวกเชื้อพระวงษ์ผู้หญิงในราชาธิราชวงษ์นั้น ใครได้แต่งงานแก่พลกนิกรที่เป็นข้าแผ่นดินแล้ว จะต้องถูกไล่ออกจากที่เป็นพวกเชื้อพระวงษ์ในราชาธิราชวงษ์ ในการอันนี้ ถ้าโดยพระเจ้าราชาธิราช ทรงพระกรุณาโปรด เป็นการพิเศษแล้ว จะยอมให้คงยศเป็นเจ้าฟ้าหญิง หรือเจ้าหญิงตามความที่เป็นก็ได้

หมวดที่ ๙

ว่าด้วยที่แผ่นดินและสมบัติที่สำหรับสืบเนื่องเป็นของหลวง

มาตรา ๔๕ สมบัติที่ดิน หรือสิ่งอื่นอันได้กำหนดเป็นที่หลวงสืบเนื่องมาแล้ว จะแบ่งออกหรือส่งต่อให้ผู้อื่นไม่ได้

มาตรา ๔๖ สมบัติที่เป็นที่ดินและสิ่งอื่น ที่ได้รวมอยู่ในที่หลวงสืบเนื่องมานั้น ต้องจัดการให้ตกลงโดยประกาศ ด้วยอุปเทศแนะนำของที่ประชุมองค์มนตรีสภา อำมาตย์ว่าการกระทรวงวังเป็นผู้ประกาศแจ้งความให้ทราบ

หมวดที่ ๙

ว่าด้วย การใช้จ่ายในราชาธิราชวงษ์

มาตรา ๔๗ การใช้จ่ายในราชาธิราชวงษ์ทุกชนิด คลังสำหรับชาติจะได้จ่ายเงินให้ มีจำนวนกำหนดเฉพาะ

มาตรา ๔๘ งบประมาณแลการตรวจบาญชีใช้จ่ายในราชาธิราชวงษ์ กับบรรดาข้อบังคับอื่นทุกชนิด จะได้ตั้งกำหนดโดยกฎหมายการเงินของราชาธิราชวงษ์นั้นเอง

หมวดที่ ๑๐

ว่าด้วย คดีแลข้อบังคับบัญชาสำหรับพวกเชื้อพระวงษ์ในราชาธิราชวงษ์

มาตรา ๔๙ คดีความในระหว่างพวกเชื้อพระวงษ์ในราชาธิราชวงษ์นี้ ต้องวินิจฉัยด้วยเจ้าพนักงานฝ่ายตุลาการ ซึ่งพระเจ้าราชาธิราชจะได้ทรงตั้งเป็นการพิเศษจากกระทรวงวัง แลคำสั่งที่จะออกทำให้สำเร็จไปนั้น ต้องได้รับพระราชานุญาตจากพระเจ้าราชาธิราชแล้วจึงจัดการนั้นได้

มาตรา ๕๐ ความแพ่งที่เอกชนจะพ้องร้องต่อพวกเชื้อพระวงษ์ในราชาธิราชวงษ์นั้น ต้องชำระตัดสินที่ศาลอุทธรณ์ในกรุงโตกิโยเมืองหลวง อย่างไรก็ดี พวกเชื้อพระวงษ์ในราชาธิราชวงษ์นั้นต้องมีเนติการี พนักงานอัยยการว่าความแทนให้ แลไม่ต้องไปที่ศาลเอง

มาตรา ๕๑ พวกเชื้อพระวงษ์ ในราชาธิราชวงษ์นั้น ไม่ต้องถูกจับ หรือมีหมายเรียกให้ไป ที่ศาล ชำระความ เว้นไว้แต่ได้รับ พระราชานุญาต จากพระเจ้าราชาธิราช ก่อนในการนั้น จึ่งจะจับ และหมายให้ไป ว่าความที่ศาลได้

มาตรา ๕๒ เมื่อพวกเชื้อพระวงษ์ ในราชาธิราชวงษ์ ได้กระทำการเสื่อมเสียเกียรติยศของตน หรือเบื่อได้สำแดงความไม่ซื่อสัตย์ ต่อราชาธิราชวงษ์ก็ดี จะต้องรับโทษสำหรับการยังคับบัญชา และพระเจ้าราชาธิราช จะได้มีรับสั่งให้ถอนประโยชน์พิเศษ สำหรับตัว ที่เปนพวกเชื้อพระวงษ์ในราชาธิราชตระกูลทั้งหมด หรือเปนแต่ส่วน หรือเปนแต่แขวนไว้ไม่ให้รับประโยชน์พิเศษ ของราชตระกูล คราว ๑ ก็ได้

มาตรา ๕๓ เมื่อพวกเชื้อพระวงษ์ ในราชาธิราชตระกูล ประพฤติการในทางที่ใช้ทรัพย์สมบัติของตนเปลืองสิ้นไปไม่เปนประโยชน์แล้ว พระเจ้าราชาธิราช จะได้มีรับสั่งห้ามไม่ให้เชื้อพระวงษ์นั้น จัดการทรัพย์สมบัติของตนเอง จะได้ทรงตั้งผู้หนึ่งผู้ใดให้เปนผู้จัดการทรัพย์สมบัติให้

มาตรา ๕๔ มาตรา ๒ ข้อข้างบนนั้นต้องอนุญาตให้ทำ เมื่อได้รับอุปเทศความแนะนำของราชาธิราชวงษ์สภาแล้ว

หมวดที่ ๑๑

ว่าด้วย ราชาธิราช วงษ์สภา

มาตรา ๕๕ ราชาธิราช วงษ์สภา นั้น ต้อง มี จำ นวน ประชุม แห่ง บรรดา พวก เชื้อ พระวงษ์ ทั้ง หลาย ใน ราชาธิราช ตระกูล ที่ เป็น ชาย มี อายุ ครบ เป็น ผู้ใหญ่ แล้ว เจ้า พนักงาน ผู้ รักษา พระราช ลัญจกร สำ หรับ พระองค์ ๑ สภานายก แห่ง องค์มนตรี สภา ๑ อำมาตย์ ว่า การ กระทรวงวัง ๑ สมุห์ อำมาตย์ ว่า การ ยุติธรรม ๑ กับ อธิบดี ผู้ พิพากษา ศาล หลวง ๑ เจ้า พนักงาน เหล่า นี้ จะได้ มี รับ สั่งให้ มา ประชุมปรึกษา ใน สภา ด้วย

มาตรา ๕๖ พระเจ้า ราชาธิราช จะเสด็จ ประทับ เป็น ประธาน ใน การ ประชุม ราชาธิราช วงษ์สภา เอง หรือ จะมี รับ สั่งให้ เชื้อ พระวงษ์ ใน ราชาธิราช ตระกูล องค์หนึ่ง มา แทน พระองค์ เป็น ประธาน

หมวด ที่ ๑๒

ว่าด้วย ข้อ บังคับ เพิ่ม เติม

มาตรา ๕๗ บรรดา ผู้ ที่ เป็น เชื้อ พระวงษ์ ใน ราชาธิราช ตระกูล ใน ชั้ว ชั้น ที่ ๕ ลงไป ใน บัจจุบัน นี้ ผู้ที่ได้ รับ ตำ แหน่ง ยศ เป็น เจ้าพ้า อยู่ แล้ว ก็ ให้ คง ยศ นั้น อยู่ ดัง แต่ ก่อน

มาตรา ๕๘ ระเบียบ การ สืบ สันตติ วงษ์ ใน ราชาธิราช สมบัติ

๓๑๖๘ แปล กฎหมาย สำหรับ ราชาธิราช วงษ์ ของ อาณาจักร์ ยี่ปุ่น ที่ เกี่ยว ด้วย บุตร บุตรา ทุก เรื่อง ต้อง เป็น ผู้ สืบ สันตติ ใน บันทัด อัน ตรง จริง จะ ไม่ ยอม ให้ ใน บันทัด ของ การ สืบ สันตติ วงษ์ แก่ ผู้ หนึ่ง ผู้ ใด ด้วย เหตุ ที่ เป็น อยู่ เดี๋ยว นี้ อัน ได้ รับ เลี้ยง เป็น ราช บุตร บุญธรรม แล ผู้ ที่ เป็น ทายาท รับมฤดก ใน ตระกูล เจ้า นาย ก็ เหมือน กัน

มาตรา ๕๙ ตำแหน่ง ชั้น ระหว่าง เจ้า พ้า ชาย เจ้า พ้า หญิง แล เจ้า ชาย เจ้า หญิง ทั้ง หลาย นั้น ให้ เลิก เสีย

มาตรา ๖๐ ตำแหน่ง ยศ สำหรับ ตระกูล แห่ง เจ้า พ้า ทั้ง หลาย แล บรรดา ธรรม เนียม ทั้ง ปวง อัน เป็น ข้อ เถียง กัน กับ กฎหมาย บัจจุบัน นี้ แล้ว ให้ ยก เลิก เสีย

มาตรา ๖๑ ทรัพย์ สมบัติ การ ใช้ จ่าย ประจำ ปี แล บันดา ข้อ บังคับ อน ๆ ที่ เกี่ยว ข้อง ด้วย พวก เชื้อ พระ วงษ์ ใน ราชาธิราช ตระกูล จักได้ ตั้ง ขึ้น เป็น การ พิเศษ

มาตรา ๖๒ เมื่อ กาล ข้าง หน้า ต่อ ไป จักได้ เป็น การ จำเป็น ใน การ ที่ จะได้ แก้ ไข หรือ เพิ่ม เติม กฎหมาย บัจจุบัน นี้ ก็ ดี การ อัน นั้น พระเจ้า ราชาธิราช จะ ทรง วินิจฉัย พร้อม ด้วย ความ แนะนำ แห่ง ราชาธิราช วงษ์ สภา กับ ที่ ประชุม องค์ มนตรี สภา ด้วย กัน



เรื่องราชสีห์

ได้สังเกตดูตามความเข้าใจของชาวเราแต่ก่อน ซึ่งยังเป็นผู้เชื่อถือว่า สัตว์ที่เรียกชื่อว่า "ราชสีห์" เป็นสัตว์พิเศษชนิดหนึ่ง ซึ่งเข้าใจกันว่าไม่มีอยู่ในโลกแล้ว เว้นแต่ยังมีอยู่ในป่าหิมพานต์ ซึ่งเป็นขอบเขตร์แห่งจักรวาฬ และเป็นสัตว์มีอำนาจใหญ่ เป็นจอมอยู่ในพวกสัตว์สี่เท้า และเป็นสัตว์ที่มีฤทธิ์คู่กันกับพระยาครุฑหรือราชหงส์ อันเป็นจอมอยู่ในจำพวกสัตว์สองเท้าอีกฝ่ายหนึ่ง และพระยานาคซึ่งเป็นจอมอยู่ในพวกสัตว์น้ำอีกฝ่ายหนึ่ง สัตว์พวกนี้แม้ถึงไม่มีตัวที่ใครจะเห็นได้แล้วก็ดี ก็ยังมีรูปวาดเขียนถ่ายแบบแผนกันต่อ ๆ มาจนทุกวันนี้ บรรดานายช่างก็ได้ทำรูปสัตว์เหล่านี้ใช้เป็นตรา และเครื่องประดับต่าง ๆ รูปราชสีห์นั้นได้ทำเป็นแบบเดียวกัน คือมีหงอนเป็นกระหนกที่หัว และขา, หาง, เท้า, ล้วนแล้วไปด้วยลวดลายงดงามมาก ไม่ต้องพรรณายืดยาว ท่านทั้งปวงย่อมเข้าใจอยู่ทั่วกันแล้ว

สัตว์จำพวกนี้ เป็นที่นับถือกันเกือบทั่วโลก เว้นแต่เขาทำรูปสัตว์เหล่านี้ผิดเพี้ยนต่างกันไปบ้าง เช่นที่ประเทศจีนได้นับถือมังกรแลสิงโต มังกรนั้นก็เป็นเหมือนพระยานาค แต่สิงโตคงจะเป็นเช่นราชสีห์ ซึ่งเป็นสัตว์มีอำนาจใหญ่อยู่ข้างละม้าย แต่รูปสิงโตแลมังกรของจีน ที่ผิดกันกับรูปราชสีห์แลพระยานาคของเรานั้น การนี้คงเป็นเพราะช่างเขียนใช้กระหนกลวดลายยักเยื้องผิดกันกับฝีมือช่างข้างเราเท่านั้น แต่คุณวิเศษต่างๆ ที่เขาได้พรรณาถึงจำพวกสัตว์เหล่านี้ ก็คล้ายคลึงกัน สัตว์ทั้งสองอย่างนี้จีนได้นับถือมาก จนได้เอารูปสัตว์นั้นมาทำเป็นเครื่องหมายสำหรับยศอย่างสูง เช่นกับธงมังกรสีเหลืองแลเสื้อยศต่างๆ มังกรนั้นจีนเรียกว่า “เลง” สิงโตเรียกว่า “ไช” ส่วนหงส์ของจีนก็มีเหมือนกัน แต่รูปไม่เหมือนหงส์ของเรา รูปคล้ายๆ กับไก่พ้า แลได้ใช้ทำเป็นเครื่องหมายยศที่เสื้อแลเครื่องใช้สอยอีกเหมือนกัน แต่มักจะใช้เป็นเครื่องยศสำหรับผู้หญิงชั้นสูง เมื่อได้ทราบการนี้จึงรู้ว่า จีนนั้นได้นับถือมังกรเป็นสัตว์สูงกว่าสัตว์วิเศษทั้งปวง เหมือนเราได้นับถือราชสีห์ซึ่งเป็นของได้นับถือต่อกันมาแต่โบราณ ความนึกคะเนของผู้เขียนเรื่องนี้ เห็นว่าราชสีห์ที่นับถือกันนั้น เข้าใจว่าเป็นของที่นับถือสืบมาจากอินเดีย เพราะภาษาที่เรียกชื่อสัตว์นี้ก็เป็นคำที่ได้เปลี่ยนแปลงมาจากภาษามคธ แลสังสกฤต ภาษา

มคธแท้ เรียกว่า สีโห เป็นชนิดราชสีห์ตัวผู้ สีหี เป็นชนิดราชสีห์ตัวเมีย แต่คงเป็นชนิดสัตว์ที่ชาวอังกฤษได้เรียกว่า ไลออน แลพีเมลไลออน คือสิงโตตัวผู้ แลสิงโตตัวเมียนั้นเอง แลได้เรียกตามภาษาสังสกฤตว่า สิงห์ ตามความที่นักปราชญ์แต่ก่อนได้กล่าวว่า สัตว์ที่เรียกว่า "สีหะ" มีสี่อย่าง คือ "เกสรสีห ๑ ติณสีห ๑ บัณฑุสีห ๑ กาฬิสีห์ ๑" แลได้แปลว่า สิงโตมีผม สิงโตกินหญ้า สิงโตสีเหลืองแก่หรือสีเทา สิงโตสีดำ แลได้กล่าวว่า "ติณสีห แลกาฬิสีห" สองอย่างนี้กินหญ้า

แต่ที่ฝ่ายเราได้นำมาใช้ มีเพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า "คชสีห์" แลใช้เป็นสัตว์คู่กันกับราชสีห์ รูปร่างของคชสีห์นั้นก็คล้ายคลึงกับราชสีห์เหมือนกัน เว้นแต่มีงวงเหมือนช้าง ลองนึกเดาดูว่า บางทีคชสีห์นี้น่าที่จะกลายมาจากคชสาร ซึ่งนักปราชญ์แต่ก่อนได้กล่าวว่าเป็นสัตว์มีกำลังมากที่สุด คชสารนั้นก็เป็นช้างวิเศษชนิดหนึ่งซึ่งได้นับถืออยู่เหมือนกัน ได้ตรวจดูตามวิธีของช่างเขียนช่างปั้นฝ่ายเรา ดูเว้นในการที่จะเขียนให้วิจิตรงดงามมากกว่าความเป็นจริงไม่ได้ ไม่ว่ารูปอะไรต้องการเขียนเป็นกระหนกมากกว่าทุกอย่าง จนได้ปรากฏมีตำราของท่านนักปราชญ์ช่างเขียนแต่ก่อนๆ ได้วางแบบสำหรับฝึกหัดนักเรียนช่างเขียนที่แรกหัดเขียน ให้เขียนกระหนกก่อนกว่าการหัดเขียน

อย่างอื่น จนได้ตั้งเป็นหลักสูตรสำหรับฝึกหัดไว้ ๔ อย่างดังนี้ "กระหนก, นารี, กระบี่, คชะ," คือแรกหัดเขียนให้เขียนกระหนกก่อน เมื่อเขียนกระหนกได้แล้วให้เขียนท่าทางอื่นต่อไป แล้วเขียนหน้ากระบี่คือหณุมาน และรูปช้าง ในลักษณวิธีหัดเขียนทั้ง ๔ อย่างนี้ นับว่าเป็นของที่จะเขียนให้งามยากกว่าสิ่งอื่น เมื่อเขียนในสิ่งนี้ได้งดงามเรียบร้อยแล้ว ต่อไปก็ยังต้องหัดเขียนรูปอื่นๆ อีก คือกระหนกเทศใบเทศ หน้ายักษ์ ราชสีห์ ครุฑ พระยานาค และอะไรๆ อื่นๆ อีก แล้วจึ่งหัดเขียนท่าต่างๆ คือท่าทศกรรฐ์โศก ท่าตกใจ ท่าหนี ท่าโกรธ ท่ารบ ท่าจับ และท่าอื่นๆ อีก

การที่ได้นำเรื่องวิธีหัดเขียนของเราในเวลาโบราณมากล่าวในที่นี้ ก็เพื่อจะแสดงให้ท่านผู้อ่านเห็นว่า รูปราชสีห์ก็ดี หรือคชสีห์ก็ดี ที่ช่างเขียนได้เขียนเป็นกระหนกลวดลายงดงามต่างๆ นั้น ไม่เป็นของจริงดังนั้นเลย เช่นราชสีห์ซึ่งเป็นสัตว์มีขนปุกปุยที่คอและที่ขา ขนปุกปุยเหล่านั้นพวกช่างเขียนเขาได้เขียนเป็นรูปกระหนกลงไว้แทน เพื่อจะให้งามมาก เพราะฉนั้น รูปราชสีห์ของเราจึ่งได้มีกระหนกที่หัว, และคอ, และที่ขา, และตามตัวก็ประกอบด้วยลวดลายงดงามมาก จนรู้ไม่ได้ว่าสัตว์นี้เป็นชนิดอย่างไร และจะมีรูปร่างเป็นได้ถึงเช่นนั้นจริงหรือ? คงไม่มีใครสามารถที่จะยื่นมือรับรองว่าของจริงดังนั้นได้เป็นแน่ เมื่อได้คิดถึงเหตุนี้ขึ้นแล้ว บางทีก็จะรู้สึกดีขึ้น

ได้อีกอย่างหนึ่ง คือรูปยักษ์รูปมารต่างๆ ที่เขาได้เขียนทำเป็นกระหนกไว้ที่ปาก, คาง, คิ้ว, นั้น น่าจะเห็นจริงว่าเป็นของที่เขาทำเป็นกระหนกแทนหนวดเครา แลขนคิ้วเท่านั้น ในเวลานั้นเขาคงคิดว่า ถ้าจะเขียนเป็นหนวดเคราตรงๆ รูปร่างก็จะไม่ปลาดอัศจรรย์อันใด เพราะฉนั้นจึงทำให้เป็นกระหนก แลเขี้ยวชักลวดลายอื่นประกอบเข้าบ้าง ให้ดูเป็นที่น่ากลัว แปลกกว่าหน้าของสัตว์แลมนุษย์ตามธรรมดา แต่หน้าพระหน้านางนั้นไม่ต้องการให้เป็นหน้าพิลึกคึกคักเหมือนหน้ายักษ์ มีธุระที่เขาคิดจะทำให้งามส่วนเดียว การหัดเขียนหน้าพระหน้านางเป็นของหัดยากกว่าหน้ายักษ์หน้ามาร ส่วนชฎา หรือมกุฎนั้น ถ้าเป็นมนุษย์ก็ทำเป็นหน้ามนุษย์ ถ้าหน้าเป็นยักษ์ก็ทำหน้าเป็นยักษ์ไว้ข้างบนมกุฎนั้น เพื่อจะให้งามสมกับหน้าเท่านั้น แต่อันที่จริงชฎาหรือมกุฎนั้น คงจะเป็นเครื่องประดับที่นับถือว่างามที่สุดในเวลาโบราณนั้นอย่างหนึ่งต่างหาก

ได้พูดถึงการหัดเขียนยาวไปหน่อยหนึ่ง เพราะจะแสดงในเรื่องกระหนกของราชสีห์ ให้เห็นความว่าเป็นของที่เขาเขียนลงไว้แทนผมแห่งสัตว์นั้นเท่านั้น บรรดาสัตว์วิเศษทั้งปวงก็ดี หรือมนุษย์วิเศษมียักษ์มารเป็นต้นก็ดี ซึ่งเขาได้ทำรูปเป็นหน้าปลาดต่างๆ นั้น เพื่อจะให้สมกันกับเรื่องราว แลท่าทางของพวกที่

มีฤทธิ์มากเหล่านั้น ซึ่งเขาได้กล่าวไว้ในเรื่องราวต่างๆ ได้ยกย่องและพรรณาอิทธิฤทธิ์จนเกือบไม่น่าจะคิดเห็นว่า เป็นได้ดังนั้นเลย ในเรื่องราวต่างๆ เหล่านั้น มักจะเป็นเรื่องลือๆ มาแต่ผีปากของชาวอินดูล์โดยมาก

ในที่นี้ ขอกล่าวทวนขึ้นไปถึงเรื่องการนับถือราชสีห์ เป็นความนับถือที่ได้สืบเนื่องมาแต่ประเทศอินเดียในเวลาโบราณ ที่แสดงให้เห็นเป็นพยาน ดังคำใช้ต่างๆ อันมีปรากฏในภาษาบาฬี ซึ่งได้ใช้ชื่อแห่งสัตว์นั้นประกอบในคำที่สูง หรือคำที่เป็นมงคล เช่นกับคำที่ใช้เรียก แทนพระนามของพระพุทธเจ้า เป็นต้นว่า “สักยสีโห” หรือคำซึ่งใช้เป็นพระนามในพระอิริยาบถของพระพุทธเจ้า เมื่อเวลาบันทมว่า “สีหเสยยา” นอนโดยเรียบร้อย คือนอนตะแคงข้างเบื้องขวาอย่างสัตว์สิงโต และใช้ในคำประกาศเทศนาของพระพุทธเจ้าว่า “สีหนาโท” ซึ่งแปลว่าเสียงบันลือ ราวกะราชสีห์ร้อง และเสียงโห่หรือเสียงร้องพร้อมๆ กัน และเสียงที่ประกาศรบ บางทีก็ใช้ว่า “สีหนาทำ นทติ” หรือ “สีหนาทำ นทิ, สีหนาที” และ “สีหนาทนทนำ” คำที่ประกอบกับศัพท์ แม่ทัพและนายทหารที่ได้ชะนะในการสงคราม ว่า “นรสีโห” และนักปราชญ์บางท่านก็แปลว่า สิงโตมีหน้าเหมือนคน ซึ่งเป็นคำแผลงมาจากภาษาสังสกฤตเรียกว่า “นรสิงห์”

แล คำอื่นๆ ที่ประกอบเข้ากับศัพท์ "สีหะ" ยังมีอีกหลายคำ เช่นกับคำว่า "สีหาสน์ สีหอาสนะ" ใช้เป็นชื่อพระแท่นที่ประทับของพระพุทธเจ้า หรือพระแท่นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน แล "สีหบัญชร" น่าต่างเรือนแห่งผู้มีบรรดาศักดิ์ หรือน่าต่างที่มีลูกกรง "สีหัปปาโต" เป็นชื่อแห่งสระใหญ่ หรือทะเลสาบอันหนึ่ง

เมื่อสังเกตความตามนี้ ก็รู้ได้ว่า ในเวลาก่อนโน้น ความนับถือราชสีห์จะเป็นอย่างไร? ความที่เขานิยมกันในเวลานั้นเห็นว่าราชสีห์เป็นสัตว์ประเสริฐกว่าสัตว์ทั้งปวงซึ่งมีอยู่ในป่า แลอันที่จริงก็เป็นดังนั้น ราชสีห์เป็นสัตว์ชนิดหนึ่งซึ่งนักปราชญ์เขาได้แบ่งไว้ในจำพวกสัตว์ที่กล้าแข็งที่สุด มีแมวแลเสือเป็นต้น แต่มีฤทธิ์แลอำนาจมากกว่าสัตว์อื่น เขาจึงเรียกกันว่า "เจ้าแห่งสัตว์สี่เท้า" แต่ในป่าข้างเมืองเรายังไม่มีปรากฏเลย มีชุมอยู่แต่ในทวีปแอฟริกา แลทางทิศใต้แห่งทวีปเอเซียแลตามป่าหิมาลัย ซึ่งเป็นป่าตั้งอยู่ในทิศตะวันออกส่วนข้างเหนือแห่งประเทศอินเดีย ขนาดใหญ่ตัวยาวอยู่ในหกหรือเจ็ดศอก สูงอยู่ในสองศอกหรือสองศอกกว่า สัตว์นี้ไม่เหมือนกับสัตว์อื่น ด้วยหัวมันใหญ่เกิดขนาด ที่ป่าแลคอนั้น ปกคลุมไปด้วยผมอันยาว เมื่อมันโกรธขึ้นมาแล้วหน้ามันย่นมากกว่าปรกติ แลฟาดหางไปมาตามข้างข้างตัว

เพราะหางมันยาว อาการเหมือนแมวเรานั้นเอง แต่สัตว์พวกนี้เท้ามันแขงแรงมาก แลประกอบไปด้วยเล็บอันคมที่สุด เมื่อมันร้องขึ้นเสียงดังน่ากลัวนัก ในเวลากลางคืน เราได้ยินไกล ๆ คล้ายกับเสียงพ้าร้อง ในทวีปแอฟริกาข้างใต้ผิดกับทวีปเอเซียข้างเหนือ แลแอฟริกาข้างตวันตก คือในแอฟริกาข้างใต้ เปนชนิดสิงโตดำมีขนปุกปุย แต่ในเอเซียข้างเหนือแลแอฟริกาข้างตวันตก เปนชนิดสีเหลืองอ่อน ๆ สิงโตตัวเมียนั้นเล็กกว่าแลงามกว่าสิงโตตัวผู้ไม่ค่อยจะมีผมมาก ไม่สู้จะแขงแรงเหมือนตัวผู้ เว้นแต่เมื่อมีลูกอ่อนดุมาก มันกินเนื้อสัตว์เปนอาหารคล้ายกับเสือ กิริยาที่มันจับสัตว์กินเหมือนแมวตะครุบหนู มันไม่ได้ภัตคนเหมือนสัตว์อื่น แต่มันจับได้แล้วมันกินทีเดียว ถ้าได้เอาลูกมันมาเลี้ยงแต่ยังเล็ก ๆ อยู่มันก็เชื่องได้เหมือนสัตว์เลี้ยง ถ้าเมื่อใดมันได้รู้รสกินเลือดเข้าสักครั้งหนึ่งแล้ว มันก็ดุร้ายขึ้นทันที ๆ เดียว

มีนายทหารคนหนึ่งในประเทศอินเดีย เขาได้เลี้ยงลูกสิงโตไว้จนเชื่อง วันหนึ่งเขานอนหลับอยู่บนเตียง มือซ้ายห้อยลงมาจากเตียง ลูกสิงโตได้เข้าไปเลียมือจนเขาตื่นขึ้น เขาก็นิ่งให้มันเลียอยู่ สักประเดี๋ยวมีเลือดออกมา เพราะสัตว์พวกนี้ลิ้นมันคายมาก พอนายทหารผู้นั้นชักมือมา มันก็กลับกระโดดเข้าถัด

คาบข้อมือไว้แล้วคำรามไม่ปล่อย นายทหารผู้นั้นเขารู้แล้วว่าถ้าจะยอมให้มันมีชีวิตอยู่ต่อไปเขาก็ถึงแก่ความตาย เขาจึงหยิบปืนโก๊ที่ทับไว้ใต้หมอนยิงลูกสิงโตนั้นตาย

เมื่อได้กล่าวมาเท่านี้ ท่านผู้อ่านคงเข้าใจได้แล้วว่า ราชสีห์นั้นก็คือสิงโตซึ่งเปนสัตว์คงมีปรากฏอยู่ในทุกวันนี้ ตามประเทศที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น เว้นแต่ประเทศเราไม่มี แต่ถ้าใครอยากจะเห็นก็คงดูได้ คือที่สถานพิพิธภัณฑ์ (มิวเซียม) เขามีไว้ให้ดูเสมอ



เรื่องหากินคล่อง ๆ

ทุก ๆ คนก็ต้องการความมั่งมีด้วยกัน, เราได้เห็นแล้วที่คนทั้งหลายทำการอยู่ทุก ๆ วันนั้น, คืออะไรบ้าง คือประเภทการนั้น บางคนจนเต็มทีไม่มีเงินมาแต่เดิม หรือแต่เดิมก็มีอยู่แล้วเพราะได้มฤดกมา แต่มาทำสุรุ่ยสุร่ายใช้สอยเล่นหัวหมดไปนี้นับว่าเป็นพวกไม่มีทุนมีแต่แรง (ไม่ต้องอธิบายถึงคนมีเงิน) นี้และ เมื่อมีแต่ตัวเปล่าเช่นนี้ จะเป็นการลังเลอย่างไรบ้างในการที่จะทำมาหากิน, ก็อย่างนั้นเขาจะได้เข้าปลาอาหารที่ไหนกินเล่า? คนโซเช่นนี้ก็มีความคิดตื้น ๆ คือจะอาใครยญาติพี่น้องเพื่อนฝูงกิน ถ้าคิดดูว่าอาใครยเขากินทุก ๆ วันไม่ทำอะไรใช้ค่าเข้าเขาเลย ใครจะได้เข้าของเงินทองที่ไหนมาเลี้ยงทุก ๆ วัน เพราะต่างคนก็ต้องการความมั่งมี แลมามีคนคอยเบียดเบียฬไม่ให้มั่งมี เช่นนั้นจะเป็นที่พอใจของเจ้าของบ้านหรือ? คนโซนั้นจะต้องได้รับความอับประยศอดสูแก่ใจมาก ถ้ารู้สึกความอายได้แล้วเช่นนี้ ก็เหมือนกับรู้สึกความมั่งมีที่คนทั้งหลายต้องการเหมือนกัน. ผู้นั้นรู้สึกแล้วควรจะทำ

อย่างไรต่อไป ? ก็ตรองด้วยใจของตนเอง ให้เห็นได้ว่าออเรา
ยากจนแท้ ๆ ไม่มีเงินทองสำหรับตัวเลย จนถึงแก่ต้องอาไครย
เขากินเช่นนี้ ในกายตัวเรานี้เรามีอไรอยู่บ้าง ; ชาวบ้านเขา
ต้องการอไรกันมาก ? (ราชการ ท่านต้องการคนชนิดใด)
ท่านผู้ดีชอบพึ่งคนอ่านหนังสือ เราก็อ่านไม่ออก หาไม่ก็จะได้
อ่านให้ท่านพึ่งพอได้อาไครยเข้าสุกไปมื้อหนึ่ง ๆ บางท่านก็ชอบ
คนเขียนหนังสือมีไว้สำหรับบ้านเรือน พอได้วานให้จดให้เขียนเรื่อง
ราวธุระเล็กน้อยตามเวลาต้องการ ก็พะเอินเจ้ากรรมเขียนหนังสือ
กะเขาก็ไม่เป็นจะทำอย่างไรดี ? อย่าเลยเราจะเอาแรงของเรา
นี้และ ให้ท่านใช้พอได้อาไครยเข้าสุกไปมื้อหนึ่ง ๆ ท่านจะใช้
ให้เราทำการอะไร ออ คนมีแรงนั้น เขาก็ใช้ให้แบกหามเช่น
ตักน้ำหามเสาเป็นต้น เอะก็การที่ใช้แรงแบกหามเช่นนั้นเป็น
กิริยาคล้ายกับอูฐลาที่พ่อค้าเขาบันทุกของไปขายนั้นซิ ถ้าฉะนั้น
เราจะมิเป็นเช่นอูฐลาไปหรือ ? ก็นี่และเมื่อคนโซนั้นมามีความ
ลอายแลความเห็นว่า การงานที่ทำด้วยแรงนั้น เป็นกิริยา
ของสัตว์พาหนะมีอูฐลาเป็นต้น เขาควรจะทำอย่างไรต่อไป ?
เราต้องคิดว่าธรรมดาอูฐลานั้น ทำการด้วยแรงจริง แต่การที่
อูฐลาแบกหามนั้น หาใช่การของตัวเองไม่ คือเป็นการของ
คนใช้ ๆ สัตว์พาหนะนั้นจะต้องการเงินจะต้องการความมังมี ลา

อูฐ จะทำการแยกหามันทุกของเช่นนั้นเองไม่ได้ คือจะทำได้ก็มีแต่กินกับนอนเท่านั้น จึงรู้สึกว่า ออ ถ้าเราจะทำการด้วยแรงเป็นการของเราเองก็ดี หรือเราจะลงทุนแรงทำการผู้อื่นเพื่อให้ได้เงินค่าจ้างก็ดี การนั้นเป็นการแปลกจากอูฐลาแท้ ถ้าจะเป็นแต่กินกับนอน ก็จะเป็นกิริยาของลาและอูฐไป เราเถอะยอมตกลงใช้แรงที่แรกจะทำอะไรดี รับจ้างเขาเท่าอุจจาระอีไม่ได้อุจจาดมาก ละอายแก่ใจนัก ถ้าฉนั้นรับจ้างตักน้ำหาบละอูฐละฟืด ไม่ไหวเหนื่อยมาก นี่และความอายที่เปรียบด้วยอูฐลานั้น ก็พอจะปลงตกได้ แต่ยังมาติดอย่างเดียวเรื่องกลัวเหนื่อยนี่และ สำคัญมาก จะทำอย่างไรดี ? นี่แลความอายต่อการงานแลความกลัวเหนื่อย คือเกียจคร้านมันคอยตักเตือนบ้องกันขวางหน้าไว้ ดุเหมือนกับมีคนฤษยาผู้หนึ่งอยู่ด้วย คอยชักจูงชี้แจงจะให้คนโซนั้นหลงเข้าทางผิดไม่ให้มังมีกะเขาได้ แต่หากว่าคนโซนั้นเป็นคนรู้สึกมีสติ คอยต่อสู้แลหาเหตุมาเปรียบเทียบทำลายความอาย จนแลเห็นแล้วก็ดี ความเกียจคร้านที่กลัวเหนื่อยนั้นก็ยังไม่อาจทำลายได้ จึงตรึกตรองหาช่องต่อไปอีกว่าความกลัวเหนื่อย ๑ ความกลัวจน ๑ ทั้ง ๒ อย่างนี้ ข้างไหนจะมีน้ำหนักมากกว่ากัน เมื่อตรองตามความกลัวเหนื่อยก็ยังไม่แลเห็นว่าความกลัวจนจะหนักมากอย่างไร ด้วยความ

เหนื่อยนั้น ถ้าคิดดูถึงการงานที่จะทำ เปนต้นว่าตื่นนอนแล้ว แต่เช้า การกินเข้าเช้านั้น เราไม่เกียจคร้านเลย เมื่อกินเข้าแล้วจะไปทำงาน คิดดูหนทางที่จะเดินไปนั้นยังไกลมาก ถ้าเราจะเดินไป ก็คงจะเหนื่อยในกลางทาง ทั้งแดดก็จะร้อน ไอ้เรื่องอื่นก็ไม่สำคัญเท่าเมื่อยขา โรคเมื่อยเปนความลำบากกายอย่างยิ่ง แลโทษแห่งการที่เดินไปนั้น ทำให้เส้นโลหิตที่เดินตามขานั้นสะเทือนพองโลหิตคั่ง จะเกิดโรคเมื่อยมาก เมื่อเปนเช่นนั้น ก็จะทำให้ร่างกายแก่เร็วเข้า เสียตายชีวิตอยากจะอยู่ให้นานๆ ความกลัวเหนื่อยนั้นมีกำลังกล้า จึงคิดถึงความกลัวจนว่า ถ้าเราไม่ทำการเราจะไม่มีเงินซื้อเข้ากิน จะได้เงินที่ไหนซื้อผ้านุ่ง แลตัดเสื้อ ผ้านุ่งห่มที่เรามีอยู่นี้จะใช้ต่อไปได้อีกกี่เดือนคงจะขาดหมด เอาเถอะ เรื่องผ้านุ่งห่มยกไว้ก่อน วันนี้ได้เข้ากินแล้วพรุ่งนี้อีกมื้อหนึ่ง จะได้เข้าที่ไหนกิน ร้านเข้าแถวมีขาย ๒ อัฐก็พอ แต่จะได้อัฐที่ไหนจะเก็บตกตามถนนก็จะไม่มี คิดไปดูน่าที่จะอดเข้าเปนแท้ ถ้าไม่มีอัฐซื้อเข้ากินสักเจ็ดวัน จะทำอย่างไรคงหิวเข้าเงก ออมีของแก้หิวอยู่อย่างหนึ่ง คือ น้ำในท้องคลอง แต่จะกินน้ำต่างเข้าไปเสมอไม่ได้ นานเข้าร่างกายก็จะซูบผอมไม่มีแรง ลงเดินโซเซไปไหนไม่ค่อยจะไหว ลงหันหน้าสู่ความตายแท้ ตรองดูเถิดความ

กลัวเหนื่อยนั้น ถ้าประพฤติตรงไปตามทาง ไม่ประกอบการงานสิ่งใด ก็คงจะเป็นไปตามที่คิดมาแล้วนี้ ควรจะหายความกลัวเหนื่อยได้ ด้วยความกลัวจนมีกำลังมากแท้ ที่นี้งานอะไรที่จะทำด้วยแรงก็จะทำได้ เราเคยเห็นเจ๊กมาแต่เมืองจีน มาอยู่เมืองไทย เมื่อแรกเข้ามาไม่มีอะไรมีแต่แรง เที่ยวหัวหลัดซัดเซซุกกายอยู่ตามบ้านเพื่อนฝูง เวลาเช้าเที่ยวเดินไปตามถนนกรอกซอกบ้านทุกๆ วัน ใครจะคิดว่าเจ๊กโซนี้เขาเดินไปทำไม อย่าเข้าใจเลยว่าเขาจะเป็นขะโมย ไปเที่ยวคอยลักล้วงสิ่งของเสื้อผ้าผ่อนชาวบ้านตากไว้เช่นนั้น ก็หามิได้ เป็นคนสงวนตัวเรียบร้อยอย่างยิ่ง คอยบ้องกันไภยอันตรายอยู่เสมอ เมื่อเดินไปดังนั้น คือเที่ยวเก็บขวดแตกๆ และกระจกแก้วต่างๆ ที่ชาวบ้านทิ้งไว้ตามถนน หรือในบ้านสวนเป็นต้น เก็บมาวันแรกๆ นั้น คราวละห่อ ๒ ห่อทวีมากขึ้นทุกที ขนมากองไว้เป็นกองใหญ่แล้ว ขนไปตวงขายแก่ช่างหล่อแก้ว ได้อัฐได้พิศเสมอทุกวัน คราวละมากๆ ตั้งบาท ๒ บาท ๓ บาท ฯลฯ ขึ้นไป นี้เป็นการหากินลัยๆ ไม่มีทุนรอนพุ้มเพื่ยอย่างไร ไม่มีทุนเลย ค้าแต่กำไรแท้ๆ ก็ได้ เราน่าประหลาดใจนักยังต่อมาไม่กี่เดือน คราวนี้ไม่ใช้ห่อแล้ว ด้วยความคิดกว้างขวางออกไป ซื้อกะบุงบุ้งกี๋หายไป ในหายนั้นมีขนมและของเล่น

ติดไปบ้างนิดหน่อย เมื่อพบเด็กๆ ก็เอาขนมแลกขวดดีๆ มีอยู่ในเรือน ฝ่ายเด็กเห็นเจ๊กแลกขวดมาก็พากันดีใจ วิ่งไปหยิบขวดในเรือนมาแลกขนมกิน บางคราวก็มีผู้ใหญ่เก็บขวดไว้ขายเจ๊กก็มี นี่การแลกขวดนั้น ทำให้เปนประโยชน์แก่ชาวบ้านขึ้นทุกๆ คน ซื้อขวดน้ำมันบ้าง ขวดแก้ว (ขวดโหล) บ้าง ขวดน้ำอบบ้างมาใช้ ครั้นของในขวดหมดแล้ว ก็ไม่มีประโยชน์อไรนัก เก็บรวมๆ ไว้ขายเจ๊ก เปนต้นว่าราคาเดิม ๔ อัฐ ขายลดราคาให้เจ๊กเพียงใบละอัฐ ก็ยังมีประโยชน์ดีกว่าเก็บทิ้งไว้เปล่าๆ ฝ่ายเจ๊กนั้นก็ค้ากำไรมากเพราะราคาขวดใบหนึ่งได้กำไรถึงครึ่งตัวข้อนตัว ฝ่ายขวดแลแก้วที่แตกๆ ซึ่งชาวบ้านทิ้งเสียนั้น เจ๊กไม่ต้องแลกเลย เที่ยวเลือกหาเก็บเอาตามสะบายใจ แล้วไปขายช่างหล่อแก้วแลขวด (คือถ้าจะคิดไปขวดแลแก้วนั้น เหมือนกับไม่รู้จักแตกทำลายเลย เพราะแตกแล้วก็มีเจ๊กมาเก็บไปขายช่างหล่อๆ ก็หล่อเปนรูปขวดแลแก้วขึ้นใหม่อีก ก็คือขวดที่แตกนั้นเองมาหล่อขึ้นให้ดี ขวดที่แตกนั้นก็คือขวดที่ดีนั้นเอง มันแตกไปแล้วก็หล่อมันให้ดีขึ้น วนกันอยู่นั้นเองก็พอ) นี้เปนจำพวกหากินร่ำรวยๆ พวกหนึ่ง ยังอีกพวกหนึ่งนั้นก็เปนเจ๊กเหมือนกัน คือเรียกเจ๊กแลกเข้าพองๆ นี้น่าอัศจรรย์มาก ใครๆ ก็ย่อมจะเคยเห็นแล้วว่าเปนตั้งชาวๆ แลคง

เคยกินแล้วมีรสหวานปะแล่ม ๆ ไม่สู้มีราคามากอย่างไร เพียงฟิคอัฐก็ได้กิน เหตุใดจึ่งมีเจ๊กจำพวกหนึ่ง ชอบแลกเข้าพองนัก ก็ต้องเข้าใจได้ด้วยกันทุกคนแท้ว่า เจ๊กโซจะหาสินค้าที่มีราคามาแต่ไหนเล่า ก็ต้องค้าเข้าพองราคาเลว ๆ นั่นซิ เราก็ไม่น่าจะคิดเห็นว่าใครจะชอบกินเข้าพองมาก จนเจ๊กขายได้ทุกวัน ๆ ที่ไหนเล่าเขาก็เล่นกับพวกเด็ก ๆ อีกนั่นและ พอได้ยินเสียง “ขันเตกขอกเตกมาเล่กเข้าพองเน้อ” แลไปดูเถอะ ฝูงเด็กออกคล่ำไปวิ่งล้อมหน้าล้อมหลัง มือถือทองเหลืองแตก ๆ กุญแจหักควงหมุดเก่า ๆ โตกพานแตก ๆ ช้อนทรพีสรรพภาชนทองเหลืองที่แตก ๆ เสีย ๆ มาสอ ๆ คอยแลกเข้าพองเจ๊ก ๆ เห็นเด็ก ๆ ก็ชอบใจ ร้องอะหลโต้หลง ๆ ทำเล่นไปเถอะ วันหนึ่ง ๆ เต็มหายแย่กลับไปทุกวัน เอาไปชั่งขายพวกหล่อทองหลอมทอง เป็นนิจนิรันต์ นี่ก็เป็นสินค้าวิเศษของจำพวกโซประเภทหนึ่ง ยังมีอีกพวกหนึ่ง ตามที่ข้าพเจ้าเคยเห็นมา เรียกเจ๊กแลกวัดเดิมที่เจ๊กจำพวกนี้พึ่งมาจากเมืองจีน เป็นเจ๊กโซ เขาพูดกันว่า “มาเรือกลางทะเลพอแลเห็นบ้าไม้แลมริมฝั่ง ร้องว่าไม่จนแล้ว” เรื่องราวจะเป็นอย่างไรต่อไปหาทราบไม่ ตัดความว่าพอถึงกรุงเทพฯ แล้ว พวกที่มีเพื่อนฝูงก็ไปสำนักอาไศรย์ทำมาหากินตามสัทธิแห่งตน ๆ ผ้ายพวกแลกวัดนั้นประหลาดมาก คือมี

อยู่แล้ว สัก ๓ คน ๔ คน ที่แลกของตามวัด ผ้าย ขึ้นใหม่นั้นก็เป่น ลูกจ้างหายของให้ ขึ้นเก่า พอเข้าใจวิธีแลกแลเที่ยวเร่ไปตามวัดที่นี้ จะคิดตั้งตัวต่อไป คือไม่หายของละ เที่ยวเล่นตามวัดนั้นวัดนั้น การที่ไปเที่ยววัดนั้น เขาทำอุบายแยบคายมากคืออย่างไร เมื่อแรกจะเข้าวัดไหนก็ดี มีชาห่อผ้าขาวม้าหอยคอไป สัก ๒ ห่อ ๓ ห่อ ทำเดินไถลไปเข้ากุฏินั้นกุฏินี้ ถ้ามีพระสงฆ์องค์ใดหักทายปราไสด้วยก็ได้ที ทำยิ้มแหะ ๆ ตีสนิทเข้าไปถามว่าต้องการไหม ? ถ้าพระรับรองว่าไหนชาดีหรือไม่ดี (ย้อหรือไม่ย้อ) ดังนั้น วิบัณฑิตลานแก้ห่อบอกว่า "ย้อ ๆ ย่า ๆ ๆ ต้มล้มล้นลงสันถุขอลับ" เขาก็เข้าควักตะเกียงต้มน้ำต้มท่าชงชาให้ฉันลองดู ชาจะดีหรือไม่ดีก็ไม่ต้องการซื้อขาย ขอแต่พอให้คุ้นเคยไว้ก็แล้วกัน แล้วก็หมั้นเวียนไปมาหาสู่จนคุ้นเคยจนเลยไปกุฏินั้นกุฏินี้ กว้างขวางออกไปได้ทุกที ๆ แล้วก็ถามว่าต้องการอะไรบ้างขอลับ เอาละซิทีนี้ใครมักมากสิ่งใดก็สั่งซิ ได้สมความปรารถนาทุกอย่าง จะต้องการกล้องสูบบุหรี่หรือหนังสือนาฬิกาซุ้มพกตลับอย่างไร ใช้เถอะไม่ขัด ปะเดี๋ยวมาถึงได้อย่างใจ ราคาก็คงเส้นคงวายังไม่ขึ้นลงอย่างไร พอนาน ๆ หนอยแอบขอค่าเหนื่อยบ้าง ลางทีพบสบงจีวรถวายโดยไรราคาต่ำ ๆ เพียงเฟื้องสลึงก็เลยขอทานต่อไป "เรียกว่า

โต้หลงกัน” พระก็เวทนาด้วยเห็นว่าเป็นคนพลัดบ้านมา สิ่งที่ไม่จำเป็นก็ให้ไป พอจะได้ไปขายได้อยู่ซื้อเข้ากิน ที่ไหนล่ะแกเที่ยวปี๊ขายองค์นั้นบ้างองค์นี้บ้าง วันหนึ่งเลยบาทเสียแล้วแต่ยังไม่มีใครรู้สึก นานมาก็ซื้อชาถ้วยชามเครื่องเขียนของใช้ต่างๆ ติดห่อมาเสมอ ชวนพระแลกกับสิ่งนั้น แลกกับสิ่งนี้ ถ้าพระอิดออดก็ร้อง “โต้หลงง่าๆๆ” พระขัดไม่ได้ก็แลกไปบ้างให้ไปบ้าง ด้วยเห็นว่าเป็นคนเคยใช้สอยกัน ครั้นนานๆ มาพี่แกไม่ห่อผ้าแล้วคราวนี้ หาบใหญ่ดันเข้าไปในกุฏี เอาชิ้นพระทั้งเณรมาชมพิพิธภัณฑ์เจ๊กกันสนุกไป แลกกันซื้อกันออกขวักไขว่ขรมถมเถไปตามประสงค์ บางองค์ก็ลืมนิสัคคีย์ไปก็มี วิธีซื้อขายของเจ๊กพวกนี้ยังหาได้กล่าวถึงกำไรไม่ คือเรียกว่ากำไรสองชั้นๆ ดังนี้ ถ้าพระจะต้องการนาฬิกาตลับสักเรือนหนึ่งบอกชนิดไปกับเขาว่าชนิดนั้น รูปอย่างนั้น ๓ เข็มไข ๗ วัน จักร์เกษร ฯ ล ฯ หาได้หรือไม่ ที่โรงจำนำตึกห้องที่ ๓ ขวามือไปสี่ตึกนั้นก็มี ดังนี้ เจ๊กเข้าใจซึมซาบดีทีเดียว ประเดี๋ยวกลับมาบอกว่าราคาเขา ๓๐ บาท ขอลับ เอาหลุไม่เอาขอลับ พระบอกว่าเอามาดูได้ไหม ไม่ได้ขอลับ ท่านต้องการผมซื้อมาก่อนก็ได้ขอลับ ถ้าตอบว่าเอามาเถอะละเป็นถูกแกปล้นงอม คืออย่างไรของที่เขาเอามานั้น ราคาราวสัก ๒๐ บาท เอากำไรเสีย ๑๐ บาท

ในตัวแล้ว พระก็ไม่มีเงินให้ต้องเอาของในกุฏีออกตีให้แทนเงิน ตรงนี้แลสนุกพี่จีนใหม่แกอย่างที่สุด คืออย่างไร ผ้าไตรราคา ๖ บาท ตี ๔ บาท ราคา ๔ บาท ตี ๒ บาท ๖สลึง ไม่ว่าสบงจีวรลึง ของถ้วยโถโอชามราคามาก ๆ ที่มีอยู่นั้น จีนใหม่เขาตีราคาหลุดสุ่ยไม่เหลือหลอ กว่าจะครบราคา ๓๐ บาท พลาดไปราว ๖๐—๗๐—๘๐—๙๐ บาท ตักกำไรเสียพอแรงการ เที่ยวหากินโดยอุบายนี้เสมอ ถ้าหากพระองค์ใดจวนจะสึกละก็องค์นั้นเป่นสนิทสนมกับจีนใหม่นั้นมาก คืออย่างไร แกบ่อกลอกเลียล่อนตัวไม่ให้มีของเหลือหลออยู่ได้ ประเดี๋ยวเอาผ้ามาให้ หมวกมาให้เข็มขัดเสื้อมาให้ สุดแล้วแต่ของคฤหัสถ์ใช้แล้วก็มีเกือบครบทุกอย่าง การแลกวัตนี้ก็ไม่เปนพิกัดอัตราว่าวัดใดแน่ ถึงพระก็ไม่จำเพาะเจาะจงองค์ใดแน่เหมือนกัน คือแปลว่าถ้าพระองค์ใดเล่นกับเจ๊กแล้วก็วางกันนั่วอย่างนี้ จนเข้าของล่อนร้อนกุฏิเท่านั้น การหากินของเจ๊กโซพวกนี้อยู่ข้างรุ่มรวยมาก เมื่อแรก ๆ ก็แลกมา ได้แล้วก็ส่งร้าน คิดเอาราคาแต่พอควร ควันนาน ๆ มาหาบโตหนักเข้าก็เลยตั้งร้านขายเสียเอง เดี๋ยวนี้สินค้าเพียบ ๆ ร้าน ถ้าใครจะต้องการหาของถูก ๆ แลของดี ๆ ของห้าง ก็มีที่ร้านถมไป แต่ที่เราซื้อได้ถูกนั้นก็ถูกบ้าง คือเขาคิดว่าคุ้นเคยกัน ไม่เรียกกำไรให้เหลือเกินเท่านั้น

ถ้าอยากจะสังเกตดูว่า บ้านชนิดใด ก็มีของสำคัญหลายสิ่งในบ้านเขา แปลกกว่าบ้านธรรมดาคือ มีของที่เข้าวัดแล้วยกมาจากวัดโดยมาก (ของนั้น เดิมบวชอยู่แล้วเขาไปลักเอามา) ของนั้นแล้วกลับเข้าวัดอีก แล้วเขาไปลักมาอีก ดูเหมือนว่าสบงตัวหนึ่งบางที จะไม่ได้นุ่งเลยก็มี ถึงเทศกาลเข้าวัดบวช เจ๊กไปลัก ถึงเทศกาลเข้าวัดบวชอีก เจ๊กไปลักเอามาอีก เปนสังสารวัฏอยู่จนค่ำไปก็มี การเปนดังนี้จะไม่ให้แกรวยอย่างไรได้ คือเขาหากินถูกทางที่คล่อง แลไม่สู้มีคนแย่งค้าขายอไรนัก แลยังมีข้อสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งแต่บัดนี้พวกที่มาหากินในประเทศสยามเรา (ยกคนขาวเพราะเขามีทุนมาก) บัดนี้พวกไม่มีทุนเข้ามาเมืองไทย ที่เราเห็นว่าเปนคนเมืองไกล มีอยู่จีนแลแขกโดยมาก แต่พวกแขกไม่มากเหมือนจีน ด้วยเหตุว่าเข้ามาวิชชาสำหรับการโยธาไม่มีมาก ได้แต่เผ้าประตูตัดหญ้าสวนขับรถเผ้าถนน จะจัดขยายการงานให้กว้างออกไปกว่านี้ไม่ได้ ข้าพเจ้าได้ถามแล้ว เหตุใดจึงขยายการงานให้กว้างขวางเหมือนจีนไม่ได้ เขาตอบว่า "ตะบุเลห์มโนลงกัน" คือความสงเคราะห์อุดหนุนกันไม่มี ๆ ใครจะอุดหนุนเหมือนพวกจีน ๆ นั้นมีหัวหน้าตั้งเปนกงสี สำหรับรับผู้คนมีกิจธุระเรียกได้ทันทีทันใด ใครจะธุระทุนก็อุดหนุนกัน (เตีย) ที่สุดแต่งงานเขาก็มี

ลงขันกัน การโต้หลงกันของจีนนั้นแขงแรงมาก พวกจีนจึงหากินคล่อง ทั้งเปนคนตระหนี่เหนียวแน่นมาก ชั้นแต่ของที่ซื้อขายเปนสิ่งสำคัญๆแล้วจีนสู้อดทนไม่ใคร่กินเลย เหมือนอย่างสุราที่ต้มขายในเมืองไทย พวกจีนน้อยคนที่จะกิน ถึงจะกินก็ไม่สู้เที่ยวล้มกลิ้งเกลือกเลือกคลาน ตามถนนหนทาง รู้จักรมัดระวังตัวมาก ความสูจนทนโซนั้นแขงแรงมาก โดยที่สุดมีกางเกงตัวเดียวก็พอ ไม่ต้องร้อนใจในการนุ่งห่ม ขาดแล้วขาดเล่าปุแล้วปะเล่าก็นุ่งได้ ตั้งใจแต่ว่ามีงานทำแล้วเปนสบายใจที่นอนก็ไม่เลือกหาฟูกเบาะเมาะหมอนอไร กระดานเกลี้ยงๆผ้าขัดๆแล้วก็นอนได้ ถึงจะใช้ให้ทำการก็ไม่หน้าใหว้หลังหลอกยอกให้ทำที่ไหนอย่างไรก็ทำงุนไปจนแล้ว ถึงกำหนดวันหนึ่งคยเวลาไม่จำเปนคุมกันจนแจติดหลัง เปนคนรักงานการแท้ๆ หากินเลี้ยงตัวแล้วมิหนำซ้ำเดือนหนึ่งยังมีเงินเก็บส่งฝากเมืองจีนให้พ่อแม่ ถ้าไม่มีก็ให้ญาติต่อไป คงหาฝากได้เนืองๆ ใจคอชอบกลมาก ถืออะไรก็ถือจริงๆเช่นไหว้เจ้าหาเข้าขนมเซ่นผี ถึงจะจนแทบปางตายก็สู้ทำตามมีตามเกิด การกินของเขานั้นไม่จำเปน พอหนักๆท้องแล้วเปนใช้ได้ เข้าต้มกับก้อนกรวดเค็มๆก็พอ เข้าสิ่งหนึ่งกับสิ่งหนึ่งก็พอท้องไม่สู้โต ทำได้กินน้อยดูเปนคนปะหยัดอดออมมาก

๓๑๙๐

ซัดเงินเปนทอง

เดิมมีชายคนหนึ่ง ชื่อเมือง อายุประมาณได้สัก ๔๐ ปีเศษ ๆ ภรรยาชื่อบุญคงเปนบุตรเขยตาเพ็ชร์ เปนคนค่อนอยู่ข้างจะมีเงินอยู่สักหน่อย บ้านอยู่ปลายคลองบางนกแขวก แขวงเมืองราชบุรี แต่นายเมืองคนนี้เขาว่าเมื่อบวชอยู่เปนพระ ก็ไม่ใคร่จะได้ร่ำเรียนหนังสือหนังหาสิ่งใด ชอบขวนขวายเล่นไปข้างแร่แลยาซัดตะกั่วเปนเงิน หรือซัดเงินเปนทองเหล่านี้เปนต้น ครั้นสึกออกมาเปนฆราวาสได้ภรรยาแล้ว ก็ไม่ใคร่จะได้คิดประกอบกิจข้างการทำมาหารับประทานสิ่งใด ขวนขวายหาแต่ข้างเหล็กไหล เหล็กมันปู ไพลดำ ขมิ้นขาว เหล่านี้เปนต้น

ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง เขาว่านายเมืองไปพบตำรา ทำเงินทำทอง เช่นที่กล่าวกันว่าให้เอายาสิ่งนั้นซัดตะกั่วเปนเงิน หรือซัดเงินเปนทอง เหล่านี้เปนต้น เมื่อนายเมืองได้พบตำราเช่นนั้นแล้ว ก็มีความยินดีปลื้มใจในตำรานั้นอย่างที่สุด อุตส่าห์พากเพียรลอกคัดตำรานั้นมาไว้ เมื่อลอกคัดตำรานั้นมาได้แล้ว ก็ไม่เปนอันที่จะทำการทำงานสิ่งใด ตั้งนั่งดูนอนดูแต่ตำราก็สำเร็จรวยอยู่แต่ในใจดังนั้นแล้ว ๆ ก็ไปเที่ยวลับเสาะหายาที่จะซัดตะกั่วเปนเงินแลซัดเงินเปนทอง เช่นตำราที่กล่าวไว้นั้นเสมอ ๆ สุดแล้วแต่ใครพูดว่าของสิ่งนั้นสิ่งนี้มีที่ใดตำบลใดแล้ว ก็ไม่ว่าใกล้ไกลเท่าใด ตุ้อุตส่าห์

พากเพียรลับเสาะไต่ถามไป ครั้นเที่ยวลับเสาะหาไป ๆ ก็พอหมดสะเบียงอาหารลงก็ต้องกลับบ้าน ขวนขวายหาสะเบียงเพิ่มเติมได้ก็เที่ยวลับเสาะไต่ถามต่อไปอีก ยานั้นก็ไม่ได้ หมดสะเบียงเปล่าต้องกลับบ้านหาสะเบียงใหม่อีก เขาว่าแต่นายเมืองตั้งเที่ยวลับเสาะหายาเช่นกล่าวนามานี้ หลายหนหลายครั้งมาแล้ว ตั้งแต่อยู่กับภรรยาใหม่ ๆ จนมีบุตรถึง ๖ คน ยานั้นก็ยังหาไม่ได้ ก็ยังไม่หยุด แล้วแต่ใครว่ามีที่ไหนเป็นไปที่นั้น ไม่มีความท้อถอยเลยเป็นอันขาดทีเดียว แต่การทำมาหารับประทานนั้น เป็นไม่ธุระเลยทั้งสิ้น จนขัดสนยากจนลงแทบจะไม่มีอาหารสิ่งใดรับประทาน ครั้นภรรยาพูดตักเตือน ว่ากล่าวให้ช่วยกันคิดทำมาหารับประทานแลบ่นเรื่องยาก ๆ จน ๆ นายเมืองก็พูดว่า เถอะน่า เราคงจะรวยใหญ่สักคราว ภรรยาว่ารวยซิ จนเข้าสารไม่มีจะกรอกหม้อหรือยัง รวยใหญ่ก็พอลูกเป็นค่าเขาหมดทั้งโขยง นายเมืองว่าอ้าว พูดละก็ไม่เชื่อ อ้ายที่ว่านั้นเขาจริงน่า ที่บึงกระจับนั้นเป็นมีแน่หละ ผู้ที่เล่าให้ฟังนั้น เขาว่า เขาได้ไปเห็นมาทีเดียว ภรรยาได้ฟังนายเมืองพูดดังนั้น ก็มีความขัดใจเป็นอย่างยิ่ง แต่ไม่รู้ที่จะทำประการใดได้ ถ้าพูดบ่นเรื่องยาก ๆ จน ๆ ขึ้นครั้งใดคราวใด นายเมืองก็พูดอยู่แต่ว่า เถอะน่า เราคงจะรวยใหญ่สักคราว ดังนี้เสมอ ๆ ใครจะพูดจาทักท้วง

ห้ามปรามอย่างหนึ่งอย่างใด นายเมืองเป็นไม่พังเสียงใครหมดทั้งสิ้น ภรรยาก็มีความอัดอกอัดใจ เดือดร้อนอย่างที่สุด เพราะเหตุที่ว่ากล่าวห้ามปรามก็ไม่พัง ก็เป็นความอ้นอั้นตันใจไม่ทราบว่าจะทำประการใดได้ จำเป็นก็ต้องนิ่งจนหนยากหาเช้ากินค่ำไปอย่างนั้น อยู่มาวันหนึ่ง เขาว่าตาเพ็ชร์มีกิจไปธุระกลับมาทางน่าบ้านนายเมือง ไม่เห็นนายเมืองเห็นแต่บุญคงบุตร์สาวซุบผอมนั่งกอดเข่าอยู่ที่น่าบ้าน ตาเพ็ชร์เห็นดังนั้นก็สำคัญว่าบุญคงบุตร์สาวจะป่วยไข้ หรือได้รับความทุกข์โศกเสียใจอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นแน่ จึงได้แวะเข้าไปไต่ถามเรื่องทุกข์โรคไภยต่าง ๆ ตามธรรมดานั้นบุตร์แลบิดากัน แล้วบุญคงก็เล่าความตั้งแต่ต้นไปจนได้พูดจาว่ากล่าวห้ามปรามกันกับนายเมืองให้ตาเพ็ชร์พัง เมื่อตาเพ็ชร์ได้พังทราบความตลอดแล้วดังนั้นจึงพูดกับบุญคงบุตร์สาวว่า ธรรมดาคนเราทำลังหลงหรือคลั่งเล่น ถ้ว, โป, หวย, ปรอท, แร่, เหล่านี้เป็นต้น ถ้าใครจะห้ามด้วยวาจาที่ดุอันร้ายแรงหรืออย่นหวานนั้นเห็นจะไม่ได้เป็นแน่ คำโบราณท่านกล่าวไว้ว่า ถ้าผู้ใดหลงหรือคลั่งด้วยของสิ่งใดขนานใดเช่นกล่าวแล้วนั้น ก็ให้เอาสิ่งนั้นขนานนั้นแก้จึงจะหาย ว่าแล้วดังนั้นก็ขยับไปหยิบตำราของนายเมืองมาอ่านดูเห็นมีเรื่องทำเงินทำทองแลบอกวิธีต่าง ๆ แต่เครื่องยาที่จะทำนั้น

มีหลายอย่าง เช่น เข้าสารคำ, เพ็ชรลังฆาฏสามเหลี่ยม, เข้าน้ำเงิน, บอนเปรี้ยวเหล่านี้เปนต้น เมื่อตาเพ็ชร์ได้ทราบความเรื่องวิธี แลยาทำเงินทำทองในตำราของนายเมืองดังนั้นแล้ว ๆ จึงบอกอุบายของตาเพ็ชร์ให้บุญคงบุตร์สาวพ้ง แล้วตาเพ็ชร์ก็กลับมาอยู่บ้านเรือนของตาเพ็ชร์ตามเดิม ครั้นอยู่มาประมาณได้อีกสามสี่วัน ตาเพ็ชร์ทราบความว่านายเมืองอยู่บ้านก็ทำเปนว่าไปหาเรื่องยาซัดตะกั่วเปนเงิน กับนายเมืองบุตรเขยแลถามถึงเรื่องไปเที่ยวสืบเสาะหายาต่าง ๆ แล้วนายเมืองก็พูดถึงเรื่องยาซัดเงินเปนทอง ตาเพ็ชร์ว่ายาซัดเงินเปนทองนั้นหาไม่สู้ยากหรอก แต่ว่าไปเที่ยว ๆ ได้พบปะกล้วยน้ำว้าเครือละ ๑๖ หวีที่ไหนบ้างหรือเปล่า นี่แหละเปนยาอย่างวิเศษที่เดียว เมื่อท่านอาจารย์ท่านทำได้เห็นแก่ตาทีเดียว ซัดเงินเปนทอง แต่เรา ๆ จะทำก็ไม่ได้ทำ แต่เครื่องยาสิ่งอื่น ๆ หารวบรวมไว้พอแล้ว ยังขาดอยู่อีกสิ่งเดียวแต่กล้วยน้ำว้าเครือละ ๖ หวีเท่านั้น ยังหาไม่ได้ จึ่งไม่ได้ทำให้สำเร็จไปได้ แต่ว่าเมื่อท่านอาจารย์ท่านทำนั้น ท่านก็ต้องเที่ยวเลือกหาที่ดินฟุ ๆ ดี ๆ ปลูกเอาเองจึงได้กล้วยเช่นว่านั้น แต่ขนานอื่น ๆ ก็ยังมีอีกหลายขนาน แต่ว่าก็เปนแต่ตำรากล่าวไว้อย่างนั้น ยังไม่ได้เห็นแก่ตาเหมือนอย่างขนานนี้เลย อันการที่เที่ยวสืบเสาะแสวงหายาต่าง ๆ เช่นตำรากล่าวไว้นั้น

ก็ดีแล แต่ถ้าว่าเรายังไม่ได้เห็นแก่ตา นึกว่าจู่เราช่วยกันขวนขวายหาหรือปลูกให้ได้กล้วยเช่นที่ว่านี้สิ่งเดียว, จะดีกว่าเที่ยวหาอื่นๆ หลายสิ่งหลายขนานกระมัง ขณะนั้นนายเมืองกำลังคลั่งหายาซัดเงินเป็นทองอยู่เสมอ เมื่อได้ฟังเสียงบิดาภรรยาพูดถูกใจดังนั้น ก็มีความยินดีเป็นที่สุด ด้วยนึกว่าทำไมกับกล้วยเครือละ ๑๖ หวีเท่านั้น ถ้าปลูกที่ดีๆ ดินฟุๆ แล้วก็คงจะได้เป็นแน่ แลนึกมั่นใจว่าคงจริงอย่างบิดาภรรยาว่านั้นๆ ไม่มีความสงไสยสิ่งใดเลย ถือมั่นเอาเป็นกรรมสิทธิ์ทีเดียว น้ายตาเพ็ชรเห็นนายเมืองบุตรเขยมีความเชื่อถือมั่นคง ไม่มีความสงไสยสิ่งใด สมกับอุบายของตนที่คิดไว้ดังนั้นแล้ว ภอเวลาขวนเย็นตาเพ็ชรก็กลับมายังบ้านเรือนที่อยู่ของตาเพ็ชรตามเดิม นายเมืองก็คิดขวนขวายหากล้วยเช่นกล่าวแล้วนั้นฝ่ายเดียว ครั้นหาที่ไหนไม่ได้ก็คิดปลูกสร้างสวนกล้วยนั้น ตามคำบิดาภรรยาว่าต่อไปครั้นปลูกที่นี่ไม่ได้ก็ย้ายปลูกที่โน่นอีกต่อไป ไม่มีความรังเกียจว่าที่รกหรือที่ป่าแห่งใดเลย สุดแต่เห็นว่าเป็นที่ดีดินฟุๆ ควรจะปลูกกล้วยนั้นงามได้แล้ว ก็อุตส่าห์ฟากเพียรก่อสร้างแผ้วถางฟื้นฟันปลูกไป มิได้มีความท้อถอยในการปลูกสร้างกล้วยนั้นเลย มุ่งแต่จะให้สมความประสงค์ฝ่ายเดียวเท่านั้น ถ้าแลกล้วยที่ปลูกนั้น ตกเครือมาเพียง ๑๑ หวี หรือ ๑๒ หวีแล้ว

นาย เมืองก็ไม่ใยดี เปนกุระเลยเปนอันขาดทีเดียว แต่นายเมือง พากเพียรปลูกกล้วยมาเช่นนี้ ช้านานประมาณหลายปีมา ก็ผลที่นายเมืองจะได้รับความสุขนั้นแหละ จึ่งให้พะเอินได้กล้วย เช่นกล่าวแล้วนั้น ต้นหนึ่งตกเครือๆ ละ๑๖หวี เมื่อนายเมือง ได้เห็นกล้วยสมความประสงค์เช่นนั้น ก็ดีใจไปแจ้งความแก่ ตาเพ็ชรๆ ว่าเออดีแล้ว เอาไว้ให้แก่จัดสุกกับต้นแล้วจึ่งค่อยตัด มาบ่มให้สุกพร้อมกัน เมื่อสุกพร้อมกันดีแล้วเราจึ่งค่อยคิด จัดแจงทำกัน นายเมืองได้ฟังบิดาภรรยาว่าดังนั้น ก็มีความ ดีใจกลับมาจัดแจงปลูกห้างเพิงอยู่ในไร่ที่กล้วยต้นนั้นทีเดียว ไม่ ใคร่จะไปไหนห่างไกลเลย มั่นใจอยู่แต่ว่าคราวนี้คงรวย ใหญ่เปนแน่

อนึ่งฝ่ายบุญคงได้ทราบในอุบายของบิดามาแต่เดิมแล้ว ก็ อุตส่าห์เก็บหอมรอมริบ ตัดตองแลผลกล้วยที่นายเมืองปลูกสร้าง ตกเครือๆ ละ๙ หวี๑๐ หวี ที่นายเมืองไม่ต้องประสงค์นั้น จำหน่ายขายซื้อมาเนืองๆ ดังนั้น ก็ค่อยมีความวัฒนาการเจริญ ขึ้น กว่านายเมืองจะได้กล้วยเครือละ๑๖ หวีนั้น บุญคงได้เงิน ค่าขายกล้วยที่นายเมืองไม่ต้องประสงค์ในครั้งนั้น ไปฝากบิดา มารดาของบุญคงไว้มากกว่ามาก จนถึงกับเรียกกันว่าคนมีเงิน ในครั้งคราวสมัยนั้น

ครั้นอยู่มาผลกล้วยเครือละ ๑๖ หวีของนายเมืองนั้นแก่สุกกับต้นผลหนึ่ง นายเมืองก็ตัดกล้วยเครือนั้นมาขัดแรงบ่มไว้ยังบ้านเรือนตามคำบิดาภรรยาว่า ครั้นนายเมืองบ่มกล้วยนั้นสุกพร้อมกันดีแล้ว ก็ไปแจ้งความกับตาเพ็ชรบิดาภรรยา ฝ่ายตาเพชรก็บอกให้นายเมืองเอากล้วยนั้นมาที่บ้านเรือนตาเพ็ชร ครั้นนายเมืองนำเอากล้วยนั้นมาให้ตาเพ็ชร ๆ ก็เรียกภรรยากับบุญคงบุตรีสาวซึ่งได้ทรายในอุบายมาแต่เดิมนั้น มานั่งพร้อมกันที่บนเรือนตา.พ็ชร แล้วตาเพ็ชรก็เอาเงินที่บุญคงบุตรีสาวฝากไว้นั้น ออกมาวางตรงหน้านายเมืองแล้วบอกว่า นี่แหละเงินค่าขายกล้วยที่ปลูกนั้น เมื่อเราจะต้องการทองมากน้อยเท่าใด ก็เอาเงินเหล่านี้ไปซื้อเขามาก็แล้วกัน นี่แหละเรียกว่าซัดเงินเป็นทอง การที่เที่ยวขวนขวายหายาซัดเงินเป็นทองเช่นกล่าวกันนั้น ยังไม่เห็นใครหาได้สมความประสงค์ที่ไหนเลย เห็นแต่คนที่คลั่งหายาเช่นกล่าวแล้วนั้นๆ แต่ชั้นผ้านุ่งก็ไม่ใคร่จะมีพันกาย สู้เราคิดมานะพากเพียรในการทำกินตามธรรมดาประเภทบ้านของเราไม่ได้หรอก เหมือนอย่างคำโบราณท่านว่าไว้ว่า มีเงินไม่ไร้ทอง, มีหนองไม่ไร้ปลา, ดังนี้ ก็เมื่อเรามีเงินแล้วเราจะต้องการของสิ่งใดๆ ที่สมควรแก่กำลังและตระกูลวาสนาเรา

ก็คงจะหาได้โดยง่าย ไม่ต้องลำยากยากใจสิ่งใดเลย เมื่อนายเมืองได้ฟังบิดาภรรยาว่า แลเห็นเงินนั้นมากกว่ามากดังนั้น ก็มีความดีใจเปนการตกลงเห็นจริงด้วย ตั้งแต่วันนั้นมา นายเมืองก็ไม่ประพฤติการเช่นกล่าวมาแล้วนั้นอีกเลย กลับได้สติคิดตั้งตัวประกอบกิจข้างการทำมาหารับทาน ตามประเภทบ้านของตน ตั้งแต่วันนั้นมาตราบเท่าสิ้นชีวิต แต่กล้วยเครือนั้นตกลงก็บันกันรับประทานต่อไป ดังนี้



น้ำชาถ้วยหนึ่ง

มะนุษย์ที่ดื่มกินน้ำชาเปนบางครั้งบางคราว มีอยู่ในราวหกร้อยล้านคน (๖๐๐,๐๐๐,๐๐๐) จำนวนมากแลน้อยแห่งต้นชาใหญ่ๆ ที่ได้งอกขึ้น แลได้ขายไปทุกๆ ปีนั้น คือ เมืองจีนเปนเมืองที่มีต้นชามาก แลเปนส่วนใหญ่ที่ใบชาได้ออกจากเมืองนั้นมาก แม้ถึงชาวเมืองยี่ปุ่น ชาวเมืองแอซซามแลชาวอินเดีย ก็ได้ปลูกต้นชามากเหมือนกัน ชนิดต้นชานั้น มีใบเปนพุ่มอยู่เสมอ แลเปนพุ่มเล็กๆ ขนาดสูงถ้าปล่อยไว้ตามใจมันๆ คงสูงขึ้นถึง ๓๐ ฟีต แต่เขาได้งานมันไว้เสมอๆ ไม่ยอมให้สูงเกินกว่า ๔ หรือ ๕ ฟีต คนจีนเขาได้ทำสวนต้นชาเปนขนัดเล็กๆ คล้ายกับสวนผลไม้ในเมืองเรา

วิธีที่เขาเก็บใบชาในปีหนึ่งๆ ได้เก็บ ๔ ครั้ง คือครั้งที่ ๑ เก็บในเดือนเมษายน เปนฤดูที่มันผลิดอกแตกใบอ่อน คราวที่ ๒ เก็บในเดือนพฤษภาคม คราวที่ ๓ เก็บในกลางเดือนมิถุนายน คราวที่ ๔ เก็บในเดือนสิงหาคม เวลาที่เก็บนั้นก็ต่างคนต่างช่วยกันเก็บทีละใบๆ แต่นิ้วมือของเขารวดเรว มีกระจาดเล็กๆ

แขวนไว้ที่คอกระจาดหนึ่งสำหรับใส่ใบชาที่เก็บ กระจาดใบหนึ่งบรรจุใบชากว่าจะเต็มอยู่ในราว ๑๐ หรือ ๑๑ ปอนด์ เมื่อเก็บได้เต็มกระจาดเล็กแล้ว ก็ผ่อนเอามาใส่ในกระจาดใหญ่ที่เขาตั้งไว้อีกใบหนึ่งต่างหาก เมื่อเต็มกะจาดใหญ่แล้วจึงได้แยกเอามาผึ่งแดดไว้ ในบ้านหนึ่งเขาเก็บนะสมไว้มากๆ

ใบชานั้นชนิดที่เก็บคราวที่หนึ่งในครั้งแรกได้เนื้อมาก แลมีราคาดีด้วย ชนิดที่เก็บคราวที่สุดไม่ค่อยดีเพราะเปนใบใหญ่แลแก่ไปด้วย แล้วเขาได้แบ่งใบชาชนิดอย่างดี แลอย่างต่ำมีมากหลายชนิดต่างๆกัน แต่ละอย่างๆล้วนมีชื่อที่เขาเรียกรู้กันได้ตลอดทั้งนั้น แต่ใบชาทุกๆอย่างคงมีสีเปน ๒ ชนิด คือสีดำแลสีเขียวเท่านั้น ใบชาทั้ง ๒ อย่างนั้นก็ได้เก็บมาจากต้นชาชนิดเดียวกัน แต่เขาได้ผึ่งแดดไว้ต่างกัน คือถ้าเขาจะต้องการทำให้ใบชาเขียวเขาก็ผึ่งแดดไว้แต่พอสมควรอย่าให้นานนัก ถ้าผึ่งไว้นานๆแล้วใบชานั้นก็ซักดำไป อย่างเรวที่เขาได้ผึ่งแดดไว้เพียง ๒ หรือ ๓ ชั่วโมงเท่านั้น แล้วเอามาเทใส่ในกระทะตั้งบนไฟให้ร้อน แลขั้วไปจนแห้ง แล้วมีพวกลูกมือหลายๆคน ช่วยกันยกกระทะเทใบชาลงบนโต๊ะ แล้วช่วยกันคลึงไปด้วยมือของเขาจนมันม้วนเข้าเล็กน้อย แล้วเอาไปผึ่งแดดไว้อีกครั้งหนึ่ง คราวนี้เปนอันได้ที่ดี จึงเทบรรจุลงในหีบ แล้วจึงส่งไปขาย

ตามบ้านเมืองแลประเทศต่างๆ

ชาวทวีปเอเซีย เขาได้ดื่มน้ำชาใสคือชงลงในน้ำร้อนแล้วรินกินใสๆ แต่ในทวีปยุโรปแลอเมริกา เขาเคยใช้ใส่ในนมแลน้ำตาลแล้วจึ่งดื่มกิน แต่พวกเศรษฐีในเมืองจีนเองเขาชงชากินด้วยถ้วยเล็กๆ คือเอาใบชาใส่ในถ้วยแล้วเอาน้ำร้อนกำลังเดือดเทลงบนชานั้น แต่ชาวพลเมืองที่เปนคนจนใช้ชงกินด้วยกาต่างๆ เหมือนกับเมืองเรา แต่ในประเทศญี่ปุ่นบางทีเขายดใบชานั้นจนเปนผงแล้วเทลงบนน้ำกำลังเดือด แล้วจึ่งดื่มกินทั้งหมด แลชาวรัชเซียนเขาได้ใช้ดื่มน้ำชามาก แต่ใช้น้ำมะนาวแทนนมแลน้ำตาล

นักปราชญ์เขาได้เล่าแก่เราว่า ชานั้นได้เปนประโยชน์แลใช้ดื่มดีมาก แลไม่มีเหตุขัดขวางแก่เด็ก แต่ให้โทษแก่คนที่เปนผู้ใหญ่แล้วบ้าง แลเขาคิดเห็นว่าเปนของดื่มดีที่หนึ่งในโลกทุกๆ คนควรใช้น้ำชาดื่มแทนน้ำอุ่น แลเหล้าวิสกี้ซึ่งทำให้คนเมา เว้นแต่เปนของไม่มีกำลังเท่านั้น

เทวดาเมอกุรี กับคนตัดฟืน

๓๒๐๑

คนตัดฟืนคนหนึ่ง ได้ตกลงมาจากต้นไม้ที่ริมฝั่งแม่น้ำ พะเอินขวานของเขาที่ตัดฟืนนั้นหลุดมือตกลงไปในแม่น้ำ เขาเสียใจมากด้วยขวานเล่มนั้นได้ตกน้ำหายไป เพราะเขาเป็นคนขัดสน เมื่อไม่ได้ฟืนไปขาย เขาก็ต้องแสบท้องไม่ได้กินเข้า เขารู้สึกว่าเขาขาดทุนขวานไปเล่มหนึ่ง เหมือนเขาขาดทุนชีวิตไปส่วนหนึ่ง เขาจึงนั่งร้องไห้ว่าไรอยู่ริมฝั่งน้ำ เวลานั้นยังมีเทวดาคนหนึ่งชื่อ "เมอกุรี" ผู้เป็นเจ้าของในแม่น้ำนั้น เมื่อได้ทราบเหตุคนตัดฟืนนั่งรำพรรณร้องไห้อยู่เช่นนั้น จึงได้เข้าไปถาม คนตัดฟืนก็ได้บอกเล่าเหตุของตนที่เป็นมาแล้วทุกๆ อย่างให้เทวดาฟัง เทวดาจึงได้ดำน้ำลงไป เอาขวานที่ทำด้วยทองคำขึ้นมาให้ "ขวานนี้เป็นของท่านหรือ?" เทวดาถาม "ไม่ใช่ขวานของฉัน" คนตัดฟืนตอบ แล้วเทวดาก็กลับดำลงไปอีก คราวนี้เอาขวานเงินขึ้นมาให้ "ขวานนี้เป็นของท่านหรือ?" เทวดาถาม "เล่มนี้ก็ไม่ใช่ขวานของฉันอีก" คนตัดฟืนบอก เทวดาก็กลับดำลงไปอีกเป็นครั้งที่ ๓ คราวนี้ได้นำเอาขวานของคนตัดฟืนเล่มที่หายนั้นขึ้นมาให้ เทวดายังไม่ทันจะถาม คนตัดฟืนนั้นได้บอกโดยเร็วว่า "เล่มนี้แหละเป็นขวานของฉัน" เทวดาก็ชอบใจเขาเป็นอันมาก เพราะเป็นความจริงด้วยความซื่อสัตย์ของเขานั้น เทวดา

จึงได้ให้ขวานแก่เขากับทั้งขวานทองคำและขวานเงินอย่างละเล่มด้วย

ยังมีเพื่อนบ้านของคนตัดฟืนนั้นอีกคนหนึ่ง เมื่อได้ทราบเรื่องแล้ว ก็ตั้งใจอยากจะได้ขวานทองคำและขวานเงินกับเขาบ้าง จึงได้ไปเที่ยวตัดฟืนที่ริมแม่น้ำ เหมือนกับคนตัดฟืนนั้นเหมือนกัน แล้วแกล้งทำขวานตกลงในแม่น้ำ แลได้ทำร้องไห้ขึ้นด้วยเสียงอันดัง เทวดาเจ้าของแม่น้ำนั้น เมื่อได้ยินเสียงร้องไห้เข้าก็มาอีก จึงถามชายคนนั้นๆ ก็เล่าความให้ฟังเหมือนเช่นคนตัดฟืนเล่าทุกๆ อย่าง เทวดาก็อุตส่าห์ดำน้ำลงไปเอาขวานทองคำขึ้นมาให้ แลได้ถามว่า “ขวานนี้ของท่านหรือ?” คนผู้ชายนั้นก็รับเอาโดยเร็ว เพราะความอยากได้ เทวดาจึงได้จับมือเขาเข้าไว้แล้วลงโทษไล่ไป ขวานทองคำนั้นก็ไม่ให้ ทั้งขวานที่คนแกล้งทำหายก็พลอยสูญไปด้วย

We should be truthful and honest always. “ Honesty is the best policy. ”

เราทั้งหลาย ควรเป็นผู้มีความจริง และความซื่อตรงเสมอ “ความประพฤติที่เป็นคนซื่อสัตย์นั้นเป็นดีที่เดียว”

ต่อน่า ๓๑๒๗

อ่องหยกปรีดิ์เปรมเกษมศรี ถามว่าจะพากันจรลี ไปอยู่ที่ไหนจึ่งได้มา อึงหังอึงชงจึงบอกว่า ข้าเดินตามท่านหลงทางมา พวกโจรจับข้าเอาตัวไว้ บัดนี้ใช้ข้ามาหาท่าน แล้วแจ้งการให้พังลั่นสงไสย ตามจุกัดถงว่าประการใด บอกให้ทราบสิ้นทุกสิ่งอัน อ่องหยกไม่ชอบจิตร์พูดบิดผัน จึ่งว่าตัวข้าเกิดมานั้น ไม่อยากคบหากันกับพวกพาล เจ้าจงลงไปบอกความว่า ตัวข้าไม่รักสมัคสมาน คบค้าสมาคมกับพวกพาล จะหักหาญประการใดไม่กลัวกัน อึงหังพูดจาว่าผ่อนผัน ซึ่งจะสู้รบหลบหนีนั้น เห็นว่าจะพากันถึงบรรไลย ถ้าคิดอ่อนผ่อนหาเปนไมตรี พอรักษาชีวีเราไว้ได้ เมื่อมีท่วงทีจึงหนีไป เห็นจะพ้นไภยไม่รำคาน อ่องหยกฟังวาจาซึ่งว่าขาน เห็นจริงทุกสิ่งทุกประการ ตามพจมาลย์อึงหังจึงสั่งใย่ เจ้าจงบอกความตามเราว่า ถ้าจะคิดเมตตาอัชฌาไศรย เราจะขอสัญญาว่าไว้ ตามในข้อความทั้งสามนี้ สัญญาของข้าข้อหนึ่งนั้น ให้เลิกกันเปนโจรเสียที่นี่ ไปขึ้นเมืองหลวงตามประเพณี อย่าให้มีติฉินนินทา ข้อสองภรรยาข้ามั่นไว้ แล้วได้กิมฮวยกงจุเสนหา ถ้าให้บ่วยกงจุเปนภรรยา ต้องยอมมาเปนที่สามตามกัน ข้อสามอยู่ด้วยเดือน

หนึ่งแล้ว จะขอลาน้องแก้วผายผัน ไปเยี่ยมอาที่บ้านของฮวยนั้น
ตามท่านบิดาใช้ข้าไป ถ้าบ๋วยเองจูกัดถงยอมรับ สัญญากับเรา
สามข้อได้ เราเป็นที่ยินดีจะลงไป มิได้มีสิ่งไรรังเกียจกัน
อึ่งหังอึ่งซงเกษมสันต์ คำนับพลางทางลาจรจรัญ ลงจากเขา
ผายผันด้วยใจจง ครั้นมาถึงค่ายมิได้ช้า เข้าไปหาบ๋วยเอง
จูกัดถง คำนับแล้วแจ้งความไปตามตรง บอกประสงค์อ่องหยก
สามประการ จูกัดถงตอบสัญญาซึ่งว่าขาน ข้อมิให้เป็นโจร
ใจพาล เข้าทำราชการนั้นก็ควร ข้อจะให้เป็นภรรยาที่สาม
ก็ตามประเพณีถี่ถ้วน เป็นเยี่ยงอย่างมาค่าเห็นควร รองกงจู
เลียวหวนลงมานั้น ข้อว่าถ้าอยู่ครบเดือนแล้ว จะขอลาคลาดแคล้ว
ผายผัน ไปเยี่ยมอาตามบิดาสั่งมานั้น ควรผ่อนผันยอมให้ไป
ตามใจ นางบ๋วยกงจูพ้องแจ้งแถลงไข จึงว่าความสองข้อซึ่งว่าไว้
ควรยอมให้ไม่ผิดกิจบูราณ แต่ว่าข้อสามจะตามใจ ข้าตรองไป
ไม่เห็นเป็นแก่นสาร จะมาทำให้ยับยั้งประมาณ ไม่ต้องการ
ให้ตัวม้วหมองไป จูกัดถงมีบัญญาอัชฌาไศรย จึงว่าความ
ข้อนี้มิเป็นไร แล้วแต่ใจก๋งจูอยู่ด้วยกัน จะพูดจาว่ากล่าวเป็นไฉน
น้าวหน่วงไว้มิให้ผายผัน ตามแต่บัญญาจะว่ากัน ไม่เชิงชั้น
หันหาให้ปรานี บ๋วยกงจูผู้มีงมารศรี พังอาจารย์พูดจาพาที ก็เห็น
ดียอมรับทุกประการ จูกัดถงปรีดิ์เปรมเกษมสานต์ ส้งอึ่งหังอึ่งซง

ไม่ช้านาน ให้ไปแจ้งการ อ่องหยกนั้น ว่านายเรารับความตาม
สัญญา ซึ่งว่ากล่าวมาทุกสิ่งสรรพ์ อย่าให้สงไสยสิ่งไรกัน
เชิญนายพายผันให้ลงมา อึงชงอึงหังได้ฟังว่า มีความยินดีปรีดา
คำนับลาพากันไปทันใด ครั้นถึงศาลเจ้ายอดเขานั้น จรจรัญไป
แจ้งแถลงไข ให้อ่องหยกทรายสิ้นทุกสิ่งไป ตามรับในสัญญา
ทุกประการ อ่องหยกฟังวาจาที่ว่าขาน สั่งอึงหังอึงชงไม่ช้านาน
ไปแจ้งการจุกัดถงบ๋วยเองนั้น ถ้ารักเราเห็นจะเอาเป็นพวกได้
จงเลิกค่ายล้อมไว้แล้วพายผัน มารับเราตามอย่างธรรมเนียมนั้น
ให้ไพร่พร้อมเห็นกันเป็นการดี อึงหังอึงชงเกษมศรี คำนับลา
พากันจรลี ลงจากที่เขานั้นครรไล มาถึงค่ายบ๋วยเองจุกัดถง
ก็เดินตรงเข้ามาหาช้าไม่ คำนับพลางทางบอกความไป ตาม
ไนยอ่องหยกสั่งทุกประการ บ๋วยเองจุกัดถงฟังว่าขาน เห็นถูก
ต้องเยี่ยงอย่างทางบุราณ จึงสั่งการเลิกล้อมเสียทันใด แล้ว
จัดแจงแต่งตัวโดยสุภาพ เรียบร้อยทั่วหน้าอัชฌาไศรย พร้อม
นายหมวดนายกองคลาไคล ตามไปถึงศาลเจ้าบนเขานั้น อ่องหยก
เห็นปรีดิ์เปรมเกษมสันต์ รีบออกมารับคำนับกัน พูดจาผ่อนผัน
เป็นไมตรี ต่างคนก็สนทนากัน ไม่เดียดฉันปรีดิ์เปรมเกษมศรี
แล้วพากันลาเจ้าจรลี ลงไปจากที่ศาลเจ้านั้น ครั้นมาถึงค่ายมิได้
ช้า บ๋วยเองพาอ่องหยกพายผัน เชิญไปให้นั่งที่ควรนั้น กับท่าน

จุกัดถงผู้อาจารย์ ย่องหยกจึงพูดจาว่าขาน ซึ่งท่านรับสัญญา
สามประการ ก็เพราะท่านกรุณาตัวข้านี้ แต่นานไปอย่าได้ลืม
ถ้อยคำ จงจำไว้ให้มั่นถ้วนถี่ อย่าทิ้งความรักใคร่เป็นไมตรี
จะเป็นที่ติฉินนินทา บ๋วยเองได้ฟังย่องหยกว่า จึงตอบคำไป
มิได้ช้า ตัวข้าก็นับว่าเป็นชาย ซึ่งจะทิ้งสัตย์สัญญานั้น ตัวท่านอย่า
ได้นึกหมาย จะสู้ถือสัตย์กว่าชีวาวาย ไม่เคลื่อนคลายคำมั่น
ที่สัญญา พูดแล้วให้ยกโต๊ะมาตั้งลง เชิญย่องหยกจุกัดถงเสพ
ภักษา กินพลางพูดพลางต่างปรีดา ด้วยความเสนหาผูกพันกัน
พอกินโต๊ะแล้วไม่นานช้า บ๋วยเองพาย่องหยกผายผัน มายังที่อยู่
ของตัวนั้น จัดสรรที่ให้พักสบายใจ ครั้นถึงวันฤกษดีเวลาบ่าย
ประชุมนายทหารน้อยใหญ่ จุกัดถงก็เชิญย่องหยกไป บ๋วยเอง
ก็ให้เชิญพี่สาวมา ย่องหยกกับนางบ๋วยกงจู ซึ่งจะเป็นคู่เสนหา
พร้อมกันคำนับเทวดา ดื่มพ้ำตามอย่างประเพณี ครั้นเสร็จเส้น
ไหว้มิได้ช้า สองราปรีดิ์เปรมเกษมศรี บ๋วยเองให้ยกโต๊ะมาทันที
เลี้ยงกันเป็นที่สำราญใจ ครั้นกินโต๊ะสำเร็จเสร็จประสงค์
จุกัดถงมีบัญญาอัชฌาไศรย เป็นหัวหน้าให้พรไปทันใด แล้วพา
กันลาไปไม่ช้าพลัน ฝ่ายบ๋วยเองให้กึ่งจูผู้พี่สาว เชิญย่องหยก
เข้าบ่าวผายผัน เข้าไปที่อยู่ของตัวนั้น ตัวก็ลาจรจรัญครรไลไป
บ๋วยกงจูผู้ยอดพิไสมย จึ่งเชิญชวนย่องหยกเข้าไป ยังในที่

อยู่ของตัวนั้น ย่องหยกปรีดิ์เปรมเกษมสันต์ จึ่งกล่าวรสพจนาคถ์
รำพรรณ์ เจ้าผู้ขวัญในยเนตร์ของพี่ยา ซึ่งเจ้าการุญพระคุณนัก
น้องรักผู้ยอดเสนหา อย่าลืมคำมั่นที่สัญญา จะได้รักกันกว่าชีวาไลย
บ่วยกงจุมีจิตรพิไสมย จึ่งตอบรสพจนาไว้อาไลย ข้ามิได้
เกียจกันฉันทา ความสิ่งใดซึ่งได้สัญญาไว้ จะตามใจไม่คิด
อิจฉา ให้ท่านเคืองขัดอัชยา ไปกว่าชีวันจะบรรไล ย่องหยก
มีจิตร์พิไสมย จึ่งปรารมภ์ปลอบว่าขอบใจ กล่าวสิ่งไรหวานรส
พจนา ว่าพลางอิงแอบแนบเคล้า สับพะยอกหยอกเย้าเสนหา
เชยรสโกสุมประทุมมา แนบอุราสเร้าเสาวคนธ์ ดงภุมรีคลึงเคล้า
เอาเกศร ลองอ่อนซาบชุ่มชุมชน เลียดสีแซกไซ้ดวงอุบล เอา
รสสุคนธ์มาลี ลองสมชมรสไม่อิมหนำ เช้าค่ำปรีดิ์เปรมเกษมศรี
ไม่ห่างเหินเนิ่นช้าสักราตรี ล่วงฤดีดานสวาดไม่ขาดวัน นาง
บ่วยกงจูปรีดิ์เปรมเกษมสันต์ เสนหารักใคร่ย่องหยกนั้น ดังดวง
ชีวันชีวาไลย ทุกเวลาตั้งหน้าประติบัติ มิให้เคืองขัดอัชฌาไศรย
กลัวคิดถึงสองนางที่ร้างไว้ จะรีบร้อนเร่งไปโกสุมา ย่องหยก
สมสนิทเสนหา กับนางบ่วยกงจุแต่อยู่มา ถ้าจะนับวันกว่า
เดือนหนึ่งไป คิดคำนึงถึงบิดรมารดา กับสองนางไม่รู้ว่าเปนไฉน
ครั้นจะลานางบ่วยกงจูไป ก็เกรงใจแรกได้รักใคร่กัน จึ่งแกล้ง
แต่งหนังสือวางไว้ จะดูใจไปก่อนได้ผ่อนผัน นางจะว่าอย่างไร

ในนั้น จะได้พูดจากันต่อความไป บ่วยกงจูผู้ยอดพิไลมย เห็นย่องหยกเขียนหนังสือวางไว้ หยิบไปพินิจพิศดูพลัน บทหนึ่งว่าบิดาแลมารดร ถ้าบุตร์จรครรไลผายผัน ก็ตั้งหน้าคอยหาทุกคืนวัน ความทุกข์นั้นไม่เว้นสักเวลา บทสองว่าถ้าบุตร์ที่ดีแล้ว คลาดแคล้วพลัดพรากจากเคหา ก็คิดถึงบิดรแลมารดา กลัวว่าจะทุกข์ร้อนอาวรณ์ใจ บทสามว่าตัวข้าทุกวันนี้ คิดถึงชนนีบิดาเปนใหญ่ ไม่รู้เห็นว่าจะเปนประการใด ด้วยครรไลจากมาก็ช้านาน บทสี่ว่าบิดาท่านใช้มา ให้ไปเยี่ยมอาที่ถิ่นฐาน ก็ยังไม่ไปถึงจึ่งรำคาน ไม่รู้ว่าเหตุการเปนอย่างไร นางบ่วยกงจูได้รู้เรื่อง จึ่งยักเยื้องแกล้งถามตามสงไสย ท่านจากบิดรมารดามีอาไลย เปนนิไสยประเพณีมีมา แต่สองนางอย่างไรจึ่งไม่คิด ซึ่งเปนที่สนิทเสนหา อย่าแกล้งพรางกันไม่ฉันทา จงบอกข้าตามจริงอย่าปิดไว้ ย่องหยกบอกแจ้งแถลงไข นางเซียเจียนั้นได้มั่นไว้ ก็คิดอยู่กลับไปจะแต่งงาน แต่นางเลียวหวนนวลละออง เมื่อจากห้องได้สัญญาว่าขาน จะรีบกลับไปหาไม่ช้านาน ครั้นการมาช้าอยู่ก็ร้อนใจ บ่วยกงจูฟังแจ้งแถลงไข ด้วยผลกรรมที่ทำไว้ ย่องหยกจะได้ลำยากครัน พะเอินคิดอิจฉานางเลียวหวน กลัวย่องหยกจะด่วนรีบผายผัน จะเอาไว้ให้เปนสิทธิ์ของตัวนั้น จึ่งคิดหมายมั่นด้วยบัญญา จะกำจัดตัดนาง

เสียว หวน นั้น ให้ ชี วัน มอด ม้วย สังขา ให้ ย่อง หยก ลื่น ห่วง ไย ไป่ มา จะ ได้ อยู่ เสน หา ทุก คืน วัน คิด แล้ว กล่าว สุนทร วอน ว่า ท่าน กรุณา ช้า ก่อน ค่อย ผ่อน ผัน คน ทั้ง หลาย ไม่ รู้ ธุระ นั้น จะ สำคัญ ว่า ท่าน ไม่ เมตตา เขา จะ หัว เราะ เยาะ ข้า ได้ ท่าน ทิ้ง ไว้ เพราะ ไม่ เสน หา เหมือน คน ชั่ว ผัว ร้าง ไม่ เมตตา อยู่ ช้า ๆ ลัก หน่อย จึ่ง ค่อย ไป ใช่ จะ ขืน ขัด ตัด สัญญา ถ้า ท่าน ไม่ เมตตา ก็ ไป ได้ ใคร จะ กล้า ขัด ขวาง กั้น กาง ไว้ ท่าน จง ได้ กรุณา ให้ ช้า วัน ย่อง หยก พัง อ้อน วอน ก็ ผ่อน ผัน ด้วย ความ รัก ใคร่ อา ไลย กัน ยอม อยู่ ด้วย นาง นั้น ลืม ต่อ ไป บ่วย กง จู สม จิตร์ พิไสมย อยู่ มา วัน หนึ่ง จึ่ง ครวญ ไล ตรง ไป หา จุ กัด ถง นั้น ครั้น ถึง จึ่ง เข้า ไป หา แจ้ง กิจ จา ตาม จริง ทุก สิ่ง สรรพ์ ซึ่ง ตัว ข้า คิด กำจัด เสียว หวน นั้น รำ พรรณ พูด ปรึกษา กับ อาจารย์ จุ กัด ถง พัง วา จา ที่ ว่า ขาน จึ่ง ตอบ คำ ไป ไม่ ช้า นาน อัน การ แต่ เพียง นี้ มิ เป็น ไร จะ กำจัด ตัด นาง เสียว หวน เสีย มิ ให้ อยู่ เป็น เมีย ย่อง หยก ได้ ท่าน อย่า ทุก ร้อน อาวรณ์ ใจ จง รีบ ไป เอา หนัง ลือ ย่อง หยก มา ข้า จะ หัด ลาย มือ เสีย ให้ เหมือน ลัก ครึ่ง เดือน ก็ จะ ได้ ไม่ กังขา แล้ว จะ คิด อุบาย เขียน สารา ให้ คน ใช้ ไป หา เสียว หวน นั้น ฟื้อ ลวง หลอก ให้ ยก พล มา ซุ่ม ทับ จับ ฆ่า ให้ อาสัญ ท่าน จะ ได้ เป็น สุข ทุก คืน วัน อยู่ ด้วย กัน กับ ย่อง หยก ไม่ จาก ไป นาง บ่วย กง จู ผู้ เป็น ใหญ่ พัง อาจารย์ พา ที ก็ ดี ใจ ลา กลับ ไป เอา หนัง ลือ ย่อง หยก มา มอบ ให้ ลาว ใช้ มิ ได้ ช้า แล้ว กำชับ สั่ง ว่า เร่ง ผาย ผัน

อย่าให้ใครได้เห็นหนังสือนั้น ให้ท่านอาจารย์แล้วรีบกลับมา
สาวใช้คำนับรับเลขา ลาเร่งควรไลมิได้ช้า เอามาให้กับจูกัดถง
นั้น จูกัดถงปรีดิ์เปรมเกษมสันต์ รับหนังสือมาพิศพินิจพลัน ตั้ง
แต่นั้นหัดเขียนพากเพียรไป ก็เหมือนมือย่องหยกมิได้ช้า เห็น
ว่าไม่มีใครสงไสย จึ่งแกล้งแต่งเปนหนังสือย่องหยกไป มอบ
ให้คนสนิทจรจรัญ เอาไปให้กับนางกงจุ ซึ่งอยู่เขาเกียกุยเนีย
นั้น แล้วสั่งอุบายให้พูดกับนางพลัน ทุกสิ่งสรรพ์มิให้แหนง
แคลงใจ คนสนิทพ้องแจ้งแถลงไข คำนับรับหนังสือแล้วคลาไคล
รีบไปเขาเกียกุยเนียนั้น มาจะกล่าวบทไป ถึงเสียวหวนวิโยค
โศกศัลย์ ตั้งแต่ย่องหยกจรจรัญ หลายเดือนวันคิดถึงคำนึงครวญ
เปนไฉนบ้านนี้ยังมิมา นางคอยหาวิโยคโศรกกำสรวล จนผิด
รูปซูบทรงอนงค์นวล คิดใคร่ครวญขัดขวางเปนอย่างไร อัน
ย่องหยกสามีเรานี้นั้น พูดกันมั่นคงไม่สงไสย เมื่อจะลาก็ว่า
สัญญาไว้ จะเร่งรีบควรไลกลับคืนมา เหตุไฉนจึ่งได้ไปช้าอยู่
คิดๆดูก็น่ากังขา หรือจะมีทุกข์ใกยสิ่งใดมา เบียดเบียฬีฬา
ประการใด กำลังตรึกนึกถึงคำนึงหา พอนายประตุมาแจ้ง
แถลงไข ว่าย่องหยกใช้คนคลาไคล ถือหนังสือมาให้ในบัดนี้
นางเสียวหวนได้พังบอกดังนั้น หายโศกศัลย์ปรีดิ์เปรมเกษมศรี
ดีใจให้ไปพามาในนี้ นายประตุจรลีไปรับมา คนใช้จูกัดถง

ตรง เข้า หา คำ นับ นาง พลาง แกล้ง ทำ โสกา สอื้น อั้น อัด อุรา
ไม่ พาที กง จุ เลียว หวน นวน ฉวี เห็น คน ใช้ เข้า ไป แล้ว โสกี
ไม่ พาที ว่า ขาน ประการ ใด จึ่ง ถาม ว่า เจ้า เข้า มา แล้ว โศก คัลย์
เหตุ ผล นั้น ไม่ รู้ เห็น เป็น ไฉน ตัว เจ้า นี้ มี ชื่อ แล แซ่ ใด เป็น อะไร กับ
ย่อง หยก จึ่ง ใช้ มา คน ใช้ จุ กัด ถง บอก ความ ว่า ตาม จุ กัด ถง
ได้ สั่ง มา ตัว ข้า ชื่อ เหาะ เหลง แซ่ เล่า นั้น มา รดา เป็น อา ของ
ย่อง หยก มี ความ วิตก ให้ ผาย ผัน ไป เยี่ยม บิดา ย่อง หยก นั้น
ข้า จร จร ัญ จาก บ้าน ของ อวย มา จร ดล ถึง ตำบล เขา เทียน เบ็
พอ โพล้ เพล้ โจร มา จับ ตัว ข้า เอา ไป ให้ ป่วย เอง นาย โจร า เห็น
ว่า ตัว ข้า นี้ แข็ง แรง จึ่ง ตั้ง ข้า เป็น สาร วัด ไว้ สำหรับ ให้ ตรวจ ท้อ
ทุก รั้ว แขวง ป่วย เอง รัก ใคร่ มิ ได้ แคลง ข้า จะ แข็ง ขืน ขัด ก็ กลัว ไป
คร้าน อยู่ มา เดือน ห้า ข้าง ขึ้น นั้น ข้า ผาย ผัน เห็น ย่อง หยก ก็ จำ ได้
จึ่ง ถาม ผู้ คุม ว่า เหตุ ฉันใด เอา ย่อง หยก จำ ไว้ ไฉน นั้น ผู้ คุม
บอก ว่า ย่อง หยก นี้ เป็น ผู้ ผี มือ เข้ม ขัน มา แต่ เขา เกียก กุย เนีย นั้น
คน สำคัญ รับ เป็น ไส้ ศึก มา ข้า จึ่ง ถาม ย่อง หยก จริง หรือ ไม่
ย่อง หยก ว่า ข้า มิ ได้ มุสา บิดา ใช้ ให้ ข้า ไป เยี่ยม อา ซึ่ง เป็น มา รดา
ข้า นี้ นั้น ข้า นี้ มี จิตร์ คิด สงสาร ไม่ รู้ จะ คิด การ ผ่อน ผัน ได้ แต่
ส่ง เข้า อยู่ เท่า นั้น ไป มา หา กัน ทุก เวลา ย่อง หยก จึ่ง ว่า กับ ข้า นี้
คุณ ของ พี่ มี อยู่ นัก หนา ส่ง เข้า ให้ ก็ พอ ได้ รอด ชีวา ถ้า เมตตา ช่วย

ถือหนังสือไป ให้แก่กิมฮวยก๋งจู ซึ่งอยู่เขาเกียกุยเนียเป็นใหญ่
ให้ยกทัพมาช่วยชีวิตไว้ ด้วยได้เป็นสามีภริยา ข้าจึ่งเอา
กระดาดกับหมึกไป ลอยให้ดังใจปรารถนา ฮ่องหยกจึ่งได้เขียน
หนังสือมา ส่งให้ข้าๆ ไปลาบ๋วยเองนั้น ว่าจะมาเยี่ยมญาติ
เมืองกวากตุ้ง ข้าก็มุ่งหมายมาหาท่าน บอกแล้วเอาหนังสือ
ที่ถือนั้น ส่งให้นางพลันในทันใด เสียวหวนไม่มีจิตร์คิดสงไสย
รับเอาหนังสือมาถือไว้ แล้วเชิญให้นั่งที่เสมอกัน จึ่งถามถึงฮ่อง
หยกเดิมไฉน เหตุอย่างไรจึ่งได้ไปผายผัน ไปที่ทางเขาเทียนเบ้
นั้น โจรมันจึ่งจับเอาตัวไว้ คนจูกัดถงแกล้งแถลงไข เดิม
อึงหังอึงชงหลงเข้าไป โจรจับขังไว้ในเขานั้น ภายหลังฮ่องหยก
จึ่งไปตาม ไม่รู้ความอย่างไรรีบผายผัน โจรจึ่งล้อมไว้ได้สู้กัน
ฮ่องหยกพ้นโจรนายวายชีวา บ๋วยเองชัดใจยกไพร่พล หลาย
หมื่นคนล้อมไว้แน่นหนา ฮ่องหยกสู้ขัดสนจนปัญญา สิ้นกำลัง
พลั้งท่าโจรจับไว้ บ๋วยเองเห็นฮ่องหยกรูปร่างงาม ก็มีความ
สมัครรักใคร่ พูดจาว่ากล่าวเกลี้ยกล่อมไว้ จะยกพี่สาวให้เป็น
ภรรยา ฮ่องหยกไม่ยอมพร้อมใจ บอกว่าได้ท่านไว้เสนหา ซึ่ง
จะรับเอียนเซาะเป็นภรรยา ถึงจะฆ่าก็ยอมบรรลัย บ๋วยเอง
โกรธทำโทษเฆี่ยนขัง ด้วยหวังจะเกลี้ยกล่อมเอาให้ได้ แล้ว
จึ่งแต่งคนสื่อสนไป พูดว่าอย่างไรไม่ไยดี กงจูเสียวหวนนวลฉวี

ได้ฟังข่าวเล่าเรื่องก็โศกี ยิ่งมีจิตร์คิดสงสานรำคานใจ จึ่งเอกหนังสือ
ซึ่งถืออยู่ พินิจดูลายมือไม่สงไสย เห็นถูกต้องไม่แหนงแคลงใจ
จึ่งอ่านความไปในสารา หนังสือเราเจ้าของชื่ออ่องหยก วิตก
ด้วยความรักนั้นนักหนา เดิมเราลาเจ้าจะไคลคลา เจ้าสั่งว่า
ให้ข้าเร่งกลับไป ใช่จะลืมคำมั่นที่สรรสั่ง ก็คิดหวังจะกลับ
มาหาเจ้าได้ บัดนี้โจราจับข้าไว้ ด้วยเข้าไปในเขาเทียนเบี้ยน
บ๋วยเองซึ่งเปนนายโจรใหญ่ จะยกพี่สาวให้พิมย์ขวัญ จึ่งบอก
เขาว่าเราได้เจ้านั้น อยู่ด้วยกันแล้วไม่รับไว้ บ๋วยเองโกรธ
ทำโทษเฆี่ยนแล้วขัง เหลือล้นพ้นกำลังจะทนได้ หากพี่เหาะเหลงมา
ช่วยข้าไว้ ถ้าหาไม่เห็นจะม้วยชีวัน การครั้งนี้ไม่มีผู้ใด จะช่วย
ให้ไม่ม้วยอาสัญ เห็นแต่กิมฮวยกงจูคู่ชีวัน จะช่วยข้านั้นไม่
บรรไลย นางอ่านจบตบอกเข้าโศกา ดังว่าชีวาจะดักไษย สลบ
ล้มพับเหมือนหลับไป นางมิได้รู้สึกซึ่งกายา ฝ่ายหญิงทหาร
รับงานใช้ พากันตกใจขึ้นไปหา นางอิดบี้นฮูหยินผู้มารดา
กับฮูหยงผู้น้ารีบคลาไคล ต่างคนฉุดลานเข้านวดพั้น ช่วยกัน
ผันแปรแก้ไข เอาน้ำสุคนธามาลูบไล้ ประพรมให้ได้สติกลับ
คืนมา นางเลียวหวนอัดอั้นตันนาสา ฟื้นกายชายเนตรเห็น
มารดา กับฮูหยงผู้น้ามาพร้อมกัน จึ่งเล่าความตามเรื่องอ่องหยก
มีวิตกทุกข์ร้อนเหลือผ่อนผัน ให้มารดาน้าทราบทุกสิ่งอัน ข้า

จะลาจรจรัญยกทัพไป กับอิเอียนเสาะบ่วยเองนั้น ฆ่าชีวันมัน
ให้ม้วยตักไษย แก้แค้นแทนทำให้หนำใจ แล่เนื้อย่าให้แค้น
คอกา นางอิตปั้นฮูหยินจึงตอบว่า อย่าทำโดยโมโหโกรธา
โบราณท่านว่ามักเสียการ จงปรึกษานายหมวดนายกองก่อน
อย่ารีบร้อนคิดความตามโวหาร ให้เห็นพร้อมถ้อยคำจึงทำการ
พังว่าขานเขาจะเห็นเปนอย่างไร นางเสียวหวนพังแจ้งแถลงไข
เห็นจริงตามมารดาว่ากล่าวไว้ สั่งให้ฮูหยงหานายทัพมา
ฮูหยงได้พังไม่กังขา จึงให้เรียกนายหมวดนายกองมา เล่ากิจจา
ให้พังทุกประการ แล้วปรึกษาว่าจะเห็นเปนไฉน จึงจะได้อ่องหยก
คืนถิ่นฐาน จะยกทัพครรไลไปรอนราน หรือจะคิดทำการ
สถานใด นายหมวดนายกองน้อยใหญ่ พังฮูหยงเล่าเรื่องคิด
เคืองใจ จึงว่าไปด้วยโทโสโกรธา ข้าพเจ้าทั้งหลายพวกนายทัพ
พร้อมกันขอรับรบอาศา จับนางเอียนเซาะบ่วยเองมา ฆ่าชีวา
ให้ม้วยบรรไลย ก็จะได้อ่องหยกกลับคืนมา สมมาดปรารถนา
อย่าสงไสย มิให้คงอยู่อาวะณ์เร่าร้อนใจ คงจะได้แก้แค้นทดแทน
มัน ฮูหยงได้พังก็นายผัน ไปแจ้งความกับนางเสียวหวนนั้น
ตามปรึกษากันทุกประการ นางเสียวหวนพังน้ำมาว่าขาน ดีใจ
สมจิตร์ที่คิดการ ระล่างผลานสัตรูให้บรรไลย มิได้มีจิตร์คิด
กังขา ว่าเขาใช้อุบายมาหามิได้ หลงสั่งคนใช้สัตรูไป ให้

ครรไลบอกฮ่องหยกภัคดา ว่าข้าจะเร่งยกทัพไป ฆ่ามันให้ม้วยสังขา แก้แค้นแทนที่มันทำมา ท่านอย่าช้าเร่งรีบครรไลไป คนใช้จูกัดถงไม่สงไสย เห็นนางเชื่อแท้เป็นแน่ใจ เร่งลารีบไปไม่ช้าพลัน ครั้นถึงจึงเข้าหาจูกัดถง บอกว่าสมประสงค์ทุกสิ่งสรรพ์ ตามที่มีอุบายไปว่านั้น รำพรรณเล่าสิ้นทุกประการ จูกัดถงปรีดิ์เปรมเกษมสานต์ จึงสั่งฮออุผู้ชำนาญ คุมทหารเกาทัณฑ์พันหนึ่งไป ซุ่มอยู่ที่เขาหุนหนำนั้น ดูสำคัญทัพหน้าอย่าสงไสย ถ้ายกมาให้นิ่งสงบไว้ คอยให้ทัพนางเสี่ยวหวนมา จึงยิงเกาทัณฑ์ระดมไป ให้เสี่ยวหวนบรรไลยสิ้นสังขา ถ้าผู้ใดได้ศีรษะเสี่ยวหวนมา จะให้เงินเสื้อผ้าเป็นรางวัล สั่งแล้วเรียทรงแม่ทัพคุมทหาร ที่ชำนาญหมื่นหนึ่งให้ผายผัน ซุ่มอยู่ต้นทางหุนหนำนั้น พึงสำคัญประหัดเป็นสัญญา จึงให้ยกพลสกัดไว้ อย่าให้ได้กลับหลังรอดสังขา ฆ่าฟันให้มันม้วยชีวา แต่บรรดายกมาในทัพนั้น แล้วสั่งบันยินเด็กคุมทหาร หมื่นหนึ่งชำนาญแข็งขัน ไปซุ่มอยู่ช่องเขาซุกูนั้น ถ้าฆ่าศึกผายผันยกเข้ามา จงขับพลพหลสกัดไว้ อย่าให้ช่วยกันได้กับทัพหน้า ปิดทางขวางไว้อย่าให้มา จงเร่งไคลคลาพากันไป สามนายทัพรับคำไม่สงไสย ค่านับลาพากันครรไล รีบไปซุ่มอยู่ตามบัญชา ฝ่ายนางบ๋วยกงจูรู้ความว่า นางกิมฮวยกงจูจะยกมา ก็สมมาดปรารถนาที่คิดไว้ จึงนึกว่าถ้าฮ่องหยก

อยู่ที่นี่ แม้นรู้ที่หาสมอารมณ์ไม่ จะต้องพาอ่องหยกครรไล
ไปเสียให้ไกลตำบลนี้ ถ้ากำจัดกิมฮวยกงจูได้ จะบอกให้รู้ความ
นั้นควรที่ จึงจะไม่ไปจากกับเรานี้ เพราะสิ้นที่คำนึงถึงห่วงใย
คิดแล้วจึงบอกอ่องหยกว่า ข้าเคยเที่ยวไปมาที่เขาใหญ่ มีสัตว์
จัตุรยาททุกอย่างไป ผลไม้หลายอย่างต่างพรรณ์ อยากเชิญท่าน
ครรไลไปเที่ยวเล่น ให้เห็นเป็นสุขเกษมสันต์ แต่ไม่ทราบใจ
ของท่านนั้น จะอยากผายผันหรือฉันใด อ่องหยกฟังแจ้งแถลงไข
จึงตอบว่าข้านี้ก็อยากไป เที่ยวยิ่งเนื้อให้สนุกสุขสำราญ บ่วยกงจู
ฟังวาจาที่ว่าชาน ดีใจสั่งให้พนักงาน จัดการเตรียมไว้จะไคลคลา
ครั้นรุ่งเช้าชวนกันขึ้นพาชี ออกจากที่เดินทางห่างภูผา พร้อมเหล่า
บ่าวไพร่ไคลคลา ชมพฤกษาสัตว์ไพรในพนานต์ มาจะกล่าวบทไป
ถึงกิมฮวยก๋งจูผู้กล้าหาญ ครั้นเหาะเหงงไปแล้วออกสั่งการ นาย
ทหารใหญ่น้อยอยู่พร้อมกัน จึงสั่งให้ฮุหยงผู้น้า กับเตงชิว
อยู่รักษาเขตร์ขันธ์ มอบทหารไว้ให้สิบหมื่นพัน ได้บ้องกันด่าน
ทางดูเหตุไภย แล้วสั่งให้ฮูลีเป็นทัพน่า คุมบรรดาทหารนายไพร่
สามหมื่นพันฉกรรจ์สรรไป ที่ใจกล้าหาญชานฉกรรจ์ สั่งแล้ว
อ่องมีโลบั้นบัดหลัด เลือกคัดหหารที่แข็งขัน เป็นปีกทัพซ้ายขวา
จงรัญ คนละหมื่นบ้องกันครรไล ตัวนางกิมฮวยกงจูนั้น คุมพลขันธ์
เป็นทัพใหญ่ ห้าหมื่นพันฝีมือว่องไว หทารหญิงคู่ใจสามร้อยคน

ให้แยกเกตแดคลุนสองนาย คุมเสบียงผันผายเลี้ยงพหล เปนทัพหลังรั้งท้ายสองหมื่นคน รวมพลสิบสองหมื่นพื้นฉกรรจ์ ครั้นถึงวันดีนางเสียวหวน แต่งตัวถือหวนแล้วผายผัน ไปลามารดาไม่ช้าพลัน แล้วจรจรัญมาขึ้นพาชี ข้ามละหารผ่านทุ่งมุ่งมาแรมร้อนนอนป่าพนาสี นางคนึงถึงย่องหยกสามี บ้านนี้จะเปนประการใด เพราะรักน้องจึงต้องได้ลำบาก ทนยากอยู่ด้วยคิดพิไสมย อิเอียนเสาะมันจึงทำให้ช้ำใจ จะหาไหนได้เหมือนย่องหยกนี้ ซื่อสัตย์สารพัดกับเมียนัก จงจิตร์คิดรักไม่หน่ายหนี สู้ยากลำบากทนเขียนดี ไม่กลับใจไปยินดีอยู่ด้วยมัน นางควญครำ่รำพึงคนึงมา ตามหว่างมรคาพนาสัณฑ์ โสกาอาไลยไม่เว้นวัน รีบเร่งผายผันทางกันดาร ครั้นมาถึงแม่น้ำหนำกัง จึงสั่งให้ตั้งค่ายพักทหาร ที่เขาจิมเขียใกล้ลำธาร จัดการเตรียมไว้ให้พร้อมกัน เวลาคำ่เสียวหวนนวลละออง เข้าห้องหลับสนิทนิมิตร์ผัน ว่าเดินไปในหว่างเขานั้น มีลำคัญเก่งโตดูโอฬาร์ เห็นหญิงแต่งตัวเปนเชียนหนึ่ง นั่งอยู่ผู้หนึ่งงามนักหนา กวักมือให้เข้าไปแล้วพูดจา ว่ามาง่ายไปยากลำบากใจ หนังสือเราเข้าจงเอาไปดู ถ้ารู้แล้วอย่าแข็งแถลงไข จัดทัพตามตำราที่ว่าไว้ จะรอดชีวิตได้ไม่วายปราณ บอกแล้วก็ถือหนังสือมา เสียดในอุราไม่ว่าขาน นางเสียวหวนตกใจไม่แข็งการ พอลมพานผัดฟื้น

ตื่นทันใด เห็นนางเอียเพียงมายืนอยู่ มิได้รู้เหตุเห็นเป็นไฉน
จึงถามว่าเจ้ามาอยู่ทำไม ดึกแล้วอย่างไรไม่นิทรา นางเอียเพียง
บอกความที่ถามว่า เห็นท่านนอนผู้เดียวเปลี่ยวกายา ข้าจึงมา
รักษาเหตุไภยพาล นางเสียวหวนพังวาจาว่าขาน จึงลุกขึ้นเล่าฝั้น
มิทันนาน ให้เอียเพียงทรายการทุกสิ่งไป พอหนังสือที่ตก
นั้นตกลง นางคิดพิศวงให้สงไสย เห็นความผันนั้นจริงประจักษ์ใจ
ฉีกผนึกอ่านให้เอียเพียงพัง ในหนังสือนั้นบอกออกความว่า ให้
นายอยู่หน้าบ่าวอยู่หลัง เป็นปฤษนาว่าไว้พอให้พ้ง นางนิ่งนั่ง
นึกแคลงไม่แจ้งใจ จึงใต่ถามความนางเอียเพียงว่า ปฤษนานี้เรา
เห็นเป็นไฉน เรานี้มิแจ้งประจักษ์ใจ เจ้าจะเห็นอย่างไรให้ว่ามา
นางเอียเพียงแจ้งใจไม่กังขา จึงบอกความไปมิได้ช้า หนังสือ
ว่าให้จัดทัพดำเนิรไป นางเสียวหวนได้พังยังสงไสย จึงถามว่า
ให้ข้าจัดอย่างไร จงบอกให้แจ้งจิตร์ในกิจจา นางเอียเพียง
บอกความที่ถามว่า เมื่อดำเนิรเดิรทัพไคลคลา ข้าจะเป็นทัพหน้า
ท่านเข้าไป แต่จะต้องขอเครื่องแต่งตัวท่าน มาให้ข้านั้นเอา
สรวมใส่ โดยจะมีเหตุเพทไภย ท่านจึงจะไม่อันตราย ความคิด
ข้าเห็นเป็นดังนี้ เพราะมีสำคัญที่มั่นหมาย ซึ่งบอกว่าให้บ่าว
เดินหน้านาย เป็นอุบายจะให้เปลี่ยนตัวกัน นางเสียวหวนเห็น
จริงทุกสิ่งสรรพ์ ครั้นเวลารุ่งแจ้งสุริยัน สั่งให้ยกพลขันธ์ข้าม

ฟากไป ครั้นถึงฝั่งพร้อมกันจึ่งบัญชา ให้ธุลีทัพหน้าอัชฌาไศรย
เดินทัพขับพลล่วงหน้าไป ตามในแนวบ้าพนาวัน แล้วเอาเครื่อง
แต่งของตัวให้ นางเอียเพียงสรวมใส่รียผายผัน เปนแม่ทัพ
แทนตัวจรจรัญ ตัวนางเลียวหวนนั้นยกหนุนไป ครั้นมาถึงเขตร์แดน
เขาเทียนเบ็ ที่ทำเลทางเดินเนินไสล ให้ฮ่องมีโลบึกขวาคลาไคล
ยกเข้าไปทางเขาซุกุนั้น ให้บันบัดหลัดตัดไปทางธูเค้า ตามหมวด
เหล่าปีกซ้ายรียผายผัน ให้ถึงเขาเทียนเบ็นั้นพร้อมกัน ตามกำหนด
นั้นอย่าได้ช้า ทัพหน้าทัพนางเอียเพียงนั้น ให้ผายผันทางหุน
หนำภูผา ตัวนางเลียวหวนนั้นไคลคลา ตามทัพหน้าทัพนาง
เอียเพียงไป นางเอียเพียงมีบัญญาอัชฌาไศรย ครั้นธุลีทัพหน้า
รีบคลาไคล ล่วงเลยไปพ้นเขาหุนหนำนั้น นางมาเห็นสองข้าง
ทางรถชัฏ ฝูงสัตว์สงัดในไพรสัณฑ์ กลัวพวกโจรจะซุ่มอยู่ในนั้น
คิดหวาดหวั่นจะถอยทัพกลับมา ผ้ายฮออุซึ่งจุกัดถงใช้ เอาพล
มาซุ่มไว้อยู่ในบ้า เห็นนางเอียเพียงยกทัพมา สำคัญว่าตัว
นางเลียวหวนนั้น จึ่งจุดประทัดเปนสัญญา ให้บรรดาพหลพลขันธ์
พร้อมกันรดมยิงเกาฑัณฑ์ ถูกทหารทั้งนั้นม้วยบรรไลย แต่ตัว
ของนางเอียเพียงนั้น เอาเกียมบัดเกาฑัณฑ์หาถูกไม่ ต่อม้า
พล้ำขมำเสียทีไป จึ่งได้ถูกลูกเกาฑัณฑ์มรณา ฮออูสมมาด
ปรารถนา จึ่งไปตัดคีรีษะนางนั้นมา กับเครื่องแต่งกายาแล้ว

คลาไคล ครั้นมาถึงที่จุกัดถง เข้าไปคำนับส่งคีร์ษะให้ กับ
เครื่องแต่งตัวนั้นในทันใด แล้วเล่าให้ทราบความไปตามมี
จุกัดถงปริด์เปรมเกษมศรี รับคีร์ษะนางนั้นมาทันที เห็นมิใช่
นางเสียวหวนก็เสียใจ จึงว่ากับฮอฮุตัวท่านนี้ ไปทำการ
เสียที่หาถูกไม่ คีร์ษะนี้มิใช่ผิดตัวไป เหตุไรไม่พิจารณา อัน
รูปร่างหน้านางเสียวหวนนั้น คนสือกันว่างามนักหนา หน้าสม้าย
คล้ายเทพธิดา นางนี้หน้าไม่งามตามกล่าวไว้ ครั้นเวลารุ่งเช้า
จุกัดถง ยกหมู่จัตุรงค์ข้ามดงใหญ่ เห็นค่ายนางเสียวหวน
ตั้งมั่นไว้ ที่เนินไสลหุนหน้านั้น จึ่งใช้ให้ทหารร้องเข้าไป เชิญ
กงจูผู้เป่นใหญ่ฝ่ายฝั่น ออกมาเจรจาว่ากล่าวกัน โดยในทางธรรม์
ประเพณี ฝ่ายนางเสียวหวลนวลฉวี รู้ว่านางเอียเพียง
ม้วยชีวี ก็ถอยทัพมาตั้งที่ท้ายเขานั้น ครั้นรุ่งเช้าจุกัดถงยกพหล
ใช้คนมาเรียกให้ฝ่ายฝั่น ก็แต่งตัวขึ้นม้าขรจรัญ พาพวก
พลขันธ์ยกยกไป จุกัดถงมีบัญญาอัชฌาไสย แกล้งทำคำ
นับแล้วว่าไป เหตุไฉนจึงได้ยกทัพมา ตัวของท่านนั้นก็เป่น
ใหญ่ อยู่ในเกียกุยเนียภูผา ฝ่ายนายข้าก็ได้เป่นใหญ่มา ใน
เทียนเช็ภูผารักษาไว้ ไม่มีเรื่องขัดเคืองสิ่งใดกัน เหตุไรนั้น
ข้าคิดสงไสย จึงยกมาข่มเหงไม่เกรงใจ หรือปรารถนาสิ่งไรจง
บอกมา นางเสียวหวนฟังคำที่ร่ำว่า มีความขัดแค้นแน่นอุรา

เอาทวนชี้หน้าแล้วว่าไป ธรรมดาเกิดมาเป็นสัตรี จะต้องหาสามีพิไสมย ต้องตรองดูให้รู้ประจักษ์ใจ เขารักตัวหรือไม่ในนั้น ถ้าชายไม่ประสงค์จงจิตร์ อย่าคิดให้ผู้ใดเขาเยย์หยัน นี่นายเองไม่เป็นไปเช่นนั้น คิดหมายมั่นเอาตัวผัวกูไว้ จะให้เอาพี่สาวเป็นภรรยา ไม่อายหน้าอายชื่อหรือไฉน เองเห็นดีด้วยกันหรือฉันใด จึงด้นหน้ามาพูดได้ไฉนนั้น แม้มิส่งตัวผัวกูมา กูจะฆ่าชีวาให้อาสัญ สิ้นทั้งบ่าวนายวายชีวัน ถ้าส่งตัวผัวกุนั้นจะกลับไป จูกัดถงพั้งแจ้งแถลงไข หัวเราะพลางทางตอบคำไป ซึ่งฮองหยกได้ท่านเป็นภรรยา นายเรามิได้รู้เป็นชู้ผัว ซึ่งจับตัวฮ่องหยกไว้ด้วยใจกล้า ทำอาจหาญรุกรานเข้ามา ในเขตรแดนนายข้าจึงจับไว้ ซึ่งจะส่งตัวผัวของท่าน ฮ่องหยกนั้นก็ถึงการตักไษย ด้วยเสียจิตร์คิดฆ่าตัวบรรไลย จะเอาผัวที่ไหนมาให้แทน ถ้าจะขืนเอาตัวผัวให้ได้ จะหาให้เลือกเอาสักหมื่นแสน ตามชอบใจจะให้อย่าเคืองแค้น ทดแทนฮ่องหยกที่บรรไลย นางเสียวหวนเคืองขัดอัชฌาไศรย ได้พั้งว่าถึงฮ่องหยกก็ตกใจ ตลึงไปคิดว่าจริงทุกสิ่งอัน ทั้งเคืองหูที่จูกัดถงว่า ดังหนึ่งชีวาจะอาสัญ ร้องประกาศทหารชาญฉกรรจ์ ใครฆ่าพั้นจูกัดถงให้บรรไลย จะรางวัลเงินพันตำลึงหนึ่ง ให้ถึงจิตร์อย่าคิดสงไสย เอาตัวตัดหัวมาเสียบไว้ ให้สาแก่ใจอ้ายโจรา ฮูหลีคำนับรับอาศา ขับพาชี

เข้าไปมิได้ช้า จะฆ่าจุกัดถงให้บรรไลย ตังซินทหารจุกัดถง ขับม้า
ตรงมาหาช้าไม่ สกัดหน้าพาชีฮูหลีไว้ มิให้ไปทำจุกัดถงนั้น ฮูหลี
ได้ทีก็แทงสวน ตังซินถูกทวนม้วยอาสัญ จุกัดถงตกใจสั่งไปพลัน
ให้พวกพลขันธ์เข้าต่อตี กงจูเสียวหวนนวลฉวี ขับม้าพาทหาร
เข้าโจมตี โยธีจุกัดถงก็แตกไป จุกัดถงแลเขม้นเห็นเสียที ก็ถอย
หนีเข้าช่องเนินไสล นางเสียวหวนจะตามก็คร้ามใจ ด้วยกลัว
ซุ่มทัพไว้จะเสียที จุกัดถงถอยทัพกลับหนี มาหาบ่วยเองแล้ว
พาที แจ้งคะดีให้พังทุกประการ บ่วยเองพังวาจาที่ว่าขาน จึงว่า
เราคิดไว้ไม่ได้การ ท่านอาจารย์จะทำเปนอย่างไร จุกัดถงจึง
แจ้งแถลงไข กระซิบบอกความตามคิดไว้ ให้แจ้งใจบ่วยเอง
ทุกประการ แล้วให้หานายหมวดนายกองมา กระซิบสั่งตาม
บัญญาที่ว่าขาน ให้นายหมวดนายกองแจ้งเหตุการ ในที่ฐาน
ทำอุบายทุกสิ่งอัน นายหมวดนายกองทุกทัพขันธ์ คำนับรับคำ
ซึ่งสั่งนั้น แล้วลาผายผันพากันไป นางเสียหวนยกทัพกลับค่ายใหญ่
มีความวิโยคโศกเศร้าใจ โสกาไลยถึงย่องหยกผู้สามี นิรจาเอ๋ย
รักน้องจึงต้องม้วย มิได้ไปอยู่ด้วยได้เห็นผี มาทิ้งให้เมียอยู่
ผู้เดียวนี้ ไม่ขอมีชีวีอยู่ต่อไป จะทำสงครามแก้ความแค้น ตอบ
แทนคุณสามิศพิไสมย กว่าจะสิ้นชีวันม้วยบรรไลย นางร่ำ
ให้โหยหาอาลัย ครั้นสร่างโศกได้สติดำริคิด หรือว่าบัจจามิตร

แกล้งบิดผัน ให้เราย กทัพกลับเขตร์คัน เป็นเชิงชั้นหลอกฟ้อ
ให้ท้อใจ จะพังดูให้รู้ความจริงก่อน คิดผันผ่อนให้เห็นเป็นโฉน
ได้แก้แค้นแทนทำให้หนำใจ ที่มันไม่เกรงกลัวเอาผัวกู ครั้นเวลา
รุ่งสางสว่างร่า บ่วยเองยกมาแต่เช้าตรู่ นางเสียวหวนเคือง
คิดดังพิษงู ยกพลออกสู้มิได้ช้า บ่วยเองเห็นนางพลางร้องว่า
เหตุไฉนท่านจึงได้ยกทัพมา หรือมีความปรารถนาที่สิ่งใด นาง
เสียวหวนเคืองขัดอัชฌาไครย ไม่ตอบความซึ่งถามประการใด
ตรงเข้าไปรบกับบ่วยเองนั้น ต่างคนต่างดีมีฝีมือ ต่างถือทะน
แทงดุแข็งขัน ต่างลวงฟ้อต่อตีเป็นเชิงชั้น ไม่เพลี่ยงพล้ำกัน
ทั้งสองรา บ่อยเองรบพลางทางคิดว่า ม้าเราอ่อนกำลังวังชา
ขืนสู้ไปเห็นท่าจะเสียที จึงคิดอุบายฟ้อให้ไล่ ชักม้าคลาไคล
ทำเป็นหนี นางเสียวหวนรู้กระบวนท่วงที มิได้ขับพาชีติดตามไป
บ่วยเองเห็นท่าทางนางรู้เท่า ด้วยเขามีบัญญาอัชฌาไครย ก็
ขับม้าพาพลควงไลย เลยไปยังที่อยู่ของตัวนั้น ฝ่ายนางเสียว
หวนก็ชักม้า นำหน้าพาทหารกลับผายผัน มาถึงค่ายม้าใช้ลับ
ทางนั้น จรจัญมาแสดงแจ้งเหตุการ ว่าข้าศึกบิดทางทุกหว่างเขา
มิให้เข้าออกได้ในถิ่นฐาน รี้พลแน่นหนารักษาการ อาหารจะ
ส่งกันทำฉันใด นางเสียวหวนฟังแจ้งแถลงไข จึงปรึกษาลูก
ทัพนายกองไป จะดีออกทางไหนให้ว่ามา องเจียวเชงหนึ่ง

จึงบอกว่า ทางอื่นจะไปนั้นเหลือบัญญา ล้วนซอกผาเดินยาก
ลำบากใจ เห็นแต่ทางดังชัวรายรื่น ภูมิพื้นเตียนกว้างเปน
ทางใหญ่ ถึงฆ่าค็กจะกั้นสกัดไว้ พอจะตีออกได้ในทางนั้น นาง
เลียวหวนฟังว่าเกษมสันต์ จึงให้บันบัดสัดจรจรัญ เปนทัพหน้าผายผัน
นำทางไป นางเลียวหวนยกกระบวนทัพหลวง เดิรรีบล่วงตาม
ทางหว่างไสล ฮูหลีเบจันตามควรไล เปนทัพหลังไปไม่รอรั้ง
ครั้นเดินทัพมาเลียงฆ่าค็ก โห่ฮึกยกมาทั้งหน้าหลัง ปิดทางขวาง
หน้าดาบ่ระดัง ข้างหลังก็ไล่ชิดติดตามมา นางเลียวหวนคิดหวั่น
พรั่นใจ เห็นบรรไลยไม่รอดสังขา แล้วคิดไปไหนๆ จะมรณา จะให้
ชื่อลือชาผีมือไว้ จึงขับม้าพาทหารพ้นผ่า จะออกมาจากที่ล้อม
ก็ไม่ได้ ฆ่าค็กแชงชันกั้นทางไว้ ทหารไม่รอได้ต้องถอยมา จะหนี
ไปทางไหนก็ไม่ได้ ฆ่าค็กตามไปล้อมแน่นหนา สิ้นคิดขัดสน
จนบัญญา ไม่รู้ว่าจะทำประการใด นางเง็กเองมีบัญญา
อัชฌาไครย ครั้นเวลาสุริยาลับแสงไป เห็นโคมใหญ่บนเขาเปน
สัญญา ถ้านางกิมฮวยกงจุอยู่ที่ใด โคมนั้นก็ไปอยู่ข้างหน้า นาง
รู้แน่แท้เทียงไม่สงกา โคมสัญญาฆ่าค็กเขาทำไว้ จึ่งบอก
นางกิมฮวยกงจุ จะสู้อยู่อย่างนี้เห็นมิได้ ฆ่าค็กจุดโคมสัญญาไว้
ท่านไปไหนโคมนั้นเปนสัญญา นางเลียวหวนฟังนางเง็กเองว่า
ดูไปก็ได้เห็นประจักษ์ตา จึงปรึกษาจะทำประการใด นางเง็กเอง

มีบัญญาอัชฌาไครย จึงว่าตัวข้าขอบรรไลย แทนคุณที่ท่านได้
มีไว้นั้น จงถอดเครื่องแต่งตัวของท่านมา ให้ข้าแต่งแปลงกาย
เปนตัวท่าน กับทหารถืออง แม่ทัพนั้น นำหน้าผายผันไป ทางใด
ฆ่าศึกก็จะคิดลำคัญว่า ตัวข้าเปนท่านแม่ทัพใหญ่ ก็จะหลงตาม
ล้อมตัวข้าไว้ ท่านเห็นทางใดว่างไป ทางนั้น ท่านจงรีบรัน
ให้พ้นไภย อย่าอาไลยตัวข้ายอมอาสัญ ขอไว้ชื่อให้ลือทั่วสามัญ
ว่าสัจธรรม์รักนายสู้วายปราณ นางเสียวหวนตอบวาจาว่า ขาน
ครั้งก่อนนางเอียเพียงก็วายปราณ ด้วยการรับอาศาทำหน้าไป
ครั้งนี้เจ้าคิดหมายจะตายแทน เวลาเราคับแค้นถึงตักไษย คุณ
เจ้าเหลือล้นเปนพ้นไป ข้าจะสู้บรรไลยเสียด้วยกัน นางเจ็กเอง
กล่าววอนผ่อนผัน ตัวข้าถึงว่ารอดชีวัน คุณนั้นก็ไม่เห็นเปนอย่างไร
ด้วยบิดามารดาข้าไม่มี ตัวท่านนี้มีมารดาเปนใหญ่ ถ้าแม้นท่าน
อาสัญบรรไลย ผู้ใดจะประดิบดิชิ่งมารดา ประการหนึ่งถ้าท่านนั้นยังอยู่
พวกนายหมู่พหลพลซ้ายขวา ได้เปนหลักพักพึ่งชิ่งชีวา ภายน่า
ไปจะได้แก้แค้นมัน ถ้าย่องหยกชีวังยังไม่ม้วย จะได้ช่วยให้
สุขเกษมสันต์ ไม่อับอายขายหน้าคนสามัญ ชีวันข้ามรณาไม่
อาไลย นางเสียวหวนพ้ง ว่าน้ำตาไหล จึงตอบรสพจนาว่าไป
เปนผู้ใหญ่แม่ทัพบังคับการ มาทำสงครามด้วยความแค้น ตอบแทน
ฆ่าศึกชิ่งอีกหาญ จะมารักชีวิตไม่คิดการ ให้ทหารตายแทน

ไม่อาไลย ถึงจะตายก็ไว้ชื่อให้ปรากฏ คิดแทนทดไว้ศักดิ์
กว่าตักไษย ซึ่งเราจะให้เจ้าตายแทนไป ผิดวิไสยแม่ทัพ
บังคับการ นายกองทั้งหลายผ้ายทหาร พังกงจูเสียวหวน
บัญชาการ ว่าขานกับนางเง็กเองนั้น ต่างคนวอนว่านาง
เสียวหวน พวกข้าเห็นควรจะผ่อนผัน ตามคำนางเง็กเอง
ซึ่งว่านั้น เห็นว่าชีวันไม่บรรไลย ประการหนึ่งถึงนางเง็กเอง
นั้น จะรบลู้อยู่กับท่านจนตักไษย ชื่อเสียงก็ไม่มีล้ลับไป ไม่
เหมือนได้ตายแทนตัวท่านนั้น จะมีชื่อลือชาปรากฏยุ่ ว่าคน
กตัญญูลู้อาสัญ แทนคุณเจ้านายวายชีวัน ข้าเห็นพร้อมกัน
ทั้งสิ้นนี้ กงจูเสียวหวนนวลฉวี พังนายทัพพูดจาพาที ก็เห็นดีรับ
ยอมด้วยพร้อมใจ นางเสียวหวนชวนเง็กเองลงจากม้า ขอขมา
ด้วยจิตร์พิไสมย แล้วเปลื้องเครื่องแต่งตัวออกทันใด เอาส่งให้
แก่นางเง็กเองนั้น นางเง็กเองปรีดิ์เปรมเกษมสันต์ คำนับรับ
เครื่องแต่งตัวพลัน ขึ้นม้าผายผันไปทันที ให้ทหารถือธงตรงไปหน้า
แปลงกายาเหมือนเสียวหวนนวลฉวี ตีแยกไปในทางหมู่ไพรี
ไม่มีใจครั้นคร้ามขามผู้ใด ทหารจูกัดถงไม่สงไสย เห็นนางเง็กเอง
ยกพลไป สำคัญใจว่านางเสียวหวนนั้น จึงให้โคมสัญญาโยอาล้อม
โอบอ้อมมิให้นางผายผัน ระดมพลล้อมไว้หลายชั้น โห่สนั่น
เร่งเร้าเข้ารอนราน นางเง็กเองเร่งพหลพลทหาร สู้ฆ่าศึกไม่
นึกกลัวมรณปราณ แทงทหารจูกัดถงปลงชีวา สิ้นกำลังที่จะยุ่

ต่อสู้รบ อ่อนซบแทบชีวังดับสังขา เห็นไม่รอดเชี่ยวสอให้มรณา โยธาแตกยับทั้งทัพไชย นางเสี่ยวหวนเห็นเปนที่ก็หนีได้ มาถึงท่าแม่น้ำจะข้ามไป จ้างเรือเขาให้ส่งไพร่พล ครั้นถึงฝั่งตั้งค่ายคอยทหาร เร่งการข้ามรับกันสับสน ลงเรือมาได้พร้อมไพร่พล ตรวจคนล้มตายเสียหลายพัน ครั้นรู้ว่าเจ็กเองเชือดคอตาย คิดเสียดายวิโยคโศกศัลย เสียใจโสกาอาลัย รำพรรณถึงความดีซึ่งมิไว้ แล้วพูดว่าเรามาครั้งนี้นั้น ก็หมายมั่นจะช่วยย่องหยกได้ กลับมาพากันม้วยบรรไลย ถ้าแก้แค้นไม่ได้ก็อายมัน จะสู้ทำสงครามตามย่องหยก รีบยกทัพมาฆ่าให้อาสัญ พูดแล้วสั่งพลจรจรัญ กลับคืนเขตร์ขันธ์ในทันใด ฝ่ายบ๋วยเองจูกัดถงคิดสงไสย ด้วยเห็นนางเสี่ยวหวนนั้นหายไป ครั้นอุไทยส่องฟ้าพนาวัน พอทหารสืบการมาบอกว่า นางเสี่ยวหวนฆ่าชีวาม้วยอาสัญ เมื่อขะณะอยู่ในที่ล้อมนั้น ก็พากันดีใจรีบไคลคลา มาเห็นนางเจ็กเองนอนตายอยู่ มิได้รู้อุบายคิดหมายว่า นางเสี่ยวหวนได้เปลื้องเครื่องแต่งมา กับโยธาคืนหลังยังเขตร์คัน

ฝ่ายย่องหยกปรีดิ์เปรมเกษมสันต์ กับนางบ๋วยกงจูคู่ชีวัน พากันยิงสิงห์สัตว์เบ่งสุขใจ แต่ฝ่ายข้างนางบ๋วยกงจูนั้น ใช้คนลอบผายผันไปถามไถ่ ได้ความชัดแจ้งไม่แคลงใจ ว่าเสี่ยวหวนบรรไลย์ยินดี จึงอุบายพูดกับย่องหยกว่า ท่านกับข้าเปนสุขเกษมศรี

ช้านานประมาณหลายราตรี บ่วยเองจะมีวิตกไป ย่องหยกนั่ง
พึงภรรยาว่า ไม่รู้กลมารยาอัชฌาไสย ก็เห็นจริงพากันกลัว
ครวญไล พร้อมบ่าวไพร่มาเขาเทียนเบี้นั้น ครั้นถึงจึงไปยังที่อยู่
แล้วนางบ่วยกงจุลอบผายผัน ไปหาจูกัดถงบ่วยเองนั้น ถามกัน
ถึงเรื่องซึ่งมีไชย จูกัดถงจึงแจ้งแถลงไข ให้กงจูรู้เรื่องประจักษ์ใจ
ตามได้รณรงค์สงครามกัม แล้วว่าตั้งแต่วันนี้ไป ท่านจะได้
เป็นสุขเกษมสันต์ อยู่ด้วยย่องหยกทุกคืนวัน ไม่มีใครเกียจกัน
ฉันทา บ่วยกงจูผู้ยอดเสนหา ได้พึงสมจิตร์คิดปรีดา จึงปรึกษา
จูกัดถงไปทันใด ความนี้ข้าจะบอกกับย่องหยก หรือจะให้บิดปก
เป็นไฉน ท่านจงชี้แจงให้แจ้งใจ จะคิดฉันใดด้วยบัญญา จูกัดถง
พึงความถามปรึกษา จึงห้ามไว้มิให้ไปพูดจา ให้ย่องหยกรู้ว่า
ประการใด เวลาอื่นข้าจะเชิญย่องหยกมา กินโต๊ะพูดจาปราไส
มิให้ย่องหยกคิดแหนงแคลงใจ ว่าเราให้ไปฟื่อลวงหลอกมา
ให้เห็นเป็นแต่ผ้ายนางเสียวหวน ยกทัพมาก่อกวนด้วยหึงสา
ครั้นเสียทีเชือดสอมรณา จะมาว่าพวกเราประการใด นางบ่วย
กงจูผู้เป็นใหญ่ พึงอาจารย์พาทีก็ดีใจ จึงลาไปที่อยู่ของตัวนั้น

(เรื่องนี้ยังจะมีต่อไป)

ศิลาจารึกภาษาไทยหลักที่ ๑

คำถวายไชยมงคลบังเกิดอัฐศก ๑๒๑๘

ขอถวายพระพรชัยสวัสดี แด่จักรพรรดิ์จอมวงษ์องค์ไอสุริย์กษัตริย์ในทั่วหล้าไม่มาปูน ทรงอนุกูลชาวประชาสถาวร พระเดชาบารมีเป่นที่ยิ่ง ทั้งชายหญิงพลอยสุขสโมสร ไม่เคืองเข็ญเย็นทั่วทั้งนคร พลากรแซงขันกระชั้นเอย

อ่อนคิโรตม์โลกนตยงกชมาศ ผ้าพระยาทนรินทร์ปีนสยาม ทุกประเทศในเขตรนิคมคาม มาประณามยอหัตถ์นมัสการ พระเดชตระแบ่ไปทั่วทิศ เรืองฤทธิรุ่งโรจจำรัสหาญ พระคุณนั้นอนนต์พ้นประมาณ ทรงพระญาณล่องทั่วธรณี ใครกอบกิจดีร้ายในกายนั้น พระทรงธรรม์แจ้งในเบื้องบทศรี ใครประพฤติสัมมาจารี พระภูมีอนุกูลภูลรางวัล ใครประกอบกิจชั่วมัวโมหะ ลงโทสะตามโทษน้อยมหันต์ ทั่วทั้งอาณาจักร์เขตรคัน เกษมสันต์ศิริสุขสวัสดี ชุกเข็ญบำราศขาดไกษย ทั่วไพทมโนรมย์เรืองศรี ขาดลำเค็ญเย็นทั่วธเรศตรี การใดมีประโยชน์แด่ประชา พระทรงดำริโดยการุญ สมบัติบุรณ์ทั่วกันต่างหรรษา ทรงบำรุงขอบ

ขัณฑสีมา เสพสุขาทั้วภพสบสากล อุปถัมภ์ชีพราหมณาจารย์ ให้อิ่มด้วยทานอำนวยผล เลี้ยงโลกศาสนาภูวดล คุณอนนต์ สุดที่จะคะณะนา พระดำรงทศพิธราชธรรม์ ฤทธิ์อนันต์ริปุ่อ่อนเกษา พระเดชประดุจดวงสุริยา สอดส่องโลกาให้ถาวร พระยศพระจงยืนกัลปา สูญสิ้นอากาศดินแลสิงขร พระเดชจงชชาย กำจร สถาพรอยู่สหรรสพรรษ เอย

อัญขยมบังคมบรมนารถ อาเคียรพาดพรสวัสดิ์ทิพัฒน์ถวาย จงเปนสุขโรคไภย์อย่าใกล้กลาย ทั้งอันตรายอย่าแผ้วผ่านธุลี พระปกครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ ทุกข์แคล้วคลาดเปนสุขเกษมศรี ทรงปรายปรามฆ่าศึกล่าไพรี สยองหนีพระเดชไม่พะพาน ประเทศราชย่อมขยาดเกรงพระเดช มาน้อมเกษสามิภักดิ์สมัคสมาน ต่างถวายเครื่องราชบรรณาการ ถนิมมาลย์ตกแต่งเปนเงินทอง พวกพานิชไปมาได้ค้าขาย แสนสบายต่างซื้อซึ่งสิ่งของ บรรทุกลงลำเภาดังใจปอง พาลอยล่องออกขายกรุงลอนดอน ขอ อัญเชิญทวยเทพทุกแห่งหน อยู่ไพรสณฑ์แลสถิตย์เนินสิงขร มาประชุมช่วยอำนวยอวยไชยพร ถวายพระภูธรในโรงคัล อัญเชิญทั้งพระกาละไชยศรี อันศักดิ์สิทธิ์ฤทธีใหญ่มหันต์ ขอ อัญเชิญอีกพระทรงเอราวรรณ มาพร้อมกันวันเฉลิมพระชนม์เอย

ขอน้อมเกล้าบังคมบรมนารถ พระจอมราชวาไชยมไหสูรย์
พระปกครองไพร่พ้าอาณุกูล ได้สมบูรณ์ผาสุกทุกนิรันดร์
ทุกประเทศมาประณตบทศรี ขอพึ่งพระบารมีเกษมสันต์
ได้อยู่เย็นเปนสุขสนุกครัน พระเกียรติน้นภาชาท้วหล้าเอย

สรวมไหเทวราชทุกสถาน สถิตย์วิมานเมืองแมนแดนสวรรค์
ท้วทิศาบ้าไม้แลไพรวัน ทุกเขตรคันจังหวัดบัดพี ขอเชิญช่วย
อภิบาลพระผ่านเกล้า ทุกค่ำเช้าเจริญสุขเกษมศรี ทั้งโรคัน
อันตรายอย่าย่ายี ใต้เบื้องผ้าธุลีพระทรงธรรม์ ให้พระองค์
ดำรงเสวตรฉัตร ผ่านสมบัติอยุทธยาเยศพิเศษสรร ได้ครอบครอง
ไพร่พ้าท้วสาบัญ ดังฉัตรกั้นเกษเกล้าชาวประชา สมณะพราหมณ์
ชีมีความสุข บันเทาทุกข์เริงรื่นชื่นหรรษา จงขจัดอุบัทว์ให้
ไกลบาทา อยุทธยาเย็นยิ่งทุกสิ่งเอย

ถวายบังคมสมเด็จพระจอมภพ มกุฎจบสยามเลิศประเสริฐศรี
ขอแต่งกลอนถวายในใต้ธุลี ต่างมณีธุปเทียนเครื่องบรรณา
ทรงโปรดตั้งโรงสกูลภูลสวัลย์ บรรจงจัดสิ่งล้วนควรศึกษา ทั้ง
เงินเสื้อหมวกอาหารประทานมา ทรงมหาคุณล้นพ้นประมาณ
จะเปรียบด้วยภูผาก็กว่าหนัก อาณาจักรก็ไม่เทียบเทียมสมาน
ทั้งสุเมรุแมนสวรรค์ชั้นวิมาน ไม่เทียบคุณทรงญาณจอมไพท

ขอพระองค์จงยืนพระชนม์พรรษา ยิ่งสดาเนื่องนานกาลไสมย
ข้านักเรียนอาเศียรพาดแก่จอมไกร ทั้งเทวาจงอวยไชยถวายพร
ให้พระปิ่นบดินทร์มไหสูรย์ อย่าอาดูรจงเป็นสุขสโมสร เชิญเทพ
ช่วยอวยไชยถวายพร แด่จอมมิ่งมหิศรสยามเอย

โอนย่อนอุดมงค์ลงกรายบาท ภูวนารถบพิตรอดิศร ซึ่งดำรง
อยุทธยาสถาวร เป็นนครเลิศลบภพไตร ทวยเพพที่สถิตย์
เสวตรฉัตร บำรุงรัตน์ปรางมาคจำรัสไข เชิญช่วยอวยพร
ถวายไชย แด่จอมไกรธิบดินทร์ปิ่นประชา ทั้งเทเวศร์ที่สถิต
แมนสวรรค์ ชวนกันสมรเสริญยนเวหา ยืนพระชนม์อยู่ถึงร้อย
สังวัจฉรา เป็นเกียรติยศแก่อาณาประกฏเอย

ขอเรียงพจน์บทอักษรกลอนตลาด บังคมบาทพระนะรินทร์ปิ่น
สยาม ได้ปกครองไพร่ฟ้าสง่างาม นิคมคามเขตร์ขัณฑสีมา ทรง
โปรดเกล้าชาวราษฎร์ประสาทน์สั่ง ให้แต่งตั้งโรงสกูลที่ศึกษา
มีเมธีชี้แจงแห่งกิจจา ให้ราษฎร์เรียนวิชาหนังสือไทย ทรง
สละพระราชทรัพย์หลวง ไปจ่ายให้ครูทั้งปวงตามวิไสย ราษฎร
ยินดีมีน้ำใจ ได้เข้าเรียนหนังสือไทยในสกูล ท่านตั้งแบบให้
เรียนเขียนอักษร เป็นคำกลอนสุภาพไม่สายสูญ ไปเบื้องน่า
ที่ได้เรียนตามสกูล ได้เพิ่มภูลสั่งสอนกันต่อไป คงเอาแบบ
อย่างนี้เป็นที่ตั้ง ได้สอนสั่งเรื่องนี้อย่าสงไสย บุญพระบารมี

สู้แผ่ไป ทั้งเหนือใต้ทั่วทิศคิดโปรดปราน ชาวประเทศเขตร์แดนแว่นแคว้นนอก มาบางกอกรู้แจ้งแถลงสาร ว่ากรุงศรีอยุทธยามีอาจารย์ ประกอบการเรียนวิชาอักษรไทย ทรงโปรดปรานชาวประชาหมู่ข้าเจ้า แต่นี้เล่าฟูเฟื่องประเทืองไหว ได้ความรู้จากครูท่านสอนไป ท่านโปรดให้ชาวประชาทั่วสากล ขอพระเดชยิ่งล้ำในใต้หล้า ให้ฦๅชาปรากฏทุกแห่งหน ทั้งสี่ทิศจะต่อฤทธิ์ภูวดล ให้พ่ายแพ้ทุกตำบลอย่าทานเอย

ขอน้อมเกล้าบังคมบรมนาถ แทบฝ่าบาทภูมินทร์ปิ่นไอสูรย์ พระโปรดเกล้าให้ตั้งโรงสกุล บริบูรณ์ชื่นชมด้วยยินดี ขอพระชนม์ยาวยืนหมื่นปีเศษ ขอพระเดชเฟื่องฟุ้งทั้งกรุงศรี ขอพระยศอย่ารู้สูญภูลทวี ทั้งพระเกียรติยารมีฟุ้งขจร ขออัญเชิญทวยเทพทุกแห่งหน ซึ่งสถิตย์อยู่บนเนินสิงขร จงมาช่วยบำรุงกรุงนคร ให้ถาวรคิริสุขสวัสดี อันคัตรูประจามิตรที่คิดร้าย จงบังเกิดอันตรายพ่ายแพ้หนี เหล่าข้าราษฎร์อยู่ใต้บาทฝ่าธุลี จึ่งได้มีความสุขทุกตัวคน เหล่าพ่อค้าพานิชมาซื้อขาย ไม่เว้นวายว่างเวลาน่าฟ้าฝน ด้วยพระเดชปกแผ่ทั่วสากล ทุกตำบลแว่นแคว้นแดนนคร เหล่าข้าบาทนักเรียนอาเคียรพาด ขอจงมาบาทภิยโยสโมสร ตัวข้าบาทชื่อเฮงเพียงแต่งกลอน ถวายพระภูธรบวรเอย



หนังสือ เจ้าพระยาอรรคมหาเสนาธิบดีอภัยพิริยปรากรมพาหุ สมุหพระกระลาโหม มาถึงเจ้าพระยาศรีธรรมศุกราช ชาติเดโชไชยมหัยสุริยาธิบดี อภัยพิริยปรากรมพาหุ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช

ด้วยทรงพระกรุณาดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อม สั่งว่าเป็นอย่างธรรมเนียมสำหรับแผ่นดินสืบๆกันมา ผู้จะรักษาขอบขัณฑเสมาต่างพระเนตรพระกรรณ์ มีราชการสงครามมาก็จะเอาชีวิตรเป็นแดน แลซึ่งเจ้าพระยานครบอกกล่าวโทษพระยาพัทลุงเข้าไปนั้น ครั้นเอาตัวพระยาพัทลุงเข้าไปถามไล่เลียงก็ผิดจริง หนักไม่เอาเบาไม่สู้เป็นคนโลเลหาเอาการแผ่นดินไม่ ถึงครั้งอ้ายพม่าๆ ตีเมืองนครเล่า ถึงมาทว่าจะสู้ไม่ได้ก็ไม่รักษาตัวแลยกไว้ ไปประสมประสารให้อ้ายดึงไช ขี่คอช้างผิดอยู่ครั้งหนึ่งแล้วๆ ก็หามีความชอบต่อแผ่นดินแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งมาไม่ แต่หากทว่าทรงพระมหากรุณาเห็นว่าเป็นกรมการผู้ใหญ่มาจึงชุบเกล้าชุบกระหม่อม ปลูกเลี้ยงให้มียศนาถาศักดิ์จะให้ทำนุบำรุงสมณะชีพราหมณ์อนาประชาราษฎร รักษาขอบ

ขัณฑเสมา ลือไป บัดนี้ก็หาทำได้ไม่ แต่ศึกอ้ายแขกโกหกขี้ร้ายกว่าทุกภาษา ยังย่อท้อถึงเพียงนี้ ครั้นจะละไว้การสงครามจะมีไปภายน่า เจ้าเมืองกรมการผู้รักษาขอบขัณฑเสมาซึ่งเป็นเขื่อนเพ็ชร์เขื่อนขัณฑ์จะดูเยี่ยงอย่าง ให้ลงพระราชอาญาเฆี่ยนพระยาพัทลุงห้าสิบที ถอดเสียจากราชการเอาตัวจำไว้ บัดนี้ให้หลวงภักดีสมบัตินายกองค่ายส่วยดีบุกออกมาให้เจ้าพระยานครแต่งกรมการกำกับด้วยหลวงภักดีสมบัติ ออกไปรับราชยาทว์เอาทัพย์สิ่งของทองเงินผ้าพรรณนุ่งห่มบุตรภรรยาทาษชายหญิงช้างม้าโคกระบือเข้าไปเป็นหลวงให้สิ้นเชิง แลเลขเมืองนครซึ่งติดพระยาพัทลุงไปมากน้อยเท่าใดนั้น ให้เจ้าพระยานครเอากลับคืนมาไว้ณะเมืองนครให้สิ้นตามเดิม ได้มีตราไปถึงเมืองพัทลุง ให้กรมการกำกับรับพระยาพัทลุง แลให้กรมการเมืองพัทลุงส่งเลขเมืองนครซึ่งติดพระยาพัทลุงไป ให้เจ้าพนะรานครตามเดิมด้วยแล้ว ครั้นหนังสือนี้มาถึงวันใด ก็ให้ทำตามจงทุกประการ หนังสือมาณวันพฤหัศ เดือนสิบเอ็ด แรมสิบเอ็ดค่ำ จุลศักราช ๑๑๕๔ ปีชวดฉัตวาศก

หนังสือ เจ้าพระยาธรรมมหาเสนาธิบดี อภัยพิริยปรากรมพาหุ สยุหพระกระลาโหม มาถึงพระยาศรีธรรมศุกราช ชาติเดโชไชย มไหสุริยาธิบดี อภัยพิริยปรากรมพาหุ พระยานครศรีธรรมราช

ด้วยทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า ณวันเดือนห้าแรมสิบค่ำปีขาลสัมฤทธิศก พระยาถลางกรมการบอกหนังสือให้ขุนสุรินทร์ถือเข้ามาเปนใจความว่า อยู่ณวันเดือนห้าขึ้นสิบค่ำปีขาลสัมฤทธิศก จีนขุนวิเสศเหลกกับฝั่งเจ็ดคนขี่เรือเรวมารับจีนนายเรือชุยชาชิง เข้ามาค้าขายณะเมืองภูงาไปณะเมืองเกาะหมาก พระยาถลางกรมการถามขุนวิเสศได้ความว่า จีนอีเซงนายอากรรังนกเมืองพม่า จ้างจีนบ่าก้าวซึ่งอยู่ณะเมืองพม่าให้คอยดีจีนกองตระเวรเมืองภูงา จับเอาตัวขุนศรีวิเสศให้จงได้แล้วว่าอ้ายพม่าจะเกณฑ์กองทัพมาตีเมืองภูงาด้วย เมื่อจีนขุนวิเสศออกเรือมานั้น เห็นเรืออ้ายพม่ามาถึงเมืองเกาะหมากสิบแปดลำ ประมาณคนลำละสามสิบคน แล้วมีหนังสือจีนลูกค้าชาวเมืองเกาะหมาก มาถึงจีนพรรคพวกญาติพี่น้องซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ณะเมืองภูงาว่า เจ้าอังวะมีตราลงมาถึงเมืองย่างกุ้ง เมืองทวาย เมืองมะริด เกณฑ์คนสามพันออกลาดตระเวรติดตามจับเอาจีนกองตระเวร แล้วให้ตีเอาเมืองภูงาในเดือนห้าปีขาลสัมฤทธิศก มีข้อความแจ้งมาในหนังสือบอกพระยาถลาง

ดังนี้ เห็นว่าอ้ายพม่าเสียที่มีความเจ็บแค้น จะมาติดตามเอาตัวจีนกองตระเวน ถ้าได้ทีก็จะตีเอาเมืองภูงาด้วย สมกับหนังสือจีนลูกค้าชาวเมืองเกาะหมาก ซึ่งให้มาถึงจีนญาติพี่น้องซึ่งอยู่ณะเมืองภูงา แต่ทว่าเห็นศึกจวนมรสุมคลื่นลมฝ่ายทะเลตวันตกกล้า จะยกเปนกระบวนทัพใหญ่มานั้นมิได้ จะเปนแต่กองโจรจู่โจมเข้ามาจับพวกจีนกองตระเวน ถ้าได้ทีก็จะพลอยตีเอา เมืองภูงานั้นจะไว้ใจแก่ราชการมิได้ ให้เกณฑ์กองทัพเมืองนคร จัดแจงเรือแลเสบียงอาหารเตรียมไว้ณะเมืองตรังให้พร้อม ถ้าพระยาถลางกรมการยกข้อราชการมาถึงเมื่อใด ให้พระยานครแต่งพระหลวงขุนหมื่น กรมการที่เปนคนมีสติปัญญากล้าแข็งเปนนายกองคุมไพร่พลกองทัพเมืองนคร แบ่งขึ้นไปช่วยรบพุ่งป้องกันรักษาเมืองภูงา เมืองตะกั่วทุ่ง เมืองตะกั่วป่าให้ทันท่วงที แลณะที่เมืองตรังนั้นจะไว้ใจมิได้ ก็ให้พิทักษ์รักษาไว้ให้มั่นคง อย่าให้เสียทีแก่อ้ายพม่าข่าศึก บัดนี้โปรดให้พระยากลาโหมราชเสนาเปนแม่ทัพ ยกยกมาคุมกองทัพเมืองไชยายกขึ้นไปช่วยเมืองภูงาด้วยแล้ว แลตราเมืองพัทลุงเมืองสงขลาซึ่งให้เกณฑ์กองทัพเตรียมไว้นั้น ถ้ามาถึงเมืองนครวันใด ก็ให้พระยานครแต่งหลวงขุนหมื่นถือตราไปส่งให้เมืองพัทลุงเมืองสงขลาโดยเร็ว หนังสือมาณะวันเสาร์ เดือนห้า แรมสิบสองค่ำปีชวดสัมฤทธิศก

ลับ! รายงานการประชุม

ครั้งที่ ๔

วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๖

ได้มีการประชุมกรรมสัมปาทิกสภา ณ หอพระสมุดวชิรญาณ เวลาย่ำค่ำ ๒๙ นาที เปิดประชุม

ผู้ที่ได้มาประชุม คือ :-

๑ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าประวิตรวัดโนตม สภานายก

๒ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ สาราณียกร

๓ เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ผู้ช่วยสาราณียกร

๔ หม่อมเจ้าอลังการ ผู้ช่วยบรรณารักษ์

๕ พระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียร ผู้ช่วยปฏิคม

กรรมสัมปาทิกที่นอกจากมาประชุมนี้ ต้องโดยเสด็จพระราชดำเนินประพาสประเทศยุโรปทั้งสิ้น

ข้อความที่ได้ปรึกษาตกลงกันในที่ประชุมนั้นดังนี้

๑ เรื่องเลขาธิการแลเหรัญญิก ซึ่งต้องตามเสด็จพระราชดำเนินประเทศยุโรป น่าที่ยังว่างอยู่ยังหาได้เลือกผู้ใดแทนไม่ จึ่งตกลงให้พระยาอนุรักษ์ราชมณเฑียร ผู้ช่วยปฏิคม แทนเลขาธิการ

ให้มีจดหมายไปเชิญหลวงปกิจอังกนี เปนผู้แทนเหรัญญิกต่อไป

๒ เรื่องเงินค่าพระรูปสภานายก ๔ พระรูป ซึ่งได้ให้ห้างบี, กริม เปนผู้สั่ง บัดนี้รูปเขาก็ได้ส่งเข้ามาตั้งแต่บีรัตนโกสินทรศก ๑๑๓ นั้นแล้ว รวมเปนเงิน ๘๓๑ บาท ยังหาได้ให้เงินเขาไม่ จึ่งตกลงให้จ่ายเงินหอพระสมุดใช้เขาเสียให้เสร็จ

๓ เรื่องนายวิสุตรมณเฑียร (ซุ่ม) นายจำเนียรสรพล (เชียร) สมาชิกของหอพระสมุด ซึ่งมีความผิดในราชการนั้น ตกลงเห็นพร้อมกันว่า ไม่ควรจะให้เปนสมาชิกหอพระสมุดต่อไป ให้ถอนนามออกเสียจากสมาชิกหอพระสมุด

๔ เรื่องเงินค่าเกมบิลเลียดของหอพระสมุด ได้คั่งค้างสะสมอยู่มาก ได้มีใบเตือนไปเตือนหลายครั้งหลายหนแล้ว ก็ไม่นำเงินมาชำระให้เปนการเสร็จเรียบร้อยได้ ทำให้เปนความลำบากแลเสียเวลามากที่สุด เรื่องนี้ตกลงสาวาณิยกรทรงรับเปนพระธุระจัดแจงต่อไป

๕ การที่จะทำห้องสำหรับอาบน้ำ ซึ่งได้ตกลงกันในที่ประชุมว่าให้นายเปลี่ยนเปนผู้เรียกช่างมาประมาณเสียก่อน ว่าจะต้องใช้เงินมากน้อยเท่าใด จึ่งให้มาหารือในที่ประชุมใหม่ บัดนี้นายเปลี่ยนได้เรียกช่างมาประมาณราคาเสร็จแล้ว รวมเบ็ดเสร็จ

จะต้องใช้เงินไม่เกินกว่า ๙๐ บาท จึงตกลงยอมให้นายเปลี่ยนเรียกช่างมาทำตามที่ได้กะราคาแล้วนั้น

๖ ผู้ที่สมัครจะเข้าเป็นสมาชิกของหอพระสมุดวชิรญาณในคราวประชุมนี้ ๒๒ ท่าน มีผู้นำแลรับรองกรรมสัมปาทิกสภาตกลงยอมรับให้เข้าเป็นสมาชิกของหอพระสมุด ให้ผู้แทนเลขาธิการมีจดหมายเชิญให้มาลงชื่อ แลส่งเงินตามธรรมเนียมหอพระสมุด

สาราณียกร ขอเลิกประชุม

สภานายก รับรอง

เวลาย่ำค่ำ ๔๗ นาที

เลิกประชุม



ตั้งแต่วันที่ ๑ ถึงวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ร, ศ, ๑๑๖ สมาชิกได้มายังหอพระสมุดวชิรญาณ ๑๒๐ ท่าน แลได้ลงชื่อ ๒๙๓ ครั้ง หนังสือไทยที่ได้ให้ยืมไป ๒๕๐ ครั้ง ๙๖ เรื่อง แลหนังสือต่างประเทศที่ได้ให้ยืมไป ๗ เล่ม ๗ เรื่อง แลขายหนังสือพิมพ์วชิรญาณรายเดือนเก่า ๑๑ เล่ม เงิน ๑๓ บาท ๔๘ อัฐ

ภาคีสมาชิก

ส่งเงินบำรุงปีที่ ๑๖ เงิน ๒๐ บาท คือ :-

พระยาสุรินทรราชเสนี	(ตุ้ย)	๑
พระเสถียรฐาปนกิตย์	(ชม)	๑
หลวงอำนาจณรงค์ราญ	(ปุย)	๑
นายเลื่อน มหาดเล็ก		๑
นายอรุณปรีชา		๑

ปกิณกะ

ภาคีสมาชิกขึ้นใหม่ ปีที่ ๑๖ คือ :-

พระยาสฤษดิพจนกร (เสง) เลขาธิการ นำ พระยาศรีสุริยราชวรานุวัตร (เชย) รับรอง

๒๓ พระยาธรรมวิจารณ์ (สุด)

๒๔ พระอุตรดิตถาธิบาล (ทับ)

๒๕ พระพิทักษ์ภูธร (ขร)

๒๖ พระตรอนตรีสิน (เกี้ยว)

๒๗ พระศรีพนมมาศ (พรม)

๒๘ พระสงครามภักดี (เพื่อง)

๒๙ พระบริรักษ์โยธี (ทองอยู่)

๓๐ พระสุนทรเทพ (สำเนียง)

๓๑ หลวงสำเริงนฤปการ (โพ)

๓๒ หลวงสำราญนฤปกิจ (เลี้ยง)

๓๓ หลวงประสงค์เกษมราษฎร์ (รวม)

๓๔ หลวงนุภาพพลภักดิ์ (เปลี่ยน)

๓๕ ขุนอักษรเลขา (รอด)

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ สภานายกทรงนำ หลวงจันทรามาตย์ (บ่ ล) รับรอง

๓๖ พระยากำแหงสงคราม (กาจ)

๓๗ พระยาสุริยเดช วิเศษฤทธิ์ (จันทร์)

๓๘ พระยารัตนากาศ (แก้ว)

ขุนลิขิตบรรณาลักษณ์ (ไข) นำ หม่อมอุตมพงษ์ เพ็ญสวัสดิ์ (ม, ว, ประยูร) รับรอง

๓๙ หลวงประเสริฐอักษร กรมการเมืองอินทรบุรี

หลวงบรรจงสารวินิจ (เอิบ) นำ นายพลพ่าย (จวง) รับรอง

๔๐ นายเจียด

นายนรินทร์ธิเบศร (ตึ๋ง) นำ นายพลพ่าย (จวง) รับรอง

๔๑ นายร้อยตรี นายรื่น

ขอบพระเดชพระคุณ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงบำรุง ได้พระราชทานเงินค่าแลกเรื่องต่างๆ สำหรับลงวชิรญาณ ตั้งแต่จำนวนปีที่ ๑๔- ๑๖ รวม ๓ ปี เป็นเงิน ๙๐ ชั่งถ้วน แก่หอพระสมุดวชิรญาณ

เพราะฉนั้น สภานายกจึงมีรับสั่งให้แจ้งความมาให้ทราบทั่วกันว่า ควรเป็นที่ระลึกถึงพระเดชพระคุณเป็นอันมาก

๓๒๔๒ ## ข่าวสิ้นพระชนม์และถึงแก่กรรม

กรรมสัมปาทิกสภามีความเสร้าโศกเสียใจด้วยพระบวรวงษ์เธอพระองค์เจ้าโอภาษไพศาลรัศมี ภาคีสมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณสิ้นพระชนม์วันที่ ๒๘ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๖

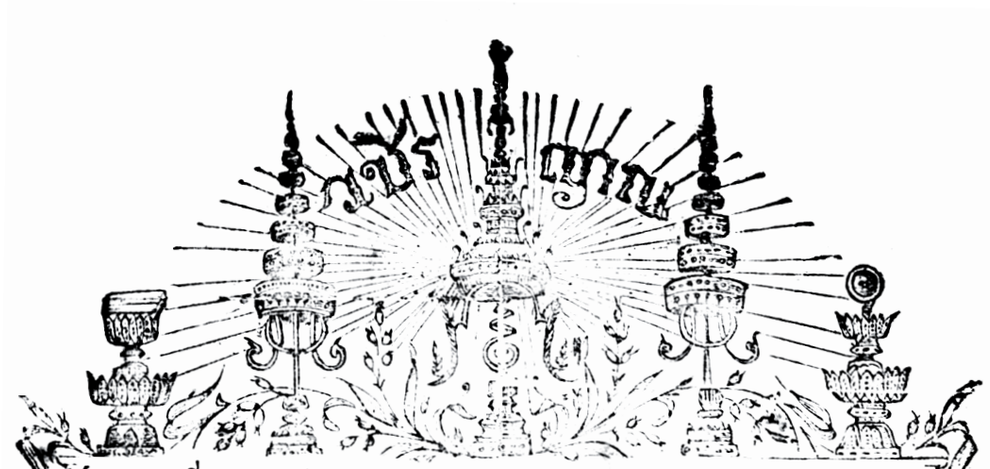
และพระยาอรรคราชนารถภักดี (เนตร์) ถึงแก่กรรมวันที่ ๒๗ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๖

และพระราชวรินทร์ (ว่าง) ถึงแก่กรรมวันที่ ๑๘ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๖

และขุนฤทธิราวี (พิกุล) ถึงแก่กรรมวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๖

จำหน่ายภาคีสมาชิก

ด้วยนายวิสูตรมณเฑียร (ชุ่ม) และนายจำเนียรสวัสดิ์ (เชียร) ซึ่งเป็นสมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณ มีความผิดในราชการไม่ควรจะให้เป็นสมาชิกหอพระสมุดต่อไป เพราะฉะนั้น ขอถอนนามออกเสียจากสมาชิกหอพระสมุด ตั้งแต่ปีที่ ๑๖ ของหอพระสมุดนี้ต่อไป



ตอนที่ ๓๓ เดือน มิถุนายน ร, ศ, ๑๑๖ ราคา ๑ บาท

บานเพนก

พระราชนิพนธ์ เรื่อง พระทันตธาตุ	น่า ๓๒๔๕
นกทำรังให้คนกินได้	น่า ๓๒๘๑
นิทานโวบินซันครูโซ	น่า ๓๒๙๒
เบ็ดเตล็ด	น่า ๓๒๙๙
โรโมยุเลียดคำกลอน	น่า ๓๓๐๕
คำถวายไชยมงคลบัวของอัฐศก ๑๒๔๘	น่า ๓๓๒๔
เรื่องโบราณ	น่า ๓๓๒๖
รายงาน	น่า ๓๓๓๗
แจ้งความ	น่า ๓๓๓๙

นายเปลี่ยนรวบรวมลงพิมพ์

โดยคำสั่งกรรมสัมปาทิกสภาหอพระสมุดวชิรญาณกรุงเทพฯ

ขายณหอพระสมุดวชิรญาณ และร้านขายหนังสือทั้งปวง

วชิรญาณ

ตอนที่ ๓๓

จำนวนเดือน มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๑๖

เรื่องพระทันตะธาตุ

หรือที่ชาวลังกาเรียกว่า ทาฒะ

อีกนัยหนึ่งเรียกเลือน ๆ ว่า ดาลาดา

เรื่องนี้เขามีหนังสือ เรียกชื่อว่า ดาลาดา วังสะ แต่ไม่ได้อ่านต้นฉบับ เข้าใจว่าคงเปนเรื่องปาฏิหาริย์ต่าง ๆ เช่นรัตนพิมพวงษ์เปนต้น ที่จะเก็บความมากล่าวบ้างบัดนี้ จากหนังสือฉบับหนึ่งซึ่งเขาแต่งในภาษาอังกฤษ เปนของพวกโซไซเอติการเล่าเรียนที่ถือสาสนาพระเยซูส์ได้แต่งแลลงพิมพ์เมื่อรัตนโกสินทรศก ๑๑๓ ในหนังสือนี้แต่งด้วยความมุ่งหมายที่จะยกเหตุผลแห่งความเชื่อถือในสิ่งซึ่งไม่น่าเชื่อของพุทธสาสนานิกชนในเมืองลังกา แลกล่าวต่อไปถึงหนังสือที่อ้างว่าเปนพระพุทธวจนะ เช่นคัมภีร์ไตรภูมกล่าวถึงโลกเปนอยู่อย่างไร ตามความคาดคะเนของคนโบราณที่ยังมีความสังเกตตรวจตราไม่พอ แลกล่าวถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งละเลียไม่ได้สั่งสอนให้นับถือผู้สร้างโลกดังนี้เปนต้น ซึ่งอาจจะแก้ได้ง่าย ๆ ในข้อที่ ๑ ว่าสาสนา

คฤสเตียน มีเครื่องที่อ้างว่าเป็นของเกี่ยวข้องด้วย พระเยซูส์ หรือนักบุญ มากยิ่งกว่าสาสนาพระพุทธ เรื่องที่น่าหัวเราะก็ไม่น้อยกว่า ในข้อสองเรื่องความรู้ว่าโลกนี้เป็นอย่างไร ก็ย่อมเซอะซะอย่างยิ่งเหมือนกัน คือแบ่งวันสร้างโลกใน ๖ วัน ไม่เสมอกันได้เป็นต้น แต่ในข้อสามผู้ที่กล่าวไม่รู้พุทธสาสนาเลย พูดข้างเดียวไม่ได้มุ่งต่อความจริง หรือความประพฤติที่เป็นธรรมอย่างหนึ่งอย่างใด เพราะฉนั้น ในเหตุเหล่านี้ไม่ควรจะต้องกล่าวถึงยกมาเป็นข้อวินิจฉัยอันใด

แต่ถึงหนังสือฉบับที่ข้าพเจ้าได้อ่านนี้ เป็นของผู้ซึ่งมีทิฏฐิอันกล่าวแล้วข้างต้นได้ แต่งก็จริง แต่มีข้อความที่คัดจากหนังสือเก่าๆ มีย่อดาลาดาวังสะ และจดหมายเหตุการพอที่จะรู้เป็นเค้า ไม่พักต้องอ่านหนังสือหลายเล่ม ข้าพเจ้าจะเก็บแต่ข้อความที่เห็นว่าจะต้องการรู้มากล่าว ไม่ได้คิดที่จะแปลหนังสือนั้นทั้งเล่มดังจะกล่าวต่อไปนี้

พระทันตะธาตุนี้ ได้กล่าวว่าเมื่อถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระพระอัฏฐิธาตุนอกจากที่เป็นเท่านั้น เหลือพระทนต์ ๔ องค์ กับพระอัฏฐิที่โหนกพระปรางทั้งสองข้าง และพระเศียรเจ้าประเทศราช ๘ องค์แย่งชิงกัน ภายหลังตกลงกันโดยสวัสดิภาพ แบ่งไปองค์ละส่วน ต่างองค์ต่างสร้างพระสถูปบรรจุไว้ พระบรมธาตุซึ่งเป็น

สำคัญนั้น คือ พระทนต์ทั้ง ๔ องค์หนึ่ง เทพยดาพาไป องค์ที่สอง นาคทั้งหลายพาไป องค์ที่ ๓ ตกไปเมืองคันธาระ อยู่ในตวันตกเฉียงเหนือแห่งชมพูทวีป องค์ที่ ๔ ตกไปอยู่กลิงคะ ทิศตวันออกเฉียงใต้ แห่งชมพูทวีป ข้อความทั้งนี้คัดมาจากหนังสือซึ่งเซอ มอเนียวิลเลียมส์แต่ง ว่าด้วยพุทธสาสนา

ว่าด้วยองค์พระทันตะธาตุ

ข้อความที่จะกล่าวต่อไปนี้ คัดจากหนังสือ ซึ่งเซอ เย เอมเมอซอนเตนเนนต์แต่งด้วยเรื่องเมืองลังกา ผู้นี้เปนคนรับราชการอังกฤษอาจที่จะหาผู้รู้ทั้งหลายช่วยสืบสวนทั้งฝรั่งแลลังกา หนังสือที่เขาแต่งว่าด้วยเรื่องเมืองลังกา เปนที่สรรเสริญว่าดีกว่าฉบับอื่นๆ ทั้งหมด

ตาลาดาวังสะนั้น เขาแต่งเปนกลอนภาษาลังกา เล่าเรื่องพระทันตะธาตุ ซึ่งเขาคเนกันว่าจะได้แต่งเมื่อพุทธศักราช ๘๕๓ ปีก่อนจุลศักราช ๓๒๘ ปี แลได้แก้ไขอีกในระหว่างพุทธศักราช ๑๐๐๒ แล ๑๐๒๐ ก่อนจุลศักราช ๑๗๙ ปี แล ๑๖๑ ปี ตามชาวลิงหฟีกำหนดว่า พุทธปรินิพพานก่อนคฤสตศักราช ๕๔๓ ปี ต้องกันกับเราเพราะฉนั้นหนังสือฉบับนี้คงจะได้แต่งภายหลังพุทธปรินิพพาน ๘๕๐ ปี คำแปลลงเปนภาษาบาฬี เรียกว่าทาฒะวังสะ ได้ทำเมื่อพุทธศักราช ๑๑๗๓ จุลศักราช ๕๖๒ ธัมมะกิตติเถระเปนผู้แปล ใน

รัชกาล แห่ง พระนาง ลิลาวดี ตาม ข้อความ ที่ กล่าว นั้น ว่า ภิกษุผู้ หนึ่ง ชื่อ เขมะเปน สาวก แห่ง พระพุทธเจ้า ได้ นำ พระทันตะธาตุ ออก จาก เชิง ตกอน แล้ว ถวาย แด่ พระเจ้า พรหมทัต พระเจ้า กรุง กะลิงคะ ใน พระนคร ทันตปุระ พระเจ้า แผ่น ดิน ได้ สร้าง วิหาร หุ้ม ด้วย ทอง ประดิษฐานไว้ เปน ที่ นมัสการ มา หลาย ชั่ว บุรุษ

ภาย หลัง พระทันตะธาตุนั้นตกไป ยัง กรุง ปาตลีบุตร ได้ สำแดง อิทธิ ปาฏิหาร เปน หลายประการ เมื่อ ทิ้ง ลงใน น่า เตาเพลิง ก็ บันดาน มี ดอก บัว เกิดขึ้น มา รับ ได้ ทด ลอง ประหาร ลง ที่ น่า แผ่น เหล็ก ก็ ปรากฏ ติด อยู่ใน แผ่น เหล็ก ไม่ มี ผู้ใด จะนำ ออกได้ จน สุภัทร ภิกษุ มา เชิญ ออก จึ่ง ออกได้ พระเจ้า คูหาสิวะ เจ้า กรุง กะลิงคะ จึ่งได้ เชิญ พระทันตะธาตุ นั้น คืน ยัง พระนคร ประดิษฐานไว้ใน วิหาร เก่า เมื่อ มี กอง ทัพ มา ประชิด พระนคร พระเจ้า คูหา สิวะจะ เสด็จ ออก ทำ สงคราม จึ่ง สั่ง พระราชโอรส เขย ผู้ มี นาม ว่าทันตกุมาร ผู้ เปน สามี ของ นาง เหมมาลาราชธิดา ว่า ถ้า หาก พระองค์ ปราไชย สิ้น พระชนม์ ชีพใน กลาง สนาม ยุทธ ให้ เชิญ พระทันตะธาตุ นี้ไป ยัง พระเจ้า กรุง ลิง หฬี ครั้น เมื่อ พระองค์ ปราไชย สิ้น พระชนม์ ชีพ ใน กลาง ค่ำ พระราชโอรส เขย แล พระราชธิดา ก็ ปลอม พระองค์ เชิญ พระธันตะธาตุไป ด้วย เมื่อ พบ สัตรู นาง เหมมาลา ก็ ซ่อน ไว้ ใน พระเมาลี ครั้น เมื่อ มา ถึง กรุง ตะมะลิตถิ ก็โดย สาน เภตรา ไป ยัง กรุง ลังกา

พระทันตะธาตุ ถึง กรุง ลังกา เป่น เวลา รัชกาล ของ พระเจ้า กฤตติ สิริ เมฆะวัณณะ ซึ่ง ประมาณว่าได้ ขึ้น ดำรงราช ใน พุทธศักราช ๘๔๑ ก่อน จุล ศักราช ๓๔๐ ปี สิ้นพระชนม์ ใน พุทธศักราช ๘๖๙ ก่อน จุล ศักราช ๓๑๒ ปี ทรง กระทำ สักการบูชา เป่น อันดี แล ป้อง กัน รักษา โดย กวด ขัน

ใน กาลนั้น เกาะลังกาได้ ความ เดือดร้อนยิ่ง นัก ด้วยทมิฬ ๒ จำมิตร มา เบียด เบียฬ พระเจ้า อัคร โพธิ ซึ่งได้ เสด็จ ขึ้น ดำรง ราช ใน ปี มี พุทธศักราช ๑๓๑๒ จุล ศักราช ๑๓๑ ไม่ สามารถ จะปราบ ปราม พวก ทมิฬได้ จึ่งได้ ย้าย พระราช ธานี จาก กรุง อนุราธปุระ ไป ตั้ง อยู่ ณตำบล โปลันนาระวะ พระราช ธานี ตั้ง อยู่ใน ที่ นั้น จน ถึง ปี มี พุทธศักราช ๑๘๔๖ จุล ศักราช ๖๖๕ มี ระหว่าง ที่ ต้อง ยก ย้าย อยู่ สอง ครั้ง ใน ปี ที่ กล่าวแล้วนั้น พระเจ้า ภุวะเนกพาหุ ที่ ๑ ย้าย พระราช ธานีไป ตั้ง ณตำบล ยาพาหุเป็นโกร แล ที่ ๗ ใน ขณะนั้น พวก บันดยัน ทั้ง หลาย ได้ ลอบ เข้า ตี พระนครได้ เชิญ พระทันตะธาตุ ไป ยัง ชมพูทวีป พระเจ้า ปรักกมพาหุ ที่ ๔ ได้ ดำรง ราช สนอง พระองค์ จึ่งได้ เสด็จไป ยัง กรุง มธุระ ว่า กล่าว ขอคืน พระ ทันตะธาตุ กลับ มา ยัง เกาะลังกา

ใน ที่ นี้ เตนเนนต์ ผู้แต่ง หนังสือ ได้ กล่าว ว่า เมื่อ เวลา กำลัง บ้าน เมือง เป่น จลาจล นั้น พระทันตะธาตุ องค์ที่ แท้ ได้ พาไป เที่ยว ซ่อนไว้ ณตำบล ต่าง ๆ ใน เกาะลังกา เป่น หลาย ตำบล คือ ตำบล แกน ดี

ลัพพารคาม แลโกติมาลัย ใน ภาย หลัง ที่ สุด เมื่อ พุทธ ศักราช ๒๑๐๓ จุล ศักราช ๙๒๒ พวกโปรตุเกส พบ เข้า ได้ พาไป ยัง เมือง ตัว ซึ่ง เปนเมือง ของโปรตุเกสอยู่ในชมพูทวีปฝ่าย ทิศตวัน ตก แล้ว มอบให้ แก่ ดอง คอนสแตนไตน์ เดอ บากันซา ซึ่ง เปนไวศรอย ผู้ ลำเร็จ ราช การ ฝ่ายโปรตุเกสใน เขตร์แดน อินเดีย สัง ฆราชโปรตุเกสได้ เผา เสีย ต่อ หน้าไวศรอย แล ขุน นาง เปน อัน มาก

อัน ตราย แห่ง พระทันตะธาตุ ซึ่ง เปน ที่ เลื่อง ภา นี้ เปน เรื่อง แปลก ประหลาด มาก พวกโปรตุเกสได้ แต่ง หนังสือ ต่าง ๆ กล่าว ถึง เปน ข้อ ความ มัน คง ได้ ความ เปน อัน พระทันตะธาตุ องค์ แรก นั้น ได้ สูญ สิ้นไปใน ปี มี พุทธ ศักราช ๒๐๔๓ จุล ศักราช ๘๖๒

เซอ เย อี เดน เนนต์ ได้ คัด ข้อ ความ จาก หนังสือ พงษาวดาร โปรตุเกส ซึ่ง เรียก ชื่อ ว่า ไดโค เดอเคาโต อัน เปน ผู้ มี ชีวิต อยู่ใน เวลา นั้น แต่ง เรื่อง ท่าลาย พระทันตะธาตุ อย่างไร มี เนื้อ ความ ว่า

พระเจ้า กรุง พม่า ได้ ทรง ทราบ ว่า พระทันตะธาตุ เปน ที่ นับถือ ทั่วไป ของ พุทธ สาสนิกชน มี ผู้ได้ไป ดัง นั้น จึ่งได้ รับ สั่งให้ หามา ติโน อาล ฟองโซ เปน คน พ่อ ค้าโปรตุเกส ซึ่ง เปน นาย กำปั่นไป ค้า ขาย อยู่ใน เมือง หงษาวดี ให้ กลับไป เมือง อินเดีย ขอให้ไวศรอย ยอมให้ พระทันตะธาตุ จะต้อง การ อัน ใด แลก เปลี่ยน

ก็ให้ว่า จะยอมให้ทั้งสิ้น มาติโน อาลฟองโซ ทูลแนะนำ ให้แต่งทูตานุทูตไปยังไวศรอย ว่ากล่าวด้วยการเรื่องนี้ แลให้มอบอำนาจที่จะให้กล่าวข้อความสัญญาอันใดต่างพระองค์ แลพระองค์จะรับอนุมัติตามทุกประการ

ครั้นเมื่อมาติโนอาลฟองโซได้ไปถึงยังเมืองคัว ในเดือนจิตรพุทธศักราช ๒๑๐๔ จุลศักราช ๙๒๓ แจ้งความให้ไวศรอยทราบในเรื่องมีทูตไปถึง เมื่อเสร็จการต้อนรับทูตแล้ว ก็เจรจากันด้วยราชการที่ทูตไป ข้างทูตขอให้มอบพระทันตะธาตุ แลจะยอมสัญญาให้อันหนึ่งอันใดตามประสงค์ แลจะเป็นไมตรีกับกรุงโปรตุคอนสืบไปชั่วฟ้าแลดินด้วย ทั้งรับที่จะส่งสเบียงอาหารไปยังบ้อมของโปรตุเกสที่ตั้งอยู่ณเมืองมลกา ปลายแหลมมลายู ทุกเมื่อตามเวลาที่ขอให้ส่ง ทั้งมีข้ออื่นๆ ที่รับสัญญาอีกเป็นอันมาก ไวศรอยนัดว่าจะตอบโดยเร็ว ในระหว่างนั้นก็นำข้อความแจ้งแก่บันดาขุนนางผู้ใหญ่ทหารพลเรือน คนทั้งนั้นก็มีความพอใจที่จะรับ เพื่อจะได้มาปลดเปลื้องความขัดข้อง ด้วยโปรตุเกสเวลานั้นอยู่ข้างจะขัดสนทรัพย์สมบัติที่จะใช้จ่ายมาก ข้อความเป็นเหมือนหนึ่งจะตกลงกันอยู่แล้ว

ความทราบถึงหูสังฆราช เรียกว่า อาชบิชอบ ดอง คาสปา ก็รีบไปหาไวศรอยในทันใดนั้น ว่ากล่าวห้ามปรามมิให้ยอมให้

ไถ่ พระทันตะธาตุ ถึง แม้ ว่า จะได้ ทรัพย์สมบัติ อันใด ซึ่ง มีอยู่ ทั่ว โลกนี้ ด้วย เหตุ ว่า จะเป็น ที่เสื่อม เสียเกียรติยศ ของ พระผู้ เป็น เจ้า แล เป็น ช่องให้ พวก นับถือ รูป เคารพ ทั้ง หลาย ไหว้ กราบ กระดูก อันนี้ ด้วย เหตุ ว่า ความไหว้ กราบ เช่น นั้น ย่อม ควร แก่ พระผู้ เป็น เจ้า องค์เดียว อาชญาชอบได้ เขียน ข้อ ความ อธิบาย แล เทศนา บน ธรรมาศน์ ต่อ หน้าไวศรอย แล ขุน นาง ทั้ง ปวง ต่อสู้ ห้าม ปราม การ ที่ จะให้ไถ่ พระทันตะธาตุ เพราะฉนั้น ดอง คอนสแตนไตน์ ซึ่ง เป็น ผู้ ถือ สาสนา มั่น คง กลัว พระเจ้า แล อยู่ใน บังคับ อาราม จึ่ง หยุด ยั้ง การ เรื่อง นี้ไว้ไม่ได้ ทำให้ สำเร็จ เพราะเหตุ ว่าไม่เป็นที่ เห็น ชอบ พร้อม กัน จึ่งได้ให้ ประชุม สังฆราช บาด หลวง หัว หน้าใน สาสนา ทั้ง ขุน นาง ผู้ใหญ่ผู้ น้อย พร้อม กัน นำ ข้อ ความ อันนี้ ปฤกษา ด้วย เหตุ ว่า เงิน ที่ จะได้ ค่าไถ่ พระทันตะธาตุ นั้น มาก เวลา นี้ ราชการ ก็ ขัด สน เงินไม่ มีพอ จะใช้ จ่าย ถ้าได้ ก็ จะพอใช้ ราชการ ทุกอย่าง เมื่อ ปฤกษาโต้ ตอบ กัน เป็น อัน มาก ก็ เป็น อัน ตกลง ว่าไม่ควร จะ ให้ พระทันตะธาตุ เพราะจะเป็น การ อุด หนุน แก่ การไหว้ กราบ รูป เคารพ เป็น การ หมิ่น ประมาท แก่ พระผู้ เป็นเจ้า เพราะฉนั้นไม่ ควร จะยอม เลย ถึง แม้ว่า ประเทศ นั้น หรือโลก นี้ จะฉิบหายไป หมด ก็ ตาม อันนี้ เป็น ความ คิด ของ สังฆราช บาด หลวง ทั้งปวง

การตกลงอันนี้ ได้จดหมายลงชื่อเป็นสำคัญทั้วกัน หนังสือฉบับนี้ยังอยู่ในธรรมจดหมายเหตุจนทุกวันนี้ ไวศรอยจึงได้เรียกให้ชาวคลังนำพระทันตะธาตุออกมา ส่งให้แก่อาชยิชอยสังฆราช สังฆราชให้เอาควักมาตั้งตำด้วยมือตนเองจนละเอียดเป็นผง แล้วเทลงในเบ้าสุบเผาจนเป็นเท่าทั้งเท่าพระทันตะธาตุแลเท่าถ่าน เทลงในแม่น้ำต่อหน้าคนทั้งปวง ซึ่งได้ประชุมกันดูที่น้ำนั้นจากเฉลียงเรือนแลน่าต่าง

มีผู้ซึ่งไม่เห็นด้วยในความคิดไวศรอยก็มาก เพราะเห็นว่าไม่เป็นเครื่องที่จะป้องกันพุทธสาสนิกชน ไม่ให้ทำรูปเคารพขึ้นได้อีก เมื่อจะเอากระดูกอันหนึ่งอันใดมาทำรูปให้คล้ายกับพระทันตะธาตุที่สูญไปนั้น ความเคารพไหว้กราบก็จะมีได้มากเสมอกัน ส่วนของซึ่งได้ยอกเลิกเสียไม่รับนั้น สามารถที่จะแก้ไขความขัดสนความร้อน ความจำเป็นของบ้านเมือง ไม่ควรจะละทิ้งเสีย

เพื่อจะให้เป็นที่ระลึกถึงเหตุการแลสำแดงน้ำใจ ในข้อที่ทำตามความเห็นชอบของบาดหลวงทั้งหลาย โดยความศรัทธาประสาทะในคฤสตะสาสนา แลให้เป็นพระเกียรติยศแก่พระเจ้า จึงได้คิดการที่จะทำต่อไปดังนี้ ให้ทำโล่อันหนึ่ง มีรูปไวศรอยแลสังฆราชแวดล้อมไปด้วยเจ้าวัดแลบาดหลวง ซึ่งได้ไปประชุมในเวลานั้น ในท่ามกลางมีเบ้ากำลังสุมไฟ แลมีพุทธสาสนิกชน

ซึ่งไปยอมเสียเงิน เบื้องบนโล่นั้นมีตัวอักษร ซี เปนอักษรต้นนาม ของ ดอง คอนสแตนไตน์ ซ้ำห้าครั้งCCCCC เบื้องล่างมีห้าคำ คอนสแตนตินัส ซีลี คุบิดิเน ครุเมนาส เครมาวิต แปลความว่า คอนสแตนไตน์ซื่อตรงต่อสวรรค์ไม่รับสมบัติทั้งหลายในพื้นแผ่นดิน ข้อความทั้งหลายนี้ได้คัดจากหนังสือที่เดเนนต์แต่ง เรื่องเมืองลังกา เล่ม๒ น่า๒๑๓ ถึง๒๑๕

พระทันตะธาตุชั้นที่๒

ในทางที่กล่าวว่า พระทันตะธาตุที่๒ ได้ทำขึ้นนั้น เซอ เย อี เดนเนนต์ ได้กล่าวดังนี้

เมื่อพุทธศักราช๒๑๐๙ จุลศักราช๙๒๘ พระเจ้าหงษาวดีคือเมืองพะโคหรือบิคู มีผู้ทูลว่า จะได้เจ้าหญิงเมืองลังกาเปนพระอรรคมเหษี จึ่งได้แต่งทูตให้ออกไปขอวิวาหะ แต่เจ้าแผ่นดินลังกาซึ่งดำรงราชเวลานั้น ชื่อ ดองยวง ตามชื่อที่เข้ารีตชื่อ เดิม ธัมมะปาละ เพอินไม่มีพระราชโอรสแลธิดา คำทำนายนั้นเกือบจะเปนอันไม่ถูกต้องอยู่แล้ว พอมีขุนนางกรมวังผู้หนึ่งซึ่งนับเนื่องอยู่ในเชื้อพระวงษ์ กราบทูลแนะนำที่จะให้ส่งบุตรีสาวของตนออกไปแทน เพิ่มความข้วขึ้นในความไม่สุจริต โดยล่อลวงให้ทูตราชามัญทั้งหลายเชื่อว่า ยังมีพระทันตะธาตุเปนของแท้เก็บซ่อนไว้ได้ พระทันตะธาตุซึ่งพวกฝรั่งเมืองคัวทำลายเสียนั้น

เป็น ของ ทำ ปลอมไว้ ความคิดล่อลวงอันนั้น เป็นอันได้สำเร็จ หญิงซึ่งต่างว่าเป็นเจ้านั้น ก็ได้ต้อนรับที่เมืองหงษาวดี โดยอภิเศกมงคล ตั้งอยู่ในตำแหน่งอรรคมเหษี แล ส่งราชทูตทั้งหลายออกไปยังสิงหฬทวีป รับพระทันตะธาตุซึ่งภายหลังได้ตกไปอยู่เมืองอารคัน

เตนเนนต์ ผู้แต่งหนังสือ ได้คัดข้อความจากหนังสือซึ่ง เดอเคาโต พรรณาข้อความพิศดารต่อไป ดังนี้

ว่า เมื่อพรหมะ พระเจ้าแผ่นดินเปคูประสูตร โหรทั้งหลายได้ทำนายว่า จะได้พระราชธิดากรุงลังกาเป็นชายา จะมีลักษณะรูปโฉมเช่นนั้น เช่นนั้น จะมีส่วนพระหัตถ์ พระบาท เช่นนั้นๆ พรหมะมีความปรารถนา ที่จะให้ลมดังคำทำนาย จึงได้ส่งทูตานุทูตออกไปยังดองยวง พระเจ้ากรุงคอตตา ในพระราชสาสน์นั้นยกย่องเหมือนหนึ่งว่า พระเจ้าดองยวงเป็นผู้ที่ลบกษัตริย์เทียงแท้ ไม่เป็นแต่พระเจ้าแผ่นดินโดยเอกเทศองค์หนึ่งของเกาะลังกา ขอพระราชธิดา เพื่อจะอภิเศกแลส่งเครื่องราชบรรณาการ ล้วนสิ่งของอันมีค่าซึ่งไม่เคยมีในเกาะลังกา เต็มลำเภตรา กับทั้งแพรผ้าแลเพชรพลอยอันมีราคา ทูตานุทูตมาถึง ในเวลาซึ่งพระเจ้าแผ่นดินได้ทิ้งคอตตามาอยู่ในกำแพงป้อมเมืองคอลัมโบ พุทธศักราช ๒๑๐๗ จุลศักราช ๙๒๖ พระเจ้าดองยวงได้ต้อนรับทูตโดยความ

ยก ย่อง เป็น อัน มาก ทราย ความ ประสงค์ ที่ ทูต มา แล้ว ปิด บัง ความ จริง เสีย ใน ข้อ ที่ โหร ทั้ง หลาย ได้ ทาย ผิด เพราะ เธอ ไม่ มี โอรส หรือ ธิดา เลย จึง ได้ นำ บุตรี สาว แห่ง อำมาตย์ ผู้ ใหญ่ ใน กรม วัง ซึ่ง เป็น เชื้อ พระวงษ์ แล นาง คน นั้น ได้ ถือ สาสนา พระเยซูส์ แล้ว โดย ความ คิด อ่าน ของ คอเวอนเนอ ผู้ ชื่อ ว่า ฟรานซิสโก บาเวดโด อัน อำมาตย์ กรม วัง ผู้ นั้น ได้ รับ เป็น ชื่อ ตัว ด้วย แล นอก นั้น ยัง ได้ ยอม ให้ อ้าง ว่า เป็น เชื้อ พระวงษ์ เพราะ อำมาตย์ ผู้ นี้ มี อำนาจ มาก ดัง นั้น จึง ได้ แนะ นำ เจ้า แผ่น ดิน ให้ ทำ ตาม ความ คิด ตัว หญิง ผู้ นั้น ได้ ยก ย่อง ให้ มี เกียรติยศ ทุก ประการ อย่าง พระราชธิดา เมื่อ ทูต ได้ นำ ทูต มา ถึง ได้ โปรด ให้ นาง นั้น เสวย ร่วม ภาชน ด้วย พระองค์ แล รับ สั่ง เรียก ตัว พระราชธิดา ด้วย ประการ ทั้ง ปวง นี้ จึง ส่ง ไป ให้ เป็น พระมเหษี พระ เจ้า กรุง หงษาวดี

ข้อ ขัด ขวาง ซึ่ง พระเจ้า ตอง ยวง กลัว เกรง อยู่ มาก นั้น คือ กับตัน เยเนอราล เมือง โคลัมโบ แล แฟรนซิสแกง คือ พวก พระ ทั้ง หลาย ถึง แม้ ว่า นาง นั้น เป็น ผู้ ถือ สาสนา พระ พุทธ เขา ย่อม เห็น อยู่ ว่า เป็น ลูก แกะ อยู่ ใน ฝูง ของ เขา ซึ่ง สามารถ จะ บังคับ ให้ ถือ สาสนา พระเยซูส์ เมื่อ ใด ก็ ได้ เพราะ เหตุ ฉนี้ คน ทั้ง หลาย เหล่า นั้น น่า ที่ จะ ขัด ขวาง มิ ให้ นาง นี้ ออก ไป จาก ลังกา ทวีป ได้ เจ้า แผ่น ดิน ได้ ปรึกษา กับ กรม วัง ผู้ ใหญ่ ผู้ นี้ ซึ่ง เป็น คน มี ทุน รอน แล มี ความ คิด เมื่อ

อำมาตย์ผู้นั้นชี้แจงอันใด เจ้าแผ่นดินย่อมเชื่อถือทุกอย่าง จนบังคับกดขี่ให้ละทิ้งเมืองคอตตามาได้ความยากจน ด้วยความมุ่งหมายที่จะมั่งมี โดยค้าขายกับเมืองหงษาวดี จึงได้ตกลงยอมจะส่งนางผู้นี้ออกไปให้พระเจ้าแผ่นดินรามัญ เว้นไว้แต่ต้องให้เปนความลับ อย่าให้โป่งตุเกสที่โคลัมโบทราย

แต่ฝ่ายอำมาตย์กรมวังได้ทำยิ่งกว่านั้น คือคิดพร้อมกับเจ้าแผ่นดิน นำเขากวางมาแกะเปนรูปพระทันตะธาตุ เหมือนอย่างเช่นที่ดองคอนสเตนไตน์ได้นำไปเสียแล้วนั้น หุ้มด้วยทองคำบรรจุในพระเจดีย์อันมีค่าประดับด้วยพลอยต่างๆ อำมาตย์กรมวังผู้นั้น ซึ่งถือว่าเข้ารีดสาสนาพระเยซูส์แล้ว ยังมีน้ำใจนับถือพระพุทธสาสนา เมื่อสนทนากันกับทูตานุทูตแลพระสงฆ์ซึ่งมาด้วยในเวลาก่อนที่จะไปนมัสการ ถวายเครื่องสักการบูชาพระพุทธบาทที่ยอดเขาอะดัม ได้แจ้งให้ทราบเปนความลับว่า พระเจ้าดองยวง เจ้ากรุงสิงหฬ ยังมีพระทันตะธาตุของพระพุทธเจ้าที่แท้จริงอยู่ สิ่งซึ่งดองแคนสแตนไตน์จับไปได้นั้น เปนของทำปลอม ตัวเขาเปนกรมวังผู้ใหญ่ได้เก็บซ่อนพระทันตะธาตุไว้ที่เรือน พระเจ้ากรุงลังกาได้ถือสาสนาพระเยซูส์เสียแล้ว ทูตานุทูตแลพระสงฆ์ได้ทราบดังนั้น สำคัญว่าจริงก็มีความยินดี ขออนุญาตที่จะได้เห็น อำมาตย์นั้นก็ไม่ใคร่จะยอม แต่ครั้นเมื่อ

ภาย หลัง ขอให้ ปลอม ตัวไป ที่ บ้าน ใน เวลา กลาง คืน นำ พระ ทันตะธาตุ จำลอง ซึ่ง บรรจุ ใน เจดีย์ ดั้ง อยู่ บน ที่ บูชา แวดล้อม ไป ด้วย เครื่อง หอม แล ประทีป ครั้น เมื่อ คน ทั้ง หลาย เหล่า นั้น ได้ เห็น ก็ กราบ ลง เหนือ ภาค พื้น ทำ สักการบูชา แล สวด คำนมัสการ ล่วง เวลา เป็น อัน มาก ใน ราตรี นั้น ภาย หลัง จึ่ง ได้ ว่า กล่าว อ้อน วอน กับ อำมาตย์ กรม วัง ขอให้ ส่ง พระ บรม ธาตุ ไป ถวาย พระเจ้า กรุง หงษาวดี กับ เจ้า หญิง นั้น ด้วย รับ สัญญา ว่า จะให้ มี การ มโหรศพ ใหญ่ เนื่อง ใน การ อาวาหวิเคราะห์ มงคล นั้น ด้วย พระเจ้า พรหมะ จะส่ง ทอง ลิ่ม หนึ่ง ใน ชั้น แรก แล จะส่ง เภตรา อัน บรรทุก เต็ม ด้วย เข้า เปลือก บี ละลำ ทุก บี ไป สิ่ง ของ อื่น ๆ เมื่อ จะต้อง การ อัน ใด ก็ จะส่ง ให้ ตาม ปรารถนา การ ซึ่ง สัญญา กัน นี้ เป็น ความ ลับ รู้ กัน แต่ เฉพาะ พระเจ้า แผ่น ดิน แล อำมาตย์ กรม วัง

ครั้น เมื่อ เวลา จะส่ง นาง สาว ลังกา ไป ก็ ได้ ปิด บัง ด้วย ความ ฉลาด กับ ตัน แห่ง เมือง โคลัมโบ แล เดสเดเมโล หรือ ยาด หลวง ทั้ง หลาย ก็ ไม่ มี ใคร ทราบ แล ไม่ มี ใคร สงไสย พระเจ้า กรุง ลังกา แต่ง ให้ แอน ดริสบายัน มุททลิยา ขุน นาง ลังกา เป็น ราช ทูต ไป ด้วย กับ นาง ไม่ มี เหตุ การ อัน ใด เป็น ปรกติ ตาม ทาง จน ถึง ท่า ใต้ เมือง โกลมี จึ่ง กราบ ทูล แจ้ง ข่าว อัน พระราชเทวี เลด็จ มา ถึง ไย่ ให้ พระเจ้า แผ่น ดิน แล ขุน นาง ทั้ง ปวง ทราบ ต่าง คน มี ความ ยินดี เป็น อัน มาก

พระมหาอุปราช ราชโอรส แห่ง พระเจ้าแผ่นดิน เสด็จลงมารับ ถึงท่าเรือ พระเจ้าแผ่นดิน เสด็จออกมารับ ที่ประตูพระราชวัง จัดตำหนักให้อยู่ ประกอบไปด้วยห้องอันตกแต่งเปนอันงาม ทั้งห้องประทมที่ประทับ ที่แต่งพระองค์อันสมควรแก่ตำแหน่งพระอรรคมเหษี ที่พระเจ้าแผ่นดินอันบริบูรณ์ไปด้วยราชสมบัติ แลมีพระเดชานุภาพใหญ่ แล้วก็พระราชทานทรัพย์สฤงฆารส่วยสาอากรข้าไทย มอบให้เปนใหญ่ในพระราชวัง เสด็จไปประทับอยู่ด้วยเสมอมิได้ขาด โปรดให้ตั้งพระราชพิธี ให้ชนทั้งปวงถวายสัตย์สาบาล ยกย่องนางนั้นเปนเจ้าของตนทั่วหน้า

ฝ่ายพระสงฆ์ทั้งหลายแลทูตานุทูตทั้งปวง ก็กราบทูลเรื่องราวแห่งพระทันตะธาตุ ซึ่งเปนที่นับถืออันยังคงรักษาไว้ได้ มิได้เปนอันตราย แลได้จัดการตกลงกับผู้ซึ่งรักษาตลอดแล้วนั้น พระเจ้าพรหมะก็ทรงพระปรีดา ด้วยสมดังพระประสงค์ ทรงเข้าพระไทยว่าเปนพระทันตะธาตุแห่งพระของพระองค์ แลนับถือยิ่งกว่าสิ่งหนึ่งสิ่งใดทั้งสิ้น มิได้ช้าก็ส่งพระสงฆ์แลทูตานุทูตสำรับนั้นกับทั้งเครื่องบรรณาการอันวิเศษไปยังพระเจ้ากรุงลังกา แลสัญญาว่าจะส่งสืบไปอีก ให้มีราคายิ่งกว่านั้น ทูตานุทูตก็ไปถึงเมืองโคลัมโบ ว่ากล่าวตกลงกันโดยความสัมกับดองยวง ก็มอบพระทันตะธาตุจำลองกับทั้งเจดีย์ที่ตั้ง ให้แก่ทูตานุทูตด้วยแสดงความอาลัย

แล เป็น ความ ลับ ทูตา นุทูต ก็ ทูล ลา มา โดย เรือ เดิม นั้น ตราบ เท่า ถึง ประเทศ รามัญ

การ รับ พระทันตะธาตุ ซึ่ง สำคัญ ว่า เป็น ของ จริง

ใน เมื่อ ก่อน ที่ จะ เข้า ไป ถึง ท่า โกสมี ซึ่ง เป็น ท่า เมือง หงษาวดี สัก สอง สาม วัน ข่าว ก็ ระบือ ลือ เลื่อง ไป โดย เร็ว พระสงฆ์ ทั้ง หลาย แล ราษฎร ก็ มา ประชุม กัน ด้วย ความ เลื่อมใส เพื่อ จะ นมัสการ พระ ทันตะธาตุ แล้ว ให้ ผูก แพ ตก แต่ง ด้วย เครื่อง ประดับ ให้ งด งาม จึง อัญเชิญ พระทันตะธาตุ ตั้ง บน ภาชน ทอง เงิน แล สิ่ง อื่น ๆ อัน มี ค่า ข่าว ก็ ทราบ ไป ถึง พระเจ้า พรหมะ ใน กรุง หงษาวดี ใน ทัน ใด นั้น ก็ รับ สั่ง ให้ บรรดา ข้า ราชการ ลง มา ช่วย กัน รับ พระทันตะธาตุ ทรง ทอด พระเนตร จัด ทำ ที่ สำหรับ จะ ประดิษฐาน พระทันตะธาตุ ด้วย พระองค์เอง แล ประดับ ด้วย มหัคฆภัณฑ์ อัน พระองค์ สามารถ ที่ จะ รวบ รวม มา ได้ แล มี อยู่ ด้วย อาการ เช่น นี้ พระทันตะธาตุ ได้ ขึ้น ไป โดย ระยะทาง ชลมารค ใน ท้อง นที อัน ดาษดา ไป ด้วย เรือ ทั้ง หลาย ซึ่ง แวดล้อม แห่แหน มณฑป ทรง พระทันตะธาตุ เวลา ค่ำ ก็ จอด ประทับ ตาม ริม ฝั่ง ตลอด เวลา กลาง วัน

ฝ่าย พระเจ้า แผ่นดิน เมื่อ ทรง ตระเตรียม การ ทั้ง ปวง เสร็จ แล้ว ก็ เสด็จ ลง เรือ พระที่นั่ง อัน วาด เขียน ประดับ ด้วย ลาย ทอง แล ประ กอบ ด้วย แพร พรรณ เครื่อง บัก ต่าง ๆ ล่อง ลง มา สอง วัน เพื่อ จะ

พบ กระบวน แห่ ครั้น เมื่อ ทอด พระเนตร์ เห็น แต่ไกล ก็ เสด็จ เข้า สู่ ที่ สรง ชำระพระองค์ ประพรม ไป ด้วย เครื่อง หอม แล้ว แต่ง พระองค์ ด้วย ราชาภรณ์ อัน มี ค่า ยื่น พระหัตถ์ ไป รับ แพอันทรง พระทันตะธาตุ แล้ว กราบ ถวาย บังคม ด้วย โสมนัศ สรัทธา เลื่อมใส จะประมาณ มิได้ แล้ว เสด็จ เข้าไป ยัง หน้า ที่ ตั้ง เครื่อง สักการ อัน ประดิษฐาน พระ ทันตะธาตุ แล้ว ทรง รับ พระทันตะธาตุ จาก ผู้ ซึ่ง กำกับ ขึ้น มา ยก ขึ้น วาง เหนือ พระเคียร เกล้า เปน หลาย ครั้ง ด้วย สักกัจเจการพ แล ทักษิณะปะลาทะ แล้ว ก็ อัญเชิญ ลง ประดิษฐาน ณ ที่เดิม เสด็จ คำเนิน แห่ไป ใน กระบวน เมื่อ มา ตาม ระยะทาง ชล มารค อัน หอม ฟุ้งไป ด้วย กลิ่น เครื่อง หอม ทั้ง หลาย ซึ่ง มี ทุก ลำเรือ กระบวน ครั้น เมื่อ ถึง ฝั่ง พระสงฆ์ ทั้ง หลาย แล ข้า ราช การ ทั้ง ปวง กับ ทั้ง พระเจ้า แผ่น ดิน แล ผู้ ซึ่ง เปน หัว หน้า ใน หมู่ ชน ทุก หมู่เหล่า พา กัน ลงไป ใน น้ำ อัญเชิญ บุษยก พระทันตะธาตุ ขึ้น เหนือ บ่า แยกไป ยัง พระราชวัง แวด ล้อมไป ด้วย ประชุม ชน ทั้ง ปวง อัน จะนับ ประมาณ มิได้ บันดา เศรษฐี คฤหบดี ทั้ง หลาย ก็ เปลื้อง เครื่อง แต่ง ตัว อัน มี ค่า ลง ปูลาดไว้ ตาม ทาง เพื่อ จะให้ ผู้ ซึ่ง เชิญ พระทันตะธาตุ เดิน เหยียบไป บน ผ้า ทั้ง หลาย นั้น

พระทันตะธาตุ นั้น ภาย หลังได้ ตั้งไว้ ใน กลาง สนาม ภายใน พระราชวัง ภายใต้ มณฑป ซึ่ง ปลูก ขึ้นใหม่ พระเจ้า แผ่น ดิน แล

ผู้ มีบันดา ศักดิ์ ทั้ง หลาย ก็ ถวาย เครื่อง สักการบูชา แล้ว ประกาศ นาม แลโคตร มี อาลักษณ์ซึ่งได้ ตั้งไว้ เป็น ตำแหน่ง สำหรับ จด ชื่อ นั้น คอย จด อยู่ แต่ สักการบูชา อยู่ เช่น นั้น สิ้น สอง เดือน จน วิหาร ซึ่งได้ สร้าง ขึ้น แล้ว สำเร็จ ด้วย ราคา มาก พัน ประมาณ ราว กะว่า จะให้ เกิด การ จลาจล ขึ้น ใน พระนคร นั้น

พระทันตะธาตุ ชั้น ที่ ๓

เซอ เย อี เตนเนนต์ ได้ กล่าวถึง เรื่องนี้โดย ย่อ จะยก มาลงไว้ ก่อน

พระเจ้า กรุง แกน ดี ซึ่ง ทรง นาม ว่า วิกรม พาหุ เมื่อได้ ทรง ทราบ ว่า พระญาติ ซึ่ง อยู่ เมือง คอตตา ได้ ทำ การ ล่อ ลวง พระเจ้า หงษาวดี โดย ส่ง พระราชธิดา ปลอมไป ดังนั้น เพื่อ จะแก้ไข จึง จะ ยอมให้ พระราชธิดา ของ พระองค์ เอง แล ว่า จะส่ง พระทันตะธาตุ ที่ จริง แท้ อัน ซ่อนไว้ กล่าว ว่า พระทันตะธาตุ ซึ่ง ส่งไป แต่ เมืองโคลัมโบ ก็ดี ซึ่ง ว่าโปรตุเกส ทำลาย เสีย ที่ เมือง คัว ก็ดี เป็น แต่ ของ จำลอง พระทันตะธาตุ ของ พระพุทธเจ้า มี แท้แต่ ที่ ของ เธอ องค์เดียว จะส่งไป เป็น ทุนลิน ใน การ แต่ง งาน ด้วย พระเจ้า หงษาวดี กอบไป ด้วย ทิฏฐิมานะไม่ ยอม ที่ จะให้ ปรากฏ ว่า พระองค์ ถูก ล่อ ลวง”

เรื่องพิศดาร เดอเคาโต ได้ กล่าวต่อไป ดังนี้ “เพื่อ จะให้ จบ เรื่อง พระทันตะธาตุ นี้ ข้าพเจ้า จะเล่า ถึง เหตุ การ อันได้ เกิด ขึ้น เมื่อ ปี ต่อ มาในระหว่าง พระเจ้า กรุง แกน ดี แล พระเจ้า พรหมะ เจ้า กรุง

หงษาวดี ในเหตุการเรื่องที่ดองยวงเจ้าแผ่นดินสิงหฬได้ทำนั้น ในการที่ดองยวงได้ผลประโยชน์จากพระเจ้าหงษาวดี แลเรื่องพระพระทันตะธาตุได้ทราบถึงพระกรรณพระเจ้ากรุงแกนดีโดยเร็ว เมื่อทราบว่าทรัพย์สมบัติเปนอันมาก ซึ่งพระเจ้าพรหมะได้ส่งมาก็มีความทยานพระไทยด้วยความริศยา (เพราะเหตุว่าดองยวงกับพระองค์ ได้เกี่ยวข้องเปนสัมพันธวงษ์แก่กัน โดยได้ทำอาวาหมงคลด้วยพระน้องนาง หรือบางปากกล่าวว่าพระธิดาของพระองค์) ไม่ช้าก็ส่งพระราชสาสน์ให้ทูตถือไปยังกรุงหงษาวดี พระเจ้าหงษาวดีก็ต้อนรับโดยเกียรติยศ ราชทูตก็แจ้งการตามพระราชประสงค์ของเจ้าตน ว่านางซึ่งดองยวงได้ส่งไปว่าเปนพระราชธิดานั้น หาใช่เปนพระราชธิดาไม่ เปนแต่ธิดาของอำมาตย์กรมวังผู้ใหญ่ พระทันตะธาตุซึ่งได้ทรงรับไว้ด้วยมหุฬารด้วยสักการเคารพนั้น ทำด้วยเขากวาง แลกล่าวต่อไปว่า พระเจ้ากรุงแกนดีมีพระราชประสงค์ยิ่งนัก ที่จะใคร่ได้เปนสัมพันธมิตรด้วยพระเจ้ากรุงหงษาวดี จึ่งได้แต่งให้ตัวมา เพื่อจะได้บอกถวายพระราชธิดาซึ่งเปนพระราชธิดาเกิดจากพระองค์แท้ ไม่เปนแต่สักว่านอกนั้นอีก ได้กราบทูลให้ทราบว่า พระเจ้ากรุงแกนดีเปนผู้ซึ่งได้รักษาพระทันตะธาตุแท้จริงของสมเด็จพระพุทธเจ้าไว้ พระทันตะธาตุซึ่งว่าดองคอนสแตนไตน์จับได้ที่ **แยฟนา** หรือที่พระเจ้ากรุงหงษาวดี

ได้ไว้ อันถือว่าเป็นของแท้จริงนั้น ไม่เป็นของแท้จริง แล ได้ทรงตระเตรียมที่จะลำแดงจดหมายเหตุโบราณ ซึ่งจะให้เห็นเป็นพยานสำคัญได้ด้วย

พระเจ้าพรหมะได้ทรงฟังข้อความดังนั้น ก็ทรงพระดำริลังเลในพระไทย แต่ทรงเห็นว่า เจ้าหญิงองค์นั้น คนทั้งปวงได้ทำสัตยานุสัตย์ถวายว่าเป็นพระราชินีอรรคมเหษีแล้ว พระทันตะธาตุเล่าก็ได้กระทำสักการบูชารับรองเป็นการโตใหญ่ แลได้ตั้งไว้ในวิหารซึ่งสร้างขึ้นเฉพาะ จึ่งได้ตกลงพระไทยที่จะรงับเหตุการอันนั้นเสีย เพื่อจะมิให้ต้องทรงรับว่า พระองค์ถูกการล่อลวง เมื่อทรงพระราชดำริดังนั้นแล้ว จึ่งได้รับสั่งตอบว่า พระองค์มีพระไทยยินดีในการที่จะได้มีเกียรติยศเป็นสัมพันธวงษ์ด้วยราชตระกูลกรุงแกนดีกับทั้งจะได้รับพระทันตะธาตุนั้นด้วย แลขอบพระไทยพระเจ้ากรุงแกนดี เพื่อจะให้เป็นเครื่องหมายแห่งความนับถือ จึ่งได้แต่งเรือกำปั่นบรรทุกของเต็มลำส่งไปด้วยทูต พระองค์ให้แต่งเรือสองลำบรรทุกเข้าแลผ้าต่างๆ อันมีราคาลำหนึ่งส่งไปยังตองยวง ลำหนึ่งส่งไปยังพระเจ้ากรุงแกนดี ลำที่ไปถึงตองยวงนั้น ส่งพวกคนในบังคับโปรตุเกสทั้งหลายซึ่งได้จับไว้เป็นชะเลยไปด้วย ในพวกชาวโปรตุเกสเหล่านั้น มีผู้หนึ่งชื่อแอนตอเนียว โตสคาโน ซึ่งได้เป็นผู้เล่าเรื่องราวเหล่านี้ให้ข้าพเจ้าฟังเป็นหลายครั้ง เรือทั้งสองลำนั้นได้มาถึงเกาะลังกา เว้นไว้แต่ลำซึ่งสำหรับท่าเมือง

แกน ตี ถูก เจาะจม เสีย ก่อน ที่ จะได้ ขน สิน ค้า ขึ้น สิ่ง ของ ทั้ง ปวง ก็ สูญ หมด ทูต ก็ จม น้ำ ตาย บาง คน กล่า ว่า การ อัน นี้ ได้ ทำ ตาม คำ สั่ง ของ ดอง ยวง ถ้า เปน เช่น นั้น จริง ก็ คง เปน ความ คิด ของ อำมาตย์ กรม วัง ผู้ใหญ่ เพราะเหตุ ว่าเจ้า แผ่น ดิน นั้น ไม่ สู้ เปน ผู้ เจ้า ความ คิด จริง จัง อัน ใดใน เรื่อง นี้ นัก การ ก็ เปน อัน จบ กัน อยู่ เพียง นั้น”

คัด จาก หนังสือ เตนเนนต์ ว่า ด้วย เมือง ลังกา น่า ๒๑๕ ถึง ๒๒๑

พระทันตะธาตุ อื่น อีก

เตนเนนต์ ได้กล่าวไว้ ว่า “ชาว สิงหฬ ไม่ มี ความกระตากใจ ใน การ ที่ จะเพิ่ม ให้ มาก ขึ้น ซึ่ง พระทันตะธาตุ ของ พระพุทธเจ้า” กุบลายข่าน ซุ่น ตี่ พระเจ้า แผ่น ดิน กรุง จีน ต้น วงษ์ ประจุบัน นี้ อัน ทรง พระ เดชานุภาพ ยิ่งใหญ่ ให้ มา ทวง บรรณาการ พระเจ้า หงษาวดี ทูต จีน นั้น เปน คน หยาบ คาย พระเจ้า หงษาวดี ไม่ พ้ง คำ ตัก เตือน เสนาบดี จับ ทูต นั้น ประหาร ชีวิต เสีย กุบลายข่าน เจ้า แผ่นดิน กรุง จีน ก็ ยก มา ตี เมือง พม่า เข้า ตี ปล้น พระนคร อยู่ใน ประมาณ พุทธศักราช ๑๘๒๔ จุลศักราช ๖๔๓ ให้ไป ว่า กล่าว เอา จาก พระเจ้า กรุง ลังกา ได้ พระทันตะธาตุ สอง องค์ กับ ทั้ง พระเกษ ธาตุ แห่ง พระพุทธเจ้า ซึ่ง บรรจุ ใน กล่อง ศิลา เปน อัน งาม ขด หมาย อัน นี้

เปน ของ มาโคโปโล เปน ชาว เมือง เวนิส ชอบ เที่ยว ได้ รับ ราช
การ อยู่ ใน กุบลายข่าน หลาย ปี

คัด มา จาก หนังสือ เตนเนนต์ แต่ง ด้วย เรื่อง เมือง ลังกา เล่ม ๒ น่า ๒๐๒

ความ เห็น ของ ข้าพเจ้า เอง

ใน เรื่อง เมือง ลังกา ที่ ได้ เกี่ยว ข้อง กับ กรุง หงษาวดี ตาม ที่ ได้ กล่าว แล้ว ข้าง ต้น นี้ พิเคราะห์ เห็น ว่า จะ เปน เวลา แผ่น ดิน ของ พระ มหา บุฏกธร ซึ่ง รับ พระนาม ภาย หลัง ว่า พระเจ้า ศรี สากยวงษ์ ธรรมเจดีย์ มี เกี่ยว ข้อง กับ เมือง ลังกา เปน อัน มาก เมื่อ เทียบ ดู ศักราช ก็ พลาด กัน ไป เล็ก น้อย ใน หนังสือ ราชาธิราช ลง จุล ศักราช ไว้ ว่า เมื่อ มหาบุฏกธร ถวัลย ราชย์ จุลศักราช ๙๔๙ ปี เปน ภาย หลัง พระเจ้า ลังกา ส่ง นาง ที่ อ้าง ว่า เปน ราชธิดา มา นั้น ๒๑ ปี ถ้า จะ เชื่อ ว่า ศักราช ใน หนังสือ ราชาธิราช แน่ เวลา นั้น ก็ คง จะ เปน เวลา ที่ ว่าง ไม่ มี เจ้า แผ่น ดิน เพราะ เวลา นั้น เจ้า แผ่น ดิน หงษาวดี เปน สัตรี ตก ขึ้น ไป อยู่ กรุง อังวะ ถึง ๒๒ ปี เห็น ว่า ไม่ ควร ที่ จะ เชื่อ ถือ ศักราช ใน หนังสือ ราชาธิราช ด้วย ลง เลอะเทอะ ควร จะ สอบ ได้ ว่า ไม่ แน่ หลาย แห่ง ถ้า ตก ลง ใจ ว่า เหตุ การ อัน กล่าว แล้ว ข้าง ต้น ได้ เกิด ขึ้น ใน แผ่น ดิน พระเจ้า ศรี สากยวงษ์ ธรรมเจดีย์ แล้ว ก็ มี เรื่อง ราว ที่ จะ พึง สอบ กัน ได้ ดัง จะ กล่าว ต่อ ไป นี้

ดุ เหมือน จะดำรง ราชย์ ล่วงไปไม่ ช้า นัก คง จะเป่น เพราะเหตุ ที่เล่า เรียน พระไตร ปิฎก มาก เห็น หนังสือ ต่าง ๆ ซึ่ง ชาว ลังกา แต่ง พรรณา เรื่องราว เมืองลังกา วิเศษต่าง ๆ มีมหาวงษ์ แลทีปวงษ์ เปน ต้น จึ่งได้ แต่ง ให้พระสงฆ์แล ช่าง มี พระพุทธโฆษาจารย์เปนประธาน ไป ถ่าย อย่าง ปราสาท แล พระพุทธบาท วิหาร ต่าง ๆ แต่หา ปรากฏ ว่าได้ ไป บ๋ใด ชัดเจนไม่ แล เหมือน กัน กับเมือง เรา ที่ไม่ได้ รู้ ชัดเจน มา แต่ ก่อน ว่า ราชวงษ์เมือง ลังกา ภาย หลัง ที่ กล่าว แล้ว ใน หนังสือ มหาวงษ์นั้น เปน อย่างไร รู้ แต่ ว่าเจ้าแผ่น ดิน ยัง มี อยู่ ฝรั่ง มี อำนาจ เกี่ยว ข้องใน บ้าน เมือง แต่ จะมี อาการ เกี่ยว ข้อง กัน อย่างใด ก็ไม่ ทราบ ความ ชัด ด้วย เหตุ หลาย ประการ เพราะระยะทาง ไกลไป มา ยาก เพราะไม่ รู้ ภาษา เพราะไม่ พอใจใต่ ถาม ด้วย ความ ปรารถนา ที่ จะเกี่ยว ข้อง กับ ลังกา ย่อม มี ความ ประสงค์ อย่าง เดียว แต่ ที่ จะสืบ ข่าว คราว พระพุทธสาสนา ค้น หา หนังสือ ซึ่ง ยังไม่ มี บริบูรณ์ มา เปน เปน เครื่อง เทียบ ทาน หนังสือ ที่ มี อยู่ จด หมาย เหตุ แห่ง ผู้ไป ลังกา ย่อม เดิน ตาม แนว หนังสือ มหาวงษ์ อัน กล่าว ล้วน แล้ว แต่ ด้วย เรื่อง สาสนา ใน จด หมาย เหตุ ทั้งหลาย ที่เรา ได้เห็น ย่อม กล่าว ถึง เรื่อง สากัจฉา คือโต้ตอบกัน ใน เรื่อง ทาง ธรรม บ้าง ทาง วินัย บ้าง เปน การ อวด ความ รู้ ภาษามคธ หรือ บาฬี ซึ่ง เปน ภาษา ตาย ด้วย กัน ทั้ง สอง ฝ่าย อวด ความ รู้ ที่ได้ อ่าน หนังสือ มาก

โดย แก้ปัญหา ขัด ข้อง ต่าง ๆ ให้ ต้อง ตาม ธรรม วินัย ถ้า จะเป็น การ สนทนา เล่า บอก กัน ก็ เป็น แต่ สาสนปวัตติ ความ เป็นไป ของ พระสาสนา ที่ เป็น อยู่ใน เมือง แห่ง ตน แล ตน ไม่ได้ เกี่ยว ข้อง ด้วย ความ มุ่ง หมาย ใด ทาง ราชการ หรือ ทาง ค้า ขาย เลย ที เดียว ข้าพเจ้า ได้ พบ ผู้ มี ชื่อ เสียง ซึ่ง ได้ ออก ไป เมือง ลังกา เช่น พระยาสุธรรมไมตรี (ห้อง) สมเด็จพระพุฒาจารย์ (ศรี) แล ผู้น้อย อื่น ๆ อีก ได้ ฟัง เล่า บอก เรื่อง ราว ก็ไม่ มี อย่าง อื่น นอก จาก เรื่อง สาสนา ถ้า เรา จะถาม ถึง การ บ้าน เมือง อย่างใด ก็ เล่าได้ แต่ เพียง การ อยู่ การ กิน แล การ เดิน ทาง ใน ทาง ราชการ หรือ การ ค้า ขาย แล้ว ไม่ สามารถ จะ บอก อันใดได้ เลย ข้าพเจ้า จึง สันนิฐาน ว่า เวลา ที่ มอญ คบ กับ ลังกา ใน ตอน นี้ คง ไม่ ผิด อันใด กับ เรา นัก

ทูต รามัญ ออก ไป ลังกา คราว แรก ตาม ที่ได้ กล่าว มา นี้ ถ้า คิด ระยะดู ก็ ต้อง เป็น เวลา ที่ ย้าย จาก เมือง อนุราธมา แล้ว ข้อ ที่ไป ถ่าย อย่าง ต่าง ๆ เช่น ที่ กล่าว ไว้ นั้น เป็น ที่ น่า สงไสย เป็น อัน มาก เพราะ ใน ที่ อื่น ๆ นอก จาก อนุราธปุระ แล้ว หา ยาก ที่ จะ มี สิ่ง ใด ใน เมือง ลังกา อัน ควร จะถ่าย อย่าง

ต่อ มา มี ใน จด หมาย เหตุ พงษาวดาร รามัญ นั้น ว่า พระเจ้า หงษาวดี ได้ รับ ราช สาสน์ จาก พระ นคร ต่าง ๆ ถาม เชื้อ วงษ์ เพื่อ จะส่ง ธิดา ไป ถวาย พระเจ้า หงษาวดี มี พระราชสาสน์ ตอบ อุปมา ยก พระ พุทธวงษ์

ขึ้น เปน ข้อเปรียบ ไม่ แจ้ง วงษ์ ของ พระองค์ แต่ ตาม หนังสือ นั้น กล่าว ว่า บันดา เมือง ทั้ง ปวง พอใจ ใน สำนวน หนังสือ ของ พระเจ้า หงษาวดี พระเจ้า เชียงใหม่ เปน คน แรก ที่ ได้ ส่ง ธิดา ไป ถวาย ตาม ข้อ ความ นั้น เหมือน หนึ่ง พระเจ้า เชียงใหม่ ก็ดี ธิดา ก็ดี เชื่อ ว่า พระเจ้า หงษาวดี องค์ นี้ จะ ได้ เปน พระพุทธเจ้า อยาก จะ ใคร่ เปน พ่อ ตา แล เปน เมีย พระพุทธเจ้า เมือง อื่น ๆ ที่ ใกล้ เคียง ก็ ได้ ส่ง ราช สาสน์ ไป ถาม ปัญหา ตอบ แก้ ปัญหา ส่ง เครื่อง บรรณาการ กัน ทุก เมือง

การ ซึ่ง เกี่ยว กับ เมือง ลังกา ที่ กล่าว อีก ก็ เรื่อง ถาม ปฤษณา ใน ว่า เปน พระเจ้า กรุง ลังกา แต่ง เรือ สำเภา ส่ง มา ให้ ถาม ปฤษณา นับ ว่า เปน ครั้ง ที่ ๒ ที่ เรือ ลังกา ได้ มา ถึง เมือง หงษาวดี ครั้ง แรก นั้น คือ มา แต่ ครั้ง พระยา อู่ เจ้า ช้าง เผือก เพราะ เหตุ ที่ เกียรติยศ อัน ได้ รับ ทูต ลังกา นี้ มี ช้า นาน ครั้ง หนึ่ง ดังนี้ จึ่ง เปน ที่ ยินดี ของ พระเจ้า หงษาวดี ยิ่ง นัก จัด การ ต้อน รับ ยิ่ง กว่า รับ ทูต ประเทศ อื่น แต่ ไม่ ได้ กล่าว ถึง นาง ราช ธิดา แล พระ ทันตะ ธาตุ ที่ ได้ รับ ที่ สุด จน ทูต ชั้น หลัง ที่ มา จาก เมือง แกน ดี ก็ ไม่ ได้ กล่าว ถึง ชวน อย จะ เปน ด้วย เรื่อง กระดาก ใจ เพราะ มี เหตุ ปรากฏ กลับ กลาย ไป เปน ที่ เสื่อม เสีย พระเกียรติยศ เพราะ จด หมาย เหตุ ใน เมือง พม่า รามัญ เหล่า นี้ จะ เอา เปน แน่ แท้ อย่าง ไร ไม่ ได้ ถ้า สิ่ง ใด ที่ เปน การ เสีย แล้ว ก็ ไม่ จด หรือ แก้ เสีย อย่าง อื่น เช่น เมื่อ อังกฤษ มา ตี เมือง พม่า

ความแรกเขาจดหมายว่า อังกฤษมาตีปล้นพระนครพวกทหารออกสู้รบก็ไม่ได้ไชยชะนะ เจ้าแผ่นดินแผลงธนูลูกทองคำออกไปข้าศึกจึงได้ปลาศนาการไปทั้งสิ้น

ในตอนซึ่งว่าเกี่ยวข้องด้วยเมืองจีนก็ได้มีในหนังสือพงษาวดารรามัญที่แปลเปนภาษาเราหลายตอน แต่ข้าพเจ้าสงไสยว่าจะมิใช่ตอนมหาบิฏกธรนี้คงจะเปนตอนพระเจ้าราชาธิราชมีความเสียดายที่มิได้มีฉบับอังกฤษมาซึ่งมีศักราชแน่นอนกว่าแลเปนเรื่องพงษาวดารแท้เก็บรวมทั้งพงษาวดารมอญแลพม่าอาสัมเรื่องราชาธิราชแปลเปนไทยนี้ตรงกับชื่อที่เรียกคือต้องการจะกล่าวถึงพระเจ้าราชาธิราชองค์เดียวคือเนื้อความก็พระเจ้าราชาธิราชเปนนายโรงแห่งเรื่องหนังสือนี้ที่กล่าวถึงผู้อื่นเปนแต่เรื่องประกอบเท่านั้นเมื่อพิเคราะห์ตามอาการกิริยาของพระเจ้าศรีสากยวงษ์ธรรมเจดีย์แล้วเปนผู้สมควรที่จะต้องถูกลังกาหลอกเช่นนั้นแท้ทีเดียว

ข้อความทั้งนี้เก็บมาจากหนังสือราชาธิราชตั้งแต่น่า ๔๙๔ ถึงน่า ๕๔๘

การเบิดพระทันตธาตุให้คนดู

พระทันตธาตุนี้รักษาอยู่ในที่ซึ่งเรียกว่าดาลาดามาลิกาวะณะเมืองแกนดีซึ่งเปนเมืองหลวงเก่าอยู่ในท่ามกลางเกาะวิหาร

ที่เก็บนั้นไม่ใหญ่โตอันใด ตั้งอยู่ในกำแพงพระราชวัง หันหน้าต่อทิศตวันตก มีลานปลูกหญ้าอยู่กลาง ด้านเหนือเปนเทวะสถานพระเปนเจ้า ๔ องค์แลพระราชวัง ข้างทิศใต้เปนสระน้ำใหญ่ อีกฟากสระข้างหนึ่งตรงกันกับวิหารพระทันตะธาตุ เปนที่ตั้งวัดบุบผาราม ไนยหนึ่งชาวลังกาเรียกมาลิวัตตวิหาร ซึ่งว่าพระอุบาลีเถระได้ผูกพัทธสีมาในที่นั้น แต่ข้าพเจ้าไม่ได้ไป ด้านหน้าของวิหารนั้น มีผนังแลซุ้มประตูศิลาลายสลักลวดลายทำนองเดียวกันกับโบโรบุโด ที่เมืองชะวา แต่ข้าพเจ้ามีความสงไสยเปนอันมากว่า จะไม่ใช่ของทำขึ้นเฉพาะสำหรับที่นี้ น่าที่จะรื้อมาจากวิหารเก่าแห่งใดแห่งหนึ่ง ในเมืองอนุราธปุระซึ่งเปนมหานครโบราณ ตอนข้างฝ่ายเหนือของเกาะ ด้วยเหตุว่าเครื่องศิลาเช่นนี้ ข้าพเจ้าได้เห็นแต่สามแห่ง คือเสาศิลาตั้งนาฬิกาแดดอยู่หลังเรือนที่เรียกว่า กวินส์เฮาส์ คือ เรือนเจ้าเมือง ที่เมืองโคลัมโบ มีจารึกไว้ว่า เซอ อาร เทอ เอลิแยงก์ แฮฟว์ลอก ได้มาแต่อนุราธปุระ อีกแห่งหนึ่งที่ตำหนักเจ้าแผ่นดินลังกา มีศิลาเปนวงพระจันทร์ครึ่งซีก กลางสลักเปนกงรถสำหรับวางน่าประตู อีกแห่งหนึ่งก็ที่วิหารพระทันตะธาตุ ข้าพเจ้าจึงสันนิฐฐานว่าจะเปนรื้อมาจากวิหารแห่งหนึ่งแห่งใดในเมืองอนุราธปุระ เมืองแกนดีนี้ชาวลังกาเรียกว่าสิงขันดะ เปนเมืองหลวงภายหลังเรื่องมหาวงษ์

เหมือน กัน กับ พระทันตธาตุ ซึ่ง มาภายหลัง ไม่ใช่ เป็น เจดีย์สถานเก่า ซึ่ง ปรากฏใน เรื่อง มหาวงษ์ เมื่อ สังเกตดู ตาม หนังสือ ต่าง ๆ ที่ เขา ได้ แต่ง แล รูป ที่ เขาได้ ถ่าย ลอก จำ ลอง มา กับ ทั้ง คำ บอกเล่า ของ ผู้มี ปัญญา ศักดิ์ ใน ประเทศ นี้ ซึ่ง ควร เชื่อ ถือ ข้าพเจ้า เข้าใจ ว่า ชาติ ลังกา เดี๋ยว นี้ ไม่ เหมือน อย่าง แต่ ก่อน หรือ เกือบ จะมิใช่ คน เชื้อ วงษ์ อัน เดียว กัน กับ แต่ ก่อน เปรียบ ประดุจ เขมร ครั้ง พระนคร วัด แล เขมร ใน บัจจุบันนี้ ความ คิด แล ผี มือ ทำ การ ช่าง ต่าง ๆ เป็น คนละอย่าง คนละประเภท ถ้าจะหยิบ เอา สิ่ง ซึ่ง ทำ แต่ โบราณ แล สิ่ง ซึ่ง ทำใหม่ มา วาง เข้า สอง สิ่ง จะไม่ ต้อง กัน เลย ทั้ง ความ คิด ทั้ง ผี มือ สามารถ ที่ จะให้ เข้าใจ ผิด ว่า เป็น คนละเมือง กันได้ เหตุ ทั้ง นี้ เป็นได้ ด้วย คน ที่ มา อยู่ เมือง ลังกา แต่ ก่อน คง จะเป็น เชื้อ ชาติ ชาว เมือง ฝ่าย เหนือ ใน ชมพูทวีป ซึ่ง มี ความ เจริญ ก่อน กว่า ข้าง ใต้ ลง มา ยัง เกาะนี้ ด้วย เรือ แล้ว ตั้ง อยู่ เช่น ที่ ปรากฏ ใน เรื่อง มหาวงษ์ นำ ผี มือ ช่าง แล ความ คิด ข้าง เมือง ฝ่าย เหนือ ลง มา ด้วย พวก นี้ เอง ได้ แผ่ พ่าน ไป จน กระทั่ง ถึง เกาะ ชะวา ผี มือ จึ่ง ได้ ละม้าย คล้าย คลึง กัน เมื่อ ภาย หลัง ตั้ง เป็น บ้าน เมือง ขึ้น แล้ว ชน ใน ชมพูทวีป ฝ่าย ใต้ อาไสย ความ บริบูรณ์ ของ เกาะนี้ ไป มา ค้า ขาย แล ลง มา ตั้ง อยู่ มาก ขึ้น ทุก ที เมื่อ เกิด การ จลาจล ขึ้น ใน เมือง บาง คราว ก็ มี อำ นาจ แซก แซง ขึ้น เป็น เจ้า นาย ได้ ความ

คุ้น เคย แล ความ นับ ถือ กัน แล กัน กับ คน ใน พื้น เมือง ที่ มา แต่ ผ้าย เหนือ ก็ เจริญ ขึ้น จน ถึง ทำ อาวาหวิวาหมงคล กัน แลกัน เกิด บุตร แล หลาน กลาย เปน ชาติ ชาวลังกา ขึ้น ใหม่ อีก อย่าง หนึ่ง ซึ่ง จะ เรียก ว่า ชาว ลังกา แท้ ก็ได้ ภาย หลัง เมื่อ เกิด จลาจล อัน ใด ฆ่า พัน กัน ตาย ไป มาก ๆ พวก ใน ชมพูทวีป ข้าง ใต้ ก็เพิ่ม เติม มาก ขึ้น ตาม ลำ ดับ ข้าพเจ้า ได้ ทราบ จาก ผู้ ที่ ควร เชื่อ ยอก ว่า คน ใน เกาะลังกา เดี๋ยว นี้ น้อย กว่า แต่ ก่อน เปน อัน มาก ที่ เมือง อนุราธปุระยัง ค้น พบ รอย ซึ่งเปน ที่ คน อยู่ กว้าง ออกไป เสมอ มิได้ ขาด ข้าพเจ้า จะยังไม่ กล่าว ยืด ยาวใน เรื่อง นี้ ด้วย เหตุ ว่า ยังไม่ สมควร จะกล่าว เลย เพราะยังไม่ได้ไป เห็น เมือง อนุราธปุระ ซึ่ง เปน เมือง มี การ ก่อ สร้าง อัน วิเศษ ของโบราณ น่า ที่ จะดี ยิ่ง กว่า เกาะชวา เปน อัน มาก ที กล่าว บัด นี้ เพื่อจะรวม ความ ว่า เมือง ลังกา ตอน กลาง ลงมา หา ใต้ ซึ่ง ข้าพเจ้าได้ มา อยู่ บัด นี้ ไม่เปน ถิน ที่ ซึ่ง กล่าวไว้ใน คัมภีร์ มหาวงษ์ ซึ่ง เรา ทั้งหลาย มี ความ พิศวง เลื่อมใส เปน อัน มาก นั้น พระทันตะธาตุ นี้ ไม่ เปน สิ่ง สำ คัญ ซึ่ง เรา มี น้ำใจ ชื่นชม ยินดี ต่อ มา แต่ ก่อน เปน การ สมควร แท้ จริง เมื่อได้ เห็น ถิน ที่ แลได้ แลได้ เห็น สิ่ง ของ ทั้ง ปวง ก็ไม่ เปน เครื่อง ที่ น่า พิศวง หรือ น่าเลื่อมใส อัน ใด อากุลมุนมองไป ด้วย สิ่ง แล ด้วย เรื่อง ที่ จะพึง น่า รัง เกียจ หรือ น่า กระดากใจ หลาย ประการ อันไม่ ควร จะกล่าวใน ที่ นี้

เมื่อจะกล่าวถึงวิธีซึ่งเบิดพระทันตะธาตุให้คนดู หรือนมัสการก็จะต้องข้ามเรื่อง จะพรรณาถึงเหตุการเหล่านั้นเสีย กล่าวต่อไปว่าพระทันตะธาตุนั้นร้อยอยู่ในห่วงลวด ซึ่งบ๊กอยู่ในกลางดอกอุบลทำด้วยทองคำ มีพระเจดีย์ครอบเป็นชั้น ๆ จนถึงชั้นในที่สุดเป็นกล่องประดับด้วยเพ็ชร์พลอย พระเจดีย์บางองค์ใน ๗ ชั้นนั้นประดับเพ็ชร์พลอยงามดี องค์นอกที่สุดมีลังวาลหลายอย่างลังเกตได้แต่ว่าเป็นอย่างพม่านั้นสายหนึ่งสวมอยู่ สัณฐานพระทันตะธาตุก็ไม่ผิดอันใดกับที่จำลองนัก แต่จะเป็นด้วยเก่าหรือด้วยจะเป่นสีดอกพิกุลแห้ง จึ่งได้มีสีคล้ำมัว เหมือนงาที่ทำเครื่องมืออันใดใช้เก่า ๆ แต่ไม่เป็นสีเดียวเสมอกัน ที่ซึ่งเก็บนั้นเป็นห้องไม่มีน่าต่างมีแต่ประตูด้านเดียว มีประแจสามดอกผู้ซึ่งรักษาวัดซึ่งเรียกว่า ระเตมะหัตตะเมยะ ซึ่งแต่งตัวนุ่งผ้ายาว ๒๗ วา เก็บดอกหนึ่ง พระเก็บสองดอก ในนั้นมีสิ่งอื่น ๆ ที่มีราคาหลายอย่าง แต่ยากที่จะเห็นได้ถนัด เพราะมืดต้องจุดไฟแลไม่จุดหลายดวงนัก ดูเหมือนเจ้าพนักงานผู้รักษาจะพอใจให้เป็นเช่นนั้นด้วย การที่จะบูชาด้วยประทีปย่อมไม่สู้เป็นที่ต้องใจของผู้รักษา ข้าพเจ้าได้เห็นหนังสือเขียนด้วยลานทองสองผูกผูกหนึ่ง ซึ่งเข้าใจว่าส่งไปแต่พระเจ้าอยู่หัวบรมโกษกรุงสยาม ๑๕๐ ปีเศษมาแล้วนั้น ข้าพเจ้าได้พลิกดูร้อยลานกลับต้นเป็นปลาย

เขียนด้วยอักษรขอม ขึ้นต้นเปนวิธีอุปสมบท แล้วกฐิน ผูกแลถอนสีมา ข้างปลายมีบานพแนกเขียนแปลร้อย ได้คัดคำที่จาฤกนั้นมา คักราชลงว่า ๑๐๐๐๕ ถ้าจะเข้าใจโดยคำว่า พันห้า ก็เปนก่อนเวลาแผ่นดินพระบรมโกษ แลทั้งลังเกตดูถ้อยคำในนั้นประกอบด้วยรูปตัวอักษร เห็นเปนหนังสือขอมที่เขมรเขียน หาใช่ไปจากกรุงสยามไม่ อีกผูกหนึ่งนั้นไม่ได้ดู ด้วยผู้รักษาหวงแหนเหลือเกิน ราวกับว่าผู้หนึ่งผู้ใดจะวิ่งราวไปจากที่นั้น ยังมีพระแก้วอีกองค์หนึ่ง ซึ่งหน้าตักประมาณสัก ๔ นิ้ว ลังเกตดูไม่ใช่ผีมือลังกา สีคล้ายมรกฎส่องโปร่ง มีที่ชำรุดบ้าง จะลังเกตว่าเปนเนื้อศิลาหรืออันใดก็ยากด้วยสว่างไม่พอ แลเขาไม่สู้จะให้ดูนานนัก ทั้งในห้องนั้นก็ไม่มีทางลมซึ่งจะหายใจได้มาก คนก็เข้าไปเต็มแน่น ถ้าผู้ใดขืนอยู่ช้าก็อาจจะเปนลมได้ ด้วยต้องการลมสำหรับหายใจ ข้าพเจ้าได้คัดคำบานพแนกในคัมภีร์นั้นมาลงไว้ในที่นี้ ด้วยเห็นว่าการที่คัดนั้นมิใช่ง่าย ต้องทำทุกกะกิริยาเปนอันมาก

การที่จะเบิดพระทันตะธาตุให้คนดูเปนการเบิดเผยนั้น นานๆ มีครั้งหนึ่ง ในเวลาเมื่อพระเจ้าแผ่นดินลังกายังมีอยู่ เบิดครั้งหลังที่สุดแผ่นดินพระเจ้ากฤตติสิริ ในราวพุทธศักราช ๒๓๑๘ จุลศักราช ๑๑๓๗ เปนปีที่พระอุบาลีเถระกับราชทูตกรุงสยาม ตามคำเชื้อ

เชิญ ของ พระเจ้า กฤตติสิริ ให้ไป สืบ สาสนวงษ์ใน เมือง ลังกา เพราะเวลา นั้น พระสงฆ์ ใน เมือง ลังกา สาบ สูญสิ้นไป พระเจ้า อยู่ หัว บรมโกษ จึ่งได้ ทรง จัด พระสงฆ์ ๑๐ รูป กับ ทูตานุทูต ให้ เชิญ พระพุทธรูป พระธรรม แล พระราช สาสน์ ออกไป ซึ่ง จดหมาย ราย ระยะทาง ของ ราชทูต แล วิธี ซึ่ง เชิญ พระทันตะธาตุ ออกให้ ราษฎร ดู อย่างไร ยัง มีอยู่ ใน ห้อง อาลักษณ์ แลได้ ลงพิมพ์ ใน หนังสือ วชิรญาณ แต่ จะเป่น ฉบับใด ข้าพเจ้า จำไม่ได้ ต่อ มา อีก มี ครั้ง หนึ่ง เมื่อ พุทธ ศักราช ๒๓๗๑ จุลศักราช ๑๑๙๐ แลเมื่อไม่กี่ ปี นี้ อีก ครั้ง หนึ่ง การ ที่ เปิด ให้ คน ดู เช่น นี้ เพื่อ ประสงค์ จะได้ เงิน ปฏิ สังขรณ์ ที่ วิหาร พระทันตะธาตุ ชน ชาว ลิงหฬี ทั้งปวง ย่อม พา กัน แตกตื่นไปนมัสการ แลเข้า เรี่ย ราย ทั่ว ทั้ง สกล ลังกาทวีป

ในระหว่าง ซึ่ง มิได้ มี การ เปิด ให้ คน นมัสการ มากเช่นนั้น ย่อม เปิด ให้ ผู้ มี บันดาศักดิ์ ต่าง ประเทศ สำคัญ ๆ ดู บ้าง เป่น ครั้ง เป่น คราว แต่โดย ปรกติ ที่ เปิด ให้ ชาว ลังกา บูชา นั้น เปน แต่ไป นมัสการ ภายนอก หาได้ เห็น องค์พระทันตะธาตุไม่

เมื่อ จะกล่าว ตาม คน ต่าง ประเทศ เขา กล่าว ที่ เขาได้ พิจารณา วาดเขียน จำลอง ถ้วน ถี่ เขา ว่า ทำด้วย งาช้าง ซึ่ง เสีย สี เปน ของ พระเจ้า วิกรมพาหุ คิด ทำ ขึ้น ไม่เปนลักษณ ของ พื้น มนุษย์ เพราะสิ่ง ที่ จริง แท้ นั้น โปรตุเกสได้ ทำ ลายเสีย ที่ เมือง ค้า ดังได้ กล่าว มาแล้ว

แต่ตามความเห็นของข้าพเจ้าเห็นว่า ถึงพระทันตะธาตุซึ่งว่าโปรดุเกลทำลายเสียนั้น จะเชื่อว่าแท้ก็ไม่ได้ ด้วยพาไปซ่อนเร้นหมกผังเสียเปนหลายครั้งมาแล้ว

แห่เประหะระ

พระเจ้าแผ่นดินในลังกาชั้นหลัง ๆ ลงมา ย่อมเปนเชื้อสายแห่งหรือเปนอินดู่โดยมาก เพราะฉนั้นในเมืองแกนดีจึ่งได้มีเทวะสถานอย่างอินดู่เปนอันมาก เปนธรรมเนียมที่ต้องแห่พระเปนเจ้าของอินดู่ทุกปี ไม่ได้เกี่ยวข้องอันใดกับพระพุทธสาสนา ครั้นเมื่อพุทธศักราช ๒๓๑๘ พระเจ้ากรุงลังกาได้เชิญพระสงฆ์กรุงสยามออกไปให้อุปสมบทชำระพระพุทธสาสนา ให้พระสงฆ์ประพฤติอยู่ในศีลยบริสุทธ์อย่างสูงเสร็จแล้ว พระอุบาลีเถระเจ้าได้ยินเลื่องลือฮึง ตระเตรียมการที่จะแห่พระเปนเจ้าผ่ายอินดู่ดังนั้น จึ่งได้ถวายพระพรแก่พระเจ้าแผ่นดินในเวลาเย็นวันนั้นว่า ควรที่จะเชิญพระสถูปขึ้นประดิษฐานเหนือช้างพระที่นั่ง แห่ไปหน้าพระเปนเจ้าทั้งหลาย เพื่อให้การบูชาทั้งหลายนี้เปนพุทธบูชา แต่พระสงฆ์ทั้งปวงหาได้เข้าในกระบวนแห่หรือช่วยจัดการอันใดไม่ นอกจากให้ยืมช้างวัดแลพระเจดีย์ ซึ่งทำประหนึ่งว่าทรงพระทันตะธาตุ แต่หาได้มีพระทันตะธาตุในนั้นไม่ กับทั้งมณฑปเงินก้าไหล่ทอง ซึ่งเปนที่ประดิษฐานพระเจดีย์

กระบวนแห่นี้ได้แห่ในเวลากลางคืน สว่างไปด้วยแสงไต้ ประโคมสังข์แตรน้อยกลองปี่ แลมีคนโลดเล่นเต้นรำไปในกระบวน ช้างที่ทรงพระเจดีย์นั้น ปกคลุมไปด้วยผ้าลักลาดแดงติดขลิบทอง ที่ผ้าคลุมหน้าใต้โขมดลงมา ปักไหมทองเป็นพระพุทธรูปนั่ง มีเครื่องสูง บังสูริย จามร ทำด้วยแพรสีต่าง ๆ แต่รูปร่างไม่เหมือนเครื่องแห่ของเรา เหมือนตาลิปัตร วินัยธร วินัยธรรม หัวเมือง หรือสมุห์ใบฎีกาบ้างต่าง ๆ เมื่อข้าพเจ้าไปเขาก็จัดการแห่นี้ขึ้นให้ดูเป็นการพิเศษแลแห่ผ่านมาน่าที่อยู่ แต่ข้าพเจ้าหาได้ออกไปดูไม่ ซึ่งกล่าวถึงได้ดังนี้ เพราะเขาจัดมาเรียงรายตามทาง พร้อมทั้งเครื่องประโคมต่าง ๆ ตลอดสองข้างทาง ในเวลาที่จะขึ้นไปบนวิหารพระเขี้ยวแก้วนั้นด้วย

เรื่อง พระสงฆ์สังกา

เวลาที่ข้าพเจ้าไปอยู่น้อยนัก ไม่พอที่จะได้สวนอันใด อาไศรย แต่สังเกตด้วยตา แลฟังคำเล่าบอกบ้างเล็กน้อย คงได้ความว่าแยกหมู่แยกคะณะกันเป็นอันมาก ไม่มีผู้ใดเป็นใหญ่บังคับบัญชาทั่วไป ผ้ายอาณาจักร์ก็มิได้เกี่ยวข้องอันใดในการสาสนา เขามิได้รื้อถอนคุมเหงเหมือนครั้งโปรตุเกส แต่อาไศรยที่ไม่มีผู้ใดจะตวาดลิ้นข้อที่ถูกที่ผิด หมู่ใดมีทิฏฐิอย่างใด ก็ประพฤติไป

ตามทิฏฐิตน ที่เปนหมวดใหญ่ หรือต่างวงษ์กันอยู่นั้นสามจำพวก คือ อุยาลีวงษ์ หรือในยหนึ่ง เรียกว่า สยามวงษ์นี้ มากทั่วไปทั้งเกาะ พวกที่สองคือ อมรปุรวงษ์ หรือมรัมะวงษ์ พวกหม่า พวกหนึ่ง มักจะอยู่ตามชายทเลฝ่ายใต้ พวกที่สาม คือรามัญวงษ์ ตั้งขึ้นใหม่ ก็ตั้งอยู่ตามชายทเลเหมือนกัน ในสามพวกนี้แบ่งกันออกไปอีก พวกละหลายๆ คะณะ ไม่อยู่ในบังคับกัน มิทิฏฐิต่างๆ กัน เปนต้นว่าพวกอุยาลีวงษ์โดยมากไม่ห่มคลุมเลย จะไปแห่งหนึ่งแห่งใด ก็ห่มพาดควายเท่านั้น ไม่ใช้ราตคตอก อีกพวกหนึ่งห่มคลุม แลเลิกผ้าขึ้นข้างล่าง เหมือนอย่างพระมหานิกาย ในสองพวกนี้ก็เถียงกัน ข้อที่เถียงนั้น ก็ลวทรามเต็มที พวกที่ไม่ห่มคลุม อ้างว่าไม่เห็นรูปพระพุทธเจ้าที่ทำไว้แห่งไรห่มสองไหล่ พวกที่ห่มคลุมแต่เวิกผ้าข้างล่าง ทรายลัทธิธรรมยุติกาในกรุงเทพฯ บ้าง ค้นวินัยพบลงเนื้อเห็นด้วยว่าไม่สู้เปนปริมณฑล เปลี่ยนเปนแหวกผ้าทางลูกบวบยกลูกบวบขึ้นบ่า แต่คงม้วนขวาอยู่ตามเดิม แต่พวกอื่นห่มอย่างรามัญ คือม้วนซ้ายแต่ไม่ยกผ้าชายในขึ้นบ่าหรืออย่างไร พาดขึ้นไปบนบ่าแล้วแลเห็นผิดกันกับธรรมยุติกา ที่ห่มคล้ายธรรมยุติกามีอยู่น้อยองค์ ที่ได้เข้ามากรุงเทพฯ ข้างฝ่ายรามัญถือไม่ใช้รองเท้า ไม่กั้นร่ม ใช้แต่ใบตาลบ้องคีร์ษะ ไม่ห่มแพร พวกไม่ห่มคลุมนั้น มักใช้จีวรแพรต่วนเหลืองอนุวาตเล็กๆ กั้นร่มแพรสวมรองเท้าอยู่ข้างจะสูง คนในเกาะลังกา

ย่อมสรรเสริญพระรามัญนิกาย มากกว่านิกายอื่น ๆ พระสงฆ์ข้างฝ่ายเมืองแกนดีไม่สู้เอื้อเฟื้อในการสั่งสอนมาก ข้างฝ่ายท่านอยู่ข้างจะเอื้อเฟื้อแลรู้ตื้นลึกหนาบาง อุบาลีวงษ์บางนิกายโกนคิ้วดูอาการกิริยาคล้ายพระกรุงเทพ ฯ เห็นว่าต้องการอยากจะประพฤติเหมือนพระในกรุงมาก ข้อเถียงกันต่าง ๆ มีมากนัก ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวในที่นี้ การปกครองฝ่ายอังกฤษถือเหมือนราษฎรสามัญ ข้าพเจ้ามีความสงไสยมาก ว่าถ้าทำผิดด้วยอาณาจักร ไม่ถึงปาราชิก เขาจะลงโทษทั้งเพศสมณะหรือประการใด แต่ครั้นเมื่อถามขึ้นก็กลั้นหัวเราะไม่ได้ ด้วยไม่ควรจะเฉลาเช่นนั้นเลย คือเมื่อทำผิดอันใด ที่โทษควรจำคุก เขาก็ให้เสื้อกางเกงที่สำหรับคนคุกแต่ง จะสึกหรือมิสึกก็ตามใจ เมื่อต้องสวมเสื้อกางเกงแล้วก็เป็นพระต่อไปไม่ได้อยู่เอง

เรื่อพระที่นั่งจักรี

ในมัชฌันตรวิถี ทเลอาหรับ
วันที่ ๒๗ เมษายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๖

คักราช ๑๐๐๐๕ สังเขปพระราชโองการ รามาธิบดีศรีสินทร ภูมินทรวเนศวร กัมพลกัมพุชาธิราช บรมราชบรมบพิตร ควรนสังเขป พระจักรวัติศรีสินทร ยโสธรบรมราชชายามหาอรรคมเหษี พระพิธรณินทรเชษเชษฐ สัทธาสาสนลิขิตักษร สุวัณณบัตต กัมมวาจา นิพพานปัจจโยโหตุ อนาคเตกาเล จิรัติฏฐตุสัทธัมโม ฯะ

ปักษี

นกทำรังให้คนกินได้

ตามฝั่งทะเลแหลมมลายุในพระราชอาณาเขตร มีเกาะเล็กๆ มากหลายเกาะ บางแห่งเปนเกาะมีสินค้าเกิดขึ้นเพราะนกพวกหนึ่งได้ทำรังอยู่ ที่เรียกกันว่า “นกอีแอ่น, หรือนกกินลม” แต่นกพวกนี้ มีต่างกันเปนสองพวกๆ ที่เราได้เคยเห็นเมื่อน่าฤดูหนาวที่มันเที่ยวบินร่อนอยู่ตามอากาศสูง แลจับตามหลังคาบ้านบ่อยๆ แต่หาใช่นกที่ทำรังให้คนกินได้นั้นไม่ เว้นแต่รูปมันก็เหมือนกันทั้งสองชนิด คือตัวมันเล็กๆ เท่านกกระจอก มีขนสีดำคล้ำหางยาวมีแฉกปลายเปนวงคล้ายหางเหยี่ยว มีที่สังเกตผิดกันหลายอย่าง พวกนกที่ทำรังให้คนกินได้นั้น ตัวมันเล็กแลงามกว่าพวกนกที่เที่ยวบินจับตามหลังคาบ้าน กับมีจุดขาวเปนวงกลมที่กระเบนหาง นกพวกนี้ เปนนกบ้าเปรี้ยวที่สุด ยังไม่เคยมีใครได้จับเอามาเลี้ยงให้เชื่องได้เลย มันรู้จักอยู่กินด้วยกันเปนคู่ๆ สองตัวผัวเมีย เมื่อถึงคราวมีฟองก็ช่วยกันพักฟองเลี้ยงลูกไปจนใหญ่ แม้ถึงมันจะไปหากินต่างถิ่นไกลๆ อย่างใดก็มิได้หลงฝูงพลัดคู่กันเลย มันชอบรวมกันอยู่เปนฝูงใหญ่ๆ

เมื่อไปหากินก็ไปพร้อมๆ กัน มันจำคู่ได้แน่นอนนัก เมื่อเวลาจะตกฟองก็ช่วยกันทำรังสองตัวผัวเมีย มันชอบทำตามเกาะเล็กๆ ที่มีทะเลล้อมรอบ รังมันผิดกับนกอื่น คือไม่ได้ทำรังด้วยกิ่งไม้หรือใบไม้เล็กๆ เหมือนนกทั้งปวงที่เราเคยเห็น มันทำรังด้วยน้ำลายหรือเยื่อเสมหะ ที่ได้ขากออกจากลำคอแล้วเอาติดเข้าทำเป็นรังตามแง่หินซอกภูเขา ที่ในถ้ำวันละเล็กละน้อย ในครั้งที่หนึ่งนี้ กว่ามันจะทำแล้วอยู่ในราว ๓ เดือน ขนาดรังโตประมาณ ๔ นิ้วหรือ ๔ นิ้วกว่า สัณฐานกลมกลางลึกเป็นแอ่งเหมือนฝาถ้วย สำหรับมันถ่ายฟองวางลงไว้ในแอ่งนั้นไม่เลื่อนตกได้.

เป็นที่น่าปลาดอีกอย่างหนึ่ง เขาได้เคยสังเกตเห็นกิริยาความจำรังจำที่อยู่ของมันอยู่ข้างดีเป็นที่สุด คือที่ใดที่มันเคยได้ทำรังแล้ว เขาได้ขุดรังนั้นออกไม่ให้มีรอยเห็นได้ เพื่อจะทดลองมันดู มันก็ไม่ลืมกลับทำรังขึ้นอีกในที่นั้น มิได้ผิดรอยเลย เขาคิดว่านกพวกนี้ เป็นสัตว์โง่มาก เมื่อได้เห็นคนไปเก็บรังเนืองๆ น่าที่มันจะคิดหนีไปทำรังเสียที่อื่นต่อไป แต่มันก็มิได้หนีเลย ทนทำรังขึ้นที่เก่านั้นอีก เพราะฉนั้นจึงเป็นการง่ายแก่พวกที่เขาไปเก็บรังมันขายทุกๆ ปี

ทำเลเกาะที่มันชอบทำรังที่มีมากเป็นที่หนึ่ง ในหมู่เกาะ

น่าเมืองชุมพรแลไชยา มีอยู่ ๓๐ เกาะ นอกนั้นก็มีอยู่อีก ๒ แห่ง คือตามหมู่เกาะในทะเลสาบเมืองสงขลามีอยู่ ๕ เกาะ กับที่หมู่เกาะน่าเมืองปลิดแลสตูน แต่ในที่อื่นๆ เหล่านั้น ไม่สู้จะมีมากเหมือนเกาะน่าเมืองชุมพรแลไชยา ทั้งเป็นทำเลที่มีรังนกอย่างดีมากด้วย แต่เกาะที่มีรังนกดีนั้นก็มีอยู่แต่ ๓ เกาะ เรียกชื่อว่าเกาะลังกะจิวใหญ่ ๑ เกาะง่ามใหญ่ ๑ เกาะง่ามน้อย ๑ รังนกที่เกิดจากเกาะทั้ง ๓ นี้ เป็นชนิดสีขาวสอาดเป็นมัน แลมีน้ำหนักขายได้ราคาดี เขาเรียกชื่อตามภาษาจีนว่า “กงเอี้ยน”

การที่จะกล่าวถึงเรื่องนี้ต่อไปอีกนั้น จะได้กล่าวแต่เฉพาะหมู่เกาะรังนกที่มีอยู่ตามน่าเมืองชุมพรแลไชยาเท่านั้น คือผู้ที่เก็บรังนกในที่นี้ เขาได้ผูกเป่นภาษีไปจากราชาธิปตัยกรุงเทพฯ (สยาม) เป่นเงินปีหนึ่งถึง ๑๙๐๐ ชั่ง เฉพาะ ๓๐ เกาะที่น่าเมืองชุมพรแลไชยา ในหมู่ ๓๐ เกาะนี้ ที่เป่นเกาะมีรังนกชุมอยู่แต่ ๑๔ เกาะ อีก ๑๖ เกาะก็หาสู้จะมีนกไปทำรังมากไม่ ผู้ที่รับทำรังนกนี้ เขาได้ตั้งเจ้าพนักงานสำหรับตัวเขาให้ไปรักษาอยู่ตามเกาะโดยแข็งแรง แลมีเรือลาดตระเวรพร้อมด้วยคนแลเครื่องสาตราวุธสำหรับเรือทุกๆ ลำ คอยบ้องกันรักษาโจรผู้ร้ายที่คอยจะลักรังนกของเขา รวมเรือสำหรับลาดตระเวรรักษาทั้งลำใหญ่แลเล็กมีไม่ต่ำกว่า ๓๐ ลำ ผู้ที่อยู่ประจำรักษาเกาะทุกๆ เกาะ

มีไม่ต่ำกว่า ๑๖๔ คน คือในเกาะหนึ่งๆ ต้องมีนายเปนหัวหน้าดูแลรักษาคนหนึ่ง แล้วมีลูกจ้าง (คนกุลี) ใช้อีกเกาะละ ๘ คน หรือ ๑๐ คน แล้วแต่เกาะเล็กแลใหญ่ ตามเกาะที่เขาได้จัดให้มีคนไปรักษาอยู่นั้นมี ๑๔ เกาะซึ่งเปนเกาะที่นกทำรังมาก แลเลือกสรรให้มีนายใหญ่ควบคุมอยู่เกาะละคน รวม ๑๔ คน กับทั้งมีลูกจ้างกุลีใช้อีก ๑๕๐ คน การรักษานี้ก็มีอยู่แต่ช้า ๘ เดือน น่าดูนกทำรังเท่านั้น นายใหญ่ที่เปนหัวหน้าอยู่ตามเกาะ เขาจ้างกันเปนการเหมาเสร็จ ทั้งให้ค่ากินอยู่นุ่งห่มด้วย ในเกาะใหญ่ๆ เหมากัน ๘ เดือน เปนเงิน ๒๔๐ บาท ถ้าเปนเกาะเล็กเพียง ๒๐๐ บาท แต่คนกุลีจ้างเปนรายเดือนให้ค่ากินอยู่นุ่งห่มด้วยเหมือนกัน คนหนึ่งเดือนละ ๑๒ บาท ในเกาะเหล่านี้มีอาวุธสำหรับเกาะสำหรับคนพร้อมทุกๆ อย่าง แต่เมื่อถึงคราวเก็บรังนก เขาได้ทวีลูกจ้างขึ้นอีก ๕๐ คน คัดแต่พวกที่มีฝีมือเคยชำนาญในการเก็บรังนกล้วนเปนคนเข้าใจได้การดี เพื่อให้ระดมช่วยกันเก็บให้แล้วทันตามกำหนดเวลาที่เขาได้แบ่งบันไว้ พวกเก็บรังนกเหล่านี้ เขาคิดค่าจ้างให้เปนรายวันๆ ละ ๑ บาททุกๆ คน

จำนวนค่าการรักษาต่างๆ ที่เขาต้องลงทุนไปในชั้นแรก คือ ค่าอาวุธทุกๆ อย่างต้องมีพอใช้ประมาณราคา ๕๐ ชั่ง ค่าเรือลาดตระเวร ๓๐ ลำ ๑๒๐ ชั่ง ค่าลูกจ้างรักษาแลกระทำการ ๖๐๐ ชั่ง รวม

ค่ารักษาที่ต้องออกทุนของตน ๗๗๐ ชั่ง เมื่อคิดดูทุนที่จะต้องออกในชั้นต้น รวมทั้งเงินภาษีที่จะต้องส่งแก่ราชาธิปไตยอีกปีละ ๑,๙๐๐ ชั่ง เปนเงิน ๒, ๖๗๐ ชั่ง เปนจำนวนเงินมาก ท่านทั้งปวงคงคิดเห็นว่าน่าจะขาดทุน แต่เขาไม่กลัวว่าจะขาดทุนเลย จะเปนได้ก็แต่เพียงที่มีกำไรน้อยไป แต่ผู้ที่รับทำภาษีนี้ ถ้าเขารับทำแต่ปีเดียวต้องขาดทุนค่าจัดการรักษาบ้างเปนแน่ เพราะฉนั้นเขาต้องทำสัญญาต่อราชาธิปัตย์ ล่วงน่าต่อไปอีกหลายๆ ปี จึ่งจะเห็นกำไรที่พอเปนประโยชน์แก่ตนได้

ฤดูที่ลงมือเก็บรังนกนั้น ในครั้งที่หนึ่งเก็บในเดือนเมษายน ตั้งแต่เก็บครั้งที่หนึ่งนี้แล้ว นับเวลาต่อไปอีก ๓๐ วัน จึ่งเก็บครั้งที่ ๒ เมื่อเก็บครั้งที่ ๒ เสร็จแล้ว นับต่อไปอีก ๑๐๐ วัน จึ่งเก็บเปนครั้งที่ ๓ ซึ่งนับเปนครั้งสุดท้าย มีเวลาเก็บได้ปีละ ๓ ครั้งเท่านี้ ชนิดรังนกที่เก็บได้ในครั้งที่หนึ่งนั้น เปนดีกว่ารังนกที่เก็บได้ในครั้งที่ ๒ แลที่ ๓ เพราะครั้งที่หนึ่งนกได้มีเวลาทำรังตามสบายไม่รีบร้อน กำหนดเวลาที่มันลงมือทำตั้งแต่เดือนมกราคม จนถึงเดือนเมษายนกลางเดือน มีระยะทำอยู่ใน ๑๐๐ วันกว่า คนจึ่งได้ลงมือเก็บ รังนกที่เก็บครั้งที่ ๒ เปนเวลาที่มันทำแทนขึ้นใหม่โดยรีบร้อนที่จะถ่ายฟอง รังนกชนิดนี้เขาบ้นเปนอย่างกลาง รังนกที่เก็บครั้งที่ ๓ เปนรังที่มันรีบทำที่สุด ด้วย

ฟองมันแก่จวนจะถ่าย บางทีถ่ายฟองแล้วก็มี หรือจนฟักเปนลูกนกแล้วก็มี พวกที่ยังมิได้ถ่ายฟองมันก็ช่วยกัน ๒ ตัวผัวเมียรีบทำรังขึ้นอีกเปนอย่างแข็งแรง จนบางแห่งน้ำลายที่มันขากออกมาทำรังนั้น มีโลหิตติดปนออกมาด้วยบ้าง รังนกที่เก็บครั้งที่สุดชนิดบางแลเล็ก ไม่ลู้จะขาวสอาดแลไม่ค่อยมีน้ำหนัก เขามักคัดออกเปนชนิดเลวกว่าครั้งที่ ๑ แลที่ ๒ เมื่อเก็บครั้งที่ ๓ นี้แล้ว เขาต้องเลิกจะเก็บอีกไม่ได้ เพราะเปนเวลาจวนแจที่บางนกมันจะถ่ายฟอง บางทีมันทำรังยังไม่ทันแล้วต้องถ่ายฟองพัก การที่มันทำรังยังไม่ทันแล้วเช่นนี้ มักจะเปนอันตรายแก่การพักฟอง เพราะรังไม่มั่นคง ฟองนกนั้นก็กลิ้งไปถูกหินแตก แต่พวกที่เก็บรัง ถ้าเขาเปนคนฉลาดเขาคอยสังเกตดูมันอยู่เสมอๆ ถ้าเขาได้เห็นมันกระวนกระวายรีบร้อนนักแล้ว การที่จะเก็บรังครั้งที่สุดอีกนั้นก็ต้องงดไว้ ถ้าเก็บมาเสียแล้ว มันทำรังไม่ทันถ่ายฟองๆ นั้นเปนอันตรายลงก็เหมือนเขาได้ขาดทุนรังนกไปทุกๆ ปี แต่ผู้ที่จะคิดระวังถึงการนี้ก็ไม่ใคร่จะมี มักมีแต่ผู้ที่เห็นแต่จะเก็บรังให้ได้มากแล้วเปนดี เมื่อเขาได้พบรังที่มันถ่ายฟองไว้แล้วก็ดี หรือที่ฟองแตกออกเปนลูกนกแล้วก็ดี ก็เขี่ยฟองแลลูกนกนั้นทิ้งเสีย แซะเอาแต่รังมันมา เพราะฉนั้น นกพวกนี้จึงไม่เจริญแพร่หลายไปมากได้

เขาเล่าว่า เมื่อเวลาคนขึ้นไปเก็บรังมันในครั้งที่สุดนั้น มันไม่ค่อยจะหนีคนเลย เปนเวลาที่มันเชื่องที่สุด เพราะมันมีกังวลแต่ที่จะรีบทำรังให้แล้วทันเวลาถ่ายฟอง ดูกิริยาเหมือนมันปวดท้องอยากจะถ่ายฟองจนไม่กลัวคน บางทีเขาจับมันมาดูเล่นก็ได้ในเวลานั้น นกพวกนี้มันมีฟองแต่ตัวละ ๑ คู่เท่านั้น เมื่อฟองแตกแล้วก็เปนลูกนกตัวผู้แลตัวเมีย เปนคู่สำหรับกันไปจนใหญ่ "การที่พวกเก็บรังนก ได้ทำอันตรายแก่ฟองแลลูกนกเช่นนี้ น่าจะเปนธุระใหญ่เกี่ยวข้องแก่ผู้หวงห้าม ซึ่งจะคอยบ้องกัน เพราะพืชพรรณ์พวกนกที่มีประโยชน์นี้ให้เจริญขึ้นอีกได้"

การบ้องกันรักษาโจรผู้ร้าย แม้ถึงมีเรือลาดตระเวรแลผู้คนคอยตรวจตราอยู่เนืองๆ แล้วก็ดี ก็ยังมีผู้ร้ายสำคัญเล็ดลอดเข้าไปลักรังนกได้เนืองๆ ผู้ร้ายพวกนี้เปนคนจีนโดยมาก เขามีเรือใบเล็กๆ แล้วมีพวกไปด้วย ๕ หรือ ๖ คน ผู้ที่จะลงมือทำการนี้ ได้เตรียมตัวไว้พร้อมทุกๆ อย่าง คือมีเครื่องมือสำหรับสาดเชือกขึ้นไปบนที่สูง แลมีกลักแน่นหนาทำด้วยไม้ มีเข้าตากกับพริกเกลือ หรืออาหารที่เค็มๆ ใส่ในกลักนั้นอุดฝาให้แน่นผูกติดไปกับเอวพอกินได้อย่างช้าเพียง ๓ วัน แล้วเขาก็แล่นเรือนั้นเฉียดไปใกล้ๆ เกาะ ห่างประมาณ ๓ หรือ ๔ เส้น จึ่งกระโดดลงน้ำดำครั้งเดียวตลอดถึงฝั่งเกาะในที่ไม่มีคนอยู่ เมื่อเวลาเขา

โดดน้ำนั้น แม้ถึงคนบนเกาะจะคอยระวังดูอยู่ก็ไม่เห็นด้วยเขาค่อยๆ บังกรายเรือโดดลงน้ำทางข้างเรือข้างนอกเกาะ คนบนเกาะแลเห็นไม่ได้เพราะเรือบังอยู่ แล้วเขาได้นัดแนะให้เรือมาคอยรับในที่ใดที่หนึ่งในเวลากลางคืนหรือกลางวัน กำหนดเท่านั้นโมงเท่านั้นทุ่ม ตามแต่เขาจะสัญญาตกลงกัน เมื่อขึ้นไปบนเกาะได้แล้ว เขากระทำการเก็บรังนกได้โดยรวดเร็วนักพอความต้องการแล้ว ก็ไปยังที่ๆ ใด ซึ่งเขาได้สัญญาไว้กับเพื่อนของเขานั้น

ทำเลที่นกทำรังนั้น มันมักชอบทำตามโกรกที่เปนปล่องอยู่ในถ้ำลึก คนเก็บรังนกเขาต้องทำเชือกเปนสาแหรกสำหรับพอนั่งลงได้ แล้วเอาปลายเชือกข้างหนึ่งผูกเข้ากับต้นไม้บนภูเขา มีคนคอยระวังอยู่ข้างบน ค่อยๆ โรยเชือกลงไปตามปล่องภูเขา แล้วให้ความสำคัญสัญญาแก่คนข้างบน ในการที่จะโรยเชือกขึ้นลงเปนที่รู้กันได้โดยวิธีกระตุกเชือกสองสามอย่างเท่านั้น ผู้ที่นั่งไปในสาแหรกมีไม้ยาวเหมือนถ่ออันหนึ่ง สำหรับค้ำโยนตัวไปในที่ต่างๆ ที่มีรังนก แล้วมีเหล็กแยนบางๆ คล้ายๆ เสียมมีด้ามที่ด้ามนั้นเขาสวมต่อเปนค่อยๆ ให้ยาวออกไปได้ สำหรับเปนเครื่องมือที่เขาใช้แซะรังนกซึ่งติดอยู่ตามซอกหิน ตามปล่องภูเขาแต่ละแห่งๆ เปนที่มีรังนกมาก มันทำรังอยู่ติดๆ กัน จนเกือบ

จะไม่มีที่ว่าง ดูงามเปนที่น่าชมนัก การเก็บรังเขาต้องช่วยกันเก็บหลายๆ คน กว่าจะแล้วหมดอยู่ใน ๒ หรือ ๓ วัน ถึง ๖ วันก็มี ในเกาะหนึ่งๆ ถ้าเปนเกาะเล็กมีรังนกน้อย กว่าจะเก็บแล้วหมดอยู่ใน ๕ วัน ถ้าเปนเกาะใหญ่มีบ่ลองภูเขามากหลายแห่ง กว่าจะเก็บแล้วอยู่ใน ๑๕ วัน เมื่อเก็บได้เขาใส่ในตะกร้า หรือกระเช้าที่ผูกติดไปกับสาแหรกนั้น พอเต็มตะกร้าแล้วก็กระตุกเชือกให้คนข้างบนรู้ สาวเชือกขึ้นมาหยุดพักเสียสักครู่หนึ่ง แล้วก็กลับโรยเชือกลงไปเก็บอีก ในปีหนึ่งเขาได้เก็บรังนกรวมไว้ได้อยู่ในราว ๑๐๐ หาบหรือกว่า แล้วเขาเอามาคัดเลือกออกเปน ๓ อย่าง คืออย่างที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ อย่างที่ ๑ คงเลือกได้ในราว ๑๒หาบ อย่างที่ ๒ ประมาณ ๓๐ หาบ อย่างที่ ๓ คงได้ ๗๘ หาบ

อย่างที่ ๑ ราคาชั่งละ ๖๐ บาท หาบหนึ่ง (๑๐๐ชั่ง) ๗๕ ชั่ง ๑๒ หาบ ๙๐๐ ชั่ง อย่างที่ ๒ ราคาชั่งละ ๑๓ บาท ๓๒ อัฐ หาบหนึ่ง ๑๖ ชั่ง ๗๐ บาท ๓๐ หาบ ๕๐๖ ชั่ง ๒๐ บาท อย่างที่ ๓ ราคาชั่งละ ๘ บาท หาบหนึ่ง ๑๐ ชั่ง ๗๘ หาบ ๗๘๐ ชั่ง รวมราคาขายทั้งสิ้น ๒,๑๘๖ ชั่ง ๒๐ บาท เมื่อท่านทั้งปวงได้เห็นจำนวนเงินรายได้ ไม่พอกับรายจ่ายที่ต้องลงทุนไปดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ท่านจะคิดเห็นว่าเขาจะขาดทุนหรือ? ถ้าคิดดูหลายๆ ปีแล้วก็คงเห็นกำไรได้หลายร้อยชั่ง เพราะค่าเครื่องมือ

สำหรับจัดการรักษา เขาลงทุนแต่ปีแรกครั้งเดียว แล้วใช้ไปได้หลายๆ ปี

รังนกเหล่านี้ เขาได้ส่งไปขายที่เมืองจีน แลต้องเสียค่าส่งให้แก่นายเรือตามราคา คือค่ารับประกัน (อินซุรันส์) คิดตามราคารังนก ในราคา ๔๐๐ เหรียญต่อ ๓ เหรียญ แลค่าระวางเรืออีกหาบละ ๓ เหรียญหรือ ๒ เหรียญครึ่ง ร้านสำหรับส่งรังนกนั้นมีอยู่ที่เมืองฮ่องกง การที่มีร้านหรือห้างสำหรับส่งรังนกออกไปขายนี้ เขาไม่ต้องลงทุนรอนอันใดเลย พวกพ่อค้าในเมืองนั้นเองคอยแย่งกันรับเป็นธุระขายให้ถมไป เพราะผู้ขายเขาได้ค่าลิบลดจากผู้ส่งใน ๑๐๐ ละ ๒ แลได้ค่าชักลิบลดจากผู้ซื้ออีก ๑๐๐ ละ ๒ เหมือนกัน รวมค่าลิบลดที่ได้จากผู้ซื้อผู้ขายเป็น ๑๐๐ ละ ๔ คนทั้งหลายต้องเข้าใจว่า ผู้รับธุระขายรังนก (เอเยนต์) นี้ เขานั่งได้เงินค่าลิบลดโดยไม่ต้องออกทุนหรือเรี่ยวแรงอันใด เพราะฉนั้นการที่จะจัดหาเจ้าพนักงานผู้รับจัดการขายรังนกในเมืองนั้นง่ายที่เดียว

พวกเศรษฐีหรือคนผู้ดีที่มีเงินในเมืองจีน ชอบกินรังนกมาก เป็นที่นับถือว่า เป็นของมีกำลังทำให้ร่างกายแข็งแรง นับเข้าในพวกอาหารที่ทำให้เกิดกำลัง เช่นโสม แลเขาเนื้ออ่อนหูปลาฉลามเป็นต้น เมื่อเวลาจะกิน เขาเอารังนกนั้นแช่น้ำเย็นไว้คืนหนึ่ง แล้วตัดออกเป็นชิ้นๆ ใส่ในโถหรือถ้วยฝาตั้งบนน้ำร้อนที่กำลังเดือด

สักชั่วโมงหนึ่ง จึ่งห้นโสมให้เปนชิ้นบางๆ กับน้ำตาลกรวดพอสมควร ปรุงลงในรังนก พอสุกดีจึ่งตักกิน มีเวลาพิเศษเมื่อจะกินรังนก ซึ่งเขานับถือกันว่าเปนเวลาดีที่สุด คือเมื่อแรกตื่นนอนใหม่ๆ (เช้ามืด) มีคนใช้สนิทเข้าไปตักรังนกข้อนในเวลาเมื่อยังไม่ลุกจากที่นอนได้เปนดีนัก รังนกนี้ย่อมเปนที่นับถือมีหน้ามีตากันทุกแห่งในเมืองจีน ถ้าบ้านผู้ดีแล้ว ต้องมีรังนกไว้สำหรับบ้านไม่มากก็น้อยตามกำลัง ทั้งเปนของดีออกหน้าเมื่อเวลาต้อนรับแขกสำคัญด้วย ผู้ดีที่มีบ้านใหญ่บ้านโตไม่มีรังนกเลี้ยงแล้ว เปนธรรมเนียมของเขาดูเปนที่เสียหายเกียรติยศอันสูงไป พวกพ่อค้าที่มีเงินพอสมควรเขาไม่มีรังนกอย่างดีใช้เพราะราคาแพง รังนกอย่างที่หนึ่งได้ขายดีตามพวกเศรษฐีเขาเล่าว่า เมื่อรังนกได้ส่งถึงฮ่องกงเวลาใด ไม่ทันถึง ๑๐ วัน พวกลูกค้ารังนกได้พากันมาแย่งซื้อจนหมด ไม่พอขาย บางแห่งถึงแก่ส่งเงินค่ารังนกวางประจำล่วงน่าไว้จนเกือบปีก็มี



นิทานโรบินซันครูโซ โดยย่อ

มีชาวอังกฤษคนหนึ่ง ชื่อโรบินซันครูโซ เมื่อเขามีอายุได้ ๑๙ ปี มีความเหนื่อยหน่ายใจ ด้วยที่บ้านมีความเงียบเหงานัก แลเขาคิดว่า ถ้าได้ไปเที่ยวเล่นรอบโลกจะมีความสนุกมาก ครั้นอยู่มามีลูกชายของนายกับตันเรือลำหนึ่ง ซึ่งเป็นเพื่อนฝูงเขา ได้ชักชวนครูโซให้ไปเที่ยวดูโลกด้วยกัน เป็นความเหมาะแก่ความใคร่ที่เขาได้รำพึงอยู่แล้ว ก็เป็นอันตกลงไปกันในเวลานั้น หาทันจะได้ส่งลาไปถึงบิดามารดาไม่ ภายหลังเรือได้แล่นไปในกลางทะเลหลายเวลา พะเอินมาถูกลมพะยุห์ใหญ่พัดเอาเรือนั้นไปโดนโสโครก (กองหินใต้น้ำ) แตก พวกลูกเรือเขาจึงช่วยกันเอาเรือกรรเชียงที่พ่วงไปข้างเรือใหญ่ สำหรับรับคนขึ้นผั้ง ลงรับคนเมื่อเวลาเรือแตกนี้ ครูโซก็ได้กระโดดลงในเรือกรรเชียงลำหนึ่ง พวกลูกเรือได้ช่วยกันตีกรรเชียงไปจนเกือบจะถึงเกาะแห่งหนึ่ง ซึ่งมีอยู่ในที่ใกล้ๆ ตามนั้น แต่เรือกรรเชียงทนคลื่นใหญ่ไม่ได้ก็ล่มลง พวกลูกเรือเหล่านั้น

พากันลำลักน้ำตายหมด เว้นแต่ครูโซคนเดียวเท่านั้น คลื่นใหญ่ได้ซัดเอาตัวเขาไปติดเกาะอยู่จนขึ้นฝั่งได้

ภายหลัง เมื่อลมพะยุห์สงบลงแล้ว พื้นทะเลเรียบไม่มีคลื่น ครูโซได้อุตส่าห์ว่ายน้ำออกไปที่เรือแตก ซึ่งเกยอยู่บนโสโครก เขาได้พบเข้าของอะไรในเรือหลายอย่าง ได้เก็บมารวบรวมกองไว้ แล้วได้เอาไม้กระดานแลกงเรือมามัดเข้าด้วยเชือกใหญ่ในเรือนั้น จนเปนแพลูกบวบได้แพหนึ่ง แล้วเขาได้ขนเอาของกินต่างๆ มีกลักเนื้อโคแลเนื้อหมูเปนต้น เปนอันมากลงบรรทุกแพ แล้วเขาค้นพบหีบเสื้อผ้าเขาใบหนึ่ง กับผ้าใบเรือใหญ่อีกผืนหนึ่ง แลเครื่องมือต่างๆ แลอาวุธต่างๆ คือดายบึ้นแลดินบึ้นลูกบึ้นด้วยพร้อม ทั้งได้พบสุนัขตัวหนึ่งกับแมวยังมีชีวิตอยู่ ของเหล่านี้เขาได้ขนลงบรรทุกแพเอาไปบนบก เขาดีใจมากที่ได้ของเหล่านี้ไว้สำหรับตัว แล้วได้สร้างเรือนชั้นในถ้ำหลังหนึ่ง มีฝาทำด้วยไม้จิง แลทำบันไดพาดที่ข้างฝานั้นอันหนึ่งสำหรับขึ้นลงเข้าออกได้ เมื่อเวลาค่ำก็ชักบันไดนั้นเก็บเสีย แต่ยังไม่ไว้ใจ เขามีความรู้สึกอยู่ว่า ถ้าได้ทำรั้วแลประตูบ้านแล้ว คงจะพ้นจากภัยในบ้าน อันประกอบไปด้วยสัตว์ดุร้ายต่างๆ เปนอันมาก ท่านคงคิดเห็นว่าโรบินซันครูโซเปนผู้จำเปนจะต้องอยู่บนเกาะนี้คนเดียว แลเขาได้เล่าเปลี่ยว

ใจนัก ด้วยไม่เห็นใครที่จะเปนเพื่อนพูดจาปรึกษาหรือทำอะไรๆ ต่อไปเลย

อยู่มาวันหนึ่ง ครูโซจับลูกแพะได้ตัวหนึ่ง เอาไปเลี้ยงไว้จนเชื่อง ที่เกาะนั้นมีแพะมาก ไม่ช้านานเขาก็จับแพะได้หมดทั้งฝูง แล้วทำคอกเลี้ยงไว้จนเชื่องทุกๆ ตัว ครานี้เขาก็มีเนื้อแพะและนมแพะกินตามชอบใจ จนเขาได้ทำเปนน้ำมันเนยแลเนยแข็งด้วยนมแพะนั้น แลได้ทำเทียนไขใช้, ด้วยไขเนื้อแพะนั้นด้วยเหมือนกัน ครูโซเขาได้ไปเที่ยวทุกๆ วัน ได้พบเต่าใหญ่ๆ มีอยู่ตามริมผั่งเกาะหลายตัว เขาค่อยๆ เข้าไปจับมันพลิกหงายท้องไว้ตามริมผั่ง ด้วยธรรมดาเต่าเมื่อพลิกมันหงายเสียแล้ว มันจะกลับพลิกคว่ำลงอีกไม่ได้ แล้วเขาก็เอาเนื้อเต่านั้นมาลองกินดูมีรสอร่อยดีมาก แล้วเขาก็จับมันมากินเสมอๆ ไป

ต่อมาอีกวันหนึ่ง เขาจับนกแก้วได้ตัวหนึ่ง เขาดีใจเปนที่สุด ได้เอามาเลี้ยงไว้ที่ริมสระน้ำในบ้าน แล้วสอนให้มันหัดพูดวันละเล็กละน้อยจนพูดได้มากหลายคำ เขาเปนคนอยู่ที่เกาะนั้นหลายปีมาแล้วไม่ได้ยินเสียงใครเลย นอกจากนกแก้วที่สระน้ำเท่านั้น เมื่อเวลาไปเก็บของที่เรือแตก ครูโซได้เอากระสอบใหญ่มาด้วยใบหนึ่ง แต่ได้โยนทิ้งลืมไว้ที่ข้างบ่ระตูบ้านนานแล้ว มีเข้าเปลือกติดอยู่ในกระสอบนั้นสองสามเมล็ด เมื่อถึงฤดูฝน

มีฝนตกลงมาเข้าเปลือกนั้นก็งอกขึ้น เขาได้เอาต้นเข้านั้นไปปลูกทำพรรณ์ไว้ ต่อไปอีกสองสามปี เขาได้เพาะเข้าขึ้นที่เกาะนั้นจนเปนนาใหญ่เต็มไป เมื่อเมล็ดเข้าสุกแล้วเขาก็ไม่รู้ที่จะเกี่ยวเข้าอย่างไรได้ ท่านทั้งปวงคิดเห็นหรือว่าเขาจะทำการนี้ให้ตลอดไปได้? แต่เขาได้ตั้งใจเอาดาบของลูกเรือที่เขาเก็บมาจากเรือแตกทำขึ้นเปนเคียว แล้วเกี่ยวเข้านั้นจนหมดได้ แม้ถึงครูโซไม่มีสีแลควรกสากสำหรับที่จะตำเข้าก็จริง แต่เขาก็ได้อุตส่าห์ตำเข้าด้วยสากไม้ใหญ่ กับชามหนาใบหนึ่งจนเปนเข้าสารหุงต้มกินได้ แลทำเตาทำหม้อขึ้นด้วยดินเหนียว เขาได้ทำการนี้นานจนเกือบจะเปนที่น่าเบื่อใจ แต่เขามีความเพียรได้การดีเปนที่สุด

โรบินซัน ครูโซ เขาคิดอยากจะมีเรือไว้ใช้สักลำหนึ่ง สำหรับแล่นไปเที่ยวดูตามเกาะโดยรอบๆ จึ่งได้เอาขวานที่เขาเก็บได้จากเรือแตกมาลับขึ้นจนคม แล้วโค่นต้นสนใหญ่ต้นหนึ่ง ตัดเปนท่อนยาวพันจนเปนเรือขึ้นลำหนึ่งด้วยขวานนั้น ตามอย่างประสาคนขัดสน แต่เรือนั้นยังใช้ไม่ได้เพราะโตไป เขาจึงตัดทำขึ้นใหม่อีกลำหนึ่ง ให้เล็กลงไปกว่าลำเก่า แล้วค่อยๆ ทำไปจนสำเร็จ คราวนี้เขาได้รื้อเอาเสื้อผ้าที่ได้ใช้แล้วออกจากหีบทั้งหมด เปนของที่เขาไปเก็บมาจากเรือแตก แล้วเย็บติดกัน

เข้าเป็นใบเรือ ส่วนเสื้อผ้าที่เป็นเครื่องแต่งตัวของเขานั้นก็ทำขึ้นใหม่ด้วยหนังแพะสำรับหนึ่ง มีทั้งเสื้อหมวกและร่มด้วยพร้อมถ้วนแล้วไปด้วยหนังแพะทั้งสิ้น โรบินซันครูโซเขารู้สึกมานานแล้วว่า เขาเป็นคนตัวคนเดียวอยู่ที่เกาะนั้น

ต่อมาอีกวันหนึ่ง เขาได้พบกองถ่านไฟตามฝั่งเกาะ แลในถ่านนั้นมีกระดูกคนปนอยู่ด้วย เขาคิดเห็นว่าคงจะเป็นชาวเมืองที่เป็นชะเลยในกวรสงคราม แลเขาได้เอามาปล่อยไว้ที่เกาะนี้เมื่อออดเข้าก็คงฆ่ากันกินเอง ภายหลังเขาได้เห็นควันไฟมีในบ้าเขาจึงได้ล้อมตัวเข้าไปดูที่ควันไฟจนใกล้ แล้วเขาได้แอบต้นไม้ใหญ่มองเข้าไปดู ได้เห็นพวกยักษ์ (หรือพวกเงาะ) กำลังนั่งล้อมกองไฟ จับคนมากินอยู่คนหนึ่ง แลอีกคนหนึ่ง เขาได้เอามานอนคอยอยู่ข้างกองไฟ เมื่อเขากินคนนั้นหมดแล้วจะได้จับเอาคนนี้มาฆ่ากินอีกเหมือนกัน คนที่มันเอานอนไว้ข้างๆ นั้น เขาได้รู้สึกอยู่เสมอว่ามันคงจะฆ่าเขากินอีกในเวลานี้ ในขณะนั้น คนผู้นี้ได้อุตส่าห์กระโดดวิ่งหนีไปได้ แลได้วิ่งไปจนถึงบ้าไม้ที่โรบินซันครูโซได้แอบล้อมตัวอยู่ เวลานั้นมีพวกยักษ์วิ่งไล่ตามจับไปด้วย ๒ คน ครูโซตั้งใจจะช่วยเอาชาวบ้านคนนั้นไว้เป็นเพื่อน แล้วเขาก็วิ่งออกมาจากต้นไม้ที่ล้อมตัวอยู่ แล้วได้ยิงยักษ์ ๒ คนที่ไล่ตามมานั้นตาย ชาวบ้านที่เขาได้ช่วยชีวิตไว้นี้ ภายหลังได้เป็นคนใช้แลเป็นเพื่อนสนิทของเขา

ครูโซ มีความสบายใจมาก ด้วยมีเพื่อนดีซื่อตรงคนหนึ่ง เขาได้ตั้งชื่อว่า "เจ้าไฟรเด" (เจ้าวันศุกร์) เพราะว่าเมื่อวันที่เขาได้ช่วยชีวิตเจ้าคนนี้ไว้ได้นั้น เป็นวันศุกร์ ไม่ช้านานเขาทั้ง ๒ นี้ก็ได้มีความรักใคร่กันมาก แล้วครูโซได้ทำเสื้อผ้าขึ้นด้วยหนังแพะอีกสำรับหนึ่ง สำหรับเจ้าไฟรเด แลได้เลือกปืนที่เขาเก็บมาจากเรือแตก ให้ไว้สำหรับตัวเจ้าไฟรเดกระบอกหนึ่ง เจ้าไฟรเดได้หัดเรียนหนังสืออังกฤษกับครูโซเสมอวันละเล็กละน้อยทุกๆ วัน ที่แรกเขาก็พูดได้แต่ "เยส" แล "โน" แล "แมสเตอร์" เท่านั้น ไม่ช้านานเขาก็พูดภาษาอังกฤษได้ดีทีเดียว เดี๋ยวนี้ครูโซได้ขยันทำเรือทอดโกลนจะเอาเรือลำใหญ่อีกลำหนึ่ง ซึ่งเขาทำด้วยต้นสนค้างอยู่นั้นลงน้ำให้สำเร็จ เพราะมีเจ้าไฟรเดได้ช่วยทำขึ้นอีกคนหนึ่ง ไม่ช้าเขาก็ช่วยกันทำจนแล้ว แลได้เอาลงน้ำพากันไปแล่นเรือเล่นรอบๆ เกาะหลายเที่ยว

ต่อมาอีกปีหนึ่ง พวกยักษ์นั้นได้เอาคนมากินที่เกาะนี้อีก ๒ คน เมื่อครูโซได้เห็น เขามีความปรารถนาจะช่วยให้รอดไว้เหมือนกัน เขาจึงได้จอดเรือเข้าแล้ว เรียกเจ้าไฟรเดให้ถือปืนตามเขาขึ้นไป เขาได้วิ่งตรงเข้าไปข้างหน้ามันโดยความกล้าหาญ แลได้ยิงพวกยักษ์นั้นพร้อมกันทั้ง ๒ บอก ถูกพวกยักษ์นั้นตาย แลพากันกลัวหนีไปหมด แล้วครูโซได้วิ่งเข้าไปตัดเชือกหนังที่พวกยักษ์

มัดคนนักโทษไว้นั้นออกโดยเร็ว คนทั้ง ๒ คนนี้เปนชาวเมืองสเปนคนหนึ่ง แลอีกคนหนึ่งก็เปนพ่อของเจ้าไฟรเดนั้นเอง เจ้าไฟรเดได้วิ่งเข้าไปจูบกอดแล้วแลร้องไห้ ประเดี๋ยวกลับหัวเราะ แลเต้นรำ ร้องเพลงต่างๆ โดยความดีใจ ต่อมาโรบินซันครูโซอยู่ที่เกาะนี้ ไม่ได้เปลี่ยวใจเหมือนแต่ก่อน เพราะมีเพื่อนขึ้นหลายคน คือเจ้าไฟรเดเปนคนใช้ใกล้ชิดคนหนึ่ง แล้วมีพ่อของเจ้าไฟรเด กับคนชาติสเปน รวมเปน ๔ คนด้วยกัน คนทั้ง ๔ นี้ แม้ถึงเขาจะอยู่กับที่ด้วยกันก็ดี หรือไปเที่ยวยิงเนื้อแลจับปลาก็ดี เขาก็มีความสนุกสบายด้วยกัน แลเขายำเกรงครูโซซึ่งเปนหัวหน้าของเขามาก

ถึงจะอย่างไรก็ดี ครูโซเขาก็ยังมีความปรารถนาอยู่เนืองๆ ในการที่จะได้กลับไปเห็นบ้านเมืองของเขาสักครั้งหนึ่ง ในเวลาที่ก่อนเขาจะตาย เมื่อเปนฉนี้ ท่านคงจะรู้ได้เปนแน่ว่า เขาได้ดีใจมาก เมื่อเวลามีเรือใบใหญ่ลำหนึ่ง ได้มาถึงเกาะนี้ เขาก็สามารถที่จะโดยสานกลับไปบ้านเมืองของเขาได้ ในเวลาที่สุดโรบินซันครูโซกับเจ้าไฟรเด ได้พากันกลับมาถึงเมืองอังกฤษได้โดยสดวก แล้วครูโซก็ได้มีลูกมีเมียเปนบ้านเรือน ภายหลังเมื่อเขาเปนคนแก่ลง เขาได้เล่าถึงเรื่องนี้บ่อยๆ ให้ลูกหลานฟัง



หมอคนหนึ่ง เขาได้ฝากหนังสือบอกรายการที่เขาได้รักษาคนไข้ ไปถึงท่านผู้หญิงคนหนึ่งว่า "ข้าพเจ้าได้รักษาผัวของท่านจนกระทั่งหายไปเป็นถ่านเท่า (จนกระทั่งตายแลได้ช่วยเผาจนเป็นถ่าน)"

"ฉันอยากไปดูเขาจับช้าง" เมียพูด. "ได้ซิ! ฉันก็อยากไปดูละครเหมือนกัน" ผัวบอก. "จะไปดูสักกี่ทุ่มล่ะจะกลับบ้าน?" เมียถาม. "ฉันคิดว่าจะต้องนอนค้างสักคืนหนึ่ง" ผัวบอก. เมียค้อนสบัดหน้า ทิ้งร่มพูดกระแทกว่า "ถ้ายังงั้นก็ไม่ไปไม่แปยละ!"

สมบุญ "วันนี้ ฉันลองทิ้งอัฐลงไปอัฐหนึ่งตรงหน้าคนตาบอดนั่งขอทาน, อยากจะดูว่า เขาจะเก็บได้หรือไม่ได้"

สวัสดิ์ "เขาดีใจไหมล่า?"

สมบุญ "ที่ไหน, เขาไม่ดีใจหร็อก; แต่เขาบอกว่า, นายไม่ทิ้งลงมาสักเฟื้องหนึ่งนี่ ผมจะได้ทำลืมตัวเสีย." อธิบายว่าเขาจะได้ทำลืมตัวที่เขาแกล้งทำตาบอดเที่ยวขอทานนั้น เขาจะลืมตาขึ้นได้เป็นคนดี.

หญิงสาวผู้ดีคนหนึ่ง, (เขาไปถามเสมียนที่ออฟฟิซไปรสนีย์ว่า) "หนังสือฝากที่จะลงบาญชี (เรยิศเตอร์) ส่งไปทางไปรสนีย์นี้ จะต้องเสียค่ารับประกัน (อินชุรัน) เท่าไร?"

"ร้อยบาท" เสมียนเขาบอก.

"แม้! อะไรราคาหนังสือนั้นหรือ?" หญิงสาวคนนั้นถาม.

"ฉันคิดว่า ถ้าจะประมาณดูก็อยู่ในราว ๕๐๐ บาท" เสมียนเขาบอก.

หญิงสาวผู้ดี, ตกใจนึงนึกว่า ชรอยเสมียนคนนี้ คงจะรู้ว่าในหนังสือนั้น เปนเรื่องที่รักของเราได้มีมา จึงบอกแก่เสมียนคนนั้นว่า "ฉันจะฝากเรื่องที่รักของฉันในนี้ไปให้แก่หมอความ."

"เมื่อเราได้ออกเดินไป, ฉันปลาดใจที่พิภพโลกนั้น ทำไมไม่ได้ตามเราไปด้วย!" คนอวดดีเขาพูด

"ดีละ" สหายเขาตอบ, "ฉันจะบอกแก่ท่าน ความคิดของท่าน เห็นว่าโลกจะตามเราไปได้สักเท่าใด. ท่านต้องเอาความเทียงธรรมมาตริตรอง, เทียบดูตัวของเรา เท่ากับไม้แหลมเล็กๆ ซึ่งลอยอยู่ในทะเลใหญ่, เมื่อเขาลากไม้นั้นมา ท่านจะเห็นได้ว่าไม้นั้นจะจมลงไปแลโลกจะตามมาสักเท่าไร!"

กับตันวิน เย็นวันนี้ "ฉันเดินไปพบคนขอทานคนหนึ่งยืนขวางหน้าอยู่, ฉันเวทนา จึงล้วงเอาอัฐในกระเป๋าเสื้อไพหนึ่ง ทิ้งลงไปในกระโล่, กลับเปนเงินเหรียญบาท หาใช่ทองแดงไพไม่. เพราะฉันหยิบผิดไม่ทันดู"

กับตันวอน "เขาดีใจ ให้คืนพรหรือเปล่า?"

กับตันวิน "เปล่าน่ะซี; มันกลับจะร้องให้พลตระเวนจับเอาตัวฉันด้วยเสียอีก."

กับตันวอน "ทำไม, มันจะกล้าทำดังนั้นได้หรือ?"

กับตันวิน "เมื่อฉันรู้ว่า ฉันหยิบอัฐผิด; ฉันจึงรีบล้วงเอาอัฐทองแดงอันละไพทิ้งลงไปในกระโล่ หมายจะเปลี่ยนเอาเงินบาทของฉัน. มันกลับหาว่า ฉันเอาอัฐทองแดงไพหนึ่งมาลับเปลี่ยนเอาเงินบาทในกระโล่ของมัน. ฉันก็ต้องยอมให้เขาทั้งหมดรู้แล้วไป."

จีนนายห้างคนหนึ่ง ชื่อ "กิมฮุงเสง" วันหนึ่งไปทวงเงินที่ห้างขายน้ำหวาน ตามกำหนดนัด เต่เวลานั้น นายห้างเจ้าของน้ำหวานมีธุระไปที่โรงหนังสือพิมพ์ข่าว กิมฮุงเสงจึงนั่งพูดอยู่กับนายยอนเสมียนคนหนึ่ง ในห้างนั้น เพื่อจะคอยให้พบเขาประเดี๋ยวมีโทรศัพท์มาถึงห้างนั้น; กริ๋งๆ กริ๋งๆๆ!

ยอน "ที่ไหน?"

นายห้าง “โรงหนังสือพิมพ์ข่าวทุกๆ วัน.”

นายห้าง “นั้นใคร, ยอนหรือ?”

ยอน “ขอรับ, ผมเอง.”

นายห้าง “มีใครมาหานั้นที่ห้างบ้างหรือ?”

ยอน “มี, ขอรับ.”

นายห้าง “ใครล่, ใครล่.”

ยอน “เจ้าสัวกิมฮุงเสง, มาคอยอยู่นานแล้ว, ขอรับ.”

นายห้าง “อ้อ, ดีละ; เองมาหาฉันเดี๋ยวนี้, เววๆ หน่อย.”

ยอน “ขอรับ; ไปเดี๋ยวนี้.”

นายห้าง “เอ้า; เลิกกัน.”

นายยอน (บอกแก่เจ้าสัวกิมฮุงเสง) ว่า “ขอท่านได้โปรดนั่งคอยข้าพเจ้าอยู่ที่นี่สักประเดี๋ยว” แล้วยอนก็ล้นกุญแจลิ้นชักรีบไปหานายห้างๆ มอบตั๋วเชคเงินให้ยอนเอามาใช้แก่กิมฮุงเสง เมื่อยอนกลับมาถึงห้าง ก็หาเห็นกิมฮุงเสงไม่ เห็นแต่ผมเบี้ยกิมฮุงเสงขาดห้อยอยู่ที่ลิ้นชัก. ประเดี๋ยวคนใช้มาแจ้งว่าท่านกิมฮุงเสงสั่งให้บอก “ขอบใจยอน เมื่อเวลายอนไม่อยู่ ยอนได้ใส่กุญแจผมเบี้ยกิมฮุงเสงเก็บไว้ในลิ้นชักกับเครื่องมือของยอนด้วย, แต่เสียใจที่นั้นต้องเสียผมเบี้ยให้กับยอน เพราะลิ้นชักของท่าน.”

"นายค๊ะ; ทำอะไรกับอีฉันอย่างนี้?" หญิงคนใช้เขาถาม. "อ๋; ข้าเจ้าอยากจะขึ้นเงินเดือนให้กับเองอีกหน้ะหน่ะ" นายบอก. "นายจะขึ้นให้อีฉันอีกเท่าใดหน้ะคะ." หญิงคนใช้ถาม. "ขึ้นให้อีกเท่าตัวหน้ะซิ้" นายบอก.

เจ้าของบ้านกำลังนั่งรับประทานเข้าอยู่ มีแขกคุ้นเคยคลานเข้าไปหาแต่เช้า.

"เออ; ไปไหนมาแต่เช้านี่หึ" เจ้าของบ้านร้องทัก. "มากราบเท้าด้วยธุระในล่อนตัวเล็กน้อย" แขก (ผู้มาหา) เขาบอก. "อือ; ยังไม่ได้รับประทานละกระมังน่ะฮ้ะ?" เจ้าของบ้านถาม. "ไม่เป็นไรหร็อกขอรับ" แขกพูด. "อ่าย; สายแล้วนี่หนา; มาเชิญรับประทานเสียด้วยกันก่อนเถอะน่า" เจ้าของบ้านเขาว่า. "ช่างเถอะขอรับ" แขกเขาบอก. "อ่าย; อย่าเกรงใจกันเลยน่า" เจ้าของบ้านพูด. "ขอรับ; ผมไม่เกรงใจมิได้" แขกบอก. "มีธุระอะไรก็บอกซิ้" เจ้าของบ้านเตือน. "รับประทาน; ผมอยากจะมากราบเท้าขอพึ่ง เงอ—เอิน" แขกพูดเสียงเบาๆ ยังไม่ทันขาดคำ. "อ้อๆ รู้ละรู้หละ; ยังไม่ได้รับประทานเข้าเป็นแน่" เจ้าของบ้านชิงพูดขึ้นโดยเร็ว ด้วยเสียงดังๆ. "ยังซิขอรับ" แขกพึมเสียพูดกระโชก. "เอ้าๆ; ก็มารับประทาน

ด้วยกันซี้ เป็นไรไปหน้ะฮึ” เจ้าของบ้านพูดเร็วๆ กระชั้น. “เชิญซี้! เชิญซี้! เกรงใจอะไรกันนี่หนา” เจ้าของบ้านเตือนอีก. แขกชำเลืองดูตาแล้ว เขยิบเข้าไปนั่งใกล้สำรับ. “เถอะน่า รับประทานกับฉันเสียก่อนก็จะแล้วกัน” เจ้าของบ้านพูดอีก. “ยังไงรับประทานไหมล่า” เจ้าของบ้านถามอีก. “เห็นจะยังไม่ได้รับประทานละกระมัง; จนสายบ้านนี้แล้ว” เจ้าของบ้านกลับถามอีก. แขกทำหน้าจืด เห็นผิดกระบวน เป็นแต่เรียกให้รับประทานออกถี่มิได้หยุด แต่ไม่เห็นเอาชามเอาเข้ามาให้ นี่เล่นกันท่าไรหนอ แปลไม่ออก. แขกเขาคิดเห็นไม่ได้การ จึงยกมือไหว้คลานถอยหลังออกมาห่างสำรับ “กระผมจะต้องกราบลาวันหลังจึงจะมากราบเท้าอีก” แขกเขาบอกดังๆ. “บอกให้รับประทานด้วยกันก่อนแล้วจึงไป, ไม่เชื่อก็ตามใจซี้” เจ้าของบ้านพูดเฉยๆ. “กระผมลาก่อนละขอรับ” แขกถอยหน้าถอยหลัง เพราะมีธุระร้อนอยู่ แต่หากเกรงใจด้วยเป็นเวลารับประทานเข้า ทั้งไม่มีช่องที่จะพูดได้ เพราะเจ้าของบ้านพูดมิได้หยุดเลย แต่ไม่มีเรื่องอะไร นอกจากเชิญจะให้รับประทานเข้าเท่านั้น. “อ้าวๆ จะไปหรือ, เชิญซี้, บอกให้รับประทานด้วยกันก็ไม่รับประทาน” เจ้าของบ้านพูดเปรยๆ. แขกยกมือไหว้ลงเรือน เดินย่นพึมพัมไปตามทาง.

จะเริ่มริตริเกลาลำเนาเรื่อง ตามแบบเบื้องโรมันมีบรรหาร
ของชาลส์แลมบ์แต้มต่อไว้ภอการ เพราะนิทานเรื่องนี้ดีสุดใจ กรม
หมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ พระองค์ทรงแปลนิยายธิยายไข ให้
เราท่านอ่านจำเปนคำไทย นิพนธ์ไว้แต่ยังไม่ตั้งกรม ยังมีกรุง
วะโรมาภาราใหญ่ ชาวเวียงไชยแสนสนุกไม่ทุกข์ถม ทั่วทั้ง
สิ้นถิ่นฐานสำราญรมย์ เจ้านิคมสีมวงษ์ดำรงวัง มีสองท่าน
เศรษฐีบุรีนั้น เกษมสันต์สุขสมอารมณ์หวัง มีบ่าวไพร่หลายพัน
อนันตัง กับอิกทั้งเงินทองของคฤงคาร ท่านเศรษฐีมีนามแกปุ
เลด อยู่ในเขตรภารามะหาสถาน คนหนึ่งชื่อมอนเตคูอยู่สำราญ
ชนชาวบ้านนับถือเลื่องฦๅชา แต่สองท่านเศรษฐีมีสาเหตุ ต้อง
บั้นเขตรแดนบ้านนานนักหนา คิดตั้งป่องร้ายกันแต่นั้นมา หมาย
เข่นฆ่าชีวันให้บรรไลย ทั้งบ่าวไพร่พี่น้องสองเศรษฐี ไม่เปนที่
พูดจาอัชฌาไสย คิดแต่ของเวรกรรมกันร่ำไป จนเลยไม่เปนสุข
ทุกนิรันต์ บ่าวท่านมอนเตคูผู้เศรษฐี จะไปที่ทางไหนให้ไหวหวั่น
ข้างนั้นเห็นเข้าก็เปนวิวาทกัน เกิดฆ่าฟันล้มตายมาหลายคราว
ทั้งสองข้างต่างมิได้เปนผาสุก ความลามลุกขึ้นชื่ออกอื้อฉาว
เปนเช่นนั้นเนือง ๆ ตามเรื่องราว ไม่มีคราวดับเข็ญให้เย็นใจ
มาวันหนึ่งแกปุเลตเถ้าเศรษฐี ในเดือนนั้นวันดีขึ้นปีใหม่ ร้อง

เรียกบุตรภรรยามาทันใด แล้วปราไสกันตามความอารี ว่าพรุ่งนี้จะมีการละเล่น จะให้เป่นสง่าชุวาษี จัดเครื่องโต๊ะต่าง ๆ ที่อย่างดี เชิญเศรษฐีทุกบ้านย่านตำบล ปรึกษากันเสร็จพลันไม่ทันช้า ให้บ่าวค่าตกแต่งทุกแห่งหน พร้อมสำเร็จเสร็จสรรพเตรียมรับคน แล้วแต่งตนบ่าวไพร่หลายชนิด เชิญเศรษฐีขุนนางต่างภาษา บอกกันว่าพรุ่งนี้จะมีกิจ ขึ้นค่ำหนึ่งเดือนห้าวันอาทิตย์ ตามลิขิตหนังสือที่ถือไป ผ้ายเสนาชาวบุรีธานีนั้น พรั่งพร้อมกันอัดแอแลไสว ทั้งเศรษฐีพวกพ้องที่ต้องใจ ครั้นเช้าได้เวลาพากันจร มายังบ้านท่านนายแกปุเลต ประชุมเสร็จสุโขสโมสร ขนทั้งนั้นพากันเจริญพร ให้ถาวรสุขสวัสดิ์เป่นอัตรา กล่าวถึงนางโรสไลน์ประไพโฉม งามประโลมน่ารักเป่นนักหนา แม้นชายใดได้ยลลักษณา เสนหาถึงนางแทบวางวาย นางมาบ้านแกปุเลตท่านเศรษฐี กับนารีรูปร่างสำอางหลาย เข้าประชุมป่นอยู่ในหมู่ชาย นางแต่งกายตามเพศวิเศษครัน แต่นางนั้นบุตร์เศรษฐีมณเฑคู อยากมีคู่เชยชมภิรมขวัญ นางโฉมตรูไม่รู้ความสำคัญ พบปะกันก็ไม่แจ้งแห่งกิจา ยังมีชายชื่อนายเยนโวเลียว เคยท่องเที่ยวรู้จักมากนักหนา เขาเชื้อวงษ์เศรษฐีมีเงินตรา ชอบคบค้าป่นสหายนายโรโม ทราบว่าท่านแกปุเลตผู้เศรษฐี มีการบีเล่นสนุกเป่นสุโข ปลูกเป่นโรงเต้น

รำทำใหญ่โต เรางมโง่อยู่อย่างนี้ไม่ดีครัน จำระปลอมตัวเรา
เข้าไปเล่น ดูรำเต้นรับร้องทำนองขัน ใครผู้ใดคงไม่เห็นเป็น
สำคัญ เพราะปนกันมากอยู่หลายผู้คน โรโมบุตรมอนเตคูผู้
เศรษฐี ตัวเรานี้รู้เรื่องแต่เบื้องต้น รักโฉมนางโรสไลน์อยากใคร่
ยล เดียวนี้จนใจต้องหมองอุรา เผ้าทุกข์โศกจนโรคกำเริบมาก
เพราะว่าอยากชมชิดขนิฐา แต่กอดหมอนนอนเดียวเปลี่ยวเอกา
ประมาณมาเดือนเศษสังเกตการ คิดถึงโฉมโรสไลน์แทบใจขาด
แต่ไม่อาจพูดจาน่าสงสาน เป็นแต่อย่างนี้มาก็ช้านาน ต้องคิด
อ่านแก้ไขให้สมนึก พอคิดแล้วเท่านั้นมิทันช้า แต่งกายาสวย
กรากลงจากตึก ไม่บอกใครให้ความอึกกระทึก เผ้าแต่ตรึกตรอง
ความตามคดี ถึงถิ่นฐานบ้านมอนเตคูนั้น รีบผายผันตรงเข้า
น้งเก้าอี้ ใครจะถามสิ่งไรก็ไม่มี เพราะผู้นี้ท่านได้เคยไปมา
เข้าห้องพบโรโมเห็นโซซุบ ผอมผิดรูปเจียนชีวังจะสังขาร์ ด้วย
โรครักแสนหนักในอุรา เหมือนใบ้บ้ากอดหมอนนอนคนึง เบน
โวเลียวเลียวใจแกล้งไต่ถาม ว่าเกิดความอย่างไรรู้ไม่ถึง มา
อิดออดทอดกรนอนรำพึง หรือโครึงใจเสร้าง่วงเหงาไป ท่าน
โรโมบุตรชายนายเศรษฐี เคลิ้มอินทรีย์พะวงจิตรหลงใหล ได้ยิน
เพื่อนทักถามเชิญชามใจ สดุ้งไหวลุกขึ้นนั่งพึงคดี ข้างนายเบน
โวเลียวเฉลียวฉลาด คเนคาดสอบสวนดูถ้วนถี่ แล้วพูดขาปรา

ไสตามไมตรี วันนี้มีลาภล้นพันประมาณ ที่บ้านท่านแกปุเลต
ผู้เศรษฐี มีการบีแสนสุขสนุกสนาน แต่งที่ทางกว้างโตไว้โอ
ฬาร ชนชาวบ้านหญิงชายมากมายครัน ไปม้วลุมประชุมบ้าน
เศรษฐี แล้วจะมีรำเต้นเล่นขัน ๆ ที่รุ่นราวสาวหนุ่มคงกลุ้มกัน
แม่แจ่มจันทร์โรสไลน์ก็ไปดู เมื่อเพื่อนรักอยากจะปะสมร ต้อง
รีบร้อนเร็วราอย่าช้าอยู่ แม้นบุญล่งแล้วคงได้เชยชู เพื่อนไม่
รู้ดอกจึงบอกไม่หลอกลวง ท่านโรโมบุตรนายผ้ายเศรษฐี พ้ง
คดีทุกข์ใจเปนใหญ่หลวง ให้แค้นขัดอัดอั้นตันในทรวง จึงทัก
ท้วงไต่ถามตามสงกา ว่าดูก่อนเพื่อนชิดมิตรสหาย ที่มุ่งหมาย
จะไม่สมปรารถนา แกปุเลตเศรษฐีเถ้าชรา กับบิดาเราอาฆาต
วิวาทกัน เราจะพากันไปในวันนี้ คงเปนที่รังเกียดคิดเดียดฉัน
จะเกิดเปนเสี้ยนหนามสงครามกัน แน่กระนั้นจริง ๆ เรากริ่งใจ
อันโฉมนางโรสไลน์ประไพภักตร์ หล่อนงามนักเล็งแลดังแขไข
คิดถึงนางไม่สร่างฤๅไทยใน อยากจะใคร่ชมขวัญกลัยา จนน้ำ
ใจไปไม่ได้แล้วเพื่อนยาก สาเหตุมากมาประมาณนานนักหนา
ถ้าแม้นเปนบ้านอื่นชื่นอุรา จะไปหาให้พบประสบนาง ท่านนาย
เบนโวเลียวว่าเดียวนี้ อุบายมีชอบกลอย่าหม่นหมาง แล้วบอก
ให้ท่านนายโรโมพลาง ตามท่าทางที่จะแกล้งแปลงปลอมตัว
โรโมฟังแยบคายว่ารายนี้ ท่านพาทีเปนไฉนน่าใคร่หัว ซึ่งจะ

แปลงแฝงกายานั้นน่ากลัว เขาเห็นตัวเข้าเถิดคงเกิดความ เรา
ยังไม่ไว้ใจจะไปด้วย เพราะเชินชวยตานักเลงคิดเกรงขาม ครั้น
ไม่ไปไหนจะปะรุปุงาม เลยตรองความอิดออกนั่งทอดใจ เบน
โวเลียวว่าประเดียวจะเย็นค่ำ ยังระกำโศกจิตวิตกไฉน เปนอย่าง
ไรหรือไม่เต็มน้ำใจ เมื่อจะไปก็มาอย่าช้าที โวโมคิดจิตร
หุนวุ่นด้วยรัก เลยให้หักใจจิตรไม่คิดหนี ร้องตอบว่าข้าจะไป
ในเดียวนี้ อย่าจู้จี้พูดจาน่ารำคาน เบนโวเลียวดีใจมิใคร่หาย
ว่าสมหมายเรื่องรักสมัครสมาน เรียกนายเมอดุเดียวมาไม่ช้า
นาน แล้วเตรียมการจัดแจงแต่งอินทรีย์ เสร็จแล้วสวมหน้า
กากจากสถาน มายังบ้านแกปุเลตท่านเศรษฐี ใครไม่ทันจะ
สังเกตว่าเหตุมี จนถึงที่รำเต้นเขาเล่นงาน ฯ

แกปุเลตเศรษฐีผู้มีทรัพย์ น้อมคำนับเชิญคนบนสถาน ประ
ชุมชนแล้วสนทนาการ ตามลำราญสงวลเสกันเฮฮา บ้างพูดจา
ว่าท่านเศรษฐีเถ้า แต่ก่อนเก่านั้นมาดปรารถนา แต่ทางเล่นเต้น
รำธรรมดา แล้วสวมหน้ากากใส่วิไลยครัน ชอบเข้าใกล้ษัตรี
ทำทีรัก เหมือนชุมภักตร์เชยชมพิรมขวัญ เดี๋ยวนี้หน่ายเพราะ
กายชราครัน ถึงเช่นนั้นยังชะแง้แลตลึง ขณะนั้นท่านพวกที่
หนุ่มสาว เสียงเกรียวกราวเฮฮากันมาถึง แลสะล้างพรั่งพร้อม
ล้อมกันอึง ชายก็ดึงมือหญิงบ้างชิงกัน ออกจับคู่ดูเล่นเต้น

รำเท้า เข้าคลอเคล้าเคลีย ชมดูคมสัน ไม่เกะกะจังหวะ กลองก็คล้องกัน ชนทั้งนั้นนั่งดูอยู่ลำราญ สงสานนายโรโมพุโท่เอ๋ย อยากจะเชยคู่รักสมัคสมาน เห็นแต่หญิงอื่น ๆ ไม่ชื่นบาน เหมือนนงคราญโรสไลน์ที่ใจปอง สอดตาดูไม่รู้ว่าอยู่ไหน อยากจะใคร่เข้าไปอยู่เปนคู่สอง เดินเมียงมาตาลอดแล้วสอดมอง ไม่เห็นน้องโรสไลน์เลยใจนัก มีนางหนึ่งพึ่งรุนขึ้นลิบห้า โรโมมายืนอยู่ไม่รู้จัก หมายว่านางโรสไลน์ประไพภัคตร์ กระทบยักต้องนางในกลางวง แม่ยอดสวยงามขำที่รำเท้า เลยย่างก้าวเกะกะจังวะหลง แลเห็นชายรูปร่างลำอางทรง เลยงวยงงเลยท่าเปนราคี นายโรโมต้องกายใจหายวับ ในตาจับดูตามารศรี ช่างงามพริ้งยิ่งหญิงในธานี น่าเปนที่เชยโฉมประโลมตา เลยคลายรักโรสไลน์อำไพโฉม กลับทุกข์โทมหวนเหเสนหา ยิ่งเพ่งพิศติดใจในอุรา ร้องชมว่าดัง ๆ ช่างกระไรแม่งามจริงยิ่งหญิงในเมืองนี้ ตัวของพี่พึ่งมาปะทำไฉน จะได้แก้วแววตายอดยาใจ เอาไปไว้เชยชิดแนบนิทรา นายไตบัลต์หลานเศรษฐีที่อาฆาต ใจองอาจเปนนักเลงเก่งหนักหนา ได้ยินเสียงโรโมก็โกรธา กระโดดมาว่าจะพันให้บรรไลย เหม่อ้ายนี่มีจิตรคิดอาจหาญ เข้าในบ้านปลอมตัวหากลัวไม่ ดูถูกกันเล่นง่าย ๆ สบายใจ ไว้มนไยอายเขาไม่เข้ายา ขณะนั้นท่าน

เศรษฐีแกปุเลต ว่าเกิดเหตุใหญ่เดียวนี้แล้วซิหวา ไม่ห้ามปรามก็จะลามทั้งภารา เสียทั้งหน้าทั้งชื่อฦๅขจร แล้วลุกจากเก้าอี้รีเข้าขวาง ว่าเสียทางภิยโยสะโมสร แม้เกิดไภยใหญ่กลุ้มตลุมบอน ก็เดือดร้อนด้วยกันทั้งนั้นไป ถึงข้างฝ่ายตัวนายโรโมนี้ ก็เปนที่พูดจาอัชฌาไสย ไม่ประมาทอาจข่มเหงเพราะเกรงใจ ควรงดไว้อย่าโกรธคุมโทษทัณฑ์ นายไดบัลต์พ้งท่านเศรษฐีว่า ยังโกรธาหมกมุ่นคิดหุนหัน ท่านเศรษฐีห้ามไว้จนใจครัน แล้วถลันโดดตรงลงบันได สยถว่าพ้าผ่าหัวเถิดนะแม้นพบปะอีกจะพ้นมันให้ได้ ถึงจะเกิดถ้อยความก็ตามใจ เราไม่ไว้มันแน่ต้องแก้อาย คนมั่วสุมประชุมในที่นั้น ใครไม่ทันรู้สึกคิดนึกหมาย ว่าเกิดเหตุเภทไภยทั้งไพร่นาย ต่างแยบคายรำเต้นเล่นลำราญ ฝ่ายท่านนายโรโมบุตร์เศรษฐี หมายเปนที่สมรักสมัคสมาน กับแม่สาวยอดวิไลยใครจะปาน เยาวมาลย์งามตาในท่าที นางจะเต้นไปทางไหนตามไปด้วย ให้งงงวยเสนหามารศรี ใครไม่เห็นเช่นว่ารักภัคลีนี เพราะหน้ามีสวมนอกไว้หลอกลวง แล้วเดินตามยวดสอยสำรวยรื่น ยิ่งแช่มชื่นไปด้วยรักให้หนักหน่วง เข้าเดินแนบแอบสนิทชิดพุ่มพวง แต่ในทรวงร้อนรักหนักอุรา แกล้งผ้าผืนยื่นมือเข้าคำนับ แล้วขยับเข้าชิดขนิฐา แต่ความกลัวตัวสั่นตันบัญญา แกล้งทำกล้าเพราะว่ารักนี้หนัก

จริง แม้นหล่อนไม่เต็มใจจะไต่ถาม เราแจ้งความกับสุดา
ยอดยาหญิง ว่าสัปรุษฉุดไว้ใจประวิง เลยอวยสิ่งสวัสดิ์กำจัด
ไภย ภอคิดแล้วจับมือถือสมร กล่าวสุนทรวอนว่าทางปราไส
อันตัวฉันที่มาถือข้อมือไว้ หวังจะให้พระเจ้าเยาวมาลย์ นาง
ตอบว่าอนิจาน้องไม่ถือ จับไม้มือตามตรงเพราะสงสาน แต่อย่า
จูบลูบคลำฉันร่ำคาน ชนชาวบ้านจะนินทาเป็นราคี โรโมว่าอนิจา
แม่ยอดสร้อย มากล่าวถ้อยห้ามรักเป็นศักดิ์ศรี ถ้าแม้นไม่เมตตา
โปรดปรานี ตัวของพี่ชีวันต้องอันตราย เพราะรักน้องสิจึงต้อง
เข้าใกล้ชิด อย่าปลดปลิดความรักให้หักหาย อยากฝากรักไว้
กับน้องจึงต้องกาย ไม่นึกหน่ายแหนงรักภักดี นางโฉมฉาย
ฟังนายโรโมว่า แกล้งเบือนหน้าหมางเมินเสทินหนี แต่ในจิตร
คิดจะใคร่ผูกไมตรี แต่นารีอายมากกระดากใจ นายโรโมรู้ทีศรี
สมร ว่าโอนอ่อนรับรักไม่ผลักไส กำเริบโรคโศกรักขึ้นหนักใจ
เข้าชิดใกล้หวังจะสอดกอดประคอง ขณะนั้นมารดาแม่ยอดสวย
เห็นนางงวยงงอยู่เป็นคู่สอง เรียกลูกสาวคืนไปดังใจปอง ว่าร่ำ
ร้องเหนื่อยแล้วแม่แก้วตา นายโรโมว่าพุโท่ครั้งนี้ยับ ลมแทบขับ
เสียเพราะรักเป็นนักหนา ครั้นจะตามตรามไวยเจ้าไคลคลา ก็กลัว
ว่าเรื่องราวจะฉาวไป แล้วหมางเมินเดินมาสกิดเพื่อน ทำยิ้ม
เยื้อนพูดจาอัชฌาไสย ว่าหญิงสวยเมื่อแต่กี้นี้คือใคร หล่อน

ชื่อไร อยากแจ้งแห่งคดี เขาบอกว่าบุตรมหาเศรษฐีเถ้า โฉม
เฉลาแรกรุ่นเจริญศรี นามยุเลียดโสภายอดนารี หมั้นเช้าซื้
หล่อนเถิดคงเกิดความ นายโรโมว่าพุโท่ช่างไม่รู้ นี่สัตรูเจียว
จิตรไม่คิดขาม นิจาใจเราไม่ควรจะลวนลาม ไม่ไต่ถามข้อความ
ให้งามใจ ยืนคิดไปสักประเดี๋ยวเสียวสวาด ด้วยมุ่งมาดหมาย
ชิดพิไสมย ถึงสัตรูกันบ้างช่างเปนไร เรารักใคร่ผู้หญิงต้องวิง
วอน ทันใดนั้นขวัญใจแม่รูปสวย ก็งงงวยในอุราสุดาสมร
แล้วนางชายเนตรแลทำแง่งอน เพราะเร่าร้อนเรื่องรักหน่วง
หนักใจ แล้วไต่ถามข้อความยายนมว่า คนที่มาเมื่อแต่ก่อยู่
ที่ไหน แต่งตัวเปนลัปรุษบุตรผู้ใด แลวิไลยรูปร่างลำอางตา
ยายนมบอกออกว่าคนนั้นหรือ นั่นและชื่อโรโมโตหนักหนา
บุตรท่านเศรษฐีเถ้าเจ้าบัญญา ปลอมตัวมาเที่ยวเล่นดูเต้นรำ
ผ้ายโฉมงามลำอางนางยุเลียด หล่อนไม่เกลียดกลับชมว่าคมขำ
แล้วตริตรึกในอุราว่าเปนกรรม มาแนะนำเข้าให้พบประสบกัน
ที่ไหนชังแล้วให้ตั้งเสนหา คิดก็น่าแค้นในใจกระสัน มาอาไลย
ในจิตรคิดผูกพัน เนื้อคู่กันหรืออย่างไรไฉนนา ครั้นดึกดื่นผ้าย
นายสหายรัก ร้องชวนชักท่านนายโรโมว่า ขอเชิญไป หลับนอน
ผ่อนอุรา พรุ่งนี้มาใหม่ก็ได้เปนไรมี แล้วพากันจากบ้านแกปุ
เลต มาในเขตรแถวทางหว่างวิถี สงสานแต่โรโมเสร้าโศกี

ทุกข์ทวีด้วยรักหน่วงหนักใจ เดินประเดี๋ยวเหลียวหลังยืนยั้งหยุด
คิดถึงนุชอยากชิดพิไสมย กำเริบโรคโศกกลุ้มเข้ารุมใจ เลยไม่
ไปกับเพื่อนเดินเชือนแช ความหาญจิตรคิดจะชมให้สมหมาย ต้อง
ยอมตายเสียเพราะรักประจักษ์แน่ ยืนกำแพงขึ้นหลังคาทอดตา
แล ได้เห็นแต่เรือนนางไม่สร่างใจ แล้วโดดตรงลงไปที่ในสวน
เห็นเดือนด่วนจวนดับลับไลล เสียงเรไรร้องหริ่งยนกึงไทร ช่าง
จับใจพ้องเพราะเพาะอุรา แล้วแลลอดลอดมองช่องน่าต่าง
ไม่เห็นนางเนื้อเย็นแทบเปนบ้า ทำไฉนงามภักตร์ลักษณา
จะเยี่ยมหน้าออกมาแฝงกับแสงไฟ โฉมยุเลียดนารีศรีสมร
นางอาวรณ์เสร้าหมองไม่ผ่องใส ถึงหนุ่มน้อยเมื่อหัวค่ำระกำใจ
ช่างกระไรถ้อยคำที่รำพรรณ์ นางกลัดกลุ้มรุ่มร้อนนอนไม่หลับ
จนเดือนลับเลี่ยมไลลเสียงไก่ขัน เบิดน่าต่างนางดูแสงหิรัญ
หอมแก้วกรรณิกาสาวภี นายโรโมเต็มโศกด้วยโรครัก เข้าแอบ
พักใต้ซุ้มพุ่มพฤกษี ได้ยลภักตร์ลักษณายอดนารี แสงอัคคี
สอดส่องมาต้องนวล นายโรโมว่าโอ้มารศรี ตัวของพี่หวังภิรมย
ชมสงวน น้องเยี่ยมหน้ามาให้ใจรัญจวน พี่ขันบ้วนเรื่องรัก
หนักอุรา ทำไฉนจะได้นุชน้อง มาร่วมห้องเชยชิดชนิฐา จะ
ออกปากก็กระดากเต็มประดา ต้องแฝงหน้าชมนางแต่ห่างกาย
โฉมยุเลียดนารีศรีสมร อุระร้อนอยู่ด้วยรักหักไม่หาย นางบ่น

ว่าอนิจาน่าเสียดาย มาผันผายหนีหน้าเมื่อราตรี อีกเมื่อไรจะได้มาพบปะ หรือเลยละน้องไปเอาใจหนี มาหลอกเล่นลูบคลำช้าอินทรีย์ ให้ราคีติดกายจนวายวาง แม้นรักน้องต้องเปลี่ยนชื่อเสียใหม่ จะได้ไม่เปนที่ราคีหมาง จะรักพี่มิได้มีความจืดจาง คงสมอย่างน้ำจิตรที่คิดไว้ ส่วนตัวน้องจะไม่ต้องเปนพวกนี้ ให้ราคีติดตนอยู่หม่นไหม้ เปนจริงแท้แน่นักประจักษ์ใจ แล้วทรามไวยบ่นเพ้อเฉลอมอง นายโรโมหยุดยั้งยืนพังถ้อย ช่างเพราะน้อยหรือวาทีไม่มีสอง จะได้แนบแอบชมให้สมปอง หมายจะลองตอบความเจ้างามสรรพ กลัวจะรู้ถึงหูคนบนบ้าน จะพลุกพล่านกันตรงลงมาจับ เพราะตัวเรามาเข้าที่บังคับ ต้องยืนรับรักนางอยู่ห่างไกล โฉมยุเลียดบุตรีเศรษฐีเถ้า นางมัวเมางวยงงให้หลงใหล ว่านิจาโรโมพุโท่ใจ ช่างกระไรมาสลัดตัดไมตรี ทำให้น้องงวยงงหลงด้วยรัก แล้วก็ผลักใจผละสละหนี ปลอมมาลอยปลอยเล่นเปนราคี แล้วตัวพี่ทิ้งรักให้หนักใจ พี่ก็มาพบปะน้องประเดี๋ยว พูดก่อเกี่ยวให้น้องรักแล้วผลักไส ช่างทิ้งรักไว้ให้หนักฤๅไทยใน สักเมื่อไรจะได้พบประสบกัน นายโรโมพังถ้อยว่าน้อยหรือ มาออกชื่อทำให้ใจกระสัน เผ้าเฉลอเผลอตนบ่นรำพรรณ์ แม่รักฉันแน่แล้วหรือแก้วตา เลยไม่เกรงความตายวายชีวิต กำเริบจิตรขึ้นด้วยรักเปนนักหนา ถึง

สัตรู ผู้ใดใคร จะมา จะเข่น ฆ่า เสียให้ ตาย วาย ชีวี ภอ คิดแล้ว ร้อง ตอบ ว่า ขอย จิตร น้อง ช่าง คิดรักใคร่ไม่ หน่าย หนี พี่รัก น้อง จึง ต้อง มา เวลา นี้ พ้ง คดี ชื่น อารมณ์ อยาก ชม เชย น้อง เกลียด พี่ ที่ ชื่อโรโม นั้น เจ้า ช่าง สรรต่อ ว่า นิจา เอ๋ย จะเปลี่ยน ชื่อ พี่ ให้ กระไร เลย เชิญ ทราม เชย ตั้ง นาม อย่า ขามใจ ตัว พี่ หรือ อยาก ชื่อ สุด ที่ รัก ให้ สม คักดิ์ ที่ คิด พิไสมย หรือ ว่า แม่ เนื้อ เย็น เห็น อย่างไร ตาม แต่ใจ เถิด ไม่ ขัด อัธยา เชิญ แม่ งาม เถิด อย่า ขาม ไม ตรี รัก อก แทบ หัก เสีย แล้ว น้อง เพราะ มอง หา ขอ เชิญ แม่ เนื้อ เย็น เจ้า เจรจา เถิด พี่ มา คอย นั่ง พ้ง ลำ เนียง ฝ่าย ยุ เลียด นารี ศรี สมร ยิน สุนทร หวาน ฉ่ำ ด้วย น้ำ เสียง สดุ้ง หวาด ว่า บิ ศาจ มา เลียบ เคียง เผ้า เมิน เมียง มอง ดู อยู่ แต่ ไกล ครั้น พ้ง ดู รู้ ว่า คู่ เสนหา อนิจา ช่าง มา แฝง อยู่ แห่ง ไหน เดือน ก็ มืด รุบ รุ่ นาง ดู ไป ก็ ยังไม่ เห็น แน่ แก่ ในตา กรรม จริง ๆ ไย จึง วิ่ง มา ในสวน ใจ ช่าง ด่วน ร้อน รัก เปน นัก หนา แม้น พบ ปะ บ่าว ไพร่ ใคร ไป มา มัน คง ฆ่า ชี วัน ถึง บรรไลย จะ แก้ ไข ฉัน ใด ไฉน หนอ ครั้ง นี้ ก่อ เกิด เหตุ ยา เภท ใหญ่ เวลา ก็ มืด ค่ำ ทำ อย่างไร จะ พ้น ไภย รอด ตน จาก คน พาล โรโม ว่า อนิจา แม่ รูป สวย ไย ไม่ ช่วย รับ รัก สมัค สมาน มา ทิ้ง พี่ ไว้ แต่ ตน ทน รำ คาน ไม่ สง สาน พี่ ชาย หรือ สาย ใจ เพราะ ความ รัก ชัก ให้ กล้า เข้า มา ถึง หมาย จะ พึ่ง บุญ หนัก พัก อา ไสย ถ้า แม้น

ไม่เม็ดตามีอาไลย ตัวพี่ไม่ขออยู่จะสู้ตาย ถึงผู้ใดใครประเชา
จะฆ่า ให้สมสาแก่จิตมที่คิดหมาย ชนทั้งหลายจะได้ฦๅว่า
ชื่อชาย มายอมตายเสียเพราะรักหนักอุรา ให้สาสมที่อารมณ์
เสน่ห์น้อง จึงได้ต้องชีวาศขาดสังขา มาพบแก้วแล้วไม่สม
เจตนา ตายดีกว่าอยู่เปนคนให้ทนทุกข์ แม้นไม่ได้ชิดเชื้อแม่
เนื้อหอม คงผ่ายผอมกายีไม่มีสุข ความวิตกหมกมุ่นเหมือน
ผู้นคลุก ให้เจ็บจุกอุระเพียงจะพัง นางโฉมงามพ้องความโรโม
ว่า ให้เสียวซ่าไปด้วยรักไม่หักหลัง นางเอื้อนรสพจนาด้วย
วาจัง ว่ามานั่งอยู่เดียวเปลี่ยวอินทรีย์ ใครชักพามาได้ถึง
ในสวน เวลาจวนจะสว่างกระจ่างศรี เปนเวรกรรมจะทำอย่าง
ไรดี เปนสุดที่ผ่อนผันในบัญญา นายโรโมว่าพุโท่แม่บุญหนัก
รักมันชักมาให้ตายวายสังขาร์ ไม่มีใครบอกเล่าให้เข้ามา แม่
คุณอย่าถามไต่ให้ได้อาย เพราะความหวังตั้งใจจะใคร่ประ
พี่อยากจะเชยชมให้สมหมาย ไม่สมคิดแล้วชีวิตต้องวางวาย
ขอลาตายจากนวลเพราะรวนเร ทุกวันนี้เหมือนพี่ว่ายสายสมุทร์
หมายจะหยุดพักพ้งยังห่างเห มาพบปะนึกว่าจะสมคะเน ไม่
เปนเก่แล้วต้องตายเพราะอายคน นางพ้งคำรำพรรณก็ตันจิตร์
สุดจะคิดแก้ไขให้ฉงน ครั้นจะรับรักตามความยุบล ด้วยว่าตน
เปนษัตรีย่อมมีอาย จำจะต้องผ่อนตามโดยความชอบ ว่ารัก

ตอบ เข้า เป็น ญาติ เหมือน มาด หมาย แล้ว หยุด ยั้ง พ้ง ดู กระทู้ ชาย
จะพิปราย พูดจา ว่า กระไร โวโม ว่า อนิจา แม่ ยอด สร้อย มา กล่าว
ถ้อย ห้าม รัก เหมือน ผลักไส หรือ ชื่น จิตร์ คิด การ สถานไร เชิญ
บอก ให้ ทราบ ความ ตาม คดี พี่ รัก จริง ดอก ไม่ ทิ้ง แม่ ยอด สร้อย
ใช่ กล่าว ถ้อย แล้ว จะอาง ขนาง หนี แม้น ไม่ จริง เหมือน ว่า ตาม วาที
ขอ ให้ พี่ ชีวัน ถึง บรรไลย นาง ห้าม ว่า พี่ อย่า สบถ เล่น น้อง ก็ เห็น
ใจ นัก ว่า รัก ใคร่ เวลา นี้ นี่ จะแจ้ง แสง อุไทย เชิญ พี่ ไป่ ผ่อน พัก
สัก เวลา

จะกล่าว ฝ่าย ยาย นม เคย ชม ชิด ว่า ชื่น จิตร ทรามไวย ไป ไหน จ๋า
บ้าน นี้ แล้ว เป็น ไฉน ไม่ นิทรา คุณ พ่อ มา เถิด จะพ้อง ให้ ต้อง ตี จน ดึก ดื่น
เดือน ด่วน จวน สว่าง เยี่ยม น่า ต่าง ดู อะไร ไฉน นี่ ยังไม่ มา หลับ นอน
ผ่อน อินทรีย์ เป็น เช่น นี้ ฉัน น่า ระอา ใจ นาง โฉม งาม พ้ง ความ ยาย นม ว่า
เหมือน ที ท่า จะ พะวง คิด สงไสย นาง คืน หลัง ยัง ห้อง หมอง ฤๅ ไทย แล้ว
ทรามไวย นิทรา ใน ราตรี ยาย นม หลับ งาม สรรพ เจ้า เยื้อง ย่อง
ออก จาก ห้อง เร็ว พลัน ขมัน ขมี เยี่ยม น่า ต่าง แล้ว นาง เอื้อน ว่า ที
ว่า ตัว พี่ รัก น้อง จะครอง กัน อย่า ใจ เร็ว ด่วน ได้ หมาย สมาน ชน
ชาว บ้าน จะ นินทา ดุ น่า ขัน เอ็น ดู น้อง ต้อง ตาม ความ จำนัญจ์ จะ
ผ่อน ผัน ให้ พี่ ทราย ไม่ หยาย คาย ต้อง ตรึก ตรา หา ผู้ มา สู่ ขอ เป็น ห้อง
หอ ตาม มาด สวาด หมาย วัน พรุ่ง นี้ อยาก รู้ ดู แยบ คาย อย่า อุบาย

ลวงเล่ห์ประเวณี ฉันจะใช้ให้บ่าวที่สาวๆ ไปพังข่าวสอบสวน
ให้ถ้วนถี่ เวลาควรจวนแจ้งแสงสุริย์ ขอเชิญพี่ไคลคลาอย่า
ช้าการ แม้นสว่างสร่างแสงสุริเยศ จะมีเหตุเกิดไภยในสถาน
จะรับรักดอกไม่พักให้รำคาน แม้นช้านานไพรีจะยีฑา โรโม
พังดังได้วิเชียรช่วง ที่เสร้าทรวงคลายทุกข์เปนสุขา กล่าวสุนทร
วอนขวัญกัลญา อนิจาจะต้องไปเสียไกลภักตร์ เหมือนสลัดตัดรัก
เสียพักนี้ ในทรวงพี่แสนวิตกเพียงอกหัก จะแก้ไขให้สม
อารมณ์รัก ไม่ช้านักคงได้น้องประคองนอน แล้วโรโมแขงใจ
ครวญไลร้าง จากสวนนางนารีศรีสมร โดดกำแพงหลังสวน
รีบด่วนจร สะสิธรจวนแจ้งแสงหิรัญ ผ่ายยุเลียดนวลนาง
สำอางโฉม ให้ทุกข์โทมเรื่องรักหนักกระสัน เห็นโรโมจากไป
เสียไกลครัน นางผายผันเข้าที่ศรีไสยา จะกล่าวถึงลอเรนต์
เปนบาดหลวง ชนทั้งปวงนับถือฦๅนักหนา ภอแสงทองส่อง
สว่างกระจ่างตา สกุณาแส้ซ้องก้องสำเนียง ตื่นนิทราออกมา
ทางหลังวัด พระพายพัดไก่ขันสนั่นเสียง ยืนหยุดยั้งฟังเพลิน
แล้วเดินเมียง ไลลเลียงมาที่ท่าสาคริน เก็บบุหงามาลีจำบีเทศ
การะเกดสาวหยุดพุดกระถิน แล้วบาดหลวงเดินมาฝั่งวารินทาง
แถวถิ่นสาคะเรศเปนเขตร์วัด ผ่ายข้างนายโรโมเดินโซซุบ
ผอมผิดรูปเหลือใจไปสนัด ออกเดินแฝงกายามาทางลัด เข้า

ในวัดเหนื่อยย่อนจะผ่อนกาย แลไปเห็นสังฆราชท่านบาดหลวง
ที่ร้อนทรวงค่อยเบาบันเทาหาย ตรงเข้าหมอบน้อมนอบแล้ว
ยอบกาย ไม่หยายคายพูดจาให้ราคี ฝ่ายเจ้าคุณสังฆราชท่าน
บาดหลวง ไม่ทักท้วงตรองความไปตามที่ เห็นจริตผิดวิไสย
แต่ในที เหตุคงมีมั่นคงไม่สงกา เมื่อคืนนี้ที่บ้านแกปุเลต
หญิงวิเศษเต้นรำตามภาษา นายโรโมคนโตเต็มประดา แฝง
กายาเข้าไปอยู่ดูท่าที เพราะรักนางโรสไลน์ประไพภักตร์ ที่
งามนักรูปร่างสำอางศรี คงจะผัดนัดการเมื่อวานนี้ จึง
จากที่สถานซมซานมา ครั้นคิดแล้วท่านอาจารย์ชาญฉลาด
ขึ้นนั่งอาศน์แจ้งกิจกับศิษย์ว่า เจ้าธุระสิ่งไรไปไหนมา แต่
เวลาเช้าตรู่ดูชอบกล โรโมว่าตัวข้าพเจ้านี้ ยังเป็นที่
สารพัดจะขัดสน เมื่อคืนนี้มีงานการมงคล อยู่ที่บนบ้าน
เศรษฐีผู้ปรีชา พบบุตรีสาวนายเถ้าแกปุเลต ได้แจ้งเหตุ
เรื่องรักเป็นนักหนา แล้วเล่าความตามผัดแนะนัดมา ให้ขรัวตา
พังแจ้งที่แคลงใจ บาดหลวงพังนั่งยิ้มอิมอุระ ว่าชิชะยอด
บัญญาจะหาไหน ข้าคาดหน้ามาก็ตรงด้วยจงใจ แต่ผิดไป
นิดเดียวเจียวพ่อคุณ เมื่อแรกว่าโรสไลน์กลับไพล้เผล เองโลเล
ไม่ได้การพาลจะวุ่น นี่บุญนักหากกุศลเป็นต้นทุน เจียนเป็นจุณ
เสียแล้วพ่อแก้วตา โรโมว่าอาจารย์ช่วยหลานบ้าง ให้สม
อย่างมุ่งมาดปรารถนา แม้นได้คู่สู่สมภิรมยา จนชีวาบรรไลย
ไม่ลืมคุณ บาดหลวงพังเลยนั่งถอนใจใหญ่ ว่าคิดไปก็น่า

จะว้าวุ่น เขาสัตรูกันมาไม่การุญ ขืนทำคุณจะบูชาโทษาเรา
แม้นมิช่วยดับเข็ญให้เป็นสุข จะลามสุกปานไฟบรรไลยเผา
เผ้าปองร้ายหมายมั่นไม่บันเทา คิดจะเอาชีวันกันบรรไลย เรา
ห้ามปรามตามอุบายก็หลายครั้ง ไม่เชื่อฟังกิจาที่ปราไส กลับ
โกรธครึ่งดึงดื้อถือน้ำใจ คิดแก้ไขไม่หยุดสุดบัญญา แต่ครั้งนี้
คงเป็นที่จะดับเข็ญ จะได้เป็นวงษ์ญาติในศาสนา แม้นสำเร็จ
เสร็จงานการวิวาห์ คงสิ้นอาฆาตกันจนวันตาย จะผ่อนผันบุตร์
ท่านสองเศรษฐี ให้เป็นที่สมสวาดตามมาดหมาย ถึงตัวเรา
ก็คงเบาทุกข์สบาย ได้ห่างหายความร้อนผ่อนทวี ภอคิดแล้ว
สังฆราชท่านบาดหลวง ไม่ฟังลวงใต่สวนโดยถ้วนถี่ ว่าตัว
เจ้าเข้ามาวอนพาที เราเป็นที่สมเพชเวทนา ครั้นจะนิ่งเฉยไว้
ก็ไม่ได้ ต้องช่วยให้สมมาดปรารถนา แล้วบาดหลวงนัดงานการ
วิวาห์ ว่าเวลาบ่ายวันนี้ฤกษดีครัน

ผ้ายสัตรีที่นางยุเลียดใช้ ทั้งบ่าวไพร่แยกย้ายกันผายผัน
ครั้นทรายความตามจริงทุกสิ่งอัน ก็พากันกลับบ้านสำราญ
ใจ บอกโฉยงามตามความบาดหลวงว่า ตามฤกษพาที่จะชิด
พิไสมย ให้ยุเลียดทรายสารเป็นการไนย แม้นช้าไปเจ้า
บ่าวจะเผ้าคอย แม่ยุเลียดโฉมงามพังความว่า สร่างโศกา
เสร้าทรวงที่ง่วงหงอย นางอายน้ำทาแป้งแต่งแซ่มช้อย
แล้วยอดสร้อยเยื้องย่องจากห้องพลัน ออกจากบ้านตัดตรงลง
หลังสวน นางรีบด่วนครรไลออกผายผัน ไม่บอกใครให้ทราบ

ความ สำคัญ ชน ทั้ง นั้น ก็ไม่ แจ้ง แห่ง คดี ถึง วัด วา เข้า หา บาด หลวง ใหญ่ นาง กราบ ไหว้ แล้ว นั่ง อยู่ ยัง ที่ นาง มิได้ ไต่ ถาม ตาม วาที ว่า จะมี เหตุ การ สถาน ไร นายโรโม เห็น โฉม ประโลม ภักตร์ ว่า งาม นัก เล็ง แล ดัง แขไข ยิ่ง แล เล็ง เพ่ง พิศ ยิ่ง ติด ใจ ที่ โศก ใน ทรวง เสร้า ค่อย เบา ลง บาด หลวง เห็น โฉม งาม ทราม สวาด สวย สอาด น่า คิด พิศวง เข้า ต้อน รับ จับ กร วอน อนงค์ ว่า แม่ จง เป็น สุข อย่า ทุกข์ ไภย แล้ว จูง มือ บุตร ชาย ผ้าย เศรษฐี เคียง นารี คู่ ชิด พิไสมย ให้ คำนับ รับ รอง กัน ต้อง ใจ แก อวย ไชย ให้ ตาม ความ อารี แล้ว เชิญ พระเยซู ผู้ เป่น เจ้า มา ปก เกล้า คุ้ม ครอง ทั้ง สอง ศรี ให้ อยู่ ดี มี สุข ทุกข์ อย่า มี ทั้ง เศรษฐี ที่ วิวาท อาฆาต กัน จะได้ ผูก ความ ดี ไมตรี รัก ที่ เบา หนัก หยุด หย่อน คิน ผ่อน ผัน ครั้น เสร็จ สิ้น แต่ง งาน การ สำคัญ บาด หลวง นั้น สุขใจ ใน อุรา นาง ยุเลียด นารี ศรี สมร พราง อน คลาย ทุกข์ เป่น สุขา ภอ บ่าย แสง สุริยน สนทยา นาง กราบ ลา พระ อาจารย์ มา บ้าน เรือน ให้ หวล จิตร คิด ถึง คู่ ที่ ชู ชื่น หา ที่ อื่น หมื่น แสน ไม่ แม้น เหมือน ผูก สมัค รัก กัน ไม่ พ้น เพื่อน โอ้ พ่อ เพื่อน สุด สวาด เพียง ขาด ใจ คืน วัน นี้ ว่า จะ มา หา ให้ ถึง ไม่ อื้อ อึง พูด จา อัชฌา ไลย เมีย มา นั่ง คอย ท่า ช้า อยู่ ไย หรือ เที่ยว ไป เชือน แช แก้ รำคาน

จะกล่าว ผ้าย นาย เบนโว เลียว นั้น ออก ผาย ผัน เดิน ก้า มา จาก บ้าน กับ ท่าน นาย เมอดุ เตียว เที่ยว สำราญ ทุก ถิ่น ฐาน ก ถัว ผี มือ

เลื่องฦๅชา พย พวกพ้อง ขะงท่านแก ปุเลต ที่สาเหตุ มีไว้ใหญ่นัก หนา ชื่อไตบัลต์หลานเศรษฐีเถ้าชรา พะเอินมาพบกันเข้าทันใด เมอดุเตียว แลเห็น พูดเช่นเขี้ยว อ้าย นี่เจียว อาจหาญคิด การใหญ่ เมื่อคืน นี้ ทำ ท่าร่าเอาใคร เขาห้ามไว้ไม่พ้ง อหังการ์ แล้วมิหนำซ้ำท้า ร้อง ด่าให้ ลงบันได หุนหันจะพันฆ่า เราอดใจเสียไม่คิดโกรธา กลับหยาบช้าเสียงอึงขึ้นมึงมัน นายไตบัลต์หันหน้าร้องว่าเฮ้ย กูไม่เคย พรั่นตัวกลัวอาสัญ เมื่อคืนนี้เศรษฐีห้ามไว้ทัน ไม่ชีวัน มึงไม่รอดคงวอดวาย แล้วชักมีดจากพกยืนถกก้น ใครอวดตน ว่าดีอย่าหนีหาย เราไม่หวั่นพรั่นตัวกลัวความตาย ใครแพ้ อายกัน วันนี้มึงดีละ เมอดุเตียวเหลียวมาพ้งว่าขาน แล้ว ชักขวานโดดเผ่นเต้นเกะกะ นายไตบัลต์หันมาดุว่าอุวะ ใคร มันจะกลัวใคร อย่างไรกัน เบนโวเลียวว่าประเดี๋ยวมา เกิดเหตุ ไม่วิเศษเลย พ้าผ่าดูน่าขัน มาขึ้นเสียงเถียงกันอึงว่ามึงมัน จะฆ่าพันกันเปล่าๆ ไม่เข้าการ แล้วกล่าวความห้ามปรามไปตามซื่อ ว่าเราถือเอาที่แน่นเป็นแก่นสาร จะพิฆาตมาดหมายกันวายปราณ มาเที่ยวพานหาความไม่งามใจ เรารักกันดีกว่าชังท่านทั้งสอง เชิญไตร่ตรองข้อความตามนิไสย ขืนปองร้ายหมายมั่นกันร่ำไป เกิดเหตุไภยไม่เป็นเรื่องเครื่องรำคาน

(เรื่องนี้ยังจะมีต่อไป)

โศลงฉันท์กาพย์กลอน

ขอถวายบังคมบรมนารถ ผ้าพระบาทภูบดินทร์ปิ่นไอสูรย์ ทรงเสวยสวรรยาไม่อาดูร บริบูรณ์ภูลสวัสดิ์ขัติยา เปนปิ่นบ้กนคราทั่วขอบเขตร เรืองพระเดชทุกประเทศรอบทิศา ประจามิตรกลัวฤทธิ์ยอบกายา มาวันทานอบกายถวายเอย

ข้าบาทผู้นักเรียนอาเคียงพาด บังคมบาทบพิตรอดิศร พระจอมจุฬิจักพินท์ปิ่นนคร กรุงอมรโกสินทร์มหินทรา ทรงพระเดชกระเดื่องเรืองพระฤทธิ์ ทศทิศย่อยอมน้อมเกษา ต่างถวายอภิวันท์เครื่องบรรณา ชนประชาชุ่มเกล้าทุกเช้าเย็น ด้วยพระโพธิสมภารลำราญจิตร ได้เปลื้องปลิดบำราศขาดขุกเข็ญ ดังฉัตรพรหมร่มเกษาสุธาเย็น พระคุณเพ็ญแผ่หล้านภาไลย ขอเทวะประสิทธิ์สิ่งสวัสดิ์ พรพิพัฒน์แดบดินทร์ปิ่นมไห ให้เจริญวัสะธิปะไตย นฤไภยอย่ามีมาบีฑา ทั่วสากลชนประชาจงผาสุก อย่ามีทุกข์โศกเสร้าเท่าเกษา ยินพระยศถึงไหนให้ระอา ทุกภาราน้อมกายถวายกร ถึงสูญสิ้นดินฟ้าชลาสินธุ์ ศิขรินลำเนาเขาสิงขร พระยศจงเจิดหล้าสถาวร อย่าสูญสิ้นจงขจรกำจายเอย

อ่อนเคียรเกล้าบังคมบรมนารถ ยุคลบาทบำรุงกรุงสยาม อันพระเดชดินกระเดื่องเลื่องฦๅนาม นิคมคามทุกประเทศเขตรบุรินทร์

อัน พระเกียรติยศ ท้ว ทศทิศ ประจามิตร คิดร้าย พ่าย แพ้สิ้น ประชาราษฎร์ ชื่นชม นิยมยิน ทุก อานิน ได้พึ่งโพธิสมภาร บำรุง เลี้ยง เหล่าวงษ์เผ่าพงษา ทั้งเสนา นอกในไพร่ ทหาร ทรง ประพฤติ ล้วน ที่ชอบ ประกอบการ ได้เบิกบาน ถาวร ผ่อน ให้เย็น พระยาร มีนั้ ยกขึ้น ปกเกล้า ทุก ค่ำเช้า คลาย ทุกข์ที่ ทุกเข็ญ เหล่า อะริ พินาศ ขาด กระเด็น ให้ว่างเว้น สรรพไภย จงไกล เอย

อ่อนคิโวดม์ โอษฐ ประสาน อาเศยรพาด แด่ พระยาท ปะระมินทร์ ปีนสยาม ทรง พระเดช เดชา ดั่ง องค์ ราม ทุก นิคาม ท้ว ประเทศ อ่อน เกษ พลัน เหล่าไพร่ พ้า ข้า แผ่น ดิน สิ้น ทั้ง หมด ต่าง ประนต รีน เริง บัน เทิง สรรพ์ ทรง สถิตย์ ทศพิธราชธรรม์ เกษมสันต์ ครอง เกษตร บุเรศรมย์ เหล่า ริปุคัตรุ หมู่ ฉกาจ ย่อม บำราศ อัปรา ต่างมาสม ผุก สนิท ไมตรี ดีนิยม บ้าง ก็ กัม ถวาย เครื่อง บรรณาการ ขอเชิญ ชุมเทพเจ้า ท้วเขาเขิน อีก สถิตย์ ตาม เนินพนาสาณฑ์ พระเสื้อ เมือง ทรง เมือง เรืองฤทธิ ชาญ อีก สถิตย์ ณสถาน ชั้นโสพิศ จง เผย โอษฐ อวย สวัสดิ์ พิพัฒน์ผล ขอ พระเกียรติ ภูวดล จง ปรากฏ แผ่ไป ท้ว สิ้น ทั้ง ทิศทศ ให้ พระยศ เดช ยืนยิ่ง หมื่นปี ทั้งโรคัน สรรพ ร้าย จง คลายคลาด อย่า แผ้ว พาน ผ้า พระบาท เฉลิมศรี สำ คัตรุ หมู่ ร้าย พวกไพรี ให้ พ่ายแพ้ บารมี พระทรงธรรม์ ทรง บำรุง ศาสนา อาณาจักร ให้ ถาวร วรลักษณ์ ทุกสิ่งสรรพ์ พระเดชา อานุภาพ เอนกนันต์ ให้ พระ ชนม์ ตราบ พ้น พรรษา เอย

๓๓๒๖



คิริคุภมัสดุ มังคละไชยติเอกะวาระ พระพุทธศักราชล่วงแล้ว ๒๓๙๑ พระพรรษา เศษเดือน ๑๑ เดือนกับ ๕ วัน ครั้นเจตรมาสกาฬปักข์ ฉมีติถิยะตัสราตรีกาล เพลารุ่งแล้วนาทีหนึ่ง สมเด็จพระสุริยเทพนิกร เสด็จโคจรจากมินราศีประเวศสู่เมษราศี โดยทางโคนาวิถีใกล้พระเมรุราช ขณะนั้นเทวดาองค์หนึ่ง ทรงพระนามกร ชื่อ ท้าวมิคสงกรานต์ มาแต่จาตุมหาราชิกา ก่อนทำกฤษดาพิมล มีกำลัง ๑๑ คชสาร ทรงพาหุรัดทัดดอกจำปา ทรงเครื่องวิภูษาอาภรณ์ มีพรรณอันเหลือง พระหัตถ์เบื้องขวาถือตะเครียว พระหัตถ์เบื้องซ้ายถือเชือก เสวยมังสังดิบเปนภักษาหาร ย่างเหยียบเหนือหลังราชาอุศุภราชเปนพาหนะ มาโดยทิศอาคเณย์นำอมรคณาเทพยุดา มีนางระสาเทวีปริวารแสนโกฏิเปนมรรคนายก ประชุมชวนกันมารับเวศ เคียรท้าวกระบิลมหาพรหม อันใส่ภาชนะทอง อันประดิษฐานไว้ในถ้ำคันทลีที่เขาไกรลาศแดนหิมวันตประเทศ ขณะนั้นเทพยุดากระทำคาระวะดุษดี บุชายัญวิธีอันควรด้วยดีตามวิไสยจารีตโบราณ แล้วออกแห่หักขิณาวัฏเขาพระสุเมรุราช มาแต่อาคเณย์

ทีศ เคารบ ๖๐ นาที เข้ามาโดยทิศพยัพ แล้วก็เชิญเข้าไว้ในถ้ำคันทลีดังเก่า เทพยุดาเจ้าก็นำเอาซึ่งเถาลดาวัลลี์ อันชื่อฉมุนาดใส่สุวรรณภาชนะทอง ไปล้างน้ำในอะโนดาตะสระเจ็ดครั้ง เถาฉมุนาดนั้นก็ละลายออก ประดุจดังน้ำมันเนย พระเวศณุกรรมเทวบุตรนิมิตร์โรงอันหนึ่ง ชื่อภัควดี ให้หมู่เทพนิกรอัษศรกัลยาเข้านิสีทนาการนั่งพร้อมกันสมาทานรักษาศีลแล้ว เอาน้ำเถาฉมุนาดเปนทักขิณาทานแจกกันสังเวยทุกๆพระองค์ ก็ชวนกันชื่นชมโสมนัส เดชกุศลผลได้กะทำนั้น ก็บันเทาโทษแห่งมหาสงกรานต์ก็อันตรธานสูญไป ความจำเริญทีฆายุ คิริสมบัติก็มีแก่เทพยุดาทั้งปวง พุธวาระเดือนห้าแรมสี่ค่ำ เปนประถมวัน วันต้นพระมหาสงกรานต์ออกครุวาระเดือน ๕ แรม ๕ ค่ำ เปนวันเนา ๖๐ นาที ศุกระวาระเปนวันเถลิงศกคือพระยาวัน ครั้นณวัน ๖ ๅ ๕ ค่ำ เพลาเช้า ๔ นาฬิกา ล้นกปีสังวัจฉระ เปนกุกกุตะสังวัจฉระ ใช้จุลศักราช ๑๒๑๑ บีรกาเอกศกเนาวันหนึ่ง เปนพระยาวันหนึ่ง ผลทำนายอาภัษดุสงกรานต์ อาจิณสงกรานต์ สามัญสงกรานต์ เปนสามประการ อธิบายเปนสามัญทั่วทุกประเทศ สกลชมพูทวีป เกณฑ์พิรุณสาดพระสุกราเปนอธิบดี ฤดูกาล พระยานาคีเล่นสินธุวารี ๗ ตน

เทพยุเจ้าเบื้องบน ไชกนกรัตนบัญชรศรี เบิดประตูคิลานีจะทะวาระ บันดานวายุพัดชลนที อุทะกะสะลี มีฝน ๔๐๐ ห่า อุบัติตกยังพระมหาสมุทร ๑๓๓ ห่า ตกในอรัญญิกาบ้าพระหิมพานต์เขาสัตตปริพันธ์เขาทั้งหลาย ๑๙๐ ห่า ตกในไร่นาประชาชนคนไปมาถึงกัน ๗๖ ห่า เปนลอองเซนซ่านแห้งหายเสียกลางยาก ๑ ห่า ต้นบีกลางบีฝนน้อย ปลายบีฝนมาก น้ำมัธยมชอบนาลึก นาเสทิน นาดอนมัธยม เกณฑ์ธัญญาหารออกเศษ ๕ ชื่อวิบัตติ เข้ากล้าในภูมินาจะเกิดกิมิชาติด้วงแมง จะได้ผลกึ่งเสียกึ่ง เกณฑ์ธัญญาหารผะลาหาร มัจฉมังสาหาร พอมัธยม พระ ๒ ผุดกลางเมืองดี พระ ๖ ตกกลางเมืองดี ว่าภานิชลูกค้านา ๆ ประเทศจะมาสู่เมือง เจ้าเมืองจะมีลาภ พระ ๒ เผ้าเมือง ว่าเจ้าเมืองอื่นจะเอาลาภมาให้ ถ้าบมีว่าประเทศต่างเมืองจะมาสู่เจ้าเมืองจะมีลาภ แต่ว่ากลางบีเข้าจะแพงหน่อยหนึ่ง เขาขันทการเปนพระยาเขา, ปลากังกิรีเปนพระยาปลางู เห่าปล้องเปนพระยางู, บัวหลวงเปนพระยาไม้, ไม้อ้อยเปนขุนไม้หว้าเปนมาก, ปรหยามเลือกที่ให้ลูกไม้เลยกเปน เกณฑ์ธาราทิคุณตกราสีอาโปธาตุน้ำ, พระจันท์อยู่ราสีธนู เตโชธาตุในบีรกาเอกศกนี้ หาอธิกมาสมิได้ แต่เปนวิปริตด้วยดิถีแล

สุทิน ซึ่งผู้ออกไปถึงเถลิงศกบี จอขาดอยู่วันหนึ่ง ครั้น เดือนแปด แรมค่ำหนึ่ง พระบวรชิโนรศมหานาคจะได้ทำชำระกิจ ลง อุโบสถกรรม เข้าพระพรรษา ปวารณาออกพระพรรษา ตามวินัย บัญญัติ ให้ชอบตามปีเดือนคืนวันเทศกาลฤดู ตามพระอาทิตย์ พระจันทร์ เปนประธานแห่งโลก ตามขนบธรรมเนียมราชบ่ระเพณีสืบ ๆ มา เปนโมกขบริสุทธิ์เสร็จการพระราชพิธี ควรมิควรขอโปรด

สมณะสารสุนทรบวรเมตยาพิธาไลย แห่งพระองค์สมเด็จพระอริยวงษ์ญาณปริยัตยวราสังฆราชาธิบดี ครีสมณุตมาปรินายก ติปิฎกธราจารย์ษฤทธิขัตยสาร สุนทร มหาคณิศร ษฤทธิสังฆรามคาม วาศรีอรัญวาศรี ในกรุงทวารวดี ศรีอยุทธยาเทพพระมหานคร บวรราชธานี มายังพระศรีวิบุลสากยกุลองค์ติปิฎกธรรมรักขิต มหาสังฆนายก ในสิงคัณฑนคร แลมหาเถรานุเถระใหญ่น้อยในลังกาสิงหฬทวีป ด้วยสมเด็จบรมบพิตพระราชสมภาร พระเจ้ากรุงศรีอยุทธยาเทพพระมหานคร อันได้ราชาภิเศกเสวยราชสมบัติตามโบราณราชประเพณีสืบมา มีพระไทยประสงค์พุทธภูมิโพธาภิรัตน ทรงพระมหากรุณาแสวงหาหิตานุหิตประโยชน์ ให้แก่สัตวโลกทั้งปวง ทรงพระราชศรัทธาอุตสาหบำรุงพระพุทธสาสนา มยบพระองค์เปนนิจจปวารณา บริจาคพระราชทรัพย์เปนจตุบ๋จจัยบูชาพระรัตนไตรยจะนับมิได้ แลทรงสร้างพระไตรปิฎกธรรมจบบริบูรณ์แลฐาปนาพระพุทธรูปพระสถูปเจดีย์ พระวิหารอุโบสถลังฆารามใหญ่น้อยเปนอันมาก มีพระราชหฤไทยรำพึงถึงพระพุทธสาสนาว่าในนาๆประเทศอื่นทั้งปวงก็เสื่อมสูญไปสิ้นแล้ว ยังแต่กรุงศรีสัตนาคณหุตแลเมืองหลวงพระบางกรุงลาวใหญ่น้อย แลเมืองกำภุชาธิบดี ซึ่งอยู่ในพระราชอาณาเขตร์เปนข้าขอบขันธเสมา แห่ง

พระนคร ศรี อยุทธยา ก็ทรง พระกรุณา จัด แจง จตุปัจจัยไตร จีวร สมณบริขาร สรรพวัตถุต่างๆ พระราช ทาน อุทิศ แผ่ เผื่อไปใน นาๆ ประเทศ ทุก บ้าน เมือง ใหญ่น้อย เนืองๆ มิได้ ขาด พระพุทธศาสนา ก็ รุ่ง เรืองบริบูรณ์ เป็น ที่ ชื่น ชม สบาย พระไทย อยู่ แล้ว ยัง ทรง พระ วิตก อยู่ แต่ใน ลังกา ทวีป ด้วย กาล เมื่อ พระพุทธ ศักราช ๒๒๑๕ พระวรรษา พระเจ้า ลังกา ทวีป ให้ ทูตานุทูต จำ ทูล พระราช สาส์น เข้า ไป ขอ ภิกษุ สงฆ์ ออก มา อุปสมบท กุลบุตร ใน ลังกา ทวีป สืบ พระพุทธ ศาสนา ล่วง มา ช้า นาน ถึง หก ร้อย พรรษา เศษ แล้ว จะได้ มี ภิกษุ สามเณร เสนา อำมาตย์ มหาชน ชาว ลังกา ผู้ใด ผู้ หนึ่งไป มา แจ้ง ข่าว ศาสน์ พระพุทธ ศาสนาใน ลังกา ทวีป นั้น หา มิได้ ก็ทรง พระเมตตา ปรารภ รำพึง อยู่ มิได้ ขาด ครั้น กาล พระพุทธศักราช ๒๓๕๑ พระวรรษา ได้ ทรง ทราบ ว่าอาคันตุกภิกษุ รูป หนึ่ง สามเณร สอง รูป เป็น ชาวลังกา สิงหฬ เที่ยวเทศจาริก มา ถึง เมือง เกาะหมาก ใกล้ พระราชอาณาเขตร์ กรุง เทพฯ พระมหา นคร ศรี อยุทธยา มีพระไทยยินดียิ่ง นัก เพื่อ จะได้ ถาม ข่าว ถึงพระพุทธ ศาสนาในลังกาทวีป จึง มี พระราชโองการ มาณ พระบัณฑุร สุระสิงหนาท ตำรัส สั่งให้ ราช บุรุษ ออกไป นิมนต์ภิกษุ สามเณร นั้น เข้า มา ยัง กรุง เทพ พระมหา นคร ศรี อยุทธยา ทรง พระกรุณา พระราช ทาน ไตร จีวร สมณบริขาร แก่ภิกษุ และ สามเณร นั้น แล้ว ให้ พระสงฆ์ ราชาคณะอุปสมบท สามเณร สอง รูป เป็น

ภิกษุภาวะ แล้วพระราช ทาน นิจภัต จตุปัจจัย ให้ ปรน นิบัติ ภิกษุ ชาวลังกา ทวีป ทั้ง สาม รูป นั้น ทุก วัน บริบูรณ์ มิได้ ขัด ลน แล้ว ตรัส ถาม ถึง พระพุทธ สาสนา ใน ลังกา ทวีป ภิกษุ สาม รูป นั้น รู้ น้อย ถวาย พระพร หา สิ้น ความไม่ ครั้น คัก ราชสอง พัน สาม ร้อย ห้า สิบเจ็ด พรรษา สาสนวงษ์ภิกษุ ชาวลังกา รูป หนึ่ง นำเอา พระบรม ธาตุ พระพุทธรูป แล หน่อ พระศรี มหาโพธิ์ มา ยัง เมือง เกาะหมาก บอก หนังสือ มา ถึง เจ้า พระยาไทร ว่า เปน ของ พระสังฆราช เมือง ลังกา ให้เอา เข้า มา ถวาย สมเด็จ พระสังฆราช ณกรุง เทพพระมหา นคร ศรี อยุทธยา ให้ สมเด็จ พระสังฆราช ถวาย สมเด็จ พระเจ้า แผ่น ดิน เจ้า พระยาไทร แจ้งใน หนังสือ นั้น แล้ว จึ่ง แต่ง เรือไป รับ มา แต่ เมือง เกาะหมาก มา สู่ เมืองไทร แล้ว เจ้า พระยาไทร บอก ส่ง มา ยัง เมือง ตรัง ๆ บอก ส่ง มา ยัง เมือง นคร ศรี ธรรม ราช พระยา นคร ศรี ธรรมราช บอก ส่ง มา ยัง เมือง สมุท ปราการ ปาก น้ำ กรุง ศรี อยุทธยา พระยา สมุท ปราการ เจ้า เมือง ปาก น้ำ จึ่ง เอา ข้อ ความ เข้า มา กราบ เรียน ยัง ท่าน อรรคมหา เสนา บดี ๆ จึ่ง มา ยัง อาราม นมัสการ บอก เรา ผู้ เปน สังฆราชา ธิบดี จึ่งถวายพระพร สมเด็จ พระเจ้า แผ่นดิน กรุง เทพ พระมหา นคร ศรี อยุทธยา ได้ ทรง ทราบ มี พระราช โองการ มาณพระบัณฑุรสุระสิงหนาท ดำรัส สั่ง ให้ ราชบุรุษ ไป ซักไซ้ไล่ เลียง จะเอา ความ จริง ก็หา ได้ สมณ สาส์น จารึก เปน อักษร สำคัญ ไม่

เปน แต่ คำ สาสนวงษ์ภิกษุ บอก ว่า พระมหาโพธิ นั้น พระสังฆราช สั่งให้ไป นำ มา แต่ เมือง อนุราธบุรี เปน หน่อ พระศรีมหาโพธิ เดิม ให้ มา กับ พระบรม ธาตุ พระเจ้าแผ่น ดิน ก็แคลง พระไทย เกลือก ก็ มี ระมิได้ มา แต่ ลังกา ทวีปโดย แท้ แต่ ถ้าว่า เปน พระพุทธ ข่าว สาส์น แล้ว พระไทย ยินดี ด้วย ทรง พระราช ศรัทธา คารวะใน บวรพุทธสาสนา เปน สาสะนูปถำภก อัน ประเสริฐ จึ่ง ทรง พระอุตสาหะเสด็จ ด้วย พระ ที่ นั่ง สุวรรณนาวา มหาบุษบกพิมาน พร้อมไป ด้วย เรือ พระที่ นั่ง บรมขัตติยวงษานุวงษ์ แล เรือ ดั้ง เรือกัน เสนา อำมาตย์ ราช บริษัท สมณะพราหมณา ประชาราษฎร เปน อัน มาก เสด็จไป บ้จจุคมนาการ รับเสด็จ พระบรม ธาตุ พระพุทธปฏิมากร พระมหาโพธิ เชิญ ขึ้น เรือ พระที่ นั่ง สุพรรณหงส์ วิหคพิมาน แล พระที่ นั่ง กิ่งใหญ่ น้อย พร้อม ไปด้วย เครื่อง สักการบูชาวะรามิษมโหฬาราดิเรก ตั้งกระบวนแห่เข้าใน พระนคร มี การ มโหรสพ สมโพช แล้ว เชิญ พระมหาโพธิไป สู่ มหา อาวาศ ท่าม กลาง ให้ก่อ ฐาน สูงใหญ่เปนอัน ดี ใส่ ซึ่ง มูล ดิน ปน ไป ด้วย เงิน ทอง นากระแนง คลุก เคล้า จุณ จันทน สุคันธ ของ หอม วิเศษ ต่าง ๆ แล้วเชิญ พระมหาโพธิ ประดิษฐาน ปลูกไว้โดย สมควร แล สาสนวงษ์ภิกษุ นั้น ก็ พระราชทาน จตุบ้จจัย ปรน นิบัติ บริบูรณ์ มิได้ ขัด สน อนึ่ง ฝ่าย ภิกษุ ชาว ลังกา สาม รูป ซึ่ง เข้าไป อยู่ ก่อน นั้น ได้ หก พระวรรษา ช้านาน แล้ว บัดนี้ เจตนา จะกลับ ออก มา ลังกา ทวีป

สองรูป เราถวายพระพรสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน พระองค์ทรงพระอนุญาตพระราชทานสรรพวัตถุต่างๆ ตามปรารถนา แล้วให้ราชบุรุษพาภิกษุทั้งสองรูปมาส่งยังเมืองตรังที่ท่าลำเภา ฝากกำปั่นภานิชมากับภิกษุชาวกรุงศรีอยุทธยาเจ็ดรูป แลภิกษุเจ็ดรูปนี้ผ่ายปริยัติสาสนานั้น ได้เล่าเรียนน้อยพอรู้จักจารีตคีล แลวารีตคีลอันเป็นทางปรมนิบัติ ด้วยมีน้ำจิตร์รักใคร่ในปฏิบัติสาสนาอันเป็นมุลแห่งปฏิเวธสาสนา ก็มีอุตสาหะปรมนิบัติผูกพันเป็นอารมณ์โดยทางวิปัสสนาธุระ บัดนี้มีศรัทธาอุตสาหะมาเพื่อจะนมัสการที่พระเจดียฐานทั้งปวงในลังกาทวีป แลการซึ่งไปมานั้นเป็นที่กันดารยิ่งนักเราวิตกอยู่ พระสังฆนายกาธิบดีแลสงฆ์ทั้งปวงจงช่วยทำนุบำรุงด้วย อย่าให้ขัดสนสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ อนึ่งเกาะลังกาทวีปทุกวันนี้ เหล่ามฤจฉาทิฐิกระทำย่ำยีเบียดเบียฬบ้างประการใด หรือพระบวรพุทธสาสนายังถาวรวัฒนาการอยู่ อันในพระมหานครศรีอยุทธยา พระพุทธสาสนายังวัฒนาการรุ่งเรืองบริบูรณ์ด้วยพระเดชเดชานุภาพ สมเด็จพระมหากษัตราธิราชพระเจ้าแผ่นดิน พระองค์ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมอันมหาประเสริฐ ทรงพระราชศรัทธากรุณาทิคุณเป็นที่พึ่งแก่พระพุทธสาสนายิ่งนัก เดชพระบารมีแห่งพระองค์ทรงบำเพญพระราชกุศลก็บันดานให้ได้ซึ่งสิ่งมงคลวิเศษต่างๆ คือพระพุทธปฏิมากรแก้ว

มรกฏ นั่ง บัลลังก์ขัดสมาธิ โดย ปริมณฑลใหญ่ รอบพระองค์ สาม ศอก สูง ศอก สิบ นิ้ว อันพระอินท์นำ มาแต่เขา วิบุลบรรพต นิมิตรไว้ แล พระพุทธรูป แก้ว ผลึก ซึ่ง เทพยุดา รจนาการ ถวายพระกุมารกัสสปเถร แต่ ก่อน นั้น ก็ได้ มา กระทำ สักการบูชา อยู่ใน พระนคร แล้วได้ พระยา เสวต กุญชร ช้างเผือก ผู้ผิว ขาว บริสุทธิ์ แล นาง เสวต กิริณี ทั้ง คู่ ตาม ภหัดถีแล ช้าง มี ตระกูล เป็น อัน มาก มา เป็น ราชพาหนะ อัน ประเสริฐ แล้ว บังเกิด บ่อ แก้ว บ่อ ทอง ขึ้นใน ประเทศ อัน มิเคย บังเกิด มี มา แต่ ก่อน แล พระองค์มี พระเดชเดชา นุภาพ พระเกียรติยศ คุณวิบุล คัมภีรัชฌาไศรย แผ่ไปในนา ๆ ประเทศ มี พระราช อาณาเขตร์ ใหญ่กว้าง ปราบ ปราม ปัจจามิตร มิได้ มาย่ำยี บีฑา สมณะพราหมณาจารย์ อาณา ประชาราษฎร ได้พึ่งพระบารมี อยู่ เย็น เป็น สุข พร้อม มูล กัน ทั่ว ขอบ ขันธเสมา หา อันตราย มิได้ อนึ่ง เมื่อ ภิกษุเจ็ด รูป ออก มา นั้น เวา ถวาย พระพร ขอไตร จีวร แพร สามไตร บาตร สามใบย่าม สามใบ แด่ สมเด็จ พระเจ้า แผ่นดิน ผู้ เป็น จตุปัจจัยทายก ใน พระพุทธสาสนา ฝาก ภิกษุเจ็ด รูป มาให้ พระสังฆราช ณเมือง สิงหฬ คัณฑ ไตรแพร หนึ่ง บาตร ฝาเชิง มุก หนึ่ง ย่าม หักทอง ขวาง หนึ่ง ให้ พระราชาคณะวัดหะประมุ ไตรแพร หนึ่ง บาตร ฝาเชิง มุก หนึ่ง ย่าม หักทอง ขวาง หนึ่ง ให้ พระญาณวิมล ติควัด อำภะหะบัตติเย ไตร แพร หนึ่ง บาตร ฝาเชิง มุก หนึ่ง ย่าม หักทอง ขวาง หนึ่ง แล้ว พระ

เจ้าแผ่นดินทรงอุทิศสิ่งของ คือสุวรรณรัตนบุบผาทุปเทียนสักการบูชา พระราชทานเรากัปปิยการกรับมากับภิกษุเจ็ดรูป เพื่อจะให้บูชาในที่เจดียฐานทั้งสิบห้าตำบล คือพระทักขิณทาฒธาตุที่หนึ่ง คือพระปทวะลัญชเจดีย์ที่หนึ่ง คือพระไมหังคะณะเจดีย์ที่หนึ่ง คือทีฆวาปีเจดีย์ที่หนึ่ง คือมุติงคณะเจดีย์ที่หนึ่ง คือกัลยาณะเจดีย์ที่หนึ่ง คือที่ไม้พระมหาโพธิที่หนึ่ง คือมรีจิวะยะที่หนึ่ง คือสุวรรณมาลีเจดีย์ที่หนึ่ง คือถูปารามที่หนึ่ง คืออภัยคิรีที่หนึ่ง คือเชตวันมหาวิหารที่หนึ่ง คือเสลเจดีย์ที่หนึ่ง คือการคามเจดีย์ที่หนึ่ง คือดิษมหาวิหารที่หนึ่ง ถ้าแลพระสังฆนายกาธิบดี แลพระมหาเถรานุเถรในสิงหฬลังกาทวีป แจ้งในสมณะสาส์นนี้แล้ว จงเห็นแก่ไวยาวัจจกรบุญกิริยาวัตถุ ช่วยสมเคราะห์พาเอาภิกษุเจ็ดรูป กับสิ่งของทั้งนี้ไปบูชาในที่เจดียฐานทั้งหลายนั้นให้จงได้ แล้วให้พระสังฆนายกาธิบดีถวายพระพรพระเจ้าลังกาทวีปให้ทรายด้วย อาตมาภาพสมเด็จพระสังฆราชาธิบดีณกรุงศรีอยุทธยาเทพพระมหานคร อุทิศส่วนกุศลอานิสงส์ ส่งมายังสมเด็จพระมหากษัตราธิราชพระญาติประยุรวงษา เสนาพฤฒามาตยราษฎรปุโรหิตยัณทิตยพราหมณาประชาราษฎรทั่วขอบขันธเสมาในลังกาทวีป ให้จำเริญอายุวัณณะสุขะพละเถิด

สมณะสาส์นมาณวันพฤหัศ เดือนอ้าย ปีจอ ฉศก

ปีฉลู

ตั้งแต่วันที่ ๑ ถึงวันที่ ๓๐ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๖ สมาชิกได้มายังหอพระสมุดวชิรญาณ ๒๙๖ ท่าน แลได้ลงชื่อ ๓๗๘ ครั้ง หนังสือไทยที่ได้ให้ยืมไป ๓๒๘ ครั้ง ๑๑๓ เรื่อง แลหนังสือต่างประเทศที่ได้ให้ยืมไป ๑๗ เล่ม ๑๓ เรื่อง แลขายหนังสือพิมพ์วชิรญาณ ตอนที่ ๑๗ ได้ ๑ เล่ม เงิน ๑ บาท แลสมาชิกได้ส่งเงินค่าเกมบิลเลียด ๕ ท่าน เงิน ๓๔ บาท ๔๔ อัฐ

รวม ๒ รายเงิน ๓๕ บาท ๔๔ อัฐ

ภาคีสมาชิก

พระทานแลส่งเงินบำรุงปีที่ ๑๖ เงิน ๒๐ บาทคือ

พระยวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้าสุทัศน์นิภาธร		๑
หม่อมเจ้าระเบียบ		๑
หม่อมเจ้าเจียก		๑
พระยาประสิทธิศัลการ	(สอาด)	๑
พระยาทรงสุรเดช	(อั้น)	๑
หลวงนิเทศกลกิจ	(เอ. แยลฟอร์)	๑

หลวงฤทธิพลไชย	(นัด)	๑
ขุนครีสมบัติ	(เผล่)	๑
นายอิฐ มหาดเล็ด		๑
มิสเตอ อิโฟลรีโอ		๑

ส่งเงินบำรุงปีเก่าแลปีใหม่ คือ

พระสมบัติยานุรักษ์ (หง)	ปีที่ ๑๕ เงิน บาท	๒๐-๐๐
,,	,, ๑๖ ,,	๒๐-๐๐
	รวม ,,	๔๐-๐๐

ภาคินีสมาชิก

ส่งเงินบำรุงปีที่ ๑๖ เงิน ๒๐ บาท คือ

สอ้ง ภรรยาพระยาทรงสุรเดช (อั๋น)

ปกิณกคดี

ภาคีสมาชิกขึ้นใหม่ปีที่ ๑๖ คือ

หลวงจันทรามาตย์ (ปาล) นำ ขมีนทิพเสนา (เนียน) รับรอง

๔๒ ขมีนใจสนิท (เอิบ)

หลวงนวกรณ์บรรณกิจ (ชม) นำ พระเสถียรราปนกิตย์ (ชม) รับรอง

๔๓ หลวงโทะเลขธุระการี (เขม)

หลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (แพ) นำ ชุนบัญญัติวรวาท (รัตน) รับรอง

๔๔ ชุนประพนธ์เนติประวัติ (ศรี)

ขอบใจสามัญสมาชิก

ให้รูปแคบิเน็ต

เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร)

ขอบใจภาคีสมาชิกให้สิ่งของ

ด้วยขมีนไชยาภรณ์ (บุญมาก) ได้ให้ที่สำหรับสวมไม้ขีดไฟแลมีเครื่องสำหรับตัดบุหรี่ฝังด้วย ๑ เครื่อง แก่หอพระสมุด

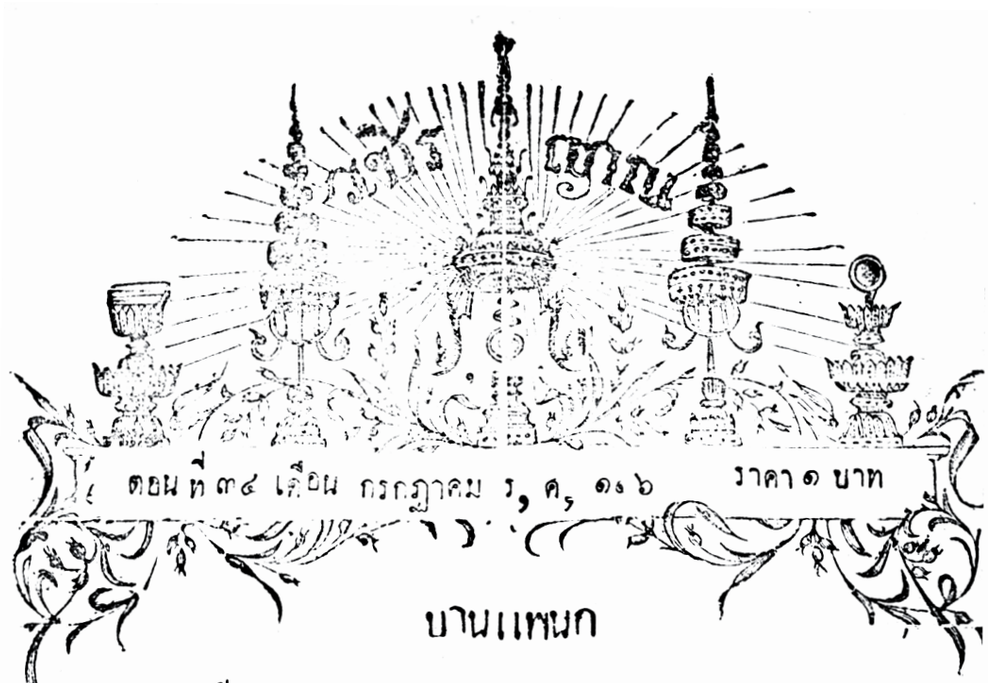
วชิรญาณ เจ้าพนักงานได้รับไว้แล้ว

เพราะฉนั้น สภานายก จึงมีรับสั่งให้แจ้งความมาให้ทราบทั่วกัน ว่า ควรขมีนไชยาภรณ์จะได้รับความขอบใจเปนอันมาก

จำหน่ายภาคีสมาชิกถึงแก่กรรม

กรรมสัมปาทิกสภามีความเศร้าโศกเสียใจ ด้วยพระสมาหารสรรพกิจ (ถัน) ภาคีสมาชิก หอพระสมุดวชิรญาณ มาถึงแก่กรรมเสียเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ร, ศ, ๑๑๖

แลว่าที่พันโท หลวงสุรยุทธโยธาหาร (ดัน) ภาคีสมาชิกหอพระสมุด มาถึงแก่กรรมเสียเมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ร, ศ, ๑๑๖



บานเพนก

ผู้ลากมากดี	น่า ๓๓๔๑
พงษาวดารเวียดนาม	น่า ๓๓๕๐
เรื่องตำราบั้นต่าง ๆ	น่า ๓๓๘๕
เรื่องสืบรู้ความดี	น่า ๓๓๙๕
เบ็ดเตล็ด	น่า ๓๔๐๕
โรโมยุเลียดคำกลอน	น่า ๓๔๑๐
เรื่องโยมาณ	น่า ๓๔๒๗
รายงาน	น่า ๓๔๓๕
แจ้งความ	น่า ๓๔๓๖

นายเปลี่ยนรวบรวมลงพิมพ์

โดยคำสั่งกรรมสัมปาทิกสภาหอพระสมุดวชิรญาณกรุงเทพฯ

ขายณหอพระสมุดวชิรญาณ แลร้านขายหนังสือทั้งปวง

วชิรญาณ

ตอนที่ ๓๔

จำนวนเดือน กรกฎาคม รัตนโกสินทร ศก ๑๑๖

ผู้ลากมากดี

การทำไร่นาเรือกสวนทั้งปวงนั้น เปนกิจการสำหรับมนุษย์ทุกชนทุกภาษา แต่การทำนั้นเปนของทำด้วยกำลังแรง ถ้าคนใดแรงน้อยก็ทำการไม่ได้มาก ถ้าแรงน้อยมีเงินมากก็จ้างเขาทำก็ได้การมากเหมือนกัน แต่ตนจะทำคนเดียวนั้นทำไม่ได้มาก ถึงจะทำได้ก็ได้เฉพาะแต่พอกำลังแรงตนจะทำได้ เหมือนอย่างว่ามีเสาต้นหนึ่ง มีน้ำหนักขุกำลังคนถึงสี่คนจึงจะหามไหวได้เช่นนี้ ตนของคนๆ เดียวจะมานะยกแยกหามนั้นเปนการไม่สามารถจะยกขึ้นได้ เราก็ตรองดูตามคำโบราณกล่าวไว้ว่า “ผู้ลากมากดี” นั้น ถ้าจะแยกออกใคร่ครวญดู เนื้อความก็ตัดออกได้หลายบท ดังนี้ “ผู้๑ ลาก๑ มาก๑ ดี๑” ได้๔คำ ถ้าจะแยกเปนประโยคก็เปน ผู้ลาก๑มาก ๑ ดี๑” ได้๓คำ ถ้าแยกอีก “ผู้ลากมาก๑ ดี๑” ได้๒ คำ จนรวมว่า “ผู้ลากมากดี” คำเดียว แต่จะแยกอีกนัยหนึ่งว่า “ผู้ลาก๑มากดี๑” ได้๒คำ ถ้าจะแยก “ผู้๑ ลากมาก๑ดี๑” ได้๓คำ เนื้อความก็แปลกออกไป ตามในเรื่องราวที่จะกล่าวต่อไปนี้ มีผู้ประดิดเปนกะทู้ส่องความออกไป

อีก ว่า ๑ ผู้ดี มาก ลาก ผู้ มาก ดี ดังนี้ ก็คือเพื่อจะให้เห็นความชัดเป็นบรรยาย ออกไปจากคำว่า ผู้ ๑ ลาก ๑ มาก ๑ ดี ๑ นั้น คำที่ใช้หมายใช้รู้กันทั่วแล้วว่า "ผู้ ๆ ๆ นั้น มีเนื้อความแยกออกไปว่า ผู้ชาย, ผู้หญิง, ผู้ใหญ่, ผู้น้อย, เป็นต้น แลคำว่าตัวผู้อีกคำหนึ่ง ได้หมายความในกะทู้ว่าผู้ ๆ นี้เป็นคำหมายบุคคลคนใดคนหนึ่งในคำสรรพนาม เป็นคำให้รู้ว่ามีคนอยู่คนหนึ่ง ไม่ได้ออกชื่อชัด พูดแต่ว่าผู้ ๆ ก็รู้กันด้วยหมายเรื่องราวที่กล่าวมาข้างต้นแล้วก็ดี หรือเพิ่มคำคุณลงต่อไป เช่นคำว่า ผู้ใหญ่ผู้น้อย เป็นต้นก็ดี ก็ชี้คำว่าผู้นั้นให้ชัดขึ้นด้วยคำคุณที่ต่อมานั้น จะเป็นข้างกได้ดีก็ได้ ก็แลคำว่าลากนั้นก็เป็นกิริยาของคนแลสัตว์ที่ฉุดลากสิ่งของซึ่งเป็นทัพพสัมภารต่าง ๆ แต่มีเหตุที่จะรู้ได้อีกอย่างหนึ่ง คือทำไมสิ่งของนั้น จึงต้องใช้กิริยาที่ฉุดลากเช่นนั้น คือเป็นของหนักทั้งปวงที่แรงมนุษย์สัตว์จะแยกหามไปไม่ไหวแล้วก็ใช้ลาก เมื่อได้ยินคำว่าลากแล้วก็ไม่ต้องเข้าใจอย่างใดหรือฉงนอย่างไร ว่าของนั้นหนักมากน้อยเท่าใดก็รู้ได้ด้วยคำว่าลากนั้นเอง คือของต้องลากแล้วก็ต้องรู้ว่ามีน้ำหนักมากน้ำหนักของ ๆ ที่ต้องลากนั้น มีประเภทดังนี้ ของสิ่งเดียวคน ๆ เดียวคือ ๑ ยกไม่ไหว ๒ ยกพอเขยื้อนได้ ๓ ถ้ายกขึ้นเต็มแรงแล้ววางลงไม่ได้ต้องทิ้งผลุง ๔ ยกขึ้นแล้วพอวางลงได้ ของชนิดนี้เป็น

ของ ลาก ทั้ง สิ้น จะ ขึน แยก ไม่ ได้ ถ้า ขึน แยก ก็ ไม่ ไหว อยู่ เอง กลับ บัง เกิด อัน ตราย แก่ ตน แท้ ของ ที่ มี น้ำ หนัก มี ชนิด แปล ก กัน เช่น นั้น ผู้ ที่ เคย ฉุด ลาก ย่อม ทราบ ได้ ว่า ของ ที่ มี กิริยา จะ ขุ คน เท่า ไร จึง จะ หาม ได้ แยก ได้ นั้น อาไศรย แก่ ชำนาญ เป็น ต้น ว่า ที่ ๔ นั้น ก็ รู้ ได้ ว่า สอง คน ช่วย กัน หาม ไป ได้ ถ้า จะ เอา ไป คน เดียว ต้อง ลาก ไป อย่าง ที่ ๓ นั้น ถ้า จะ เอา ไป คน เดียว มี น้ำ หนัก เท่า กับ ยก ขึ้น ที่ ๔ ถ้า จะ เอา ไป โดย หาม ๔ คน พอ สบาย ๆ ถ้า จะ ลาก ๓ คน พอ สบาย ๆ ไป ได้ อย่าง ที่ ๒ ถ้า จะ หาม ต้อง ๖ คน ถ้า จะ ลาก เพียง ๔ คน ก็ ไป ได้ อย่าง ที่ ๑ นั้น ถ้า ๒ คน ยก ได้ อย่าง ที่ ๒ ถ้า จะ หาม ต้อง ๘ คน ถ้า จะ ลาก ๖ คน ก็ ไป ได้ นี่ เป็น การ ประเมิน เพราะ ไม่ แน่ แท้ ด้วย บาง คน กำลัง มาก บาง คน กำลัง น้อย ถัว กัน ไป ตาม บุคคล

การ ที่ จะ ทำ แรง น้อย ให้ แรง มาก ก็ มี แต่ ลิ่ม, เลื่อน, ชเนาะ, รอก, แล ไอ อัด เท่า นั้น แต่ ใน ส่วน ที่ แรง เป็น ของ น่า ปลาด อยู่ คือ ถ้า ประชุม แรง กัน เข้า แล้ว ของ ที่ หนัก นั้น ก็ แบ่ง ส่วน เฉลี่ย เข้า ไป ใน คน พา ให้ หนัก น้อย ลง ถ้า ยิ่ง มาก คน ก็ ยิ่ง ไม่ มี หนัก ถ้า มาก คน จน แรง ถัว หนัก ได้ หนัก ก็ หาย ไป ใน ตัว เอง นี่ เป็น การ ประหลาด มาก คือ อุปมา ว่า หนัก นั้น เปรียบ เหมือน เกลือ ที่ เค็ม สัก ถ้วย ถ้า เรา จะ กิน เกลือ นั้น ล้วน คง จะ เค็ม มาก ถ้า เอา น้ำ เติม ให้ มาก ถ้วย เข้า เกลือ ก็ จะ จาง เค็ม กลาย เป็น กร่อย ถ้า เติม ให้ มาก ๆ ๆ ๆ ๆ ๆ เข้า

กร่อยก็หายกลายเป็นจืด เปรียบเหมือนกับแรงที่เติมคนมากเข้าหนักก็หายไป ถ้าที่จริงหนักก็ไม่หาย คงหนักเท่าเดิมอยู่นั่นเอง แต่แบ่งกันเสียแล้ว ถ้าคนออกเสียทีละคน หนักก็กลับมาสู่หนักเดิมฉันใด คล้ายกับเกลือที่ว่าเค็มหายกลายเป็นจืดนั้น แต่ที่จริงเค็มหายไปไม่ได้ คงเค็มอยู่นั่นเอง แต่เฉลี่ยรสเสียแล้วก็เหมือนจืด ที่กล่าวเช่นนี้ก็น่าสงไสย เกลือจืดไปแล้วใครจะสามารถทำให้เค็มได้อีกล่ะ แต่ถ้าเราจะทดลองดูนิดหน่อยพอให้รู้เป็นเลา ๆ ก็พอจะให้เห็นได้ ลองเอาน้ำเช่นนั้นผึ่งแดดผึ่งไว้นาน ๆ จนน้ำงวด บางทีจะปรากฏคืเกลือได้อีก แต่ต้องอาไศรยภาชนะสมควรกันจึงจะเป็นได้

ก็แลเรื่องที่กล่าวยืดยาวมานี้หาใช่ความต้องการเรื่องเกลือแลน้ำไม่ ธุระที่ต้องการคือจะแสดงด้วยคำว่าลากนั้น ก็จัดว่าเป็นบรรยายหนึ่งพอแล้ว บัดนี้จะกลับต่อความในคำว่า “มาก” นั้น มีอธิบายว่าบรรดาสิ่งของทุกอย่าง ถ้าเป็นสิ่งเดียวแล้วไม่มีของอื่นหรือสิ่งที่ ๒ เทียบ ก็รู้ว่ามากหรือเรียกว่ามากไม่ได้ แลเป็นของไม่เหมือนกันด้วยชนิดหรือไม่ต่างกันด้วยจำนวน ก็เรียกว่ามากไม่ได้ เช่นซื้อเข้าสารถังละ ๖ สลึงดังนี้ จะว่าเข้าสารมากกว่าเงินหรือเงินมากกว่าเข้าสารนั้นไม่ได้ รู้ไม่ได้ด้วยเป็นของต่าง ๆ ชนิดกัน ถ้าจะนับกันโดยจำนวนคือเข้าสารหลาย

สีย หลาย ร้อย หลาย อสงไขย เม็ด เงิน น้อย กว่า เพราะ มี เบี้ย เพียง จำ นวน ๙๖๐๐๐ เบี้ย ฉนั้น แล้ว จัด ว่า เป็น มาก น้อย ได้ หรือ พืน ไม้ แสม ๒ กอง ชนิด เดียว กัน กอง หนึ่ง ๓๐๐ กอง หนึ่ง ๒๐๐ ดัง นี้ ก็ รู้ ว่า มาก กว่า กัน ของ ที่ จะ ถือ ว่า มาก น้อย กว่า กัน ได้ คือ อยู่ ใน ตำ รา เรียก ว่า ชั่ง, วัด, ตวง, นับ, เท่า นั้น เป็น วิธี คำ นวน มาก น้อย ให้ รู้ ได้

แต่ ที่ มี ใน กะ ทู้ ที่ อ้าง ไว้ แล กล่าว เป็น ลำดับ มา นี้ ส่วน อธิบาย กะ ทู้ ยัง ไม่ หมด บท เช่น คำ ว่า "ดี" ก็ คือ หมาย สิ่ง ของ แล บุคคล ซึ่ง หา ที่ จะ ติ มิ ได้ นั้น แล หมาย ตรง คำ ว่า ดี แล คำ ที่ กล่าว ว่า ดี ๆ นั้น ยัง เป็น กลาง อยู่ เป็น แต่ รู้ แล้ว ว่า หา ที่ ติ มิ ได้ แต่ ยัง ไม่ หมด ดี ยัง มี ดี มาก ต่อ ไป ด้วย เปรียบ เทียบ กัน กับ สิ่ง อื่น สอง สิ่ง ด้วย กัน ที่ ชี้ ให้ เห็น ว่า ดี มาก เป็น อย่าง ไร คือ พาน ทอง สอง พาน วาง อยู่ คู่ กัน เล็ก ใบ ๑ ใหญ่ ใบ ๑ ผี มือ ช่าง เดียว กัน ลวด ลาย อย่าง เดียว กัน เช่น นี้ ใคร ๆ ก็ ย่อม ว่า ดี เหมือน กัน งาม เหมือน กัน เป็น อย่าง เดียว กัน แต่ ข้อ ที่ ว่า ดี มาก นั้น แปลก กัน ออก ไป พาน ใบ เล็ก นั้น ดี มาก เพราะ ลาย เลอียด มาก ทำ ยาก เช่น นี้ ก็ เป็น ดี มาก ได้ ส่วน พาน ใบ ใหญ่ ก็ ดี มาก เหมือน กัน ดี ด้วย ราคา มาก ถ้า จะ ชั่ง น้ำ หนัก ใบ ใหญ่ ราคา มาก แต่ ดี มาก นั้น หมาย ความ ว่า เป็น แต่ ดี มาก ยัง อาจ มี ชั่ว แทรก อยู่ ได้ เรื่อง ดี มาก นี้ เปรียบ ให้ เห็น เป็น สังเขป

ยังดีแท้ต่อไป ซึ่งแปลกว่าดีมากนั้นคือเหมือนอย่างทองนพคุณ ที่จะเก็บทิ้งวางไว้ที่ใดก็ตาม ประมาณนานนับปีเป็นต้น ไม่มีหม่นหมองคงสอาดสุกใสอยู่นั้นเอง ถึงจะเอาเจือปนระคนด้วยสังกะสีดีบุกประการใดก็ตาม คงจะสูบถลุงไล่ออกเป็นทองแท้อยู่ตามเดิมได้ เรียกว่าดีแท้ คือไม่มีชั่วแทรกเลยดีล้วนทีเดียว ที่ชี้สังเขปพอเป็นเลา ๆ ในคำว่า ดีแท้ดีที่สุดนั้น ก็หมายความว่าถึงที่สุดของความดีแล้ว คือดีเต็มที่จะให้ดีขึ้นไปอีกไม่ได้ ไม่มีสิ่งใดเป็นเครื่องหมายของความดีนั้นอีก สิ่งของที่จะเทียบตัวอย่างในที่นี้ก็หายากเต็มที ต้องชี้ความนิยมที่พวกถือตายเกิดเขาถือกันว่า เป็นความดีปนชั่ว ๆ ปนดีในการเกิด ๆ ตาย ๆ มีที่อยู่ตำบลหนึ่งใครได้ถึงได้สำเร็จแล้วไม่เกิดไม่ตาย ที่หมายเช่นนั้นแสดงว่าดีที่สุดได้ ถ้าจะถามว่าที่สุดนั้นเป็นอย่างไรจึงเรียกว่าที่สุดของความดี ข้อนี้เปรียบว่าทองเป็นของดีแท้แลสำหรับให้คนยักย้ายทำเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ได้ แต่เพชรนั้นถ้าจะเจียระไนเป็นรูปศิริษะแหวนแล้ว ย่อมถือว่าเป็นที่สุดของความยักย้ายคงใช้เป็นศิริษะแหวน แลตุ้มหูปิ่นตรากำไลสายสร้อยในจำพวกเครื่องประดับ ความยักย้ายจัดว่าเพชรนั้นดีที่สุดแล้ว เป็นหมดการยักย้ายต่อไป

ก็แลการที่อธิบายเรื่องผู้ลากมากดีทีละคำละบท แลมีบรรยาย

ยืดยาวนี้ ก็มิใช่ธุระที่จะกล่าวเนื้อความอันใดในเรื่องที่กล่าวนั้น ประสงค์แต่คำว่าผู้ก็ดี ลากก็ดี มากก็ดี ดีก็ดี นี้ชี้ความทางธรรมเป็นอย่างไร แลในเนื้อเรื่องของกระทู้นี้มีที่บรรยายด้วยคนซึ่งเป็นหัวหน้าของการงาน จะทำการที่เป็นประโยชน์แก่โลกนั้น ว่าคนเช่นใดซึ่งควรนามว่าเป็นผู้ลากมากดี จึงผูกความเป็นกระทู้ต่อไปว่า "ผู้ดีมากลากผู้มากดี" คือมีคนอยู่จำพวกหนึ่ง ซึ่งชนทั้งหลายนิยมว่าเป็นผู้ดี ท่านผู้ดีนั้นตามคุณธรรมว่าเป็นผู้มีความดีที่นับถือของประชุมชน ด้วยอาการปรากฏกิริยา กาย วา จา ใจ เรียบร้อย ถ้อยคำควรจำควรเป็นตัวอย่าง ด้วยสันดานมีกรุณาเป็นพื้น ประกอบการงานแข็งแรง รู้น้ำหนักของการงานแลบุคคล จึงมีนามอีกไนยหนึ่งว่าสุภาพชนๆ นี้เรียกว่าเป็นผู้ดี ๆ ผู้นี้มีความดี ดีมสันดานอยู่เสมอไม่ขาดพร่อง คนทั้งหลายอื่นถึงแม้ว่ามีความดีอยู่ในสันดานก็จริง ประเดี๋ยวขาดประเดี๋ยวพร่อง ของท่านสุภาพนั้นเต็มเปี่ยมอยู่เสมอไม่ขาดพร่องเลย มีมากกว่าคนทั้งปวง ความเป็นคนมีน้ำใจอันเต็มไปด้วยความดี จึงมีนามว่าผู้ดีมาก ๆ ก็แลท่านผู้ดีมากสุภาพชนนี้ ท่านประกอบกิจการงานสิ่งใดเป็นที่ให้คนทั้งหลายทำตามท่าน ๆ คอยจูงคอยนำแนะให้คนทั้งหลายทำความดีตามท่าน ๆ จึงมีนามอีกว่า "ผู้ดีมาก

ลากคนทั้งหลาย ๆ เมื่อถูกท่านลากฉุดด้วยความดีเช่นนั้น มากผู้มากคนเข้าก็พากันดีตามกัน ถ้าคนนั้นที่มีดีมากอยู่แล้ว ถูกท่านชักนำเข้าเช่นนั้น ความดีความงามก็พากันเจริญขึ้นเป็นลำดับตามกันไป ฝ่ายท่านผู้ดีมากนั้น ท่านก็มีน้ำใจแต่จะชักนำฉุดลากคนดีอยู่เสมอ มีความขยันขันแข็งเป็นกำลังไม่ย่อหย่อนทุก ๆ คน ก็ทวีความดีขึ้นคนละส่วน ๒ ส่วนเป็นลำดับไป ท่านผู้นั้นได้กะทู้อีกข้อหนึ่ง "ลากมากดีทวีมากผู้" ครั้นท่านแนะนำด้วยความดีมาก ได้ผู้ดีเกิดขึ้นเหมือนท่านก็มากคนออกไป ก็ช่วยกันทำการฉุดลากผู้คนทั้งหลายที่มุ่งหมายความดีนั้น ล้วนเกิดเป็นผู้ดีขึ้นด้วยกันเป็นอันมาก คราวตำบลใดที่ใดประชุมใด ก็คับคั่งไปด้วยท่านผู้ลากมากดีไปทั้งนั้นทุกแห่งทุกหน โลกก็มีความเจริญเป็นลำดับ จึงได้กะทู้อีกบทหนึ่ง "มากผู้มากดีมีดีมาก" ด้วยอำนาจผลความดีที่ฉุดลากกัน แลดีต่อดีเข้าหากัน ท่านทั้งสองคือผู้ลากก็ดี ผู้ถูกลากก็ดี ย่อมรู้สึกความดีซึมทรายเอิบอิ่มในสันดาน จึงมีกะทู้เกิดขึ้นอีกว่า "ดีลากผู้ดีรู้ ลากผู้ดีเจริญ" ด้วยเหตุว่าเมื่อเกิดเป็นสุภาพชนขึ้นด้วยกันโดยมากแล้ว ความดีจะมาทางไหน ท่านย่อมทรายย่อมรู้มีแต่ความรับรองความดีอยู่ทุกเมื่อทุกเวลา เมื่อได้ทรานเรื่องราวของท่านแล้ว เราลอง

ตรึกตรองดู ว่าท่านผู้ดีเช่นนี้มีกิริยามารยาทงดงามเปนอย่างไร ถ้อยคำน้ำเสียงท่านจะเสนาะเพราะพร้องอย่างไร ที่ประชุมสันนิบาตสโมสรนั้น ของท่านจะสนุกสุขสำราญสักปานใด สรรพการงานที่ท่านประกอบนั้น จะสุจริตผ่องใสเบิกบานเปนประการใด เราไม่สงไสยแล้วว่า ความมั่งคั่งทรัพย์สมบัติของประชุมชนจะไม่บริบูรณ์พูนเพิ่มเอียดนั้นเลย

ผู้	ดีมากลากผู้	มากดี
ลาก	มากดีทวี	มากผู้
มาก	ผู้มากดีมี	ดีมาก
ดี	ลากผู้ดีรู้	ลากผู้ดีเจริญ

สือกี

พงษาวดารเวียดนาม อย่างย่อตอนที่ ๑

ลำดับกษัตริย์ทั้งหลายในกรุงเวียดนาม

เดิมกรุงเวียดนามที่เมืองย่าโน่ยนามดิน กับเมืองยึงเอียงประจุบันนี้ เดิมเรียกว่าเมืองยาวจี๋ เนื่องมาตั้งแต่กษัตริย์ ๕ วงษ์ณประเทศกรุงจีน

คิดก่อนคฤสตศักราช ๒๘๗๔ ปี ผู้ที่ได้แปลออกเปนภาษาฝรั่งเสศเขาได้จัดออกเปนสามตอน

ตอนที่ ๑ ตั้งแต่ปีก่อนคฤสตศักราช ๒๘๗๔ ฯน ถึงคฤสตศักราช ตรงกับแผ่นดินไซ่ฮั่น ครั้งพระเจ้าอายเต๊

ตอนที่ ๒ ตั้งแต่ตั้งคฤสตศักราช ฯน ถึงคฤสตศักราช ๙๖๘ ปี อยู่ในวงษ์แซ่ดิน

ตอนที่ ๓ ตั้งแต่คฤสตศักราช ๙๖๘ ในวงษ์แซ่ดิน ฯน ถึงวงษ์แซ่เล วงษ์แซ่ลี้ วงษ์แซ่เตรึง วงษ์แซ่แลเนื่องมาฯน ถึงวงษ์

แซ่เหงวียงประจุบันนี้

ตอนที่ ๑ ตั้งแต่ปีก่อนคฤสต, ๒๘๗๔ จนถึงตั้งคฤสตศักราช ครั้งเมื่อตั้งกรุงเวียดนามมาจนถึงคฤสตศักราช มีกษัตริย์ ๓ แซ่ซึ่งครองราชสมบัติอยู่ณเมืองยาวจี๋

๑ วงษ์แซ่ย่งบ้าง

กษัตริย์ ๒๐ พระองค์ เปนปี ๒๙๒๒ ปี ที่ ๑ พระเจ้าแผ่นดินเยืองเวือง เสวยราชสมบัติ เมืองยาวจี๋ในปีที่ ๑๐ ของพระเจ้างีเต้กรุงจีน เมื่อก่อนคฤสต, ๒๘๗๔ ปี หลกตุดพระราชบุตรของพระเจ้าเต๊มิน จีนเรียกว่าเต้เหนง ซึ่งเปนอิควรกษัตริย์อันประเสริฐ มาปราบปรามข้างฝ่ายทิศเหนือ เลี้ยงมาที่เขางูเลิงได้นางเทพธิดาในเขานั้นเปนภรรยา เกิดบุตรขึ้นมาชื่อว่าชิดกวั๋ ๆ ครั้นเจริญชนมายุขึ้นได้เสวยราชสมบัติเมืองฝ่ายทิศเหนือ ทรงพระนามว่าพระเจ้าดินเยืองเวือง ๆ พระองค์ได้ธิดาของพระยานาคชื่อว่านางต่งดิน กวังมาเปนพระมเหษี เกิดพระราชโอรสมา ทรงพระนามว่าองซุ่มหล่าม

๒ แผ่นดินพระเจ้าหลากล็องกวัง

องซุ่มหล่ามได้เสวยราชสมบัติสืบวงษ์พระราชบิดา ทรงพระ

นามว่าพระเจ้าหลากล็องกวง พระองค์เปนชาติพระยานาค เพราะฉนั้น พระองค์จึงชอบเสด็จอยู่แต่ในพระมหาสมุทร เมื่อครั้งพระเจ้ากรุงจีน ทรงพระนามว่าพระเจ้าลายเต๋ จีนเรียกว่าลายเต้ เสด็จมาทำสงครามชิงราชสมบัติเมืองยาวจี๋ ไพร่พลราษฎรเมืองยาวจี๋ได้ความเดือดร้อน จึงได้พากันมาริมฝั่งมหาสมุทร เชื้อเชิญเสด็จพระเจ้าหลากล็องกวง ๆ ได้ทรงทราบจึงเสด็จขึ้นมา พระองค์ได้เสด็จเข้าไปในด่ายของพระเจ้าลายเต้ ในเวลานั้นพระเจ้าลายเต้ทิ้งด่ายไว้ เสด็จประพาศมิได้อยู่ พระเจ้าหลากล็องกวง จึ่งได้ทำชู้กับนางหมู่เกอ ซึ่งเปนพระสนมเอกที่รักของพระเจ้าลายเต้ พระองค์จึงพานางหมู่เกอมาอยู่ด้วยพระองค์ ภายหลังนางประสูตรราชบุตร เปนกระเพาะหนึ่งออกมาเปนฟอง ๑๐๐ ฟอง ฟองละคนเปนชายทั้ง ๑๐๐ องค์ มีเรื่องราวในพงษาวดารกล่าวมาดังนี้

ครั้นอยู่มาพระเจ้าหลากล็องกวง รับสั่งแก่นางหมู่เกอว่า เราเปนชาติมังกร ตัวของนางเปนชาติเทวดา ธาตุไฟกับธาตุน้ำผิดกัน เพราะฉนั้นเราจะครองครองต่อไปมิได้ เราจึงแบ่งบันบุตรกันเลีย ฝ่ายของนางจงรับบุตรไปเลี้ยงไว้ ๕๐ คน ฝ่ายเราจะรับไว้ ๕๐ คน ไปเลี้ยงไว้ในพระมหาสมุทร พิภพนาคของเรา

พระเจ้าหลากล้องกวีง ทรงตั้งให้พระราชบุตรผู้ใหญ่ให้เสวยราชสมบัติสืบวงษ์ต่อไป

พระราชฐานของกษัตริย์ตั้งอยู่ณตำบลวังลาง จึงเรียกนามว่าเมืองวังลาง

ทิศตวันออกจดทะเล ฝั่งทิศเหนือทิศตวันตกต่อเขตรแดนเมืองเวียงนาม ๆ จีนเรียกฮุนหนำ ทิศเหนือต่อเขตรแดนเมืองโย่โดน ทิศใต้ต่อเขตรแดนเมืองกว๋างดง จีนเรียกกวางตุ้ง ณเมืองต่งคิ้น

เมืองวังลางแบ่งออกเปน ๑๕ ส่วน

๑ เมืองวังลาง เปนกรุงกษัตริย์

๒ เมืองยาวจี๋ เมืองเซิงนามฮ่าโน่ยนามดิน กับฮึงเอียง

๓ เมืองโจวงาย เซิงไตย

๔ เมืองหวอนิน (เมืองถุ่นว้า เมืองเทื่อเทียน เมืองกวางบิ้นกวางตรี

๕ เมืองเพ๊อกหลก (เมืองกินบ๊ก เมืองบ๊กนิน)

๖ เมืองเหวียกเตื่อง (เมืองอานยา เมืองกว๋างเอียง)

๗ เมืองนินหาย (เมืองหายเยือง)

๘ เมืองเยืองเกวียน (เมืองหล่างเซิง)

๙ เมืองหลุกหาย (เมืองท้ายเกวียน กับเมืองกาวบั้ง)

๑๐ เมืองหวอดีน (เมืองเห่งฮาน)

๑๑ เมืองฮว่ายฮวาน (เมืองทันฮว้า)

๑๒ เมืองกิ๋วเจิน (เมืองฮึงฮว้า เมืองเตวียนกวาง)

๑๓ เมืองบิ้นวัน (ไม่ทราบว่าจะตกไปข้างส่วนไหน)

๑๔ เมืองเดินอึน ,, ,,

๑๕ เมืองกิ๋วตึว (เมืองฮ่าติน)

ราษฎรในครั้งนั้น ผู้ที่หาผักปลาในน้ำมักมีไภยด้วยอสรพิษขบกัดทำอันตราย ถึงแก่ชีวิตเนือง ๆ เพราะพระเจ้าแผ่นดินเป่นวงษ์พระยานาค อสรพิษจึงมีชุกชุม พระเจ้าหลากล็องกว๋งจึงมีรับสั่งให้ประกาศแก่ราษฎรทั้งปวงสักให้ลายไปทั้งตัว อสรพิษมันจะได้สำคัญว่าเปนพวกเดียวกัน มันจึงไม่ทำอันตรายต่อไป นา ๆ ประเทศทั้งปวงจึงได้เอาอย่าง มีธรรมเนียมสักสืบต่อ ๆ กันมามีพม่าเปนต้น ธรรมเนียมสักนั้นมีเนื่องมาจนถึงแผ่นดินแซ่เตว๋ง ครั้นพวกแซ่เม่งกรุงจีนมาได้เมืองญวนอยู่ ๑๐ ปี มีประกาศให้ไว้ผมมวยแลให้เลิกธรรมเนียมสักนั้นเสีย ที่ยังเหลืออยู่ก็มีแต่น้อย

๔ พระเจ้าฮุ่งเวือง ที่ ๒
๕ ,, ,, ๓
๖ ,, ,, ๔
๗ ,, ,, ๕

ในพงษาวดารมิได้จดหมายกล่าวไว้ให้ละเอียดเรื่องราวจะอย่างไรต่อไปมิได้แจ้ง

๘ พระเจ้าฮุ่งเวือง ที่ ๖ ครั้งนั้นมีสงครามใหญ่มาติดเมือง ฆ่าศึกยกมาเหลือกำลังที่จะสู้รบ จึงมีประกาศบ้าวร้องราษฎรทั้งปวง ถ้าผู้ใดผู้หนึ่งมีฝีมือกำจัดฆ่าศึกครั้งนี้ได้ จะพระราชทานรางวัลชุบเลี้ยงให้ถึงขนาด

ขณะนั้นในตำบลพ้อต๋ง มีเด็กคน ๑ อายุได้ ๓ ขวบ ตั้งแต่เกิดมายังหาได้พูดจาสิ่งใดไม่ พอได้ยินเสียงนักการมาบ้าวร้องถึงน่าบ้าน เด็กนั้นจึงได้ออกปากพูดแก่มารดาของมันว่า ให้มารดาเชิญนักการเข้ามาในบ้านแล้ว มันจึงกระจามขึ้น ๓ ครั้ง ร่างกายอวยวะของเด็กนั้นก็เจริญขึ้นเท่ากับรูปคนผู้ใหญ่ มีกำลังเปนอันมาก เด็กนั้นจึงรับอาษาขอทำสงครามกำจัดฆ่าศึก นักการจึงนำเด็กนั้นเข้าไปเฝ้าพระเจ้าฮุ่งเวือง ๆ จึงตรัสถามเด็กนั้นว่า เจ้าจะต้องการอย่างใดจงบอกแก่เรา เด็กนั้นทูลว่า ข้าพเจ้าจะขอรับพระราชทานแต่ม้ากับกระบี่ลักเล่มหนึ่งเท่านั้น ม้าและกระบี่ทั้งปวงซึ่งพระราชทานให้แก่เด็กนั้นลองตามชอบใจ หาทานกำลังของเด็กได้ไม่ มันจึงทูลว่าขอให้พระองค์ทรงโปรดให้หล่อม้าเหล็ก จึงจะทานกำลังของข้าพเจ้าได้ ครั้นรับสั่งให้หล่อม้าเสร็จแล้ว เด็กนั้นจึงทูลลาได้กระบี่เล่มหนึ่งพอสมควรกับกำลัง มันจึงกระโดดขึ้นหลังม้าเหล็ก พะเอินให้ม้านั้นวิ่งไปได้ราวกับกายสิทธิ์หรือภาพยนต์ เปนที่

อัศจรรย์ เข้าทำลายค่ายฆ่าศึกทั้งปวง ๆ ทานกำลังไม่ได้ก็แตกกระจัดกระจายพ่ายหนี มันไล่พันฆ่าศึกทั้งปวงไปจนกระบี่หลุดจากมือ มันจึงถอนกองไม้ไผ่ขึ้นทั้งกองไล่ฆ่าศึกไปจนสิ้นเขตรแดน ครั้นกำจัดสงครามพ่ายแพ้ไปแล้ว มันวิ่งเลยขึ้นบนภูเขาอันตระการสูญไป

พระเจ้าฮุ่งเวืองจึงให้สร้างศาลบวงสรวง ความชอบของเด็กนั้นไว้ณที่ตำบลต่อกว๋าง มาเมื่อแผ่นดินแซ่เลจึงพระราชทานนามว่าเจ้าซุ่งเทียนทันเวือง คำราษฎรเรียกกันว่าองทั้นเคี้ยง

๙	พระเจ้าฮุ่งเวือง	ที่	๘	ในพงษาวดารข้ามเสีย หาได้กล่าวถึงกษัตริย์ทั้งหลายนี้ไม่
๑๐	,,	,,	๙	
๑๑	,,	,,	๑๐	
๑๒	,,	,,	๑๑	
๑๓	,,	,,	๑๒	
๑๔	,,	,,	๑๓	
๑๕	,,	,,	๑๔	
๑๖	,,	,,	๑๕	
๑๗	,,	,,	๑๖	
๑๘	,,	,,	๑๗	
๑๙	,,	,,	๑๘	

ครั้งนั้นไม่ทรายว่าพระเจ้าฮุ่งเวืององค์ใด เมื่อแผ่นดินจีรกรุงจีน เป็นปีที่ ๙ ของพระเจ้าทั้นเอือง จีนเรียกว่าพระเจ้า

เซ่ง ย่อง กษัตริย์ จีน เหวียก เทือง อยู่ ข้าง ทิศ ใต้ ณ เมือง ยาวจี ได้ ใช้ ราช ทูต ไป เมือง จีน ถวาย นก กระเรียน เผือก แก่ พระเจ้า แผ่น ดิน จิว

ครั้น ราช ทูต กลับ มา หา ทราบ ว่า จะ ไป ทาง ใด ไม่ จิว ก๋ง จึง ให้ ราช ทูต ทำ เกวียน ๕ เล่ม แล้ว ชี้ ทิศ หน ทาง ให้ ราช ทูต ไป ทาง เมือง ภู นาม เมือง เลิม เอ็บ ประมาณ ปี หนึ่ง จึง ถึง เมือง เหวียก เทือง

ครั้งนั้น พระเจ้า ฮุ่ง เวือง มี ราช ธิดา องค์ ๑ ชื่อ ว่า นาง หมี่ เนือง ประกอบ ด้วย วรลักษณ สตรี ราญ งาม ยิ่ง นัก แล นาง มี ฝี มือ เพลง อาวุธ ชำนาญ กษัตริย์ เมือง ฤก ได้ ทราบ ข่าว จึง ใช้ ให้ ราช ทูต มา ขอ นาง หมี่ เนือง ต่อ พระเจ้า ฮุ่ง เวือง ให้ ราช บุตร ของ พระ องค์ ชุน นาง ทั้ง ปวง จึง ทูล ว่า ซึ่ง พระเจ้า เมือง ฤก จะ ใคร่ เป็น ทาง พระ ราช ไมตรี กับ เมือง เรา จึง คิด อุบาย ปรารถนา ที่ จะ ให้ สนิท กัน เท่า นั้น พระเจ้า ฮุ่ง เวือง ได้ ทรง ฟัง ชุน นาง ทั้ง ปวง กราบ ทูล ดัง นั้น จึง หา ได้ พระ ราช ทาน นาง หมี่ เนือง พระ ราช ธิดา แก่ เจ้า เมือง ฤก ไม่ พระ องค์ จึง มี ประกาศ ให้ ทราบ ทั่ว ใน อาณาเขตร ของ พระ องค์ ว่า ถ้า ผู้ หนึ่ง ผู้ ใด มี กำลัง แล ฝี มือ เข้มแข็ง จะ พระ ราช ทาน นาง หมี่ เนือง พระ ราช ธิดา ให้ แก่ ผู้ นั้น

น้าย เซิง ตัน กับ ถวี ตัน สอง คน ครั้น ได้ ทราบ ใน ประกาศ ดัง นั้น จึง มา เฝ้า ทูล ขอ พร้อม กัน พระเจ้า ฮุ่ง เวือง จึง มี รับสั่ง ว่า พระ

ราชธิดาของเราคนเดียว เจ้ามาขอพร้อมกันทั้ง ๒ คน เราไม่รู้แห่งที่จะยกให้แก่ผู้ใด ถ้ากระนั้นในเวลารุ่งขึ้น คนใดมีของถวายมาถึงพร้อมก่อนเราจะยกให้แก่ผู้นั้น เชิงดินได้นำของถวายมาถึงก่อน จึงพระราชทานนางหมี่เนืองให้แก่เชิงดิน ๆ จึงรับนางขึ้นไปอยู่บนเขาเต๋งเวียงเชิง

ฝ่ายถวีดินครั้นไม่ได้รับพระราชทานนางหมี่เนือง มีความพยาบาทเชิงดินเปนอันมาก จึงคุมทหารขึ้นไปบนเขาเต๋งเวียงเชิงรบกับเชิงดิน ชิงนางหมี่เนือง กงจั๊วก็หาได้ไม่

เชิงดินคนนี้เปนบุตรนางเทียนเกีย ซึ่งเปนนางรุกขเทวดาซึ่งได้เปนชู้กันกับมนุษย์ ครั้นเกิดเชิงดินขึ้นมาพออายุได้ ๓ ขวบ นางจึงให้หลาวเตียเกียเลี้ยงไว้ เชิงดินเจริญขึ้นมีกำลังเวียวแรงมาก เชิงดินไปเที่ยวตัดพืนในบ้า ครั้นตัดพืนตามชายเขาสิ้นเชิงแล้ว เชิงดินจึงขึ้นไปตัดบนเขาสูงต่อไป เชิงดินพบต้นชิงชัญน์สูงใหญ่ต้นหนึ่ง เชิงดินจัดแจงลมขวานแน่นหนาแล้วจึงตัดไม้ต้นนั้นไปวันหนึ่งยังค่ำหาขาดไม่ เชิงดินเลิกกลับลงมาในเวลารุ่งขึ้นเชิงดินจึงขึ้นไปจะตัดไม้ต้นนั้นต่อไป เห็นรอยไม้ที่ตัดไว้นั้นสนิทติดเข้าตามเดิม เชิงดินมีความสงไสยจึงตัดไม้นั้นต่อไป ครั้นเวลาค่ำลงเห็นหญิงแก่คนหนึ่งรูปร่างสระสรวยถือไม้เท้าเดินพลางชี้พลางโดยรอบต้นชิงชัญน์ใหญ่ ไม้

เท้า ชี้ ลง ตรง ใด เนื้อ นั้น ติด สนิท กัน ยัง เดิม เชิง ดิน จึง วิ่ง ออก จาก สุม ทุม ชิง ไม้ เท้า ของ หญิง แก่ หญิง แก่ นั้น จึง พูด กับ เชิง ดิน ว่า เรา คือ รุกข เทวดา เป็น มารดา ของ เจ้า ๆ จง อย่า ตัด ไม้ ชิง ชัญน์ ต้น นี้ ต่อ ไป เลย ด้วย เป็น ของ รุกข เทวดา ซึ่ง เป็น ญาติ กัน กับ เรา เชิง ดิน จึง ขอ ไม้ เท้า ทิพย์ แก่ นาง รุกข เทวดา นาง รุกข เทวดา อนุญาต แล้ว นาง จึง อันตระธาน สูญ ไป ใน ที่ นั้น เชิง ดิน ได้ ไม้ เท้า ทิพย์ แล้ว ก็ ทิ้ง การ ตัด ฟืน เสีย ถือ ไม้ เท้า เดิน ไป ตาม ฝั่ง ชาย ทะเล เห็น เด็ก คน หนึ่ง เหยียบ งู ตาย เด็ก ทั้ง ปวง กำลัง กลุ้ม รุม กัน ดู งู อยู่ เชิง ดิน เข้า ไป ดู เห็น งู นั้น ปลาด จึง ขอ งู ตาย แก่ เด็ก เหล่า นั้น แล้ว เชิง ดิน จึง ถือ งู เดิน ไป ที่ หาด ริม ทะเล เอา คีคะ ไม้ เท้า ทิพย์ ชี้ เข้า ที่ ตัว งู ตาย งู ตาย นั้น กระดิก ไหว ตัว เป็น ขึ้น มา ได้ เลย เลื้อย ลง ไป ใน ทะเล

ครั้น รุ่ง ขึ้น เชิง ดิน เดิน มา เที่ยว เล่น ใน ที่ นั้น อีก เห็น ผู้ คน ถือ สิ่ง ของ ยืน อยู่ ใน ที่ นั้น เป็น อัน มาก แล เห็น ชาย หนุ่ม คน ๑ รูป ร่าง งด งาม ชาย หนุ่ม นั้น จึง พูด กับ เชิง ดิน ว่า ตัว เรา คือ ท้าย ดือ ของ พระ เจ้า เยียม เวือง แปล ว่า พระ ราช บุตร ของ พระ ยา นาค เมื่อ เวลา วาน นี้ ท่าน ได้ ช่วย ชีวิต ของ เรา ให้ คืน มา ได้ บุญ คุณ ของ ท่าน หา ที่ สุด มิ ได้ พระ ราช บิดา ของ เรา จึง ให้ เรา เอา เพ็ชร์ นิล จินดา สิ่ง ของ ทั้ง หลาย เหล่า นี้ มา ให้ เพื่อ จะ ตอบ แทน คุณ ของ ท่าน ที่ ได้ ทำ ไว้ แก่ ข้า พเจ้า เชิง ดิน จึง ตอบ แก่ ท้าย ดือ นาค ว่า ซึ่ง เรา

ได้ทำแก่ท่านนั้น ใช่จะคิดให้ท่านตอบแทนคุณหามิได้ สิ่งของทั้งหลายเหล่านี้ ข้าพเจ้าขอคืนถวายแก่พระเจ้าเยียมเวืองพระราชบิดาของท่าน ถ้าแลท้ายตื่อมีความนับถือข้าพเจ้าเหมือนกันกับพี่น้องแล้ว ท่านจงพาข้าพเจ้าไปเที่ยวในเมืองพิภพนาคของท่านจะประเสริฐกว่า ท้ายตื่อจึงพาเชิงตินไปตามความปรารถนา เมื่อพากันเดินมาตามทาง เชิงตินจึงถามท้ายตื่อนาคว่าของสิ่งใดจะมีในเมืองบาดาลประเสริฐกว่าสิ่งทั้งปวงบ้าง ท้ายตื่อจึงตอบว่ามีตำหรับชื่อว่ากี๊เทอฉบับหนึ่ง เป่นตำหรับพิไชยสงคราม ถ้าผู้ใดดูในตำรานั้น แม้นจะประสงค์ทำวิชาสิ่งใดก็ได้สำเร็จความปรารถนา

เมื่อเชิงตินมาถึงที่พระยานาคๆ จึงต้องรับเลี้ยงดูเชิงตินเป่นอย่างยิ่ง เชิงตินจึงขอยืมตำหรับกี๊เทอของพระยานาคไปดู พระยานาคอิดเอื้อนมิเต็มใจที่จะให้ แต่คิดเห็นว่าเชิงตินเป่นผู้มีคุณ จึงตัดพระไทยให้เชิงตินยืมกี๊เทอไป

เชิงตินครั้นได้กี๊เทอมาดูเห็นเป่นตำราวิเศษ คิดจะไม่ใช้คืนให้พระยานาค เมื่อเชิงตินดูตำรานั้นแล้วจึงเก็บไว้ที่แผ่นศิลาสูงใหญ่พ้นน้ำขึ้นมาประมาณ ๓ ศอก ๔ ศอก ณกลางแม่น้ำกว้างยางศิลานั้นเป่นอัศจรรย์ ด้วยน้ำจะท่วมมากขึ้นเท่าใดๆ ศิลานั้นก็ยังสูงพ้นน้ำคงที่อยู่

ในเมื่อถวีดินรบกับเชิงดินแย่งนางหมี่เนืองกงจ๊วนั้น พระยานาคมีความพยาบาทเชิงดิน ด้วยเชิงดินมิได้ใช้ตำหรับก๊เทอคืนให้พระยานาค ๆ จึงเข้าด้วยถวีดินทดน้ำให้ท่วมเขาเด็งเวียงเชิงที่เชิงดินอยู่ เพื่อจะทำลายเชิงดินเสีย เชิงดินจึงใช้วิชาในตำหรับก๊เทอบ้องกัน จึงหาเป็นอันตรายสิ่งใดไม่

ฝ่ายพระเจ้าเมืองถุก เมื่อใช้ราชทูตไปขอนางหมี่เนืองกงจ๊วราชธิดาของพระเจ้าฮุ่งเวืองณเมืองวังลางไม่ได้ พระองค์มีความอาฆาฏพระเจ้าฮุ่งเวืองยิ่งนัก พระองค์จึงรับสั่งแก่พระราชบุตรแลนัดดาของพระองค์ คิดไปตีเอาเมืองวังลางให้จงได้

๒๐ พระเจ้าฮุ่งเวืองที่ ๑๙

พระเจ้าเมืองถุกยกพลไปรบเมืองวังลางเป็นหลายครั้ง ถปราไชยไปทุกครั้ง ครั้นถึงแผ่นดินพระเจ้าฮุ่งเวืองที่ ๑๙ พระองค์มัวเมาแต่ในทางเสวยสุราเป็นนิรันด์มิได้ว่างได้ ไม่เอาพระไทยใส่ในการที่จะให้ขุนนางทนุบำรุงผึกหัดทแกล้วทหาร สำหรับบ้องกันฆ่าค๊ก ละเลยขนบธรรมเนียมบ้านเมืองทั้งปวงเสีย ครั้นพระเจ้าเมืองถุกยกกองทัพมาล้อมเมืองวังลางเข้าไว้ หามีผู้หนึ่งผู้ใดออกสู้รบต้านทานฆ่าค๊กไม่ จนฆ่าค๊กขึ้นกำแพงเข้าปล้นเมืองได้ ในเวลานั้นพระเจ้าฮุ่งเวืองยังเมาสุราอยู่ ครั้น

ล่างเมาขึ้นฆ่าคึกเข้ามาถึงพระราชวังแล้ว พระองค์จึงเสด็จโจนลงในสระสิ้นพระชนม์

ขุนนางทั้งปวงพากันสวามิภักดิ์ กับพระเจ้าแผ่นดินเมืองถุกทั้งสิ้น

๒ วงษ์พระเจ้าเมืองถุก

ว่าด้วยแผ่นดิน พระเจ้าอางเยืองเวืองเสวยราชได้ ๑๕ ปี

ปีมะโรง ก่อนคฤสตศักราช ๒๕๖ ปี ในปีที่ ๑๕ ของพระเจ้าหนานเวือง จีนเรียกว่าพระเจ้าเน่งอ๋องแผ่นดินจิวกรุงจีน

พระเจ้าพ้างเมืองถุกได้เมืองวังลางแล้ว จึงเปลี่ยนนามว่าเมืองโอวหลาก ตั้งกรุงอยู่ณตำบลพองเคเมืองบั๊กนิน เปลี่ยนพระนามเรียกว่า พระเจ้าอางเยืองเวือง

ครั้นถึงปีที่ ๓ เดือน ๓ ข้างญวน พระเจ้าอางเยืองเวืองได้สร้างเมืองตำบลเหวียนลงหงาน สร้างกำแพงเมืองเรียกว่ากำแพงโลวทันเต็ย สัณฐานเปนดอน ๆ วงอ้อมเวียนประดุจดังรูปสังข์ ภายหลังเปลี่ยนชื่อว่า ตือลองทัน กรุงจีนเรียกกำแพงนั้นว่าโกนโลนทัน โกนโลนแปลว่าสูงราวกับภูเขาโกนโลน ในเมื่อเวลาสร้างกำแพงนั้นก่อขึ้นจวนจะได้ที่ พะเอินให้ทำลายลง พระเจ้าอางเยืองเวืองจึงบวงสรวงเทพารักษ์ อธิฐานขอให้สร้างกำแพงเมืองให้สำเร็จ ยังมีเทพารักษ์องค์หนึ่งมายืนที่ประตู

เมืองหัวเราะแล้วพูดว่า กำแพงนี้ก่อเมื่อไรจะสำเร็จได้ ขุนนางทั้งปวงเมื่อได้เห็นเทพารักษ์มาบอกเหตุดังนั้น จึงพากันมาเฝ้ากราบทูลพระเจ้าอางเยืองเวืองตามคำเทพารักษ์บอกทุกประการ พระเจ้าอางเยืองเวือง จึงเสด็จมาถามเทพารักษ์ว่า ท่านได้ทรายเหตุผลเปนประการใด จึงว่าเมื่อใดกำแพงเมืองจึงจะสำเร็จ เทพารักษ์ทูลว่าเมื่อมีทันยางราชทูตมาถึงเมื่อใด จึงค่อยทรายเถิดว่าแล้วก็อันตระธานหายไป อยู่มาวันหลังพระเจ้าอางเยืองเวืองพบเต่าทองตัวหนึ่งคลานขึ้นมาจากน้ำ พูดภาษามนุษย์ได้ จึงทูลต่อพระเจ้าอางเยืองเวืองว่า ข้าพเจ้าคือทันยางราชทูตพระเจ้าอางเยืองเวือง จับเต่านั้นมาเลี้ยงไว้ในอ่างทองแล้วตรัสถามเหตุผลทั้งปวง พระยาเต่าทองทูลว่าบุตรหลานพระเจ้าเมืองวังลางสิงสถิตย์คอยทำลายอยู่ณที่นั้น แลยังมีเทพารักษ์อยู่ณเขาถัดเหยี่ยว แต่ก่อนก็ได้สิงอยู่ที่นั้นด้วย เข้ากันพยาบาทแทนแผ่นดินวังลาง ที่บนเขาถัดเหยี่ยวมีผู้เฒ่าคนหนึ่งชื่อหงุ่ง มีบุตรสาวคนหนึ่งเลี้ยงไก่ขาวตัวหนึ่งไว้ มีบีศาจเข้าสิงอยู่ในไก่นั้นมักทำอันตรายมนุษย์เนือง ๆ

ขอให้พระองค์ได้พาข้าพเจ้าไปที่บ้านนั้นด้วย พระองค์จงทำเปนพระไทยกล้า ขออาไศรยประทับบรรธมที่บ้านผู้เฒ่านั้นสักคืนหนึ่ง

พระเจ้าอางเยืองเวือง จึงพาพระยาเต่าทองไปถึงบ้านผู้เฒ่า ขออาไศรยนอน ผู้เฒ่าพิจารณาเห็นลักษณพระเจ้าอางเยืองเวืองงดงาม ผู้เฒ่าจึงบอกว่าท่านจงไปเสียเถิด อย่ามานอนบ้านข้าพเจ้าเลย เพราะว่าที่นี้มียีศาจรบกวนทำอันตราย พระเจ้าอางเยืองเวืองจึงรับสั่งว่าข้อนั้นมิเปนไร พระเจ้าอางเยืองเวืองจึงบรรธมอยู่ที่เรือนผู้เฒ่านั้น ด้วยเชื่อพระไทยว่ายีศาจมันกลัวพระยาเต่าทอง ครั้นเวลาจวนรุ่งพระเจ้าอางเยืองเวืองเสด็จตามยีศาจขึ้นไปบนเขาถัดเหยี่ยว ตั้งแต่นั้นมายีศาจก็สูญไป

ครั้นเวลารุ่งผู้เฒ่าตื่นขึ้นจึงหยิบเอาจอบจะขุดดินผังศพ เข้าใจว่าคนที่อาไศรยอยู่นั้น เวลากลางคืนยีศาจเห็นจะทำลายเสียเปนมั่นคง เมื่อผู้เฒ่าเดินมาดูเห็นพระเจ้าอางเยืองเวืองยังอยู่ พระเจ้าอางเยืองเวืองจึงขอไก่ขาวตัวนั้นแก่ผู้เฒ่า ฆ่าบวงสรวงเทพารักษ์ ครั้นฆ่าไก่ขาวบวงสรวงเทพารักษ์เขานั้นแล้ว บุตรีสาวผู้เฒ่าก็ตายด้วย

พระเจ้าอางเยืองเวืองจึงรับสั่งแก่ผู้เฒ่า ให้นำกระดูกไก่ขาวไปเผาไฟแลทิ้งน้ำเสีย พระเจ้าอางเยืองเวืองเสด็จกลับมาให้ก่อกำแพงประมาณครึ่งเดือนก็สำเร็จ

พระยาเต่าทองจึงทูลลาพระเจ้าอางเยืองเวือง พระเจ้าอาง

เยืองเวือง จึงตรัสถามพระยาเต่าทองว่า เราจะได้สิ่งใดที่จะรักษาบ้านเมืองมิให้เป่นอันตรายต่อไป พระยาเต่าทองจึงถอดเล็บถวายแล้วทูลว่า พระองค์จงเก็บเล็บของข้าพเจ้าไว้สำหรับติดไว้กับเกาทัณฑ์จะได้ปรายสัตรู ประจามิตร์ทั้งปวงก็จะอปราไชย พ่ายแพ้มิอาจที่จะต่อฤทธิ์ได้ พระยาเต่าทองทูลสั่งเสร็จแล้วทูลลาพระเจ้าอางเยืองเวืองลงน้ำไป

พระเจ้าอางเยืองเวือง จึงรับสั่งให้องกาวโหลขุนนางทำเกาทัณฑ์เอาเล็บพระยาเต่าทองติดเข้าที่คัน แล้วพระราชทานนามเกาทัณฑ์นั้นว่า ลินกางกินกวีเทินโห่น แปลว่าอนุรุ่งเรืองไปด้วยความคักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์เดชเจริญ

เมื่อปีชวดก่อนคฤสตคักราช ๒๔๙๙ ปี เปนปีที่๙ รัชกาลพระเจ้าอางเยืองเวือง ครั้งนั้นแผ่นดินจิวกรุงจีนเสียราชสมบัติ บรรดาเมืองเอกทั้งหลายซึ่งขึ้นกับกรุงจีนครั้งนั้น คือเมืองเตรึง, เมืองเสว, เมืองเอียน, เมืองเตรียว, เมืองหงวี, เมืองเต้, (เรียกตามภาษาจีน, คือเมืองจิ้น, เมืองซ้อ, เมืองเอี๋ยน, เมืองเตียว, เมืองงุ่ย, เมืองเจ๋,) รบชิงกันเปนกษัตริย์ในเมืองหลวง แผ่นดินครั้งนั้นเรียกว่าแผ่นดินเจียงก๊ก หรือเลียดก๊ก

ครั้นถึงปีที่๓๗ รัชกาลพระเจ้าอางเยืองเวือง ครั้งนั้นพระเจ้า

กรุงจีนแผ่นดินนั้นทรงพระนามว่า พระเจ้าเตริ้งกี่ว่างเต้ คือพระเจ้าจีนซีฮ่องเต้ ได้ปราบปรามบรรดาเมืองทั้งปวงเรียบร้อยแล้ว

ยังมีญวนคนหนึ่งอยู่ตำบลเหวี่ยนตือเลียม ในเมืองยาวจิ๋ ชื่อล้องเตรื่อง (แต่ในหนังสือแผ่นดินใต้เชงเขาจาฤกเปนเหงวียงองเตรื่องไป) ล้องเตรื่องนั้นสูง ๑๑ ศอก เมื่อยังหนุ่มเปนที่สมุหบาญชีอยู่ในแขวง ครั้นถูกความกดขี่คุมเหงของขุนนางที่ดุร้ายอยาบช้าเฆี่ยนตีล้องเตรื่อง ๆ จึงได้หนีไปเมืองจีน เล่าเรียนหนังสือเพิ่มเติมอีก แล้วได้เปนขุนนางแผ่นดินจีน พระเจ้าจีนซีฮ่องเต้ให้เปนขุนนางที่เหียวอุ๋ย คุมทหารไปรักษาเมืองเลิมด้าวจีนเรียกว่าเมือง ———— บ้องกันฆ่าค็ก เมืองฮุงโนจีนเรียกว่าเมืองยงเหนา ครั้นภายหลังล้องเตรื่องชราลงกลับมาบ้านเดิมถึงแก่กรรมแล้ว พระเจ้าจีนซีฮ่องเต้ทรงพระอาไลยถึงล้องเตรื่องจึงมีรับสั่งให้หล่อรูปล้องเตรื่องด้วยทองแดงโต มีไกอยู่ในท้องคนเข้าไปในนั้นได้ ให้นั่งพิงไว้ที่ประตูเมืองฮ่ามเยือง (คือเมืองฮัมเฮียง) ถ้ามีราชทูตเมืองยงเหนาเข้ามาเฝ้าจึงให้ไขไกยกมือได้กับในตาชำเลืองแลดูได้เหมือนกับเปนขุนนางเมืองยงเหนาจะได้สำคัญว่าองเหียวอุ๋ยขุนนางมีชีวิตอยู่ จึงมิอาจยกกองทัพล่วงเขตรเข้าไปย่ำยีแผ่นดินจีนต่อไป ครั้นถึงแผ่นดินถังองเตรียวเชือง ซึ่งเปนขุนนางในเมืองยาวโจรนิมิตรเห็นล้องเตรื่อง

ทุกคืนเนือง ๆ จึงได้สร้างรูปล้องเตรียงตั้งศาลบูชา มาแผ่นดินกาวเบี้ยนรบเมืองนามเจี๋ยว ก็ได้สิงช่วยป้องกันเมืองนามเจี๋ยวมิให้เป็นอันตราย เพราะฉนั้นเขาจึงได้ซ่อมแปลงศาลใหญ่แลได้สลักรูปด้วยไม้ไว้บวงสรวงเป็นที่นับถือ ศาลลี้เหี่ยวอุ๊ยนั้นคือที่ตำบลเหวี่ยนตื้อเลียมแดนเมืองฮ่าโหน่ย ทุกวันนี้ที่ตำบลโดยเฮืองยังมีปรากฏอยู่

ในปีที่ ๔๔ รัชกาลพระเจ้าอางเยืองเวือง ตรงกับปีที่ ๓๓ รัชกาลพระเจ้าจีนซีย่องเต้กรุงจีน ครั้งนั้นเป็นแผ่นดิน (จีน) มีความโลภปรารถนาจะได้แก้วิเศษของกรุงเหวียด จึงตั้งโต้เทอจีนเรียกว่า ———— ให้เป็นที่เหียวอุ๊ย มาเมืองหล่างนามคิดการเอาเมืองเกว๊เลิม (๑) คือเมืองกวางเต๊ย จีนเรียกว่าตังไส เมืองนามหาย (๒) คือกว่างตง จีนคือกวางตุ้ง เมืองเตืองเกวิน (๓) คือเมืองยาวจี๋ ต่อเขตรแดนเมืองหว่างเตือง คือเวียงจัน ตั้งให้เญิมงาว จีนเรียก ———— เป็นที่นามหายอุ๊ย ให้เตรียวด้า จีนเรียก ———— เป็นที่ล่วงเซวียนหลีน คุมทหาร ๑๐ หมื่นยกมาเพื่อจะรุกเขตรแดนกรุงนามเหวียดๆ หายอมให้ไม่ จึงตั้งให้เกียดเตวิ๊น เป็นนายทหารได้ฆ่าโต้เทอเลีย

มาปีที่ ๔๘ รัชกาลพระเจ้าอางเยืองเวือง เป็นปีที่ ๓๗ ของพระเจ้าจีนซีย่องเต้ รับสั่งให้เญิมงาวกับเตรียวด้าเกณฑ์ทหารที่เมือง

ปักยางณเขาเตียนยู รบกับพระเจ้าอางเยืองเวืองแต่ทานฤทธิ์เกาทัณฑ์วิเศษของพระเจ้าอางเยืองเวืองไม่ได้ ต้องถอยทัพหนีกลับ ฝ่ายเญิมงาวยกทับเรือมาถึงแม่น้ำเตียวยาง เสียทีกองทัพทหารพระเจ้าอางเยืองเวือง ก็ต้องถอยกลับเหมือนกัน เญิมงาวจึงปฤกษากับเตรียวด้าว่าแผ่นดินจีนแม้นเสียแผ่นดินจะดีเปนที่สุด เราจึงได้สร้างเมืองต่างหาก แต่ก่อนถ้าเตรียวด้าคิดเปนทางพระราชไมตรีกับพระเจ้าอางเยืองเวือง คิดอุบายเอาเกาทัณฑ์เทินโห้,น ของพระเจ้าอางเยืองเวืองได้แล้ว พระเจ้าอางเยืองเวือง จึงไม่คิดทำสงความกับเราต่อไป เตรียวด้าจึงได้ยกทัพกลับไปรักษาเขาหวอนิน ณเมืองหวอนินเหวียน จึงแต่งทูตมาขออย่าการสงความเปนทางพระราชไมตรี บันอณาเขตรกันเสียพระเจ้าอางเยืองเวืองทรงอนุญาตแล้ว บันเขตรแดนตั้งแต่แม่น้ำบันยาง (๑) คือแม่น้ำเตียนคึก ตอนบนที่เมืองดงหง่านเรียกว่าแม่น้ำหลือยาง บัดจุบันนี้เรียกว่าบั้นหนันยาง ขึ้นไปทิศเหนือเปนส่วนของเตรียวด้า ตั้งแต่นั้นลงมาทิศใต้เปนเขตรของพระเจ้าอางเยืองเวือง แล้วเตรียวด้าจึงขอนางหมิโจ๊วกงจิ๋วพระราชธิดาของพระเจ้าอางเยืองเวืองให้แก่ตร่องถวีผู้บุตร เพื่อจะเปนไส้ศึกคิดอุบายเอาเกาทัณฑ์วิเศษของพระเจ้าอางเยืองเวืองๆ สำคัญพระไทยว่าเปนไมตรีกันโดยสุจริต จึงพระราชทานนางหมิโจ๊ว

กงจ๊ัวให้แก่ตร่องถวีเปน ภรรยา หาทรงทราบถึงกลอุบายของเตรียวด้าไม่ ตร่องถวีอยู่กินกับนางหมี่โจ๊วกงจ๊ัวแล้ว จึงค่อยบ่ลอบถามภรรยาว่า ที่คันเกาทัณฑ์วิเศษของพระราชบิดานั้น มีเวทมนต์ฤทธิ์เดชเปนประการใดฉะน้องเจ้า วิไลยสัตรีขณะเมื่ออยู่กินด้วยกับสามีใหม่ๆ กำลังปฏิรัตธ์รักใคร่ จึงได้บอกความจริงกับสามีว่า เกาทัณฑ์ของพระราชบิดาเรามีเล็บพระยาเต่าทองผังไว้ในนั้น เกาทัณฑ์จึงมีเดชานุภาพมาก

ตร่องถวีครั้นเข้านอกออกในสนิท ได้ทีจึงลักแกะเล็บพระยาเต่าทองในเกาทัณฑ์วิเศษซ่อนเสีย อยู่มาตร่องถวีจึงทูลลาพระเจ้าอางเยืองเวืองว่า ข้าพเจ้ามีความคิดถึงบิดาขอถวายบังคมลาไปเยี่ยมบิดาข้าพเจ้า พระเจ้าอางเยืองเวืองก็ทรงอนุญาต ตร่องถวีจึงมาหานางหมี่โจ๊วกงจ๊ัวภรรยา ปลอบโยนสั่งเสียด้วยความอาไลยว่า พี่จะลาเจ้าไปเยี่ยมเยียนบิดาของพี่ ถ้าแลเกิดศึกสงครามแม้นบ้านเมืองอปราไชยแก่ฆ่าศึก ทำไฉนพี่จะได้พบเจ้าต่อไป นางหมี่โจ๊วกงจ๊ัวได้ฟังสามีมาลาแลพูดดังนั้น นางมีความเศร้าโศกเสียใจ แล้วจึงพูดแก่ตร่องถวีสามีว่า ข้าพเจ้ามีเสื้อขนศีร์ษะห่านอยู่เสื้อหนึ่ง ถ้าแม้นบ้านเมืองเสียแก่ฆ่าศึก ข้าพเจ้าหนีไปในที่ใด ข้าพเจ้าจะฉีกเสื้อขนศีร์ษะห่านโรยไป ท่านจงตามรอยเสื้อนั้นก็จะได้พบข้าพเจ้า

ตร่อง ถวี หนีไป แจ้ง ความ แก่ เตรียว ด้า บิดา ทุก ประการ เตรียวด้า จึง ทำ ตาม ถ้อย คำ อุบาย ของ เญิม งาว สั่งไว้ ประชุม ทหาร เสร็จแล้ว เตรียว ด้า ก็ ฆ่า ขุน นาง ทั้ง ปวง ของ พระเจ้า แผ่น ดิน จิ้น เสีย สิ้น แล้ว เตรียว ด้า จึง จัก ให้ ทหาร อยู่ รักษา ฆ่า ค็ก ผ่าย แผ่น ดิน จิ้น แล้ว ยก ทัพ มา รบ กับ พระเจ้า อาง เยือง เวือง ๆ ทรง ทราบ ว่า เตรียว ด้า ยก ทัพมา อีก พระองค์ แคล้น พระไทย ทรง พระพิโรธ แล้ว รับ สั่ง ว่า เตรียว ด้า นี้ ยัง ไม่ เข็ดขยาด เกาทัณฑ์ วิเศษ ของ เรา อีก หรือ พระองค์ จึง เสด็จ ไป หยิบ เกาทัณฑ์ วิเศษ ออก มา ทรง ยัง หา ทรง ทราย ว่า เล็บ พระยา เต่า ทอง ซึ่ง คัก ดิ์ สิทธิ์ หายไป พอ พระองค์ โก่ง ขึ้น คัน เกาทัณฑ์ นั้น ก็ หัก เสีย ทหาร พวก เตรียว ด้า ก็ กระชั้น เข้า มา พระเจ้า อาง เยือง เวือง กับ นาง หมี่โจ๊ว กง จั๊ว ราช ธิดา ของ พระองค์ ขน หลัง ม้า หนี ฆ่า ค็ก มา จน ถึง ฝั่ง ทะเล พระเจ้า อาง เยือง เวือง จึง ตรัส เรียก พระยา เต่า ทอง ให้ ขึ้น มา ช่วย พระยา เต่า ทอง จึง ผุด ขึ้น มา จาก มหา สมุทร ทันใด แล้วทูล ว่า ฆ่า ค็ก อยู่ ข้าง หลัง พระองค์ ทำไม พระองค์ ไม่ ฆ่า เสีย พระเจ้า อาง เยือง เวือง ผัน พระภักตร์ มา ดู เห็น แต่ นาง หมี่โจ๊ว กง จั๊ว คน เดียว พระองค์ ชัก กระบี่ ฆ่า นาง เสีย พระหัตถ์ ข้าง หนึ่ง ทรง ถือ นอ มา ด กระโจน ลง มหาสมุทร์ หายไป

ตร่อง ถวี ตาม มา ยัง ขน คีร์ษะ ห่าน เลี้ย ของ นาง หมี่โจ๊ว กง จั๊ว มา ถึง เห็น ศพ นาง หมี่โจ๊ว ภรรยา ตาย นอน อยู่ ที่ ฝั่ง นั้น ตร่อง ถวี ก อด ศพ

นางแล้วร้องไห้ด้วยความเสนหาอาไลยถึงนาง จึงยกศพขึ้นบนหลังม้าพามาฝังไว้ที่กำแพงท้นเลา ตรองถวีกลับมาถึงสระน้ำที่นางเคยอาบมาแต่ก่อนมิได้เห็นนาง มีความอาไลยถึงนางยิ่งนัก เหลือที่จะกลั้นความสงสารเศร้าโศกได้ จึงโจนลงในสระนั้นถึงแก่กรรม

๓ วงษ์แซ่เตรียว

ห้าชั่วกษัตริย์ คลองราชสมบัติได้ ๙๗ ปี

ตั้งแต่ปี ๒๐๗ ถึงปี ๑๑๑ ก่อนคฤสตศักราช

๑ พระเจ้าเตรียวหวอเวือง หรือเรียกว่านามเหวียดเวืองหวอเต้ ถ้าเรียกตามภาษาจีน คือพระเจ้าเตียวบุ๊เต้ หรือนัมออกอ๋องบุ๊เต้

เมื่อปีมเมีย เมืองจีนแผ่นดินจิ้นเปนปีที่ ๓ รัชกาลพระเจ้างีเต้ ก่อนคฤสตศักราช ๒๐๗ ปี เตรียวด้าได้กรุงนามเหวียดครั้งนั้นเรียกว่าเมืองโอวหลาก กับเมืองเกวีเลิม คือเมืองกวางตุ้ง เมืองนามหาย เมืองเตืองเกวิน ประจบเปนเมืองเดียว เตรียวด้าได้เสวยราชสมบัติทรงพระนามว่า พระเจ้าเตรียวหวอเวือง หรือนามเหวียดเวือง จีนเรียกว่านัมออกอ๋อง

พระเจ้าเตรียวหวอเวือง สร้างเมืองอยู่ตำบลเพียงงุ ในเมืองนามหายหรือเมืองกวางตุ้ง พระองค์แผ่อาณาเขตรออกไปได้เมืองตงโอว เตียวนี้เรียกว่าเมืองเพียกเกียน คือเมืองฮกเกี้ยน เมือง

เต็ย เหวียก หัวเมืองๆ กวางตุ้ง แล เมืองเล็กน้อย ทั้งปวงโดย รอบ บรรจบเข้าด้วยกันอีก พระเจ้าเตรียว หวอเวือง เสวย ราชสมบัติ ได้ ๑ ปี กลับตีเมืองจีนได้ เมื่อแผ่นดินไซ่ฮั่น

มาเมื่อปีที่ ๑๒ รัชกาล พระเจ้าเตรียว หวอเวือง ตรงกับปีที่ ๑๑ รัชกาล พระเจ้าฮั่นโกโจๆ ตั้งให้หลุกหยา จีนเรียกว่า ——— เป่น ราชทูต เชิญพระราชสาสน์มากรุงเหวียดนาม ถวาย พระเจ้าเตรียว หวอเวือง ขอเป่นทาง พระราชไมตรี มีราชทูตไปมาถึงกัน พระเจ้าเตรียว หวอเวือง มิได้เลี้ยง ราชทูตโดย ปรกติธรรมดา เมื่อเวลา ราชทูตเข้าเฝ้านั้น พระเจ้าเตรียว หวอเวือง ประทับเอน พระองค์เอกเขนกไขว่ห้าง หลุกหยาเห็นอาการดังนั้น จึงกราบทูลติเตียน ชี้แจงขนบธรรมเนียม ถวาย พระเจ้าเตรียว หวอเวือง ให้ทรงทราบ พระเจ้าเตรียว หวอเวือง จึงเสด็จประทับนั่งขึ้น แล้วรับสั่งด้วย ราชทูตว่า เราเป่นคนเมืองบ้านนอก ครั้นนานมาก็ละลืม ขนบธรรมเนียมทั้งปวงเสีย เราขออไภยแก่ราชทูตอย่าได้ถือเราเลย แล้วจึงตรัสถามราชทูตว่า ตัวเรากับเตี่ยวอ่า, อย่างดื้นคือเสียวโหฮั่นสิ้น อุบายใครจะยิ่งกว่ากัน ราชทูตทูลว่าบางทีพระองค์มีอุบายดีกว่าฮั่นสิ้น แล้วรับสั่งแก่ราชทูตว่าเรากับพระเจ้าฮั่นโกโจ ใครจะดีกว่ากัน ราชทูตทูลว่าพระเจ้าฮั่นโกโจ ถ้าจะเปรียบด้วย เมื่อแผ่นดินหงู่เต้ ตามเรื่องคือโง่วเต้สามอ๋อง ครั้งกษัตริย์๕

พระองค์ ๓ พระองค์ปกครองอาณาเขตร ราษฎรจะประมาณด้วยหมื่นมิได้ แผ่นดินก็กว้างขวางนับหมื่นโยชน์ บริบูรณ์ไปด้วยเมืองฝ่ายทะเลเป่นอันมาก ตั้งแต่ไหนมายังไม่มีประเทศใดที่จะเปรียบได้ บัดนี้ประเทศของพระองค์ โดยจะมากอย่างที่สุดไพร่พลจะไม่สักกี่หมื่น แลมีบ้านเมืองชอกแชก อยู่ปะปนกันตามชายป่าชายเขาแลชายทะเล ไฉนพระองค์จึงกล้าเปรียบด้วยแผ่นดินอันได้ พระเจ้าเตรียวหวอเวืองได้ทรงฟังราชทูตทูลดังนั้น พระองค์ทรงพระสรวลแล้วตรัสว่า เรามีความเสียดายนักที่มิได้ทำสงครามกับประเทศนั้น ใครเลยจะรู้ว่าเราจะไม่เสมอกับพระเจ้าฮั่นโกโจ

พระเจ้าเตรียวหวอเวืองจึงกักราชทูตนั้นไว้หลายเดือน เพื่อจะตรัสสนทนากับราชทูตเป่นที่สบายพระไทย พระองค์ให้เลี้ยงราชทูตบริบูรณ์ แลพระราชทานเพ็ชร์พลอยของวิเศษต่างๆ ควรค่าพันตำลึงทอง เมื่อราชทูตกลับก็ได้พระราชทานให้เหมือนครั้งก่อน

มาเมื่อปีที่ ๒๕ รัชกาลพระเจ้าฮั่นโกโจ เป่นปีที่ ๕ ของนางกาวโห่ว นางหลือโห่ว (จีนเรียกว่านางเกาเฮ้า นางหลีเฮ้า) พระเจ้าฮั่นโกโจกริ้วนางหลีเฮ้าว่า เหตุไฉนจึงได้เชื่อถ้อยคำขุนนางกังฉินยุยง ห้ามมิให้ราษฎรไปมาค้าขายในเมืองโอวหลาก

จะได้สื่อสารข่าวคราวทั้งปวง สงไสยว่าอาพระเจ้าเมืองเตรื่องชา คือเมืองเตียงสาซึ่งตั้งตัวขึ้นเปนอ่องเต้ ยกพลไปรบเมืองเตียงสา

ปีที่ ๒๗ รัชกาลพระเจ้าอันโกโจ นางเกาเฮ้าได้รับสั่งให้ยกพลมารบเมืองโอวหลาก เพื่อจะแก้แค้นเมืองเตียงสา แต่ทหารเอกทหารเลวทั้งปวงเกิดความไข้ขึ้นต้องยกทัพกลับ พระเจ้าเตรียวหวอเวือง กลับตีได้เมืองเมินเหวียด กับเมืองเต๊ยโอวคือเมือง _____

ปีที่ ๒๙ กรุงจีนพระเจ้าอันเม่งเต้ พระองค์พึ่งได้เสวยราชสมบัติใหม่ตกไปข้างฝ่ายโน้น ๒ ส่วน เพราะฉนั้นเมื่อก่อนพระเจ้ามินเต้ให้ขุนนางเฝ้ารักษาเส้นบวงสรวงที่ฝังศพ แซ่วงษ์ของพระเจ้าหวอเวืองในเมืองเจินติน แลพระญาติพระวงษ์ของพระเจ้าเตรียวหวอเวืองซึ่งยังเหลืออยู่ พระเจ้าเม่งเต้ก็ได้รับสั่งให้หาไปทรงตั้งให้เปนขุนนางเปนอันมาก แล้วพระเจ้าเม่งเต้ได้ตั้งหลุกหยาเปนราชทูตจำทูลพระราชสาสน์มาถวายพระเจ้าเตรียวหวอเวือง ในพระราชสาสน์ของพระเจ้ากรุงจีนนั้น ได้ยกยอสรรเสิญพระเกียรติยศพระเจ้าเตรียวหวอเวืองเปนอันมาก แลติเตียนว่ายกพระนามขึ้นเปนอ่องเต้แล้วภายหลังยกทัพไปรบเมืองเตียงสา ทำให้อาณาประชาราษฎรได้ความเดือดร้อน แลขอเปนสัมพันธมิตรไมตรี มีราชทูต

ไปมาถึงกันดังเก่า มีเครื่องราชบรรณาการแผรต่างๆ กับฉลองพระองค์มาถวายพระเจ้าเตรียวหวอเวืองด้วย

พระเจ้าเตรียวหวอเวืองได้ตอบพระราชสาสน์ขอสมาที่ได้ยกทัพไปรบเมืองเตียงสา แลว่าเราได้ยกนามขึ้นเปนย่องเต้แต่ในประเทศราชของเราๆ หาได้ยกให้เสมอกับพระเจ้ากรุงจีนหามิได้ แลได้ฝากเครื่องราชบรรณาการตอบแทนพระเจ้ายั้นบุนเต้ คือของเหล่านี้

แก้วขาว, กระ, นอรมาด, ขนนกกระเต็น, นกตระเต็น, นกยูง, ปสากวัง, แลสิ่งของอื่นต่างๆ

พระเจ้าเตรียวหวอเวือง เสวยราชได้๗๑ ปี ถึงปีมโรง เปนปีที่๔ รัชกาลพระเจ้ายั้นบุ๊เต้กรุงจีน พระเจ้าเตรียวหวอเวืองสิ้นพระชนม์ พระชนมายุได้๑๒๑ ปี ฝังพระศพณเขาหงุเชิง

---

๒ แผ่นดิน พระเจ้าเตรียววังเวือง

เสวยราชได้๑๒ ปี พระชนมายุ๕๒ ปี

ตั้งแต่ปี๑๓๖ ถึงปี๑๒๔ ก่อนคฤสตศักราช

ตร่องถวีซึ่งเปนพระราชบุตรของพระเจ้าเตรียวหวอเต๊ ซึ่งได้พึ่งภรรยาทำการจนพระราชบิดาได้ราชสมบัติ ตร่องถวีก็หาได้รับราชสมบัติครอบครองได้ไม่ ด้วยคิดโทมนัสถึงนางหมี่โจ๊วภรรยา

เหตุที่ได้ทำทุกข์ให้แก่นางจนถึงตาย ตร่องถวีคิดน้อยใจจึงได้โจนลงไปในสระถึงแก่ชีวิต ยังเหลือแต่บุตรชายคนหนึ่งชื่อโห้ซึ่งเปนนัดดาของพระเจ้าเตรียวหวอเด๊ ขึ้นเสวยราชสมบัติทรงพระนามว่าพระเจ้าเตรียววังเวือง อยู่มาอีกปีหนึ่งพระเจ้าซั้นเมืองเมิ่นเหวียด ยกทับมารบรุกอาณาเขตรของพระเจ้าเตรียววังเวือง พระเจ้าเตรียววังเวือง จึงมีพระราชสาสน์ให้ราชทูตไปถวายพระเจ้าแผ่นดินอั้น ซึ่งเปนทางพระราชไมตรีกันกับพระองค์ให้ทรงทราย พระเจ้าอั้นบู๊เต้ได้ทรงทรายในพระราชสาสน์นั้นแล้วจึงรับสั่งให้ขุนนางคุมทหารมารบกับพระเจ้าซั้น ได้ฆ่าพระเจ้าซั้นแล้ว พระเจ้าอั้นบู๊เต้จึงรับสั่งให้ตรางเตร่อจีนเวียกว่า _____ มาทูลให้พระเจ้าเตรียววังเวืองทรงทราบ พระเจ้าเตรียววังเวืองทรงทราบแล้ว ทรงยินดีแลขอบพระไทยพระเจ้าอั้นบู๊เต้เปนอันมาก พระองค์จึงสั่งให้อานเต้ราชบุตรของพระองค์ ไปอยู่เฝ้าพระเจ้าอั้นบู๊เต้เปนราชบุตรทูต แล้วพระองค์ตรัสกับราชทูตว่าบ้านเมืองของเราพึ่งถูกทัพศึก เชิญท่านกลับไปก่อนเถิด ภายหลังเราจัดการบ้านเมืองเราเรียบร้อยแล้ว เราจึงจะไปเฝ้าพระเจ้าอั้นบู๊เต้ เมื่อราชทูตกลับไปแล้ว ขุนนางทั้งปวงจึงทูลพระเจ้าเตรียววังเวืองว่า พระองค์อย่าเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินอั้นเลย ถ้าพระองค์คิดถึงพระเดชพระคุณพระเจ้าแผ่นดินอั้น จงรักษา

ความกตัญญูตามพระราชประเพณี มิให้เสียธรรมเนียมทางพระราชไมตรีดีกว่า ถ้าพระองค์เสด็จไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินอันตามที่ได้รับสั่งนั้น ไหนเลยพระองค์จะได้เสด็จกลับ พระเจ้าเตรียววังเวืองได้ทรงพึ่งขุนนางกราบทูลดังนั้น ทรงเห็นชอบด้วย พระองค์จึงมิได้เสด็จไปเฝ้าพระเจ้ากรุงจีน

ปีที่ ๑๑ รัชกาลพระเจ้าเตรียววังเวือง อานเต้จึงทูลลาพระเจ้าอันบุ๋เต้กลับมา ครั้นอยู่มาปีหลัง พระเจ้าเตรียววังเวืองสิ้นพระชนม์

---

๓ แผ่นดินพระเจ้าเตรียวมินเวือง (เสวยราชได้ ๑๒ ปี)

อานเต้ได้เสวยราชสมบัติ ทรงพระนามว่าพระเจ้าเตรียวมินเวือง ตั้งหลอยาเปนที่ท้ายพ้อมหาอุปราช มาปีหลังจึงมีพระราชสาสน์ไปขอนางกู้ถี่ จีนเรียกว่านาง _____ แก่พระเจ้าแผ่นดินอันด้วยเมื่อพระเจ้าเตรียวมินเวืองยังเสด็จอยู่ในพระเจ้าอันบุ๋เต้นั้น พระองค์ได้นางกู้ถี่เปนภรรยาอยู่กินกับนางกู้ถี่เกิดบุตรคนหนึ่งชื่ออึง จีนเรียกว่าเฮง มาตั้งให้นางกู้ถี่เปนที่ว่างโห่วมเหษีจีนเรียกว่าย่องเฮ้า ตั้งให้อึงพระราชบุตรเปนที่ท้ายตือ คือไทยจือ

พระเจ้าแผ่นดินอันใช้ให้ราชทูตมาเกลี้ยกล่อมพระเจ้าเตรียวมินเวือง ราชทูตเข้ามาเฝ้าอย่างประเทศราชทั้งปวง ดังเมื่อ

พระเจ้าเตรียวมินเวืองอยู่เม้าพระเจ้าแผ่นดินฮั้น พระเจ้าเตรียวมินเวืองใช้ธรรมเนียมเม้าอย่างพระเจ้าแผ่นดินฮั้น แล้วพระองดวายน้ำกงพระราชบุตรแก่แผ่นดินฮั้น เปนราชบุตรบุญธรรมราชทูต

พระเจ้าเตรียวมินเวืองเสวยราชได้ ๑๒ ปีสิ้นพระชนม์ ท้ายตี๋ฮ๋องได้เสวยราชสมบัติแทนพระราชบิดาต่อไป

๔ แผ่นดินพระเจ้าอายเวืองเสวยราช ๑ ปี

ท้ายตี๋ฮ๋อง เสวยราชสมบัติทรงพระนามว่าพระเจ้าอายเวืองตั้งให้นางกู้ถีว่างโห่ว ขึ้นเปนท้ายโห่ว

ครั้งนั้นผ้ายพระเจ้าแผ่นดินฮั้น ตั้งให้อานก๊วกเที้ยวกวีจีนเรียกว่า _____ เปนราชทูต มาเกลี้ยกล่อมพระเจ้าอายเวืองกับนางกู้ถีท้ายโห่ว ไปเม้าพระเจ้าแผ่นดินฮั้น แลพระเจ้าแผ่นดินฮั้นได้ใช้ให้จงกวีน คือเจียงกุน มาสมทบถ้อยคำกับเที้ยวกวีราชทูตให้ได้ราชการ พักทหารตั้งค่ายคอยถ้าอยู่ที่เมืองเก๊วเวือง

ครั้งนั้นพระเจ้าอายเวืองยังทรงพระเยาว์อยู่ แต่ก่อนนางกู้ถีท้ายโห่ว เมื่อยังไม่ได้กันกับอานเต้ราชบุตรพระเจ้าเตรียวมินเวืองนั้น นางเปนชู้กันกับเที้ยวกวีราชทูต เพราะฉนั้นเปรียบเหมือนม้าซึ่งเคยทางเก่าอยู่แล้ว หญิงกับชายชู้ได้พบกันเข้า

ก็ร่วมสมัคสังวาศกัน ตามเดิม นางกู้ถี่ท้ายโห่ว เกรงว่าชาว
เมืองจะทราบกิติศัพท์ที่นางกระทำความอนาจารดังนั้น เกลือก
จะเกิดจุลาจลขึ้น นางจึงคิดจะไปขึ้นกับแผ่นดินอ้น จะได้
พึ่งบารมีแผ่นดินอ้นต่อไป แล้วนางจึงให้ม้าใช้ถือหนังสือบอก
ไปถึงแผ่นดินอ้น ขอเปนเมืองขึ้นอย่างประเทศราชทั้งปวง
ด้วยหนทางไกลกันดาร ๓ ปีขอไปขึ้นครั้งหนึ่ง พระเจ้าแผ่นดินอ้น
ยอมพระราชทานตราเงินสำหรับแผ่นดิน ให้แก่พระเจ้าอาย
เวืองกับหลือยามหาอุปราชแลสิ่งอื่น ๆ

พระเจ้าอายเวืองกับนางกู้ถี่ท้ายโห่ว คิดอ่านตระเตรียม
จะเสด็จไปเฝ้าแผ่นดินอ้น ขณะนั้นองหลือยามหาอุปราชซึ่ง
ได้รับราชการตำแหน่งทหารมาถึง ๓ ชั้วกษัตริย์มาแล้ว แล
เปนผู้สำเร็จราชการแผ่นดินกรุงนามเหวียตทั้งสิ้น ทูลห้ามพระ
เจ้าอายเวืองหลายครั้ง มิให้เสด็จไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินอ้น
พระเจ้าอายเวืองหาฟังคำหลือยาไม่ จนพระเจ้าอายเวืองมิได้
เสด็จออกรับหน้าราชทูตแผ่นดินอ้น ราชทูตมีความแค้น
จะกำจัดหลือยาเสีย นางกู้ถี่ท้ายโห่วจึงให้ประชุมเลี้ยงโต๊ะขุนนาง
ผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวง นางกู้ถี่ท้ายโห่วจึงถามหลือยามหา
อุปราชว่า เหตุไฉนหลือยาจึงไม่ยอมให้ขึ้นแก่แผ่นดินอ้น หลือยา
โห่วมิได้ทูลประการใด กลับออกมาเสีย จากที่เลี้ยง นางกู้ถี่ท้าย

เห็น อา การ หลือยา ดัง นั้น มี ความโกรธ หลือยา ยิ่ง นัก คิด จะใคร่ ชักทวน แทงหลือยา เสีย พระเจ้า อาย เวือง จึง ห้าม นาง กู้ ถี่ ท้ายโห่ว มิให้ ทำ อัน ตราย หลือยา ครั้น หลือยา ออก มา จาก ที่ เลี้ยง แล้ว มิได้ เข้า เฝ้า พระเจ้า อาย เวือง ต่อไป คิด การ ที่จะ เกลี้ย กล่อม ทหาร กำจัด นางกู้ ถี่ ท้ายโห่ว คิดจะฆ่าหลือยา ก็ หา ฆ่าได้ไม่ พระเจ้าแผ่น ดิน ฮั้น ทรง ทราย ว่า หลือยามหา อุปราชไม่ ยอม ตาม ดัง นั้น พระ องค์จึง รับ สั่งให้ ฮ่าน เทียน ทูกับ นาง กู้ ถี่ท้ายโห่ว คือ กู้ หลาก จีนเรียก ว่า _____ คุม ทหาร มา สาม พัน

ครั้ง นั้น หลือ ยา จึง ประกาศ ใน เมืองให้ ทราบ ทั่ว กัน ว่า พระเจ้า อาย เวือง ก็ ยัง ทรง พระเยาว์ อยู่ นาง กู้ ถี่ ท้ายโห่ว ซึ่ง เปน คน ของ แผ่น ดิน ฮั้น เพราะฉนั้น นาง จึง มี บอก ถึง แผ่น ดิน ฮั้น ขอ ถวาย กรุง นาม เหวียด เปน เมือง ประเทศ ราช ของแผ่นดิน ฮั้น แล นาง กู้ ถี่ ท้ายโห่ว คิด รวบ รวม ของ วิเศษ ต่าง ๆ สำหรับ บ้าน เมืองไป ถวาย พระเจ้าแผ่น ดิน ฮั้น

แล้ว หลือ ยา มหาอุปราช เข้า กัน กับ น้อง ชาย ซึ่ง เปน นาย ทหาร ฆ่า พระเจ้า อาย เวือง กับ นาง กู้ ถี่ ท้ายโห่ว แล ราชทูต ทั้ง ปวง ของ แผ่น ดิน ฮั้น กรุง จีน เสีย ทั้ง สิ้น หลือ ยา จึง เชิญ เกียน ดึก ซึ่ง เปน พระราช บุตร ผู้ใหญ่ ของ พระเจ้า เตรี่ยว มิน เวือง ขึ้น เสวย ราชสมบัติ ทรง พระนาม ว่า พระเจ้า เถิด เยือง เวือง

๕ แผ่นดิน พระเจ้าเฉิดเยืองเวือง

(เสวยราชได้ ๑ ปี ปี ๑๑๑ ก่อน คฤสตศักราช)

หลือยามหาอุปราช ตั้ง พระเจ้าเฉิดเยืองเวืองขึ้นแล้ว จึงกำจัดอันเทียนทูกับกุหลากเสียได้สิ้น พระเจ้าแผ่นดินอันกรุงจีนทรงทราบดังนั้น จึงจัดทัพ ๕ ทัพยกมาถึงกำแพงเพียงงุตีกรุงนามเหวียต พระเจ้าเฉิดเยืองเวืองกับหลือยามหาอุปราช เหลือกำลังที่จะสู้รบป้องกันบ้านเมืองไว้ได้ จึงหนีออกทางทะเล แต่หนีไม่พ้น พระเจ้าเฉิดเยืองเวืองสิ้นพระชนม์ด้วยฝีมือโตฮว่าง จีนเรียกโจ่ยอ่อง หลือยามหาอุปราชตายด้วยฝีมือโคเก จีนเรียกว่า_____ ครั้งนั้นแผ่นดินใช่อันได้กรุงนามเหวียต ได้แบ่งแผ่นดินออกไปเป็น ๙ ส่วน

๑	เมืองนามหาย	มีเมืองขึ้น	๖	เมือง
๒	เมืองเทืองโง	,,	๑๐	,,
๓	เมืองเอ็กเลิม	,,	๑๒	,,
๔	เมืองเหียบพ้อ	,,	๕	,,
๕	เมืองยาวจี๋	,,	๑๐	,,
๖	เมืองกิ๋วเจิน	,,	๗	,,
๗	เมืองหยีดนาม	,,	๕	,,

(๑) นามหาย (กว๋างงง)

(๒) เมื่อแผ่นดินจีน คือเมืองขึ้นของเกวีเลิม บัดยุบันนี้คือเมืองโงโจว

(๓) เมื่อแผ่นดินจีน คือเมืองขึ้นของเมืองเกวีเลิม บัดยุบันนี้คือเมืองกว่างเต็ย

(๔) เมื่อแผ่นดินจีน คือเมืองเตืองเกวีน บัดยุบันนี้คือเมืองเลียมโจ็วผู

(๕) เมืองยาวโจ็ว แผ่นดินหงอให้นามว่าเมืองกว่างโจว แผ่นดินถังให้นามว่าเมืองอานนามโดโห่

(๖) เมืองกิ่วเจิน แลเมืองขึ้นเมืองกิ่วเจิน เมืองฮึงฮว้ากับเมืองเตวียนกวาง

(๗) เมืองหยีดนาม แต่ก่อนเปนเมืองขึ้นเมืองเหวียดเตืองแผ่นดินจีนกรุงจีนแยกออก ตกไปข้างเมืองเตรืองเกวีน แผ่นดินเตรียวกรุงนามเหวียดขึ้นกับเมืองกิ่วเจิน แผ่นดินถังได้บันออกภายหลังแผ่นดินหงอแผ่นดินจีน แผ่นดินซ้องยังคงตามเดิม แผ่นดินฮันกลับมาขึ้นเมืองเจียมทัน บัดยุบันนี้คือเมืองกว่างบิ้นกว่างตรี

๘ เมืองโจ็วญาย แผ่นดินถังเรียกญายโจ็ว แผ่นดินเชงบัดยุบันนี้ คือเมืองกวินโจ็วผู (๑)

๙ เมืองเทียมหญี แผ่นดินถังเปลี่ยนนามว่าเมืองเทียมโจว

แผ่นดินเชงบ๊ดยุบันนี้ คือเมืองผุกเว้นโจว (๒)

บี ๑๑๑ ก่อนคฤสตศักราช พระเจ้าแผ่นดินอันได้กรุงเหวียดนาม ตั้งให้ตาดด๊ายเป่นที่ท้ายทุ้ จีนเรียกว่า _____ มาว่าราชการเมืองยวน ๙ หัวเมือง เมื่อแผ่นดินไซ่ยันนั้นได้เมืองลองเบียน (๓) แต่แผ่นดินตั้งฮันได้เมืองเมลิน (๔) เป่นที่เมืองตอนกลาง (๕)

(๓) เมืองลองเบียนเป่นเมืองโทขึ้นเมืองยาวจี๋ ภายหลังแผ่นดินลีตั้งกรุงณะเมืองนั้น เปลี่ยนนามเมืองเรียกว่าเมืองทังลองทัน มาแผ่นดินวงษ์แซ่เลแลยังคงนามอยู่ บ๊ดยุบันนี้คือเมืองฮ่าโหน่ย

(๔) เมืองเมลิน เมืองเซิงเต๊ย เมืองวานลาง เมืองเพ๊อกถ่อ เมืองพองโจว ที่เมืองเพ๊อกหลกกับเมืองเคื้องเลิม

(๕) ที่เมืองตอนกลางนั้นเปลี่ยนนามหลายครั้ง เมืองดินโลวขึ้นเมืองยาวจี๋ เมือกบ๊กนินเหวียน เมืองเตรียวหลว่าย เมืองหลุงเกฉาเหวียน เมืองกว่างตี๋น เมืองเตือนโง เมืองเพียนงู เมืองกว่างโจ๊ว เมืองลองเบียนแลเมืองอื่นๆ

บี ๑๐๕ ก่อนคฤสตศักราชกรุงจีน เวืองหมางจีนเรียกอองมังจวนสิ้นคราว เมื่อคิตขบถต่อกรุงจีนครั้งนั้น ดั้งเหญ๋องซึ่งว่าราชการเมืองยาวจี๋ กับขุนนางแลทหารทั้งปวงบ้องกัน

อาณาเขตรไว้โดยแข็งแรง บีนั้นได้มีราชทูตไปกรุงจีนแผ่นดินฮั่น พระเจ้าแผ่นดินฮั่นตรัสสรรเสิญผู้รักษาเมือง กับได้พระราชทานเลื่อนยศให้บรรดาขุนนางผู้รักษาเมืองยาวจี๋ด้วย

พระเจ้าแผ่นดินฮั่นได้ตั้งให้เญิมเยียนจีนเรียกว่า ——— เปนที่ท้ายทู้เมืองกิ๋วเจิน ราษฎรในเมืองกิ๋วเจินนั้นชำนาญหากินแต่ในทางแหอวนแลเปนพรานโดยมาก ไม่ใคร่จักชำนาญในการถากไถไร่นา เพราะฉนั้นเญิมเยียนจึงได้สร้างเครื่องมือสอนให้ราษฎรทำการหักร้างถางบ้าเบิดแผ่นดินออกให้กว้างขวาง แลบรรดาราษฎรทั้งหลายที่มีความขัดสนด้วยทรัพย์สินที่จะหาภรรยา เญิมเยียนก็ได้รวมผลประโยชน์ในส่วนของเญิมเยียนที่ได้ไว้แลเรี่ยไรตามบรรดาขุนนางทั้งปวงช่วยอนุเคราะห์แก่ราษฎรแต่งให้มีภรรยาไปประมาณ ๒๐๐๐ คน ภายหลังราษฎรเหล่านั้นเกิดบุตรมา จึงตั้งชื่อบุตรนั้นเรียกว่าเญิม เญิมเยียนรักษาเมืองกิ๋วเจินอยู่ได้ ๔ ปี พระเจ้ากรุงจีนมีรับสั่งให้กลับไปราษฎรทั้งปวงมีความรักใคร่ จึงตั้งศาลไว้บูชาเญิมเยียนเปนที่คำนับ

ฝ่ายที่เมืองยาวจิ๋วนั้น มีจีนกวางซึ่งเปนที่ท้ายทู้ผู้รักษาเมืองได้สั่งสอนขนบธรรมเนียมแก่ราษฎรทั้งปวงได้เปนที่พึ่งเปนอันมาก



เรื่องตำรา ปั้นต่าง ๆ

ขอพระราชทานน้อมเกล้า ฯ ถวายคำนับการบังคมทูลพระกรุณาทราบใต้ฝ่าละอองกุลีพระบาท ด้วยตำหรับเก่าในการปั้นที่จะเล่นอย่างเอกได้ตรีนพเก้า ๓ สี มีย่อห้อยอย่างเดียวกันนั้น ต้องเลือกสรรที่บริสุทธ์ ถ้าโรคแลไม่เห็นชัดพอใช้ได้ไม่สนิท ถ้าร่านร้าวแลเห็นเปนใช้ไม่ได้

นพตรี

ปั้นบุ่ม	ขาว	๓		
คอช้อย	ขาว	๓	๙	
ลูกแก้ว	ขาว	๓		
ปั้นบุ่ม	แดง	๓		
คอช้อย	แดง	๓	๙	๒๗ ปั้น
ลูกแก้ว	แดง	๓		
ปั้นบุ่ม	ดำ	๓		
คอช้อย	ดำ	๓	๙	
ลูกแก้ว	ดำ	๓		

นพโท	บั้นบุ่ม	ขาว	๒	๖	๑๘	บั้น
	คอช้อย	ขาว	๒			
	ลูกแก้ว	ขาว	๒			
	บั้นบุ่ม	แดง	๒	๖		
	คอช้อย	แดง	๒			
	ลูกแก้ว	แดง	๒			
	บั้นบุ่ม	ดำ	๒	๖		
	คอช้อย	ดำ	๒			
	ลูกแก้ว	ดำ	๒			
นพเก้า	บั้นบุ่ม	ขาว	๑	๓	๙	บั้น
	คอช้อย	ขาว	๑			
	ลูกแก้ว	ขาว	๑			
	บั้นบุ่ม	แดง	๑	๓		
	คอช้อย	แดง	๑			
	ลูกแก้ว	แดง	๑			
	บั้นบุ่ม	ดำ	๑	๓		
	คอช้อย	ดำ	๑			
	ลูกแก้ว	ดำ	๑			

ลักษณบั้นบุ้มขาวมีรูปต่างๆ กัน รัศมีสีขาวเจือเหลืองอ่อนที่ขาวเจือเหลืองมากก็มี ที่เปนสีสวาดแก่สีกุรา แต่ยี่ห้อแปรผันหลายทำนอง หนังลือลั้นสองตัวเรียกว่ากงเก็กที่ตัวบั้นไม่มี

เปนของเก่า ที่มีหนังลือที่ตัวสองตัวที่ลิ้นสองตัว หนังลือกงเก็กทั้งตัว ทั้งลิ้น บั้นชนิดนี้มาทีหลัง เนื้อคลายไม่ขาวดีเหมือนเมื่อแรกสั่งมา เนื้อหยาบขัดยาก อย่างหนึ่งมียี่ห้อที่ตัวสองตัว ที่ลิ้นไม่มี ขาวเจือลำลักสีสวาดใช้ได้ ถ้าหนังลือที่ตัวเจ็ดตัวเก่าก็มีใหม่ก็มี ถ้าขาวชัดลำลัก ถ้าสีสวาดพอใช้ได้ บั้นคอช้อยขาวที่ใหญ่ ก็มีมาน้อยบั้น แต่เปนอันตรายเสียลิ้น ทุกวันนี้มีแต่เพียงอย่างกลาง แต่อย่างกลางที่บริสุทธ์ก็น้อยบั้นนัก มีหนังลือที่ลิ้นสองตัวกงเก็ก ที่ตัวบั้นไม่มี ลูกแก้วขาวที่อย่างใหญ่เนื้อดินดีขาวสนิทรูปงามนัก อย่างนี้ทุกวันมีน้อยบั้นนัก หนังลือลิ้นสองตัว ที่ตัวบั้นไม่มีตราไม่มียี่ห้อ ลูกแก้วมีอยู่ทุกวันนี้ที่เล่นกันบั้นอย่างกลาง สีดินไม่สูงต่ำกว่ากันนัก รูปก็คล้ายๆกัน แต่มียี่ห้อกงเก็กที่ลิ้น ที่ตัวบั้นไม่มี ลูกแก้วขาวอีกอย่างหนึ่ง หนังลือสามแถวมาก่อน อย่างหูพวยไม่งามสีกระดำมากไม่ลำลัก ลูกแก้วอย่างย่อมมีหนังลือที่ตัวสองตัวที่ลิ้นสองตัว ขาวลำลัก สีสวาดใช้ได้ ลูกแก้วอีกอย่างเล็กมีหนังลือที่ตัวสองตัว ที่ลิ้นไม่มี รูปร่างงามดีแต่เจือลำลัก ลูกแก้วอีกอย่างหนึ่งหนังลือเจ็ดตัวดินเสมอกับแกลบ อย่างแดงบุ้มชนิดเก่าแรกมีมาหนังลือไม่มีทั้งนั้น บั้นอย่างนี้นายจ้ายเปนทูตออกไปได้เข้ามาน้อย

บั้นนัก เปนอันตรายเสียหลายบั้น ทุกวันนี้ยังเหลือที่บริสุทธิ์น้อยบั้น นายจ้ายเลียนรูปบั้นบุ้มรวม รูปคล้ายกับบั้นบุ้มรวมขาวไม่มี บุ้มแดงที่มียี่ห้อกงเก็กที่ลิ้นที่ตัวไม่มี มาทีหลังสีดินแดงแก่ไปหูเล็กไม่สมตัว ทุกวันนี้จะหาให้บริสุทธิ์น้อยบั้นนัก บุ้มแดงอีกอย่างย่อมลงมาจากอย่างหูเล็ก ยี่ห้อมีที่ลิ้นกงเก็กที่ตัวไม่มีรูปงามดี คนที่ให้อย่างมีความฉลาดขึ้นมาก บั้นบุ้มอีกอย่างหนึ่ง หนังสือที่ตัวกงเก็กที่ลิ้นสามตัวรูปทรงสูงสีแดงดี บั้นบุ้มแดงอีกอย่างหนึ่ง หนังสือที่ตัวสองตัวที่เพดานมีตราใบมะขามข้างบั้นแบนนัก ติดจะหนาสักหน่อย อีกอย่างหนึ่งหนังสือลิ้นสองตัวกงเก็ก ที่ตัวสองตัวกงเก็ก ไม่เก่านักรูปไม่งาม อีกอย่างหนึ่งหนังสือ ๗ ตัว ๘ ตัว มียี่ห้อกงเก็กที่ลิ้นมีขุ้ยเผ็ง อีกอย่างหนึ่งบุ้มแดงที่ตัวกงเก็กมีขุ้ยเผ็งรูปงามดี บั้นใหม่บุ้มแดงอีกอย่างหนึ่งเปนทรายยี่ห้อกงเก็กที่ตัวที่ลิ้น อย่างคอช้อยแดงอย่างใหญ่ มียี่ห้อที่ลิ้นสองตัวกงเก็กที่ตัวไม่มี รูปงามนัก คอช้อยแดงมียี่ห้อกงเก็กที่ตัวที่ลิ้นไม่มี ที่เก่าก็มีที่ใหม่ก็มี ให้ดูตัวหนังสือ ถ้าเก่าเปนหนังสือขุดตัวหนังสือยาวๆ ที่ใหม่เปนหนังสือเขียนรูปสู้อย่างเก่าไม่ได้ อีกอย่างหนึ่งมีหนังสือที่ตัวที่ลิ้นกงเก็ก รูปงามเหมือนกับบั้นอย่างหนังสือขุดคอช้อยแดงอีกอย่างหนึ่ง มีตราเปนสี่เหลี่ยมล่างใหญ่บนรัต

เปนคลื่นตามตัวบั้น เปนบั้นอย่างใหม่ใหญ่ก็มีเล็กก็มี บั้นลูกแก้วแดงมียี่ห้อหนังสือกงเก็กที่ลื้น ที่ตัวยี่ห้อลิวฮวง รูปร่างงามดีมีน้อยบั้น ลูกแก้วอีกอย่างหนึ่ง มียี่ห้อที่ลื้นกงเก็กที่ตัวไม่มี เปนบั้นอย่างใหญ่หูใหญ่พวยใหญ่ ลูกแก้วอีกอย่างหนึ่ง หนังสือที่ตัวกงเก็ก ที่ลื้นสามตัวยี่ห้อฮัวเฮงจี เนื้อบั้นแดงดีสีเสมอหายากเปนของเก่า ลูกแก้วแดงใหญ่หนังสือสามแถวอีกอย่างหนึ่ง หนังสือสี่ตัวที่ตัวที่ลื้นไม่มี อีกอย่างย่อมลงมาสักหน่อย มียี่ห้อที่ตัวกงเก็ก รูปไม่ดีสีไม่งามหูพวยก็ขัดตา อีกอย่างหนึ่งลูกแก้วแดง กลางบั้นมีหนังสือสามแถวสีแดงเจือเหลืองเปนผิวซ่มโอ ก้านหูแบนติดจะหนา ลูกแก้วอีกอย่างหนึ่งมียี่ห้อที่ตัวที่ลื้นกงเก็กรูปบั้นย่อม อีกอย่างหนึ่งมีหนังสือที่ตัวเจ็ดตัวเก่าก็มีใหม่ก็มี บั้นบุ่มดำบุ่มรวมยี่ห้อที่ลื้นลิวฮวงที่ตัวไม่มี เปนบั้นจีนทำมาที่หนึ่งสามบั้นเถา อีกอย่างหนึ่งหนังสือที่ลื้นกงเก็กที่ตัวไม่มี บั้นหนังสือที่ลื้นมีที่ตัวไม่มีรูปต่าง ๆ กันใหญ่ ย่อม เล็ก บั้นบุ่มดำหนังสือที่ลื้นสองตัวกงเก็ก ที่ตัวสองตัวหนังสือเรียกเห็บหมอง หนังสือที่ก้านสองตัวเรียกไก่เขียง บั้นชนิดนี้ยี่ห้อดีนักเปนของเก่าบุ้มดำคว้งกรุงเก่าใหญ่กว่าทุกอย่าง หนังสือมีที่ตัวเดียวรองบุ้มดำอีกอย่างหนึ่งมียี่ห้อกงเก็กที่ตัวที่ลื้นไม่เก่านัก อีก

อย่างหนึ่งมียี่ห้อที่ตัวสองตัวกงเก็ก ที่ลิ้นไม่มีไม่เก่านัก บั้น
คอช้อยดำที่อย่างใหญ่เก่ามีที่ตัวกงเก็ก รูปร่างลำไหล่งามนัก
มีน้อยบั้น อีกอย่างหนึ่งมียี่ห้อกงเก็กที่ลิ้น อีกอย่างหนึ่ง
มียี่ห้อกงเก็กที่ตัวที่ลิ้นไม่เก่านัก อีกอย่างหนึ่งมียี่ห้อกงเก็ก
ที่ตัวชนิดนี้มีชุม ลูกแก้วดำที่อย่างเก่าใหญ่หนังสือสามแถว
หนังสือที่ตัวสี่ตัวก็มีเนื้อดินดี ลูกแก้วอีกอย่างหนึ่งพวยเป่น
บั้นจีนเป่นอย่างของจีนเป่นที่หนึ่งมีน้อยบั้น ยี่ห้อกงเก็กที่ลิ้น
ใหญ่ก็มีเล็กก็มี อีกอย่างหนึ่งมียี่ห้อที่ลิ้นกงเก็กรูปต่าง ๆ กัน
อีกอย่างหนึ่งมีกงเก็กที่ตัวที่ลิ้นไม่เก่านัก อีกอย่างหนึ่งมียี่
ห้อกงเก็กที่ลิ้น ที่ตัวสี่ตัวเรียกซำเซ็ง เป่นยี่ห้อดีมีน้อยบั้น
เนื้อดินดำสนิท อีกอย่างหนึ่งมียี่ห้อกงเก็กที่ตัวเก่าก็มีใหม่ก็มี
ให้สังเกตตัวหนังสือ อีกอย่างหนึ่งหนังสือเจ็ดตัวเก่าก็มีใหม่
ก็มี บั้นรูปหม้อคอช้อยมียี่ห้อต่าง ๆ ขาวหนังสือเจ็ดตัวลำลัก
ทุกบั้น บั้นอย่างก้นซ่มมียี่ห้อที่ลิ้นกงเก็ก พวยสองวงอย่าง
ใหญ่มีแดงมีดำ อีกอย่างกลางมียี่ห้อที่ตัวเม่งฉิน แดงมากดำ
น้อย ที่พวยกลับก้านแบนน้อยบั้น บั้นรูปบาตรมีทั้งแดงทั้ง
ดำยี่ห้อกงเก็กที่ลิ้น ทุกวันนี้หายากมีน้อยบั้นนัก บั้นก้นซ่ม
อย่างใหม่มียี่ห้อที่ตัวกงเก็กต่าง ๆ สี ฝาใหญ่ไม่สมทรงรูปบั้น
ขนาดย่อม อีกอย่างบั้นพักทองใหญ่ดำเป่นพื้นแดงหายาก
ขาวมีน้อยบั้นลำลักก็มีไม่ลำลักก็มี อย่างเล็กก็มี บั้นบัว

ประสาน ขาวน้อย แดงน้อย ดำไม่มี ขาวลำลักบ้างไม่ลำลักบ้าง มีตราสี่เหลี่ยมที่ฝา รูปนั้นขนาดเดียวกันใหม่ไม่มี อย่างนั้นระฆังดำเปนพื้นแดงมีน้อย ขาวหายาก เก่ามียี่ห้อที่ตัวสองตัวมีตราสี่เหลี่ยมตัวจุ๊ยเผ็งที่ฝา อย่างใหม่มีหนังสือสองตัวที่ตัวตราสี่เหลี่ยมไม่มี จุ๊ยเผ็งไม่มีน้อยนั้น นั้นเพื่องมีหลายอย่าง ใหญ่ กลาง เล็ก มีแดงมีดำขาวไม่มี ถ้าเพื่องตลอดฝาเปนอย่างเก่านัก เพื่องจีบปากไม่ก่าเน้ก อีกอย่างเพื่องประสานมีทั้งแดงทั้งดำ ใหญ่หายากมีแต่เล็ก เพื่องรูปค่อมก็มี อย่างนั้นผลพลัย หนังสือสามแถวที่ตัวที่สี่นั้นกงเก็กแดงเปนพื้น ดำดินดีมีน้อยนั้น ขาวเจือสีเขียวมากดินดีนัก หนังสือสี่นั้นไม่มี อย่างนั้นรูปชมภู่ทราย ใหญ่ห้านั้นเถามียี่ห้อสองตัวที่ตัวชมภู่ผิวแดงผิวดำเปนพื้น ขาวลำลักทุกนั้น นั้นอย่างงวงครุล่างเปนลวด นั้นอย่างเก่าที่เปนเดือยไก่ก็มี ที่ฝาจุกก็มี ที่มีกึงไผ่ก็มี ไม่มีกึงไผ่ก็มี ขาวมีน้อยแดงเปนพื้นดำหายากใหญ่กลางเล็ก อีกอย่างหนึ่งมีหนังสือที่ตัวสีตัวเปนลวดลางที่ฝาครุบิด สีขาวเก่านัก อีกอย่างหนึ่งงวงครุมีขานองในตัวค่างล่างเปนเดือยไก่มีสีแดงสีดำ หายากนักมีมาน้อยนั้น นั้นรูปม่อกรันที่มีเดือยไก่ก็มี ที่เปนลวดก็มี แดงดำเปนพื้นขาวไม่มี นั้นระฆังตัดมีน้อยนั้น สีดำเปนพ่น นั้นรูปหม้อตาลฝาเปนห่วงมีน้อยนั้นแดงไม่มี นั้นอย่างรูปดลกมี

ต่าง ๆ นักเหลือที่จะพรรณา กระบวนเล่นปั้นไทยปั้นจีน ก็ต้องมีปั้นตลกอย่างที่มีน้อยปั้น ถ้าเล่นปั้นอย่างนพตรี ต้องมีปั้นตลกสำคัญสามปั้นรูปต่าง ๆ กัน ถ้าเล่นอย่างนพโท ต้องมีตลกดีที่หายากหกปั้น ถ้าเล่นปั้นนพเก้า ต้องมีปั้นตลกสำคัญเก้าปั้นรูปต่าง ๆ กัน ปั้นอย่างปลีมีตราตลมที่ปั้น แดงดำเปนพื้น ขาวลำลักทุกปั้น ปั้นรูปจีนที่ยี่ห้อตีหยงเจียที่หนึ่ง ปั้นยี่ห้อกุญเด็กที่สอง ปั้นยี่ห้อโซกวนที่สาม ปั้นยี่ห้อเม่งฉินเปนพื้นที่สี่ อีกปั้นขัวดาในตำราไม่ใช้ทั้งไทยทั้งจีน ไม่มีผู้ใดนับถือ ปั้นมีสายหลายอย่าง ปั้นรูปลูกแก้วเปนอย่างเก่ามีต่าง ๆ สีขาวมีน้อย แดงงามหายากดำเปนพื้น ปั้นรูปแมงดามีต่าง ๆ สี ตราเหลี่ยมที่ปั้นที่ฝาเปนใบมะขาม ปั้นแมงดามีตัวหนังสือที่ล้นสองตัวกงเกก แมงดาพวยสองวงทุกปั้น ปั้นแมงดาเก่าก็มีใหม่ก็มี ถ้าเปนปั้นเก่าล้นล้น อีกปั้นแมงดายวนมีตราสี่เหลี่ยมที่ปั้นมีสีต่าง ๆ รูปปั้นมีใหญ่บ้างเล็กบ้าง อีกปั้นอย่างค่อมมีต่าง ๆ สี ยี่ห้อเหมือนกันกับปั้นแมงดาแต่พวยตรงรูปปั้นใหญ่บ้างเล็กบ้าง แต่สีขาวแดงที่ดีมีน้อยปั้นดำเปนพื้น อีกปั้นรูปกลมสูงขาวเจือเหลืองไม่ลำลักแดงดำเปนพื้น รูปปั้นนั้นใหญ่บ้างเล็กบ้าง ปั้นอย่างค่อมยวนฝาปิดในตัว มีเม็ดที่ปั้นสี่ปุ้มรูปใหญ่บ้างเล็กบ้าง อีกอย่างบ่าลดเก่าก็มีใหม่ก็มี รูปปั้นต่าง ๆ ไม่เท่ากัน ปั้นเล็กถ้า

สีขาวสำลักทุกบั้น อีกอย่างหนึ่งเป็นบั้นลุกแก้วขาวน้อยแดงดำ เป็นธรรมดาเก่า อีกอย่างหนึ่งรูปผลมะตุ่มมีน้อยบั้น ถ้าสีแดงงามนัก อีกอย่างหนึ่งเป็นรูปผลมะชวิด มีหนังสือจีนที่บั้นมีสีต่าง ๆ รูปบั้นใหญ่เล็กกว่ากันเป็นของเก่าใหม่ไม่มี อีกอย่างหนึ่งเป็นเพื่อง แดงดำเป็นพื้นขาวไม่มี บั้นสายมีรูปต่าง ๆ แต่รูปบั้นดีมีน้อยใช้ได้ทุกอย่าง ลักขณะบั้นรูปสำคัญ ให้สมหุนลพวยจุกฝาให้ต้องกัน สามอย่างนั้นเป็นเครื่องประดับของบั้น อีกเนื้อบั้นสำคัญนักดินสเอียดก็มีดินหยายก็มี ดินอ่อนไฟแก่ไฟ ลางบั้นผิวหนาผิวบาง ลักขณะบั้นดินสามชั้น ถ้านายช่างขัดบั้นสำคัญนัก ลงกากเพ็ชรให้สิ้นผิวแล้วอย่าทำเพลินไปจนถึงดินอยายเสียผิวบั้น กากเพ็ชรนั้นกรองด้วยแพรที่เนื้อสนิท แล้วอย่าทำให้แรงนัก เนื้อบั้นจะเป็นรอยลึกชักมันไม่งาม บั้นขัดที่มันงามมันไม่งามเป็นด้วยทำพื้นดินไม่สนิทดี บั้นที่บุราณขัดไว้จะแก้ใหม่ยากนักเป็นรอยลึก จะทำให้สิ้นรอยจะถึงดินอ่อน บั้นอย่างสำพุจีนมียี่ห้อสามแถวที่บั้น บั้นที่ไม่มียี่ห้อนั้นเก่ากว่าที่มียี่ห้อสามแถว ลางบั้นก็มีลวดลางบั้นไม่มีลวด ดำแดงเป็นพื้นขาวไม่มี มีแต่สีสวาดก็น้อยบั้น ที่ดำใหญ่ก็หายาก แดงใหญ่มีอยู่สักบั้นหนึ่งสองบั้น ๆ อย่างนี้จีนนับถือว่าเป็นบั้นยา ถ้าชงรับประทานเสมอไม่ใคร่จะป่วดศีร์ษะเป็นยาอายุวัฒนะ อีกบั้นตัดครึ่ง

ข้าง ล่าง เต็ม มี สี่ บั้น ที่ ตัด ครึ่ง ข้าง ล่าง จุก เป็น งวง ครุ ก็ มี กลม ก็ มี นัก เลง ที่ เล่น บั้น จีน เสาะ แสวง หา ยาก นัก เอา ไว้ เป็น ตลก อย่าง เอก ใน กระ บวน บั้น จีน ลักขณะ ขัด บั้น มี หลาย อย่าง ถ้า วาน ขัด ก็ ขัด อย่าง หนึ่ง ถ้า จ้าง ขัด ก็ ขัด อย่าง หนึ่ง ใช้ ขัด ก็ ขัด อย่าง หนึ่ง ถ้า เป็น บั้น ของ นาย ช่าง ก็ ขัด อย่าง หนึ่ง อย่าง บั้น ที่ ได้ รับ พระ ราช ทาน ได้ เห็น มา กราบบัง คม ทูล พระ กรุณา จะ ผิด พลั้ง ด้วย ถ้อย คำ ประ การ ใด ขอ รับ พระ ราช ทาน พระ ราช อา ญา เป็น ล้น เกล้า ๆ

ควร มิ ควร แล้ว แต่ จะ ทรง พระ กรุณา โปรด เกล้า ๆ ขอ เดชะ ขอ พระ ราช ทาน บั้น อย่าง สำคัญ ให้ พร้อม ลักขณะ หก ประ การ ถ้า ได้ พร้อม หก ประ การ จึ่ง จะ ยก บั้น นั้น ขึ้น ระวาง ได้ บั้น จีน สำคัญ ราคี ถึง รูป ไม่ งาม แดง ขัด รับ พระ ราช ทาน พอ ใช้ ได้ บั้น แดง ที่ จะ ชง น้ำ ร้อน นัก ปราชญ์ ใน เชิง บั้น พูด ติด จะ เถียง กัน แล กัน เพราะ ยัง ไม่ ทราบ เกล้า ๆ ใน ลักขณะ บั้น บาง ที ถึง น้ำ ร้อน มา ชง ลง ใน ทันใด ถ้า บั้น แดง ดิน บาง ชง น้ำ ร้อน ใน ทัน ใด สี คล้ำ เจือ ติด จะ ดำ เผือด ผิด ตา ไป ถ้า บั้น หนา ชง น้ำ แดง ขึ้น รับ พระ ราช ทาน นาน ไป ไม่ ใคร่ จะ ตก อย่าง นี้ ยัง ไม่ มี ผู้ ใด ทราบ เกล้า ๆ นัก

ควร มิ ควร แล้ว แต่ จะ ทรง พระ กรุณา โปรด เกล้า ๆ

ขอ เดชะ



เรื่องสืบรู้ความดี

วันนั้น นายเกิดอยู่ที่บ้านปากไห่แขวงเมืองอ่างทอง ลงมาจอดเรืออยู่ที่บันไดน้ำน่าบ้าน ข้าพเจ้าเขามาหานายวัด ในเวลานั้นเป็นเวลาหัวค่ำประมาณทุ่มเศษ ข้าพเจ้ารับประทานอาหารแล้วก็ลงไปเที่ยวเดินเล่นตามน่าบ้าน ได้ยินเสียงนายเกิดกับนายวัดคุยกันโอ้อยู่ในเรือ แล้วได้ยินเสียงหัวเราะกันคิกคักๆ อยู่เป็นนมเป็นนาน ข้าพเจ้าเห็นผิดสังเกตก็เลยเดินไถลลงไปนั่งพังอยู่บนตะพานน้ำ ได้ยินเสียงแต่ว่าดีๆ แล้วนายวัดหัวเราะงอๆ สุดแต่นายเกิดว่าดีขึ้นทีไร เสียงแต่นายวัดหัวเราะทุกทีก็ว่าได้ ข้าพเจ้าเห็นผิดสังเกตมากก็เดินกรายลงไปดู เพื่ออยากจะทราบเรื่องของเขา สู้ตั้งความอุตสาหะเขยิบเลื่อนลงไปนั่งที่คันบันได พอได้ยินเขาทั้งสองคนคุยกัน แต่ในเวลานั้นบังเอินที่จะไม่ใช่บุญหูข้าพเจ้า เสียงที่เขากล่าวกันว่าดีๆ นั้นเงียบหายกันไปหมดออกนึกเสียดายเต็มที มานึกอยู่แต่ในใจว่าจะทำอย่างไรดีหนอจึงจะได้พังเรื่องดีของเขาอีก ก็เขยิบเดินขึ้นไปจากบันไดถึงปลายตะพาน บังเอินมาพบคนๆ หนึ่งชื่อว่านายโตเดินมา

แล้วมานึกในใจว่าเห็นจะได้การ คงได้พังอ้ายเรื่องดีของเขาเป่นแน่ เพราะทราบอยู่ว่านายโตกับนายวัดเป่นคนชอบพอกันมาก แลเขาเป่นคนเคยล้อเลียนกันเสมอๆ ข้าพเจ้าจึงได้กวักมือนายโตเข้าไปกระซิบบอกว่า นี่แน่ะนายโตมานี่แน่ะฉันจะบอกอะไรให้ นายโตก็เขยิบเข้าไปใกล้ข้าพเจ้าๆ จึงกระซิบบอกว่า นายโตแกไถลลงไปคุยกับนายวัดในเรือทีเถอะน่ะ ฉันมานั่งพยายามอยู่นมนานแล้ว ความที่อยากจะทราบเรื่องของเขา (นายโต) ถาม เขาคุยกันด้วยเรื่องอะไร (ตอบ) ฉันก็ยังไม่ทราบเรื่องของเขาดีเหมือนกันแหละ เป่นแต่ได้ยินแต่ท้ายคำของเขาว่าดีๆ แล้วเสียงแต่นายวัดหัวเราะงอๆ ฉันมานั่งอยู่นานแล้ว เพราะฉนั้นฉันถึงอยากจะให้แกไถลลงไปคุยถามเรื่องราวดูสักที (นายโต) ได้ซิผมจะลงไปเดี๋ยวนี้ก็คงได้ทราบเรื่อง (ตอบ) เออดีละขอบใจ แต่นี่แน่ะถ้าแกจะลงไปละก็ต้องดูท่าทางเขาเสียให้ดีก่อน ถ้าเขากำลังคุยกันเรื่องอะไรต่ออะไรแกนิ่งฟังเขาเสียให้จบเรื่องก่อนจึงค่อยถามขึ้น (นายโต) ขอรับเออดีละแล้วฉันจะค่อยๆ ดอดตามลงไปแอบฟังทีหลัง ว่าเท่านั้นแล้วนายโตก็เดินตรงลงไป อ๊ะนั่นพ่อวัดนั่งคุยกับใครหือ (นายวัด) เปล่าย่ะ พ่อเกิดแกลงมาจากบ้าน แกเป่นคนคุ้นเคยกันมาแต่เดิม นานๆ ได้มาพบกันเข้าทีหนึ่งก็คุยกันเล่น

นิด หน่อย (นาย วัด) มา นั่ง คุย กัน เล่น ก่อน ซิ นายโต ก็ ก้าว ลงไป ใน เรือ (นาย เกิด) เชิน กิน หมาก ซิ หยะ (นายโต) จ้ะ ขอบใจ ฉัน รับ ประทาน มา แล้ว นาย วัด นี่ แหนะ บ้าน พ่อโต เขา อยู่ ที่ ตรง นี้ ถัด บ้าน นี้ ไป (นายโต) ไป มา เชิญ แวะ (นาย เกิด) ดี แล้ว ที หลัง ฉัน ลง มา ฉัน จะ ไป หา แต่ ถ้า นาย ไป ทาง แถบ โน้น เชิญ นาย แวะ บ้าน ฉัน ให้ ได้ บ้าน ฉัน อยู่ ที่ เหนือ วัด ปาก ไห่ ขึ้น ไป หน่อย ถาม เขา ดู เถิด หยะ ว่า นาย บุญ เกิด อยู่ ที่ ไหน เขา รู้ จัก ฉัน แทบ ทุก บ้าน ใน แถบ นั้น (นายโต) หยะ ขอบใจ ถ้า ฉัน ขึ้น ไป ฉัน จะ ไป แวะ (นาย วัด) พ่อโต เหงย พ่อ เกิด แก เล่า ให้ ฉัน ฟัง ถึง เรื่อง โจร ผู้ ร้าย แต่ ก่อน มา น่า เสียว ไส้ จริง ๆ แก (นายโต) ทำ ไม เสียว ไส้ ยัง ไง วุ้ย ให้ แก เล่า ให้ ฟัง เถอะ น่า กลัว เต็ม ที ยัง เรา ก็ เห็น จะ อยู่ ไม่ ได้ เห็น จะ ต้อง เบ็ด เปน แน่ (นายโต) เปล่า พ่อ วัด เปน ที่ เคย กับ ไม่ เคย เท่า นั้น เอง บ้าน เคย อยู่ อุ่น เคย นอน จะ เปน ไร ไป เหมือน เรา อยู่ บ้าน เรา ทุก วัน นี้ เรา ก็ เห็น ว่า บ้าน เรา เปน ที่ สบาย กว่า ที่ อื่น ไม่ ใช่ หรือ เหมือน เช่น พ่อ เกิด ก็ ลอง ดู ซิ ให้ แก มา อยู่ ยัง บ้าน เรา แก ก็ คง ว่า สู้ บ้าน แก ไม่ ได้ เหมือน กัน (นาย เกิด) หยะ จริง ๆ (นายโต) ไหน ที่ ว่า โจร ผู้ ร้าย แต่ ก่อน กับ เดี๋ยว นี้ ไม่ เหมือน กัน เปน ยัน ไง (นาย เกิด) วุ้ย เดี๋ยว นี้ หน้า หรือ เก้า สบาย สิบ สบาย เสีย แล้ว (นายโต) เออ เปน ยัง ไง เล่า ให้ ฉัน ฟัง มั่ง ซิ

(นายเกิด) แต่ก่อนหน้ะหรือคนเดินทางไปมาในแถบนั้นลำบากเป็นที่สุด ถ้าจะมีเงินทองติดตัวไปบ้างสักสี่ซ้าห้าบาท หรือไม่ยังงั้นจะเป็นเข้าของอะไรติดไปบ้างเล็กน้อย ถ้าเจ้าพวกเขาสืบรู้ระแคะระคายเข้าแล้ว คนๆ นั้นต้องจัดแจงระวังตัวให้ดีเถอะเดี๋ยวเขาก็ตรงร่าเข้าเล่นเอาซึ่งๆ หน้าดอก ถ้าไม่ยังงั้น เดี๋ยวเขาก็ดอดเอาลูกตะกั่วไปให้กินเสียง่ายๆ (นายโต) อ๊ะเอายังงั้นเทียวหรือ (นายเกิด) นายยังไม่เห็นฤทธิ์เขา ที่ฉันเล่าให้ฟังนี่ยังดีเลยอีกหน่ะหนา นี่แหนะฉันจะเล่าให้ฟัง วันนั้นใคไม่ทรายเดินนุ่งผ้าลายกลางเก่ากลางใหม่ไปเป็นคนดีแท้ๆ เขายังกรากเข้าแก้ผ้าเอาเสียเลย เขาไม่ใช่เล่นดอกหนา (นายโต) อ๊ะงั้นเขาก็สำคัญมาก ก็ทุกวันนี้หล้ะยิ๊ะ (นายเกิด) วุ๊ยทุกวันนี้สบายขึ้นกว่าแต่ก่อนหลายสิบเท่า (นายวัด) สบายยังไง (นายเกิด) ตั้งแต่ท่านข้าหลวงท่านขึ้นไปจัดราชการ เปลี่ยนแปลงขึ้นใหม่เรียบร้อยสบายดีขึ้นมาก (ถาม) เออท่านขึ้นไปจัดการอย่างไร ถึงว่าสบายดีขึ้นมากเล่าให้ฟังบ้างซิ (ตอบ) ท่านขึ้นไปจัดตั้งอำเภอกำนันผู้ใหญ่บ้านขึ้น แม้ในหมู่หนึ่งประมาณสิบหลังเรือน ท่านจัดให้มีผู้ใหญ่บ้านขึ้นคนหนึ่ง สำหรับว่ากล่าวในหมู่นั้น แล้วการตรวจตราของผู้ใหญ่บ้านนั้นทำแข็งแรงมาก เวลากลางคืนประมาณสองทุ่มออกตรวจครั้งหนึ่งเสมอทุกคืน ถ้าไปถึงบ้านใคร

ต้องเรียกตัวเจ้าของบ้านออกมาไต่ถาม ว่าคนนั้นชื่อนั้นอยู่หรือไปไหน ถ้าอยู่ก็ต้องเรียกเอาตัวออกมาให้เห็นเขาถึงจะยอม ถ้าไม่อยู่เจ้าของบ้านก็ต้องจำหน่วยไป ว่าคนนั้นชื่อนั้นไม่อยู่ไปหาคนนั้นที่บ้านนั้นไปค้างเท่านั้นคืน ต้องจำหน่ายกันเสียแย่ทีเดียว อีกอย่างหนึ่งถ้าพวกพ้องจะไปหามาสู่ซึ่งกันและกัน ถึงกะจะต้องนอนค้างอ้างแรมแล้ว ตัวเจ้าของบ้านจะต้องรีบนำความไปบอกกับผู้ใหญ่บ้านเสียก่อน ถึงจะรับเอาตัวคนๆ นั้นไว้ได้ ต้องไปบอกกับผู้ใหญ่บ้านว่า คนนั้นชื่อนั้นอยู่บ้านนั้นตำบลนั้นมาหาคนนั้นจะต้องมาค้างอยู่เท่านั้นคืน บอกกันเสร็จแล้วเจ้าของบ้านจึงจะรับเอาตัวผู้นั้นไว้ได้ (ถาม) อ๊ะงั้นท่านก็จัดราชการเรียบร้อยดีขึ้นมากหนะซิ พวกราษฎรในแขวงเมืองนั้นจะมิค่อยพากันมีความสบายขึ้นมากหรือ (ตอบ) หย้ะ เดี๋ยวนี้ค่อยพากันมีความสุขขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก (ถาม) งั้นโจรผู้ร้ายหล้ะเป็นยังไงมั้ง (ตอบ) อ๊ ค่อยเรียบร้อยสบายดีขึ้นกว่าเก่ามาก งัวควายเดี๋ยวนี้ปล่อยไว้ก็ไม่ค่อยหาย แล้วกลางค่ำกลางคืนจะไปหามาสู่กันก็ค่อยสบายไม่เหมือนแต่ก่อน แต่ต้องมีไต้ไฟจุดเดิน ถ้าผู้ใดเดินไปมืดๆ ไม่มีไต้ให้ไฟไปแล้ว ถึงจะเป็นคนดีก็ต้องถูกจับทุกคน เขาไม่ต้องเห็นแก่หน้าผู้ใดเลย เดชะบุญเถิดเจ้า

ประคุณ ขอให้ท่านผู้จัดการให้ราษฎรได้รับความสุขเช่นนี้ ขอให้ท่านมีความเจริญสุขๆ ยิ่งๆ ขึ้นไปเถิด (นายโต) นี่แหนะพ่อเกิดฉันจะว่าให้ฟัง ขอ อย่าได้มีความสงไสยอะไรเลย ทุกวันนี้หน้ะหรือ ท่านผู้ใหญ่ท่านกำลังคิดจัดการที่จะให้บ้านเมืองมีความเจริญยิ่งขึ้นไปทุกที ถ้าบ้านเมืองมีความเจริญดีขึ้นไปแล้ว เราทั้งหลายที่เปนข้าแผ่นดินไปไหนจะไม่ได้รับความสุขเล่า อย่าได้สงไสยเลย นี่แหนะฉันจะว่าให้ฟังตามที่ตาได้เห็นมาแล้วของความเจริญ ตั้งแต่อายุพ่อเกิดมาจนบัดนี้เห็นบ้างหรือเปล่า ว่าบ้านเมืองเดี๋ยวนี้กับแต่ก่อนเปนอย่างไรกัน สิ่งที่เราไม่เคยได้พบก็ได้พบ ที่ไม่เคยได้เห็นก็ได้เห็นไม่ใช่หรือ เหมือนเช่นรถไฟหรือรถรางงั้น ปู่ย่าตายายเราได้เคยพบมาแต่เดิมหรือเล่าก็เปล่าไม่ใช่หรือ ตัวเราที่ได้เกิดมาทุกวันนี้จัดเอาเปนบุญมากๆ ทีเดียวหนา (นายเกิด) หยะพ่อโตว่าก็ถูก

ข้าพเจ้านั่งฟังเขาทั้งสามคนคุยกันเปนนมเปนนานแล้ว เขาก็ไม่ปรารถนาเอ่ยถึงเรื่องดีอีกเลย กลับคุยอะไรต่ออะไรกันไปออกยุ่ง มาคิดแค้นใจนายโตเสียนักหนา ว่าอ้ายเพื่อนกันสู้อุตสาห์นั่งสอย หมายจะให้ลงไปถามเรื่องความดีให้ทราบสักหน่อย กลับไพล่ลงไปนั่งฉันเข้าแช่เสียเงียบ เหมือนกับบุราณท่าน

ย่อมว่า "ใช้แมวให้ไปขอไฟ ไปพบปลาย่างเข้าไพล่ไปนั่งกินเสียเงียบ" นี่ได้กับนายโตทีเดียวน่าเคืองแท้ๆ แล้วมานึกขุนในใจขึ้นมา อย่าเลยกลับขึ้นไปบนเรือนคิดอ่านให้ใครเรียกเอาตัวอีตาคนนี้ขึ้นไปถามเอาเองดีกว่าที่จะคอยนายโต ถามคนบนเรือนว่า พวกนี้ใครรู้จักอีตาเกิดที่มาจอดเรืออยู่ที่น่าท่าบ้างหรือเปล่า ถามใครๆ ก็บอกว่าไม่รู้จักสักคนเดียว มาอีตาอีมลุกเดินมาจากหลังเรือนบอกว่า ผมรู้จัก (ตอบ) เออรู้จักก็ดีละ นี่แหนะตาอีม ทำยังไงจะเรียกเอาตัวอีตาเกิดขึ้นมาคุยเล่นบนเรือนได้ (ตาอีม) ขอรับเห็นจะได้ ผมจะเรียกให้ขึ้นมาเดี๋ยวนี้ (ตอบ) เออดีละ แล้วตาอีมก็เรียกเอาตัวตาเกิดขึ้นไปบนเรือน ข้าพเจ้าเห็นตาเกิดเดินขึ้นไปบนเรือนก็เรียกเอาตัวขึ้นไปนั่งบนระเบียง หาหมากบุหรี่ให้กินให้สูบ (ถาม) เออเมื่อกี้นี้เสียงคุยอะไรกันในเรือออกโอ้ (ตอบ) รับประทานพูดเล่นกันกับพ่อวัดแกหน่อย (ถาม) เมื่อตอนหัวค่ำเสียงนายวัดหัวเราะอะไรออกงอๆ เรื่องอะไรกัน (ตอบ) อ๋อผมเล่าถึงเรื่องลุงผมแกเป็นคนขี้ลืมมาก (ถาม) ขี้ลืมยังไง (ตอบ) แกเป็นคนชอบกลเต็มที แกถืออะไรของแกยังงั้นก็ไม่ทายไม่มีใครแปลของแกออก (ถาม) แกถือยังไง (ตอบ) แกถือดีตัวเดียว

ใคร จะพูดยังไงๆ หันไปตามแกๆ คงตอบว่าดีทั้งนั้น หาคำว่าชั่วนคำเดียวก็ไม่ได้ (ถาม) ทำไมเป็นยังงั้น (ตอบ) ขอรับเป็นยังงั้นเสมอๆ ผมจะเล่าให้ฟัง เมื่อวันหนึ่งผมไปหาแกที่บ้านบางเอ็นเจ้าลูกชายของแก มันไปพูดกับแกว่า "พ่อเราจะคิดยังไงดี เดี๋ยวนี้อ้ายเผือกความตัวดีของฉันจะโมยมันลักเอาไปเสียเมื่อคืนนี้แล้ว (พ่อ) อือมันลักเอาไปเสียก็ดีบีนี้จะได้ไม่ต้องทำนา (ลูก) ข้าว่าข้าจะไม่ปฤกษากับแกแล้ว แต่จนใจจริงๆ ว่าเป็นพ่อ (ตอบ) มึงไม่ปฤกษากับกูก็ดีกูจะได้ไม่ต้องเหนื่อย (ลูก) เอ๊ะนี่พ่อแกยังไงพูดยังงี้ นี่แน่พ่อเดี๋ยวนี้พี่ตุ้มกับพวกชาวบ้านหลายคนด้วยกัน เขาพากันบอกว่า 'อ้ายถีกแน่มันจะโมยเอาควายไป' แล้วพี่ตุ้มเขาบอกให้ฉันไปฟ้อง ตัวเขากับชาวบ้านหลายคนจะรับเป็นพยานให้ เราจะฟ้องมันดีหรือไม่ดี (พ่อ) ฟ้องให้ท่านเอาตัวมันไปทำโทษเสียให้เข็ดมั่งก็ดีมันจะได้ไม่คิดจะโมยเขาอีกต่อไป หรือถ้ามึงเวทนามันจะไม่ฟ้องก็ดีเหมือนกัน จะได้ไม่เปลืองการทำมาหากิน แล้วเงินก็จะไม่ต้องเสีย แล้วมันก็จะได้ไม่เกลียดมึงด้วย" อ้ายลูกชายโกรธไม่ตอบ หันมาพูดกับผมว่า "พี่ฟังพ่อแกพูดเอาซิ จะไม่ให้ฉันเดือดยังไง้ อะไรๆ ก็ดีไปหมดทั้งนั้น ฉันว่าฉันจะไม่ปฤกษากับแกแล้ว เรื่องอะไรต่ออะไรปฤกษาแกเข้าทีไร

แหละเปนยังงี้ทุกทีก็ว่าได้" แล้วผมถามอ้ายลูกชายแกว่า "นี่แกเปนยังงี้มานานแล้วหรือ แต่ก่อนนี้กูก็เห็นแกดีๆ ไม่เห็นแกเปนยังงี้" เจ้าลูกชายตอบผมว่า "พี่แกเปนมาหลายปีแล้ว ไม่รู้ที่จะทำยังไงกับแก" แล้วผมห้ามมันไปว่า "เองอย่าถือโกรธแกเลยวะ นึกเสียว่าพระของเราองค์เดียว" (ตอบ) โท่พี่ถ้าฉันไม่คิดว่าแกเปนพระของฉันแล้ว บ้านนี้ได้วิวาทกันเสียนานแน่พี่ฉันจะเล่าให้ฟัง "เมื่อปีกลายนี้แกจักกะแหล่นตายไปทีหนึ่งแล้ว ฉันไม่อยู่ใช้ให้แกเผ้าเรือนชะโมยมันงัดน่าต่างขึ้นไป นี่ก็เข้าตัวแกเล่าให้ฟังเองทีเดียว แล้วฉันถามแกว่า มันงัดขึ้นแล้วเจอะพ่อไหมหล้ะ (แกตอบ) ไม่เจอะก็ดี (ฉันถาม) แล้วพ่อทำไมมันมังหรือเปล่า (แกตอบ) ทำไมมันได้ก็ดี (ฉันถาม) มันเจอะพ่อเข้าแล้วมันทำยังไงกับพ่อมัง (แกตอบ) มันถามว่าแกเอาเงินแลสิ่งของไว้ที่ไหน ถ้าไม่บอกจะตัดคอเสียเดี๋ยวนี้ (ถาม) แล้วพ่อตอบกับมันว่ายังไง (ตอบ) กูว่ากับมันว่าพ่อคุนฆ่าเสียก็ดี แก่แล้วทำงานทำการอะไรกับเขาก็ไม่ไหว (ถาม) แล้วมันว่ากับพ่อว่ายังไง (ตอบ) มันว่าบอกเสียโดยดีเถอะจะได้ไม่ทำไม (ถาม) แล้วพ่อว่ากับมันว่ายังไง (ตอบ) กูบอกกับมันว่าไม่ฆ่าก็ดี อยู่จะได้ทำบุญให้ทานอีกต่อไป" (นายเกิด) วุ้ยเรื่องของแกยังอยู่มากมาย ถ้าจะกราบเท้าให้จบ

ไปจนสว่างก็ไม่จบ ผมต้องกราบลาไปที่ดึกมากแล้วๆ พรุ่งนี้เช้ามืดผมจะต้องกราบลาได้เท้าไปบ้านด้วย

แล้วข้าพเจ้าก็เข้าไปนอนนึกมะลึ่งถึงขึ้นมา ว่าคนเราที่พูดจาเช่นนี้ดูเหมือนจะหายากๆ เพราะฉนั้นจึงได้ขอนำมาลงในที่นี้เพื่อท่านสมาชิกทั้งหลายพังเล่นเมื่อเวลาว่างๆ แต่ถ้อยคำสำนวนที่ข้าพเจ้าเรียบเรียงมานี้หาสู้จะเรียบร้อยไม่ ขอท่านผู้อ่านทั้งหลายจงอภัยให้แก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด



ทำไมน้ำทะเลถึงเค็ม

กิระดังได้ยินมา อะดิเตกาเลแต่กาลก่อนมีเมืองหนึ่ง มีราษฎรมาก ในหมู่ราษฎรนั้นยังมีคนสองคนพี่น้อง แต่น้องนั้นจนส่วนพี่ชายนั้งมี แต่บ้านของพี่น้องทั้งสองนั้นอยู่ห่างกัน ทางเดินต้องผ่านไปในป่าไม้แห่งหนึ่ง อยู่มาวันหนึ่งถึงเวลานักขัตฤกษ์ที่ชาวเมืองจะต้องเลี้ยงอาหารแก่พี่น้อง หรือแจกทานแก่คนจนน้องนั้นไม่มีอะไรจะทำ จึงไปหาพี่แลขออาหารแลเงินสำหรับการนั้น พี่ชายนั้นไม่เปนการพอใจเต็มทีแต่จำใจจำให้ไปกระนั้น จึงเดินไปหยิบหมูแฮมมาจากที่เขาแขวนไว้ในครัวขาหนึ่ง เอามาโยนให้แก่น้องชายแล้วไล่ให้ไปเสียอย่ามาให้เห็นหน้าอีกต่อไป

น้องชายลุกขึ้นแสดงความขอบใจ แล้วก็ลาพี่ชายกลับมาบ้านของตัว ในระว่างที่มาตามทางนั้นต้องผ่านป่าไม้ที่กล่าวไว้แล้วมาด้วย เมื่อมาถึงกลางป่าพบตาแก่คนหนึ่งหนวดหงอกขาวยาวเฟื้อยลงมาถึงน่าออกกำลังตัดไม้อยู่ ก็เข้าไปคำนับแล้วถามว่าท่านสบายหรือ ตาแก่นั้นลุกขึ้นคำนับตอบแล้วบอกว่า สบายแล้ว พูดต่อไปว่าหมูแฮมที่เจ้าแบกมานี้น่ากินจริงเจ้าเอามาแต่ไหน

คนจนก็แจ้งความตามจริงทุกประการ คนแก่ก็พูดต่อไปว่านี่เป็นเคราะห์ดีของเจ้าที่เจ้ามาพบข้า ข้าจะบอกลาภให้เจ้า คือในป่าไม้นี้มีเมืองของคนเล็กอยู่เมืองหนึ่ง ทางลงไปตรงช่องที่ศิลาทับไว้นั้น แลคนเล็กนั้นชอบหมูแฮมเป็นที่สุด ถ้าเจ้าเอาหมูแฮมนี้ลงไปแล้วจะปรารถนาสิ่งใดเป็นได้หมด แต่ข้าจะบอกให้ ถึงคนเล็กนั้นจะให้อะไรเจ้าจงเจ้าอย่าเอา จงขอแลกเอาโม่อันหนึ่งที่วางอยู่ริมประตูนั้น ถ้าเจ้าได้มาแล้วข้าจะบอกวิธีใช้ให้ แต่ถ้าได้ไม่แล้วจงเอาไว้ใช้เอง อย่าไปแลกหรือขายใครหรือให้ใครยืมเป็นอันขาด จงไปเถิดทางโน้นแน่ คนจนนั้นก็ลาตาแก่คนนั้นลงไปในเมืองคนเล็กตามช่องที่ศิลาบังอยู่ก็บังเกิดถึงเมืองนั้น ด้วยอำนาจกลิ่นของหมูแฮมนั้นส่งไป พวกคนเล็กก็มาเป็นอันมาก ถามคนจนนั้นว่าเจ้าจะต้องการอะไรหรือ จงเอาหมูแฮมมาให้เราเราจะให้เพชรนิลจินดาแก่เจ้า หรือเจ้าจะเอาอะไรเราจะให้ทุกอย่าง เราขอแต่หมูแฮมมาให้แก่เรา คนจนนั้นตอบว่าข้าพเจ้าขอบใจแล้ว ที่ท่านทั้งหลายจะให้ของเหล่านั้นแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่ต้องการของนั้นนั้น ความต้องการของข้าพเจ้าก็คือจะเอาหมูแฮมนี้ แลกกับโม่ของท่านที่วางอยู่ข้างประตูนั้น ถ้าท่านทั้งหลายจะยอมให้ ข้าพเจ้าจะมีความยินดีรับแลกกับท่าน ถ้าท่านทั้งหลายไม่ยอมให้โม่อันนั้นแก่ข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าจะ

ขอลาท่านไปก่อน พวกคนเล็กก็ไม่ยอมให้ไป ในเวลาที่เถียงกันอยู่นั้น กลิ่นหมูแฮมก็ตระหลบไปทั่วทั้งที่อยู่ของคนเล็ก คนเล็กก็พากันมาอิกเป่นอันมาก พวกที่มาใหม่ชวนกันพูดว่าให้แลกไปก็ได้ ถึงเอาไปแล้วก็ใช้อะไรไม่ได้ด้วยไม่รู้จักวิธีใช้ คนเล็กทั้งนั้นก็เปนการตกลงให้เพราะอยากได้หมูแฮมนั้น คนจนก็ยอมแลก พอเปลี่ยนกันแล้วก็แบกเอาโม่อันเล็กนั้นขึ้นมายังบ้านพบตาเฒ่าอิก ตาเฒ่าก็อธิบายวิธีที่ใช้โม่นั้นให้พอเสร็จแล้วก็ทำความขอบใจแล้วก็ลาตาเฒ่านั้นกลับไปบ้านถึงบ้านเวลา ๒ ยาม นางเมียถามว่าไปไหนมา จนมาถึงบ้านบ้านนี้ พื้นก็ไม่มีจะหุงเข้าในหม้อซึ่งตั้งอยู่นั้นก็เปล่าไม่มีอะไรจะกินแล้ว คนจนนั้นว่านึงเลียก่อนคอยปะเดี๋ยวเถิดคงรู้ดอก วันนี้ไปพบของปลาดมากว่าแล้วก็เอาโม่นั้นตั้งบนโต๊ะหมุนเข้า ที่นั้นก็ออกมาผ้าปูโต๊ะใหม่ตะเกียงซ่อมช้อนมีด เพราะเจ้าของนึกให้ของเหล่านี้ออกมาก่อน นางเมียเห็นดังนั้นก็ดีใจ ความนี้ใช้นึกทุกอย่างตามที่ตนจะต้องการสำหรับความสุขของตัว ของนั้นก็ออกมาจากโม่ทั้งสิ้นตามที่เขานึก แปลว่าไม่ว่าอะไรที่เขานึกจะเอาแล้วมาหมุนโม่นั้นเข้าของก็ออกมาให้ดังนึกทุกอย่าง จนที่สุดการแต่งเรือนเขาก็นึกเอาจากโม่นั้น จนคนทั้งหลายก็ปลาดใจด้วยผ่านไปทางน่าเรือนเขาเพื่อไปวัดก็ได้เห็นการแปลกทั้งปวงที่ยานน่าต่าง ซึ่งแต่

เดิมเป็นไม้ เดี๋ยวนี้กลับมาเป็นกระจก คนจนทั้งหลายไม่ใคร่จะเชื่อตาของตนที่ได้ไปเห็นดังนั้นนักเลยว่ากาฝากไป เมื่อไปถึงวัดแล้ว จึงได้เห็นคู่ผัวเมียแต่งกายด้วยเสื้อผ้าอย่างดีนั่งไหว้พระอยู่จึงได้เชื่อตาของตน แต่ต่อมาถึงเทศการอย่างนั้นเข้าเขาเอาโม่นั้นมาโม่เอากับเข้าสำหรับเลี้ยงกันบ้าง เอาเสื้อผ้าให้ทานบ้าง เอาของให้เด็กเด็กบ้าง ก็สมดังความปรารถนาทุกประการ จนข่าวนั้นฦๅแซ่ไปถึงหูเจ้าพี่ชายคนมั่งมีเข้า ก็มาบ้านน้องชายถามถึงเรื่องที่เขามั่งมีนี้เพราะเหตุใด น้องชายก็เล่าเรื่องให้พี่ฟังทุกประการ พี่ชายก็คิดทำกลอุบายขอยืมโม่นั้นไปบ้างแต่นึกจะไม่ส่งคืน ส่วนน้องนั้นได้ถ้าตาแก่ก็ไม่ให้ยืม พี่ชายก็ต้องกลับไปเปล่า ภายหลังมีพ่อค้าเกลือคนหนึ่งได้ข่าวอันนี้เข้าก็มาขอซื้อเพื่อจะหมุนเอาเกลือ เขาก็ไม่ขายเพราะเชื่อคำตาเฒ่านั้น เหตุนี้ทำให้พ่อค้านั้นมีจิตรทุจริตขึ้น จึงคบคิดกับบ่าวของคนนั้นให้ขะโมยมาให้ ครั้นได้มาแล้วก็เอามาใส่ลงเรือแล่นออกไปทะเล เวลาออกไปกลางทะเลนั้น พ่อค้านั้นหมุนโม่แล้วพูดว่าข้าจะเอาเกลือเกลือเท่านั้นไม่มีสิ่งอื่น โม่อันนั้นก็ตั้งกองหมุนเอาออกมาให้ไม่มีอะไรเกลือทั้งนั้น พวกกุลีเอากระสอบไปใส่ประเดี๋ยวก็เต็มประเดี๋ยวก็เต็ม เกลือ เกลือ เกลือ เกลือ

เท่านั้นไม่มีสิ่งอื่น ที่นั้นพ่อค้าออกนึกตกใจเพราะโม่ไม่หยุด กระสอบก็ล้นแล้วกุลีก็ขนไม่ไหวแล้ว โม่ก็ยังหมุนหนักเข้าไม่มีอะไรออกมามีแต่เกลือเกลือทั้งสิ้นจนเต็มลำลำเภา ลำเภาก็ล่มลงไปในท้องมหาสมุทร โม่นั้นก็ยังไม่หยุดหมุนออกมาแต่เกลือเกลือเกลือตามคำสั่งของพ่อค้าจนทุกวันนี้ เพราะฉนั้นจึงได้มีคำถามว่าทำไมทะเลถึงเค็ม ตอบว่าเพราะเกลือที่ออกจากโม่อันนี้

ต่อน่า ๓๓๒๓

จะกล่าวผ้าย ท่าน นายโรโม นั้น ไม่ ผ่อน ผัน คลาย รัก สมัค สมาน ได้ ผ่อน ผัด นัด เจ้า เยาวมาลย์ จะไป บ้าน แก้วตา ยอดนารี เวลา บ่าย ชาย แสง สุริย์ฉาย รีบ แต่ง กาย เร็ว พลัน ขมัน ขมี ออก จาก วัด ลัด มาไม่ ช้า ที จะไป ที่ สวน นาง ลำอาง ตา พอ แล เห็น เยน โวเลียว เพื่อน สหาย เข้า ห้าม นายเมอดุเดียวไว้ ด้วย ใจ กล้า นายไดบัลต์ นั้น ชัง อหังการ์ ชัก มีด พร้า ออก จะ พ้น ให้ บรรไลย นึก ว่า นี่ เป็น พี่ แม่ ยุเลียด ไม่ หมาย เกลียด ชัง นักคิด รักใคร่ ครั้น จะเข้า ต่อ สู้ ดู กระไร แม่ ทรามไวย หล่อน จะว่าไม่ ปรานี คิด เงื่อด งด อด ใจ จะ ได่ ถาม ไม่ หยาบ หยาม แค้น ขัดให้ บัด สี รัก กันไว้ ดี กว่า ชัง ในครั้ง นี้ อย่าให้ มี อาฆาฏ เหมือน ญาติ กัน นายไดบัลต์ ครั้น เห็น โรโม เข้า ดังไฟ เผา อกใจให้ กระสัน เข้า ชิ หน้า ด่า อึง ขึ้น มึง มัน กูจะ พ้น เสีย ให้ ยับ เช่น สับ ปลา โรโม ว่า ตัว ข้าไม่ ถือโทษ อย่า เพ่อโกรธ เลย ไดบัลต์ ฟัง ฉัน ว่า เรา รัก กัน ดี กว่า ชัง อหังการ์ จะ พ้น ฆ่า กัน ทำไม พ่อไดบัลต์ เมอดุเดียว คน เก่ง นัก เลง เก่า นึก ว่า เขา พูด ประชด ไม่ อด กลั้น อะรามใจ เกลี้ยว โกรธ โดด เข้า พ้น นาย ไดบัลต์ รับ รอง ด้วย ว่องไว ทั้ง สอง ข้าง ต่าง จิตร ไม่ คิด หนี ผีมือ ดี ตรง เข้า พ้น กัน หวั่นไหว เมอดุเดียว เลี้ยว วิ่ง เข้า ชิง ไชย ไดบัลต์

ไล่รุกรันประจันบาน เมอดุเดียวไม่พรั่นกระชั้นชิด มิได้คิดกลัวตายวายสังขาร นายไตบัลต์หันโลดโดดทยาน หมายประหาญชีวันให้บรรไลย เมอดุเดียวเสียท่าจะล่าหนี ครั้นได้ดีไตบัลต์พ้นตัษไษย โรโมเห็นเปนที่สังเวชใจ ก็เลยไม่อดโทโษกลับโกรธา ชักมีดปราดพ้นฉาดเสียงดังฉับ ไตบัลต์รับไม่ทันประจันหน้า โรโมพ้นไตบัลต์มรณา ชาวประชายืนดูเปนหมู่ไป

จะกล่าวฝ่ายสองนายเฒ่าเศรษฐี ทราบคดีทุกข์ร้อนถอนใจใหญ่ ต่างออกจากเคหารีบคลาไคล ไม่แจ้งใจว่าใครตายวายชีวี พอเจ้าเมืองวะโรนานั้นมาถึง เสียงอื้ออึงโกรธใจเปนไฟจี้ ว่ามาเกิดฆ่าพ้นกันวันนี้ สาเหตุมีอาฆาฏวิวาทกัน ไม่เกรงกลัวอาญาซึ่งสามารถ ทำบังอาจเข่นฆ่ากันอาสัญ ต้องให้เห็นเท็จจริงทุกสิ่งอัน เอาโทษธรรม์เฆี่ยนปรับให้อับอาย แล้วกล่าวความถามเบนโวเลียวว่า เขาเข่นฆ่าชีวาตม่งมาดหมาย อย่าเสแสร้งแกล้งสันบรรยาย ใครดีร้ายบอกความตามสัจจา เจ้ารู้เห็นเปนผู้อยู่ที่นี่ จงพาทีอย่าคิดริษยา แม้นให้การไม่ชัดสัตยา ต้องเข่นฆ่าชีวันถึงบรรไลย เบนโวเลียวเสียวใจพึงไต่ถาม โดยข้อความจริงแจ้งแถลงไข น้องนึงนึกตรึกตรองทำนองใน ครั้นบอกไปตามจริงทุกสิ่งอัน นายโรโมเพื่อนสหายดงได้ยาก ต้องลำบากใหญ่ยิ่งทุกสิ่งสรรพ์ ต้องพูดจาบิดเบือนเชือนชำนัญ คิด

ผ่อนผันพอให้เบาบันเทาลง แล้วตอบว่าตัวข้าพเจ้านี้ ทรายคะดี
แน่ใจไม่ไหลหลง เมอดุเตียวเดินเที่ยวมาทางตรง หมายจะลง
ไปบ้านท่านโรโม มาพบกันริมทางหว่างวิถี ต่างอามีอยู่ด้วยรัก
กันอักโข จะคืนหลังยังถิ่นให้พิญโญ แล่วโรโมก็พาผมคลาไคล
นายไตบัลต์นั้นวิ่งมาขวางหน้า มุทลุดุด่าไม่ปรานี ผมห้ามปราม
ก็ไม่พ้งชังกะไร กลับว่าให้หยาบช้าสารพรรณ์ ชักมีดแทง
เมอดุเตียวเพื่อนสหาย เลยวางวายชีวาถึงอาสัญ โรโมโดด
โกรธใจดังไฟกัลป์ เข้าโรมรันสามารถแย่งศาสตรา เลยแทง
นายไตบัลต์นั้นลงม้วย ความเปนด้วยโมโหฉุนโทษา เปนแม่นแท้
แน่นักประจักษ์ตา จะเฆียนฆ่าปรับไหมอย่างไรกัน ฝ่ายข้าง
เมียแกปุเลดเปนเศรษฐี พ้งคะดีโกรธแค้นแสนกระสัน นั่งโศกี
ซี้หน้าแล้วว่าพลัน ว่าตัวนั้นลำเอียงไม่เที่ยงตรง แกล้งกล่าว
โทษหลานข้าว่าบังอาจ ชังสามารถใส่ความตามประสงค์ จน
ศาสตราต้องกายวายชีวง จะให้ลงโทษไภยอย่างไรกัน ขอท่าน
ที่เปนผู้ตราชูชั่ง อย่าเชื่อพ้งเกกมะเหรกพูดเสกสัน เชิญ
ตัดสินตามตรงลงโทษทัณฑ์ หลานดิฉันล้มตายวายชีวา ท่าน
เจ้าเมืองเปนผู้รู้กฎหมาย ครั้งพ้งฝ่ายนายเบนโวเลียวว่า
ตัดสินความตามตรงไม่สงกา ว่าตนฆ่าชีวันเขาบรรไลย เพราะ
ผู้นั้นโอหังคิดบังอาจ จะพิฆาฏแทนให้นั้นไม่ได้ ต้องปรับโทษ

ตามการที่หาญใจ ให้ขับไล่จากนิเวศน์เขตรบุรี แม้นโรโมคืนมา
เวลาไหน ประหารให้ชีวงสงเปนผี อย่าช้าไยรีบไปเสียเดี๋ยวนี้
จากธานีให้ทันเวาบัญชา สงสานนายโรโมพุโท่เอ๋ย กระไรเลย
กรรม์แท้แน่นักหนา ต้องก้มหน้าแข็งใจครรไลลา รีบตรงมา
ยังมหาพระอาราม เข้าหาท่านสังฆราชพระบาดหลวง กรดีตรวงอึง
เอ็ดไม่เข็ดขาม ว่าพระครูดูเอาเถิดมาเกิดความ ครั้นนิ่งงามแล้ว
ขอรับต้องอับอาย บาดหลวงพังนั่งอึ้งตรึงคิด ไม่ทราบกิจว่า
อย่างไรก็ใจหาย จึงปราไสไต่ถามตามแยบคาย ว่าเอ๋ยนาย
โรโมอย่าโกรธา ไฉนมาอาวรณ์ข้อนอุระ ช่างโทษะโกรธใคร
ใหญ่นักหนา เองเล่าความตามตรงข้าสงกา ใครด่าว่าให้ช้ำ
ระกำใจ นายโรโมก้มกรายไม่หยายหยาม แล้วเล่าความจริงแจ้ง
แถลงไข ตามโทษาฆ่าพันกันบรรไลย จนต้องให้เนระเทศจาก
เขตรแดน บาดหลวงพังดังขวานผ่าอุระ ว่าชิชะน่าเบื่อเลียเหลือแสน
แล้วจนปลอยตอบความไปตามแกน เราน้ำแสนสมเพชเวทนา
พึ่งรักใคร่ได้กันเข้าใหม่ๆ มาทำให้เกิดทุกข์ไม่สุขา จะผ่อนผัน
ฉันใดไฉนนา ต้องตรึกตราตรองความตามคดี แล้วตอบว่าอนิจา
โรโมเอ๋ย กระไรเลยใจด่วนไม่ควรที่ ต้องพลัดพรากจากรัก
ภคินี คงเอกีอยู่เดียวเปลี่ยวอุรา โรโมพังบาดหลวงข้อนตรวง
ผาง แทบจะวางวายชีวาดขาดสังขา โคกีร่ำแล้วซ้ำตอบวาจา
ว่าเสียหน้าเสียชื่อฤๅขจร ต้องไล่ขับอับอายชาวประเทศ แม้น
ทราบเหตุเรื่องร้ายถึงสายสมร คงโศกใจในสุดาให้อาวรณ์

เรามัวยมณ์เลียดีกว่ากัมหน้าไป จะเอามีดกรีดคอให้คอขาด
ให้ชีวาดลงวิบัติถึงอัษไษย อยู่ไปไยอายเขาชาวเวียงไชย เรา
ตายไปแล้วคงเกิดปะเลริฐดี บาดหลวงว่าอย่าวุ่นทำฉุนจิตร
ไม่ควรคิดให้ชีวงลงเป็นผี ปะหารกายตายเปล่าไม่เข้าที ปัญญา
มีอยู่กับตัวกลัวอะไร โรโมนั่งพังสารร่ำคานหู นึกว่าครูเกเร
พูดเผลไผล้ กลับตีอกฟกช้ำระกำใจ ร่ำร้องไห้ทุกข์ถึงคนึงนาง
บาดหลวงดูรู้ว่ายังไม่พังถ้อย ดุว่าถ่อยไม่สุภาพพูดหยาบหยาม
ไม่ตรองใจใต่สวนใคร่ครวญความ ทำลวนลามคิดจะฆ่าชีวาวาย
ช่างไม่เห็นบุญบาปทำหยาบช้า สิ้นชีวาไม่เป็นสุขทนทุกข์หลาย
จะต้องตรงลงสู่อยู่อะบาย เกิดเป็นชายเลียเช่นมีเวรกรรม
นายโรโมหยุดยั้งนั่งพังสาร พระอาจารย์ท่านจะอุปถัมภ์ ชี้ช่อง
ให้ใสสว่างเป็นทางธรรม ว่าเวรกรรมติดกายเมื่อวายปราณ
แล้วจอนตอบอาจารย์ว่าท่านขา แม้นเมตตาจริงใจช่วยไขขาน
จะชี้แจงให้อย่างไรในอาการ แม้นเนิ่นนานช้าไปไภยจะมี
บาดหลวงฟังถ้อยคำที่ว่าว่า เราตรึกตราสอบสวนไว้ถ้วนถี่
ไม่ลวงหลอกบอกตามความอารี ว่าวันนี้คงสมอารมณ์คิด
ดึกสงัดจากวัดที่อาไศรย แล้วอย่าได้อาจองค์ทนงจิตร ลอยเข้า
หาโฉมตรูเคียงคู่ชิด แล้วสกิดบอกความตามคดี ชวนยุเลียด
ตามไวยเจ้าไปด้วย เป็นเพื่อนม้วยในทางกลางวิถี ถ้าแม้น
นางปลงใจรับไมตรี คืนวันนี้รีบพากันคลาไคล ไปอยู่เมือง
แมนตัวอย่ากลัวเขา พวกพ้องเรามีรู้จักพักอาไศรย ต่อเมื่อไร

ได้การนาน ๆ ไป ระแก้ไขให้เจ้ามาคืนธานี แล้วพงษ์เผ่า
พวกพ้องทั้งสองฝ่าย ที่ระคายเคืองข้องมัวหมองศรี คงรักใคร่
กันตามความอาลี เจ้าอย่ามีทุกข์ร้อนจงผ่อนใจ แม้นคิดถึง
ญาติวงษ์เผ่าพงษา จะตรึกตราบอกแจ้งแถลงไข ให้ทราบ
ความตามกิจลิขิตไป เจ้าอย่าได้โศกศัลย์พันทวี โรโมพ้ง
สังฆราชพระบาทหลวง ค่อยสร่างทรวงปรีดิ์เปรมเกษมศรี
ไม่โศกาอาดูรพูนทวี เลยพักที่ศาลาของอาจารย์

จะกล่าวถึงนงค์นุชบุตรีเศรษฐี นางทวีโรครักสมัคสมาน
พอทราบว่าพี่ชายนั้นวายปราณ เยาวมาลย์เจ้าสอื้นกลืนน้ำตา
รำพรรณว่าโรโมพุโท่เอ๋ย ไม่ควรเลยจะบังอาจพิฆาตฆ่า
ต้องขับไล่ให้ไปจากภาวา ชาวประชานายไพร่คงไยไพ บ้าน
ฉนี้สามีของข้าเจ้า จะโศกเศร้าทุกข์เข็ญเป็นไฉน อยู่ด้วยกัน
หลัด ๆ มาพลัดไป ทำอย่างไรจะแจ้งแห่งสำคัญ เมื่อขับไล่
ได้ใครเขาไปด้วย เป็นเพื่อนม้วยในป่าพนาสัณฑ์ เมียตรอม
จิตรคิดวิตกหนักอกครัน ทางฝายฝั่งแสนยากมากดำบล
เป็นเวรกรรมจำเพาะความเคราะห์ขัด ต้องวิบัติเร่ไปในไพรสณฑ์
เมียอาวรณ์ร้อนใจดังไฟลน จะต้องทนเวทนาอยู่ช้านาน
ตั้งแต่นี้ไหนจะมีชื่อลิ้งสุข คงจะทุกข์ด้วยรักสมัคสมาน จะใช้
ใครให้ไปพึ่งอาการ ถามอาจารย์ให้แจ้งแห่งคดี นางโคกีตี
ทรวงอยู่ผาง ๆ แทบวายวาชีวาตชาตเป็นผี คนในบ้านวิ่ง
มาดูไม่รู้ที ว่านางนี้ร่ำไห้ถึงไดบัลต์ จะกล่าวฝ่ายท่านนาย

โรโมหนุ่ม ให้กลัดกลุ้มในจิตรคิดกระสัน พะเวลาสุริยงลง
สายัณห์ จะผายผันรีบรัดจากวัดวา ไปแอบอยู่คอยดูพอ
พลบค่ำ เราต้องจำบืนกำแพงแฝงเข้าหา แม้นประสบพบขวัญ
กัลยา จะพูดจาวิงวอนให้อ่อนใจ แล้วเล่าความตามที่ได้
มีเหตุ ต้องจากเชตวบุรีที่อาไศรย ให้โฉมงามทราบความแต่
จริงใจ แล้วจะได้เชยชิดเมื่อนิทรา แล้วกราบลาสังฆราชพระ
บาดหลวง ว่าร้อนทรวงอยู่ด้วยรักเป็นนักหนา กระผมต้อง
จำใจครรไลลา ไปคอยหานุชน้องที่หมายใจ บาดหลวงว่า
เวลาก็จวนแล้ว จะคลาดแคล้วเชยชิดพิไสมย ระวังไภยใน
กลางทางครรไล อย่าให้ใครพบพานนะหลานยา โรโมซ้ำคำ
นับรับคำสอน แล้วรีบจรจากกุฏิที่สุขา พระสุริโยโพล้เพล้
ได้เวลา พอเห็นหน้ากันไม่รู้ว่าผู้ใด ชักผ้าคลุมคีร์ษะเดินถนน
พบผู้คนที่รู้จักเคยรักใคร่ ไม่หักหายพูดจาก้มหน้าไป ถึงบ้าน
ใหญ่เศรษฐีที่สำราญ เข้าแฝงตนกลัวคนจะพบปะ มุ่งหมาย
จะบืนตรงลงในบ้าน แลเห็นคนมาไปใจรำคาน รีบถนลาน
วิ่งตรงเข้าดงคา พอเวลาทุ่มเศษสังเกตไว้ เห็นบ่าวไพร่
เศรษฐีที่เลหา พากันเข้าห้องบีดจะนิทรา ไม่เห็นหน้าว่าผู้ใด
ที่ไหนมี นายโรโมเดินโซซอกจากวก เสยอ้อมวกเข้าย่าน
บ้านเศรษฐี บืนกำแพงแฝงพฤกษาไม่ช้าที โดดลงที่สวน
ขวัญกัลยา ขึ้นน่าต่างเห็นนางยุเลียดน้อย น้องเสร้าสร้อยโศก
ศัลย์รำพรรณ์หา เข้านั่งเดียงเคียงนางสำอางตา แล้วจอนว่า

นุช นางอย่าหมางใจ พี่คิดถึงสายสวาดแทบขาดจิตร ปาน
ชีวิตจะวิบัติถึงตัษไษย อนงค์น้องแม่อย่าหมองฤๅไทยใน พิก็
ได้มาพบประสบภักตร์ ผ่ายยุเลียดนารีศรีสมร นางทุรชร้อน
เหลือวิตกเพียงอกหัก พอผันแปรแลประสบพบผัวรัก ที่โศก
นักเลยเบาบรรเทาลง นางโฉมยงสงไสยจึงไล่ถาม อยากฟัง
ความจริงจังดังประสงค์ เรื่องไดบัลต์พี่ชายวายชีวง ขอท่าน
จงชี้แจงให้แจ้งการ โวโมว่าอนิจาแม่ยอดรัก มาถามซัก
พูดจาน่าสงสาร ใช่จะแกล้งฆ่าฟันประจันบาน มาเกิดการที่
จะทำเพราะจำเป็น เมื่อเดิมทีพี่ลาพระบาทหลวง เร่าร้อน
ทรวงไม่มีสุขด้วยทุรชเข็ญ มุ่งมาดมาจะหาแม่เนื้อเย็น แลไป
เห็นเมอดุเตียวเดิรเที่ยวมา นายไดบัลต์กั้นกางขวางวิถี อันตัว
พี่นี้ไม่คิดวิตถา เข้าห้ามปรามโดยความกรุณา แล้วพูดจาง้อ
งอนให้อ่อนใจ นายไดบัลต์หันหน้ามาค่าพี่ แล้วพาทีเติมต่อ
เป่นข้อใหญ่ พี่ก็ไม่ถือโกรธเอาโทษไภย เข้าปรากไสพูดจาไม่
ราคี ถลันชักมีดใหญ่กรากออกจากผ้า กระโดดก้าหุนหันเข้า
พันพี ฉันชักขวานราญรออกต่อตี ต้องอินทรีย์ไดบัลต์ชีวันวาย
ประเดี๋ยวนี้ตัวพี่ก็ต้องโทษ เข้าเมืองโกรธวางบทตามกฎหมาย
ต้องขับจากภาราเอกากาย เหมือนแหนงหน่ายจากรักเสียพักนี้
หมายจะมาลาเจ้าลำเภาภักตร์ แม่ยอดรักทรายเรื่องอย่าเคืองพี่
แล้วกางกรข้อนกรยอดนารี ว่าครั้งนี้เป่นกรรมต้องจำจร
ยุเลียดฟังนั่งโศกสลดใจ แล้วทรามไวยดีทรวง

ดวงสมร ว่าครั้งนี้สุดที่จะอาวรณ์ น้องทุกข์ร้อนเหลือล้นพ้น
ประมาณ เหมือนพี่แกล้งแหนงน้องให้หมองศรี ต้องทวีโรค
รักสมักสมาน อยู่ไปไยให้ตนทนรำคาน จะวายปราณตาม
กรรมที่ทำมา โรโมปลอบว่าพี่ขอยใจสมร เชิญงามงอนคลาย
ทุกข์ให้สุขา พี่จำใจต้องไปตามอาญา ขัตย์ญชาโทษทัณฑ์
ถึงบรรไลย น้องอยู่ก่อนเถิดสมรแม่อย่าหมาง ขอลาร้างห่าง
ชิดพิไสมย ไม่ช้านักจักกลับมาเร็วไว ขอฝากใจไว้กับเจ้า
เยาวมาลย์ นางพ้องคำยิงร่ำพิไรรัก ลงซบภัตร์โคตาน่า
สงสาน โรโมกอดอุ้มยอดเยาวมาลย์ ขึ้นสถานนิทราในราตรี
ทั้งสองราอาวรณ์นอนไม่หลับ จนเดือนลับพุ่มไม้ชายวิถี นาย
โรโมว่าโอ้กรรมเรามี มาวันนี้หมายจะพายอดยาใจ เราลืม
ไปไม่ทันได้ชวนน้อง มัวปรองดองเชยชิดพิไสมย จวนสว่าง
สางแสงอะโนไทย ต้องควรไลลาเจ้าเยาวมาลย์ เข้ากุมกร
ซ้อนกอดแม่ยอดรัก จุมพิตภัตร์เชยชมสมสมาน กล่าวสุนทร์
วอนลายุพาพาล ในทรวงปานไฟรุมสุมอัคคี ว่ายอดสร้อย
แม่อย่าน้อยใจสมร พี่จำจรไกลสุดามารศรี ขอลาจากฝาก
รักภคินี อยู่จงดีเถิดนะน้องอย่าหมองใจ ยุเลียดนั่งพังสาร
ปานจะเคลิ้ง เจ้าร้อยชั้งพูนทะเวศน้ำเนตรไหล ครั้นจะขัดทัด
ทานให้นานไป กลัวโทษภัยจะมีมาบีฑา แล้วทรามไวย
แขงใจตอบผัวรัก ว่าห่วงนักพี่จะไปไกลเคหา แสนลำบาก
ยากใจทางไปมา จะเอกาเปล่าใจไม่สบาย สักกี่ปีพี่จะกลับ

มา เห็น หน้า น้อง แล หา เช้า เย็น ไม่ เห็น หาย จะ ซุบ ผอม ตรอม ใจ ที่ ใน กาย คง วาง วาย เสีย เพราะ โศก ด้วย โรค รัก โรโม พ้ง ดัง ครง เสียย อุระ ว่า พี่ จะ บอก ไข ให้ ประ จักษ์ อัน ตัว พี่ นี้ จะ มา ไม่ ช้า นัก คง พบ ภักตร์ กัน ดอก น้อง อย่า หมอง นวล พี่ อยู่ เมือง แมน ตัว อย่า มัว หมอง นุช น้อง แม่ คุณ อย่า หุน หวน จะ ส่ง ข่าว ดอก เข้า อย่า วัน วาน อย่า คร่ำ ครวญ โศก ศัลย์ พัน หวี ครั้น เสร็จ สั่ง กัลยา สุดา สมร พระ ทิณกร วาน แจ้ง ส่อง แสง สี ต้อง จำ ลา ช้า ไม่ ได้ ไภย จะ มี พระ สุริย์ วาน จะ สาง กระ จ่าง ตา สง สาน ชาย ตัว นาย โรโม หนุ่ม ให้ ร้อน รุ่ม ด้วย รัก เปน นัก หนา ต้อง แขง จิตร จำ คิด ครวญ ไล ลา จาก เคหา รีบ ออก นอก บุรี นาง ยุเลียด โฉม เฉลา โศก เสร้า นัก เมื่อ ผัว รัก จาก สุดา มาง ศรี นาง เสีย ใจ ให้ อาไลย ถึง สามี ดัง ชีวี จาก ร่าง ลง วาง วาย ครั้น อยู่ มา ไม่ ช้า ได้ เดือน ครึ่ง มี ชาย หนึ่ง รูป ร่าง สา อาง ฉาย เขา ชื่อ วงษ์ พงษ์ เศรษฐี ที่ แยบ คาย ชื่อ ว่า นาย เดนต์ ปารีส น้า จิตร ดี คิด ชอบ ใจ ใน นาง ยุเลียด สมร มา วิง วอน แก ปู เลต เฒ่า เศรษฐี เข้า พูด จา งอน ง้อ ขอ บุตรี ตาม มั้ง มี เงิน ทอง ของ สฤง คาร แก ปู เลต ยก ให้ ดัง ใจ คิด เดนต์ ปารีส สม รัก สมัค สมาน กำ หนด นัด จัด แจง จะ แต่ง งาน กลับ ไป บ้าน เตรียม ของ เงิน ทอง พลัน ฝ่าย ว่า ท่าน มหา เฒ่า เศรษฐี แจ้ง คดี ปรีด์ เปรม เกษม สันต์ เรียก ยุเลียด ธิดา ออก มา พลัน บอก สำ คัญ ให้ ลูก สาว ทราย ข่าว คราว นาง ฟัง คำ ช้ำ แค้น แสน อด สู แต่ นิ่ง อยู่ ตาม ชื่อ ไม่ ขอ ฉาว นึก ว่า พ่อ ก็ ไม่ รู้ ใน เรื่อง ราว ไม่ ว่า

กล่าว ยกให้ เขา ง่าย ดาย แล้ว นาง คิด ตัด รอน พูด ผ่อน ผัน ว่า ตัว
ฉัน ยัง ไม่ มาด สวาด หมาย เพราะ อา วรณ์ ร้อน ใจ ไม่ สบาย ด้วย
พี ชาย มร ณัง ลง ครั้ง นี้ ยัง โศก เสร้า เร่า ร้อน นอน ไม่ หลับ จน เดือน
ดับ รุ่ง สว่าง กระ จ่าง ตา ซึ่ง จะ แต่ง ลูก ให้ ได้ สา มี เหมือน พ่อ นี้
ไม่ สม เพช เวท นา ผ้าย ข้าง ท่าน แก ปุ เลด ผู้ เศร ษ ฐี พ้ง บุตรี วิง
วอน สุนทร ว่า ไม่ รับ ตาม ความ มั้น จำ นัญ จา แล้ว ตรึก ตรา
ตอบ ความ ตาม คดี ว่า ดู ก่อน ยอด สุดา ยุพา ภักตร์ พ่อ นี้ รัก แก้ว
ตา มาง ศรี จะ ปลูก ผ้ง ร้อย ชั้ง ให้ มั้ง มี ให้ เปน ที่ ผา สุก ไม่ ทุกข์
ร้อน ตัว บิดา ก็ ชรา ลง มาก หลาย โรค ใน กาย ใหญ่ ยิ่ง กว่า
สิ่ง ขร เหมือน เข้า ย่ำ สุริยา ลง รอน ๆ คง ม้วย มรณ์ แน่ นัก
ประจักษ์ ใจ จึ่ง ได้ คิด ปลูก ผ้ง เปน ผั้ง ฝา ในทัน ตา แม่ พ่อ ขอ อา ไศรย
แม้น สิ้น บุญ สุญ ชีพ ชี วา ไลย ไม่ ห่วง ไย ถึง เจ้า เยาว มาลย์ ยุเลียด
พ้ง แทบ จะ คลั่ง ไป เปน บ้า ไม่ พูด จา ออก ให้ แจ้ง แสด ง สาร ลุก
เข้า ห้อง ร้อง ไห้ แทบ วาย ปราณ อุระ ปาน จะ แยก แตก ทำ ลาย
จน พลบ ค่ำ ย่ำ แสง สนธยา นาง ทเวศ อยู่ ใน ใจ มิ ใคร่ หาย ทุกข์
ถึง ตน หม่น หมอง เปน สอง ชาย ครั้ง นี้ ตาย ดี กว่า อยู่ เปน ผู้ คน
จำ จะ ไป ไต่ ถาม สังฆ ราช บอก ให้ บาด หลวง แจ้ง ทุก แห่ง หน ให้
ท่าน ครู ดู เหตุ สั้ง เกต ยล จะ คิด กล แก้ ไข นั้น ใด ดี นาง นิทรา
อาวรณ์ นอน ไม่ หลับ จน ดาว เดือน เลื่อน ลับ ยอด พฤกษ์ เสียง ดุ เหว่า
เร้า เร่ง พระ สุริย์ นาง เทวี จัด แจง ตก แต่ง กาย จาก เคหา สุริยา
ก็ สว่าง นุช นาง เร็ว พลัน รีบ ผัน ผาย เผ้า เดิร ควญ หวล ไห้

ไม่สบาย แต่พอสายแลดกล้าถึงอาราม เข้าหาท่านบาดหลวง
ด้วยทรวงร้อน พงางอนนั่งชิดไม่คิดขาม ให้กลุ้มจิตรดังทิษ
อัคคีลาม จะแจ้งความสำคัญก็ตันใจ บาดหลวงเห็นเป็นที่
ผิดปลาด ว่านางนาฏโศกนักด้วยรักใคร่ แล้วปราไสไต่ถาม
ความในใจ เจ้าไปไหนจึงได้มาเวลานี้ ช่างทุกข์โศกโรครัก
เป็นนักหนา ดูหน้าตาเคยผ่องก็หมองสี เป็นอย่างไรไขความ
ตามคดี หรือโรคีทุกข์ใภยสิ่งใดพาน เจ้าร้อยชั่งได้พึ่ง
อาจารย์ถาม นางเล่าความจริงแจ้งแสดงสาร ตั้งแต่ต้นจน
มาหาพระอาจารย์ ให้ทรายการตามเรื่องที่เคืองใจ ดีฉันไม่
รู้รักดอกพักนี้ ขอเป็นที่ผันแปรช่วยแก้ไข แม้นไม่ช่วยลา
ม้วยชีวาไลย ไม่ขอให้ใครต้องเป็นสองชาย บาดหลวงพึ่งคัง
ศรเสียบอุระ ว่าชิชะนี่อย่างไรน่าใจหาย ทำลำบากยากยับ
ให้อับอาย จะอุบายอย่างไรไฉนดี บาดหลวงคิดด้วยกิจจะ
ลวงหลอก แล้วจึงบอกกับสุดามารศรี อย่าทุกข์ใจในกระมล
กลเรามี แม้นเจ้านี้ทำได้ไม่เป็นไร จงหาญกายทำลายชั่ง
สติ ด้วยลัทธิทางยาภาษาไสย แม้นวันไหนได้โฉลกมีโชคไชย
เขาจะให้แต่งงานการวิวาห์ จงเข้าห้องนิทราดื่มยาพิษ เหมือน
ชีวิตลงพินาศขาดสังขา แกปุเลตเศรษฐีผู้บิดา คงหมายว่า
ชีวันเจ้าบรรไลย เขาคงเห่กัลยาเข้ามาผั้ง ไว้ที่หลังวัดวา
เราอาไศรย แม้นลืมฤทธิ์ยาพิษที่รุมใจ คงจะได้คืนดังแต่หลังมา
จะแก้ไขบอกให้สามีแจ้ง ไม่กลั้นแกล้งลวงเล่ห์เสนหา เขา

ทราบความตามตรงคงจะมา รับแก้วตาพาไปไกลบุรี แม้นคิดถึงพ่อแม่ที่แก่เฒ่า จะขอกเล่าแจ้งการในสารศรี ต่อเมื่อไรได้ช่องที่คล่องดี จะพาทีขอโทษให้โปรดปราน คงจะได้กลับมาภารานี้ ให้เป็นที่สมศักดิ์สมัคสมาน สองเผ่าพงษ์วงษ์เศรษฐีปรีชาชาญ คงเป็นกามอารีไมตรีกัน นางยุเลียดครั้นฟังดังได้แก้ว ว่ากรรมแล้วนะเจ้าขาต้องอาสัญ ช่วยฉันไว้อย่าให้ตายวายชีวัน ได้พบกันพูดจากับสามี พระบาทหลวงตอบว่าถ้ากระนั้น ที่โศกศัลย์เสร้าหมองจงผ่องศรี กลับไปบ้านแล้วอย่าหาญด้วยวาที จงอารีผ่อนตามความจำนัญ แล้วหยิบขวดยาพิษที่ปิดไว้ มาส่งให้นางยุเลียดไม่เดียดฉัน นางรับยากราบลาบาทหลวงพลัน ออกผายผันรีบด่วนจวนเวลา พบกับนายเดนปารีสต์ที่คิดหมาย นางทำอายหวนเหเสนหา พอให้ชายตายใจแล้วไคลคลา รีบกลับมายังสถานสำราญใจ บอกกับท่านบิดาว่าข้าเจ้า ความโศกเสร้ามัวหมองค่อยผ่องใส จะขัดแจงแต่งงานสถานใด ตามแต่ใจเถิดไม่ขัดอัธยา สองเศรษฐีพ้องบุตรสุดสงสาน หายเดือดดานโมโหที่โทษา กำหนดนัดจัดงานการวิวาห์ สั่งบ่าวข้าเตรียมเสร็จสำเร็จพลัน

จะกล่าวผ่ายท่านนายเดนปารีสต์ หมายจะชิดเชยชมภิรมย์ขวัญ ถึงกำหนดนัดหมายแต่งกายพลัน ชนทั้งนั้นพร้อมหน้าบรรดามี เรียกบ่าวไพร่หลายคนช่วยขนของ ทั้งเงินทองแพรดวงผ้าม่วงสี ออกจากบ้านแห่กันมาทันที เสียงอึง

มีขานโห่เปนโกลา ครั้นถึงบ้านแกปุเลตท่านเศรษฐี จรลีขึ้น
นั่งยังเคหา สองเศรษฐีผู้ที่เฒ่าชรา ก็ออกมาต้อนรับ
คำนับกัน นางยุเลียดหวั่นใจอยู่ในห้อง คิดว่าต้องตามเวลา
ถึงอาลัญ บิดห้องในนางใส่สลักพลัน แล้วรำพรรณพูดจา
ถึงสามี อนิจานายโรโมพุโท่เอ๋ย กระไรเลยทิ้งน้องให้หมอง
ศรี ขอลาร้างห่างกันเสียวันนี้ วายชีวีตามกรรมที่ทำมา
น่าแค้นจิตรบิดานิจาเอ๋ย กระไรเลยไม่อายคิดขายหน้า แกล้ง
ให้ลูกมีผัวทำชั่วช้า ชาวประชาคงจะลือชื่อขจร จะอยู่ไป
อายเขาไม่เข้าเรื่อง ล้วนแต่เครื่องทุกข์ยิ่งกว่าสิ่งขร ยิ่ง
รำให้ใจสุดายิ่งอาวรณ์ เพียงไฟฟอนเข้ารุมสุมอุรา แล้ว
ร้อยชั่งตั้งสัตย์อัฏฐิฐาน เดชะกาลชีวังถึงสังขา ให้เหมือน
บาดหลวงท่านจำนัญจา ผัวเรามาแล้วคงรอดไม่วอดวาย แล้ว
ทรามไวยแขรใจดื่มยาพิษ วิปริตเกิดเปนทุกเส้นสาย ให้
เลลื้มจิตรเหมือนชีวิตจากร่างกาย จนโฉมฉายแน่นิ่งไม่ดิ้งดัว
ขณะนั้นท่านนายเศรษฐีใหญ่ เรียกทรามไวยจะให้มาไหว้ผัว
ร้องเรียกเจ้าเท่าไรไม่ไหวตัว เศรษฐีผัวบ่นว่าน่ารำคาน กำ
สังโกรธโดยผลักประตูเปิด ว่ามาเฉิดบิดาไม่ว่าขาน เห็นงาม
สรรพหลับตาอยู่ช้านาน วิ่งลนลานเข้าไปมองแล้วต้องกาย
เห็นสลบตบอกหมายว่าม้วย ร้องช่วยด้วยเร็วเฉิดเกิดฉิบหาย
ตะโกนก้องร้องฉาวลูกสาวตาย ออกวุ่นวายกันทั้งตึกเสียงครึก
คัก ผ้ายญาติพงษ์วงษ์วารท่านเศรษฐี บ้างโคกีแสนวิตก

ตบ อก อัก ข้าง บิดา อาไลย ร้องไห้ รัก ระเยื้อง ยักแก้ไข ฉันใด ดี
เดน ปารีสต์ ทราย กิจ แทบ สลบ มา ดุ ค พ กัลยา มาร ศรี เห็น ไม่
ฟั้น คืน อา รมณ์ สม ประ ดี เลย โค กี ค่อน อุระ เพียง จะ พัง รำ
พรรณ์ ว่า อนิจา ยุ เลียด เอ๋ย กระไร เลย งาม ชื่น ไม่ คืน หลัง เปน
เคราะห์ กรรม จำ เปน เห็น จริง จัง พิ นี้ ยัง ไม่ ได้ ต้อง ประ คอง กาย
พระ เปน เจ้า อยู่ ดาว ดึง สา ไม่ ให้ ข้า มุ่ง มาด สวาด หมาย อยู่
ไป ไย ให้ รับ ความ อับ อาย จำ ต้อง ตาย ตาม ขวัญ กัลยา ฉุน
อุรา คว้า มีด จะ กรีด คอ เศรษ ฐี พ่อ ห้าม ปราม บอก ความ ว่า เกิด
เปน คน ไม่ พ้น วาย ชี วา บุญ ทำ มา ไม่ ได้ อยู่ เคย คู่ กัน เจ้า หยุด
หย่อน ผ่อน ใจ ลง ไว้ ก่อน อย่า เดือด ร้อน เรื่อง รัก นัก กระ ลัน หญิง
เมือง นี้ มี ดื่น หลาย หมื่น พัน อย่า หุน หัน เข่น ฆ่า ชี วา วาย นึก
ว่า เขา กับ เรา ไม่ ควร คู่ ที่ จะ อยู่ สม มาด สวาด หมาย จึง บัน
ดาน เกิด การ อัน ตราย ชี วิต วาย จาก กัน เสีย ทัน ตา เดน ปารีสต์
จิตร ใจ ให้ ไหล หลง ยัง งวย งง ด้วย รัก อยู่ นัก หนา ใคร ห้าม
ปราม ก็ ไม่ ฟัง นั่ง โศ กา หมาย จะ ฆ่า ตน ตาม เจ้า งาม ไป ข้าง
ท่าน นาย แก ปุ เลต ผู้ เศรษ ฐี นั่ง โค กี เสร้า หมอง ไม่ ผ่อง ใส ว่า
โอ้ โอ๋ อนิจา ยอด ยา ใจ มา บรรไลย ทิ้ง บิดา ให้ อา ดูร ทุก วัน
พ่อ หมาย ว่า จะ อา ไคร ย เมื่อ บรรไลย สิ้น ชาติ ลง ขาด สูญ จึง ปลุก
ผัง ตั้ง จิตร คิด นุ กูล ให้ เพิ่ม พูน สฤง คาร สำ ราญ ใจ ท่าน มารดา

ว่าแม่ยุเลียดเอ๋ย นี่กรรมเคยก่อสร้างแต่ปางไหน อยู่ดีๆ ชีวีมาบรรไลย แม่มิได้รักษาพยาบาล สองเศรษฐีตีอกชกอุระ เพียงบิ้มจะตัษไษยในสถาน อีกบ่าวไพร่คนใช้เยาวมาลย์หมดทั้งบ้านร้องไห้ผ่ายน้ำตา ครั้นสองข้างค่อยสร่างความโศกศัลย์ เศรษฐีนั้นสั่งไพร่ทั้งซ้ายขวา ให้จัดแจงแต่งการศพภิดา ไปบำช้าผั้งไว้กับไตบัลต์ พวกบ่าวไพร่จัดแจงแต่งหีบศพ ประดับครบงามยิ่งทุกสิ่งสรรพ์ เสร็จแล้วรีบยกมาไม่ช้าพลัน เศรษฐีนั้นชิดต้องประคองนาง ใส่หีบมิดแล้วปิดผนึกไว้ พร้อมบ่าวไพร่ผู้คนออกล้นหลาม บ้างยกหีบบ้างรีบออกเดิรตาม ช่วยแห่หามร้อยช้างไปผั้งพลัน

จะกล่าวผ้ายท่านนายโรโมผัว อยู่แมนตัวร้อนโรคเผ้าโศกศัลย์ พอบาดหลวงใช้ให้คนไปพลัน บอกสำคัญจะแจ้งแห่งคะดี ความทุกข์ร้อนเลยผ่อนบันเทาหาย รีบแต่งกายเร็วพลันขมันขมี ว่าได้ชมสมหวังแล้วครั้งนี้ บาดหลวงมีพระคุณกรุณา ท่านรู้จักยักย้ายอุบายแก้ ดีแท้ๆ สมมาดปรารถนาแม้นไปรับงามสรรพเจ้ากลับมา คงจะผาสุกใจที่ในกาย พอคิดแล้วจากบ้านสถานที่ แฝงวิถีมาเดียวเปลี่ยวใจหาย จนพลบค่ำน้ำค้างลงพร่างพราย แสงเดือนฉายส่องสว่างหนทาง มา ถึงวัดวาบ้ารังที่ผั้งศพ เหม็นตระหลบกลิ่นซากมากนัก

หนา นายโรโมแข็งใจครรไลลา เข้าค้นควาหาเจ้าเยาวมาลย์
ขณะนั้นข้างท่านเดนปารีสต์ กำลังคิดหมายรักสมัครสมาน มา
อาวรณ์นอนเฝ้าเยาวมาลย์ ที่สถานย่าซ้าเอกากาย เมื่อโรโมวิง
โร่เข้าขุดศพ แลมาพบว่าบัศาจเหมือนมาดหมาย เดนปารีสต์
เข้าชิดเอาอิฐทราย เข้าโปรยปรายด่าว่าเสียสาใจ ครั้นเห็น
หน้ารู้ว่าโรโมผัว โกรธจนตัวเท้าสั่นอยู่วันไหว ตวาดว่าฮะ
เฮ้ยเหวยอย่างไร ใครเขาให้เจ้าเข้ามาในธานี ท่านเจ้าเมือง
ขับไล่ไปให้พ้น ยังกังวลสิ่งใดไม่ไพล่หนี แม้นรักตัวกลัวตาย
วายชีวี อย่าขู่จี้รีบไปเสียไกลตา โรโมพังดังคาเสียบอุระ
ร้องชิชะว่ากะไรนั่นใครหวา มาดึงดื้อถือตัวมัวพูดจา ประ
เดี๋ยวฆ่าชีวงเปนผงคลี เดนปารีสต์ชักมีดน่าแสยง กระโดด
แทงสวนควันไม่หันหนี โรโมเคืองเรื่องอะไรก็ไม่มี เลยหมุน
จู่รุกรอเข้าต่อรบ เดนปารีสต์อ่อนเพลียลงเสียท่า โรโมควา
มีดแย้งแทงเปนศพ โลหิตไหลจากกายตายบัดซบ ใครมา
พบน่าสมเพชเวทนา



กฎให้ไว้แก่พระสุรัคดีซ้ายขวาในนอก ให้กฎหมายแก่เจ้าพระยาแลพระยาพระหลวงเมือง เจ้าราชนิกุลขุนหมื่นพันทนายผ้ายทหารพลเรือนชาวที่มะหาดเล็กขอเฝ้า ข้าเจ้าต่างกรมหากรมมิได้ กรมผ้ายหน้าผ้ายใน แลข้าหลวงกรมพระราชวังบวรสถารมงคล ผู้รักษาเมืองผู้รั้งกรมการณะหัวเมืองเอกโทตรีจัตวาปากใต้ผ้ายเหนือ อาณาประชาราษฎรจงทั่วด้วย พระบาทสมเด็จบรมธรรมมิกราชานราธิยดี ครีวิสุทธิคุณวิบุลยปรีชารามาธิราช บรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงจัตุรงคพิธะสังคะหะวัตถุ แลทศพิธราชธรรม์อันมหาประเสริฐ เสด็จออกณะพระที่นั้งดุสิตมหาปราสาท พร้อมด้วยอรรคมหาเสนาพฤฒามาตย์ราชกระวีมนตรีมุข ประโรหิตาโหราจารย์ เฝ้าทูลละอองธุลีพระยาทโดยอันดับ จึ่งพระยาราชสงครามกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า อ้ายคุ้มช่างทหารในนอกว่าไปแทงปลาไหลปลายสวน เห็นครัวชายหญิงมาตั้งอยู่ณะปลายบางเขนประมาณสองพัน กับช้างประมาณเก้าช้างสิบช้าง จึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้อ้ายคุ้มนำข้าหลวงออก

ไปชัณสูตรดูหาพบร่องรอยผู้คนแลช้างไม่ อ้ายคุ้มเอาความไม่จริงมาบอกให้กราบทูลพระกรุณา ฝ่ายพระราชอาญาผิดแต่หากทรงพระราชเมตตาพระราชทานชีวิตอ้ายคุ้มไว้ จึงให้ไล่เลียงไต่ถาม อ้ายคุ้มกลับความว่าหาได้เห็นแก่จักขุไม่ ได้ตำราเป็นพุทธทำนายไว้ฉบับหนึ่งว่า คนทั้งหลายล้มตายทั้งนี้ เพราะผู้มีบุญจะมา ต้องกับตำราท่านกล่าวไว้ จึงสืบเสาะค้นหาตำราทั้งวัดทั้งบ้านต่อไป ได้ตำราทำนายหลายอย่าง ใจความว่าพระพุทธเจ้าเสด็จไปนั่งฉันสมอที่ตอตะเคียน เห็นตะกวดนกยางกับวานรกับโสนต้นหนึ่ง จึงทำนายไว้ต่างๆ แลอ้ายคุ้มเชื่อถือตำราทำนายเที่ยวพูดจาบอกเล่าต่อกันไป จนทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท จึงทรงพระดำริว่า พระบวรพุทธศาสนาแห่งองค์สมเด็จพระสัพญญูสัมมาสัมพุทธเจ้า ยังรุ่งเรืองถาวรวัฒนาการ กับทั้งพระไตรปิฎก อรรถกถาบาฬีอันเป็นพุทธวจนะแห่งพระองค์ก็ยังคงประดิษฐานปรากฏอยู่ ถ้าตำราทำนายดังนี้มีจริง ก็จะมีในพระบาฬี พระพุทธองค์จะทรงตรัสพระสัทธรรมเทศนาไว้ นี่ก็หามีในพระบาฬีแลอรรถกถาคัมภีร์ใดไม่ เป็นวิไสยชาติพาลสันดานโกหก อวดรู้กล่าวฟั่นลวงหลอกหลอนเขียนต่อๆ กันมา ผู้ที่หลงเชื่อถือตำราพากันตายเสียด้วยพระราชอาญาเป็นอันมาก ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้แจกพระราชกำหนดกฎหมายห้ามปรามไป

แต่ควรมิให้เชื่อถือตำราก็หาพ้งไม่ ควรนั้นจะละไว้ไปภายหน้า ผู้เปนมันทบัญญาโฉดเขลาสำคัญว่าจริง ก็จะเชื่อถือชักชวนพูดจาพากัน กำเริบมักใหญ่ใฝ่สูง จะทนงองอาจกล่าวอวดอ้างเข้าในระหว่างอุกฤษฐ์โทษ ถึงสิ้นชีวิตด้วยพระราชอาญาอาณาจักร์อีกเล่าหาประโยชน์มิได้ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณาเมตตาแก่สัตว์โลกยิ่งนัก จึงมีพระราชโองการมารพระบันฑุรสุรสิงหนาท ดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่า โรคันตระมหาไภยมาบังเกิดแก่สรรพสัตว์ ให้ถึงกาลวิบัติบ้วยไข้ล้มตายฉนี้ ใช่จะมีแต่กรุงเทพพระมหานครศรีอยุทธยาครั้งเดียวหามิได้ ไภยอันนี้ถึงเมื่อครั้งสมเด็จพระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ ก็บังเกิดมีแก่ชาวเมืองเวรัญชาครั้งหนึ่ง เมืองไพสาลีครั้งหนึ่ง แลครั้งนี้เล่าก็บังเกิดมีมาแต่เมืองมหะมุบันดัด เมืองมังกลานาๆประเทศเปนมูลเหตุต่อเข้ามาให้สัตว์บ้วยไข้ถึงความพินาศฉิบหาย ผู้ใดรอดจากความตายครั้งนี้ ก็เปนบุญราศีกองกุศลอันใหญ่พ้นมรณะไภยครั้งหนึ่งแล้ว อย่าประมาทจงอุตสาห์รักษาศีลบำเพ็ญทานสะสมการกุศลที่จะยกตนออกจากสงสารทุกข์ ตั้งใจเอาสุคติภูมิในปรโลกเบื้องหน้า ถ้ายริกรรมภาวนาเอาบุญแลกันไภย ก็ให้เอาคุณพระรัตนไตรยแลพระปริตธรรมเปนที่พึ่งดีกว่า อย่าหลงเชื่อถือคาถาตำราโกหกทำนาย จะพากันฉิบหายถึงชีวิตพินาศด้วยพระราชอาญาอาวุธนั้นหาควรไม่ ให้ร้อยแขวงกรมการนาย

บ้านนายอำเภอในกรุงนอกกรุง ประกาศบ้าวร้องฆราวาสให้รู้ทั่วทั้งหัว ผู้ใดได้ตำรานี้ไว้ในกรุงให้เอามาส่งยังลูกขุนศาลา ถ้าหัวเมืองให้เอามาส่งแก่เจ้าเมืองกรมการ ให้เจ้าเมืองกรมการบอกส่งเข้ามายังลูกขุนศาลาจงสิ้นเชิง ห้ามอย่าให้พระสงฆ์สามเณรแลฆราวาสผู้ใด บัดยังอำพรางไว้เปนอันขาดทีเดียว ถ้าผู้ใดมิฟังยังเชื่อถือตำรา เอามาพูดจาหลอกเขียนบัดยังไว้ จับได้พิจารณาเปนสัตย์จะให้ลงโทษดุจขบถ

กฎให้ไว้ ณวันศุกร เดือนเก้าขึ้นสองค่ำปีมะโรงโทศก

เมืองนคร

กฎประญัติห้ามปรามมิให้เชื่อถือตำราโกหก แลให้ลบตำราโกหกด้วย ได้แล้วให้เอามาส่ง เจ้าเมืองกรมการให้บอกส่งเข้าไปยังลูกขุนณะศาลา ณะกรุง

ตรารูปคน ถือสมุดประจำครั้ง } ตราพระคชสีห์น้อยประจำผนึก

วัน ๕ ฯ ๑๑ ค่ำปีมะโรงโทศก นายศรีศุกถือมา ครั้งนก

ตากาหลีเจะราหมัดเจะษาแหล ตราพระคชสีห์ ๒ กฎนี้ ฉบับ ๑ } ๓ ฉบับ

สารตรา ท่าน เจ้า พระ ยา อรรคมหา เสนา ธิบดี อภัย พิริยบรา ถรมพาหุ สมุห พระ กลาโหม ให้ มา แก่ หลวง พรหม เสนา ว่า ที่ ปลัด หลวง เทพ เสนา ว่า ที่ จ่า แล กรม การ ทั้ง หลาย ด้วย พระ ยานคร เข้าไป เฝ้า ทูลละออง ธุลี พระ บาท แจ้ง ราช การ ณะ กรุง เทพ พระ มหา นคร กราบ ทูล พระ กรุณา ว่า อาณา ประชา ราษฎร ชาว เมือง นคร ชาว เมือง พัท ลุง ชาว เมือง สงขลา ครั้น ถึง แก่ กรรม แล้ว ที่ ยัง มิได้เผา ก็ หา เอา ศพ ไว้ สวด เรียน ตาม อย่าง ณะ กรุง เทพ พระ มหา นคร ไม่ เอา ศพ ใส่ โลง ห่อ เผือก เอา ไป ค้าง ไว้ ที่ ต้น ไม้ ก็ มี บ้าง ไป ทำ ร่ม โรง ทอด ทิ้ง ไว้ ใน วัด วา อา ราม ก็ มี บ้าง ถึง บี เศษ สอง บี เศษ จึง เผา อาณา ประ ชา ราษฎร เคย กระ ทำ ต่อ ตาม กัน มา ฉนี้ ช้า นาน จึง ทรง พระ กรุณา ตรัส เหนือ เกล้า เหนือ กระ หม่อม สั่ง ว่า ซึ่ง อาณา ประ ชา ราษฎร ชาว เมือง นคร ชาว เมือง พัทลุง ชาว เมือง สง ขลา เอา ศพ คณา ญาติ ไป ไว้ ณะ วัด วา อา ราม แล เอา ไป ไว้ บน ต้น ไม้ ใน ป่า น่า บ้าน หลัง บ้าน โดย คิด ว่า บัด นี้ ยัง ขัด สน อยู่ ถ้า สบ ไป เมื่อ น่า ค่อย ทำ มา หา ได้ จึง จะ กระ ทำ การ ศพ เหล่า คณา ญาติ ให้ งาม ให้ ดี โดย สม ควร กับ รัก ใคร่ ผู้ ตาย ไป นั้น โดย คิด ดัง นี้ ก็ ชอบ อยู่ แต่ มี ใน พระ บาฬี ว่า ธรรมดา ผู้ ตาย ไป สู่ ปรโลก แล้ว ก็ ย่อม สิ้น อาไลย ใน ญาติ อัน อยู่ หลัง มาตร ว่า ญาติ ซึ่ง มี ชีวิต อยู่ จะ รัก ใคร่ ผู้ ตาย ประการ ใดๆ แล จะ แต่ง การ ศพ ให้ งาม ด้วย สิ่ง ทั้ง ปวง

ก็ดี ผู้ตายไปแล้วจะได้ยินดีในการซึ่งกระทำศพให้งามดีนั้นก็หามิได้ ถึงจะทำประการใดผู้ตายก็มิได้รู้ แต่ถ้าว่าเป็นประเวณีวิไสยแห่งโลก บิดามารดาย่อมมีคุณแก่บุตรแลหลาน ทั้งปวง เมื่อบิดามารดาตายไปก็เป็นที่บุตรแลหลานจะสมนาคุณบิดามารดาคณาญาติอันมีคุณ ช่วยกันกระทำการศพให้งามให้ดีแล้วทำบุญให้ทานแผ่การกุศลส่งไปให้แก่ผู้ตาย ผ้ายศพบุตรแลหลานอันเป็นที่รัก บิดามารดาก็กระทำตามรักเหมือนกัน เป็นเยี่ยงอย่างประเวณีสืบมาแต่ก่อนฉนี้ แลซึ่งอาณาประชาราษฎรชาวเมืองนครชาวเมืองพัทลุงชาวเมืองสงขลา เอาศพบิดามารดาคณาญาติอันตายแล้ว ไปทอดทิ้งไว้ที่วัดวาอารามแลเอาไปค้างไว้แนะต้นไม้ในบ้าน โดยคิดว่ามีขึ้นเมื่อใดจึงจะได้เผาศพซึ่งทิ้งไว้นั้น ก็เน่าเปื่อยอยู่เป็นที่ปฏิกกุลพึงเกลียดพึงกลัวแก่คนทั้งปวง เห็นเป็นเวทนาแก่ตาโลกดังนี้หาสมควรไม่ เป็นประหนึ่งว่าผู้มีชีวิตอยู่นั้น หารักใคร่แลกตัญญูรู้คุณบิดามารดาคณาญาติอันตายไปไม่ แต่นี้สืบไปเมื่อน่า ถ้าแลบิดามารดาคณาญาติบุตรแลหลานของผู้ใด ถึงแก่กรรมตายลงด้วยประการใดก็ดี คนผู้มีชีวิตอยู่ย่อมมีอาไลยรักใคร่ผู้ตายทั่วไปทุกคน ถ้าบุตรแลหลานจะทำสนองคุณผู้ตายโดยกตัญญูก็ดี บิดามารดาคณาญาติ จะกระทำการศพให้แก่บุตรแลหลานโดยรักใคร่ให้งามให้ดี

แล ทำกุศล ส่งไปให้คณาญาติอันตาย ก็ดี ก็ให้เอาศพไว้ที่บ้านเรือน แลโรงวัดวาอารามแห่งใดตามควร แล้วให้อาราธนาพระสงฆ์สามเณรมาสวดพระอภิธรรม แลพระพุทธคุณพระมาไลยตามใจศัทธา เอาศพไว้ทำบุญให้ทานตามสติกำลังแล้ว ให้เอาศพไปปลงเผาเสีย ถ้าเปนบิดามารดาบุตรแลหลานจะเก็บเอาอัฐิมาไว้ ก็ให้เก็บเอาไว้พอสมควรจะได้เปนที่สักการะบูชา แลจะทำบุญให้ทานต่อไปก็ให้เก็บเอาไว้ที่บ้านเรือน เหลือนั้นให้ฝังแลประจุเสีย ห้ามอย่าให้ราษฎรเก็บเอาอัฐิไปไว้ณวัดวาอารามในกุฏิวิหาร ให้รกอยู่ในที่พระพุทธ์ พระธรรม พระสงฆ์เปนอันขาดทีเดียว ประการหนึ่งคนอันเปนประจุบันนะกรรมตายลง เปนประเวณีวิไสยว่ายังเผามิได้ก็ดี อนึ่งต้องธุระการงานแลยังมิได้เผาปลงก็ดี ก็ให้เอาศพไปฝังเสียที่บ้าช้าตามสมควร เมื่อจะเผาปลงได้เมื่อใดจึงให้ขุดขึ้นทำการศพแลเผาปลงทำบุญให้ทานโดยควรแก่การแลสติกำลัง ตามท้องตราบัญชาซึ่งโปรดออกมานี้ จงทุกประการ ห้ามอย่าให้อาณาประชาราษฎรเอาศพไปไว้ที่วัดวาอาราม แลเอาขึ้นค้างไว้บนต้นไม้ในป่าน่าบ้านหลังบ้าน คุขหนึ่งหนหลังเปนอันขาดทีเดียว ให้เจ้าเมืองกรมการนายแขวงนายบ้านนายอำเภอประกาศบ้าวร้องอาณาประชาราษฎรให้รู้จงทั่ว ถ้าผู้ใดมิทำตามจะ

เอาตัวเปนโทษ ครั้นหนังสือนี้มาถึงวันใดก็ให้เจ้าเมืองกรมการกระทำตามรับสั่งมานี้จงทุกประการ

สารตรามาณวันอาทิตย์เดือนเจ็ดแรมสองค่ำ จุลศักราชพันร้อยเจ็ดสิบเก้าปีฉลูนพศก

ณการด้วยเผาศพ

ตราวังหลวง ขุนยักษรถือมาครั้ง ฯ พณ ฯ ด้วยห้ามมิให้ราษฎรเอาศพค้างแลสะเทินไว้

ตรารูปคน ถือสมุดประ จำครั้ง } ตราพระคชลีห์น้อยประจำผนึก

วัน ๔ ๙/๗ ค่ำ ปีฉลูนพศก ขุนอักษรถือมา ตราวังหลวง ๘ ตราวังน้า ๒ } ๑๐ ฉบับ



ตั้งแต่วันที่ ๑ ถึงวันที่ ๓๐ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๖ สมาชิกได้มายังหอพระสมุดวชิรญาณ ๑๙๑ ท่าน แลได้ลงชื่อ ๕๗๘ ครั้ง หนังสือไทยที่ได้ยืมไป ๒๙๖ ครั้ง ๑๑๙ เรื่อง แลหนังสือต่างประเทศได้ให้ยืมไป ๑๘ เล่ม ๙ เรื่อง แลขายหนังสือพิมพ์วชิรญาณรายเดือนใหม่ได้ ๒ เล่ม เงิน ๒ บาท แลสมาชิกได้ส่งเงินค่าเกมบิลเลียด ๖ ท่าน เงิน ๕๒ บาท ๕๖ อัฐ

รวม ๒ ราย เงิน ๕๔ บาท ๕๖ อัฐ

ภาคีสมาชิก

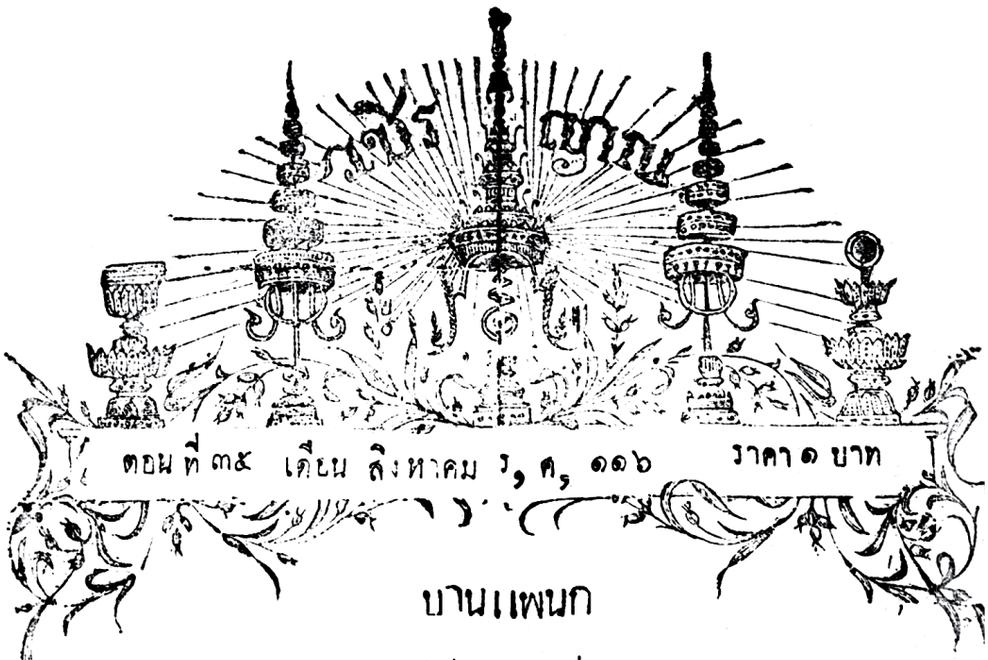
ส่งเงินบำรุงปีที่ ๑๖ เงิน ๒๐ บาท คือ

พระยาราชโกษา (หรุ่น) ๑

ประกาศ

แจ้งความแก่ท่านสมาชิกทั้งปวงทราบ ด้วยบัดนี้ที่หอพระสมุดวชิรญาณ ได้ทำห้องสำหรับอาบน้ำและห้องถ่ายอุจจาระ เป็นการเรียบร้อยเสร็จแล้ว ถ้าท่านสมาชิกผู้ใด มีความประสงค์ในเรื่องที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ ก็เชิญมายังหอพระสมุดวชิรญาณเทอญ

แจ้งความมาณวันที่ ๒๕ สิงหาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๖



บานเพนก

แปล พระ ทำ ณุญ ราช ประเพณี แผ่นดิน ยี่ ปุ่น	น่า ๓๔๓๗
เรื่อง ยก ธง ขึ้น เกาะไผ่	น่า ๓๔๖๔
วิธี จับ ช้าง เถื่อน นคร เมือง น่าน	น่า ๓๔๘๘
สืบ สรรพ การ	น่า ๓๕๐๐
โคลง เบ็ด เตล็ด	น่า ๓๕๓๕
เรื่อง โบราณ	น่า ๓๕๓๖
ราย งาน	น่า ๓๕๔๐
แจ้ง ความ	น่า ๓๕๕๐

นายเปลี่ยน รวบ รวม ลง พิมพ์

โดย คำ สั่ง กรรมสัมปาทิก สภา หอพระ สมุด วชิรญาณ กรุง เทพฯ

ขาย ณ หอ พระ สมุดวชิรญาณ แล ร้าน ขาย หนังสือ ทั้ง ปวง

วชิรญาณ

ตอนที่ ๓๕

จำนวนเดือน สิงหาคม รัตนโกสินทร ศก ๑๑๖



(คำแปลพระธรรมนูญราชประเพณีแผ่นดินยี่บุ๋นนี้ สานุศิษย์คนใหม่เปนผู้เขียน ไม่สู้ชำนาญในศัพท์แสง จึงพยายามเขียนแปลเปนคำไทยๆ โดยมาก จะคลาดไปข้างข่าวต่างประเทศแต่ว่าที่แปลนี้ เปนแต่ตัวยาผีของพระธรรมนูญราชประเพณีนั้น จึงทำให้เปนการเข้าใจยากขึ้น เพราะต้องการคำอธิบายชี้แจงแสดงข้อความตามหมวดมาตรานั้น จึงจะเปนที่เข้าใจได้ง่าย แลรู้ธรรมเนียมจารีตแลประเพณีของชนชาวยี่บุ๋นชัดเจนขึ้นอีกด้วย ถ้าแม้ว่าจะเปนประโยชน์แก่ผู้พึงแล้ว ถ้าเวลาหรือความสำราญให้โอกาศ ข้าพเจ้าหวังว่าจะแต่งคำอธิบายตามหมวดตามมาตราของพระธรรมนูญราชประเพณียี่บุ๋นนี้ ให้เปนที่เข้าใจง่ายขึ้น แต่ต้องอาไศรยเวลาที่จะต้องดูหนังสือเรื่องเมืองยี่บุ๋นแลพงษาวดารมาก เพราะฉนั้นแล้วแต่โอกาศของเวลาที่จะให้

ถ้าเป็นที่พึงใจแก่ผู้อ่านแล้ว ก็จะตั้งใจอุตสาหะแต่งคำอธิบายให้แก่หนังสือวชิรญาณนี้สืบไป

นอกจากพระธรรมนูญราชประเพณีนี้ แลกฎหมายสำหรับราชาธิราชวงษ์ยี่บุ่นที่ได้ออกพิมพ์ไปแล้ว ยังมีพระราชบัญญัติสำหรับที่ประชุมทำกฎหมายหลวงผ้ายขุนนางเรื่องหนึ่ง กฎหมายสำหรับที่ประชุมทำกฎหมายหลวงทั้ง ๒ แห่งเรื่องหนึ่ง กฎหมายสำหรับเลือกพวกสมาชิกของที่ประชุมทำกฎหมายหลวงผ้ายผู้แทนราษฎรเรื่องหนึ่ง แลกฎหมายสำหรับการเงินอีกเรื่องหนึ่ง จึงจะครบระเบียบเรื่องพระธรรมนูญราชประเพณีแผ่นดินยี่บุ่น แลหวังใจว่า ถ้ามีเวลาจะได้ให้สานุศิษย์เขียนต่อไปเป็นเรื่องๆ ให้แก่หอพระสมุดวชิรญาณสืบไป)



แปล พระธรรมนูญ

ราช ประเพณี แผ่น ดิน ยี่ ปุ่น

Constitution ob the Empire ob Japan

ราชปรารภ

โดย อานุภาพ ธรรม ของเกียรติคุณ ใน บรรพบุรุษ ทั้งหลายของเรา เราได้ ขึ้น เถลิง ถวัลยราย สมบัติ สืบ สันตติวงษ์ ใน บัน ทัดเยื้อ สาย ที่ สืบ เนื่อง มา อันไม่ได้ แตก ทำลาย ตั้ง แต่ อายุ นิรันดร นั้น เรา มี ความ ประสงค์ ที่ จะบำรุง ความ เจริญ ของไพร่ พ้า ข้า แผ่น ดิน อัน เปน ที่ รัก ของเรา แล จะให้ ความ งอก งาม ขึ้นไป ใน ธรรม แล บัญญา ของไพร่ พ้า ข้า แผ่น ดิน ของ เรา ใน ความ ชอบ ธรรม แล อำนาจ เหมือน ดุจ ดัง ว่า บรรพบุรุษ ทั้ง หลาย ของ เรา ที่ได้ให้ แล้ว ด้วย ความ กรุณา อัน ระวัง ดู แล รอบ คอบ ด้วย ความ รักใคร่ ใน ไพร่ พ้า ข้า แผ่นดิน นั้น แล หวัง ว่า จะดำรง ความ เจริญ ของ ประเทศ ทั้ง ด้วย ไพร่ พ้า ข้า แผ่น ดิน ของ เรา แล ด้วย ความ อุดหนุน ใน ไพร่ พ้า ข้า แผ่น ดิน ของ เรา ใน ที่ นี้ เรา จึง ตั้ง มูล กฎหมาย ราช ประเพณี ของ ประเทศ

ตามลายพระราชหัตถ์เลขาของเรา ลงวันที่ ๒ ของเดือนที่ ๑๐ ในปีที่ ๑๔ ของเมยี (ตรงกับวันที่ ๑๒ เดือนออกโตเบอร์คฤสตศักราช ๑๘๘๑) นั้น เพื่อจะสำแดงลักษณะทั้งหลาย โดยซึ่งจะได้เปนวิถีทางนำให้เราประพฤติ แลจะได้ชี้สิ่งไรที่บุตรหลานของเรา แลไพร่พ้าข้าแผ่นดินของเราทั้งลูกหลานที่จะสืบต่อของไพร่พ้าข้าแผ่นดินของเรานั้น จะได้กระทำตามอยู่เสมอ

อานุภาพความสิทธิของพระเจ้าแผ่นดิน แห่งประเทศที่เราได้รับมฤดกจากบรรพบุรุษทั้งหลายของเรา แลเราจะมอบอำนาจความสิทธิของเจ้าแผ่นดินในประเทศ ให้แก่บุตรหลานทั้งหลายของเราต่อๆ ไปนั้น

ตัวเราก็ดี บุตรหลานทั้งหลายของเราก็ดี ในเบื้องน่าต่อไปจะไม่ละเลยที่จะใช้อำนาจนั้นโดยเต็ม ตามข้อความของพระธรรมนูญราชประเพณีที่เราได้อนุญาตให้ในที่นี้

บัดนี้ เราขอปฏิญญาที่จะนับถือแลบ้องกันความมั่นคงในความสิทธิ แลทรัพย์สมบัติของไพร่พ้าข้าแผ่นดินของเรา จากภยันตราย แลจะให้ไพร่พ้าข้าแผ่นดินของเราปราศจากความกลัว เพื่อที่จะได้รับความยินดีโดยเต็มในความสิทธิ แลทรัพย์สมบัติของตนที่มีอยู่ในเขตรของพระธรรมนูญราชประเพณีบัตยุบันนี้ แลของกฎหมายด้วย

ที่ประชุมทำกฎหมายหลวง จะได้เรียกประชุมเปนครั้งแรกในบีที่ ๒๓ ของเมยี (ตรงกับคฤสตศักราช ๑๘๙๐) แลเวลาที่จะเปิดประชุมนั้น จะเปน วันเดือนบีที่พระธรรมนูญราชประเพณีบัดยุบันนี้จะใช้ต่อไป

เมื่อในภายน่า จะมีการจำเปนที่จะแก้ไขข้อความในพระธรรมนูญราชประเพณีบัดยุบันนี้อย่างหนึ่งอย่างใดแล้ว เราหรือผู้สืบสันตติวงษ์ทั้งหลายของเรา ต้องถือเอาความสิทธิที่จะแก้ไขนี้ แลจะได้ส่งร่างที่จะแก้ไขพระธรรมนูญราชประเพณีนั้น ให้แก่ที่ประชุมทำกฎหมายหลวง ที่ประชุมทำกฎหมายหลวง ต้องปฤกษาจับฉลากในร่างนั้น ให้แล้วไปตามอาการวิธีที่พระธรรมนูญราชประเพณีบัดยุบันนี้ได้กำหนดไว้ แลจะไม่มีอย่างอื่นที่บุตรหลานของเรา หรือไพร่พ้าข้าแผ่นดินทั้งหลายของเราจะได้รับอนุญาตหรือพยายามที่จะแก้ไขพระธรรมนูญราชประเพณีนี้ โดยอย่างหนึ่งอย่างใดได้

สมุหอำมาตย์ของเราที่จะแทนตัวเรา ต้องถือความรับผิดชอบเพื่อที่จะทรงพระธรรมนูญบัดยุบันนี้ไว้ให้กระทำตาม แลไพร่พ้าข้าแผ่นดินของเราในบัดยุบันนี้หรือในข้างน่าต่อไป ต้องถือเปนน่าที่อยู่ในความภักดีสัตย์ซื่อ ตรงต่อพระธรรมนูญราชประเพณีบัดยุบันนี้อยู่อัตรา

(ลง ลาย พระราชหัตถ์เลขา แล ประทับ พระราชลัญจกร สำหรับ พระองค์)

วันที่ ๑๑ เดือน ที่ ๒ ของ ปี ที่ ๒๒ แห่ง เมยี (ตรง กับ วันที่ ๑๑ เดือน เฟปยุวารี คฤสตศักราช ๑๘๘๙)

ลง นาม ต่อ ท้าย

พญากุโรทะ กิโยตะกะ นาย สมุห อำมาตย์

พญาอิโต หิโรปูมี สภานายก องค์มนตรี

พญาโอกุมะ ชิเงโนพุ สมุห อำมาตย์ ว่า การ ต่าง ประเทศ

พญาไซโง ซุกุมิจิ สมุห อำมาตย์ ว่า การ ทหาร เรือ

พญาอิเนาเย กะโอรุ สมุห อำมาตย์ ว่า การ เพาะปลูก แลค้าขาย

พญายะมะดา อะกิโยชิษ์ สมุห อำมาตย์ ว่า การ ยุติธรรม

พญามะซุกะดา มะสาโยชิษ์ สมุห อำมาตย์ ว่า การ คลัง แล สมุห อำมาตย์ ว่า การ ภายใน คือ มหาดไทย

พญาโอยามะ อีวะโอ สมุห อำมาตย์ ว่า การ ทหาร บก

พระโมรี อริโนรี สมุห อำมาตย์ ว่า การ เล่าเรียน ศึกษา

พระเอโนโมโต ตะเกอากิ สมุห อำมาตย์ ว่า การ ทางไป ทาง มา

พระธรรมนูญ

ราช ประเพณีแผ่น ดิน ยี่ บุ่น

หมวดหนึ่ง

ว่า ด้วย พระเจ้า แผ่น ดิน

มาตรา ๑ แผ่น ดิน ยี่ บุ้น ต้องได้ เสวย ราช สมบัติ แล ครอบ ครอง โดย สาย บันทัด แห่ง พระเจ้า แผ่น ดิน ทั้ง หลาย อัน มิได้ แตก ลำ ลาย มา แต่ อายุ นิรันดร

มาตรา ๒ พระเจ้า ลูก เธอ หลาน เธอ สืบ ลำดับ ลง มา ข้าง ชาย ต้อง ได้ สืบ ราช สมบัติ ตาม ข้อ ความ แห่ง กฎหมาย สำหรับ ราชาธิราช วงษ์

มาตรา ๓ พระเจ้า แผ่น ดิน เป็น ผู้ คักดิ์ สิทธิ์ แล เป็น ผู้ ที่ ไม่ ย่า ยี ได้

มาตรา ๔ พระเจ้า แผ่น ดิน เป็น ใหญ่ (คือ หัว หน้า) ใน แผ่น ดิน รวม ใน พระองค์ ความ สิทธิ ของ เจ้า แผ่น ดิน แล การ ที่ จะ ใช้ อำนาจ ความ สิทธิ ของ เจ้า แผ่น ดิน นั้น ตาม ข้อ ความ ใน พระธรรมนูญ บัตยุบัน นี้

มาตรา ๕ พระเจ้า แผ่น ดิน ทรง อำนาจ ใน การ ทำ กฎหมาย ด้วย ความ ยินยอม ของ ที่ ประชุม ทำ กฎหมาย หลวง

มาตรา ๖ พระเจ้า แผ่น ดิน พระราช ทาน อนุญาต แก่ กฎหมาย ทั้ง หลาย แล มี พระราช ดำรัส สั่ง ให้ ตั้ง ขึ้น แล ให้ กระทำ ตาม

มาตรา ๗ พระเจ้า แผ่น ดิน ตรง เรียก ชุม นุม ที่ ประชุม ทำ กฎหมาย หลวง ทรง เบิด บัด แล หยุด พัก ที่ ประชุม นั้น ทั้ง ทรง เลิก ละลาย

๓๔๔๔ แปล พระ ธรรมนูญ ราช ประเพณี แผ่นดิน ยี่ปุ่น

ที่ ประชุม ผู้ แทน ราษฎร

มาตรา ๘ ใน เหตุ ที่ มี ความ จำเปน อัน รีบ ร้อน ที่ จะดำรง ความ รอด พ้น ของ มหาชน หรือ ป้อง กัน ความ พินาศ ของ มหาชน เมื่อ ที่ ประชุม ทำ กฎหมาย หลวง ไม่ได้ นั่ง ประชุม อยู่ แล้ว พระเจ้า แผ่น ดิน จัก ทรง ออก พระราชบัญญัติ แทน ใน ที่ ของ กฎหมาย พระราชบัญญัติ นี้ จักได้ เสนอ ที่ ประชุม ทำ กฎหมาย หลวง ณะคราว นั่ง ชุม นุม น่า ของ ที่ ประชุม ทำ กฎหมาย หลวง แล เมื่อ ที่ ประชุม นั้น ไม่ เห็น ชอบ ด้วย แล้ว พระราชบัญญัติ ที่ กล่าว มา แล้ว นี้ พัษฎา จ่า เมือง ต้อง ประกาศ พระราช บัญญัติ นั้น ๆ ว่า ใช้ ไม่ได้ ใน เบื้อง น่า ต่อไป

มาตรา ๙ พระเจ้า แผ่น ดิน ทรง ออก หรือ จัด มี รับ สั่ง ให้ ออก พระราช บัญญัติ ต่าง ๆ ที่ สม ควร เพื่อ จะให้ เปนไป แล ทำ ตาม กฎหมาย ทั้ง หลาย หรือ เพื่อ จะดำรง ความ สงบ แล ความ เรียบ ร้อย ของ มหาชน แล เพื่อ ความ บำรุง ความ เจริญ ของ ไพร่ ฟ้า ข้า แผ่น ดิน ทั้ง หลาย แต่ พระราช บัญญัติ นั้น ทาง ใด ทาง หนึ่ง ต้องไม่ แก้ไข อย่าง หนึ่ง อย่างใด ใน กฎหมาย ทั้ง หลาย ที่ คง อยู่

มาตรา ๑๐ พระเจ้า แผ่น ดิน ทรง จัด การ ตั้ง กิ่ง ก้าน ต่าง ๆ ของ ธุระการ แล พระราช ทาน เบี้ย หวัด เงิน เดือน แก่ บรรดา เจ้า พนัก งาน พล เรือน แล ทหาร ทั้ง ทรง ตั้ง ทรง ถอด เจ้าพนัก งานเหล่า นั้น เหมือน กัน ความ ยก เว้น ที่ เปน การ พิเศษ กำหนด ไว้ ใน พระธรรมนูญ บัตยุบัน นี้

หรือใน กฎหมาย อื่น ๆ แล้ว ต้องให้เปนไป ตาม ข้อ ความ ที่ มีอยู่ใน ตำแหน่ง การ สิ่ง นั้นโดย ลำดับ

มาตรา ๑๑ พระเจ้า แผ่น ดิน เปน จอม พล ทรง บังคับ การ ทหาร บก แล ทหาร เรือ

มาตรา ๑๒ พระเจ้า แผ่น ดิน ทรง จัด การ กำหนด ทหาร บก ทหาร เรือ ใน เวลา ที่ มี ความ สงบ อยู่ (ไม่ใช่ เวลา ศึก สงคราม)

มาตรา ๑๓ พระเจ้า แผ่น ดิน ทรง ประกาศ รบ สงบ รบ แล ทรง ทำ สัญญา ทั้ง หลาย

มาตรา ๑๔ พระเจ้า แผ่น ดิน ทรง ประกาศ ใน อาการ แห่ง ความ ล้อม บ้าน เมือง การ ที่ จะทำ แล ผล ของ อาการ ล้อม บ้าน เมือง ต้อง กำหนดไว้โดย กฎหมาย

มาตรา ๑๕ พระเจ้า แผ่น ดิน ทรง ตั้ง ฐานันดร ขุน นาง บรรดาศักดิ์ ตำแหน่ง ระเบียบ ยศ แล ที่ หมาย อื่น ๆ ของ เกียรติยศ

มาตรา ๑๖ พระเจ้า แผ่น ดิน มี พระราช อำนาจ ยกโทษ ความ ผิด ใน ราช การ พระราช ทาน งดโทษ ทรง เปลี่ยน โทษ แล ทรง ชุบ เลี้ยง คน ที่ มี ความ ผิด แล้ว อีก ตาม เดิมได้

มาตรา ๑๗ อรรมเนียม การ รั้ง แผ่น ดิน จะต้อง ตั้ง ขึ้นให้ ถูก ต้อง ตาม ข้อ ความ ของ กฎหมาย สำหรับ ราชาธิราช วงษ์

ผู้ รั้ง แผ่น ดิน นั้น ต้อง ประพฤติ อำนาจ ทั้ง หลาย ที่ เปน ของ พระเจ้า แผ่น ดิน ใน พระนาม ของ พระ องค์ ท่าน

หมวดสอง

ว่าด้วย ความสิทธิ
แลน่าที่ของไพร่พ้าข้าแผ่นดิน

มาตรา ๑๘ อาการที่สมควร เพื่อเปนไพร่พ้าข้าแผ่นดินยี่บุ๋นผู้หนึ่งนั้น จะได้กำหนดไว้โดยกฎหมาย

มาตรา ๑๙ ไพร่พ้าข้าแผ่นดินยี่บุ๋นทั้งหลาย ตามคุณวุฒิที่ได้กำหนดไว้ในกฎหมาย หรือในพระราชบัญญัติต่างๆ ย่อมได้รับในตำแหน่งฝ่ายพลเรือน หรือทหาร หรือตำแหน่งอื่นๆ ในราชการของแผ่นดินอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอหน้ากัน

มาตรา ๒๐ ไพร่พ้าข้าแผ่นดินยี่บุ๋นทั้งหลาย ต้องรับราชการในทหารบกหรือทหารเรือตามข้อความในกฎหมาย

มาตรา ๒๑ ไพร่พ้าข้าแผ่นดินยี่บุ๋นทั้งหลาย ต้องเปนน่าที่ในการเลี้ยภาษีอากรต่างๆ ตามข้อความในกฎหมาย

มาตรา ๒๒ ไพร่พ้าข้าแผ่นดินยี่บุ๋นทั้งหลาย จะมีความเปนไทยแก่ตนในการที่อยู่แห่งใดแลจะย้ายที่อยู่ไปแห่งใด ที่มีในเขตรกฎหมาย (คือไม่ได้ห้าม)

มาตรา ๒๓ ไพร่พ้าข้าแผ่นดินยี่บุ๋นไม่ต้องถูกจับกุม หรือยึดขังไว้หรือชำระหรือลงโทษได้ เว้นไว้แต่ตามกฎหมาย

มาตรา ๒๔ ไพร่พ้าข้าแผ่นดินยี่บุ๋น จะไม่ต้องถูกเกียจกันเลีย

จาก ความ สิทธิ ของ ตน ที่ จะ ได้ พิจารณา ชำระ โดย ผู้ พิพากษา ทั้งหลาย ที่ ได้ กำหนด ไว้ ตาม กฎหมาย

มาตรา ๒๕ เว้นไว้ แต่ ใน การ ที่ ได้ กำหนด ไว้ ใน กฎหมาย แล้ว เย่า เรือน ของ ไพร่ พ้า ข้า แผ่น ดิน ยี บุ๋น จะ ไม่ ต้อง ถูก เข้า ไป หรือ ถูก ค้น ที่ ตน ไม่ ได้ ให้ อนุญาต แล้ว

มาตรา ๒๖ เว้นไว้ แต่ ใน การ ที่ ได้ กำหนด ไว้ ใน กฎหมาย แล้ว ความ ลับ ใน หนังสือ ไป มา ทั้ง หลาย ของ ไพร่ พ้า ข้า แผ่น ดิน ยี บุ๋น ทุก คน ต้อง คง อยู่ ไม่ ทำ ให้ เป็น ที่ ทำลาย ได้

มาตรา ๒๗ ความ สิทธิ ชอบ ธรรม ใน ทรัพย์ สมบัติ ของ ไพร่ พ้า ข้า แผ่น ดิน ยี บุ๋น ทุก ๆ คน ต้อง คง อยู่ ไม่ ทำ ให้ เป็น ที่ ทำลาย ได้

การ จัด "ทรัพย์ สมบัติ" โดย สมควร ที่ จะ ได้ ถือ เอา สำหรับ คุณ ประโยชน์ แก่ มหาชน นั้น จะ ได้ กำหนด ไว้ ใน กฎหมาย

มาตรา ๒๘ ไพร่ พ้า ข้า แผ่น ดิน ยี บุ๋น ทั้ง หลาย จะ ยินดี ใน ความ เป็น ไทย แก่ ตน ที่ จะ เชื่อ ใน การ สาสนา ใด ๆ ที่ อยู่ ใน เขตร มิ ได้ เลย แต่ ความ สงบ เงียบ และ ความ เรียบ ร้อย ถ้า ไม่ ขัด ขวาง ต่อ น่า ที่ ของ ตน ที่ เป็น ไพร่ พ้า ข้า แผ่น ดิน แล้ว ก็ ถือ สิทธิ ไว้ ตาม ใจ

มาตรา ๒๙ ไพร่ พ้า ข้า แผ่น ดิน ยี บุ๋น ทั้ง หลาย ต้อง ได้ รับ ความ ยินดี ใน ความ เป็น ไทย แก่ ตน ใน การ กล่าว การ เขียน การ พิมพ์ ประกาศ การ ประชุม คน มาก ๆ และ การ เข้า เป็น บริษัท หรือ ที่

ชุมนุม ซึ่ง อยู่ใน กำหนด เขตร ของ กฎหมาย แล้ว ก็ได้

มาตรา ๓๐ ไพร่ พ้า ข้า แผ่นดิน ยี่ปุ่น ทั้ง หลาย จะยื่นเรื่องราว หรือ ถวาย ฎีกา ก็ได้ โดย สังเกต แบบ แผน ของ การ เคารพ ที่ สมควร แล ยอม ตาม ข้อ บังคับ ที่ได้ ตั้งไว้ เปน พิเศษ สำหรับ การ นั้น ด้วย

มาตรา ๓๑ ข้อ ความ ต่าง ๆ อันได้ มี อยู่ใน หมวด นี้ จะไม่ เกี่ยว แก่ ความ ประพฤติ อานุภาพ ที่ เปน ของ พระเจ้า แผ่นดิน ขณะใน เวลา การ ศึกสงคราม หรือใน การ ขับ ขัน บัตยุบัน ทัน ด่วน ที่ เกิด ขึ้น แก่ ชาติ

มาตรา ๓๒ ข้อ ความ ทุก ข้อทุก กระทง ที่มี อยู่ใน มาตรา ก่อน ๆ ใน หมวด นี้ ที่ไม่ ขัด ขวาง กับ ด้วย กฎหมาย หรือ ข้อ บังคับ แบบ แผน แล การ บังคับ บัญชา ของ ทหาร บก ทหาร เรือ แล้ว ต้องใช้ได้ ตลอด ไป ถึง นาย ทหาร แล พล ทหาร ใน กอง ทัพ บก แล กอง ทัพ เรือ ด้วย

หมวด สาม

ว่าด้วย ที่ ประชุม ทำ กฎหมาย ของ หลวง

(คือ ราชาธิราช กฤติกา สภา หรือ อินบีเรียน ได เอต คือ ปาเลียแมนต์)

มาตรา ๓๓ ที่ ประชุม ทำ กฎหมาย ของ หลวง นั้น จะมี ๒ ที่ ประชุม คือ ที่ ประชุม สำหรับ ขุน นาง (อุดลิกะสภา เฮาสอบเบียล์ ๑ ที่ ประชุม สำหรับ ผู้ แทน ราษฎร ประชากร สภา คือ เฮารีเปรเซนต์เตตีฟส์) ๑

มาตรา ๓๔ ที่ประชุมขุนนางนั้น ตามพระราชบัญญัติที่เกี่ยวด้วยที่ประชุมขุนนางจะมีจำนวนพวกสมาชิก คือเชื้อพระวงษ์แลระเบียบชั้นขุนนาง กับชนทั้งหลาย ผู้ที่พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงเลือกตั้งให้ไปประชุม

มาตรา ๓๕ ที่ประชุมผู้แทนราษฎรนั้น มีกำหนดจำนวนพวกสมาชิกที่ราษฎรได้เลือกตามข้อความในกฎหมายของการเลือกนั้น

มาตรา ๓๖ ผู้หนึ่งผู้ใดที่จะเปนพวกสมาชิกในเวลาเดียวทั้ง ๒ ที่ประชุมไม่ได้

มาตรา ๓๗ กฎหมายทุกเรื่อง ต้องได้รับความยินยอมจากที่ประชุมทำกฎหมายของหลวง

มาตรา ๓๘ ที่ประชุมทั้ง ๒ แห่งจะจับฉลากโวตร่างกฎหมายที่พัษฎาจ่าเมือง (รัฐบาลหรือคอเวอนแมนต์) ได้ส่งให้ประชุมปฤกษาแลจะชักนำร่างกฎหมาย แลที่ประชุมใดที่ประชุมหนึ่งจะชักนำร่างเข้ามาก็ได้

มาตรา ๓๙ ฎีกากฎหมายฉบับหนึ่งฉบับใด ซึ่งได้ยกเลียโดยที่ประชุมหนึ่งหรือทั้ง ๒ ที่ประชุมก็ดี ต้องไม่นำเข้ามาอีกในระหว่างเวลาที่นั่งประชุมปฤกษาในคราวนั้น

มาตรา ๔๐ ที่ประชุมทั้ง ๒ แห่ง จะแต่งผู้ชี้แจงการต่างพัษฎาจ่าเมือง อันเกี่ยวด้วยกฎหมายหรือด้วยข้อความแลการเรื่องอื่น

อย่าง หนึ่ง อย่างใด ก็ได้ อย่างไร ก็ ดีเมื่อการ แต่ง ผู้ ที่ มา ชี้ แจง การ เช่น นั้น พัษฎา จ่า เมืองไม่ รับ แล้ว ที่ ประชุม ทั้ง ๒ แห่ง จะแต่ง ผู้ มา ชี้ การ คราว ที่ ๒ อีก ใน ระหว่าง เวลา ที่ นั่ง ประชุม ใน คราว นั้น (เหมือน กันไม่ได้)

มาตรา ๔๑ ที่ ประชุม ทำ กฎหมาย ของ หลวง ต้อง ถูก เรียก ประชุม ทุก ปี

มาตรา ๔๒ การ นั่ง ประชุม ของ ที่ ประชุม หลวง คราว หนึ่ง นั้น จะ มี กำหนด เพียง ระหว่าง ๓ เดือน

ใน การ ที่ จำเปน แล้ว กำหนด คราว นั่ง ประชุม จะ ช้า ไป โดย มี รับสั่ง พระเจ้า แผ่น ดิน ก็ได้

มาตรา ๔๓ เมื่อ มี การ จำเปน ที่ รีบ ร้อน เกิด ขึ้น แล้ว จะได้ เรียก ให้ นั่ง ประชุม เปน การ พิเศษ เพิ่ม เติม แก่ การ นั่ง ประชุม ตาม เคย ก็ได้

ระหว่าง เวลา ของ การ นั่ง ประชุม พิเศษ นั้น จะได้ มี กำหนด ตาม รับสั่ง ของ หลวง

มาตรา ๔๔ การ เบิด ปิด เลื่อน การ นั่ง ประชุม แล การ หยุด พัก ของ ที่ ประชุม ทำ กฎ หมาย หลวง นั้น จะต้องได้ ผล พร้อม กัน ทั้ง ๒ ที่ ประชุม

ใน การ ที่ ประชุม ผู้ แทน ราษฎร ได้ รับ คำ สั่ง ให้ เลิก ละลาย แล้ว ใน เวลา อัน นั้น ที่ ประชุม ขุน นาง ต้อง หยุด คราว หนึ่ง เหมือน กัน

มาตรา ๔๕ เมื่อ ที่ ประชุม ผู้ แทน ราษฎร ได้ รับ คำ สั่ง ให้ เลิก ละลาย แล้ว พวก สมาชิก นั้น พระเจ้า แผ่น ดินจะได้ มี รับ สั่ง ให้ เลือก ใหม่ แล ที่ ประชุม ใหม่จะได้ เรียก ประชุม ใน ๕ เดือน ตั้ง แต่ วัน ที่ เลิก ละลาย

มาตรา ๔๖ จะเบิ ด การ ปฤกษา แล จะขับ ฉลาก ในที่ประชุม หนึ่ง ประชุม ใดของ ที่ ประชุม ทำ กฎหมาย หลวง ไม่ได้ เว้นแต่พวก สมาชิก ที่ มา ประชุม ใน เวลา นั้น มี จำนวน หมด ด้วย กัน ไม่ น้อย กว่า ๑ ใน ๓ ของ พวก สมาชิก นั้น จึง ปฤกษา แล ขับ ฉลาก ได้

มาตรา ๔๗ การ ขับ ฉลาก ทั้ง ๒ ที่ ประชุม นั้น ต้อง ถือ เอา ข้าง มาก เปน เด็ด ขาด ใน การ ที่ ฉลาก ตึง เท่า กัน แล้ว สภานายก จะ ได้ ขับ ฉลาก ที่ สุด ให้ เปน การ ตกลง

มาตรา ๔๘ การ ปฤกษา ทั้ง ๒ ที่ ประชุม นั้น ต้อง ชุม นุม เปน การ เบิ ดเผย ถ้า พัษฎา จำ เมือง หรือ ความ ตกลง ของ ที่ ประชุม นั้น ที่ จะ ให้ ปฤกษา ประชุม เปน การ ลับ จึง จะประชุม เปน การ ลับ ได้

มาตรา ๔๙ ที่ ประชุม ทำ กฎหมาย ของ หลวง ทั้ง ๒ แห่ง นั้น จะ ทำ หนังสือ ซึ่ง กัน แล กันถวาย พระเจ้า แผ่น ดิน ก็ ได้

มาตรา ๕๐ ที่ ประชุม ทั้ง ๒ แห่ง จะรับ เรื่อง ราว ที่ ไพร่ พ้า ข้า แผ่น ดิน จะยื่น ก็ ได้

มาตรา ๕๑ ที่ ประชุม ทั้ง ๒ แห่ง จะตั้ง นอก จาก ข้อ ที่ กำหนด ไว้ ใน

พระธรรม นูญ ราช ประเพณี นี้ แลใน กฎหมาย ของ ที่ ประชุม นี้ ข้อ บังคับ ที่ สมควร สำหรับ จัด การ ภายในของ ที่ ประชุม นั้น ก็ได้

มาตรา ๕๒ พวก สมาชิกใน ที่ ประชุม หนึ่ง ประชุมใด ต้องไม่ ถือ ความ รับผิด รับ ชอบ นอก ที่ ประชุม ทั้ง ๒ แห่ง นี้ เพื่อ การ ที่ จะออก ความ เห็น อย่าง หนึ่ง อย่างใด หรือเพื่อที่ได้ให้ จับ ฉลาก อย่าง หนึ่ง อย่างใดใน ที่ ประชุม นั้น อย่างไร ก็ ดี เมื่อ พวก สมาชิก ผู้ หนึ่งได้ ให้ ความปรากฏ ส่วน ตัวเองแต่ ความ เห็น ของ ตน โดย ความ กล่าว ให้ปรากฏโดย หนังสือ ที่ พิมพ์ หรือ เขียน หรือโดย ทาง อย่าง อื่น ที่ คล้าย คลึง เช่น นี้ อย่าง หนึ่ง อย่างใดใน การ นั้น พวก สมาชิก ผู้ นั้น จะต้อง อยู่ใน กฎหมาย ที่ เป็น สามัญ ทั่วไป

มาตรา ๕๓ พวก สมาชิก ทั้ง ๒ ที่ ประชุม นั้น ใน ระหว่าง เวลา ควร ที่ นั่ง ประชุม ต้อง พ้น จาก การ จับ กุม แต่ ถ้า ที่ ประชุม ยอม ให้ จับ จึง จับได้ ยก แต่ ความ ผิด มาก หรือโทษ ที่ เกี่ยว ด้วย อาการ ภายใน ที่ ดุ ร้าย สาหัส หรือ ด้วย ความ ลำบาก เกิด ขึ้น แต่ ต่าง ประเทศ ก็ จับ กุมได้

มาตรา ๕๔ สมุห อำมาตย์ คือ (เสนา บดี) หรือ มินิสเตอร์ ออฟสเตส แลผู้ ที่ แต่ง มา แทน ของ พัษฎา จ่า เมือง นั้น ใน เวลา หนึ่ง เวลาใด จะมา นั่ง แล พูด ใน ที่ ประชุม หนึ่ง ประชุมใด ก็ได้

หมวดสี่

ว่าด้วย สมุห อำมาตย์ (เสนาบดี) แล ที่ปฤกษาใน พระองค์ องคมนตรี

มาตรา ๕๕ สมุห อำมาตย์ ต่าง ๆ ตาม ตำแหน่ง ต้อง กราบ ทูล อุปเทศ ความ แนะนำ ของ ตน แก่ พระเจ้า แผ่น ดิน แล้ว ต้อง รับ ผิด รับ ชอบ ใน การ ที่ กราบ ทูล แนะนำ นั้น

บรรดา กฎ หมาย ทั้ง หลาย พระราชบัญญัติ แล พระราชหัตถ์เลขา ทั้ง ปวง ไม่ ว่า ชนิด หนึ่ง ชนิด ใด อัน เกี่ยว ถึง การ แผ่น ดิน แล้ว ต้อง ลง นาม ต่อ ข้าง ท้าย ของ สมุห อำมาตย์ ผู้ หนึ่ง ผู้ ใด นั้น ด้วย

มาตรา ๕๖ ที่ ปฤกษาใน พระองค์ ตาม ข้อ ความ สำหรับ การ ที่ จัดไว้ สำหรับ ที่ ปฤกษาใน พระองค์ นั้น ต้อง ปฤกษาใน การ แผ่น ดิน ที่ สำคัญ เมื่อ พระเจ้า แผ่น ดิน จะทรง หารือ แก่ ที่ ปฤกษาใน พระองค์ แล้ว

หมวดห้า

ว่าด้วย ตุลาการ

มาตรา ๕๗ ตุลาการ ต้อง ปรนนิบัติ การ ใน พระนาม ของ พระเจ้า แผ่น ดิน ณ ศาล ชำระคดี ตาม กฎหมาย

การ จับ ศาล ชำระความ นั้น จะได้ กำหนด ไว้โดย กฎหมาย

มาตรา ๕๘ ผู้ พิพากษา ทั้ง หลาย ต้องได้ รับ ตำแหน่ง ตั้ง ใน ระหว่าง ผู้ ที่ มี คุณ วุฒิโดย สมควร ตาม กฎหมาย

ผู้ พิพากษา ต้องไม่ ถูก เกียจ กัน เสีย จาก ตำแหน่ง ของ ตนได้ เว้น ไว้ แต่โดย ทาง ที่เป็นโทษ อาญา หรือได้ รับโทษ ส่วน ความ บังคับ บัญชา

ข้อบังคับ สำหรับ ทำโทษ ส่วน การ บังคับ บัญชา จะได้ กำหนด ไว้โดย กฎหมาย

มาตรา ๕๙ การ ชำระแล พิพากษา ตัดสิน ของ ศาล ต้อง ทำ เป่น การ เปิด เผย อย่างไร ก็ ดี เมื่อ มี ความ กลัว อย่าง หนึ่ง อย่างใด ว่า การ เปิด เผย เช่น นั้น ย่อม จะเป็น อัน ตราย เสีย แก่ ความ สงบ เงียบ แล ความ เรียบ ร้อย หรือ แก่ ความ รักษา ธรรม ความ ประพฤติ ชอบ ของ มหาชน แล้ว การ ชำระที่ เป็น ความ ปรากฏ นั้น จะแขวน พักไว้ โดย ข้อ ความ ของ กฎหมาย หรือโดย ความ ตัด สิน ของ ศาล ชำระ ความ ก็ได้

มาตรา ๖๐ บรรดา การ ทั้ง ปวง ที่ ตกไปใน ความ สมควร ของ น่า ที่ ศาล พิเศษแล้ว ต้อง มี กำหนดไว้ เป็น การ พิเศษ ใน กฎหมาย

มาตรา ๖๑ การ ที่ เป็น ความ ตาม กฎหมาย ซึ่งเกี่ยว แก่ กรรมสิทธิ์ ความ ชอบ ธรรม ทั้ง หลาย ที่ได้ อ้าง ถึง ความ เสีย หายไปโดย เจ้า พนัก งาน ใน ธุระการ ได้ จัด การ ไม่ ชอบ ตาม กฎหมาย ซึ่ง ต้อง มา ยัง น่า ที่ ของ ศาล ผ่าย ความ ธุระการ อันได้ ตั้ง ขึ้น เป็น การ พิเศษ ตาม กฎหมาย นั้น ศาล ชำระความ ตาม กฎหมาย ต้องไม่ รับไว้ พิจารณา

หมวดหก

ว่าด้วย เงินแผ่นดิน

มาตรา ๖๒ การตั้งเก็บภาษีอากรใหม่อย่างหนึ่งอย่างใด หรือการแก้ไขอัตรา (ซึ่งมีอยู่แล้ว) ต้องกำหนดโดยกฎหมาย

อย่างไรก็ดี บรรดาค่าธรรมเนียมของธุระการ หรือเงินขึ้นแผ่นดินอย่างอื่น ในชนิดอย่างให้รางวัลได้ราชการ หรือใช้ทุนหนุนทุนนั้น จะไม่ตกอยู่ในระเบียบข้อความข้างบนนั้น

การกู้เงินแก่ชาติ และการสัญญาที่จะต้องจ่ายใช้เงินจากคลังของชาติ ยกแต่ที่ได้กำหนดไว้ในบาญชีเงินประจำปีแล้ว ต้องได้รับความยินยอมของที่ประชุมทำกฎหมายของหลวงด้วย

มาตรา ๖๓ ภาษีอากรที่ได้เก็บอยู่บัดยุบันนี้ ตามที่ยังไม่ได้แปลงรูปโดยกฎหมายใหม่แล้ว ต้องเก็บอยู่ตามธรรมเนียมเก่า

มาตรา ๖๔ การใช้จ่ายการรับเงินแผ่นดิน ต้องได้รับความยินยอมของที่ประชุมทำกฎหมายของพระเจ้าแผ่นดิน โดยทางที่ว่างบบาญชีเงินแผ่นดินประจำปี

การจ่ายอย่างหนึ่งอย่างใดหรือทั้งหมด ที่เกินไปกว่าได้ตั้งกำหนดไว้ในหัวข้อการจ่ายในงบบาญชีประจำปีก็ดี หรือที่ไม่ได้กำหนดไว้ในงบบาญชีประจำปีก็ดี ภายหลังต้องได้รับความเห็นชอบของที่ประชุมทำกฎหมายของหลวงด้วย

มาตรา ๖๕ งบ บาญชี ประจำ ปี ใน ที แรก ต้อง เสนอ ต่อ ที่ ประชุม ผู้ แทน ราษฎร ก่อน

มาตรา ๖๖ การ จ่าย ใน ราชาธิราช วงษ์ นั้น ต้อง ใช้ จาก เงิน คลัง ของ ชาติ ทุก ปี ตาม จำนวน เงิน ที่ได้ กำหนด ไว้ ปัตยุบัน นี้ แล ไม่ ต้อง ได้ รับ ความ ยิน ยอม ของ ที่ ประชุม ทำ กฎหมาย ของ หลวง เว้น ไว้ แต่ ใน การ ที่ ต้อง เพิ่ม ใน เงิน นั้น ที่ เปน การ จำ เปน อิก

มาตรา ๖๗ บรรดา การ จ่าย ที่ได้ กำหนด ไว้ แล้ว ตาม พระ ธรรม นูญ ที่ เกี่ยว แก่ อานุภาพ ของ พระเจ้า แผ่น ดิน แล การ จ่าย เช่น นั้น ย่อม จะ เกิด ขึ้น อิก โดย ผล ของ กฎหมาย หรือ โดย การ ที่ เกี่ยว แก่ ความ จำ ใจ ใน กฎหมาย ของ พัษฎา จ่า เมือง ก็ ดี ที่ ประชุม ทำ กฎหมาย ของ หลวง ต้อง ไม่ ยก ถอน หรือ ไม่ ลด ลง ได้ โดย ไม่ ได้ ปฤกษา แก่ พัษฎา จ่า เมือง ให้ ยอม ด้วย แล้ว

มาตรา ๖๘ หวัง ว่า จะ ให้ พ้น ความ ต้อง การ ที่ เปน พิเศษ นั้น พัษฎา จ่า เมือง จะ ขอ ความ ยินยอม ของ ที่ ประชุม ทำ กฎหมาย ของ หลวง บาง จำนวน เงิน ที่ ติด ต่อ กับ เงิน จ่าย ประจำ ปี มี กำหนด จำนวน หลาย ปี เสีย ก่อน ก็ ได้

มาตรา ๖๙ เมื่อ ว่า การ ใช้ ไม่ เพียง พอ ซึ่ง จะ หลีก เลี่ยง ไม่ ได้ ใน งบ บาญชี ประจำ ปี แล ที่ จะ ให้ พ้น แก่ ความ ต้อง การ อัน ไม่ ได้ กำหนด ไว้ ใน งบ บาญชี ประจำ ปี เหมือน กัน นั้น จะ ให้ มี เงิน ทุน

นอน กำหนดไว้ใน งบ บาญชี ประจำ บี ก็ได้

มาตรา ๗๐ เมื่อ ที่ ประชุม ทำ กฎหมาย ของ หลวง ไม่ได้ ถูก เรียก ประชุม เพราะเหตุ ด้วย อาการ ของ บ้าน เมือง ทั้ง ภาย นอก แล ภาย ใน แล้ว แลใน การ ที่ มี ความ ต้อง การ รีบ ร้อน เพื่อ การ รักษาไม่ให้ มี ภยัน ตราย ของ มหาชน แล้ว พัษฎา จ่า เมือง จะจัด บรรดา การ เงิน แผ่น ดิน ที่ จำเปนโดย ทาง ออก พระราช บัญญัติ ก็ได้

ใน การ ที่ได้ บอกไว้ใน ข้อ ความ ข้าง บน นั้น การ อัน นั้น ต้อง เสนอ ที่ ประชุม ทำ กฎหมาย ของ หลวงใน คราว นั่ง ประชุม น่า แล ต้อง ได้ รับ ความ เห็น ชอบ ของ ที่ ประชุม นั้น ด้วย

มาตรา ๗๑ เมื่อ ที่ ประชุม ทำ กฎหมาย ของ หลวง ไม่ได้ จับ ฉลาก ใน งบ บาญชี ประจำ บี หรือ เมื่อ งบ บาญชี ประจำ บีไม่ได้ทำให้ เปน อยู่ ตาม การ แล้ว พัษฎา จ่า เมือง ต้อง ทำ ตาม งบ บาญชี ประจำ บี ไว้ ตาม บี ก่อน นั้น

มาตรา ๗๒ บาญชี การ จ่าย แลการ รับ เงิน แผ่น ดิน ที่ เปน ที่ สุด ต้อง กอง บาญชี ตรวจได้ ตรวจ ดู ตาม ที่ จริง แก้ไข แล เห็น ชอบ ด้วย แล้ว บาญชี นั้น พัษฎา จ่า เมือง จะได้ นำ เสนอ ยัง ที่ ประชุม ทำ กฎหมาย ของ หลวง พร้อม กับ ราย งาน การ ตรวจ แก้ ของ กอง ตรวจ บาญชี ที่ กล่าวแล้ว นั้น ด้วย

การ จัด แล น่า ที่ ของ กองตรวจ บาญชี ต้องกำหนดไว้ โดย กฎหมาย ต่าง หาก

หมวดเบ็ดเตล็ด

ว่าด้วยข้อบังคับเพิ่มเติม

มาตรา ๗๓ เมื่อในข้างหน้าสืบไป ถ้ามีความจำเป็นที่ต้องแก้ไขข้อความในพระธรรมนูญราชประเพณีบัตยุบันนี้ จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงแล้ว ร่างของข้อที่จะเปลี่ยนแปลงนั้น พระเจ้าแผ่นดินจะมีรับสั่งให้ส่งมายังที่ประชุมทำกฎหมายของหลวง

ในการข้างบนนี้ ที่ประชุมหนึ่งประชุมใดจะปฤกษาเป็นการเปิดเผยไม่ได้ เว้นไว้แต่จำนวนพวกสมาชิกที่มาประชุมหมดด้วยกัน ไม่น้อยกว่า ๒ ใน ๓ ของพวกสมาชิกที่มาประชุมแล้ว แลในการแก้ไขจะไม่สำเร็จไปได้ เว้นไว้แต่จำนวนข้างมากของพวกสมาชิกที่มาประชุมได้ยอมไม่น้อยกว่า ๒ ใน ๓ ของพวกสมาชิกนั้นจึงจะแก้ไขได้

มาตรา ๗๔ ไม่มีการแก้ไขในกฎหมายสำหรับราชาธิราชวงษ์ที่ต้องเสนอในที่ประชุมทำกฎหมายของหลวงให้ปฤกษา

พระธรรมนูญราชประเพณีบัตยุบันนี้ ไม่มีข้อความอันใดในพระธรรมนูญการประเพณีบัตยุบันนี้ ที่กฎหมายของราชาธิราชวงษ์จะแก้ไขได้

มาตรา ๗๕ ในระหว่างเวลาที่มีการรั้งแผ่นดินนั้น จะไม่มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงชักนำเข้ามาในพระธรรมนูญราชประเพณีนี้

หรือใน กฎหมาย สำหรับ ราชาธิราช วงษ์ได้

มาตรา ๗๖ กฎหมาย ที่ได้ ตั้งขึ้นไว้ ดังเช่น กฎหมาย ทั้งหลาย กฎข้อบังคับ พระราช บัญญัติ ทั้งปวง หรือโดย ชื่ออย่างหนึ่งอย่างใด ที่จักได้เรียก กฎหมายนั้น ตามแต่ที่มิได้ขัดขวางแก่ พระธรรมนูญ ราช ประเพณี บัดยุบันนี้แล้ว ต้องคงใช้ได้อยู่

บรรดา สัญญา ทั้งหลาย หรือคำสั่งทั้งปวง ที่มีอยู่ อันกำหนด ความจำใจแก่พัษฎาจ่าเมือง แลอันเกี่ยวด้วย การจ่ายนั้น ต้องมา อยู่ใน สถานที่ของ มาตรา ๖๗ นั้น

คำปฏิญญาสาบานของ พระเจ้าแผ่นดิน ที่หอพระอัษฎาทิศ ในพระราชวัง

เมื่อตั้งพระธรรมนูญ ราช ประเพณี

เรา ผู้สืบสันตติวงษ์ ใน ราช สมบัติ อันเจริญ ของ ราช บรรพาธิการ ของเรา ขอกระทำสัตย์ปฏิญญา สาบานโดย ความสุภาพแล ภักดี ถวาย เฉภาะต่อ พระเจ้าแผ่นดิน ผู้ประดิสถานตั้ง พระราชวงษ์ของเรา แล ราช บรรพบุรุษ อื่นๆ ของ เรา ด้วย ว่าตาม ทาง ราชการ อันใหญ่ ขยาย แผ่ไป ทั่วหล้าพ้าดิน นั้น เรา จัก ดำรง แล บ้องกัน รักษา แบบ บัน ทัด การ ปกครอง ของโบราณ จาก ความ อันตรายไม่ให้ เสื่อม ทรามไปได้

ใน ความ พิจารณา ถึง ความ สว่าง ดำเนิน ไป ใน คลอง การ ทั้งหลาย ของ มนุษย์ แล เพื่อ ที่ จะให้ได้ ระเบียบ แก่ ความไป ข้าง น่า ของ สิทธ ภพ (คิวิไลเซชัน) เรา จึง เห็น สมควร เพื่อ ที่ จะให้ เป็น การ สุกใส กระจ่าง ชัด แก่โอวาท ทั้ง หลาย ที่ พระเจ้า แผ่น ดิน ผู้ ประดิษฐาน ดำรง ราชวงษ์ของเรา แลโดย ราช บรรพบุรุษ อื่น ๆ ของ เรา ได้ พระราช ทานไว้ นั้น จึง ได้ ตั้ง มูล ราช ประเพณี กฎหมาย ทั้ง หลาย ชัก ลง เป็น ข้อ ความใน กฎหมายโดย ตรง เพื่อ ว่าฝ่าย หนึ่ง ราชโอรส นัดดา ปนัดดา ของ เรา จักได้ ถือไว้ เป็น วิถี ทางโดยตรงใน คลอง ธรรม ที่โอรส นัดดา ภาย หลัง ของ เราจะได้ ดำเนิร ตาม แล อีกฝ่าย หนึ่ง นั้น ไพร่ ฟ้า ข้า แผ่น ดิน ของ เราใน ที่ นี้ จักได้ มี ความ สามารถ ที่ จะยินดี ใน แถว ทาง อัน กว้าง ขวาง ของ กรรม การ งาน ทั้ง ปวง ที่ จะได้ให้ ความ อุด หนุน แก่ เรา แล จะได้ ถือ กฎหมาย ทั้ง หลาย ของ เราให้ ติด ต่อไป ในอายุ ของ กาล สมัย ให้ไกล ที่ สุด เรา ตั้งใจ ใน ที่ นี้ จะ ให้ ความ มั่น คงใหญ่โต ขึ้น แก่ ความ ตั้ง มั่น คง ดำรง อิศราธิปตัย ใน บ้าน เมือง ของ เรา แล จะได้ บำรุง ความเจริญ ของ บรรดา ราษฎร ที่ อยู่ใน แว่น แคว้น อาณาเขตร ของ เรา แล บัด นี้ เราได้ ตั้ง กฎหมาย ราชาธิราช วงษ์ แล พระธรรม นูญ ราช ประเพณี ขึ้น กฎหมาย เหล่า นี้ เป็นที่แสดงให้เห็นลักษณคิลาทิคุณ บันทัด ฐาน ของ การ งานอัน ใหญ่ หลวงอย่าง เดียว เพื่อ การประพฤติ ปก ครองอาณาประชาบาล ที่ พระเจ้า

แผ่น ดิน ผู้ ประดิสถาน ราชวงษ์ของ เรา แล ราช บรรพบุรุษอื่น ๆ ของ เรา ได้ พระ ราช ทานไว้ ตก ต่อ มา ยัง เรา เราได้ มีโชค อัน ดี ที่ในราช สมบัติ ของ เรา ได้ รักษาความ ดำเนิรของกาล สมัย ด้วย ทำ การ อัน นี้ให้ สำเร็จ เรา เปน หนี้ ต่อ พระวิญญาณ อัน มี เกียรติคุณ รุ่ง เรือง ของ พระเจ้าแผ่น ดิน ผู้ ประดิสถาน ดำรง ราชวงษ์ ของ เรา แล ราช บรรพบุรุษ อื่น ๆ ของเรา ด้วย

บัด นี้ เราขอโดย เคารพ อ้อน วอนต่อ พระเจ้าแผ่น ดิน ผู้ ประดิสถาน ตั้ง ราช วงษ์ของ เรา แล ราช บรรพบุรุษ อื่น ทั้ง พระชนก นารถ ของเรา ซึ่ง มี เกียรติคุณ อัน รุ่ง เรือง แล เรา ตั้งใจ ขอ พระวิญญาณ อัน ศักดิ์ สิทธิ์ ของ บรรพบุรุษ ทั้ง หลาย ของ เราให้ ช่วย แล ขอ ปฏิญญา สาบาลโดย ภักดี ต่อ บรรพบุรุษ ทั้ง หลาย ของเรา ตั้ง แต่ เวลา นี้ไป หรือใน อานาคต กาล ก็ ดี เราจะไม่ ย่อ หย่อนละเลย ที่ จะทำให้ เปน อุทธาหรณ์ตัว อย่าง แก่ไพร่ พ้า ข้า แผ่น ดิน ทั้ง หลาย ของ เรา ใน การ ที่ จะสังเกต แล ประพฤติ ตาม กฎหมาย ทั้ง หลาย อัน ได้ ตั้ง ขึ้น แล้ว ใน ที่ นี้

ขอ พระวิญญาณ บน สวรรค์ จงเปน สักขี พยานแก่ ความ สาบาล ของ เราโดย ภักดี นี้ เทอญ

พระราชดำรัส

เมื่อ ตั้ง พระธรรมนูญ ราช ประเพณี

ด้วย ทำให้ น้ำใจ ของ เราเปน ที่ เบิกบาน ชื่น ชม ยินดี แล เกียรติ

คุณ อัน รุ่ง เรือง ที่ได้ เห็น บ้าน เมือง ของ เรา มี ความ วัฒนาการ แล ไพร่ พ้า ข้า แผ่น ดิน ทั้ง หลาย ของ เรา มี ความ เจริญ ขึ้น นั้น โดย คุณ ธรรม ของ อานุภาพ อัน ยิ่งใหญ่ ซึ่ง เราได้ รับ มฤดก จาก ราช บรรพบุรุษ ทั้ง หลาย ของ เรา ใน ที่ นี้ เรา ขอ ตั้ง มูล ราช ประเพณี กฎหมาย บัตยุบัน นี้ อัน เป็น ที่ เปลี่ยน แปลงไม่ได้ เพื่อ ประโยชน์ แก่ไพร่ พ้า ข้า แผ่น ดิน ทั้ง หลาย ของ เรา แล บุตร หลาน ของ เขา ทั้ง หลาย ต่อไป นั้น พระเจ้า แผ่น ดิน ผู้ ประดิสถาน ตั้ง ราชวงษ์ ของ เรา แล บรรพบุรุษ อื่นๆ ของเราโดยได้ รับ ความ ช่วยแล ความ อุดหนุน ต้น วงษ์ตระกูล สืบ เนื่อง เป็น ลำดับ มา ของไพร่ พ้า ข้า แผ่น ดิน ของ เรา จึงได้ ตั้ง ราก เง่า อาณาจักร์ ของ เรา เป็น หลัก ฐาน ใน พื้น การ ที่ จัด ไว้ให้ ดำรง อยู่ อัตรา ความ สำเร็จ อัน รุ่ง เรือง อัน นี้เป็น เครื่อง ประดับ ใน พงษาวดาร บ้าน เมือง ของ เรา การ อัน นี้ ก็ เป็นไปได้ ด้วย คุณ ธรรม อัน รุ่ง เรืองใน ราช บรรพบุรุษ ทั้ง หลาย ของ เรา ที่ คักดิ์สิทธิ์ แล เป็นไปได้ ด้วย ความ ซื่อ สัตย์ ภักดี ทั้ง ความ กล้า หาญ ของไพร่ พ้า ข้า แผ่น ดิน ทั้ง หลาย ผู้ ซึ่ง รัก บ้าน เมือง ของ ตน แล มี น้ำใจ ที่ ปรากฏ ดังนี้ เมื่อ พิจารณา เห็น ว่า ไพร่ พ้า ข้า แผ่น ดิน ทั้ง หลาย ของ เรา ที่ เป็น ลูก หลาน สืบ เนื่อง มา แต่ไพร่ พ้า ข้า แผ่น ดิน ทั้งหลาย ที่ มี ความ ดี แล ซื่อ สัตย์ ต่อ ราช บรรพบุรุษ ของ เรา เราไม่ มี ความ

สงไสยเลย ว่า ความ เห็น ของ เรา เหล่า นี้ ได้ เปน ที่ ชัก นำ ไพร่ พ้า ข้า แผ่น ดิน ของ เรา ให้ ดำเนิร ตาม แล จะเห็น ด้วย กับ เรา ใน บรรดา ความ อุตสาหะทั้ง หลาย ของเรา แล ช่วย ทำ ให้ เปน ที่ สนิท ชิด ชม ด้วย กัน ที่ไพร่ พ้า ข้าแผ่น ดิน ทั้ง หลาย ของเรา จะได้ มี ส่วน กับ เรา ใน ความ หวังใจ ของ เรา ที่ จะทำ บ้าน เมือง ของ เราให้ เปน ที่ ปรากฏ แห่ง เกียรติยศ ทั้ง ภาย ใน แล ภาย นอก ประเทศ แล จะได้ บ้อง กัน อัน ตราย ให้ ความ สงบ ตั้ง มั่น ใน การ ที่ ราช บรรพ บุรุษ ทั้ง หลาย ของ เรา ได้ พระราช ทาน ให้ไว้ แก่ เรา นั้น อยู่ อัตรา

ปกิณกะ

เรื่องยกธงบนเกาะไผ่

ชั้นกัน

จะกล่าวเรื่องยกธงบนเกาะไผ่ ซึ่งเปนเรื่องปลาดน่าอัศจรรย์ที่ควรพิศวง ว่าเหตุใดจึงเกิดเรื่องยกธงบนเกาะไผ่มาลงพิมพ์ในหนังสือวชิรญาณนี้เล่า คือข้าพเจ้าหวังประโยชน์พิเศษที่ได้เห็นของปลาด ๆ ๆ ซึ่งจะจดจำความนึงไว้ในใจไม่ได้ด้วยเรื่องราวที่ไปถึงเกาะไผ่นี้ ก็นับว่าเปนเรื่องสำคัญในการเที่ยวเกาะคือ บรรดาเราท่านทั้งหลายที่เคยเที่ยวเคยเห็นมาแล้วทุก ๆ เกาะเปนต้นว่าเกาะสีชัง และเกาะอื่นที่ว่าแปลกปลาดที่ได้คุ้นเคยแล้ว ถ้าได้ยินว่าจะเล่าเรื่องเกาะไผ่ก็นึกว่าไม่ปลาดอัศจรรย์อไรนัก เพราะเคยเห็นเคยอ่านทราบเรื่องราวตลอดแล้ว ถ้าคิดเช่นนั้นก็ผิดจากหน้าที่ของผู้แสวงหาความรู้ ด้วยธรรมดาความรู้นั้น ถึงเราจะรู้มากเท่าใดก็ดี ถ้ายังไม่ถึงที่สุดแล้วความรู้ก็ยังไม่เต็มที่ คงมีความไม่รู้ปนอยู่ด้วยเสมอ ถ้าได้ความรู้มากความไม่รู้ก็หายไป ก็แลความรู้นั้นก็ย่อมทราบด้วยกัน

แล้ว ว่าเปนทุนทรัพย์อันประเสริฐ สำหรับที่จะบำรุงเราท่านทั้งปวงให้รุ่งเรืองเจริญขึ้น

อนึ่งความรู้นั้น ถ้ารู้แล้วจะบำรุงแต่ตนผู้เดียวแลทำลายผู้อื่นนั้น ความรู้เช่นนั้นไม่ใช่ความรู้ นักปราชญ์เรียกว่าความเข้าใจผิดคิดหลงใหลไป เช่นวิชชาความรู้ที่เจริญในบ้านเมืองเราเดี๋ยวนี้ วิชชาหนังสือวิชชาช่าง ๆ เขียนช่างแกะสลักกลึงบั้น วิชชาประสมยารู้สรรพยาอย่างยิ่ง รู้ยาชนิดนั้นกับชนิดนี้ประสมกัน ของสิ่งนั้นกับสิ่งนี้เข้ากันแก้พิษ แลประสมสีชัดยากัดยาต่าง ๆ ก็นับว่าเปนความรู้ดีบังเกิดแต่วิชชา ถ้าเอาความรู้นั้นมาใช้ในการทำลายประโยชน์ผู้อื่นเพื่อธุระประโยชน์ตน เช่นจีนช่างชุบแช่ที่ทำสีเงินสีทองประสมแกะตราทำเบ้าหล่อหลอมนั้น ทำด้วยความรู้ที่ฉลาดสุขุมภาพซึ่งตนได้ศึกษามา ครั้นความรู้เก่กล้าเลยพื่อลวงหลอกเพื่อนมนุษย์ต่อไป หลอมเงินหลอมทองด้วยความรู้เลอียดนัก ซึ่งตนตั้งใจหวังจะทำลายผู้อื่น อย่างพวกทำเงินแดงปลอมแยงก์โนต์ใช้นั้น ความฉลาดที่ทำได้นั้นเปนของสุขุมนักเปนการพากเพียรมากที่ได้สำเร็จความรู้เช่นนั้น แต่มาใช้ในการหลงใหลเข้าใจผิดทำลายความสุขของผู้อื่น จึงเปนที่ติเตียนนัก เพราะเหตุนี้ แลเรื่องจะกล่าวความในการเที่ยวเกาะไผ่นี้ ข้าพเจ้าไม่หวังตั้งใจจะแสวงความรู้สำหรับผู้ใดผู้หนึ่ง รู้แล้วจะใช้

ในการที่ผิดเช่นนักเลงทำเงินแดงนั้นเลย ก็ความรู้ของพวกทำเงินแดงนั้น ชั้นต้นก็เรียนมาในวิชชาผีมือช่างแต่งประสมยาชักยาเพื่อวิชชาที่ครูสอนนั้นสำหรับใช้เปนประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ครั้นตนเองเข้าใจวิธีดีรู้เท่าสรรพคุณยา ก็เลยยักย้ายใช้สรอยต่อไปเช่นนั้น บางท่านจะนึกว่าครูสอนแต่ที่จริงไม่ได้แสดงถึงเรื่องนั้น เขาเข้าใจได้ด้วยความรู้ที่เขาเรียนนั้น เช่นวิชชาหมอยาเรียนถึงคัมภีร์สูง ก็อาจรู้ว่าอำนาจยาชนิดนั้นกินเข้าไปทำให้สบาย หายโรคนอนหลับกายสบาย ก็เลยกินยาตายเสียก็มีนั้นแล การให้ความรู้ก็เปนของสำคัญ ในการบำรุงตนบำรุงท่านแลทำลายตนทำลายท่าน จึงจำเปนนักที่จะต้องตรวจตราใช้ความรู้ การที่รู้มานี้ทั้ง ๒ อย่างนั้น เปนการที่ไม่ห้ามปรามอันใด แต่ถ้าจะใช้สรอยแล้ว ท่านก็ห้ามความรู้ชั่วที่ทำลายล้างผลาญความเจริญนั้น

อีกประการหนึ่ง เรื่องราวที่จะว่าจะกล่าวชี้แจงสิ่งใดกันในคดีโลกเพื่อความกว้างขวางนี้ก็ยากนัก เพราะบางทีก็ไม่ชอบบังเกิดรำคานแลโพนทนาว่าสั่งสอนอไรกันไม่รู้จบรู้สิ้น แต่ที่จริงนั้น การที่ได้ยินได้ฟังเรื่องซ้ำ ๆ ซาก ๆ บ่อย ๆ เนือง ๆ นั้น ๆ จงพิจารณาเลข (ๆ) นี้ที่ข้าพเจ้าวางไว้ทั้ง ๕ คำนี้ ข้าพเจ้าเขียนซ้ำ ๆ ไว้ทำไม แลเอามาแต่ไหน เรียกว่าอไรไม่จำเปนที่จะอธิบายแล้วจงดูเรื่องต่อไปนี้ คือพระบาฬีว่าด้วยอานิสงส์

ของการฟังเรื่อง คือ ๑ (อสุตๅสุณาติ) ย่อมได้ฟังเรื่องที่ตนยังไม่ได้ฟัง ๒ (สุตๅปริโยทเปติ) ที่ฟังแล้วย่อมทำให้แม่นยำ ๓ (กังขังนิหนติ) ย่อมขจัดความสงไสยให้หาย ๔ (จิตๅมัสสปสีทติ) จิตร์ของผู้ฟังย่อมใสสว่าง ๕ (ทิฏฐิงอุชุกโรติ) ย่อมดัดทิฏฐิ (ความเห็น) ให้ตรงเรื่อง รวม ๕ ประการดังนี้แล ย่อมตรงกับคำนักปราชญ์ว่า สุ, จิ, ปุ, ลิ, ด้วย (สุสฺสูสลภเต บัญญัง) ว่าตั้งใจฟังจะได้บัญญา (ความฉลาด) ก มีเนื้อความชัดอยู่อย่างนี้ ว่าสำหรับท่านที่เชื่อคำนักปราชญ์ใหญ่ (พุทธ)

ได้บรรยายคำนำมา ก็เกือบจะจับเรื่องยกองเกาะไม่ต่อไปได้ แต่ก็ยังต่อไปไม่ได้นั่นเอง เพราะเรื่องยกลงที่เกาะไม่นั้นเป็นเรื่องเกิดขึ้นที่หลังความมุ่งหมาย เรื่องจะไปเที่ยวเกาะไม่นั้นไปด้วยเหตุอื่นที่ไม่ใช่ธุระของข้าพเจ้าจะกล่าวในที่นี้ คือที่ข้าพเจ้าตั้งบทมาติกาว่าชั้นต้นนั้นคือเป็นชั้นที่ ๑ แลจะว่าชั้น ๒ ชั้น ๓ ต่อไปคล้าย ๆ เรื่องแกะบายศรีชั้นต้น แต่จะเป็นสักกี่ชั้นยังไม่ทราบจะว่าสัก ๕ ชั้นหรือ ๗ ชั้น ๙ ชั้นอย่างไรยังไม่แน่ ด้วยเป็นเรื่องยืดยาวกล่าวด้วยระยะทางบ้าง ชมสิ่งของบ้าง ชี้ของที่เป็นเงินบ้าง ของสบายหู ฯลฯ จงคอยอ่านดูเถอะ จะเล่าก็จืดไป ทั้งเป็นพูดซ้ำ ๆ พาให้รำคานไม่อยากฟัง ความขัดใจกันก็จะตัดประโยชน์ของที่ไม่เคยรู้เคยเห็นเสีย

ชั้น ๒

เวลา ๑๑ โมง ๓๕ นาที ออกเรือจากทอดสมอตรงท่าช้างวังหน้า เมื่อเวลานั่งอยู่พร้อมกันบนเรือนั้น ก็ต่างคนต่างดีใจที่จะคอยดูเรือแล่นออกแลดูของบนฝั่ง มีคนไม่เคยทเลแลเรือไปด้วยสองสามคน จะสนุกอะไรยิ่งกว่าหัวร่อท่านพวกนี้พูดไม่มีเสียแล้ว พอเรือแล่นทีแรกก็ปล่อยกันเสียงฮาเกือบพลัดตกเก้าอี้ด้วยพี่แกแลเห็นเรือฉลอมที่เขาบ๊กหลักจอดอยู่ห่างฝั่งนั้น แต่เดิมก็นิ่ง ๆ อยู่ อย่างไรแล่นไปได้ทั้งหลักปลาดจริง ๆ ข้าพเจ้านั่งอยู่เคียงได้ยินเสียงบ่นว่า “เอ๊ะ ปลาดจริง ๆ ๆ” เหลียวไปดูพี่แกกำลังฉุดเพื่อนกันอีกคน ๑ “ว่าดูโน่นแน่ ๆ ๆ” พอข้าพเจ้าถามว่าอะไร ๆ “เรือฉลอมแล่นทั้งหลัก” เท่านั้นแลพ่อเฮยครื้นใหญ่สนุกกันตรงนี้ แลน้ำหูน้ำตาไม่ต้องร้องไห้ควว้าผ้าเช็ดหน้าซับไม่ใคร่ทัน นี่แลเมื่อแรกลงเรือมาก็ได้เรื่องเรือฉลอมแล่นทั้งหลักมาเรื่องหนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้าจำไว้สำหรับเล่ากันต่อไป

เมื่อเรือแล่นเรื่อยไปนั้น ถึงตำบลแห่งหนึ่งเป็นที่ขยุขยันเคียง ๆ กับวัดจันทร์นั้น ดูเหมือนเกือบจะเข้าใจว่าเป็นที่คักลิทธิ์ เพราะว่าตั้งแต่ไปที่อื่นไม่ได้เห็นเหมือนที่นั้นเลย ข้าพเจ้าเป็นผู้เห็นก่อนจึงได้บอกให้สหายเรือลอยของข้าพเจ้าว่า โน่นแน่บ้ากายสิทธิ์ดูซิ ท่านผู้นั้นก็แลตามไปก็ได้เห็นความพิศวงตามข้าพเจ้าชี้ว่า ต้นไม้เดินได้ คือพรรณหมู่ไม้พวกหนึ่งที่ริมตลิ่งเดินตามเรือ จะออกไป

ปากน้ำ อีกพวกหนึ่งห่างตลิ่งออกไปสัก ๔ เส้น ๕ เส้นเดินสวนทางพวกนั้นจะเข้ามากรุงเทพฯ แลดูเหมือนฝูงมดเดินตามกันเป็นทิวไป (ในตำบลนี้ก็กลายเป็นต้นไม้เดินได้) ซึ่งข้าพเจ้ามอบให้แก่สหายเรือลอยนั้น แลเป็นการปลาดที่เรือแล่นต่อไปจะหาต้นไม้เดินได้ก็หายากด้วย จึงเกิดเป็นเรื่องราวเฮฮายืดยาวมากลางทาง กับนานๆ เห็นจะง่วงแลก็ขยายเรื่องเรือฉลอมแล่นทั้งหลักแก้ง่วงเสียหน่อยพอสบายๆ เรือยไปถึงดียโฮลเวลาได้ ๒ โมง ๔๐ มินิตเศษ พักรอน้ำขึ้น เวลา ๓ โมง ๑๐ มินิตออกเรือต่อไป ๓๕ มินิตเรือตรงกระโจมไฟ แล่นไปได้เวลา ๖ โมง ๕๐ มินิตเรือตรงเกาะสีชัง เป็นเวลาพลบคลื่นลมสงบดี ข้าพเจ้าเบิกบานใจมากในการที่ไม่ต้องเห็นคลื่นลม แต่บางท่านไม่ชอบใจ ด้วยคิดว่าเสียแรงมาทเลทั้งนี้ไม่ได้เห็นคลื่นลมก็ดูเป็นที่เสียไปมากแล้วก็บ่นถึงบ่อยๆ แต่ข้าพเจ้านึกอยู่ว่าเขาว่า "คียลเตสอกทเล" เราก็ยังแลไม่เห็นฝั่ง ถ้าหากว่าจะมีคลื่นลมแลการที่จะหาความสุขก็จะกลายเป็นทุกข์ไป แต่ไม่ได้ออกปากว่ากะไรเป็นแต่ภาวนาๆๆๆ ยังไม่ครบ ๓ คาบ ๗ คาบ ก็ได้ยินเสียงวู่ๆๆ โครมๆๆ วู่ๆๆ โครมๆๆ ออกนึกปลาดอยู่แล้วแลมีหนาวๆ ด้วย บัดเดี๋ยวใจเสียงอาเจียนกันโอ้กอ้ากลงนอนละเหี่ยเพลียอ่อนพับ ถึงกะออกอุทานวาจาว่า

ตายแล้วๆๆ (ตรงกับว่าอวหังก็ได้) ที่ตรงนี้หาสุขไม่ได้แล้ว ที่พอทนได้ก็พอดพอมอิหลักอิเหลื่อ ถึงกับยอกเลิกว่าเรื่องทเลแล้วเปนเข็ดจนตายก็มี แต่ข้าพเจ้าไม่เชื่อ เพราะรู้อยู่ว่าธรรมดาความเพลินในทุกข์นั้น ถ้าปรากฏครั้งใดคนนั้นก็เบื่อแต่ในเวลานั้น ครั้นหายแล้วก็กลับยินดีอีก

เรือแล่นมาถึงเกาะไผ่เวลา ๙ โมง ๑๑ มินิต ทอดสมอในอ่าวท่าน้ำขนของขึ้นจากเรือพักบนบ้านนอนสำราญ แต่ยังไม่ทราบว่าสนุกสนานอย่างไร เพราะเวลากลางคืนแต่ใจตื้นๆอยู่บ้างสนุกๆนิดหน่อย ในชั้น ๒ ที่กล่าวเรื่องราวนี้ เปนระยะทางซึ่งได้ออกเรือไปแต่ยังไม่ลเอียด เปนแต่เล่าเรื่องที่สนุกทุกข์ร้อนในหนทางเท่านั้น ก็เปนการจำเปนที่จะชี้แจงระยะทางให้เปนเลาๆไว้บ้าง ตามที่ได้ประมาณมาดังนี้

ตั้งแต่	ถึง	ประมาณเส้น
กรุงเทพา	ปากน้ำ	๑๐๐๐
ปากน้ำ	กระโจมไฟ	๒๘
ปากน้ำ	เกาะสีชัง	๗๖๐
เกาะสีชัง	เกาะไผ่	๒๘๐

ตามตาตรางที่กะนี้เปนการประมาณพอให้เปนเค้าๆ สำหรับลับสวนสอบเอาความแน่นอนต่อไป แต่ข้าพเจ้าจะลับสวนสอบเสียเองก็ได้ แต่หาเปนการเล่าให้กันฟังไม่ จะไพล่เปนตำรา

แผนที่ไปไม่เกี่ยวแก่เรื่องระยะทาง (ควรสงไสย) แลเรือลำนี้กินน้ำ ๑๔ คอกคืบตามที่ประมาณ มีกำลังเดินได้อยู่ในชั่วโมงละ ๒๔๐ เส้น สู้คลื่นลมแข็งแรง ข้าพเจ้าได้คอยจด ๆ ระยะทางตามที่ข้าพเจ้าชอบใจจดนั้น มีรูปดังต่อไปนี้ ว่าด้วยเรือเดินทางโดยชั่วโมง คือ

ออก		ถึง		ตำบล	หมายเหตุ
ม,	น,	ม,	น,		
๑๑	๓๕	-	-	ท่าช้างวังหน้า	ม, แปลว่าโมง น, แปลว่ามินิต
-	-	๑	๕๐	พระเจดีย์กลางน้ำ	
-	-	๒	๔๐	ทุ่นดำ	ที่หมายน้ำตื้น
๓	๑๐	-	-	ดีบโฮล	จอดคอยน้ำขึ้นอยู่ ๕๐ มินิต
-	-	๓	๔๕	กะโจมไฟ	
-	-	๖	๕๐	ตรงเกาะลีชัง	พลบ
-	-	๙	๑๑	เกาะไผ่	หมดวันที่ ๑๔, ๔, ๑๑๖
๑๐	-	-	-	เกาะไผ่	วันที่ ๑๕ เที่ยวเขาที่ ๑๖
-	-	๑๒	๑๕	เกาะลีชัง	กลับกรุงเทพฯ
๒	๔๕	-	-	เกาะลีชัง	
-	-	๗	-	บางปลากด	จอดเรือมืดแลไม่เห็นทาง
๑๐	๔๕	-	-	บางปลากด	
-	-	๓	-	กรุงเทพฯ	

ระยะ ทาง ที่ มา นี้ ตาม นา ฬิกา แล กำลัง เรือ ดัง ที่ กล่าว ข้าง ต้น แล ตรง นี้ ข้าพเจ้า ขอ รับ ประทาน เล่า เพิ่ม เติม อีก หน่อย ใน การที่ไป เกาะไผ่ นั้น ด้วย บาง ท่าน บาง นาย ก็เคย ไป เที่ยว เกาะ ชม เกาะ ด้วย กัน เป็น อัน มาก แต่ มักจะไป เกาะที่ สำคัญ ๆ คือ เกาะ ลี ชัง เป็น ต้น แล้ว จึง เลย ไป เกาะ อื่น ๆ แต่ เกาะไผ่ นั้น ไม่ สู้ มี ผู้ใด ต้อง การไป เที่ยว นัก ด้วย ถือ ว่า เป็น เกาะ กัน ดาร ไม่ พุ่ม เพื่อย บริบูรณ์ อย่างไร แต่ ที่ จริง นั้น ข้าพเจ้ายังไม่ เล่า ชี้แจง ผล ประโยชน์ แล ความ บริบูรณ์ หรือ สนุก สนาน ที่ ข้าพเจ้า จะ ตี ราคา เกาะไผ่ ไม่ได้ ว่า สม ควร ราคา สัก กี่หมื่น กี่แสนชั่ง แล้ว จึ่ง บรรยาย ความ มั่ง มี ของ เกาะไผ่ ต่อไป ข้าง หน้า เมื่อ ข้าพเจ้าไป เที่ยว เกาะ ครั้ง นี้ นั้น ขอ ยก ไว้ ว่า เป็น การ ครั้ง แรก นี้ การ เที่ยว เกาะ ซึ่ง ควร นับ ว่า ปลาด ที่ไป ชม เกาะ กัน ดาร กลับ เห็น ผล ประโยชน์ ที่ มี ราคา มาก นัก นั้น เมื่อ เที่ยว เกาะ ที่ ๒ ก็ คือ เกาะ ลี ชัง ที่ ท่าน ทั้ง หลาย ทราบ แล้ว ข้าพเจ้าไม่ มี เรื่อง จะ เล่า ต่อไป แต่ ถึง อย่างไร ก็ ต้อง ขอ เล่า นิด หน่อย ว่า เวลา ที่ ยืน อยู่ ที่ เกาะ ลี ชัง นั้น แลไป ทาง ฝั่ง มี ปลาด คือ ได้ เห็น เกาะ ที่ ๑ เรียก ว่า เกาะ นก แสนาม เกาะ เรียง กัน เป็น ลำ ดับ ดัง นี้ นอก ไป นั้น เกาะ คราม ที่ ๒ เกาะ ครก ที่ ๓ เกาะ สาก ที่ ๔ เกาะ ล้าน ที่ ๕ เกาะ รั้น แลดู เหมือน แฝด ที่ ๖ เกาะ ตรึง ยา ตาล ที่ ๗ เกาะ มาร วิไชย์ ที่ ๘ เกาะไผ่ ที่ ๙

เกาะเหลือมเกาะที่ข้าพเจ้าออกชื่อมานี้เปนตำบล ถ้าเราอยู่ที่เกาะลีชังสมมติเกาะลีชังว่านิ้วมือสำหรับใส่แหวน ก็จะแลเห็นน้ำเปนขอบวงออกไปเหมือนวงแหวน ถ้าฉนั้นเกาะทั้งเก้าเกาะนั้นก็เปนคีร์ษะแหวนนพเก้า (นพรัตน์) ก็ให้แลเห็นเกาะกับน้ำประดับกันเองเปนแหวนนพเก้างามน่าดูที่สุด ได้กล่าวเรื่องที่เปนของแต่ผ้ายข้างเพลิน ๆ ครั้นออกเรือมาจากเกาะลีชังแล้วไกมากที่นั้นเราจะแลมาข้างหน้าก็ไม่เห็นฝั่ง เช่นนั้นก็เปนที่ว้าเหว่สักหน่อย เพราะเราหยากกลับบ้านโดยเร็ว เราก็คงตั้งตาดูกระโจมไฟแต่ข้างหน้าจนเมื่อยสายตาก็ยังไม่เห็นสิ่งใด ถ้าฉนั้นก็ควรจะเหลียวหลังมาแลดูเกาะลีชัง ชมของต่าง ๆ เล่นตามสบายไปพลาง ถ้าแลดูจนเกาะลีชังนั้นมัวสลัว แล้วจึงกลับแลดูข้างหน้าเถิดจะได้เห็นกะโจมไฟ ถ้าเช่นนั้นเราก็เข้าใจได้อีกหย่างหนึ่งว่าที่เรามาจากเกาะลีชังห่างมาจนแลเห็นกะโจมไฟนั้น คิดบันหนทางได้กึ่งหนึ่งแล้ว ก็เปนที่อุ่นใจอิ่มใจในการที่จะได้ถึงบ้านแล้ว ข้าพเจ้าเล่าความตามเกาะเหล่านั้นไม่ได้ เพราะยังไม่ได้ไปตรวจดู จะขอยับเรื่องราวที่มีในเกาะไผ่ต่อไปโดยเลอียด

ชั้น ๓

เกาะไผ่นี้เมื่อพิจารณาดูก็งามด้วยอ่าวแลหาดทรายต่าง ๆ ทั้ง

ประดับล้วนแล้วไปด้วยคิลาแลพรรณพฤกษาชาติ ถ้าจะตีกระเชียงไปให้รอบเกาะ เวลาอยู่ในเกือบสามชั่วโมงจึงจะรอบเกาะ ถ้าจะไปเรือใบก็ไม่ถึงชั่วโมงอาจรอบเกาะนั้นได้

เมื่อเวลาเรายังไม่ถึงเกาะนั้น แล่นเรือมาทางทิศตวันออกนั้น แต่ไกลแลเห็นสัณฐานของเกาะนั้นคล้ายเชิงกรานคู่ทางอ่าวท่าน้ำเข้าไปเหมือนชานเชิงกรานที่สำหรับใส่พื้น แลแง่เขาลูกหนึ่งยื่นฉโงกโอบออกมาข้างขวา แง่เขาลูกหนึ่งอยู่กลางซึ่งเข้าไป แง่เขาลูกหนึ่งยื่นโอบออกมาข้างซ้าย สัณฐานไม่ผิดเพี้ยนเชิงกรานหุงเข้าเลย

ถ้าจะไปให้รอบเกาะนั้น ต้องรู้จักชื่ออ่าวแลหาดเสียก่อนจึงจะไปเที่ยวชมเล่นให้สนุกดี ที่๑คืออ่าวท่าน้ำ ชาวเกาะนั้นเรียกสองอย่างว่าอ่าวก็ว่าหาดก็ว่า หาดท่าน้ำนั้นเป็นทำเลมีอ่าวเว้งเข้าไปตรงเกาะ ปากอ่าวตรงมาทิศตวันออก ในอ่าวนี้เป็นที่พักสำหรับจอดเรือได้สบายสงัดคลื่นลม แต่ยังไม่จำเป็นจะชมพรรณาให้มากอย่างไร เพราะที่พักจงดูไว้กล่าวในสุดท้ายของหาดต่าง ๆ หาดที่๒ก็หาดเดียวกับหาดท่าน้ำ แต่มีชื่อแยกออกไปเรียกหาดตาดุ้ม คือเดิมทีตาดุ้มจะตั้งบ้านอยู่ที่นี่ก่อน แต่แกตายหรือออดเข้าย้ายไปอยู่เสียที่อื่นก็ไม่ทราบ

หาดที่๓ เรียกหาดตาเถนอยู่ตรงทิศเหนือเป็นที่ขั้นไข่ของเต่า

ทเล ชะนิด หนึ่ง "จะละเมด" ที่เรียกหาดตาเถน นั้น จะขนาน นาม มา แต่ ครั้ง ไร เมื่อใด ก็ไม่ ทราบ ข้าพเจ้า ยัง นึก ถึง เถร เรือ ลอย องค์ หนึ่ง ที เขา ลือ ๆ กัน จะ ลอย มา ติด อยู่ ที่ หาด นี้ หรือ จะ เป็น ครั้ง เถร ขวาด แปลง เป็น จร เข้ ที่ เขา เรียก จรเข้ เถร ในเรื่อง ขุน แผน มา อยู่ ที่ หาด นี้ ก็ หา ทราบไม่

ครั้น ถึง หาด ที่ ๔ เรียกหาด รี อยู่ทิศเดียวกับหาดตาเถน พิเคราะห์ ดู ก็ไม่เห็น สำ คัญ สิ่งใด นอก จาก ยาว รี สำ หรับ เต่า ขึ้น ไข่ เท่า นั้น แต่ ข้าพ เจ้า ยัง นึก สงไสยว่า เดิม จะ เป็น อ่าว ยาย ชี ดอก จึง มี ชื่อ หาด ตา เถน ต่อ เนื่อง กัน มา ถ้า เช่น นั้น ก็ สม ควร มาก ที่ จะ เรียก เกาะไผ่ แท้ เพราะ เป็น ที่ เจริญ สมณะ พรต ของ ฤๅษี ชีไพร ซึ่ง พอใจ หยุ บ้า อยู่ ดง สงัด จาก ผู้ คน จอแจ เช่น นั้น

ที่ ๕ หาด ยาว อยู่ ตรง ตวัน ตก เฉียง เหนือ ก็เป็น ท่าไข่ ของ เต่า จะละเม็ด นั้น อีก

ที่ ๖ หาด กรวด ชื่อ ชัด อยู่ใน ตัวว่า ข้าพ เจ้า มี กรวด มาก ทั้ง เบี้ย หอย สอาด ๆ งด งาม น่า ดู น่าเก็บ มา เล่น แล ฝาก ลูก หลาน เด็ก ๆ ของ เรา แล เป็น ที่ กระ ขึ้น ไข่ เป็น หาด พิเศษ กว่า หาด เหล่า นั้น

ที่ ๗ หาด เกด อยู่ ทิศ ตวัน ออก เฉียง ใต้ ที่ ๘ หาด ทอง หลาง

อยู่ตรงตวันออก บรรดาที่เล่ามานี้เหมือนอย่างหาดเกดแลหาดทองหลางซึ่งออกชื่อตนๆเอง ว่าข้าพเจ้ามีต้นเกดแลต้นทองหลางในถิ่นนั้นเท่านั้น การที่แปลกปลาดอัศจรรย์ในการเที่ยวหาดนั้นปลาบปลื้มอารมณ์มาก เช่นอย่างเราไปยืนอยู่ที่หาดเกดสักครู่พอระงับเหนื่อยก็มีลมฉิวๆพัดเฉื่อยๆ กายเราก็สัมผัสเย็นสบายในตาก็แลดูลูกคลื่นวิ่งตามกันเป็นหมู่ๆเหล่าๆกันมา พอมาหาฝั่งดูเหมือนกับคลื่นนั้นจะมีความต้องการอะไรที่ฝั่งไม่ทราบ ทำกิริยาเหมือนแย่งชิงกันจะรีบวิ่งขึ้นฝั่ง แลเสียงกะทบโดนกันดังโครมๆๆ เราแลดูคลื่นนั้นให้ทันกับเสียงที่ดังพร้อมกับกะทบฝั่งที่หายไปดูเป็นที่ปลาดใจมาก ด้วยเราได้อารมณ์อันเย็นซึ่งเกิดแต่กายอันเย็น เกิดแต่ตาอันเย็น เกิดแต่หูอันเย็น หายใจด้วยลมอากาศที่เย็นได้ความเย็นถึง ๔ ประการ ถ้าจะดูลครข้าพเจ้ายังนึกว่าสู้นั่งแลดูคลื่นไม่ได้ ด้วยเย็นในตามากนัก แลไม่ทำให้เกิดปฏิพัธหรือกำหนัดสิ่งใด เป็นแต่เพลินไปตามคลื่นเท่านั้น ถ้าหูเราที่อยู่บ้านนั้น จะได้ฟังคำพูดทุกค่ำเช้าก็ย่อมเป็นเสียงด่าเถียงเหลาะวิวาทกันเครื่องแสบหู ทำโสตประสาทให้สะเทือนในความร้อนแล่นถึงอารมณ์ พอกพูนด้วยความร้อนหูร้อนใจผิดกันกับที่ฟังลมทเลแลเสียงลูกคลื่นมาก ล้วนเป็นสุขแก่โสตทำอารมณ์ให้สบายเป็นการแปลกปลาด ตรงกันข้ามกับที่ข้าพเจ้าได้ประสบมา

คือวันใด ๆ ข้าพเจ้าไม่ได้เคยเป็นคนรู้สึกว่างหัวอกเหมือนวันที่ยืนดูคลื่นนั้นเลย เพราะฉนั้นข้าพเจ้าจึงได้มาคิดเห็นว่าคนที่ทำงานอย่างที่ข้าพเจ้าตรายนี้ ย่อมกลืนเอาการงานเข้าฝังหัวใจไว้ไม่ได้ขยายออกหรือวางลงปล่อยทิ้งได้ ด้วยการงานนั้นฝังหัวใจไว้ทำให้หนักอยู่ในใจ จนถึงแก่เกิดโรคภายในได้ด้วยเหตุดังกล่าวแล้ว ผู้ที่ชอบเที่ยวทเลได้ความเพลินจนสละการงานหลุดขาดด้วยอำนาจทเลฟอกสุหัวใจ ให้คนได้เบาใจจึงเป็นคนไม่มีไข้หายโรคอยู่เสมอ แต่ไม่มีใครเล่าให้ข้าพเจ้าเข้าใจเหมือนที่ได้เข้าใจนี้เลย แต่นี้ไปข้าพเจ้าก็ยอมรับรองว่าเที่ยวทเลย่อมสบายเบิกบานมากกว่าเที่ยวบกแท้ แต่ข้าพเจ้าได้ยินแต่ใคร ๆ ไปกลับมาก็มาติแต่เกาะไผ่นั้นแลว่ากันดารทุเรศมาก แต่ที่จริงนั้นเมื่อข้าพเจ้าไปวันที่ ๑๔ ที่ ๑๕ ที่ ๑๖ เดือนกรกฎาคม ร, ศ, ๑๑๖ นี้นั้นดูสอาดงดงามมาก คือที่อ่าวท่าน้ำนั้นเวาแลดูอยู่ปากอ่าวจะได้เห็นเรือนเรียงรายเป็นทิวแถวริมชายตลิ่งตลอดไป ด้วยกรมพยาบาลได้ออกไปจัดการก่อสร้างปลูกโรงคนไข้ และเรือนผู้รักษาการคนงานกุลี และดุดีงามกับหมู่บ้านตำบลหนึ่งซึ่งครึกครื้นดูน่าเป็นทำเลอันดีนัก

เมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๑๑๖ นี้ ก็ได้จัดการพิเศษขึ้นอีกได้พลอยออกเรี่ยวแรงด้วย คือยนยอดเขาลูกกลางนั้นยกเสาธงขึ้นฝัง

บ๊กไว้สูงหลายวา เวลายกนั้นดูสนุกสนานมาก ช่วยกันชักเชือกขันกว้าน พอรอกเลื่อนเสาตั้งตรงก็ให้โห่ขึ้นสามลา ชักธงช้างเผือกบอกสำคัญว่าผู้เขานี้มีราชการประจำเวลาที่เมืองยกธง ที่นี้และเปนชื่อที่เรียกว่ายกธงบนเกาะไผ่ในเรื่องนี้ บางคนก็จะนึกว่าขบขันอย่างไรหนอ เรื่องยกธงบนเกาะไผ่นี้ แต่ที่จริงก็ขบขันที่ว่าควรจะเรียกว่าเรื่องเที่ยวเกาะไผ่ หรือชมเกาะก็ได้แต่ไม่เพราะ ที่เรียกอย่างนั้นเพราะมาก ด้วยว่าธงเปนเครื่องหมายของราชการด้วย ทั้งตั้งอยู่บนยอดเขาอันสูงและดูงามสบัดลมอยู่ปลิว ๆ ด้วย

ขั้น ๔

ผลประโยชน์ที่เกิดในเกาะไผ่นี้มากมายไม่ใช่เล่น เมื่อข้าพเจ้าไปเห็นก็เท่ากับคิดปฤษณา ตกแต่ยังนึกถึงอ่าวที่เรียกว่าอ่าวตาตุ้มอ่าวตาเถน ก็บังเกิดสงไสยว่าเดิมทีตาตุ้มนี้จะคิดรุ่มรวยอย่างหนึ่งจึงมาตั้งอยู่ที่อ่าวนั้น แต่ตาเถนนั้นเห็นจะสันโดษมาจะไม่คิดรวยอย่างตาตุ้ม มาเจริญเถนพรตสืดลมเล่นสบาย ๆ แล้วข้าพเจ้าจึงนึกต่อไปว่าตาตุ้มนั้นควรจะเปนเศรษฐีอยู่ที่เกาะนั้น ๆ แต่เปนไปไม่ได้ ถึงใคร ๆ ที่ตั้งอยู่หาดตาตุ้มหรือหาดท่าน้ำนั้นทนไม่ไหวคือหาน้ำจืดใช้ยาก เขาว่าได้ขุดหลายแห่งแล้ว

น้ำไม่จืดเลย แต่ข้าพเจ้ายังอิ่มใจอยู่ว่าคงจะขุดหาน้ำจืดกินได้ ด้วยรูปเกาะอื่น ๆ มีเกาะล้านเป็นต้น เขาก็ขุดน้ำไว้ใช้ได้สอาดจืด ข้าพเจ้าได้ตั้งใจจะคิดขุดบ่อ แต่เวลาไม่พอจวนรีบกลับเสีย ถ้าคราวหลังออกไปอีก จะแสวงหาที่ขุดบ่อใช้น้ำให้ได้ ด้วยข้าพเจ้าได้พิจารณาดูบ้างแล้ว ตามทางน้ำตกแลน้ำเดินจากยอดเขานั้น แลที่ลาดลุ่มพอจะหาขุดได้หลายแห่ง ตาตุ่มนั้นก็ที่จะอดน้ำตายอยู่ที่นั้นจึงได้ฝากชื่อไว้ที่นั้น จะหาคนเป็นพยานพอสืบดูชื่อตาตุ่มตาเถนสักหน่อยก็ไม่มีใครทราบ อุบัติเหตุได้มีแต่ต้นตาลอยู่บนหาด ๘ ต้น ๙ ต้น อายุราว ๕๐ ปี ๖๐ ปี แลเขาว่าตายเสียบ้างแล้ว แลผลประโยชน์ที่จะเกิดแต่เกาะนี้ คือส่วนที่ใช้เป็นเสบียงอาหารในทางน้ำ คือกุ้งปูปลาหอยเต่าไข่เต่า การที่จะจับหาของเหล่านี้ไม่จำเป็นที่จะเล่าให้ยืดยาว จะกล่าวแต่เรื่องปลาดที่ลงเที่ยวในอ่าวทเล พอเป็นเครื่องเตือนใจผู้ที่ยังไม่เคยเที่ยวทเลให้ทราบ คืออย่างไรเล่าที่ลงไปในอ่าวนั้น น้ำลงไปประมาณศอก ๒ ศอกนั้น แลดูทรายขาวสอาดงามประดับด้วยเปลือกหอยแลกรวดทรายต่าง ๆ แลดูงามดื่นดาษไปในท้องน้ำ เวลาคลื่นกะเพื่อมแลทรายพราวงามลานตาน่าชมน่าดู เป็นราวยืดไปถึงในที่ตำบลหนึ่ง ดาษดื่นไปด้วยสิ่งหนึ่งปลาดมากคล้าย ๆ ดอกไม้เป็นช่องามผุดจากดินงมอยู่ในน้ำ ข้าพเจ้านึกปลาดมากบอกให้คนที่ไปด้วยกันถอนมาเพื่อจะชมเล่น ครั้นแล้วข้าพเจ้านึกขึ้น

มาได้เห็น จะ เป็น ดอก หญ้า ทเล ครั้น ดู ๆ ก็ไม่ใช่ ข้าพเจ้า จึง บอก ว่าเห็น จะ เป็น หอย หรือ ปลิง ทเล แน่แล้ว ควร จะ จับ มา เล่น ครั้น เข้า ไปใกล้มัน ก็ไม่หนี ข้าพเจ้ายิ่งสงไสย อยู่ด้วย รู้ อยู่ ว่าอ้าย สัตว์ ชะนิด นั้น พอ น้ำ กะเพื่อม มัน ก็ หนี เห็น จะไม่ใช่ สัตว์ จึง บอกให้ คน ที่ ไป ด้วย กัน จับ คน จับ นั้น ก็ เอา เท้าแหย่ ลอง ดู พอ กะทบ ฉับโดน เข้า สาม แผลร้อง บอกว่า ปวดเต็ม ทีแล้ว ข้าพเจ้า ก็ยังไม่ เชื่อ ก็ เดิน หนี จะ ไป ขึ้น หาด ข้าพเจ้า ก็จะ เดิน ตามไป ที่ไหน เล่า ขวาง หน้าแน่นอยู่ เป็น พืดไป ทั้ง นั้น พอ มี ทาง ว่าง อยู่ หน่อย ก็ยก ขา ก้าวไป หมาย จะข้ามไปให้พ้น ไป กะทบ อ้าย กึ่ง ระกะเสียบเข้า ๔ แผล ข้า พเจ้าก็โอดไป บ้าง ยก ขา ร่อน ร้อง บอกเพื่อน กัน ว่า เต็ม ทีแล้ว ปวด นัก จะไป ต่อไป อีกไม่ไหว ปวดคล้ายถูก ปลา ดุก หรือ ถูก ปลา แขยง บอก ฉนั้น ต้อง เขยก มา ถึง ที่ หาด ทราย ปวด เลือดไหล อาบ อยู่ ๑๕ มินิต จึง ค่อย คลาย ซา ปวด แล้ว มานะ จะ จับ เอา ตัว ให้ได้ ครั้นไป ถอน มา ดู สาม ช่อ หิ้ว มา ที่ พัก บ๊ะที่ไหน ละ คน ที่ รู้ จัก บอก ว่า หอย เหม้น จะ พิโธ่ เคย รู้ จัก ชื่อได้ อ่าน หนัง สือ ทราย เรื่อง ราว มา นานไม่ น่า จะเซอะ เลย อ้าย แผล ที่ มัน เสียบ นั้น ทีใด ที นั้น หนาม มัน หัก ติด ทุกที ลึก อยู่ใน ๒ กะเบียด จะ ชัก ถอน ก็ไม่ได้ หยิบ ถูก เข้า เปื่อยไป หมด เป็น แต่ เงา ดำ เป็น รูป ขาด จม อยู่ อย่าง นั้น

ต้องเอาหินทุบลงที่ตรงแผล ให้มันแตกยุ่ยละลายหายไปในเนื้อนั้นเอง จึงหายปวดได้

นี่และหอยเหม่นเอ๋ยใคร ๆ ก็เคยรู้จักชื่อเสียง ถ้าไม่รู้จักตัวแล้วก็จะหลอกเสียยได้อีกเป่นแท้ ครั้งโบราณว่ารู้ด้วยปากไม่เท่าตาเห็น ๑๐ รู้ไม่เท่าชำนาญแท้ จึ่งได้นำมาเล่าชี้แจงไว้เพื่อท่านที่ไม่เคยไปทเลจะไปโดนเข้าบ้าง ถึงจะได้รับคำปรามาสว่าซุ่มซ่ามก็ช่างเถอะ จะตั้งใจอุตสาห์ตักเตือนผู้ที่ไม่เคยรู้เห็นต่อไป การเที่ยวในน้ำทเลมีโทษบ้างตามที่กล่าวมานี้

จะกล่าวเรื่องเต่าจะละเม็ดต่อไปนิดหน่อย ในแถวเกาะไผ่ที่มีข่าวไข่นี้หลายแห่ง แห่งหนึ่งมีหลาย ๑๐ รัง ๆ หนึ่งมีไข่ความละตั้ง ๑๐๐ หรือ ๑๔๐ เต่านี้ชอบไข่ฤดูเดือน ๖ ไปจนสิ้นเขตร ตัวเต่านั้นโตใหญ่ ๔ คนหามไม่ใคร่ไหว อุบายที่ขึ้นไข่นั้นปลาดมาก เพราะว่าเมื่อขึ้นมาจากน้ำ รอยเดินทรายเป่นรอยทางขึ้นมาจนขากลับก็มีอีกทางหนึ่ง แต่อย่างเราจะไปขุดไข่เต่าทเลนั้นวันยังค่ำเห็นจะไม่ได้กินไข่ เพราะมันฉลาดซ่อนหลุมดีนัก หลอกทำหลุมพรางให้ขุดเสียอ่อนใจ ประเดี๋ยวก็ไปแอบแมะไว้ข้างทางหรือโคนไม้กอหญ้าที่เราจะไม่ทันสังเกตนั้น มันฉลาดไม่ใช่เล่น ชาวเกาะก็ยังฉลาดกว่าเต่า เอาเหล็กแหลมเที่ยวไล่สักเสียจนปรุไม่ว่าหลุมจริงหลุมพราง สักจนโดนไข่แตกประทุดังจนรู้สึกจึงขุดลงไปลึกกว่าศอก ความ ๑ ตั้งมาก ๆ ดังที่ว่าไว้ข้างบนนั้น

ราคาขายที่เกาะนั้น ๑๐๐๐ ละ ๑๐ บาท นี้บรรยายเรื่องสะเบียงอาหารสำหรับจะทำการหากินที่เกาะไผ่นี้ ด้วยเห็นว่าเพื่อจะแก้กันความยากจนของเกาะไผ่ที่ได้รับคำติเตียนว่ากันดาร แลให้กลับความเห็นว่าเกาะไผ่นั้นไม่ขัดสนย่อมสมบูรณ์ สรรพอาหารของกินของใช้สรอยที่จะนับว่ามังมีของเกาะไผ่ได้ในฝ่ายทางน้ำ

ชั้น ๕

ที่นี้แลจะได้เห็นพืชน์พรรณหมู่ไม้ ซึ่งจะพาให้เขาเกาะไผ่นี้มีราคานับด้วยหมื่นชั้งแสนชั้งซึ่งจะประมาณมิได้ ด้วยเรื่องที่จะพรรณาต่อไปถึงประโยชน์ของประชุมชน ที่บนเขาแต่ละลูก ๆ นั้นแลดูดื่นไปด้วยพรรณไม้ต่าง ๆ งามสล้างเลลาเปลาปลอดเข้าไปในป่านั้น เลือกคลำเลือกชมเล่นตามชอบใจ โล่งเลี่ยนลำต้นเปลาขึ้นเป็นปล้อง บ้างชลุดปรุดขนไปถึงเบื้องบนเป็นเพิงพุ่มแสงแดดไม่ส่องถึง เย็นยะเยือกไปด้วยอายหินแลความคลื้มไปด้วยหมู่ไม้ที่เป็นพุ่มเป็นเพิงแลกอเถา ขวักไขว่สล้างสลับกันดูน่าระโหถาน ข้าพเจ้านั่งพิเคราะห์คิดดูก็เห็นเหตุของขุมทรัพย์ที่จะเกิดแต่ทำเลเขานี้ ปี ๑ มิใช่น้อยตั้งร้อยชั่งพันชั่งขึ้นไป แต่ข้าพเจ้ากล่าวไปนี้ขอให้ท่านทั้งหลายเข้าใจว่าเป็นเหมือนปฤษณา เป็นของต้องคิดต้องทำจึ่งสบเหมาะช่องจึ่งจะรวย คือทำอย่างไรเล่า ข้าพเจ้าจะบอกชื่อไม้ให้เข้าใจใช้อุปเทศสรรพคุณยาเสียก่อน แล้วจะบอกวิธีประสมยาใช้ต่อไป

เลขที่	ชื่อไม้	ขนาด ใหญ่กำ	ขนาด ยาวกำ	สี แลเนื้อ	สรรพคุณ
๑	พุด	๔	๒ ๓	เหลือง แข็ง	กลิ่น ตลับ แกะ ตรา พิมพ์ ขายเป็น ต้น หรือนับ ๑๐๐ ละ ๕ ตำลึง
๒	สอง กะดอง	๓	๓ ๔	เหลือง ๆ	ลูก กิน คล้าย ลมุด ต้น ขาย ส่ง นอก ทำพื้นก็ได้
๓	เกด	—	—	เหลือง ๆ	ทำไม้ สักเท้า แล พื้น
๔	มัน หมู	๓	๔ ๕	แก่น แข็ง	ตาม แต่ จะใช้ แล พื้น
๕	ตะแบก	๔	๓ ๖	แก่น แข็ง	ทำแจว ขาย แล พื้น
๖	โมก มัน	๔ ๕	๓ ๔	ขาว แข็ง	ทำแจว ขาย แล พื้น
๗	อุนโลก	๑๑ ๑๒	—	แดง อ่อน	ทำ กะดาน แล พื้น
๘	สำโรง	๑๑ ๑๒	—	แดง อ่อน	ทำ กะดาน แล หางเสือ
๙	ไม้ ดำ	๑๔ ๑๕	—	แข็ง ดำ	ทำ ค้าง พลู แล เสา เรือน
๑๐	โคน สมอ	๑๑ ๑๒	—	แก่น แข็ง	ทำ เสา เรือน แล พื้น
๑๑	กลูกไก่	๑๒ ๑๓	—	—	ทำ พื้น
๑๒	กุ่ม	๑๔ ๑๕	—	—	ทำ ครก
๑๓	ชมด	๑๒ ๑๓	—	ลาย แน่น	ไม้ เท้า
๑๔	จันทนา	๒	—	เนื้อ หอม	จัน มาลง ทำยา แล พื้น
๑๕	จันแดง	๑๔ ๑๕	—	แดง หอม	ทำ ยา
๑๖	สลัดได	—	—	—	จัน มาลง ทำยา
๑๗	มะนาวผี	๒	—	เหลือง	ทำ ด้าม ขวาน
๑๘	มะกอก	๑ ๒	—	—	ใช้ ผล ตำ น้ำ พริก เมล็ดทำยา
๑๙	ไผ่ บ้า	—	—	—	สรรพคุณ ถ่วม หลัง ช้าง
๒๐	แกแล	๒ ๓	—	เหลือง	เขาใช้ ทำพื้น ย้าง
๒๑	ข่อย	—	—	หยุ่น	ก็ เข้าใน พวก พื้น
๒๒	กำจัด	๒ ๓	—	แน่น มัว ๆ	พวก พื้น
๒๓	สะแก	—	—	แน่น	พวก พื้น แล พื้น อยู่ไฟ
๒๔	แฟบ	—	—	แข็ง	พื้น เหมือน กัน
๒๕	แจง	—	—	ลาย หยุ่น	ยาไข้ ทั้ง ๕ แล พื้น
๒๖	โพ ทเล	—	—	หยุ่น	พวก พื้น
๒๗	ไม้ ฝาด	๒ ๓	—	แข็ง	ค้าง พลู แล พื้น
๒๘	แก้ว			แข็ง	ดอก หอม

เลขที่	ชื่อไม้	ขนาด ใหญ่กำ	ขนาด ยาวกำ	สีแดงเนื้อ	สรรพคุณ
๒๙	พลอง	๑	๖	แข็ง	ไม้เท้า ต้ำเสียม แลพื้น
๓๐	อ้อยช้าง	๓ ๒	—	หยุ	พวกพื้น
๓๑	กะตาน	๓ ๒	—	—	พวกพื้น
๓๒	โคคลาน	๑	—	—	ยาตานขโมย
๓๓	เลียบ	—	—	หยุ	พวกพื้น
๓๔	ไทร	—	—	หยุ	พวกพื้น
๓๕	ตขบ	—	—	แข็ง	รากทำยาลูกกินได้
๓๖	มขามผี	๑ ๒	—	—	พวกพื้น
๓๗	เทียนเทศ	๒	—	แข็ง	เปลือกกินกับหมากทำสมอเรือ
๓๘	ตบัน	๓	—	—	เปลือกกินกับหมากแลพื้น
๓๙	โพทเล	๓ ๔	—	หยุ	ทำพื้นก็ได้
๔๐	หุกวาง	๕ ๖	—	แข็ง	ทำกงเรือได้
๔๑	ทองหลางใบมน	—	—	หยุ	พวกพื้นแลยา
๔๒	กร่าง	—	—	—	ทำพื้นก็ได้
๔๓	คนธิสอเถา	—	—	—	ทำยาตา
๔๔	มะเดื่อดินเถา	—	—	—	ทำยาไข้
๔๕	มลิวัลย์เถา	—	—	—	ดอกหอม
๔๖	เข้าเย็นใต้เถา	—	—	—	หัวทำยาคุทราดเข้าคอ
๔๗	กลอยเถา	—	—	—	หัวทำขนมแลยา
๔๘	มันเถา	—	—	—	หัวทำขนม
๔๙	กะแท่ง	—	—	คล้ายบุก	ต้มแกงกินได้
๕๐	วันเปรียงเถา	—	—	—	ใช้ผูกมัดแลทำยา
๕๑	วัลย์เขียว	—	—	—	เห็นจะเปนย่านางผูกมัด
๕๒	วัลย์แดง	—	—	—	ผูกมัดสายสมอก็ได้
๕๓	เถาคันขาว, แดง	—	—	—	ยาเกลือแก้ผื่นในท้อง
๕๔	มะคำไก่	—	—	—	ทั้ง ๕ ยาไข้แลยาอื่นๆ
๕๕	หญ้าดีนนก	—	—	—	ยาไข้
๕๖	อบเชยหอม	—	—	—	ยาหอม
๕๗	พุทรา	—	—	เหนียว	ทำพื้นแลอื่นๆ
๕๘	ตานดำ	๓	—	ดำแข็ง	ต้มยาแลพื้น

บรรดาไม้ต้นไม้เถาเหล่านี้ ระบุชื่อแต่ที่จำเพาะใช้ แลเพื่อจะให้เห็นว่าเกาะไผ่นั้น มีไม้ที่เปนประโยชน์มากเช่นนี้ทั้งเขายังไม้อื่นอีกอเนกนัก ที่จะรวบรัดกล่าวว่าควรทำประโยชน์นั้น คือ ๑ หาเรือฉลอมสัก ๑๐ ลำ ๒ หาเจ๊กสัก ๒๐๐ คน ๓ หาเครื่องมือตัดไม้ ๓ อย่างเท่านี้ยกออกไปตั้งอยู่เกาะไผ่ เกณฑ์เจ๊กขึ้นตัดพื้นบนเขาเราหาเข้าต้มเลี้ยง แลพื้นที่เขาตัดนั้นถึงเจ๊กมากจะตัดไปสักกี่ปีก็ไม่รู้หมดสิ้น เจ๊กคน ๑ ตัดได้อยู่ในเดือนละ ๑๐๐๐ ตุ้น คิดเปน ๑๐๐๐ ละ ๑๐ บาท เจ๊ก ๑๐๐ คน คงได้พื้นอยู่ใน ๑๐๐๐๐๐ ตุ้น คงเปนเงินใน ๑๐๐๐ บาท คิดค่าเข้าต้มแลแรงเสียเดือนละ ๕ บาท คงมีกำไรเดือน ๕๐๐ บาท ปี ๑ เงิน ๖๐๐๐ บาท ถ้าเจ๊ก ๒๐๐ เงินก็อยู่ในปีละ ๑๒๐๐๐ บาท ๓ ปีเงิน ๓๖๐๐๐ บาท ๔ ปีเงิน ๔๘๐๐๐ บาท ๕ ปีเงิน ๖๐๐๐๐ บาท เปนเงินรายได้ดังนี้ ค่าที่เราไม่ต้องเหนื่อยเลย

อนึ่งเมื่อแรกตัดพื้นลงนั้น ตำบลเนื้อที่ซึ่งขนพื้นหมดแล้วนั้น เราจะทิ้งให้ว่างไว้ทำไม เอาไฟเผาใบไม้แลกิ่งที่แห้งนั้นเสียเตียนโล่งแล้ว เอาซิคราวนี้ถึงฤดูฝนจะปลูกอะไรละ ผักพริกมะเขือแตงกล้วยอ้อยแมงคุดลมุดทุเรียนขนุนสับปรด อะไรก็ตามศัทธาเถิด ไม่ต้องร้อนว่าค่ากับเข้าแล้วท่าน อ้ายเงินขายผักหญ้าเหล่านั้น ก็จงตีราคาเอาเท่ากับสวนหมากมะพร้าวทุเรียนอย่าง

มีราคาในกรุงเทพฯ เถิด ที่นี้ก็นั่งชมเรือไฟของเราซึ่งจอดอยู่ตามอ่าวรอบเกาะนั้นสล้างสลอนไป บนยอดเขานั้นข้าพเจ้านึกว่าจะกลายเป็นตึกราม เช้า ๆ เย็น ๆ จะได้ยินเสียงบีพาทมโหรีประสานลมแลคลื่นโอ้อะหนองหนอดอยู่บนยอดเขาเอยเถิดเอย

เพิ่มเติม

คิดว่ายุติลงไว้แต่เพียงนี้ด้วยความมั่งมีเพลิดเพลิน แต่มานึกขึ้นได้ว่าประโยชน์ที่เกาะไผ่นี้ยังมีอีก เกรงว่าจะลืมเสีย จึงจะได้เล่าต่อไปตามเรื่องที่แลเห็นได้ว่า สัมภาระที่ต้องให้เกิดทุนทรัพย์ที่เกาะนั้นมีอยู่ ๓ อย่างคือ ๑ พื้นเป็นสินค้าใหญ่ ๒ ตำบลที่ตัดพื้นลงแล้วนั้น เป็นบ่อเกิดแห่งพืชน์ผลต่อไป ๓ ยังหินตามลุกเขานั้นยังหาได้ชี้แจงไม่ ด้วยหินที่เกาะนั้นยังจะทำประโยชน์ได้คือเรามีเจ๊กใช้เป็น ๑๐๐ แล ๒๐๐ แล้ว เมื่อการนานมางานก็จะว่างลงบ้าง จึงหาเครื่องมือสิ่วขวานสำหรับพเนินหินออกแกะสลักเจาะเป็นศิลาปูถนน แลสากครกใหญ่เล็กต่าง ๆ ทั้งแกะสลักเป็นรูปสัตว์สิงห์ตุกตาหินนี้เป็นต้นได้ ซึ่งไม่จำเป็นจะว่างงานอยู่กว่าจะหมดไม้หมดดิน แลหินที่เขานั้นแล้วจึ่งจะควรกลับกรุงเทพฯ เรื่องราวที่กล่าวมานี้ ก็ชื่อว่าเรื่องยกธงบนเกาะไผ่ ก็เป็นเรื่องยกธงจริงในชั้นแรก แต่เนื้อความที่แอบแฝงในการยกธงนั้นคือความมั่งมี ซึ่งจะก่อตึกบนยอดเขานั้น

เปนเรื่องครั้งที่ ๒ ความรุ่มรวยจนภูเขารับรายเสมอน้ำ ไม่มีที่จะทำกินต่อไป อนึ่งการที่คิดไม่สำเร็จต้องยกธงกลับกรุงเทพฯ เปนยกธงครั้งที่ ๓ เกาะนั้นมีประดับประดาด้วยบ้าไผ่ซึ่งเกาะอื่นไม่มีเหมือน แลดูสล้างเสลาด้วยกอไผ่ จึ่งมีชื่อว่าเกาะไผ่งามไสว ราวกะประดับด้วยธงทิว เวียกว่ายกธงที่ ๔ ด้วยประการฉะนี้ แต่ยังยุตติไม่ลงขอต่อไปอีกนิดหน่อย ไม้ในเกาะไผ่นั้นงามๆ มีต่างๆ นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ยังทำประโยชน์ได้อีก คือต่อเก้าอี้หมู่โต๊ะหมู่เก้าอี้นอนเก้าอี้นั่งเก้าอี้รับแขกทำได้พรรณไม้ในเกาะนั้น ไม่ต้องใช้กะดานหรือหวายอื่นอย่างใดเลย เปนแต่หาขวานสิ่วเลื่อยมีดกับเหล็กตะปูไปประจำอยู่ที่เกาะนั้น แล้วตัดไม้มากองใหญ่ตรวจตราพิจารณาดูว่าไม้ใดชนิดใดจะควรเข้ารูปใด ก็ตัดทอนต่อตีประกับติดเข้าเปนสิ่งของต่างๆ ตามความต้องการ มีงานภูเขาทองก็หามมาตั้งไว้เปนพิพิธภัณฑ์เกาะไผ่ ตามใจรักใจชอบซื้อเถิดไม่ต้องตีราคาในที่นี้แล้วสนุกทุกอย่างทั้งรุ่มรวยด้วย ขอลัดความยุตติไว้เพียงนี้ จะเล่าต่อไปอีกก็ยังยืดยาวมาก เพราะว่าภูเขาทั้งลูกจะหาที่สุดสิ้นนั้นคงจะยากนัก นอกจากจะอดใจยุตติแล้ว

วิธีจับช้างเถื่อน

นครเมืองน่าน

การที่จะได้ตั้งคอกนั้น ชั้นแรกผู้ที่ชำนาญป่าแลชำนาญในกระบวนช้าง คือผู้ที่เรียนตำราหมอเถ้า เมื่อได้ตรวจตราว่าช้างมีอยู่ในป่าตำบลนั้นแล้ว ก็ไปตรวจดูตามทางช้างเดินว่าช้างจะลงมาทางห้วยใด แลอาไศรยน้ำห้วยใด แลโป่งมีอยู่ที่ใด ถ้าเห็นแน่ว่าช้างเดินทางห้วยนั้น แล้วจึงจะได้จัดตั้งคอก การที่จัดตั้งคอกนั้น ชั้นต้นคือ ที่จะตั้งคอกนั้นอยู่ในเขตร์แขวงผีใดซึ่งมีโรงผีสำหรับอยู่นั้น แล้วจึงหาคนทรงไปกระทำการบวงสรวงเส้นวัก มีธูปเทียนเหล้าช่างบี่ช่างซอแล้วคนช่างซอร้องเชิญผีให้มาทรงคน ครั้นเมื่อเจ้าเข้าทรงแล้ว ผู้ที่จะตั้งคอกจึงไถ่ถามผีนั้นใจความว่า จะตั้งคอกจับช้างที่ตำบลนั้นจะได้ช้างหรือมิได้ หรือจะมีเหตุการขัดขวางอย่างใด ลางผีก็ตอบว่าตั้งได้ แลคงจะจับช้างได้ดี แต่เมื่อได้ช้างแล้วต้องเอาสุกรเปดไก่มาเส้นแลมีคำสั่งต่าง ๆ คือไม่ให้ยิงช้างแลฆ่างูเปนต้น ลางผีก็พูดจาอิดออดไปต่าง ๆ แต่ลงท้ายก็คงตั้งได้ ครั้นเมื่อตกลงกับผีเสร็จแล้ว หมอเถ้า

จึงได้มา กะที่ๆ จะตั้งคอก ตั้งคาลเพียงตาที่กลางคอก มีเป็ดไก่เหล้าอัญเชิญผีเถื่อนให้มาสิงสถิตในคอกนั้น แล้วจึงหาวันดียามดีที่จะลงหลักคอก คือวันหัวเข้ายามต่างๆ ซึ่งเปนยามดีเมื่อได้ฤกษ์ได้ยามดีแล้วจึงลงหลักประตูคอก ประตูหนึ่งมี ๒ หลัก โต ๓ กำ ๔ กำยาว ๓ วาเศษ คอกหนึ่งมี ๒ ประตูบ้าง ๓ ประตูบ้าง ๔ ประตูบ้าง แล้วจึงบักหลักรายรอบคอกวงรอบ แล้วขุดดินในคอกเปนรางรอบให้ลึกอยู่ใน ๒ คอก ๒ คอกเศษบ้าง กว้างอยู่ในวาหนึ่ง เอามูลดินขึ้นถมคันตามหลักรอบคอก เว้นแต่ตรงประตูกับที่ลำห้วย คอกหนึ่งประมาณกว้าง ๓ เส้นยาว ๔ เส้น คอกช้างนั้นต้องตั้งอยู่ในระหว่างห้วยแลริมเนินผา เมื่อตั้งคอกเสร็จแล้ว สัก ๒๐ วันกว่า พอให้คอกนั้นเก่าเสียบ้าง แล้วจึงได้จัดหมอบ้าไปดูช้างว่าช้างอยู่ตำบลใด ถ้ารู้ว่าช้างอยู่ตำบลนั้นแล้ว จึงได้จัดคนประมาณ ๒๐—๓๐ ไปต้อนช้างมาถึงที่ใกล้ริมคอกประมาณ ๒ เส้นเศษ แล้วจึงได้จัดคนเปนบึกกา ที่คนไปต้อนช้างมาถึงที่ปลายบึกแล้ว จึงจะได้ใช้คนมาบอกเล่าที่ผู้รักษาจะปิดปากประตู ว่ามีช้างอยู่เท่านั้นตัว ในบึกกานั้นได้ทำกองไฟไว้ตามที่คนยืนเปนบึกกา ถ้าช้างมาถึงเวลาบ่าย ๓ โมงแล้ว ต้องได้ล้อมให้พลบค่ำจึงได้เอา

เข้าคอก แลมีคนยืนบังอยู่ข้างประตู ๒ คนบ้าง ๓ คนบ้าง เวลาช้างเข้าครบที่กำหนดไว้จึงได้ปิดประตูคอก แล้วก็ยิงปืนเป่นสัญญาว่าช้างที่ล้อมไว้เข้าคอกหมดแล้ว พวกที่รายปีกกาอยู่นั้นได้ยินก็รีบเข้ามาลงเขื่อนทำประตูคอก แลรายกันล้อมรอบคอก เมื่อลงเขื่อนประตูเสร็จแล้ว ก็จุดไฟรายรอบคอก ช้างดื้นวิ่งจะแหกคอก พวกที่ล้อมก็เอาปืนยิงบ้าง เอาไม้แหลมแทงบ้าง เอาคบจุดบ้าง จนช้างอ่อนได้ ๒ วัน ๓ วันแล้วจึงจะเอาช้างต่อหมอควานเปิดประตูเข้าไปจับ พวกหมอควานขับช้างเรียงหน้ากัน เอาเชือกบาสเข้าไปคล้อง ลางทีช้างเถื่อนก็มาโดนช้างต่อ ช้างต่อชนะแล้ว ก็ลงเบียงบาสคล้องจับขาช้าง แลควานเป็งหนังตกจากหลังช้างต่อ ควานวิ่งเข้าผูกกับต้นไม้แล้วหมอจึงเอาหนังทามเข้าผูกคอ แล้วก็เอาเชือกมาผูกกับทามนั้นเอาเข้าโยงที่ต้นไม้ใหญ่ๆ ครั้นจับหมดเสร็จแล้วพักไว้ที่คอก ๒ วัน ๓ วัน เพื่อให้แรงถอยลง เมื่อเวลาที่ผูกแขวนไว้นั้น ถ้าช้างที่ดื้นรนหนักก็มักแขวนคอตายเสียบ้าง เมื่อได้ ๒ วัน ๓ วันแล้ว ก็เอาช้างต่อเข้าไปผูกขนายเอาออกจากคอก เอาเข้ามาผูกหัดที่บ้านซึ่งใกล้กับคอก เมื่อเอาออกจากคอกมีช้างที่ผูกแขวนจูงมาตัวหนึ่ง กับช้างรุนส่งหลังมาข้างหลังตัวหนึ่ง ถ้าช้างเถื่อนใหญ่

ต้องใช้ขนาย ๒ ข้าง เมื่อเวลาถอยจากคอกนั้น มีเหล้าหมู เป็ดไก่แก้ผีที่คอก แล้วก็เลี้ยงดูพวกต้อนช้างรักษาคอก แล้วก็ พากันเอาช้างมาที่บ้านในตำบลนั้น มาถึงบ้านแล้วก็พักช้างไว้ เอาสุกรเป็ดไก่ที่ได้บนผีณบ้านนั้นไว้ มาฆ่าแก้ลิ้นบนที่หอผี แล้วก็เลี้ยงดูกันเสร็จ จึงได้นำช้างนั้นเข้ามายังนครเมืองน่าน เมื่อเวลาเดินทางมานั้น มีเขาโคเบ้าก็กก้องเป็นการเอิกเกริก ครั้นถึงเมืองแล้ว ก็เอามาผูกไว้ตามหลักที่สนามกลางเวียง ถ้ามีผู้จะซื้อก็ได้ว่าราคาตกลงกันในเวลานั้น ถ้ายังไม่มีใครซื้อ เจ้านครเมืองน่านก็ได้แจกให้เจ้านายหมอควานไป เข้าซองผึกหัด การที่ผึกหัดกว่าจะใช้ได้ ถ้าช้างใหญ่อยู่ใน ๓๐ วัน ช้างเล็ก ๒๐ วันก็พอใช้ได้ แล้วบรรดาช้างที่จับได้ที่ขายเป็นเงินหรือ เป็นตัวช้างก็ดี แบ่งเป็น ๓ ส่วน เป็นของหลวงส่วน ๑ เป็นของ เจ้านครเมืองน่านส่วน ๑ เป็นของผู้ที่จัดการคอกแลผู้ที่ต้อนช้าง รักษาช้างส่วน ๑ ราคาช้างที่ซื้อขายกัน ถ้าช้างพลายใหญ่ สูง ๔ คอกขึ้นไป ถ้ายังไม่ได้หัดก็อยู่ใน ๔๐๐ รูเบี้ย ถ้าหัดแล้ว ก็อยู่ใน ๖๐๐ รูเบี้ย ช้างเล็กต่ำกว่า ๔ คอกลงมายังไม่ได้หัด อยู่ใน ๓๐๐ รูเบี้ย ที่หัดแล้ว ๕๐๐ รูเบี้ย ลูกติดแม่ตัวละ ๑๐๐ ถ้าเป็นช้างพังราคาต่ำลงมาเพียง ๑๐๐ รูเบี้ย ถ้าเป็นช้างอุทาม มีเจ้าของติดตาม ต้องเสียค่าไถ่มีกำหนดตั้งแต่วันหลุดไป

คิดเปนเดือนละ ๓ รุเบีย ถ้าลูกติดแม่ไปจากเจ้าของ คิดเอาถึงราคา ถ้าลูกเกิดบ้าต้องถ่ายเต็มราคา การที่จับช้างนั้นไม่ว่าช้างเล็กช้างใหญ่ เข้าไปในคอกเท่าใดจับทั้งสิ้น ในช้างที่จับได้ไปฝึกหัดนั้น ตายเสียอยู่ใน ๑๐ ละ ๓ ฤดูที่ทำคอกและต้อนช้างจับช้างนั้น ลงมือทำคอกในเดือนตุลาคม ไปต้อนช้างเข้าคอกในเดือนพฤศจิกายนธันวาคมครั้งหนึ่ง ในเดือนเมษายนพฤษภาคมครั้งหนึ่ง บีหนึ่งลางคอกจับได้ครั้ง ๑ บ้าง ๒ ครั้งบ้าง

การตั้งคอกจับช้างบ้าที่นครเมืองน่าน

คอกนั้นมีอยู่ ๗ คอกๆ น้ำยาง ๑ คอกบ้านไสมย ๑ แขวงนครเมืองน่าน คอกโบ้งเงื้อม ๑ คอกแม่สาคร ๑ แขวงเมืองสา คอกแม่เมาะ ๑ แขวงนครเมืองน่าน คอกห้วยสามศพ ๑ แขวงเมืองศรีสะเกษ คอกเมืองคอบ ๑ รวมมี ๗ คอก

คอกน้ำยางนั้นอยู่ทิศตวันตกเฉียงใต้ ห่างจากนครเมืองน่านประมาณ ๘๐๐ เส้น ตั้งอยู่ที่กลางห้วยริมเนินเขาเปนป่าไม้เต็งไม้รังไม้แดงที่คอกเปนไม้ไล่ คอกนั้นโดยกว้าง ๓ เส้นยาว ๑๐ เส้น มีประตู ๔ ด้าน คอกนี้ได้ตั้งเมื่อศักราช ๑๒๑๕ เจ้าอนันตวรฤทธิเดช เจ้านครเมืองน่านเปนผู้จัดการ ใช้กำลังคน

พวก ลาว ที่ มา จาก เวียง พัน พร้าว เมือง เวียง จัน ซึ่ง ตั้ง บ้าน เรือน อยู่ บ้าน น้ำ บั้ว บ้าน บ่า ลัก บ้าน ดอน มี คน ฉกรรจ์ ๑๔๕ คน สำหรับ ทำ คอก แล ไป ไล่ ต้อน ช้าง เมื่อ ถึง ฤดู จะ จับ ช้าง แล้ว แยก กัน เปน ๒ กอง ๆ หนึ่ง ไป ทาง ทิศ ใต้ ถึง น้ำ สา กอง หนึ่ง ไป ทิศ ตวันตก ถึง สุด ขุน น้ำ สา ถึง ผา เวียง ทั้ง สอง ทาง ห่าง จาก คอก ประมาณ ๖๐๐ เส้น เศษ ที่ ทำ เล ช้าง อยู่ นั้น เปน บ่า ไม้ แงะ ไม้ เปา ไม้ ไล่ ไม้ ยง ตาม แนว ห้วย น้ำ สา บี หนึ่ง ได้ จับ ช้าง ๑ คราว บ้าง ๒ คราว บ้าง ถ้า จับ ช้าง ได้ มาก น้อย เท่า ใด แบ่ง ให้ แก่ พวก ทำ การ เปน ส่วน ๑๐ ละ ๒ คน พวก นี้ ได้ ยก เว้น ไม่ ใช้ การ อย่าง อื่น ครั้น ต่อ มา เจ้า อนันต วรฤทธิเดช ถึง แก่ พิราไลย แล้ว เจ้า สุริยพงษ์ ผริตเดช เจ้า นคร เมือง น่าน บัดยุบัน นี้ เปน ผู้ จัด การ จับ ช้าง ต่อ มา คอก นี้ ตั้ง แต่ ตั้ง มา จน ถึง ศก ๑๑๕ จับ ช้าง ได้ ทุก บี ๆ หนึ่ง ได้ อย่าง มาก ถึง ๒๐ ตัว อย่าง น้อย เพียง ๕ ตัว ตั้ง แต่ บี ที่ ได้ ตั้ง คอก มา ถึง ศก ๑๑๕ ได้ ๔๓ บี คิด ถัว กัน เพียง บี ละ ๑๐ ตัว ๔๓ บี ได้ ช้าง ถึง ๔๓๐ ตัว

คอก ไสมย นั้น ตั้ง อยู่ ทิศ ตวัน ตก ห่าง นคร เมือง น่าน ประมาณ ๕๐๐ เส้น ตั้ง อยู่ ที่ ห้วย แม่ ไสมย ริม ทุ่ง นา มี นา อยู่ ทั้ง สอง ข้าง ที่ คอก นั้น เปน บ่า ไม้ เต็ง ไม้ รัง มี ไม้ ไล่ บ้าง ตาม ริม ห้วย คอก นั้น โดย กว้าง ๑ เส้น ๑๐ วา ยาว ๓ เส้น เศษ คอก นี้ ได้ ตั้ง เมื่อ บี

คักราช ๑๒๒๘ เจ้าราชบุตร (น้อย บุญศรี) ได้ขออนุญาตต่อเจ้าอนันตวรฤทธิเดช เจ้านครเมืองน่านที่ถึงแก่พิราไลยคิดทำคอกนี้ขึ้น ได้อาไศรยกำลังคนบ้านไสมยบ้านนาหินบ้านชาวบ้านม่วงมีคน ๗๐ คนเศษ เปนผู้ได้ทำคอกแลไล่ต้อนช้างเมื่อถึงฤดูจะจับช้าง แยกกันไปเปน ๒ กอง ๆ หนึ่งไปทางทิศใต้ลงไปถึงเขาปู่เหล็กซึ่งเปนที่ช้างอาไศรย เปนป่าไม้เต็งไม้รังอยู่ที่เนินเขาริมห้วยขุนน้ำบั้วน้ำรี ทางไกลจากคอกประมาณ ๕๐๐ เส้น กองหนึ่งไปทางทิศเหนือถึงเขาสนุด ซึ่งเปนที่ช้างอาไศรยอยู่นั้น ที่เนินเขาเปนป่าไม้ไล่ไม้ยงไม้ซางตลอดตกถึงห้วยขุนน้ำพริก ขุนน้ำจาง ห้วยซ้อน ทางไกลจากคอกประมาณ ๖๐๐ เส้น คอกนี้ได้จับช้างปี๑ คราว ๑ บ้าง ๒ คราวบ้าง ถ้าจับช้างได้มากน้อยเท่าใด คิดตีเปนราคาเงินหรือขายเปนเงินรวมเท่าใด แล้วแบ่งเปน ๓ ภาค ๆ หนึ่งยกเปนส่วนของหลวงสำหรับราชการในบ้านเมือง ส่งไว้กับเจ้าอนันตวรฤทธิเดชเจ้านครเมืองน่านที่ถึงแก่พิราไลย ภาคหนึ่งเปนของเจ้าราชบุตร ผู้รับอนุญาตเปนผู้จัดการ ภาคหนึ่งเปนของพวกที่ทำคอกแลไล่ต้อนช้างครั้นเมื่อเจ้าราชบุตร (น้อย บุญศรี) ถึงแก่กรรมแล้ว เจ้าอนันตวรฤทธิเดชได้จัดการต่อมา ครั้นเจ้าอนันตวรฤทธิเดชถึงแก่พิราไลยแล้ว เจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชเจ้านครเมืองน่านได้จัดการต่อมา

ครั้นถึง ศก ๑๑๕ จึงได้มอบให้เจ้าราชบุตรเป็นผู้จัดการต่อไป คอกตำบลนี้บีหนึ่งจับช้างได้อย่างมากถึง ๑๕ ตัว อย่างน้อยเพียง ๖ ตัว คิดถัวเสมอบีละ ๘ ช้าง คอกนี้ได้ตั้งจับช้างมา ๓๐ บี คิดเป็นช้าง ๒๔๐ ตัว

คอกโบ้งเจ้มนั้นอยู่ทิศใต้ ไกลจากเมืองสาทางประมาณ ๖๐๐ เส้น ตั้งอยู่ที่ห้วยแม่สลิดเป็นบ้าไผ่ ช้างทิศตวันตกคอกเป็นทุ่งนา คอกนี้โดยกว้าง ๑ เส้น ๑๒ วา ยาว ๒ เส้น ๑๕ วา ได้ตั้งคอกเมื่อศักราช ๑๒๒๘ เจ้าน้อยคำเครื่องบุตรเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช เจ้านครเมืองน่าน ได้ขออนุญาตต่อเจ้าอนันตวรฤทธิเดช เป็นผู้จัดการ ได้ใช้กำลังคนบ้านช่านบ้านแขมบ้านดอนไชย เป็นคนประมาณ ๕๐ คน ทำคอกแลไล่ต้อนช้าง เมื่อถึงฤดูไล่ต้อนช้างนั้นไปทางทิศใต้คอกถึงบ้าไร่หลวง ซึ่งเป็นที่ช้างอาไศรยอยู่เป็นบ้าไม้ไล่ที่เนินเขาผา ตั้งอยู่ฟั่งตวันตกน้ำแหง ทางห่างจากคอกประมาณ ๑๐๐๐ เส้น อีกทางหนึ่งไปทางตวันออกคอกข้ามน้ำน่านไปถึงห้วยแม่มอยแม่บี แม่สลี แม่สลัง ซึ่งเป็นที่ช้างอาไศรยอยู่เป็นดงบ้าไม้ใหญ่เบ็ญพรรณ์ ทางห่างจากคอกประมาณ ๒๐๐๐ เส้นเศษ เมื่อจับช้างได้มากน้อยเท่าใดแล้ว แบ่งเป็น ๓ ภาค เหมือนกับคอกไสมย เมื่อเจ้าน้อยคำเครื่องถึงแก่กรรมแล้ว เจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชเจ้านครเมืองน่านได้จัดการต่อมาจนถึงศก ๑๑๕

จึงได้มอบให้เจ้าราชบุตร เป็นผู้จัดการต่อไป คอกนี้จับช้างได้ปีหนึ่งอย่างมากถึง ๑๕ ตัว อย่างน้อยเพียง ๖ ตัว ตั้งแต่ตั้งคอกมาจนถึง ศก ๑๑๕ได้ ๓๐ ปี คิดถัวว่าได้ช้างเสมอปีละ ๘ ตัว ๓๐ ปีได้ช้างถึง ๒๔๐ ตัว

คอกแม่สาครนั้นตั้งอยู่ทิศตวันตกเฉียงใต้ ห่างจากเมืองสาทางประมาณ ๖๐๐ เส้น ริมกับทางหลวงบ้านอ่ายนาลาย คอกตั้งอยู่ที่กลางห้วยแม่สาคร อยู่ข้างเหนือเขาหลวง เป็นบ้าไม้ไผ่ คอกนั้นโดยกว้าง ๒ เส้น ยาว ๓ เส้น ๑๐ วา มีประตู ๒ ประตู ได้ตั้งคอกเมื่อปีศักราช ๑๒๔๒ เจ้าราชวงษ์ได้ขออนุญาตต่อเจ้าอนันตวรฤทธิเดช เจ้านครเมืองน่านที่ถึงแก่พิราไลย เป็นผู้จัดการจับช้าง คอกนี้ได้กำลังคนบ้านนาไลย บ้านพะยาว เป็นคนประมาณ ๙๐ คน เมื่อถึงฤดูจับช้างได้ไปไล่ต้อนช้างเป็น ๒ ทาง ทางหนึ่งไปทางทิศใต้ถึงห้วยม่วง ห้วยตะหล้า ห้วยตะเลอห้วยกรองไล่ห้วยม่วงคำไหล่ เขาสูงซึ่งเป็นที่ช้างอยู่นั้น เป็นบ้าไม้ไล่ไม้ยงไกลจากคอกทาง ๖๐๐ เส้นเศษ ทางหนึ่งไปทางทิศตวันตกไปถึงกิ่วม่วง ห้วยทมิฬิผึ้งหมีน ซึ่งเป่นที่ช้างอาไศรยอยู่นั้น เป็นบ้าไม้ไล่ไม้ยง ทางห่างจากคอกประมาณ ๖๐๐ เส้น เมื่อจับช้างได้มากน้อยเท่าใดได้เป็นส่วน คือ ๑๐ ตัว เป็นของหลวง ๔ เป็นของผู้จัดการ ๒ เป็นของพวกทำคอกแลไล่ต้อนช้าง ๒

พวกหมอควานที่จับช้างผีกช้าง ๒ แบ่งส่วนดังนี้ตามได้มากได้น้อย คอกนี้จับช้างได้บีหนึ่งอย่างมากถึง ๑๒ ตัว อย่างน้อยเพียง ๕ ตัว บีหนึ่งได้จับช้างครั้ง ๑ บ้าง ๒ ครั้งบ้าง ได้ตั้งจับช้างมาจนถึงศก ๑๑๕ ได้ ๑๖ บี คิดถัวกันได้ช้างเสมอบีละ ๗ ตัว ๑๖ บีเป็นช้าง ๑๑๒ ตัว

คอกแม่เมาะนั้นตั้งอยู่ที่ริมคอกน้ำยางทางตวันตก ห่างกัน ๔๐๐ เส้น ตั้งอยู่ที่กลางห้วยแม่เมาะเป็นที่บ้าไผ่ คอกนั้นกว้างยาว ๓ เส้น ๑๐ วา ๔ เหลี่ยม ได้ตั้งเมื่อรัตนโกสินทร์ศก ๑๑๒ เจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช เจ้านครเมืองน่านเป็นผู้จัดการเอง ใช้กำลังคนบ้านน้ำบั่วบ้านบ้าสักบ้านดอนเหมือนคอกน้ำยาง เมื่อถึงฤดูไปจับช้าง คือจับที่คอกน้ำยางเสร็จแล้ว จึงได้ไปไล่ต้อนช้างเข้าคอกแม่เมาะ ไปไล่ต้อนถึงห้วยเดินชมภู ซึ่งเป็นที่ช้างอาไศรยอยู่ในบ้าไผ่ริมไหล่เขาอยู่ทิศตวันตก ห่างจากคอกทาง ๕๐๐ เส้นเศษ คอกนี้จับช้างได้เมื่อศก ๑๑๔ ห้าตัว

คอกห้วยแม่สามศพนั้นตั้งอยู่ทิศเหนือ ไกลจากเมืองศรีสะเกษประมาณ ๕๐๐ เส้น อยู่ที่พรมแดนกับเมืองสา คอกตั้งอยู่กลางห้วยสามศพ เป็นที่เนินเขาบ้าไม้สักไม้เต็งไม้รัง คอกนั้นโดยกว้าง ๒ เส้น ๑๐ วายาว ๔ เส้นเศษ ตั้งเมื่อรัตนโกสินทร์ศก ๑๑๔ เจ้าอุปราชได้ขออนุญาตต่อเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชเจ้านครเมืองน่านเป็นผู้จัดการ ได้ใช้กำลังคนพลเมืองๆ ศรีสะเกษ

เมืองสาบ้าง คนที่ไปทำการคราวหนึ่งอยู่ใน ๕๐ คน เมื่อถึงคราวจะจับช้าง ออกไปไล่ต้อนช้างไป ๒ ทาง ๆ หนึ่งทิศตวันตกเฉียงใต้ถึงห้วยหูดน้ำสะผาหลักจำแขม ซึ่งเปนที่ช้างอาไศรยอยู่เนินเขาเปนบ้าไม้สักไม้ไผ่ ทางห่างจากคอกประมาณ ๗๐๐ เส้น ทางหนึ่งไปทางทิศเหนือถึงจำสักน้ำยัด ซึ่งเปนที่ช้างอาไศรยอยู่เปนบ้าไม้ไผ่ ริมเนินเขาผาเวียงน้อย ห่างจากคอกทาง ๕๐๐ เส้นเศษ การจับช้างคอกนี้ได้ช้างเท่าใด แบ่งเปน ๓ ภาค เปนของหลวงหนึ่ง เปนของเจ้าอุปราชหนึ่ง เปนของหมอควานแลพวกที่ไล่ต้อนช้างหนึ่ง คอกนี้จับช้างได้ในศก ๑๑๔ ได้ ๑๔ ตัว เมื่อศก ๑๑๕ ได้ ๑๐ ตัว รวมได้ช้าง ๒๔ ตัว

คอกเมืองคอยนั้นอยู่ฝ่ายเหนือนครเมืองน่าน พระยาอินทวงษาได้ขออนุญาตต่อเจ้าอนันตวรฤทธิเดช เจ้านครเมืองน่านที่ถึงแก่พิราไลยไปเปนผู้จัดการทำคอก เมื่อรัตนโกสินทร์ศก ๑๑๐ ได้ใช้กำลังคนพลเมือง ๆ คอยเมืองเทิง เมื่อทำคอกเสร็จแล้วไปไล่ต้อนช้างเปน ๒ ทาง ๆ ทิศเหนือไปถึงกงดังกงแรงแขวงเมืองเชียงของ ทางไกลจากคอก ๑๒๐๐ เส้นเศษ ทางทิศใต้ไปถึงบ้าซึ่งช้างอาไศรยอยู่ริมเมืองมิฟิ แลตามเขาตามห้วยคือห้วยขุนน้ำลาวน้ำยวน ห้วยบึงห้วยพรางเขาช้างโก้ง ทางไกลจากคอกประมาณ ๑๐๐๐ เส้นเศษ คอกนี้จับช้างได้คราวเดียว ๑๙ ตัว ครั้นพระยาอินทวงษาถึงแก่กรรมแล้ว คอกก็

ร้าง ทำลายหาได้มีผู้ใดได้จัดการต่อไปไม่ คิดประมาณจับช้างเถื่อนได้ในเขตรแขวงนครเมืองน่านตั้งแต่ได้ทำคอกมา จนถึงศก ๑๑๕ ได้ช้าง ๑๐๗๐ ตัว จำนวนนี้เป็นแต่กะประมาณด้วยไม่มีผู้ใดจดจำไว้ แต่ก็คงจะไม่ผิดไกลกันนัก ในจำนวนช้างที่จับได้นั้น กว่าจะฝึกหัดใช้ได้ล้มเสียอยู่ใน ๑๐ ละ ๓ คิดในจำนวนช้าง ๑๐๗๐ เชือกนั้น ล้มเสีย ๓๒๑ คง ๗๔๙ เชือก ในช้างที่จับได้นี้ คงเป็นช้างอุทามเสียอยู่ใน ๑๐ ละ ๒

แลการที่จับช้างของเจ้านายที่นครเมืองน่านแต่ก่อนที่ยังไม่ได้คิดทำคอกขึ้นนั้น ใช้วิธีหมอเถ้าขึ้นช้างต่อออกไปเที่ยวโพนช้างเถื่อน ถ้าไปพบประเข้าในที่ใด ถ้าเปนช้างเล็กช้างน้อยก็เอาเชือกบาสเข้าตัก ถ้าเป็นช้างป่านกลางที่ช้างต่อจะเข้าใกล้ไม่ได้ก็ตัดต้นไม้ขวางทางไว้ให้เป็นช่องๆ แล้วเอาบาสเที่ยววางๆ แล้วก็ไล่ช้างมาให้ติดบ่วงแล้วก็ชักติดต้นไม้ไว้ ถ้าช้างที่แขงแรงก็ใช้ปืนลูกไม้แอบยิงให้ถูกขาเจ็บเสียก่อน จึงจะเอาบาสเข้าไปตัก ถ้าเป็นช้างงาที่ใหญ่เหลือกำลังช้างต่อที่จะจับได้แล้ว เอาปืนยิงเอางาเสียเท่านั้น เมื่อถึงฤดูแล้งแล้วเจ้านายก็ได้ถือเพศอย่างหมอเถ้าออกโพนช้างเสมอ ใช้วิธีดังกล่าวนี้ ที่ถือเพศเป่นหมอเถ้านั้น มีวิธีต่างๆ ยืดยาวเหลือที่จะพรรณา แลมีคำพูดเป็นภาษาหนึ่ง เรียกว่าภาษาหมอเถ้า



สืบสวนการ

เรื่องสืบๆ นี้ได้ลงพิมพ์มาหลายครั้งแล้ว เนื้อความแต่ละเรื่องฟังดูสนุกเพลิดเพลินมาก เพราะในภาษาของเราไม่ใคร่จะมีผู้เรียบเรียงขึ้นให้เพียงพอกับความสนุกยิ่งกว่าภาษาอื่น ดังเรื่องท่านสืบซึ่งเขาแต่งไว้นี้ มีนามปรากฏในการสืบความต่างๆ ดีมาก เริ่มต้นของเรื่องที่เกิดขึ้น ดูเหมือนไม่มีทางที่จะสืบความชัดได้ต่อเมื่อลงปลายสืดูความกลับกันคนละข้างทีเดียว อีกทีนี้จึงรู้ได้ว่าเรื่องที่เกิดขึ้นนั้น สืบความได้ดังนั้นๆ ทุกเรื่อง นี่ก็เป็นความพิเศษของผู้ร้อยกรองต่อเติมขึ้นอีกส่วน ๑ ก็เรื่องซึ่งข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไปนี้ เป็นเรื่องสืบความไม่สู้สนุกนัก สักแต่ว่าสืบความเรื่องหนึ่ง ตามซึ่งจะกล่าวต่อไปว่า :-

เวลาเย็นวันหนึ่ง ท่านสืบนั่งอยู่ในห้องเขียนหนังสือ พอสหายที่รักของท่านสืบมาหา, ท่านสืบก็ยินดี ยืนขึ้นต้อนรับจับมือแล้วพูดว่า "เราคิดจะให้เขาไปเชิญ พอท่านมาก็ดีทีเดียว" สหายท่านสืบตอบ, "ข้าพเจ้าได้ข่าวว่า ท่านได้เพชรบำเหน็จเรื่องสืบความที่ศาลโปริสภา จึงตามมาขอชมบ้าง" ท่านสืบ "โอ! พอประจวบกับความคิดข้าพเจ้าซึ่งจะเชิญสหายมาดูทีเดียว" พูดพลางท่านสืบก็หยิบเพชรที่ได้นั้นมาให้สหายดู แล้วชวนสหาย

ขึ้นไปบนตึกชั้นบนสนทนากันเยี่ยงเพื่อน สหายท่านลีบก็จะลาไป ท่านลีบจึงพูดว่า "เย็นแล้ว คำวันนี้นอนคุยกับเราสักคืนหนึ่งเถิด" ว่าแล้วสั่งคนใช้ยกเครื่องอาหารขึ้นมา ชวนสหายรับประทานอยู่จนพลบค่ำ พอได้ยินเสียงเคาะประตูชั้นล่าง คนใช้ก็ลงไปดู แล้วขึ้นมาแจ้งว่ามีหญิงสาวคนหนึ่งอยากจะพบท่าน เดี๋ยวนี้พักอยู่ที่ห้องรับแขกชั้นล่าง ท่านลีบนึกปลาดอยู่ในใจ "เอ๊ะใครมาหาเราเวลาเย็นค่ำบ้านนี้" จึงถามคนใช้ว่า "เจ้ารู้จักหญิงนั้นหรือไม่" คนใช้ตอบ "กระผมไม่รู้จักและไม่เคยเห็นเดินทางนี้เลย เปนคนแปลกหน้า" ท่านลีบยิ่งนึกหลากใจ ใคร่ควรญดูคงมีเรื่องอะไรสักอย่างหนึ่ง จึงวางซ่อมซ้อนไว้แล้วลงมาที่ห้องรับแขก เห็นสาวน้อยนั่งเก้าอี้อยู่ดูกิริยาอย่างเรียบร้อย แต่พิเคราะห์ดูเหมือนสีหน้าเศร้าโศก ท่านลีบจึงถามว่า "นี่เจ้ามีธุระอะไรหรือ จึงมาหาเราเวลามืดค่ำบ้านนี้" สาวน้อยตอบ "ขอยามีใต้เท้าเปนที่พึ่ง ธุระของอิฉันครั้งนี้สำคัญนัก ที่อื่นนอกจากใต้เท้าแล้วไม่แลเห็นใครที่จะช่วยได้ ถ้าใต้เท้าไม่เปนที่พึ่งแก่อิฉันครั้งนี้ อิฉันเห็นจะไม่ได้อยู่ดูหน้าท่านผู้ใดต่อไป" ว่าแล้วก็ก้มหน้าลงร้องไห้ ท่านลีบจึงถามว่า "ธุระของเจ้านั้นเปนฉันใดเล่าไปให้เราฟังก่อน ถ้าเราพอจะช่วยได้ก็จะได้ช่วยไปตามกำลัง มัวร้องไห้เสียเช่นนี้ทำไมจะได้ความเล่า" สาวน้อยได้ฟังท่านลีบแจ้งดังนั้นก็ค่อยคลายใจ จึงเอาผ้าเช็ดน้ำตาแล้วพูดต่อไปว่า

"อิฉันมาหาใต้เท้าครั้งนี้หวังจะให้ใต้เท้าสืบความเรื่องหนึ่ง เพราะอิฉันได้ยินชื่อเสียงของใต้เท้าปรากฏมาช้านานว่า เป็นผู้ชำนิชำนาญในการสืบสวนต่างๆ เช่นความผู้ร้ายฆ่าคนตายที่ในเรือน ใต้เท้ายังสืบได้ความ จนกุลีที่ต้องผู้ร้ายซัดออกจากที่ขังได้ เพราะฉนั้นอิฉันจึงเชื่อใจว่าธุระของอิฉันครั้งนี้ คงสำเร็จเพราะใต้เท้าเป็นแน่ เมื่อสามสี่เดือนมานี้ อิฉันไปดูละครที่มงคลบริษัทหลายวัน อิฉันได้รักใคร่กับชายหนุ่มผู้หนึ่งที่โรงละครนั้น จนถึงกับได้ไปหาสู่ซึ่งกันและกัน ต่อมาไม่ช้านานเขาก็ให้เถ้าแก่ไปขออิฉันต่อท่านมารดาๆ ก็ยอมยกให้ เพราะท่านได้สืบดูแล้วว่าเขาเป็นคนดี ต่อมาอีกประมาณสามเดือน เขาก็ให้คนมานัดวันที่จะแต่งงานกับอิฉัน เป็นการตกลงกันแล้ว ครั้นถึงกำหนดนัดเขาก็มาตระเตรียมการวิวาหะมงคลตามประเพณีที่บ้านอิฉัน แต่ยังหาทันอยู่กินด้วยกันไม่" ท่านสืบ "อ้าว เป็นอย่างไงละ" สาวน้อย "ประเดี๋ยวอิฉันจะเล่าให้ใต้เท้าฟังต่อไป"

ท่านสืบ "เออ, เล่าไปซี" สาวน้อยจึงเล่าต่อไปว่า "คราวเมื่อจะเกิดเหตุในวันรุ่งขึ้นจะแต่งงานนี้ ฝ่ายชายหนุ่มคนนั้นเขาได้ใช้คนถือหนังสือมาถึงอิฉันว่า เขาอยากพบอิฉันแจ้งข้อความสำคัญสักข้อ๑ ขอให้ไปหาเขาที่วิมวัติเลียบในเพลากลางวัน ครั้นเขาจะมาที่บ้านก็ติดธุระประชุมรับทำไฟฟ้าจากประชาธิปไตย

ถ้าไปเสีย จากที่ประชุม จะเสีย การ

เมื่ออิฉันได้ทราบเหตุก็รีบออยู่ไม่รู้ว่าจะแย่งไปสถานใด จะอยู่ก็ใช่จะไปก็เชิง อีกสักครู่ท่านมารดารู้เรื่องมาแต่ไหนเร็วจริงๆ วิ่งกระหืดกระหอบมาบอกอิฉันว่า พ่อชายหนุ่มเขาส่งให้ไปหาเขายังไงมาทำอ้อยสร้อยอยู่เล่า เล่นเอาอิฉันหมดคำตอบทีเดียว คิดว่าถ้าจะขืนขัดก็จะเป็นเครื่องรำคาญมากขึ้น จึงคิดแต่ในใจของอิฉันเองว่า ไหนๆ ได้เชื่อว่าจะแต่งงานกับเขาแล้ว ถึงอย่างไงก็ต้องไปทั้งสิ้น เมื่ออิฉันคิดตกลงใจอย่างนี้ จึงได้รีบรัดแต่งกายขึ้นรถที่เขามารับไปถึงโรงบริษัทไฟฟ้า แล้วให้คนขับรถไปส่งเขาต่อๆ ไปให้ชายหนุ่มคนนั้นลงมา อิฉันรออยู่ที่ในรถ ประเดี๋ยวคนขับรถมาแจ้งว่าเขายังติดประชุมอยู่ อีกครู่หนึ่งจึงจะลงมา อิฉันก็รออยู่สักครู่ใหญ่เห็นชายหนุ่มนั้นเขาลงมาแล้วพูดว่าหมายจะเรียกอิฉันมาส่งความตามที่คาดไว้ ก็จำเพาะไม่มีเวลาพอบอกเล่าเสียแล้ว เพราะเขายังประชุมค้างอยู่ ครั้นจะให้อิฉันคอยจนเวลาเลิกประชุมก็ช้าเกินไป เวลานี้ฝนก็ตั้งมาเคยตกอยู่ ขอให้อิฉันกลับไปก่อน อีกสักครู่หนึ่งเขาจึงจะขึ้นรถ ๔ ล้อ (กันฝน) ตามไป ให้อิฉันเตรียมอาหารแลแต่งบ้านเรือนไว้คอยรับแขกที่เขาจะไปในเย็นวันนี้ อิฉันก็ขึ้นรถมาถึงบ้าน บอกมารดาแลเตรียมการไว้พร้อมแล้วก็ยังไม่เห็นเขามา จนเวลาเกือบย่ำค่ำ

อิฉันเยี่ยมน่าต่างดูสักครู่ใหญ่ ก็เห็นรถ ๔ ล้อคันที่กันฝนวิ่งกรังๆ มาในเขตรบ้านกำลังอิฉันฉิวอยู่ ด้วยได้จัดที่จัดทางไว้ท่าแลเข้าปลาก็หารอไว้คอยรับแขก เกินกำหนดนึกจะลงไปต่อว่าเสียให้สาสม พออิฉันลงไป อ้ายคนขับรถมันก็รู้จึงรอรถจอดในทันที แล้วลงไปเปิดประตูรถออก ที่ไหนล่ะไม่มีใครมาในรถนั้น อัศจรรย์จริงๆ เล่นเอาหัวใจอิฉันวาย ดูเหมือนเกือบหมดสติยืนตลึงอยู่สักครู่หนึ่ง คนขับรถพูดว่าปลาดแท้ เมื่อจะขับรถมาก็มองเห็นชายหนุ่มนั้นลงมาพร้อมกับพวกโรงไฟฟ้า ยังได้ยินเสียงเขาชวนพวกนั้นให้ไปที่บ้าน พวกนั้นตอบว่าจะตามมาต่อเวลาค่ำ เมื่อชายหนุ่มขึ้นรถคันนี้ คนขับรถยังได้ปิดประตูรถให้ ยังไงมาถึงนี่จึงไม่มีคนดูเป็นการน่าขันมาก ความจริงเป็นเช่นนี่ นี่แหละขอใต้เท้าได้เป็นที่พึ่งช่วยสืบสวนดูให้รู้ด้วย” ท่านสืบได้ฟังดังนั้นก็ดกตลึงอยู่เป็นครู่ใหญ่นึกเอะใจ “ไม่ได้การๆ มันเป็นอย่างไรกันอยู่ จะว่าคนปลอมมาทำเล่นก็ใช่เชิง ท่วงทีมันก็มีเยื่อใยอยู่เป็นนักหนา เหตุใดอยู่ดีๆ หวือมาทิ้งกันไปเสียได้ยังกะไรอยู่ ดูน่าจะมีความสำคัญสักอย่างหนึ่งเป็นแน่ การที่ชายหนุ่มผู้นั้นทำเช่นนี้ เป็นที่น่าอายแก่เจ้าเต็มที ก็เมื่อชายหนุ่มหายไปแล้วเจ้าได้คิดอ่านอย่างใดบ้าง” สาวน้อย “อิฉันก็สู้คิดติดตามค้นคว้าจนสุดกำลังแล้ว ไม่ได้ร่องรอยเลย

จน อิฉันได้ไป ลง ข่าวใน หนังสือ พิมพ์ บอก รูป พรรณ สัณฐาน ชาย หนุ่ม นั้น แล้ว พ้อง ๆ ดู ก็ ยัง เงียบ อยู่ ไม่ รู้ ว่าไปทาง เหนือ ทางใต้ จึง เป็น การสุดบัญญา ของ อิฉัน จะมั่นหมาย ให้ พบปะ ชายหนุ่มนั้น นอกจาก ใต้เท้าลือได้" ท่าน ลือ "เอา เถอะเรื่อง นี้ รงับไว้ ที ขอให้ เจ้า เล่า เค้าเงื่อน ตั้ง แต่ เดิม แล ลำดับตระกูลของเจ้าให้เรา พ้อง อีกเที่ยวหนึ่ง จะได้ คิดใต่ สวนดู ให้ รู้เรื่อง" สาวน้อยจึงเล่าต่อไป ว่า "ตัว อิฉัน นั้น เป็น บุตร์ ท่าน ผู้ดี มั่ง มี ทรัพย์ สมบัติ มาก จะหาใคร เปรียบ ใน เวลา นั้นได้โดย ยาก ที่ อิฉัน เล่า มา นี้ หม่อย ใต้เท้า จะเข้าใจ เสีย ว่า อิฉัน มา อวดให้ใต้เท้า พ้อง เล่น ข้าง เดียว ไม่ใช่ เช่น นั้น เป็น ความ จริง ของ อิฉัน จะเล่าให้ใต้เท้า พ้องได้ ตลอด" ท่าน ลือ "เขาไม่ ว่า กะไร ดอก น่า ว่าไป เถิด จะต้อง การ พ้องให้เข้าใจ อย่าง เดียว ยิ่ง เล่า ไปได้ เลือยืดเท่าใด ยิ่ง ดี" หญิง นั้น จึงเล่าต่อไป ว่า "เมื่อ สัก ๓ ปี มา นี่ เอง แหละเจ้าค่ะ บิดา ของ อิฉัน ท่าน สิ้น บุญไป ใน ครั้ง นั้น อิฉัน อายุได้ ๑๖ ปี เดี๋ยวนี้ อิฉันก็ได้ ๑๙ ปีแล้ว เมื่อท่าน สิ้น บุญ มาได้ สัก สอง สาม เดือน อิฉัน กับ มารดา ก็ช่วย กัน จัด การ ปลง ศพ ท่าน เสร็จ แล้ว อิฉัน กับ มารดา ก็ หา เลี้ยง กัน ตาม ภาษา ผู้ หญิง แต่ เมื่อก่อน เวลา บิดา ท่าน สิ้น บุญ นั้น ท่านได้ ทำ พินัยกรรม์ ให้ อิฉัน เป็น เงิน ๕๐๐๐ ชั่ง แต่ตัวเงิน นั้น ท่าน ฝากไว้ ที่ แบงก์ อิฉัน ก็ได้ เก็บ ดอกเบี้ย ใช้ สอย ต่อ มา แต่ลำพัง ดอกเบี้ย อย่าง เดียว ก็ พอใช้

เพราะยุ่ ด้วย กันไม่ สู้ มาก มี แต่ มารดา อิฉัน กับ คนใช้ สอง สาม คน เท่า นั้น ยัง การ ลำไพ่ ที่ได้ จาก การ เย็บ เสื้อ โดย ผี มือ ของ อิฉัน เดือน หนึ่ง ก็ หลาย ตำลึง ยุ่ มาไม่ ช้าไม่ นาน มารดา อิฉัน ได้ สามีใหม่ๆ นั้น เปน คน พล เรือน ตาม ธรรมดา อิฉัน ก็ ต้อง บำรุง ท่าน บิดา เลี้ยง ด้วยอีก คน หนึ่ง เพราะท่านไม่ มี สมบัติ สิ่งใด มา เวลา ท่าน จะต้อง การใช้ สอย เงิน ทอง มาก น้อย เท่าใด ท่าน ก็เอา เงิน ทอง ของ อิฉันใช้ ทั้ง สิ้น อิฉัน ก็ไม่ มี ความ รังเกียจ อันใด เพราะ ถือใจ เสีย ว่า ท่าน เปน บิดา เลี้ยง แล เงิน ทอง ของ อิฉัน ก็ พอ มีใช้ อยู่ ด้วย เมื่อใน ปี ที่ ล่วง แล้วมา นี้ ท่านได้ ถอนตัว เงิน ของ อิฉันไป จาก แบงก์ ๑๐๐ ชั่งสำหรับ เข้า บริษัท ถอมปนี บ้าไม้ อิฉัน ก็ ต้อง ยอม ให้ ท่านไปโดย ดี เพราะเห็น ว่า ท่าน เปน คน อารี มีจิตร์ เมตตา อิฉัน เสมอ ดัง บุตร์ ตัว ของ ท่าน แต่ มารดา ของ อิฉัน นั้น ตั้ง แต่ได้ สามี ใหม่ มา ก็ ตั้ง หน้า ห้าม อิฉัน เสีย อย่าง กวด ขัน ไม่ให้ เที่ยวไป ข้างไหน ไม่ให้ คบ ค้า สมาคม กับใคร ๆ แต่ อิฉัน ก็เปน คน ใจ ชอบ กล เหมือน กัน เมื่อ ครั้ง บิดา เดิม ท่าน อยู่ ดุ ความ นับ ถือใน ส่วน มารดา ยัง มี อยู่ เสมอ หน้า มา เดี๋ยว นี้ อิฉัน พึ่ง ดู ท่าน จะพูด จา ว่า กล่าว สิ่งใดไม่ใคร่ ถูก ทาง เหมือน อย่าง ก่อน เพราะ ฉนั้น เมื่อ เวลา ท่าน จะว่า กล่าว สั่ง สอน สิ่งใดใจ อิฉัน ก็ ชา ๆ อยู่ ดุ ความ กลัว เกรง น้อยไป เพราะคิด ว่า เกิด มา จน โต บ้าน นี้ ย่อม มี ความ รู้ สึก ผิด แล ชอบ

อยู่บ้าง ด้วยเหตุนี้ อิฉันจึงสัญญาใจของตนเองว่า ถ้าลงทำสิ่งใดแล้วใครๆ จะห้ามก็ไม่พ้ง ถ้าเห็นสิ่งใดไม่ชอบ อิฉันก็ทำเอง ไม่ต้องมีใครห้ามปรามส่วนท่านบิดาเลี้ยงนั้นท่านเปนคนปานกลาง ไม่ใคร่เข้าข้างโน้นออกข้างนี้ แต่ที่จริงท่านก็รู้ใจอิฉันเหมือนกันว่าใครๆ ห้ามอิฉันไม่พ้ง เมื่อเวลาอิฉันจะไปข้างไหน ถ้ามารดาขัดขวางท่านก็พูดจาผ่อนผันให้อิฉันได้ไปทุกครั้ง ต่อเมื่อใดถึงที่คับขันบางคราวโดยเหตุไม่ไว้ใจในทางที่จะไปนั้น ท่านก็ช่วยตักเตือนแลห้ามปรามบ้าง แต่อย่างนั้นแหละเจ้าค่ะ ถ้าอิฉันจะไปเข้าจริงแล้วท่านก็ไม่อาจว่ากะไร" ท่านสืบ "ก็เวลาที่เจ้าไปดูละครคราวนั้นได้แจ้งแก่ท่านบิดาเลี้ยงให้รู้หรือเปล่า" สาวน้อยว่า "ท่านก็รู้เหมือนกัน" ท่านสืบ "รู้เมื่อจะไปหรือๆ รู้ล่วงหน้าก่อน" สาวน้อย "มิได้ พออิฉันเห็นหนังสือพิมพ์ที่เขากำหนดวันเล่นละคร อิฉันก็แจ้งแก่ท่านว่าวันนั้นๆ จะไปดูละคร ท่านก็ไม่ใคร่ยอมให้อิฉันไป แต่ท่านก็รู้อยู่แล้วว่าใครๆ ห้ามอิฉันไม่พ้ง แต่ท่านก็ทำห้ามไปอย่างนั้นเอง แล้วท่านกลับบอกอิฉันว่าหมู่นี้ท่านก็มีธุระจะต้องไปบ้านนอกเหมือนกัน ถ้าอิฉันจะใคร่ไปเที่ยวให้ได้แล้ว ต้องระวังตัวจงดีอย่าให้เกิดเหตุร้อนใจมาถึงผู้ใหญ่ในบ้านเรือนได้ เมื่ออิฉันได้โอวาทท่านบิดาเลี้ยงแล้วก็ดีใจมิได้เกรงมารดาจะว่าสิ่งใดเลย แต่พอค่ำทำธุระบ้านเรือน

เรียบร้อยแล้ว อาบน้ำชำระกาย แต่งตัวเสร็จ เรียกสาวใช้ตาม ไปจากบ้านคนหนึ่ง พอออกจากบ้านนาฬิกาตีทุ่มหนึ่งถึงโรงละคร ก็เห็นชายหนุ่มคนนั้นนั่งบ๊อกที่เคียงกับอิฉันนั่ง เวลานั้นอิฉัน ยังไม่ตั้งใจที่จะรักกับชายหนุ่มนั้นเลย จึงวางอารมณ์เฉยอยู่" ท่านลีบ "ชายหนุ่มคนนั้นเจ้าได้เคยเห็นก่อนไปดูละครบ้างหรือไม่" สาวน้อย "เปล่าเลยเจ้าค่ะ อิฉันพึ่งเห็นเขาเมื่อไปดูละครครั้งแรก" ท่านลีบ "เมื่อแรกทำอย่างไรจึงได้รักกันมีแม่สื่อหรือ?" สาวน้อย "มิได้ ไม่มี แรกที่จะรักกัน เพราะชายหนุ่มคนนั้น เขาไปดูละครประจวบกับอิฉันทุกๆ วัน ได้เห็นกันอยู่เสมอ เมื่อเวลา ละครเลิก เขาก็ทำเลียบเคียง เข้ามารู้จักชักชวนให้พูดต่างๆ อิฉันก็อดใจอยู่ แต่ทำเช่นนั้นต่อมานานๆ เข้า อีสาวใช้คนที่ไปด้วย อิฉันมันพูดขึ้นว่าขอให้อิฉันทำรู้จักกับเขาไว้บ้าง จะได้เป็น ทางมาเที่ยวได้สดวก ไม่ฉนั้น เวลาที่มาเที่ยวอย่างนี้ ถ้าเกิด เหตุฉุกละหุกขึ้น จะหาใครช่วยด้วยเล่า อิฉันก็พลอยเห็นจริงด้วย ภายหลังเมื่อชายหนุ่มนั้นเข้ามาเลียบเคียงพูดจาด้วย อิฉันคิด จะพูดด้วยก็ยังละอายใจอยู่ เป็นแต่ใช้กิริยาว่าไม่รังเกียจอันใด ในการที่เขามาพูด แต่ยังไม่อาจออกวาจาตอบเขาเลย เมื่อเขาเห็น อิฉันทำท่าเบือดทางให้ เขาก็ได้ทีรีเข้ามาเฉาะเลาะไม่ใคร่หยุด สุดแต่ว่าถ้าพบกันเข้าคราวใดไม่มากก็น้อย เขาอุตส่าห์เล็ดลอด

เข้ามาทักทายไต่ถามอยู่เสมอ แต่เขาทำเช่นนั้นต่อมาอีกหลายคราว วันหนึ่งลครสนุกใหญ่ มีผู้คนมาดูมาก อ้ายรถที่อิฉันเช่ามามันไปรับข้างส่งคนเขากลับบ้านเสีย อิฉันไม่ทันรู้ มัวดูลครจนเลิก ลงไปจากโรงลครจะขึ้นรถสิหายไปไหนแล้ว เที่ยวหาไม่พบ พอชายหนุ่มคนนั้นเขาลงมาพบทำประจบพูดจาด้วย อีกอิฉันก็ยังไม่อาจพูดด้วย ยืนรออยู่ครู่หนึ่ง เขาพูดว่าให้อิฉันไปรถกับเขาเถิด ดึกบ้านนี้แล้วเดินไปไม่กลัวหรือ นี่แหละทำอิฉันหมดปัญญา แต่ยังมานะอยู่ในใจว่าถ้าจะไปจริงๆ ก็จะได้ แต่อีสาวใช้มันไม่เต็มใจไปกับอิฉัน ใช้ให้มันไปเช่ารถก็หมดทุกโรงไม่มี ที่นี้สุดปัญญาจะคิดอย่างใดต่อไปได้อีก ต้องจำใจจำเปนโดยสานรถชายหนุ่มนั้นเขาไป จึงได้พูดจาปราไสรักใคร่กันตั้งแต่วันนั้นมา แลได้ทำสัตย์สาบาลไว้ต่อกันแข็งแรงว่าถึงจะอย่างใดก็ดี ต่อไปคงจะไม่ทิ้งขว้างห่างกันจนตลอดสิ้นชีวิต เมื่อทำสัตย์สัญญากันแล้ว ต่อมาเขาก็ไปบ้านอิฉันถามข่าวตามคราวที่กลับมาจากการเที่ยวเสมอ ถ้าเขาไม่ได้มาบ้านอิฉันวันใด เขาก็มีหนังสือไปมาเสมอมิได้ขาด เพราะเขาได้พูดว่าการที่มีหนังสือมานั้นทำให้เห็นความรักเดินอยู่เสมอ เปนการให้รู้สึกว่าแม้เปนสิ่งเล็กน้อยก็เหมือนมากได้” ท่านสืบ “นี่ก็เปนการยากเที่ยวหนอ ความรักก็มีต่อกันนักหนา มาจนจะแต่งงานแล้วสูญหายไปเสียได้เช่นนี้ พังดูน่าปลาดนัก ก็เจ้าเคยสังเกตอาการ

อย่างใดในชายหนุ่มนั้นได้อีกบ้า” สาวน้อย “อิฉัน จำได้ว่าดูเหมือนเขาเป็นคนมักอาย แต่เขามักชอบเที่ยวเล่นเย็นๆ ว่าดีกว่ากลางวัน เพราะเป็นการเงียบ ไม่ใคร่เห็นสิ่งใดๆ รำคาญตา แลเขาชอบแต่งตัวสวยสอาดดีอยู่เสมอ” ท่านลืบ “หนังสือนั้นเขามีมากี่ฉบับ เจ้ายังเก็บไว้ดีหรือ” สาวน้อย “อ่อ อิฉันยังเก็บไว้ดีทีเดียว หนังสือราวสัก ๔ ฉบับได้ แต่หนังสือนั้นใช้เครื่องพิมพ์ดีดเล่นเขียวๆ ดูเหมือนเขาเรียกกันว่าเครื่องพิมพ์ไตไปรเตอร์ หรืออย่างไรละเจ้าคะ” ท่านลืบ “เซนชื่อตัวยุ่งไหม” สาวน้อย “ไม่ยุ่งเลยเจ้าค่ะ เซนด้วยตัวพิมพ์ดีดนั้นเอง” ท่านลืบ “ก็เจ้ามีตอบเขาไปสลักหลังซองส่งที่ไหนล่ะ” สาวน้อย “อิฉันสลักหลังซองส่งไปที่หัวลำโพงตามที่เขาบอกไว้ให้มีไปนั้น เพราะเขาได้สั่งไว้ว่าอย่าให้มีไปที่เขาทำการเลย ถ้าเพื่อนฝูงเขารู้จะล้อเล่นเป็นเครื่องรำคาญขึ้น” ท่านลืบ “ทำไมชายหนุ่มคนนั้น เขาเคยรู้จักกับที่บ้านเจ้าหรือ” สาวน้อย “นิแหละเจ้าค่ะ เขาว่าได้เคยรู้จักกับบิดาเมื่อครั้งท่านยังมีชีวิตอยู่ แลเมื่อเวลาเขามาบ้านท่านมารดาอิฉันก็ต้อนรับเขาแข็งแรงด้วย” ท่านลืบ “ก็เมื่อชายหนุ่มผู้นั้นมา บิดาเลี้ยงเจ้าอยู่หรือไม่” สาวน้อย “ไม่ได้มาเลยเจ้าค่ะ เขาว่าถ้าบิดาเลี้ยงอิฉันอยู่แล้วเขามาไม่ได้ เพราะไม่เคยรู้จักมักจี่อะไรกับท่าน เป็นการยากที่จะทำอัชฌาไศรย

ให้ชอบพอกันได้" ท่านสืบ "ชายหนุ่มผู้นั้นรูปร่างอย่างไร สูงต่ำดำขาวปานใดว" สาวน้อย "รูปร่างเล็กๆ พอสันทัดคนเราธรรมดา ผิวเนื้อขาวเหลือง ใส่แว่นตาดำๆ เสมอ แลพูดเสียงแหบๆ อิฉันได้ถามว่าเปนอย่างใดจึงต้องใส่แว่นตาแลพูดเสียงแหบ เขาบอกว่าตาเขาเสียมาหลายปีแล้ว แลเมื่อเล็กๆ ที่คอหอยเขาเจ็บรักษาไม่หายจึงพูดเสียงแหบ" ท่านสืบถามว่า "เวลาที่เจ้าแต่งงานนั้น บิดาเลี้ยงเจ้าไม่อยู่หรือ" สาวน้อย "ไม่ได้อยู่มิได้ แกไป- กำลังพูดกันอยู่นั้นสหายของท่านสืบลงมาจากตึกชั้นบน สาวน้อยจึงได้หยุดพูดเสีย ท่านสืบจึงว่า "อย่าตกใจไปเลย เล่าไปให้ตลอดเถิด ท่านผู้นี้เปนสหายของเรา นี่แหละเขาเปนผู้ช่วยเราสืบการต่างๆ การของเจ้าที่จะทำสำเร็จได้ในครั้งนี้ ก็จะต้องอาไครยให้เขาช่วยสืบด้วย" สาวน้อยได้ฟังดังนั้นจึงพูดต่อไปว่า "เมื่อบิดาเลี้ยงแกไปบ้านนอกแล้ว เขาก็เร่งจะแต่งงาน อิฉันจึงพูดว่าต้องขอรอท่านบิดาก่อน ถึงท่านเปนบิดาเลี้ยงก็จริง แต่ใจอิฉันนับถือเสมอบิดาเดิม แต่ก็ไม่เปนการตกลงตามคำอิฉันพูด เพราะชายหนุ่มผู้นั้นเขามาหามารดาที่บ้าน ว่าไม่สู้จำเปนจะต้องรอท่านบิดาเลี้ยงเลย มารดาของอิฉันก็อยู่ดูการได้อยู่แล้ว ท่านมารดาของอิฉันก็พลอยเห็นชอบไปตามคำของเขาด้วย โดยอ้างเหตุว่าเรื่องบิดาเลี้ยงนั้นเมื่อกลับมา

จะว่ากล่าวประการใด ท่านรับจะแก้ไขมิให้โกรธเคืองมีเรื่องร้อนมาถึงตัวอิฉันได้ จึงเป็นอันตกลงจะแต่งงานกันในข้างขึ้นเดือนนี้ ถึงกระนั้นอิฉันยังไม่วางอารมณ์ ด้วยความนับถือแห่งบิดาเลี้ยงยังผังอยู่ในใจอิฉันมาก อิฉันจึงได้ถามมารดาถึงบิดาเลี้ยงทรายว่าท่านไปแปดริ้ว จึงใช้มีโทรเลขไปแจ้งแก่ท่านแต่ก็ไม่เป็นการสำเร็จ ตามที่ได้ทรายเมื่อท่านกลับมาภายหลังว่าท่านเลยไปปราจิณเสียจึงคลาดกัน ครั้นอีกฉันจะรีรออยู่อีกก็เป็นการขัดขืนผู้ใหญ่ จึงต้องจำใจจำทำไปตามการ แต่พังดูท่านมารดาอิฉันก็ชอบกล เมื่อก่อนอิฉันยังไม่รู้จักกับชายหนุ่มผู้นี้ ท่านคอยว่ากล่าวห้ามปรามว่าเป็นผู้หญิงไม่ควรไปเที่ยวเตร่แลคบค้ากับใครๆ ให้อิฉันอยู่กับบ้าน ครั้นต่อมาอิฉันได้รู้จักกันชายหนุ่มผู้นี้แล้ว ดูการแต่ก่อนตรงกันข้ามทีเดียว อิฉันมานึกๆ ดูท่านมารดาก็ขัน แต่ก่อนร่อนไรยังไม่รู้จักกับใครสิห้ามปรามครั้นได้ชอบกับชายมีตัวตนเช่นนี้แล้ว ถ้าว่ากันตามธรรมดาก็น่าจะกักขังหนักขึ้น นี่ไม่เช่นนั้น ตั้งแต่อิฉันรักกับชายหนุ่มคนนั้นแล้วการที่ห้ามก็ห่างไป นี่แหละอิฉันถึงว่าการสิ่งใด ถ้าผู้น้อยประพฤติพอใจผู้ใหญ่แล้ว ไม่เลือกว่ากามดีชั่วเป็นถูกใจทั้งสิ้น แต่ส่วนบิดาเลี้ยงอิฉันนั้น ว่าที่จริงท่านยังเสมอต้นเสมอปลายอยู่อย่างเดิม ถ้าเห็นมารดาขู่เข็ญอีกันหนักเข้า ท่านก็คอยทัดทานอยู่เสมอ

เลียดาย เมอแต่งงานเปนเวลาท่านไม่อยู่ ดูเหมือนว่าถ้าท่านเปนประธานอยู่แล้ว การเรื่องนี้คงจะไม่เกิดเครื่องเดือดร้อนขึ้นได้" ท่านลืบ "ชายหนุ่มคนนั้นบ้านอยู่ไหน เขาได้ทำการที่ใดบ้าง" สาวน้อย "เขาบอกว่า เขาอยู่ในสวนหัวลำโพง แต่เขาทำการเก็บเงินค่าเช่าตึกอยู่ที่ถนนพาหุรัดแลที่บางรัก" ท่านลืบ "เจ้าได้เคยไปบ้านเขาแลรู้จักที่ทำการเขาหรือไม่" สาวน้อย "อิฉันได้พยายามนักแล้ว เรื่องที่จะไปให้รู้ตำแหน่งบ้านแลที่ทำการของเขา แต่เขาไม่ยอมให้อิฉันไป ด้วยอ้างเหตุว่าเปนการลำบาก ในการที่จะไปบ้านต้องบุกสวนไม่ควรแก่สัตรีผู้ดี แต่การซึ่งจะไปดูเขาเก็บเงินค่าเช่าตึกนั้น เขาได้ตามใจให้อิฉันไปกับเขาด้วย" ท่านลืบ "ก็เมื่อชายหนุ่มหายไป เจ้าได้ไปถามเจ้าของตึกหรือเปล่า" สาวน้อย "อิฉันก็ได้ไปลืบถามเขาแล้ว ได้ความว่าเก็บเงินค่าเช่าตึกได้แล้ว หนีไปในเวลาเดียวกัน กับเขาไปดูที่บ้านก็ไม่มีเข้าของสิ่งใดเหลืออยู่ แล้วอิฉันได้ไปต่อว่าเถ้าแก่ผู้ที่มาขอเขาก็ปฏิเสธเสียด้วย การเปนดังนี้ จึงเจ็บช้ำในใจนัก" ท่านลืบ "การของเจ้าที่เวิดกันไปนั้น มารดาของเจ้าเขาว่ากะไรเล่า" สาวน้อย "มารดาของอิฉันท่านเลยพาลโกรธใหญ่ ว่าจะไม่พูดถึงการเรื่องนี้อีกต่อไป" ท่านลืบ "ฮึๆ ชอบกลอยู่ ก็เดียวนี้บิดาเลี้ยงของเจ้า

เขากลับมาจากบ้านนอกหรือยัง” สาวน้อย “ท่านพึ่งกลับมาถึงบ้านเมื่อวานนี้เอง” ท่านลืบ “เมื่อบิดาเลี้ยงเจ้ากลับมาเขาว่ากะไรบ้าง” สาวน้อย “แต่พอท่านกลับมาทรายเหตุแล้ว ดูเหมือนท่านพลอยวิตกด้วยอิฉันมาก เพราะท่านได้พูดกับอิฉันว่าไม่น่าจะเปนเหตุถึงเช่นนี้เลย เพราะท่านมารดาอิฉันเบาความรีบจัดการก่อนท่านมา แม้นท่านอยู่คงจะรู้บ้อยบ้าง แต่คิดดูก็เปนการอย่างประหลาด ด้วยชายนั้นก็เปนคนดีมีอันจะกินแลได้ทำสัตย์ไว้ต่อกันแข็งแรงแล้ว เหตุใดจึ่งละทิ้งไปเสียได้แล้วท่านกลับติโทษอิฉันกับมารดา ว่าทำการอไรไม่ให้ท่านรู้แต่แรกแล้ว เวลาเกิดเหตุขึ้นจึงแก้ตัวยาก เพราะเมื่อเวลาอิฉันไปรักกับชายหนุ่มนั้นท่านไม่รู้เลย ข้อนี้อิฉันก็ได้รับผิดแลอ้อนวอนให้ท่านช่วยคิดอ่านลืบการเรื่องนี้ เดิมทีดูเหมือนท่านจะเปนธุระอย่างแข็งแรง แต่ลงท้ายถูกมารดาอิฉันโกรธท่านก็เปนธุระอ่อนลง อิฉันก็เปนอันหมดบัญญาที่จะลืบสวนได้โดยลำพังตนเอง หากไปปรึกษาคนใช้ให้ช่วยลืบสวน จึ่งได้ทรายว่ามาที่ได้เท้าแล้วคงจะลืบดูรู้เรื่องได้ ตั้งแต่วันเกิดเหตุมาแล้วอิฉันนอนตาไม่ใคร่หลับ” ว่าแล้วชักชายผ้าเช็ดน้ำตา ท่านลืบเห็นดังนั้นก็สงสาร จึ่งพูดเอาใจว่า “เจ้าอย่าวิตกเรื่องนี้ไว้เปนพนักงานเราจะช่วยลืบสวนให้เอง เจ้าจงทอดธุระ

วางอารมณ์เสีย เถิด อย่าเป็นห่วงเรื่องนี้อีกต่อไปเลย” สาวน้อย “อิฉันก็เห็นแล้วว่า ใต้เท้าเป็นธุระแก่อิฉันโดยแท้ นับเป็นพระเดชพระคุณอย่างที่สุด แต่อิฉันนึกว่าแม้การที่เป็นเหตุแล้วนี้ ต่อไปจะเป็นฉันใดใจอิฉันยังตั้งมั่นอยู่เสมอว่าจะซื่อตรงต่อชายหนุ่มที่อิฉันทำสัตย์ไว้ต่อเขาทุกอย่าง โดยว่าเมื่อเพลาเขากลับมา เขาคงจะเห็นความซื่อตรงของอิฉันเสมอ” ท่านลืบ “เออ นี่และการที่เจ้าคิดซื่อตรงต่อเขานั้นดีแล้ว ความซื่อตรงนี้ ย่อมเป็นเครื่องประดับสำหรับกายของเจ้าต่อไป เวลานี้ก็ดึกอยู่แล้ว เจ้ากลับไปบ้านก่อนเถิด เราจะให้คนไปส่งพรุ่งนี้บ่าย ๆ จึงค่อยมา แล้วเอาหนังสือที่ชายหนุ่มมีโต้ตอบกับเจ้านั้นมาให้เราดูด้วย คืนวันนี้เราจะตรึกตรองดู” ว่าแล้วก็ให้คนใช้ถือโคมส่งสาวน้อยนั้นกลับไป แล้วท่านลืบจึงชวนสหายขึ้นไปบนตึกปรึกษาถึงเรื่องหญิงนี้ว่า “สหายเห็นเหตุอย่างไรในเรื่องหญิงนี้บ้าง” สหาย “นี่และ ดู ๆ เหมือนจะรู้สึกได้ว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องแปลกประหลาดอยู่ ด้วยธรรมเนียมหญิงกับชายหมายรักกันแท้แล้ว การก็คงไม่เป็นไปเช่นนั้น เรื่องนี้ดูเหมือนทำให้ท่านต้องคิดอยู่มากไม่ใช่หรือ” ท่านลืบ “นั่น เป็นธรรมดาของเราอยู่เองที่จะต้องคิด แต่เราคาดหน้าว่าหญิงนี้น่าจะมีที่หมายอย่างใดอย่างหนึ่ง มากกว่าภาษิต

ซึ่งควรเชื่อถือได้" สหายท่านลับ "ถ้าฉนั้นก็น่าเป็นการเหลือวิไสยของท่านเต็มที ในการที่จะคิดลับสวนเรื่องนี้ได้" ท่านลับ "ดูก็ไม่รู้เป็นการเหลือวิไสยนัก เป็นด้วยสหายไม่รู้จักตรวจตามส่วนแลสังเกตที่สำคัญให้มั่นเหมาะ จึงเห็นเป็นการยาก สหายเห็นอย่างไรในเรื่องหญิงนี้ ลองพูดไปให้เราฟังหน่อย" สหายท่านลับ "ดีแล้วที่ท่านให้โอกาสแก่ข้าให้พูดก่อน เปรียบเหมือนเป็นการผึกหัดความรู้ให้ฟุเฟื่องขึ้น การเรื่องหญิงนี้ ในชั้นต้นจะต้องกล่าวถึงรูปหญิงก่อน หญิงนี้รูปร่างสีดำแดง แต่งกายพอสมรูป แต่ดูเหมือนความเสร้าโศกของเขายังไม่เลื่อมถอย นอกนั้นเป็นอันยากที่จะตรวจต่อไปได้อีก" ท่านลับ "ซึ่งสหายสังเกตความเสร้าโศกของหญิงนั้นเป็นความจริง แลดูสีสันวรรณนั้นพอใกล้เคียงข้างถูก การที่สหายสังเกตครั้งนี้ดีขึ้นมาก แต่ดูเหมือนยังไม่เชื่อใจตนเองว่าการเรื่องนี้จะลับถูกตามส่วนความจริง สหายทิ้งสิ่งสำคัญเสียอย่างหนึ่ง ชั้นแรกนิไสยของเราซึ่งจะตรวจ ถ้าหญิงสังเกตดูที่แขนเสื้อ ถ้าชายพิเคราะห์ดูที่ผ้านุ่งเป็นสำคัญ สหายเห็นหรือไม่ หญิงนี้มีสำคัญที่แขนซ้ายข้างศีรษะมือเล็บลุ่เป็นรอยเข็มที่เขาเล็มผ้า กับรองเท้าที่เขาสอดมาก็ต่างคู่กัน เพราะเมื่อเพลาเขามานั้นโดยรีบร้อนจึงเป็นเช่นนั้น แลยังมีที่

สังเกตอีกอย่างหนึ่ง เมื่อเพลาหญิงหลีกสหายไปนั้น จึงรู้ว่าเมื่อหญิงนี้มาจากบ้านได้เขียนหนังสือฉบับหนึ่งโดยรีบรัดแต่ถือปากกาจุ้มหมึกลึกนักจึงเปื้อนนิ้วมือข้างขวาแลเขียนเมื่อเวลาเช้านี้เอง เพราะสีหมึกที่ติดมือยังใหม่อยู่ แต่จะขับเหตุดูต่อไปก็เป็นเครื่องเปลื้องบัญญาต้องเริ่มต้นตั้งเค้าสืบเอาความอย่างอื่นดีกว่า การที่สหายมาวันนี้ก็ดีแล้วจะได้ช่วยกันคิดอ่านค้นคว้าหาเหตุให้เร็วขึ้นไหนช่วยส่งเคราะห์อ่านตรวจหนังสือพิมพ์ที่ออกเมื่อเดือนก่อนนี้ มีเนื้อความอย่างใดบ้าง” สหายท่านสืบก็ไปหยิบหนังสือมาเลือกอ่านที่แสงไฟพบจ่าน่าเรื่องว่า “จะให้รางวัล ๔๐๐ บาท ด้วยเมื่อวันที่.๑๕ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๖ ชายมีชื่อผู้หนึ่งรูปพรรณพอสันทัดเราธรรมดา แต่ผมข้อนข้างล้าน ที่อื่นๆ ผมดำเป็นพุ่มดีมีดังเคราแลคางแพะ ใส่แวนตาสีดำพูดเสียงแหบๆ เมื่อก่อนจะหายไปจากรถนั้นแต่งกายสรวมเสื้อดำ สายแลตัวนาฬิกาทองผ้านุ่งสีเทาๆ เขาเคยทำการเก็บเงินอยู่ที่ถนนพาหุรัตแลบางรักถ้าผู้ใดพบปะมาแจ้งให้พบตัวแล้ว จะให้รางวัล ๔๐๐ บาท” พอสหายอ่านจบลง ท่านสืบว่า “ดีแล้ว เอาวอไว้สอบกับหนังสือสาวน้อยพรุ่งนี้” ครั้นรุ่งขึ้นเช้าท่านสืบตื่นขึ้นพอคนใช้ขึ้นมาแจ้งว่าหญิงสาวนั้นมาคอยอยู่ข้างล่าง ท่านสืบก็รีบลงไป สาวน้อย

เห็น ท่าน ลับ ลง มา ก็ กระ ทำ เคา รพ แล้ว ยื่น หนังสือ ๔ ฉบับ นั้น ให้ ท่าน ลับ ๆ ก็มี ความ ยินดี จึง ถาม ว่า "บ้าน เจ้า อยู่ ถึง ไหน อุตสาหะ มา ได้ ทัน ใจ เรา แท้ ๆ" สาว น้อย "อี ฉัน อยู่ แถบ ตะพาน เหล็ก ล่าง นี้ เอง กลับ ไป เมื่อ คืน นี้ นอน ไม่ ใคร่ หลับ สนิท เพราะ ใจ เพ่ง อยู่ ถึง เรื่อง นี้ เป็น ที่ ตั้ง แต่ พอ ได้ ยิน เสียง ย่ำ ระฆัง ที่ วัดตะเคียน ปลุก พระ สวด มนต์ อี ฉัน ก็ รีบ มา ถึง ที่ บ้าน ใต้ เท้า เดี๋ยว นี้ แหละ ขอ รับ ประทาน โทษ ใน การ ที่ มา หา ใต้ เท้า แต่ เช้า เช่น นี้ ด้วย" ท่าน ลับ "ไม่ เป็น ไร ๆ ถ้า เจ้า มา ทัน ใจ เรา เช่น นี้ แล้ว ดู เหมือน จะ รู้ เรื่อง เร็ว ขึ้น ก็ บิดา เลี้ยง เจ้า เขา ทำ การ อยู่ ที่ ไหน ล่ะ" สาว น้อย "ดู เหมือน ได้ ยิน เขา บอก อี ฉัน ว่า เขา ทำ การ อยู่ ที่ แถบ ล่าง แถว ถนน บาง รัก นี้ เอง แหละ เจ้า ค่ะ" ท่าน ลับ "เขา ทำ การ อะไร" สาว น้อย "เขา ทำ การ อยู่ ที่ ห้าง จำหน่าย เหล้า แดง" ท่าน ลับ "เออ ดี แล้ว เจ้า กลับ ไป บ้าน ก่อน เวลา ธุระ จะ ให้ คน ไป เรียก" สาว น้อย ก็ กราบ ลา ท่าน ลับ กลับ ไป เมื่อ สาว น้อย เดิน ออก จาก บ้าน ท่าน ลับ แล้ว ท่าน ลับ นั่ง นิ่ง อยู่ ครู่ หนึ่ง จึง ขึ้น ไป บน ตึก ชั้น บน หยิบ กล้อง ยัด ยา มา ที่ เก้า อี้ เอน หลัง สูบ เหยียด เท้า พาด พะนัก เก้า อี้ มอง ดู ควัน ยา สูบ ลอย ขึ้น ไป ตาม ลม เป็น ชั้น ๆ ตั้ง กอง คิด ถึง การ เรื่อง นี้ พอ สหาย ท่าน ลับ เดิน ออก มา นอก ห้อง ท่าน ลับ จึง ว่า "โน่น แน่ หนังสือ ของ หญิง วาง ไว้ ที่ โต๊ะ สหาย ช่วย

หยิบ อ่าน สอบ ความ ดู ด้วย" สหาย ท่าน สีบ ก็ไป หยิบ หนังสือ มา อ่าน ดู ไม่ รู้ ว่า มา จาก ตำบล ใด จึง ส่ง หนังสือ ให้ ท่าน สีบ ๆ ดู แล้ว พูด ว่า "เรา คิด เห็น หนังสือ เช่น นี้ ประสงค์ จะ ปฏิเสธ ใน การ ที่ จะ แต่ง งาน แล้ว หลบ หนี เสีย โดย เมื่อ ต่อไป หญิง นั้น ได้ พบ ปะ ชาย หนุ่ม เข้า จะ พ้อง ร้อง ก็ ได้ โดย ยาก เรื่อง นี้ ดู ๆ เหมือน จะ รู้ อยู่ ใน ใจ สหาย ว่า ควร จะ คิด อย่าง ใด มิใช่ หรือ" สหาย "นี่ ก็ เป็น การ ยาก ที่ จะ ต้อง คิด เพราะ ชาย หนุ่ม ที่ หาย ไป นั้น คง มี ที่ นึก หมาย อย่าง ใด อย่าง หนึ่ง จึง ทำ เหตุ ให้ เกิด ขึ้น นั่น แหละ ความ พิเคราะห์ ของ ข้า จะ ว่า ต่อไป อีก ก็ ยัง แลไม่ เห็น ชัด กว่า นี้ เชิญ ท่าน ชี้ ให้ ข้า พ้อง บ้าง" ท่าน สีบ "สหาย ว่า ก็ ควร อยู่ อย่า ว่า แต่ สหาย จะ คิด เห็น เป็น การ ยาก เลย แม้ ตัว เรา ใน ชั้น ต้น ก็ หมาย จะ ตรวจ เห็น เป็น ความ ง่าย ลง ปลาย ได้ เห็น หนังสือ สิ ดู กลับ ยาก ยิ่ง ไป กว่า เดิม เสีย อีก แต่ ถึง อย่าง ใด ก็ ดี การ เรื่อง นี้ เรา จะ ต้อง ไต่ ตรา อย่าง อุตกฤษฐ์ แล คิด ถึง การ ก่อน ซึ่ง ได้ เคย สีบ สวน มา มาก แล้ว เทียบ เคียง กับ เรื่อง นี้ ให้ เห็น ทาง ได้" สหาย "ตั้ง แต่ ข้า ได้ รู้ จัก กับ ท่าน ใน การ เรื่อง สีบ นี้ ดู เหมือน ใคร ไม่ มี เกิน ท่าน หาก ว่า การ เรื่อง นี้ ยัง ไม่ มี รอย จะ แลเห็น ได้ ก็ ดี ข้า ยัง มั่น ใจ ว่า ท่าน คง จะ มี เวลา หา เล่ห์ เหลี่ยม สีบ สวน สำเร็จ ได้ วัน หนึ่ง ใน ไม่ ลุ้ ช้า วัน นัก" ท่าน สีบ "สหาย อย่า เพ่อ

ประมาทคาดการเรื่องนี้ว่าจะลับสวนลำเร็จง่าย ขอให้สหาย
รลึกถึงการวานนี้ เมื่อเราพูดว่าไม่เป็นการเหลือวิไสยนั้น ยัง
กลับเป็นคำโต้เถียงกับความที่ติดขัดอยู่บัดนี้ การที่จะลับสวน
ให้ลำเร็จเร็วนั้น ขอให้สหายกลับไปหาทาง ช่วยเราลับด้วย”
สหาย “โอ! ท่านจะมาหวังว่าข้าจะช่วยลับการได้นั้นเห็นการหนัก
หน้าอยู่” ท่านลับ “เอาเถอะเราเชื่อใจว่าการเรื่องนี้ คงลำเร็จ
เพราะสหายเป็นแท้ ขอแต่สหายคิดหาทางแล้วรีบมาแจ้งแก่
เราโดยทันที เผื่อความคิดจะตรงกันบ้าง” สหายท่านลับรับ
คำแล้วก็ลาท่านลับไป ในลำดับนั้น ต่างคนต่างคิดถึง
การเรื่องนี้ ก็ยังไม่แลเห็นเหตุผล จนสหายท่านลับเกือบสิ้น
ครัทธา จึงหยุดผ่อนอารมณ์ให้เบิกบาน แล้วลองคิดดูอีก
ก็เห็นทางว่าถ้าจะขืนคิดเช่นนี้ คงจะเป็นเครื่องเปลืองเวลา
อย่าเลย เราขึ้นรถไปเที่ยวดีกว่า คิดดังนั้นแล้ว เช้าวันนั้นก็
อาบน้ำแต่งกายเรียบร้อยแล้ว เช่ารถนั่งตรงไปตึกท่านลับ
เห็นท่านลับนั่งเล่นเครื่องธาตุอยู่ ดูอารมณ์จับเพ่งมาก จึงร้อง
ถามไปว่า “นั่นท่านเอาเครื่องแก้วอะไรมาลูบคลำอยู่” ท่านลับ
ค่อยรู้สึกจึงตอบ “เราคิดเห็นว่าเครื่องธาตุอันนี้ พิเคราะห์ดู
ตามธรรมชาติก็เป็นเครื่องแก้วเรานี่เอง คิดดูก็เสียเวลามาจับ
ต้องอยู่ แต่ว่าอารมณ์เราตั้งไปอย่างหนึ่ง ตามซึ่งรู้อยู่แล้วยังไง

สหาย หลาย วัน แล้ว หยุดไปไม่ เห็น มา หา บ้าง" สหาย "ข้า คิด เห็น ยัง ลืม การ ไม่ได้ แล้ว จะ มัวไป มาหา กัน เปล่า ๆ เช่น นี้ ก็เป็น การ ปราศจาก ประโยชน์ แต่ ข้า ก็ได้ คิด นัก แล้ว จึง เห็น ว่า ควร ขึ้น รถไป เที่ยว เผื่อ จะ ค้น คว้า หา รอยได้ บ้าง เป็น อย่างไร ล่ะ ท่าน คิด เห็น ความ ออก หรือ ยัง หรือ ท่าน ทอด อารมณ์ เสีย แล้ว" ท่านลืม "โอ! อารมณ์ เรา เวลา นี้ไม่ มี ว่าง ดู เหมือน จะ ย่างไปไหน ทุก ผี เท้า คิด ถึง การ เรื่อง นี้ อยู่ เสมอ การ ที่ สหาย คิดไป เที่ยว ทาง รถ นั้น ชอบ แล้ว บาง ที จะ เป็น ผล สำเร็จ ประโยชน์ได้" ว่า แล้ว ท่าน ลืม ก็ ลุย คลำ เครื่อง อาตุ นั้น อีก สหาย ท่าน ลืม เห็น ดัง นั้น ก็ ลา ท่าน ลืม ขึ้น รถ ขับ เรื่อย ไป จน ถึง หน้า บ้าน สาว น้อย พอ ประ จวบ เวลา สาว น้อย กำลัง จะ ขึ้น รถไป พัง ข่าว ท่าน ลืม ดู โดย อารมณ์ รีบ ร้อน พอ เห็น สหาย ท่าน ลืม นั่ง รถ มา สาว น้อย ก็ มี ความ ยินดี นั่ง ลง ไหว้ สหาย ท่าน ลืม ก็ หยุด รถ สาว น้อย จึง เชิญ สหาย ท่าน ลืม เข้า ไปใน บ้าน เพื่อ จะ ถาม ข่าว เรื่อง ท่าน ลืม พอ บิดา เลี้ยง สาว น้อย มา ถึง สหาย ท่าน ลืม จึง ถาม สาว น้อย ทราบ ว่า เป็น บิดา เลี้ยง สหาย ท่าน ลืม ก็ นั่ง สนทนา กับ สาว น้อย อยู่ ครู่ หนึ่ง จึง ลา จะ มา ขึ้น รถ สาว น้อย ก็ พูด ว่า "อิฉัน ก็ จะไปเหมือน กัน" สหาย ท่าน ลืม ถาม ว่า "เจ้า จะไป ที่ไหน" สาว น้อย ตอบ "อิฉัน จะไป พัง ข่าว ท่าน ผู้ ลืม ความ เรื่อง ของ อิฉัน" เวลา พูด อยู่ได้ ยิน เสียง หญิง

ผู้ใหญ่ร้องออกมา จากห้องใน ว่า มึงจะไปไหนก็ไป อย่าขืน พูดอยู่กุรำคานนัก สหายท่านลึบคิดสงไสยใคร่ครวญดูก็รู้ว่า มารดาของหญิงนั้น จึงรีบขึ้นรถมาก่อน สาวน้อยนั้นตรงไปบ้าน ท่านลึบ เหยียบบรรไดบังๆขึ้นไป กำลังท่านลึบตรึกตรองหา ร่องรอยเรื่องนี้เรือยอยู่ เมื่อสหายท่านลึบขึ้นบรรไดนั้น ท่าน ลึบสังเกตดูก็รู้ได้ว่า คนนี้สหายเราคงได้ร่องรอยอย่างใด อย่างหนึ่งมาเป็นแน่ พังผีเท้าผิดปรกติ พอเห็นสหายเข้ามา สหายยังไม่ทันเล่าบอก ท่านลึบจึงชิงพูดขึ้นว่า "เราคิดเห็นว่า วันนี้การที่เรามุ่งหมาย คงจะได้รับข่าวที่ใกล้เคียงมาเป็นแน่" สหายท่านลึบจึงตอบว่า "ถูกแล้ว ท่านนั่งอยู่กับที่ก็เสมอกับข้า ไปเที่ยวค้นคว้าหารอยได้เหมือนกัน" ว่าแล้วก็เล่าความตามที่ได้ ไปเห็นภูมิฐานบ้านเรือนของหญิง แลเห็นบิดาเลี้ยงได้ยินเสียง มารดาหญิงขับไล่บุตรี ตลอดข้อความ ท่านลึบได้พังดังนั้นก็ตบ มือหัวเราะ แล้วพูดว่า "ไม่เสียทีที่ท่านได้ไปเที่ยวทางรถ โดย กำหนดของเราว่าคงเป็นประโยชน์ ก็เป็นความจริง เรื่องนี้เรา คิดเห็นแล้วว่า จะต้องเชิญมารดาของหญิงนั้นมาไต่ถาม แต่มี ความขัดเคืองกันเสีย เดิมที่เราหมายจะไปเอง ก็เกรงจะ ถูกขนาบใส่หน้าดังท่าน มาบัดนี้รู้ความแล้ว ท่านคอยพังเถิด ไม่เกินกว่า ๓ วันนี้ คงจะรู้เรื่องได้ สหายท่านลึบได้พังดังนั้น

ก็นึกฉงนอยู่ จึงถามว่า "การที่จะเชิญมารดาหญิงนั้นมามิไม่สมหมายหรือ" ท่านลืบ "นั่นแหละเรายังคิดเห็นเปนการยากอยู่เหมือนกัน ที่ตรงนี้หนามยอกจะต้องเอาหนามบ่งถึงไม่ได้มารดาของหญิงมา เรายังคิดเห็นทางอีกอย่างหนึ่งว่าจะต้องเชิญบิดาเลี้ยงของหญิงนั้นมาช่วยสอบสวนก็ดูเหมือนจะดีเหมือนกัน" พูดยังไม่ทันสิ้นข้อความ พอคนใช้ขึ้นมาแจ้งว่าสาวน้อยมานั่งคอยอยู่ ท่านลืบกับสหายก็รีบลงไปได่ถามได้ความตามสาวน้อยเล่าว่า "มารดาของอิฉันท่านหละชอบกลนักคอยแต่พาลหาเหตุให้อิฉันร่ำไป เมื่อสักครู่ท่านสหายของใต้เท้าไปหาอิฉันแกก็ยิ่งเอาหากว่าวันนี้บิดาเลี้ยงท่านอยู่หาไม่จะใหญ่โตอย่างใดอีกไม่ทราบ" ท่านลืบพูดว่า "เจ้าอย่าวิตกเราได้รับธุระแล้ว ถึงอย่างใดคงจะให้ได้เรื่องตลอดแต่ว่าเรื่องนี้จะต้องเชิญบิดาเลี้ยงเจ้าเขามาช่วยปรึกษาความกับเราจึงจะสำเร็จได้ ก็บิดาเลี้ยงเจ้าเขาไปทำการตั้งแต่เวลาใดเลิกเวลาใด" สาวน้อย "เขาไปเที่ยงกลับย่ำค่ำบางวันก็เลยค้างอยู่ที่ห้างนั่น" ท่านลืบ "ดีแล้ว ถ้ากระนั้นเรื่องนี้เราจะต้องเชิญนายห้างเขามาหาเราในเวลาพรุ่งนี้ ขอให้เจ้าคอยฟังข่าวเถิดในวันนี้คงรู้ความ" สาวน้อยก็มีความยินดีลาท่านลืบกลับไป ท่านลืบก็ทำจดหมาย ๒ ฉบับ บีดสแตมบ์

เรยิสเตอสักหลักซอง ถึงนายห้าง แลบิดาเลี้ยงของหญิง ตามที่ได้แจ้งอยู่แล้ว ให้คนใช้นำไปทิ้งตู้" สหายจึงถามท่านลืมว่า "ที่ท่านเชิญนายห้าง แลบิดาเลี้ยงของหญิงมานี้ ประสงค์สิ่งใด" ท่านลืมตอบว่า "เงื่อนเค้าของเรา ท่านยังรู้ยาก การที่ตรงเชิญนายห้าง เพื่อจะให้เปนพยานในความที่เราจะลืมสวน เพราะเขาอาจถามคนได้มากว่า ชายหนุ่มซึ่งที่หายไปนั้นด้วยเหตุใด แต่ซึ่งเราต้องเชิญบิดาเลี้ยงของหญิงมาด้วยนั้น ก็เพื่อจะให้ช่วยลืมความในเรื่องให้เห็นร่องรอย รู้ง่ายขึ้นอีกทาง ๑ ถึงแม้ว่าหญิงนั้นจะให้การมากอยู่แล้วก็ดี ก็ยังมีระแวงอยู่ว่าหญิงนั้นจะรู้ไม่ถึงความตามเหตุที่จะเปนจริง ด้วยเหตุนี้ เราจึงต้องเชิญนายห้าง แลบิดาเลี้ยงของหญิงมาช่วยสอบสวนอีก" สหายได้พังดังนั้น ก็ลาท่านลืมไป ในวันรุ่งขึ้นเพลาบ่าย ๕ โมง ท่านลืมก็ได้รับจดหมายตอบ ๒ ฉบับ อ่านดูรู้ความแล้วเก็บไว้ พอสหายท่านลืมมาถึงจึงพูดว่า "ข้าคิดเห็นการยากของท่านแต่ก่อนจะค่อยลดถอยน้อยลงมามาก เปนอย่างใด มีจดหมายนัดเขาไปได้รับตอบแล้วหรือ" ท่านลืม "ได้รับแล้ว การเรื่องนี้จะว่ามืดหรือสว่างก็กำกึ่งกัน นี่แหละเปนการยากของเราที่จะเบิดปากให้ท่านเห็นได้" กำลังพูดกันอยู่ พอได้ยินเสียงรองเท้าเดินขึ้นกระไดมา ท่านลืมจึงว่า "นี่ไม่มีใครแล้ว ไม่

นายห้างก็คงเปนบิดาเลี้ยงสาวน้อยนั้นเอง” พอเห็นชายผู้นั้นเดินขึ้นมา ดูรูปพรรณสันทัด อายุราว ๓๐ ปี ตาเพ่งดูท่านลีบแลหันไปแขวนหมวก สหายท่านลีบจึงสกิดบอกท่านลีบว่า ผู้นี้เปนบิดาเลี้ยงสาวน้อย พอผู้นั้นเข้ามาคำนับท่านลีบๆ รับคำนับแล้วพูดว่า “ฉันคิดว่าใคร ดูเหมือนท่านเปนบิดาเลี้ยงแม่สาวน้อยคนที่มาหาฉันหรือมิใช่” บิดาเลี้ยงหญิง “จ้ะ แต่ดูเหมือนฉันจะมาช้ากว่ากำหนดของท่านสักหน่อย ขอรับประทานอภัยแก่ฉันด้วย” ท่านลีบ “ไม่เปนไร นี่ยังไรนายห้างไม่มาด้วยดอกหรือ” บิดาเลี้ยงหญิง “ไม่ได้มามิได้ เขายังติดธุระมากอยู่ แลได้สั่งให้ฉันมาแจ้งแก่ท่าน ขอถอนคำที่ได้มีหนังสือตอบว่าจะมาหาท่านนั้นด้วย ถึงฉันเองก็มีธุระที่ห้างมากเหมือนกัน จนฉันไม่ใคร่ได้เปนธุระในบ้าน ความเหตุการซึ่งเกิดขึ้น คือบุตรเลี้ยงมารบกวน ให้ช่วยลีบความเรื่องแต่งงานแล้วผู้ชายหายไป เดิมฉันก็ได้เปนธุระลีบสวนดูก็ยังไม่ได้ร่องรอย พอประจวบงานที่ห้างมากจึงได้ละเลยเสียด้วยเห็นว่าเปนเหตุเล็กๆ น้อยๆ ไม่สู้สำคัญนัก การก็เปนไปแล้วควรนิ่งเสียดีกว่า แต่บุตรเลี้ยงของฉันคนนี้ เปนคนใจร้อนไม่ค่อยจะเชื่อถ้อยฟังคำใครๆ บังคับว่ากล่าว ถ้าความเรื่องนี้เอิกเกริกขึ้น ก็เปนการไม่สู้ดีด้วยมีชื่อเสียงดังขึ้น จึงเปนการ

ตรง กัน ข้าม กับ ความ คิด ของ ฉัน ซึ่ง เห็น เป็น การ เสีย ประโยชน์ เปล่า เพราะ เป็น การ ยาก ยิ่ง นัก ที่ จะ ลับ เอา ความ ให้ ชัด ได้" ท่าน ลับ "ท่าน อย่า เพ่อ เห็น เป็น การ เสีย ประโยชน์ ก่อน ความ เรื่อง นี้ ถึง จะ เป็น การ ยาก อย่าง ไร ก็ ดี ฉัน เชื่อ ว่า คง จะ สำเร็จ เพราะ ท่าน" บิดา เลี้ยง หญิง "จะ สำเร็จ เพราะ ฉัน อย่าง ใด ขอ ให้ ท่าน กล่าว ให้ ฉัน พัง" ท่าน ลับ "ทำไม ท่าน ไม่ รู้ เรื่อง บุตร เลี้ยง บ้าง เลย หรือ ว่า เรื่อง ราว เกิด ขึ้น อย่าง ใด" บิดา เลี้ยง หญิง "การ นี้ ก็ ได้ ลับ บ้าง แล้ว แต่ ยัง ไม่ พบ ร่อง รอย อย่าง ไร เลย เพราะ ใน จดหมาย ที่ ชาย หนุ่ม มี มา ถึง บุตร เลี้ยง ฉัน ก็ เซ็น ชื่อ ด้วย เครื่อง พิมพ์ นั่น เอง เป็น สุด ปัญญา ของ ฉัน ที่ จะ ช่วย ให้ ฉก ขาด ใน เรื่อง นี้ ได้ ก็ ท่าน ผู้ ลับ เยี่ยม ยอด ใน โลก ลับ ยัง ไม่ เห็น ความ หรือ" ท่าน ลับ "แต่ แรก ก็ ยัง ไม่ เห็น รอย ต่อ ท่าน ชี้ เหตุ ให้ เห็น ว่า เซ็น ชื่อ ด้วย เครื่อง พิมพ์ ไตร ไปร เดอ นั้น ก็ ดู น่า พิศวง แต่ มา คิด ตรึก ตรอง ดู ก็ คง เป็น ความ เข้าใจ ว่า น่า จะ ค้น พบ เงื่อน เค้า ได้ อย่าง ง่าย เพราะ มี ผู้ ช่าง เล่น เรื่อง คล้าย หนังสือ ด้วย เครื่อง พิมพ์ ดีด ตัว อักษร ชนิด นี้ เป็น ของ ใหม่ ใช้ กัน มาก แต่ ก็ ไม่ มี เหมือน กัน ทุก เครื่อง เพราะ บาง เครื่อง มี อักษร ที่ แปลก อยู่ ถ้า พิเคราะห์ ดู โดย ความ ที่ ใกล้ เคียง แล้ว ขอ ให้ ท่าน ตรวจ จดหมาย ของ ท่าน ซึ่ง มี ตอบ มา ถึง ฉัน ทุก บรรทัด ตัว อักษร และ เครื่อง หมาย ก็ แปลก เปลี่ยน กัน นี่ แน่ะ

ตัว ต นั้น พร่า ตัว บ นั้น เบา แล เครื่อง หมาย กับ ตัว อักษร อีก ๑๔ นั้น ก็ ผิด กัน เล็ก น้อย" บิดา เลี้ยง หญิง จึง ว่า "นั่น และ ฉัน มี หนังสือ โต้ ตอบ ไป ถึง ใคร ๆ ใช้ ด้วย เครื่อง พิมพ์ นี้ ทั้ง สิ้น" เมื่อ เวลา พูด อยู่ นั้น บิดา เลี้ยง หญิง คอย สังเกต ดู อาการ ท่าน ลีบ อยู่ เสมอ ท่าน ลีบ จึง ว่า "ฉัน คิด ๆ ดู ก็ เปน การ น่า เรียน ถึง เรื่อง หญิง นี้ ว่า รูป ความ จะ ตรง กับ เรื่อง จริง อย่าง ใด แต่ ใน การ ที่ มี ผู้ ใช้ หนังสือ ด้วย เครื่อง พิมพ์ ไตร ไปร เตอร์ นี้ ประสงค์ จะ เกี่ยว ด้วย เรื่อง บิด ความ สัก หน่อย ตาม ที่ ฉัน คิด อยู่ ว่า จด หมาย มี อยู่ ๔ ฉบับ ของ ชาย หนุ่ม ซึ่ง หาย ไป จาก แต่ง งาน นั้น ใช้ ด้วย เครื่อง พิมพ์ ไตร ไปร เตอร์ อย่าง นี้ เหมือน กัน ใช่ แต่ เท่า นั้น ขอ ให้ ท่าน พิเคราะห์ ดู ถ้อย ความ แล อักษร ทั้ง สิ้น นี่ แน่ะ ตัว ต แล ตัว บ ก็ เปน ดัง เช่น อักษร ของ ท่าน มิ หนำ เครื่อง หมาย กับ ตัว อักษร อีก ๑๔ นั้น ทุก สิ่ง ทุก อย่าง ก็ เปน แบบ พิมพ์ เดียว กัน ของ ท่าน ทั้ง นั้น การ เปน เช่น นี้ ท่าน จะ เห็น เหตุ ใกล้ เคียง ข้าง ผู้ ใด" บิดา เลี้ยง หญิง ได้ ฟัง ดัง นั้น จึง พูด ว่า "ถึง เครื่อง พิมพ์ แล ตัว อักษร เครื่อง หมาย เหมือน กัน ก็ จริง ท่าน จะ หมาย ความ เอา ว่า เรา เจียว หรือ?" ท่าน ลีบ "นั่น แหละ ตาม แต่ ท่าน จะ คิด เห็น เถิด การ นี้ ถึง ท่าน จะ ทำ จริง ก็ ไม่ มี ใคร บังคับ ปรับ ไหม ท่าน ได้ เพราะ เปน ใหญ่ อยู่ ใน ท่าน ที่ พอ จะ รู้ ผิด แล ชอบ อยู่ เอง แต่ ฉัน ยัง สงไสย อยู่ ว่า เมื่อ แต่ง งาน บุตร เลี้ยง ท่าน คราว นี้

ตัวท่านไม่อยู่ ภรรยาท่านก็ได้เป็นธุระจนตลอดแล้ว ความเกิดเหตุเมื่อชายนั้นหายไปจากรถ ทำไมภรรยาท่านจึงไม่คิดอ่านลับลวนดูให้รู้เรื่อง" บิดาเลี้ยงหญิง "อ้อ! นี่ท่านจะปรับโทษฉันแทนภรรยาหรือ?" ท่านลับ "เปล่าดอกนะ ว่าแต่ทำไมเมื่อก่อนหญิงบุตรีเลี้ยงท่านยังไม่รู้จักรักกับใครนั้น ภรรยาท่านกักขังเขาไม่ให้ไปเที่ยวเตร่คบค้ากับใครๆ ครั้นเขาได้รักกับชายมีตัวตนแล้ว ทำไมจึงพลอยเห็นชอบไปด้วย แลเมื่อชายหนุ่มนั้นหายไปแล้ว กลับพาลโกรธบุตรีไม่พูดถึงเรื่องนี้อีกนั้น เป็นด้วยอะไร ท่านลับ "ฉันเข้าใจว่าเรื่องที่ภรรยาท่านทำการเช่นนี้ ท่านคงรู้เห็นเป็นใจด้วย" บิดาเลี้ยงหญิงได้ยินดังนั้นก็เคือง ยืนขึ้นสบัดหน้าแล้วพูดว่า "ฉันเห็นเป็นการเสียเวลาที่มาหาท่านเอาแต่การชั่วใส่กันดังนี้ จะจับผิดอย่างใดก็จับเอาซี" ว่าแล้วก็ฉวยหมวกจะออกไปจากห้อง ท่านลับจึงพยักหน้าให้สหายไปปิดประตูเสียแล้วเดินตามไปกระซิบพูดกับสหายว่า "แน่แล้วไม่ต้องสงไสยใครๆ ให้มาก คงได้รู้ความในเดี๋ยวนี้" เวลานั้นบิดาเลี้ยงสาวน้อยรู้สึกเสียท่าดุจหนูติดอยู่ในที่ขัง ท่านลับจึงพูดว่า "ท่านอย่าเพ่อผลุนผลันไป จะว่ากล่าวกันอย่างไรก็ต้องว่ากันให้แตกหักก่อน นั่งลงเถิดเราจะพูดให้พังๆ" บิดาเลี้ยงหญิงเห็นว่าจะหาทางหนีออกทางไหนไม่ได้ก็นั่งลงอีก แต่สีหน้านั้นสลดลงแข็งใจพูดว่า

“ไม่ใช่กิจใช่การของท่าน ไม่ควรจะมาเป็นภารธุระอะไรในเรื่องเขาเหล่านี้เลย” ท่านลีบจึงตอบว่า “ท่านพูดอย่างนั้นไม่ถูก เพราะในระหว่างนี้เรามีความวิตกด้วยความร้าย ได้เกิดขึ้นในน่าที่ของเราซึ่งจะลีบสวนให้ได้ความชัด โดยความกรุณาแก่หญิงนั้น ให้บันเทาจากความทุกข์ เพราะเขาได้ถูกล่อลวงหลงลมลิ้นชายต่างๆ ตามที่เราจะเล่าให้ฟัง ถ้าคำใดวิปลาศคลาศเคลื่อนแล้วขอเชิญท่านคัดค้านขึ้น” เวลานั้นบิดาเลี้ยงหญิงอารมณ์ไม่ใคร่ตั้งอยู่เป็นปรกติ ความทุกข์เสมอผู้ต้องคดีที่จะเข้ากองคะรุโทษ แต่แข็งใจนั่งฟังศีรษะอ่อนเอียงลง ท่านลีบก็นั่งลงที่เก้าอี้เหยียดขาเอนหลัง สองมือยัดเป้าเสื้อ แล้วตั้งกองพูด “คนเราคิดจะแต่งงานกับเขาแต่ตัวแก่กว่าเขาหลายปี แลเมื่อมาอยู่สุ่สมด้วยมารดาของเขาก็ไม่ได้เอาสมบัติสิ่งใดมา คิดว่าจะทำมาหาให้ลูกเขาก็เปล่า มิหนำซ้ำกลับใช้เงินของเขาเป็นนักหนา ก็เอาเถอะถึงจะทำอย่างใดก็เสียกันไม่ได้อยู่เอง นึกว่าเป็นการพุ่มเพื่อยเรื่อยไปคราวหนึ่ง แต่เช่นนั้นแล้วยังไม่พอใจ กลับกระทำให้เขาลำยากใจไม่สิ้นสุด เพราะถ้าเขาไม่มีที่ติดขัดแล้วเขาก็คงไม่อยู่เป็นโสดช้านานปานใด เมื่อเป็นเหตุเสียเช่นนี้แล้วเขาก็จะต้องรอค้างต่อไปไม่มีคู่ได้อีก เข้าใจว่าถ้าเขาไม่มีที่กีดขวางแล้วเขาคงจะเลือกหาคู่ที่สมควรได้ การนี้ใครทำเล่า เพราะท่าน

เชื่อ พ้ง ภรรยา ท่าน เขา สั่ง ให้ คอย หวง ห้าม มิให้ เขา ไป เที่ยว โดย ลำพัง ต่อ เมื่อ เขา เติบ ใหญ่ มี ความ คิด บ้าง แล้ว จึง ประพฤติ ตาม ใจ ชอบ ของ เขา ไม่ เชื่อ พ้ง ผู้ใด ห้าม แต่ นั้น และ เรื่อง นี้ ว่า โดย ลำพัง ท่าน ก็ ไม่ สู้ รุน แรง เปน ด้วย ท่าน ได้ ความ อุด หนุน แล เชื่อ พ้ง ภรรยา ของ ท่าน ประสงค์ จะ รวบ รวม ทรัพย์ สมบัติ ของ บุตร์ เลี้ยง ไว้ มิให้ ไกล มือ จึง ทำ กล ล่อ ลวง ใส่ หนวด ทำ พูด เลี่ยง แหย ๆ ให้ เขา เห็น เปน คน อื่น เพราะ เหตุ ว่า หญิง นั้น ถึง จะ ฉลาด อยู่ ก็ ยังไม่ เฉลียว ระแวง ด้วย เหตุ ที่ จะ เปน ขึ้น แต่ ก็ เปน ด้วย ความ หลง รัก จึง ชักให้ ตามัว ไป ไม่ได้ สังเกต ตาม ความ ที่ เปน จริง นี่ ก็ เปน ความ ผิด ของ หญิง บุตร์ เลี้ยง ท่าน ที่ เปน คน ใจ เบา ได้ ยอม สาบาล ว่า จะไม่ ทิ้ง ขว้าง ห่าง ชาย นั้น เหตุ อัน นี้ สำคัญ ยิ่ง นัก เพราะ ท่าน ทำ อุบาย ให้ ความ รัก ของหญิง สิ่ง อยู่ ใน ใจ ไม่ อาจ คิด การ หา คู่ ต่อ ไปได้ อีก เมื่อ เหตุ เกิด ขึ้น แล้ว เช่น นี้ ก็ เปน ที่ อุ่น ใจ ใน ภรรยา แล ตัว ท่าน ที่ จะได้ ใช้ สอย ทรัพย์ สิน ของ เขา ได้ ตาม สบาย แต่ ว่า ที่ จริง ความ เรื่อง นี้ แต่ เดิม ๆ ก็ ดู เหมือน ท่าน จะ ทำ หยอก เล่น ไม่ คิด การ ถึง เพียง นี้ แต่ ภายหลัง ท่าน เห็น เขา รู้ ไม่เท่า ถึง จึง เลย คิด ทำ เปน จริง ตาม อุบาย ที่ คิด ไว้ ใน เบื้อง ต้น เมื่อ นัด แต่ง งาน แล้ว หนี ไป ประสงค์ จะให้ หญิง นั้น ผูก พันธ์ ใน ข้อ สัญญา ไม่ คิด มี คู่ อีก เช่น นี้ ช่าง ไม่ มี ความ

กรุณา แก่ เขาเลย" เมื่อ กำลัง ท่าน ลีบ พรรณา อยู่ นั้น อีตา บิดา เลี้ยง ของ หญิง แก มอง หา ช่อง หนี ออกไม่ได้ แล้ว แก ก็ ยิ่ง รำคาน ใจ มาก นึก มานะ ขึ้น ว่า จะ มา มัว ให้ เขา พูด สับโขก อยู่ ทำไม จึง เถียง ขึ้น ว่า "เกิด เปน คน เขา ก็ รู้ จัก ความ ดี แล ชั่ว อยู่ แล้ว ทำ เช่น นั้น จะ ได้ หรือ" ท่าน ลีบ "ท่าน ก็ เปน คน เฉียบ แหลม รอบ รู้ ดี แล ชั่ว เสมอ คม มี อยู่ ใน ฝัก แต่ เหตุ ใด จึง ทำ การ ไม่ ให้ มิด ชิด เห็น ชอบ อย่าง ใด จึง ทำ การ เช่น นี้ ควร หรือ" บิดา เลี้ยง หญิง "ตาม แต่ ท่าน จะ ว่า เถิด ว่า ควร หรือ ไม่ ควร ฉัน ใด แต่ ฉัน ก็ เห็น ท่าน ทำ ผิด กฎหมาย ข้อ ๑ ซึ่ง เชิญ เรา มา ว่า กล่าว กัน ตาม กิจ ประสงค์ เหตุ ใด จึง ปิด ประตู ขัง กัน เสีย เช่น นี้ มี ประสงค์ อย่าง ใด นอก จาก จะ ทำ ร้าย ฉัน" ท่าน ลีบ ได้ ยิน ดัง นั้น จึง ไป ถอด กลอน ประตู ออก แล้ว จึง พูด กับ บิดา เลี้ยง หญิง ต่อไป ว่า "การ ที่ ท่าน ว่า เรา ทำ เช่น นั้น ความ จริง ก็ ไม่ มี ใน กฎหมาย แต่ เสีย ดาย ถ้า หญิง นั้น มี พวก พ้อง พี่ น้อง อยู่ ได้ รู้ ความ ที่ ท่าน ทำ แก่ พวก พ้อง พี่ น้อง เขา เช่น นี้ แล้ว คง จะ เกิด ความ ร้าย ร้อน ถึง ท่าน" บิดา เลี้ยง ของ หญิง ได้ ฟัง ท่าน ลีบ ว่า ดัง นั้น ก็ บันดาน โทษะ ใหญ่ ขึ้น แต่ ไม่ รู้ ที่ จะ โต้ ทาน ประการ ใด เห็น กลอน ประตู ถอด พอ จะ หนี ได้ จึง รีบ สาว เท้า ออก ไป ตาม ประตู นั้น ท่าน ลีบ แก กำลัง ฉิว จัด อยู่ ด้วย ฉวย ได้ แซ่ ขับ รถ ไล่ หวด บิดา เลี้ยง หญิง วิ่ง เบ็ด ประตู ผาง หัว ถลา ลง บัน ได ถึง ถนน ลน ลาน รีบ เดิน ไป ท่าน ลีบ ยัง ไม่ หาย แค้น แก จึง บ่น ว่า นี่ แหละ ผู้ ร้าย ล่อ ลวง ด้วย

สมปากโดยเยือกเย็น ถ้าใครไม่เห็นแลรู้สึก ก็คงเป่นเหน็บตาย แล้วหัวเราะทั้งตัวลงที่เก้าอี้พูดว่า "อ้ายคนเช่นนี้มีแต่ต้องทนทุกข์ในการชั่วร่ำไป ไม่ชาจได้ความดี แลมีคนชมได้ น่าเวทนาแต่หญิงนั้นยังมัวงมงายอยู่ไม่รู้ความจริงว่าเป่นด้วยสิ่งใด" สหายท่านลับจึงพูดว่า "ข้าไม่เห็นช่องคูอย่างใดเลย ว่าท่านจะควันคว้าหาเหตุได้ถึงเพียงนี้" ท่านลับ "นั่นและการที่จะลับสวนได้นี้ ก็มีรอยให้เราเห็นได้ ในชั้นต้นว่าผู้นั้นมีกิริยาแปลกโดยชั้นเชิงชอบกล นุ่งห่มตามธรรมดา ผิวเนื้อก็ดำแดง แต่โกนหนวดเสีย จึงรู้ได้ว่าเป่นบิดาเลี้ยงของหญิง สมกับสหายได้สกิดบอกเราแต่แรกเข้ามานั้น การที่เขาได้ทำสับปลับกับบุตรเลี้ยงเขา เราจึงเห็นความตามที่หญิงนั้นลอบบอกเล่า ให้เราแจ้งในชั้นต้นว่าเมื่อเวลาหญิงบอกลาบิดาเลี้ยงไปดูลครคราวใด บิดาเลี้ยงก็บอกว่าจะไปธุระที่นั่นที่นี่เสมอ ประการหนึ่งเมื่อเวลาชายหนุ่มไปหาหญิงนั้น ไม่ตรงกับเวลาที่บิดาเลี้ยงเขาอยู่ ด้วยรู้ชัดได้ว่าเวลาเมื่อหญิงจะแต่งงานคราวนี้ มีโทรเลขไปก็คลาดกันกับบิดาเลี้ยง ที่แท้เขาแกล้งล่อลวงให้หญิงนั้นหลงกล ทั้งเหตุที่ปลอมในการแต่งกาย ก็หมายความได้ว่าตามเวลาที่เขาทำมักชอบทำเวลาเย็นค่ำ แลความสำคัญอีกสิ่งหนึ่ง คืออายุของบิดาเลี้ยงหญิงนั้น อ่อนกว่ามารดา แลแก่กว่าตัวเขา

ไม่สู้มากบี้ แลมีที่ส่อให้เห็นชัดได้อีกข้อ ๑ เป็นที่สุดในการลับเรื่องนี้ เป็นที่หมาย คือการเขียนหนังสือแลเซนชื่อด้วยเครื่องพิมพ์ไตรไปรเตอนี่แหละ เป็นแหล่งที่เราจะหารอยลงไปวัดส่วนให้ทราบชัดได้ เพราะฉนั้น การทุกสิ่งทุกอย่าง เมื่อเวียกบิดาเลี้ยงหญิงมาแล้ว จึงส่อให้แลเห็นง่ายขึ้นในคราวเดียวดีกว่าคิดอยู่แต่ลำพังเป็นหลายวัน ด้วยเหตุนี้การที่เรารู้อยู่แล้วแลจะแจ้งแก่หญิงนั้นให้รู้ เขาก็เกียบจะไม่เชื่อ ว่าเหตุจะเป็นดังเช่นกล่าว แลการเรื่องนี้โดยหญิงนั้นคิดอ่านมีสามีหรือชายใดมามุ่งหมายหญิงนี้ ก็เป็นการยาก เหมือนดังปล่อยลูกเสือไปให้มีฤทธิ์ แลยากที่จะมีผู้คิดแย่งลูกเสือมาจากรังได้ สหายท่านลับจึงว่า นี่ก็จริงอยู่ แต่ดูความสามารถของท่านลับสวนครั้งนี้ รู้การได้ถูกถ้วนมาก แต่การที่ท่านว่า ถ้าหญิงนั้นรู้เหตุที่ลับนี้แล้วคงเกียบไม่เชื่อนั้น ก็เป็นการประหลาดอยู่ แต่คิดดูก็น่าที่จะทำใจให้เชื่อว่า บางทีจะเป็นได้ ก็เมื่อท่านเห็นจะไม่ควรเล่าบอกแล้วควรนิ่งเสีย แต่ท่านจะมีสำคัญอันใดเป็นเครื่องหมายให้หญิงนั้นรู้ความได้บ้าง” ท่านลับ “เรื่องนั้นไม่สู้ยาก ในการที่จะทำใจหญิงให้รงับเหตุห่วงจากความเสร้าหมองนั้นตกน่าที่ของเราอยู่เอง เรายังเกรงอยู่ว่า ถ้าหญิงนั้นรู้เหตุจริงเข้าแล้ว จะทำใจของเขาให้เดือดร้อนมากขึ้น เพราะเป็น

ธรรมดา ของ บุคคล ถึง อย่างใด ก็ดี ต้อง จำ เปน ที่ จะ ต้อง เคารพ นบ นอบ ใน ท่าน ผู้ ใหญ่ ของ ตน ตาม มาก แล น้อย แม้ ถ้า หญิง นั้น ไม่ รู้ เหตุ เสีย ก็ อย่าง หนึ่ง แต่ ถ้า ได้ รู้ ความ จริง เข้า แล้ว เขา คง จะ มี เครื่อง ลำบาก ใจ ที่ สุด ใน การ ที่ จะ ทำ ลาย ความ รัก ของ มารดา เขา ให้ เสื่อม คลาย หาย ชอบ บิดา เลี้ยง ผิด จาก ธรรม เนียม โลก เพราะ ฉนั้น ใน การ ที่ เรา จะ แจ้ง แก่ หญิง นั้น ให้ รู้ โดย เขา ไม่ ลง ใจ เชื่อ ด้วย ก็ ดี หรือ บอก เขา ให้ มี ความ เชื่อ ถือ ถ้อย คำ ของ เรา ก็ ดี ย่อม เปน การ ที่ จะ เสีย ประโยชน์ ทั้ง สอง ฝ่าย เมื่อ เรา เห็น ความ อยู่ เช่น นี้ แล้ว จึง ไม่ คิด ที่ จะ พูด ให้ หญิง นั้น รู้ แล เรา คาด ว่า บาง ที ต่อ ไป บิดา เลี้ยง แล มารดา ของ หญิง คง จะ รู้ สึก โทษ ของ ตน ได้ เอง ไม่ อาจ ประพฤติ พาล เช่น นั้น อีก แล ความ เรื่อง นี้ ก็ เปน ใหญ่ ใน ตัว เรา ที่ ได้ ช่วย หญิง นั้น สืบสวน จน สำเร็จ แล ทำ โทษ บิดา เลี้ยง ของ หญิง แล้ว โดย ถ้า หญิง นั้น จะ มา ตัก เตือน ไต่ ถาม เรา อย่าง ไร เรา คิด ว่า จะ หา อุบาย ถ่าย เท ให้ เขา เสื่อม คลาย ความ รัก ที่ ลุ่ม หลง แล สงไสย ไป จง ได้ ” สหาย “ ข้า พ้ง ๆ ดู ท่าน ช่าง เปน ผู้ สามารถ ยิ่ง นัก ใน การ เรื่อง นี้ ว่า ที่ จริง นอก จาก ท่าน แล้ว ใคร จะ สืบ สวน ให้ ขจัด ชัด ข้อ ได้ โดย ยาก ใน เรื่อง สืบ ๆ นั้น ชาติ นี้ ข้า เปน ยอม กลัว ท่าน จริง ว่า แล้ว ก็ ลา ลง บันได ไป

โคลงเบ็ดเตล็ด

๔๒ สัพพาภิภู

รูป ชัง นาม ชั่ว ร้าย　　คัด รู　ได เอย
ผ้าย โลกย์ ผ้าย ธรรมดุ　　ดุจ นั้น
พระองค์ ครอบ งำ ชู　　เชิด ชอบ　ธรรมฤๅ
ยก พระขัน ตี กลั้น　　อด สู้ สบ เกษม

๔๓ สัพพวิทู

ทรง ญาณ ใหญ่ รอบ รู้　　การ เรียน　ปวง แฮ
ทรง ประกอบ การ เพียร　　เพิ่ม พื้น
ทรง ธรรม ประทีป เลถียร　　อมฤ　เผย นา
ชาญ ชะนะ เกลศ ตื้น　　ตัด สิ้น ทราบ สรรพ์

๔๔ สัจจนาม

พระนาม ใด โลก รู้　　แรม เลือน　ใช่ ฤๅ
พระ ตรัส ใด สัจ เหมือน　　ตรัส นั้น
ธรรม ใด พระ โปรด เตือน　　ต่อ สุข　มา พ่อ
นาม พระทรง สัตย์ ชั้น　　ชอบ ด้วย ธรรมดา

๔๕ ปารคู

ผั้ง โลก อยู่ ฟาก โพ้น　　พอ เพียร　ข้าม ฤๅ
นิ ผั้ง ธรรม หมด เรียน　　ยาก รู้
องค์ พระ ลุ มรรค์ เฉนียน　　ฟาก ผั้ง　ธรรม แฮ
ข้าม โลก เสร็จ ทรง กู้　　สัตว์ ขึ้น พ้น ธรรม



หนังสือ เจ้าพระยา อรรคมหาเสนา ธิบดี อภัย พิริย ปรา กรม ภาหุ สมุหะพระกลาโหม มา ถึง เจ้าพระยา สุธรรม มน ตรี ศรี โสก ราชวงษ์ เชฏ พงษ์ ทภฺาไชย อณุไทย ธิบดี อภัย พิริย ปรา กรม ภาหุ เจ้าพระยา สุธรรม มน ตรี พระศรี ธรรมโสก ราช ชาติ เดโชไชย มหัย สุริยา ธิบดี อภัย พิริย ปรา กรม ภาหุ พระยานคร ศรี ธรรม ราช ด้วย บอกเข้าไป ว่า สาสนวงษ์ ภิกษุ ลังกา เดิน สาน กำบั้น มา ณเมือง เกาะหมาก เจตนา จะเข้า มา นมัสการพระพุทธบาท ให้ ขุน สวัสดิ์ คุม เข้า มา แล ว่า พระสังฆราช เมือง ลังกา ฝาก พระบรม ธาตุ พระพุทธรูป หน่อ พระศรี มหาโพธิ์ ให้ นำ เข้า มา ถวาย สมเด็จ พระสังฆราช ให้ สมเด็จ พระพุทธเจ้า อยู่ หัว แล มี ความ ใน บอก เปน หลาย ประการ นั้น ได้ นำ หนังสือ บอก กราบ ทูล พระกรุณา ทรง พระกรุณา ตรัส เหนือ เกล้า เหนือ กระหม่อม สั่ง ว่า หา มี สมณะ สาสน พระสังฆราช เมือง ลังกา มาเปน สำคัญ แน่ไม่ แต่ ทว่า เปน การ พระราช กุศล อยู่ จึงให้ เจ้า พนัก งาน ขัด แจง กระบวน แห่ แล เสด็จ พระราช ดำเนิน ลงไป รับ พระบรม ธาตุ พระพุทธรูป พระมหาโพธิ์ ขึ้น มา เชิญ พระ มหาโพธิ์ไป ปลูกไว้ ณวัด พระโตโดย สม ควร อนึ่ง พระภิกษุ ลังกา

ซึ่ง เข้าไป อยู่ ณกรุง เทพ พระมหานคร แต่ ก่อน นั้น จะกลับ ออกไป ณเมือง ลังกา สอง รูป พระภิกษุ ชาว กรุง เทพ พระมหานคร เจ็ด รูป เจตนา จะออกไป นมัสการ พระเจ้ยว แก้ว แล ที่ เจดียฐาน จึง ถวาย พระพร ลา ทรง พระราช ศรัทธา ถวาย สมณะบริขาร แก่ ภิกษุ เก้า รูป แล้ว ให้ มี สมณะสาสน สมเด็จ พระสังฆราช แล ถวาย ไตร ยาตย่าม ไป แก่ พระสังฆราช เมือง ลังกา แล ถวาย เครื่อง สักการบูชา ให้ไป บูชา พระเจ้ยวแก้ว แล เจดียฐาน ด้วย ข้อ ความ มีไป เปน หลาย ประการ แจ้ง อยู่ใน สมณะสาสน นั้นแล้ว ให้ เจ้าพระยาสุธรรม มนตรี พระยา นคร คิด อ่าน กับ เจ้า พระยาไทร บุรี จัด แจง ฝาก ภิกษุ เก้า รูป กับ สิ่ง ของ เครื่อง สักการบูชา ให้ เดิน สาน กำบั้น ไปให้ ถึง เมือง ลังกา แต่ ว่า เครื่อง สักการบูชา นั้น เปน อนามาส แล้ว ด้วย เงิน แล ทอง พระภิกษุ จะรับ ออกไป นั้น มิ ควร ให้ เจ้า พระยา สุธรรม มน ตรี พระยานคร จัด แจง หา คฤหัสถ์ ชาว เมือง นคร ที่ มี ศรัทธา เจตนา จะไป นมัสการ พระเจ้ยว แก้ว แล ที่ เจดียฐาน ณเมือง ลังกา คน หนึ่ง สอง คน สาม คน เปน กัป์ ปิยการก คุม เอา สิ่ง ของ เครื่อง สักการบูชาไปกับภิกษุเก้า รูป ด้วย อนึ่งให้ เจ้า พระยา สุธรรมมน ตรี พระยานคร จัดแจง จัตุปัจจัย แล เสบียง อาหาร ให้แก่ภิกษุเก้ารูปกับ คฤหัสถ์ ตาม สมควร กับ ระยะทาง ให้ไป ถึง ลังกาให้ จงได้ อย่า ให้ ขัด สน ถ้า นาย กำบั้น จะคิด เอา ค่า จ้าง แล ค่า ระวาง สิ่ง ของ ซึ่ง พระภิกษุ กับ คฤหัสถ์ จะเดิน สานไป เปน เงิน มาก น้อย เท่าใด ก็ให้ พระยา นคร เจ้า พระยาไทร

คิดให้แก่นายกำปั่น ถ้าเปนเงินมากน้อยเท่าใดก็ให้เอาเงินอากรให้ ถ้าได้ขัดแขงส่งภิกษุเก้ารูป แลคฤหัสถ์เดินสานกำปั่นไปแล้ว แลเปนเงินมากน้อยเท่าใดก็ให้บอกเข้าไปให้แจ้ง อนึ่งถ้าภอจะมีหนังสือไปถึงเจ้าทรัพย์คนใด ซึ่งเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี พระยานคร แลเจ้าพระยาไทรบุรี เคยมีหนังสือไปมาถึงกันตามระยะทางจะไปถึงลังกา ก็ให้มีหนังสือไปมาด้วย ให้ช่วยทำนุบำรุงพระภิกษุเก้ารูป แลคฤหัสถ์อย่าให้ขัดสนได้ แลพระธรรมทะพระภิกษุลังกา ซึ่งเข้าไปหยุ่ณกรุงเทพพระมหานครแต่ก่อนนั้น ถวายพระพรว่า เมื่อจะเข้ามาจากเกาะหมากนั้น พระพุทธรูปกับไตรปิฎกยังค้างอยู่ณเมืองเกาะหมากฝากไว้ ให้เจ้าพระยาสุธรรมมนตรีพระยานคร แต่งให้กรมการออกไปกับมหาพรหมโชดน้องชาย เชิญเอาพระพุทธรูปกับพระไตรปิฎกณเมืองเกาะหมากส่งเข้ามากรุงเทพพระมหานครโดยเร็ว แลสิ่งของเครื่องสักการบูชา ต้นไม้ใบเงินดอกทองแปดต้นใบทองดอกเงินเจ็ดต้น เข้ากันสิบห้าต้น อุบะคันทองแดงพวงเงินจำปาทองแปดต้น พวงทองจำปาเงินแปดต้น เข้ากันสิบหกต้น เทียนทองหกสิบเล่มธูปเงินหกสิบเล่ม ทองคำองค์ละพันสองพัน แผ่นงาชาดองค์ละห้าสิบห่อร้อยห่อ รักองค์ละห้ากะบอกสิบกะบอก

กับ ของ จะไป ถวาย พระสังฆราช เมือง ลังกา ไตร แพร หลิน ปาก เถา บาต เหล็ก ฝา เชิง ประดับ มุก ทั้ง ตัว ตลก บาต กำมะหยี่ เหลือง ย่าม หัก ทอง ขวาง ทั้ง ตัว พื้น กำมะหยี่แดง ซองโหมด ถุงกระบวน จีน ถวาย พระราชา คณะวัด ภะหะปะคะมุ ไตร แพร โล่ ริ้ว บาต เหล็ก ฝา เชิง ประดับ มุก เชิง ชาย ตลก บาต กำมะหยี่ แดง ย่าม หัก ทอง ขวาง พื้น ลักลาด แดง ซองโหมด ถุง กระบวน จีน พระวิมล ยา ณดีศ วัด อำ ภะหะปติเย ไตร แพร จีน บาต เหล็ก ฝา เชิง ประดับ มุก เชิง ตลก บาต บัศ ตุ แดง ย่าม หัก ทอง ขวาง พื้น ลักลาด แดง ซองโหมด ถุง กระบวน จีน ได้ ให้ พระรัตน วงษ์ กับ หมื่น ไกร คุม ออก มา แลได้ มี หนังสือ ไป ถึง เจ้า พระยา ไทร บุรี ฉบับ หนึ่ง แล้ว หนังสือ มา ณ วัน เสาร์ เดือน อ้าย แรม หก ค่ำ ปี จอ ฉอศก

ตรา วัง หลวง นาย ทอง เกิด ผี พาย ถือ มา ด้วย ส่ง พระสงฆ์ ซึ่ง จะไป ลังกา ๙ รูป กับ สิ่ง ของ ถวาย ใน พระสังฆราช เมือง ลังกา

ตรา รูป
คน ถือ สมุด
ประจำ ครั้ง
} ตรา พระราชสีห์ น้อย ประจำ ผนึก

วัน ๔ ๑๕ ๆ ๓ ค่ำ ปี จอ ฉอศก นาย ทอง เกิด ผี พาย ถือ มา

วัง หลวง ตรา ๒ กฎ ๑ } ๓
วัง หน้า ตรา ๒
} ๕ ฉบับ

บัญชี

ตั้งแต่วันที่ ๑ ถึง วันที่ ๓๑ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๑๖ สมาชิกได้มายังหอพระสมุดวชิรญาณ ๑๗๘ ท่าน แลได้ลงชื่อ ๔๙๓ ครั้ง หนังสือไทยที่ได้ให้ยืมไป ๔๑๐ ครั้ง ๒๑๓ เรื่อง แลหนังสือต่างประเทศได้ให้ยืมไป ๒๔ เล่ม ๑๑ เรื่อง แลขายหนังสือพิมพ์วชิรญาณรายเดือนใหม่ได้ ๓๐ เล่ม เงิน ๓๐ บาทถ้วน แลสมาชิกได้ส่งเงินค่าเก็มบิลเลียด ๓ ท่าน เงิน ๔๒ บาทถ้วน

รวม ๒ ราย เงิน ๗๒ บาทถ้วน

ภาคีสมาชิก

ส่งเงินบำรุงปีที่ ๑๖ เงิน ๒๐ บาท คือ

เจ้าพระยาอภัยราชา (อัคคิมินส์)

หลวงสุนทรพิมล (พิน)

หลวงสรสาสน์พลขันธ์ (เยรินี)

ส่งเงินบำรุงปีเก่าแลใหม่ คือ

หม่อมเจ้าธัญวงษ์	ปีที่ ๑๔ เงิน บ,	๒๐-๐๐
กับตัน เยมซ์ เฟาเลอร์	ปีที่ ๑๕ เงินบ,	๒๐-๐๐
ดอกเตอ ที เอชเฮส์	ปีที่ ๑๕ ,,	๒๐-๐๐
,, ,,	๑๖ ,,	๒๐-๐๐
	รวม ,,	๘๐-๐๐

ปกิณกะ

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ เหรัญญิก ได้พระทานหนังสือต่างประเทศแก่หอพระสมุดวชิรญาณ เรื่องต่างๆ รวม ๕ เล่ม คือ :-

(1) The Millennium of Hungary and the National Exhibition Budapest 1896 vol I, 2.

(3) Hand book of Florence 1 Frang 1897.

(4) Official Guide to Eiffel tower Paris 1892.

(5) Grosse berliner kunst- ausstellong 1897.

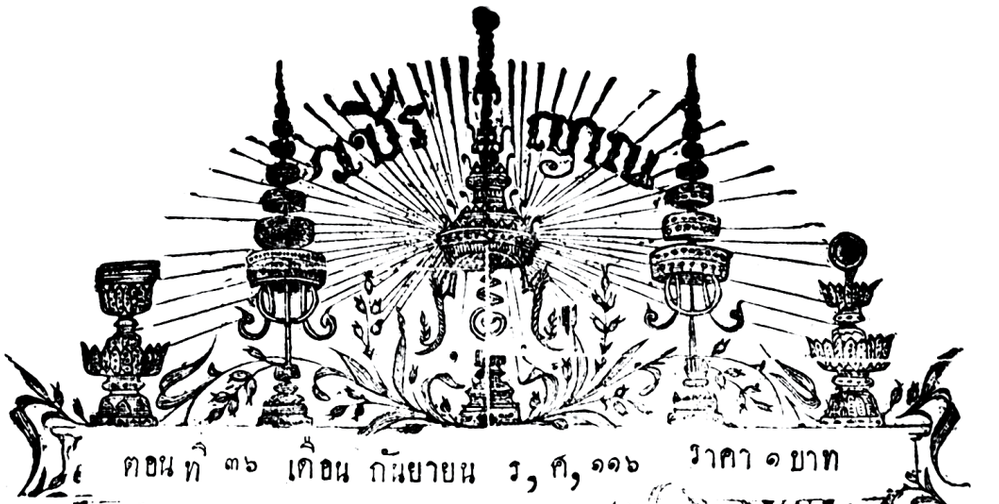
เจ้าพนักงานได้รับไว้แล้ว สภานายกมีรับสั่งให้แจ้งความให้ทราบทั่วกันว่า ควรเป็นที่ยินดีแลขอบพระเดชพระคุณในพระเจ้าน้องยาเธอ ที่ได้กล่าวพระนามมาแล้วข้างต้นนั้นเป็นอันมาก

๓๕๔๒

ข่าสิ้นพระชนม์

กรรมสัมปาทิกมีความเสร้าโศกเสียใจด้วยพระบวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้าไชยรัตน วโรภาค ได้เปนภาคีสมาชิกของหอพระสมุดวชิรญาณมาตั้งแต่ปีที่ ๑๕ ของหอพระสมุด มาสิ้นพระชนม์เสียเมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม ร, ศ, ๑๑๖

แลพระบวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้าธิดาจำรัสแสงศรี ได้เปนภาคินีสมาชิกของหอพระสมุดวชิรญาณ มาตั้งแต่ปีที่ ๙ ของหอพระสมุด มาสิ้นพระชนม์เสียเมื่อวันที่ ๒๔ สิงหาคม ร, ศ, ๑๑๖



ตอนที่ ๓๖ เดือน กันยายน ร, ศ, ๑๑๖ ราคา ๑ บาท

บานแพนก

อภินิหาร การประจักษ์	น่า ๓๕๔๓
เรื่อง เล่า เรื่อง สู่กันฟัง	น่า ๓๕๗๘
สิบสรรพการ	น่า ๓๕๙๑
โครง เบ็ดเตล็ด	น่า ๓๖๒๖
เรื่องโบราณ	น่า ๓๖๓๒
รายงาน	น่า ๓๖๓๙
แห้งความ	น่า ๓๖๓๖

นายเปรียน รวบรวมลงพิมพ์
โดยคำสั่งกรรมสัมปาทิกสภาหอพระสมุดวชิรญาณกรุงเทพฯ
ขายณหอพระสมุดวชิรญาณ แลร้านขายหนังสือทั่วปวง

วชิรญาณ

ตอนที่ ๑๖

จำนวนเดือนกันยายน วัตนโกสินทรศก ๑๑๖



เรื่อง อภินิหาร การประจักษ์

๏ สารบานเรื่องต้น ยอกแถลง
เดิมแรกผนวชแสดง กล่าวชี้
จนถึงท่านจุติแปลง ภพเคลื่อน
จรจากพิภพนี้ ย่อมล้วนอัศจรรย์ ฯะ
๏ ราชประวัติ์เรื่องต้น จักแถลง
แต่เหล่ากมรแดง ทั่วหล้า
ทำจิตรที่เคลือบแคลง ตรงต่อ
คุณท่านเหมือนตรงหน้า แต่ผู้ยินพ้อง ฯะ
๏ เริ่มความแรกทรงผนวชดังได้ทราบมาดังนี้ เมื่อ
พุทธสาศนากาลล่วงแล้วนั้นโดยปีได้ ๒๓๖๗ พรรษาจุลศักราช
ที่สังเกตใช้มาในประเทศนี้ เปนปีที่ ๑๑๘๖ ปีวอกฉอศก
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าสยาม เสด็จออกทรงผนวช

ประทับแรมอยู่ในวัดมหาธาตุสามวัน ทรงประฏิบัติอุโบสถวัตรตามควรแก่วินัยนิยมแล้ว จึ่งเสด็จขึ้นไปจำพรรษาณวัดสมอราย ครั้นได้ทรงทราบว่าลัทธิสมณะนั้นมากมูลวุ่นวายไปด้วยสัมโมหะวิหาร เหมือนกับยืมจมูกท่านมาหายใจ จะพูดจาอันใดก็เปนแต่อ้างคติเช่นอาจิณกับยิกา ว่าท่านผู้ใหญ่เคยทำมาอย่างนี้ ไม่แจ้งแสดงชี้เหตุออกมาให้เห็นจริงได้ ถือแต่ลัทธิของตนนั้นดันดื้อไป มิได้รู้ว่าผิดแลชอบ ไม่เปนที่ตั้งแห่งบัญญา ทรงสังเวชเหนื่อยหน่ายขึ้นมาด้วยเหตุนั้น จึ่งได้เสด็จกลับลงมาประทับอยู่ที่วัดมหาธาตุ ปรารถนาจะทรงเล่าเรียนพุทธวจนะพระไตรปิฎก ครั้นทรงไต่ถามศึกษาถึงข้อประฏิบัติต่าง ๆ ที่ได้มีมาแต่บุราณ ก็ได้ทราบว่าสาศนวงษนั้นอันตรธานมาแต่กรุงเก่าแล้ว กับได้ทรงเห็นอาจาระวิบัติของสมณเหล่านั้น ไม่นำมาซึ่งความเลื่อมไส จึ่งได้ทรงพระปรารภสังเวชพระไทยด้วยการสาศนา คือวงษบรรพชาอุปสมบท เห็นว่าเปนของมีรากง่าวอันเหน้าผุไม่มีมูลที่จะเปนที่ตั้งแห่งความเลื่อมไส สลดพระไทยในการที่ทรงเพศเปนบรรพชิต เห็นว่าจะเปนอันหลอกลวงเขาเลี้ยงชีวิตดุไม่สมควร ครั้นเวลากลางวัน ๆ หนึ่งเสด็จเข้าไปบันทมกลางวันในอุโบสถวัดมหาธาตุ ทรงตั้งสัจจะกิริยาธิษฐาน บูชาแด่สาศนารักขเทพยดา ด้วยธูปเทียนมาลา

ทั้งสี่ทิศแปดทิศ ว่าข้าพเจ้านี้อุทิศต่อพระผู้มีพระภาคย์ ออกบวชด้วยความเชื่อความเลื่อมใส มิได้เพ่งต่ออามิศสิ่งหนึ่งสิ่งใด มีลาภยศความสรรเสิญเป็นต้น ถ้าวงษบรรพชาอุปสมบท ที่เนื่องมาแต่พระสุคตทศพล ยังมีอยู่เหลืออยู่ณประเทศใดทิศใด ขอให้ได้ประสบฤๅได้ยินข่าวให้ได้ในสามวันเจ็ดวัน ถ้าไม่เป็นดังนั้น ข้าพเจ้าก็จะเข้าใจว่าสาศนวงษนั้นสิ้นแล้ว ก็จะสึกเป็นฆราวาศไปรักษาศีลห้าศีลแปดตามสมควร ครั้นล่วงไปประมาณสองวันฤๅสามวัน ครั้งนั้นมีพระรามัญเถรองค์หนึ่ง เป็นผู้ฉลาดในวินัยรู้พุทธวจนชำนาญในอักขรุจจารณวิธี มากล่าวสาศนวงษแสดงชี้ให้เกิดความเลื่อมใส ท่านจึ่งได้รับเอาวินัยวงษนั้นไว้ เป็นข้อประฏิบัติสืบมาในธรรมยุติกนิกาย ในศักราช ๑๑๘๗ บีรกาลัปตศก แลว้เสด็จมาอยู่ณที่นั้นทรงเล่าเรียนศึกษาพุทธวจนะปริยัติธรรมแตกฉาน จนเห็นว่าสิ้นวิชชาที่อาจารย์จะพึงแสดงแล้ว แต่นั้นทรงอนุเคราะห์สงฆ์สอนกุลบุตรผู้มีศรัทธาให้เล่าเรียนศึกษาทั้งกลางวันแลกลางคืนมิได้ย่อหย่อน ทรงสั่งสอนในข้อวินัยวัตรแลสุตันตะประฏิบัติต่าง ๆ ให้สมอ้างกับธรรมวินัยเป็นมหัศจรรย ครั้งนั้นกุลบุตรที่มีศรัทธาก็เกิดความเลื่อมใส เข้ามาบรรพชาประพฤติตามมีขึ้นเป็นหลายองค์ ครั้นศักราช ๑๑๙๗ บีฉลูเอกศก ทรงพระดำริเห็นว่าในที่

นั้น ไม่เปนที่สบาย เพราะเจือปนรคน ไปด้วยอลัชชี ไม่เปนที่ควรจะประพฤติพรหมจรรย์ จึ่งเสด็จกลับขึ้นไปยังวัดสมอราย ตั้งคณะนิกาย ให้บรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรที่มีศรัทธาสงเคราะห์แก่คฤหัฐฐ ด้วยธรรมกถาอนุสาสโนวาท ในธรรมส่วนกาล ประดิษฐานธรรมยุติกนิกาย ให้รุ่งเรือง แพร่หลายขึ้นในครั้งนั้น ภิกษุสงฆ์ในภายในพรรษา สามสิบหย่อนบ้าง สามสิบเศษบ้าง โดยชุกชุม ครั้นอยู่มาทรงพระปรารภขึ้นด้วยเรื่องสีมาว่า การที่ทำทุกวันนี้ก็เปนการหยายไม่มั่นคง ไม่สำเร็จด้วยอำนาจสงฆ์ เปนการเนื่องด้วยมราวาศไปคนทุกวันก็ไม่มีใครรู้สีมาลักขณโดยพิศดาร ทำเอาตามลัทธิอาจารย์ที่ตนได้เห็นมา ทรงรังเกียจดังนี้จึ่งให้ขุดก้อนศิลานิมิตรในวัดสมอรายนั้นขึ้นดู ก็เห็นว่าเล็กไม่ควรจะเปนนิมิตรได้ ทรงสังเวชสลดพระไทยด้วยสีมาพิบัติ จึ่งสืบหาสงฆ์บริสัชที่อุปสมบทมาแต่โบราณ สีมาที่เขาเล่าว่าเปนของพระอรหันต์ผูกได้ ๑๘ รูป มาเปนคณปรกการกสงฆ์ ให้อุปสมบทกรรมซ้ำอีกครั้งหนึ่งในที่สีมาน่าวัดสมอราย เมื่อศักราชล่วงไปได้ ๑๑๘๒ ปีขานโทศกอีกครั้งหนึ่ง ฯ

๏ ในปีขานนั้นสั่งให้ขุนอินทรพินิจเจ้ากรมช่างหล่อ ทำหุ่นพระพุทธรูปน่าตักศอกเศษ หล่อขึ้นองค์หนึ่ง จำหลักพระนามว่าพระสัมพุทธพรรณี ครั้งเมื่อปีเถาะน้ำมาก ศักราช

๑๑๙๓ ได้ไปรับพระเจดีย์หล่อด้วยทองเหลืองมาจากวัดศาลาปูนองค์หนึ่ง แล้วรับสั่งให้ขุนอินทรพินิจเอาเงินหล่อสวมลง สูงประมาณศอกเศษ ที่ตำหนักเก่าวัดมหาธาตุครั้นฤดูแล้งเสด็จไปนมัสการพระปฐมเจดีย์ พระสงฆ์ได้ตามเสด็จไปด้วยหลายรูป ครั้นเวลาค่ำเสด็จขึ้นไปสวดมนต์บนลานพระ ครั้นสวดจบแล้วจึ่งทรงอธิษฐานด้วยภาษามคธความว่า ที่เจดีย์สถานนี้ข้าพเจ้ามีความเชื่อความเลื่อมไสว่าคงเปนของเก่าเปนแท้ในเขตรแดนสยามนี้ไม่มีที่ไหนที่จะเปนของโบราณยิ่งขึ้นไปกว่าองค์นี้ไม่มีแล้ว เพราะลวดลายนั้นก็ประหลาดผิดกันกับของทุกวันนี้ จนคนเห็นเข้าไม่รู้จักว่าพระเจดีย์ อีกประการหนึ่งผู้ที่เขาได้ก่อสร้างลงไว้เห็นจะได้ปูชนียวัตถุของประณีตอุดมดี ที่ควรจะเชื่อจะเลื่อมไส เขาจึ่งบริจาคทรัพย์เปนอันมาก ก่อสร้างลงไว้ให้เปนของถาวรโตใหญ่มั่นคงตั้งอยู่สิ้นกาลนาน ถ้าพระธาตุของพระผู้มีพระภาคย์หากจะยังประดิษฐานเหลืออยู่ในโลก ก็คงจะมีอยู่ในที่เช่นนี้เปนแน่ไม่สงไสย ถ้าในเจดีย์สถานนี้มีพระธาตุบรรจุไว้ภายใน ขออารักษเทพยดาผู้รักษาจงได้แบ่งให้สักสององค์ จะเอาไปบรรจุไว้ในพระพุทธรูปที่หล่อใหม่นั้นองค์หนึ่ง ในพระเจดีย์เงินองค์หนึ่ง ไว้เปนที่ไหว้ที่บูชาในกรุงเทพฯให้สมควร เพราะว่าในที่นี้เดี๋ยวนี้ก็เปน

บา ไปเสีย แล้ว ไม่ควร จะเปน ที่ ไป มา บูชา แห่ง มหาชน เปน อัน มาก ขอเทพย์เจ้า จง ได้แบ่ง พระ สาริริกธาตุ ให้สอง องค์เถิด แล้วรับ สั่ง ให้ มหาศุขเปรียญเอก นาย รื่น มหาด เล็ก เอา ผอบ ใส่พาน ขึ้น ไป ตั้ง ไว้ ใน โพรง พระเจดีย์ด้าน ตวันออก ครั้นเวลา บ่าย จะเสด็จ กลับ ลงมา ไปเชิญเอา ผอบ ลงมา ก็หา ได้อะไร ไม่ ครั้น กลับ มา ถึง วัด แล้ว ล่วง ไป ได้ ประมาณ สักเดือนเศษ พระเนาวรัตน์องค์หนึ่ง ซึ่ง ทรง สร้าง ไว้เก่า ยังตกค้าง อยู่ ใน หอพระ วัด มหาธาตุ วันหนึ่งเวลา ประมาณ ห้าทุ่มเศษ พระ สงฆ์เข้า ไป สวดมนต์อยู่ ใน นั้น สวด ไป ได้ครึ่งหนึ่งเห็น เปน ควัน กลุ้มขึ้น สีแดง ๆ กลิ่นหอม เหมือน ควัน ธูป ขึ้น ที่ห้อง พระ พุทธ อยู่ ควันนั้น ก็มาก ขึ้น มาก ขึ้น จน พระพุทธรูป นั้น แลดู แดง เหมือน สี นาก ไป พระ สงฆ์ทั้ง ปวง ก็ตกใจ ลุกเข้าไปดู สำคัญว่า ไฟ ไหม้ ขึ้น ใน ที่นั้น ก็หา เห็น อะไร ไม่ กลับ มา นั่ง สวดมนต์ ไป จนจบ ควัน นั้น ก็จาง ไป หาย ไป ครั้น สวดมนต์จบ แล้ว ออก มา ค้น ดู ว่า ใคร สุม ไฟ ไว้ ที่ ไหน ก็หามี ไม่ ครั้น เวลา รุ่ง ขึ้น ไป กราบ บังคม ทูล ให้ ทราบ เสด็จ ลงมา ทอด พระเนตร พระ พุทธรูป จึงเห็น พระ ธาตุ ใน นั้น มาก ขึ้น กว่าเก่า สอง องค์ จึง รับ สั่ง ถาม พระ สงฆ์ ก็ไม่มีผู้ ใด ทราบ แล้วรับ สั่ง ถาม นาย ช่างผู้ รักษา กุญแจ ว่า ใคร เอา พระ ธาตุ มา ใส่ ไว้ ใน นี้บ้าง นาย ช่าง กราบ ทูล ว่า ไม่ทราบ จึง

ลงเห็นพร้อมกันว่า ของนั้นไม่มีเจ้าของเห็นจะมาเอง แล้วแปลกกันกับของที่มีอยู่ในกาลทุกวันนี้ องค์นั้นเล็กเท่าพรรณผักกาดสีขาวเหมือนกับดอกพิกุลสด แล้วมีสีขาวดังสีสังข์จุดอยู่สองแห่งตรงกัน บางคนเห็นว่าตรงกันนั้นดำเข้าไปเหมือนกะดุกปลา บางคนเห็นว่าเปนแต่จุดอยู่อย่างเดียว พระธาตุสององค์นั้นเก็บไว้ในพระเจดีย์สุพรรณผลึก บรรจุไว้ในพระสัมพุทธพรรณี ฯะ

ครั้นศักราชล่วงไปได้ ๑๑๙๕ ปีมเสงเบญจศก จะเสด็จขึ้นไปประพาศเมืองเหนือ นมัสการเจดีย์สถานต่าง ๆ ครั้น ๔ ถึงณวัน ๗ฯ๒ ค่ำเวลาบ่าย เสด็จออกจากวัดสมอรายจะขึ้นไปเมืองพิจิตร พระธรรมวิโรจไปทำการฉลองวัดเขาลุกช้างบ้านร่ายแขวงเมืองพิจิตรประทับแรมไปตามระยะทาง เมื่อณวัน ๗ ๓ฯ๒ ค่ำประทับอยู่หาดน่าวัดมหาธาตุเมืองไชยนาท เวลาห้าทุ่มได้ยินเสียงร้องใหญ่คล้ายเสียงช้างทีหนึ่ง ริมผั้งฟากข้างโน้นตรงเรือพระที่นั่งประทับ ครั้นเวลาเช้าถามชาวบ้านเขาว่าช้างที่นี่ไม่มี เห็นจะเปนจระเข้ใหญ่มาขึ่นชมพระบารมีร้องถวายเสียง เปนลำคัญ ฯะ

ครั้นณวัน ๗ฯ๒ ค่ำถึงเมืองพิณุโลก ประทับอยู่หกวันบิด

ทองสมโภชพระชินราช วันที่เจ็ดเสด็จออกจากเมืองพิณุโลก ณวัน ๔ ฯ ๒ ๑๓ ค่ำเสด็จไปพระแท่นศิลาอาศน์กลับมาในเวลาเย็น ณวัน ๕ ฯ ๒ ๑๔ ค่ำเสด็จไปวัดพระฝางค้างอยู่คืนหนึ่งกลับมาในเวลาเช้าครั้น ณวัน ๗ ฯ ๓ ๑ ค่ำจะเสด็จไปเมืองสวรรคโลก แวะนมัสการพระแท่นอีกครั้งหนึ่ง เวลาค่ำประทับศาลาด่านแมรมัน สองค่ำข้างเช้าเดินขึ้นไป จนเวลาค่ำประมาณทุ่มเศษตำรวจถือคบนำเสด็จไปสัก ๕ คู่ เสือใหญ่มาแอบอยู่ณข้างทางห่างสักสองวา ภอเสด็จไปถึงตรงนั้นร้องถวายเสียงดังก้องทีหนึ่งแล้วก็หลีกไป เวลาสี่ทุ่มถึงเมืองสวรรคโลกประทับอยู่ณวัดเชิงเขา วันสามค่ำข้างเช้าลุยข้ามลำน้ำเข้าไปในเมือง ประทับอยู่ในวัดมหาธาตุเมืองสวรรคโลก ข้ามทีวัดน้อยหว่างแก่งหลวงกับแก่งยางสักต่อกัน น้ำที่นั้นตื้นลุยข้ามสบายริมฝั่งนั้นเปนดินทราย แก่งนั้นเปนศิลาผุดขวางลำน้ำอยู่ปลาที่นั้นก็ไม่มีเปนที่น้ำตื้น ชาวบ้านก็อดอยากคนขึ้นไปมาก จะเที่ยวซื้อเนื้อปลาอาหารก็ไม่มี ประทับอยู่ในวัดมหาธาตุสี่ราตรี เวลาบ่ายวันที่สองเสด็จไปประพาศแก่งหลวงว่าจะสรงน้ำ ครั้นไปถึงที่นั้นแล้วรับสั่งว่าให้วิงเวียนไป ก็เสด็จลงบันทมอยู่ที่ร่มไม้ใกล้แก่งหลวง

ครั้งนั้น ปลามาแต่ไหน มากกว่ามากเป็นมหัศจรรย์ ที่ใกล้เสด็จอยู่นั้นปลาตะเพียนใหญ่ ๆ ผุดกระโดดขึ้นตามกอตาไคร้น้ำแลตามริมตะลึงมากกว่ามาก คนที่ตามเสด็จไปนั้นจับปลาตะเพียนร้อยใส่หาบได้คนละพวงบ้างคนละหาบบ้างไม่ใคร่เว้นตัว เพราะเป็นคราวอัตคัด ที่ห่างแก่งออกไปสามวาปลากรายแลปลาอื่น ๆ ที่เป็นปลาใหญ่ ๆ ผุดพล่านไปมากกว่ามาก เหมือนปลาในบ่อสระเมื่อฤดูแล้งเป็นมหัศจรรย์ ชาวบ้านเหล่านั้นก็ว่าไม่เคยมี อยู่ที่นี่อดจะตาย ชาวแพล่องไม้มาติดอยู่ที่แก่งนั้นก็ว่าไม่เคยเห็น พวกที่ไปจับมาย่างกินเป็นเสบียงทั้วทุกกองจนกลับลงมา ครั้นเสด็จกลับเสียแล้ว ปลานั้นก็ไม่มีเหมือนแต่ก่อน นี้ก็เป็นอัศจรรย์ด้วยพระบารมีอีกะอย่างหนึ่ง

ครั้นณวันขึ้นหกค่ำกลับมาลงเรือ เจ็ดค่ำเวลาเที่ยงถึงท่าชานีเดินขึ้นไปเมืองศุโขไทย ถึงเวลาเย็นอยู่ที่นั้นสองวัน เสด็จไปเที่ยวประพาสพบแท่นศิลาแห่งหนึ่งอยู่ริมเนินปราสาทเขาก่อไว้เป็นแท่นหักพังลงมาตะแคงอยู่ ที่เหล่านั้นชาวเมืองเขาเคารพสำคัญเป็นศาลเจ้า เขามีมวยสมโภชทุกปีคนเดินกรายทำอคาระวะก็ไม่ได้ เกิดเจ็บไข้ไม่สบาย เขาห้ามไม่ให้คนกล้ำกลายเข้าไปใกล้ ทอดพระเนตรเห็นเสด็จตรง

เข้าไปที่แท่นศิลานั้น พวกกรมการปากล้นกลัวเต็มทีกราบทูลว่าที่นี่ชลังนัก เสด็จทรงยืนประทับรับสั่งว่าอย่าทำ ๆ แล้วเสด็จขึ้นทรงนั่งบนแผ่นศิลา รับสั่งว่าอยู่ทำไมกลางน้ำไปอยู่บางกอกด้วยกัน จะได้พังเทศน์จำศีล ครั้นเห็นเงียบสบายอยู่ เมื่อจะเสด็จกลับก็รับสั่งให้ชลองมาก่อเป็นแท่นไว้ที่ใต้ต้นมะขามวัดสมอราย กับเสาศิลาที่จารึกเป็นหนังสือเขมรที่อยู่ในวัดพระศรีรัตนสาศดารามนั้น เอามาคราวเดียวกันกับแท่นศิลา ถึงเสาศิลาที่เอาลงมานั้นคิดดูก็เป็นอัศจรรย์ดูเหมือนเทพยเจ้าในเมืองนั้นจะบันดาลดังจะทูลว่า นานไปท่านจะได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ มีพระเกียรติยศเกียรติคุณเช่นพระยาทกมรแดงอัด ศรีสุริยพงษรามมหาธรรมราชาธิราช ซึ่งเป็นเอกราชในเมืองศรีสัชนาไลย ดังที่มีในจดหมายในเสาศิลาฉนั้น เพราะเมื่อเสด็จไปประทับอยู่ในเมืองนั้น รับสั่งว่ามาถึงเมืองนี้สบายพระไทยนัก ดูเหมือนเมืองที่เคยเสด็จอยู่มาแต่ก่อนทีเดียว ครั้นเวลากลางคืนทรงพระสุบินไป ว่าชาวเมืองนั้นทั้งไพร่ทั้งผู้ดีมีบันดาศักดิ์มาเฝ้ามากทูลเชิญเสด็จจะให้ประทับอยู่ในเมืองนั้นให้นาน ๆ เสาศิลาคิดดูเหมือนเทพยดาจะบันดาลให้เอามา เพราะไม่สามารถที่จะทูลด้วยวาจาให้ทราบได้ จึ่งบันดาลเป็นปริยายให้นำมาเพื่อจะให้รู้ความ เพราะในเรื่องในหนังสือในเสา

ศิลานั้นถูกต้องกับรัชกาลที่เป็นไปนี้โดยมาก อันนี้เป็นการ
คาดคเนครั้นณวัน ๑๙ ฯ ๓ ค่ำ กลับลงมาท่าธานีลงเรือกลับลง
มาเมืองพิจิตร ณวัน ๕ ฯ ๓ ค่า๑๓ ถึงบ้านกะมังประทับอยู่ที่นั้น
๓ วัน ทำการฉลองวัดเขาลูกช้าง ครั้นเสร็จการที่นั้น
แล้ว ถึงณวัน ๒ ฯ ๓ ค่าเสด็จไปเมืองกำแพงเพ็ชร์อยุด
ประทับเชิงไกร ถึง๒ณวัน ๗ ฯ ๓ ค่าประทับเมืองไตรตรึงษ์
นมัสการพระมหาธาตุตาลเอน๗ แปดค่าถึงเมืองกำแพงเพ็ชร์
ประทับทอดพระเนตรภูมิลำเนาอยู่ที่นั้นสามราตรี ณวัน ๓ ฯ ๓
ค่ากลับจากเมืองกำแพงเพ็ชร์มานอนบางพุดตรา๑๑ วันสิบสี่
ค่าถึงนครสวรรค์ วัน๑ ๑ ฯ ๔ ค่าถึงคุ้งลำเภา วัน๓ ฯ ค่ำ
เสด็จถึงกรุงเทพฯ ครั้นถึงศักราช ๑๑๙๘ ปีวอกอัฐศก
ณวัน ๔๕ ฯ ๒ ค่าเวลาสามโมง ๘ บาท เสด็จลงมาประทับ
อยู่วัดบวรนิเวศ วันนั้นพวกที่มาคอยรับเสด็จดูแห่ แล
แลเห็นพระอาทิตยขึ้นเป็นสองดวง จนเวลาสามโมงเย็น
เป็นอัศจรรย์ แสดงเหตุว่าท่านนั้นก็จะได้เป็นพระเจ้าแผ่น
ดินองค์หนึ่ง เคารพสองรองลำดับแผ่นดินพระนั่งเกล้า

นี้ต่อไป ครั้นอยู่มา ทรงพระปรารภรังเกียจด้วยสีมาคาย เกี่ยวว่า ที่สามมุขผุกแต่มุขเดียวไม่ชอบกล จึงทุลขอที่เลียใหม่ทั้งสามมุข ยักขยายออกไปเท่าแนวสงไสยโดยรอบ แล้วชำระถอนสมมติผุกอยู่หลายวัน ได้นำฉันททำกันแต่พระในวัดเปนการเงียบ ๆ ครั้นล่วงไปสักบีเศษ ในเดือนยี่บีรกา ทุลขอให้เชิญพระชินศรีออกมาจากมุขด้านตวันตก มาประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถด้านตวันออก ในมุขนั้นเชิญพระพุทธไสยาศน์ไปไว้แทน แต่นั้นทรงพระทำนุบำรุงสั่งสอนบริสัช คฤหัฏฐบรรพชิตให้เจริญยิ่งขึ้นไปด้วยข้อปฏิบัติต่าง ๆ ที่สมควรแก่ธรรมวินัย ครั้งนั้นกุลบุตรเกิดความเลื่อมไสพากันมาบวชเรียนมาก ภายในพรรษากาลมีพระลงฆ์จำพรรษา ๑๕๐ เปนอย่างมาก ๑๓๐ เปนอย่างน้อย ตลอดมาจนถึงบีรกา ครั้นเมื่อศักราช ๑๒๐๙ บีมแมนพศก สั่งยัวศิลานิมิตรไปเมืองจีนได้เข้ามา ทรงพระปรารภจะตั้งนิมิตร สมมติสีมาวัดยรมนิวาศ จึงให้นำฉันทพระที่ควรแก่ฉันทให้หมดทุกอาราม แล้วบันดาพระที่บวชในณที่สีมาทุกอารามให้มาประชุมกันเปนสังฆกรรมใหญ่ รับสั่งว่าสมมติสีมาวัดยรมนิวาศแล้ว กลับเข้ามาสมมติสีมาวัดเราเลียใหม่ขยายออกไปให้โต ให้ควรแก่สังฆกรรม

ได้ทั้งในโบสถ์นอกโบสถ์ ด้านหน้าเอาตันจันทน์เป็นนิมิตร ด้านหลังเอาเสาศิลาบ้กเป็นนิมิตร ให้มีฐานดังตะโพน ครั้นถึงณวัน ๖ ฯ ๑๑ ค่ำจึงได้นำฉันทประชุมพระสงฆ์สมมติสีมาวัดบรมนิวาศ ครั้นเสร็จแล้วกลับมาประชุมกันสมมติสีมาวัดบวรนิเวศอีกคราวหนึ่ง ภอพระสงฆ์ประชุมพร้อมทำสงฆกรรมอยู่เวลานั้นฝนตกลงมาใหญ่ น้ำฝนได้ถึง ๓๕๐ เซ็นที่ไทยสมมติเรียกว่าห่าหนึ่งเป็นอัศจรรย์ เมื่อสมมติสีมาเสร็จแล้ว เห็นน้ำฝนนั้นนองขังท่วมถึงเชิงกำแพงแก้ว แต่วัดบรมนิวาศนั้นหาลำเร็จไม่ ต้องกลับออกไปสมมติซ้ำอีกครั้งหนึ่ง เพราะพระพวกหนึ่งนำฉันทมาทางน้ำด้วยเรือรับสั่งว่าฉันทลงถึงณะที่สีมาแล้วย่อมวงย้ไป ให้นำฉันทเลียใหม่ไปทางบก ได้ไปสมมติกันอีกคราวหนึ่ง ต่อเวลาจวนรุ่งวันนี้ก็ชอบกล ด้วยวัดบรมนิวาศเป่นวัดขึ้นควรจะสมมติต่อภายหลัง วัดบวรนิเวศเป่นวัดเดิมควรจะสมมติก่อน เหตุดังนั้นจึงบันดาลเป่น นี่ว่าด้วยเรื่องสมมติสีมา ต่อไปเป่นเรื่องฝรั่งลังกามิได้จดจำ ความลังเขปว่าครั้งแรกพระปลัดลังเป่นผู้ใหญ่ คุมเครื่องราชบรรณาการออกไปบูชาพระทันตธาตุณเมืองลังกา กลับเข้ามาภาพระสงฆ์สามเณรแลคฤหัฐฐชาวลังกาเข้ามามาก

แล ได้ลิ่งของต่าง ๆ มีพระธาตุเปนต้น มาถวายในแผ่นดินพระบาทพระนั่งเกล้าเจ้าสยาม มีความชอบกลับมาได้เปนพระสมุทมุนี ครั้งที่สอง พระอมราภิรักขิตยังเปนวัตอยู่ออกไปกับพระสมุทมุนีมีความชอบในลังกา พระสงฆ์แลคฤหัฐฐชาวลังการักใคร่ สรรเสริญมากว่าเปนพะหุสุตผู้ฉลาดในธรรมวินัย ครั้งที่สามพระอโนมมุนีออกไป ชาวลังกากล่าวโทษ บอกเข้ามาเปนความผิด ว่าเปนคนใจด่วนหงุดหงิดไม่เห็นแก่ราชการ เขาจะฝากของราชบรรณาการถวายเข้ามาก็จัดหาไม่ทัน ความพิศดารต่าง ๆ นั้น มีแจ้งที่พระสาสนโสภนเปนเจ้าพนักงาน ครั้นกาลนั้นล่วงไป ๆ ได้ ๑๔ ปีเศษ ถึงณวัน ๕ ๒ ๕ ค่ำปีกุน แต่ยังอยู่ในโทศก ศักราชยังเปน ๑๒๑๒ เวลาเช้าสองโมงเศษ ท่านอรรคมหาเสนาบดีให้มาเชิญเสด็จไปเสวยราชสมบัติ เสด็จไปประทับอยู่ในวัดพระศรีรัตนสาศดาราม เวลาค่ำเจ้าต่างกรมแลพระองค์เจ้าผู้ใหญ่ผู้น้อยทำสังฆกิริยาสาบาลถวายต่อหน้าพระแก้ว แลพระสงฆ์ราชาคณผู้ใหญ่ประชุมกัน ๑๒ รูปเสร็จแล้ว ครั้นณวัน ๖ ๓ ๕ ค่ำเวลาห้าทุ่มทรงลาผนวช ต่อหน้าพระราชาคณถานานุกรมบาเรียน ที่เปนพระศิษย์หลวงเดิม ๓๐

รูปประชุมกันแล้ว ๆ เสด็จเข้าไปประทับอยู่ณพลับพลาตรงน่าคลังศุภรัต เวลาเช้าเสร็จออกทรงประเคนพระสงฆ์ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนสาศดาราม คิดกาลที่ได้เสด็จอยู่ในวัดบวรนิเวศวิหาร ๑๔ ปีกับ ๘๖ วัน อนึ่งถ้าจะกระจายเปนโมงวันได้ ๕๑๙๖ กับ ๒๒ โมง ด้วยประการดังนี้ เมื่อถึงวิสาขบูรณมีดิถีวัน ๕ ฯ ๑๕ ๖ ค่ำ เวลาย่ำรุ่งแล้วสามบาต ทำการพระราชพิธีบรมราชาภิเศกณวัน ๖ ฯ ๑ ค่ำ เวลาเช้าทรงตั้งพระราชาคณะขุนนางข้าราชการ ต่อไปจึงได้พระราชทานนามวัดสมอราย ชื่อวัดราชาธิวาศวิหาร เพราะเปนที่ได้เคยเสด็จสถิตย์สำราญแต่ก่อนมา อนึ่งชื่อพระปถมเจดีย์นั้น ก็เปนที่ได้ทรงพระราชศรัทธาเลื่อมใสมากมาแต่ในกาลบ้างก่อน จนถึงเมื่อได้พระบรมธาตุเปนพลวะเหตุ ครั้นเมื่อถึงปีชวดเดือนอ้าย จึงได้มีพระบรมราชโองการให้กรมหมื่นบวรรังษีสุริยพันธุ ออกไปถ่ายอย่างรูปพระปถมเจดีย์ของเก่าเข้ามาถวาย โปรดให้สมเด็จพระองค์ใหญ่ ออกไปกะการที่สร้างพระปถมเจดีย์ ในศักราช ๑๒๑๔ ปีชวดจัตวาศกเปนปีแรกเริ่มจับการครั้นก่อขึ้นไปจนถึงยากระฆังแล้ว ร้าวครากไปด้วยข้างล่างนั้นบาง ก็พังทลายเลื่อนลงมา ในวัน ๒ ฯ ๑๔ ๘ ค่ำ

ศักราช ๑๒๒๒ ปีวอกโทศก แต่นั้นรื้อขยายรากให้กว้างออกไปข้างละ ๔ วา ครั้นถึงณวัน ๕ ฯ ๑๑ ค่ำ วางอิฐฤกษก่อใหม่ตั้งต้นมาแต่นั้น

เมื่อเถลิงถวัลยราชสมบัติล่วงไปได้สี่ปี มีพระบรมราชโองการให้หม่อมเจ้าดิษฐ หล่อฐานพระชินศรีด้วยทองสัมฤทธิ์ แกนะนั้นเป็นลายโบราณ ได้ยกขึ้นประดิษฐานประกับเทผูก ในวัน ๕ ฯ ๘ ค่ำ ปีเถาะ สัปตศกศักราช ๑๒๑๗ ช่างเจาะฐานเทผูกได้สะเก็ดทองหนักสิบสองชั่งเศษ เมื่อการขัดแต่งลงรักลำเร็จแล้ว ถึงณวัน ๔ ฯ ๔ ค่ำ เสด็จทรงบัดทองทั้งฐานทั้งองค์ ด้วยทองปะทาคล้องสองชั้นแล้วมีการสมโภช ๕ วัน เมื่อศักราช ๑๒๑๙ ปีมเสงนพศก ณวัน ๖ ฯ ๑๐ ค่ำ โปรดให้เอาสะเก็ดทองพระชินศรีนั้นไปผสมกับเงินทองต่าง ๆ หล่อเปนรูปพระชินศรีน้อยขึ้นไว้เพื่อจะได้เปนที่สักการบูชาในพระบรมมหาราชวัง ถ้าไหล่ทองคำหนักห้าตำลึง ครั้นเสร็จแล้ว ถึงณวัน ๑ ฯ ๗ ค่ำ ปีมเมียสัมฤทธิศก ทรงบรรจุพระธาตุแล้ว ๆ ให้มีการสมโภช ๔ วัน แล้วเชิญขึ้นพระราเชนทร์แห่ไป ประดิษฐาน

ไว้ในวัดพระศรีรัตนสาศดาราม เมื่อศักราช ๑๒๒๑ ปีมแม เอกศก ทรงพระกรุณาโปรดให้สร้างพิหารพระสาศดา ศักราช ๑๒๒๕ ปีกุญเบญจศก ณวันเดือนสี่ข้างขึ้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้เจ้าพระยานุชิตชาญไชย ชักพระสาศดามาแต่วัดสุทัศน์ขึ้นตั้งในวิหาร พระสอนั้นร้าวมานานกะเทือนหัก แต่ครั้งชักมาพักไว้วัดสุทัศน์ ในครั้งก่อน ทรงพระกรุณาโปรดให้กรมหมื่นวรศักดาพิศาล เอาช่างหล่อมาเทผูกตามให้หมั้นคง สะเก็ดทองพระสาศดาที่ตกลง เอาไปหล่อเปนพระสาศดาองค์น้อย ประดิษฐานไว้ในวัดพระศรีรัตนสาศดาราม

เมื่อศักราช ๑๒๒๙ ปีเถาะนพศก ได้พืชพระมหาโพธิมาแต่เมืองพุทธคยา ทรงพระกรุณาโปรดให้สร้างแท่นโพธิสถานเก๋ง เช่นวัดประทุมวันจะทรงปลูกพระมหาโพธิ ครั้นการเสร็จกำหนดวัดจะเสด็จพระราชดำเนินมาทรงปลูก ภอแขกเมืองฝรั่งเศสเข้ามาเฝ้าการนั้นสงบเลิกไป ครั้นแล้วเสด็จไปทอดพระเนตรสุริยในทะเล ครั้นเสด็จกลับมาทรงพระประชวรไข้เดือนหนึ่งกับห้าวันเสด็จสวรรคต ดำรงในพระศิริสมบัติได้ ๑๗ ปีกับ ๕ เดือนกับ ๑๓ โมงยังไม่เต็มวัน วันเพ็ญเดือนสิบเอ็ด พระยาทสมเด็จพระจอมเกล้าไปสวรรค์ ครุวารยามเศษยาตหนึ่งเพียงนั้น เกิดเหตุอัศจรรย์หลายอย่างนานา

เย็นพลบวันนั้น ดาวพฤหัศบดีใกล้จันทร ช่วงโชตินักหนา เลือกพวกว่าเห็น ดาวหางขึ้นมา ข้อทิศเวลา เฉียงแย่งกันไป ว่าหางกว่าศอก เห็นเข้าตกใจ อยู่ริมดาวใหญ่ ดวงหนึ่งเป็นสำคัญ เลือกพวกว่าเห็น ที่ยอดสุทธาสวรรค์ เหมือนดวงพระจันทร สามวงซ้อนเวียง เป็นเถาขึ้นไป เมื่อกาลจวนใกล้ ในวันใกล้เคียง มหาธนูขึ้น ทิศบุรพ์โก่งเฉลียง อุกกาบาตตกเคียง ประภาศพิธภัณฑ์ เมื่อบ่ายเย็นแล้ว พระบาททรงธรรม์ ให้อาลักษณ์นั้น จดหมายเรื่องเรียง เป็นคำมคธ บาทบทลำเนียง ไพรเราะเพราะเสียง อ่านขึ้นสดดใจ กับเครื่องนมัสการ พนันงานนำไป บูชาสงฆ์ไซ้ ที่ในปวารณา แสดงปฏิญาณ แต่ต้นเดิมมา แล้วขอขมา ในที่สุดกาล แล้วลาพระสงฆ์ ที่ได้พังอ่าน ด้วยราชโองการ ดังนี้อ่านแสดง

ยัคีเคภณ์เตสโมชานาตุ มยัง ภิกขุกาเล ปุน ปปุนัง มยาเอสา วาจาภาสิตา ยโตมหาปวารณายชาโต มาตุกุจฉิโตนิกขันโต กาลกุรุมาโน สเจมหาปวารณา ทิวเสพาฬิหลิลาโน อุโปสถา คาเรมหา ปวารณาลัน นิปาตันโต ตถารูเปนพเลนสมันนาคโต ยัลารูเปนพเลน สัมเตวาจิณปวาเรว่า สัมสัสสัมมุขากาลกเรยยัง ตัสาธุวตัสสตเมอนุรูปอัสสาติ เอวรูปวาจาปุน ปปุนัง ภิกขุกาเลภาสิตา

อิทานิมหิ คหัฏโฐกย์ยาหกาหามิ เตนาหอิเมสักกาเร วิหารปหิณามิ อิเมหิสักกาเรหิปวารณาภิมุกโรนต์ สมธัมเมวปุเชมิ อัต์ตานวิยกัต์วา อยมหาปวารณาครุวาริกา ยถามมชาตทิวโส อาพาโธเมอภิวัฒติ เอวภายามิอัช์ชกเรย์ย อาปุจ์ฉามหภันเตสมิ จิรปรินิพพุตมัย์ตีภควันต์อภิวาเทมิ อรหันต์สัมมาสัมพุทธ์ ตัส์สธัมมนมัส์สามิ อริยัญจสังฆนมามิ ยมหังตนัต์ตยสรณคโตม์หิ อัจ์จโยมภันเตอัจ์จัค์คมา ยถาพาลยถามุฬิหิ ยถาอกุสลิ โยหภันเตอิมัส์มิ อัต์ตภาเว ตถาตถาปมัต์โต อกุสลานิกัม์มานิอกาสิ ตัส์สเมภันเตสโม อัจ์จยอัจ์จ ยโตปฏิค์คัณหตุ อายติสังวาย อิมานิมยาบ์ญจสุสีเลสุสังวราธิฏ์ฐานกัง ตัส์สมัย์หิ เอวรูโปมนสิกาโร อนุฏ์ฐหิยติ สิกขิยติบ์ญจสุขันธ์เธสุ ฉสุวิญญาเณสุ ฉสุสัม์ผัส์เสสุ ฉสุทวาริกาสุเวทนาสุ นัต์ถตโลกัส์มิ ยงอุจ์จาทิยมานิ อนวัช์ชอัส์ส อนุปาทานิสิกขามิ สัพ์เพสังขาราอนิจ์จา สัพ์เพธัมมาอนัต์ตา ยถาบ์จจยปวัต์ตันติ เนตมมเนโสหมัส์มิ นเมโสอัต์ตาติ ยงมรณสัต์ตานิตอนจ์ฉริยง ยโตเอตสัพ์เพสังมัล์โล อัป์ปมัต์ตาโหนต์ภันเตอาปุจ์ฉามิวันทามิ ยเมอปรัท์ธ สัพ์พเมสังโฆขมตุ อาตุรัส์มิมบีเมกาเย จิต์ตินเหล์สตาตุง เอวสิกขามิพุท์ธัส์ส สาสนานุคติกง

ทุ่มเศษวันนั้น ท้องฟ้าเปนควัน หมอกกลุ้มโดใหญ่ ใช่น่าน้ำค้าง หมอกลงเหลือใจ บุราณว่าไว้ ทุมเกตุเกิดมี แลดูท้องฟ้า เต็ยต่ำเต็มที ดวงพระจันทร์นี้

แดงคล้ำหมองไป ครั้นถึงเวลา พระสงฆ์ปวารณา เสด็จสวรรคาไลย สมกับเหตุเดิม ที่ได้ตรัสไว้ วันเพ็ญนี้ไซ้ ก็เหมือนวันเดิม เปนอัศจรรย์ใหญ่ ควรทำในใจ ไว้เชิดชูเฉลิม พระเกียรติต่อไป มาเปนขึ้นได้ เหมือนพระวาจาเดิม ถูกกาลเวลา ไม่ต้องเพิ่มเติม ควรสรรเสริญเสิม เกียรติคุณความดี ค่ำหนึ่งข้างเช้า ภูมเทพยเจ้า ที่ปถมเจดีย์ เข้าสิงหญิงมอญ มาแสดงด้วย ดี พระสุธรรมไมตรี ถามว่าอย่างไร ว่าเราจะมา บอกให้รู้ไว้ ตัวเรานี้ไซ้ อยู่มาช้านาน ที่พระปรางเจดีย์ เปนที่นมัสการ วิตกรำคาญ ถึงพระราชา เราเข้าไปเยี่ยม ภอถึงเวลา ฝูงเทพคณา ลงมารับไป เวลายามเศษ แห่ห้อมล้อมไสว สมเด็จจอมไทย ขึ้นทรงวอทอง วอเงินอีกอัน มารับท่านนั้น ด้วยวอทั้งสอง พาไปส่งขึ้น บนปราสาททอง มียอดสิบสอง กว้างใหญ่ไพบูลย์ แล้วฟาลอยไป ยิ่งแลยิ่งไกล ลิบลิบลับสูญ เรากลับออกมา บอกให้รู้มูล เหตุท่านสมบูรณ์ สุคติทางไป เหตุนี้อัศจรรย์ ลำคัญโตใหญ่ เพราะข่าวนำไป ถึงในสิบโมง เร็วเกินคนนัก เห็นจักไม่โกง เวลาทุ่มโมง ก็ถูกต้องกัน เสียดายท่านรีบ เสด็จเร็วไปสวรรค์ พระ

คุณมหันต์ แก่หมู่ราษฎร ให้สัตว์เย็นสว่าง ทั่ว
ทุกนคร เปรียบเหมือนจันทร ในวันบูรณ์มี ที่นั้น
จักมืด ไม่เห็นรัศมี แสงสว่างเช่นนี้ มาสับสูญ
ไป ท่านมีพระคุณ แก่สัตว์มากใหญ่ ไม่เลือก
ว่าใคร ถ้วนทั่วทุกคน พระชนม์ท่านนั้น สองหมื่น
สามพัน สามร้อยเศษพ้น ขึ้นไปห้าสิบเก้า ถูก
คราวสุรย์คน เกิดไข้เผาลน เสด็จสวรรคาลัย รัช
กาลของท่าน นับได้หกพัน สามร้อยเปนไป กับ
เศษห้าสิบ ครบถ้วนลงใน วันปวารณาใหญ่ เดือน
สิบวันเพ็ญ ในศักราช ๑๒๓๐ ปีมโรงสัมฤทธิศก ะ

๏ สมเด็จไทยเทพท้าว เมืองสวรรค์
มากยิ่งความอัศจรรย์ ก่อให้
๏ ผิดแปลกชนสามัญ ในโลก
มากเทียวบุญท่านไท้ ก่อให้เกิดเปน
๏ มโรงสุญศก เมื่อกลางเดือนหก ฝนตกกว่าพ้น
ขึ้นค่ำเดือนสิบ มณฑลพระจันทร์ บังดวงพระสุริยันต์
มืดหมดสิ้นดวง เปนสรุย์สรรพคราช ประหลาดใหญ่หลวง
ฝูงชนทั้งปวง ไม่เคยเห็นพ้อง นับถอยขึ้นไป ได้มีสุรย์
ใหญ่ ดังนี้อยู่ครั้ง แต่ก่อนแผ่นดิน อุ่ทองสร้างวัง
เมื่อกรุงเก่าตั้ง ก่อนนั้ ขึ้นไป สักสี่สิบเศษ นักปราชญ์

กล่าวไว้ สุรย์เช่นนี้ไซ้ ชำนานจึงมี ห้าร้อยบีเศษ
ในเขตรเท่านี้ จึงมีลักที อยากที่หมู่ชน จักได้ประสบ
พบเห็นลักหน นานหลายชั่วคน จึงมีลักคราว ถึงมีขึ้น
เล่า ถ้าคนโง่เขลา ไม่รู้เรื่องราว ทางฟ้าอากาศ
อุคลิจคราธคราว แผนที่ชี้กล่าว ตรงเยื้องอย่างไร ใน
เดียวเมืองกัน ก็เห็นต่างได้ ตามห่างตามใกล้ เห็นไม่
เหมือนกัน ต้องไปเที่ยวหา ประเทศบางอัน ถูกตรง
คราธนั้น จึงเห็นหมดดวง เปนสุรย์อัศจรรย์ สำคัญ
ใหญ่หลวง ฝูงชนทั้งปวง อยากจักเล่าเรียน ไม่ใช่การ
หยาบ ต้องมากความเพียร ฉลาดคิดเขียน คุณหาร
การทำ บังเวียนเขียนวัด ขีดกะจดจำ ต่อบัญาล้ำ
เลิศล้นคณนา จึงจักรู้แจ้ง ในเรื่องวิชชา ทายเหมือน
ด้วยตา เห็นแท้อย่างไร ปราชญ์พวกหนึ่งมา ดาดฟ้า
เรือไฟ ทายแฟ้จอมไทย หลายอย่างเทียวนา เมื่อเช้า
โมงเศษ ฝนตกลงมา เมฆคลุ้มกลุ้มหนา อาทิตย์ผิด
ดวง ไม่เห็นเมื่อจับ บังลับใหญ่หลวง แบ่งแปดสอง
ล่วง จึงสว่างออกมา สี่โมงเจ็ดยาต เห็นชัดเต็มตา
จวนถึงเวลา จับหมดล้นดวง พอหมดมืดปลาด มิดมืด
ทั้งปวง ที่ในกลางดวง ดำทึบอยู่กลาง ข้างริมขอบนั้น
เหลืองดำปนกัน พร้อยๆ รางๆ เปนขอบรอบวง ดำ

ตรงอยู่กลาง แล้วริมรอบข้าง แปลบปลาบออกมา ลี
คล้ายวงขอบ หมุนหันบั้นมา ข้างทิศหนึ่งนา เป็นดังไม่
ยาว ตั้งอยู่ใกล้ขอบ ดูคล้ายดวงดาว แล้วแสงวาบขาว
วาบวับออกมา ประเดี๋ยวก็เห็น ขอบดวงสุริยา แลบ
เลื่อนออกมา แสงวาบหายไป เมื่อมืดอยู่นั้น เข็มวง
ไล้กัน ไม่เห็นทางไป ดาวเคราะห์ผุดขึ้น เที่ยวเห็นขวัก
ไขว่ ดวงเล็กอยู่ใกล้ สามใหญ่วายกัน เลือกคนว่าเห็น
สองดวงเท่านั้น เป็นพวกตาสั้น เหมือนชาวในกรุง เห็น
แต่หนึ่งสอง ไม่มองไม่มุ่ง ว่าลับเครื่องมุง กิ่งไม้บัด
บัง พูดไม่แยบคาย ดูไม่น่าฟัง คำพูดน่าชัง เหมือน
ของเคยมี จบโดยสังเขป คำแสดงเท่านี้ เล่ามากไม่ดี
จะเป็นปดไป เช่นพวกฝรั่ง พอมืดจุดไฟ ชักโคมขึ้นไป
ครีดทั่วในเรือ จะประสงค์ไปเล่า ว่ามืดล้นเหลือ ที่ใน
ลำเรือ ต้องจุดโคมไฟ จะไปเล่าบอก แก่คนที่ไกล
ไม่ให้เถียงได้ อ้างพยานทั้งลำ ที่จริงนั้นมืด มัวคลุ้ม
ดีดำ เหมือนใกล้พลบค่ำ ฤาจวนอรุณ หน้าคนจำได้
ไม่โดนกันวุ่น ท่านผู้มีบุญ แลเห็นแต่ไกล ไม่ต้องจุด
เทียน ประทีปโคมไฟ แต่ที่ใกล้ไกล เป็นไม่เหมือนกัน
ที่โน่นนั้นตก โมงเช้าต้นวัน ในกรุงเทพนั้น ตกบ่าย
สองโมง อีกคราวหนึ่งนั้น เดือนเก้ามีจันทร์ แต่ก่อน

มโรง มแมฝนแล้ง น้ำแห้งขอดโอ่ง แม้คนโอ่โถง ย่นหาเข้ากิน บีเล็ดจประพาศ ธรรมราชเขตรถิ่น ก่อนจับมืดสิ้น ฝนตกมากมาย ต่อจวนใกล้หลุด หมุนหันถอยคลาย ฝูงคนทั้งหลาย จึงเห็นเพราะจันทร์ ในกรุงแจ่มแจ้ม เหมือนแสงกลางวัน แต่แรกจับนั้น เห็นจนหลุดไป สรรพคราธสองนี้ ควรจักจำไว้ ประเทศห่างไกล ยากจักรู้กัน กล่าวเสร็จสิ้นเรื่อง สรรพคราธสุรย์จันทร์ ศักราชสองนั้น สี่ร้อยสิบเอ็ดปี ฯะ

๏ จดหมายสรรพคราธสิ้น มีสุรย์
จับหมดบังมิดมุล มืดแท้
ปานพลบฤอรุณ จวนรุ่ง
ของชาวดูเก่าแท้ หนึ่งหน้าพ่อจำ ฯะ

๏ เรื่องความเสาศิลาจารึกนั้น แปลเปนภาษาไทยได้ความดังนี้ ว่าเมื่อมหาศักราช ๑๒๖๔ ศกกุน พระบาทกมรแดงอัตศรีธรรมราช เปนพระอุปราชอยู่ณเมืองศรีลัชชะนาไลย เปนโอรสพระบาทกมรแดงอัตฤาไทย ไชยเชฐเมืองศุโขไทย

ครั้นทราบว่าพระบิดาทรงพระประชวรหนัก ก็ยกพยุหแสนยากรกระบวนทัพ มาแต่วันขึ้นห้าค่ำลุวันเข้าพรรษาราตรี

กาล เสด็จนำเสนาพลเฉภาะทิศทวาร ทรายความปรายลัตรูประหารล้นทุกองค์ แต่นั้นจึงเสด็จลีลาเข้าเสวยผะเดราช ด้วยเห็นว่าเมืองศุโขไทยนี้ เกิดวิบัติอุยาทว์อัศจรรย คิดจะฉลองพระชนกพระองค์ คืนรักษาพระวงษ์ลียกษัตริย์ต่อไป พระมาเถลิงให้เปนทัยศรีสุดอัดเลไท อภิเศกถวายพระนามว่า พระยาทกมรแดงอัศรีสุริยพงษ รามมหาธรรมิกราชาธิราช เสวยราชสมบัติลียกันมาแต่ ๑๒๗๖ ศกมเมีย เมื่อพระไทยเยือกเย็นอารีแก่สัตว ใครจะเอาทรัพย์สิ่งของมาถวายก็ไม่หยากรับ บังคับให้ทำบุญให้ทรัพย์นั้น เกื้อหนุนดำรงอยู่ในสงฆ์ บันดาลัปรุษพากันเอาพัลดุสิ่งของมาปรารถนาจะศึกษาเล่าเรียนวิบัศนา ท่านก็สั่งสอนให้เล่าเรียนชมชมัน ท่านนั้นมิได้ปรารถนาซึ่งอามิศ คิดแต่จะเปนองค์พุทธ นำสัตวที่ต้องเกิดให้ข้ามสังสารทุกข์นี้อย่างเดียว สัตว์บางพวกมีความผิดต้องติดจองจำเขานำมาถวาย ก็ทรงพระกรุณาช่วยถ่ายโทษโปรดให้พ้นทุกข ขณะนั้นคนทั้งหลายทุกด้าวแดน ก็มีจิตรชื่นชมชักชวนกันมาแต่ทิศทั้งสี่ เมืองศุโขไทย เสด็จเถลิงสมบัติรักษาราษฎรด้วยพระกรุณาปรานีดังนี้ กิตติศัพท์อันนี้ก็เล่าฦๅรบือไปในนา ๆ ประเทศ เหตุดังนั้นพระนามพระยาทกมรแดงอัศรีสุริยพงษ์รามมหาธรรมิกราชาธิราช ได้ยินไปถึงไหนแล้ว

ก็คร้ามขามพระเดชไม่มีใครเสมอ ในเวลานั้นมีพระเกียรติยศเป็นที่สรรเสริญทุกด้าวแดนประเทศต่าง ๆ ครั้งนั้นให้สร้างราชคฤหเหมปราสาทราชมณเฑียร ขจิตรด้วยสรรพรัตนาเนกโสภาคย์พิจิตร บพิตรจึงเอาบาตรประเคนพระสงฆ์อภิเศกสมณพราหมณ์ ตปศียติสงฆ์ทั้งหลาย เผดียงให้เล่าเรียนศึกษาซึ่งศิลปศาสตร์วิชชาที่เลิศไตรทราบ คือวันอัฏฐมีบุรณมีอามาวสีเพ็ญดับ แลเดือนอาสาธสำหรับเข้าพรรษา อธิกมาศอธิกวาร ซึ่งจะมีมาแลบีปรกติ ไม่มีนักปราชญ์อื่นจะมาปานเสมอด้วยพระองค์ แต่นั้นให้อาราชธนาพระเจดีย์และมหาเจดีย์ มาประดิษฐานเป็นพระมหาธาตสร้างสังฆาวาศอารามวิหาร กุฏิสถานที่อยู่ที่อาไศรพระสงฆ์และหล่อพระพุทธรูป เท่าพระองค์ด้วยทองสำริด ด้วยหวังพระไทยปรารถนาจะเป็นพระพุทธ มำลัตวให้พ้นทุกข์ถึงนฤพาน แล้วให้ลิลินนายช่างหล่อรูปพระนเรศร พระสุเมธวรดาบศ พระศรีอารย์ รูปพระมเหศวร พระวิศณุกรรมประดิษฐานในเทวาไลยมหาเกษตร ไว้เป็นที่พิพัทธบูชา ณะบ้ามม่วง พระยาทกมรแดงอัศวิสุริยพงษรามมหาธรรมิกราชาธิราช ทรงเล่าเรียนพระไตรปิฎก พระสูตรวินัย พระอภิธรรม โดยโลกาจารย์ทรงทรมานสั่งสอน ยติพราหมณ์ปศิว ทรงบัญญัติสาตราคมธรรมเนียมด้วยทั้งเป็นไชยาศิลา

ธารณ คือคะติตำราทินปาฏิบทมาศ ศวไรยะคราธจันทร
คราธยังเศษ ทรงพระปรีชาโอฬาฦก วิจารณคุณไม่มี
ใครจะยิ่งกว่า อาจเลือกนสรรพิจารณาให้รู้แน่ถนัด ในอธิก
มาศทิปารนักษัตรสังเกตดูโดยกรรมประสิทธิ์ สมเด็จบพิตร
อาจถอนจะลบ ยกเปนบี้เดือนตามศิลปคณนา อนุสิทธิ์ศัก
พระคำภีร์ทุกมาตรา มิได้เคลื่อนคลาศเลย เสด็จเสวยราช
พิภพศรีสัชนาลัย ศุโขไทยได้ ๒๒ ปี ลุถึง ๑๒๘๓ ศกนลุ
สมเด็จบพิตรไชยราชบัณฑิตย์ ไปอัญเชิญมหาสามีสังฆ
ราชอันมีศีล เรียนจบพระไตรปิฎกอันสถิตย์อยู่ณลังกาทวีป
มีลีลาจารย์รู้กะษิณครบโดยมาก แต่ครจันทรมาธุมรร
คันธร จึงใช้สีสินนายช่างให้ปลูกกุฏิวิหารณะหว่างบ้า
มะม่วงอันมีในทิศบัจจิมเมืองศุโขไทย นิ้ปรายรายเทศทราย
เสมอในทางไป ราวกับพระวิศณุกรรมมานุมิตรก็ปานกัน
เมื่อได้สมเด็จพระมหาเถรกับภิกษุสงฆ์ ทั้งปวงมาพระบาท
กมรแดงอัต ให้จัดหมากเข้าตอกดอกไม้ธูปเทียนบุษย์กล
บงกชแลธง ทำสักการบูชาตลอดมรรคา ใช้ให้อำมาตยมนตรี
ราชตระกูลทั้งหลายไปทำสักการบูชา แต่เมืองอยู่มาจนถึงเมือง
เชียงทองเมืองจันทร์ เมืองวารตลอดถึงเมืองศุโขไทย คาวุตหนึ่ง
จึงให้กวาดพระราชมรรคา ตั้งแต่ทวารทิศบุรพไปจนทวารทิศ
บัจจิมต่อบ้ามม่วง ซึ่งปลูกกุฏิวิหารสถานที่เกษมไว้นั้น ประดับ

พระราชมรรคานั้น เกษมสำราญประยูรศักดิ์ราวหากทางสวรรค์ จึงอาราธนาพระมหาสามีสังฆราชเข้าพรรษาสิ้นไตรมาศเมื่อจุติพรรษาแล้ว ทำการฉลองพระสำริดที่หล่อเท่าพระองค์พระพุทธกมรแดงอัตประดิษฐานไว้กลางเมืองศุโขไทย โดยบุรพทิศฐานพระมหาธาตุนั้น แล้วพังธรรมทุกวันตั้งแต่ค่ำหนึ่งลุบุรณมี คิดพระราชทรัพย์อันดีพระราชทานทองคำชั่งสิบ เงินชั่งสิบ อุฬารภัณฑ์ต่าง ๆ อย่างละสิบสลาวิจรเกศหมากประจำกัน ๕ บาท เครื่องกระยาทานทั้งหลาย นานาเนกประการ เมื่อออกพรรษาลุอัฏฐมี พุฒวารบุรณพศุกษ ณค่ำวันนั้นพระบาทกมรแดงอัตศรีสุริยพงษรามมหาราชาธิราช ก็สมาทานศีลเปนดาบศบวชเฉภาะเนตร พระสุจณปฏิมาอันประดิษฐานบนมณเฑียรซึ่งเสด็จบูชาทุกวัน แล้วจึงอัญเชิญพระมหาสามีสังฆราชเถรานุเถรภิกษุสงฆ์ทั้งปวงขึ้นบนเหมปราสาทมณเฑียรจึงบวชเปนสามเณร เมื่อจะขอศีลนั้น พระบาทกมรแดงอัตเสด็จยืนขึ้น ยกอัญชลีนมัศการพระสุจณปฏิมา กับพระไตรปิฎกพระสามีสังฆราช ทรงอธิษฐานดังนี้ว่า ผลบุญที่อาตมบวชต่อสาศนา พระพุทธกมรแดงอัตคราวนี้ อัตไม่ปรารถนาจักรพรรติสมบัติ อินทรสมบัติ พรหมสมบัติ อัตตั้งปรารถนาขอขึ้นอัตองค์ เปนพระพุทธนำสัตว์ข้ามไตร

ภพนี้เกิด อธิษฐานดังนั้น แล้วจึงรับสรณาคม ขณะนั้น
แผ่นดินนี้ก็ไหวทุกทิศ ครั้นบวชแล้วจึงทรงจรดไม้เท้า
ลงจากสุพรรณปราสาทบาทจรไปลุไพรมม่วง ภอประดิษฐาน
พระบาทลงยังธรณี ปถวีนี้ไหวยิ่งทุกทิศ ทินสาธเข้า
พรรษาวันนั้น ซึ่งเสด็จออกเสวยอยู่ปรโชรศ ขณะนั้น
ไม่ควรเลยสรรพไม่สเบยเสพยนานา อากาศดาศสุริช
เมฆา จันทร์ปรายกับดาราฤกษทั้งปวงยิ่งกว่าทุกวัน ด้วย
ฉนั้นจึงเสด็จบวชเปนภิกษุณระหว่างพัทธสีมานั้น ในขณะนั้น
มีนาคราชหนึ่งอยู่โดยบุรพทิศเมืองศุโขไทยนี้ ยกพังพาน
ขึ้นสูงพันคน แปรตาเฉภาะบ่ามม่วงนั้น เห็นลอยผลุด
พลุ่งกลางอากาศลงต่อแผ่นดิน แผ่นดินนี้ดูสูงเปนคลอง
มีอำนาจประไพยิ่งนัก หนึ่งได้ยินสำเนียงระฆังดนตรี
ดุริยางค์ใกล้โสตของชนคณาทั้งปวง บันดาที่อยู่ณที่นั้น
ย่อมเห็นมหัศจรรย์ทั่วทุกแห่ง ด้วยเสด็จทำพระบารมี เผอิน
ให้เปนมหัศจรรย์มีหลายอย่าง เมื่อทำอัษฎางคิกศีล
และเมื่อทำบารมีสัจฉิพระขพุง เดือนนั้นเปนคิมหไม่มีฝน
ด้วยอำนาจศีลกัน ทั้งทำซึ่งคำสัจ ปถวีก็ประวัติกัม
ปนาท ยังฝนบนอากาศให้ตกลงณฤดูแล้ง แสดงอัศ
จรรย์ในการสร้างพระบารมี จึงจดหมายจารึกลงไว้ให้ถ้วน
ถี่ในแผ่นศิลา เพื่อจะให้เปนพระเกียรติยศต่อไปณภายน่า

ลำดับนั้นบันดามนตรีอำมาตย์ โหราราชบัณฑิตย์วิทยาจารย เสษฐีมหาศาลราชปโรหิตวงษ ก็มาประชุมพร้อมจำเนงจะให้อย่าผนวช สมเด็จบพิตรก็ให้ชุมนุม พระสงฆ์สามีเถรานุเถรทั้งปวง มาปฤกษาพร้อมกันกับพระราชปโรหิตวงษ ณสัณฐาคารสถานชื่อลันธติศาลา พระบาทกมรแดงอัมทระบัณฑุลกรุณาปรานีบันดาสงฆ์สามี จะให้ทรายทั่วกันด้วยธรรมเนียม การจะอย่าผนวช แลัวพระองค์ก็ออกพระโอฐเปล่งวาจาอย่าผนวช ผลัดผ้ากาสาวพัตรทั้งปวง ถวายพระนามพระบาทกมรแดงอัตศรีธรรมมิกราช ครั้นต่อมาเปนมหาธรรมมิกราช ขณะนั้นสาธุชนทั้งหลาย บันดาที่มีใจอารีต่อธรรม ก็มาวิงวอนให้พระองค์ช่วย แนะนำสั่งสอนในธรรม ที่จะเปนคุณในชาตินำลิ้นกาลนาน ภิกษุบริสัชมาวิงวอนให้พระองค์ช่วยแนะนำ สั่งสอนในอัษฎางคิกมรรค ฝ่ายอำมาตยมนตรี เสนาประชาชนทั้งปวง ก็พร้อมกันผจงจิตรปรารถนา จะให้พระองค์โปรดเถลิงราชสมบัติ ทำนุบำรุงราษฎรสนองพระองค์ พระบิดา ฝ่ายพระอนุชาทั้งปวง ก็มาเชิญเสด็จให้พระองค์ปรานีอย่าผนวช ออกพระสงฆ์บริสัชทั้งปวง ก็พร้อมกันอัญเชิญเสด็จให้ลาอานิสงษ์ผนวช ออกรักษาบริสัชคืน พระองค์ได้พระนามว่าพระบาทกมรแดงอัต ศรีตรีภพธรณีชิตสุริยโชติมหา

ธรรมมิกราชาธิราช พระมหาสามีสังฆราชประดิษฐาน
ภอถวายสนองพระชนก ในกาลนั้นพระองค์มีพระหฤไทย
รฤกฤถึงพระเชษฐาเมืองสัชนาไลย จะเสด็จนำพยุหพลทั้ง
หลายไป ครั้งนั้นราษฎรในเมืองศุโขไทยนี้สยบแสยง
เสียใจต่อพระบารมีเปนอันมากมินิต พระยาทกมรแดงอัต
เลไทยผู้พระชนกมาละเลยแล้ว จะประดิษฐานต่อพระ
ราชพงษ สืบสนองเสด็จคืน เมื่อเปนดังนั้งท่านจึงอัญ
เชิญพระทองคำเปนพุทธ ณเมืองจันทรมาประดิษฐานเปน
สนองพระองค์พระชนก ถวายพระยาทกมรแดงอัตเลไทย
ผู้เปนพระชนก อภิเศกเวนเมืองศุโขไทยกับราชสมบัติอัน
พลด้วยทรัพย์ ราษฎรประชาทั้งปวง แล้วท่านจึงเสด็จ
ไปปราบเมืองหนึ่ง ชื่อศรีจุฑามนราชมหานคร อยู่ทิศ
พยับเมืองศรีสัชนาไลย เสด็จทอดพระเนตรตามระยะมรร
คาไป เห็นว่าหนทางนั้นลำบาก ยากที่ราษฎรจะไปมา
จึงทรงพระกรุณาให้ขุดคลองจองถนน ตั้งแต่เมืองศุโขไทย
จนตลอดถึงเมืองศรีสัชนาไลย แลเมืองน้อยเมืองใหญ่
แวะเวียนไปตามระหว่างทางนั้น ด้วยเปนการบุญ
ฉลองพระคุณพระศพพระบิดา แล้วให้ตั้งด่านมีคนพิทักรักษา
อย่าให้คนหลบหนีข้ามเขตรแดน หนึ่งอย่าให้เปนทางเปลี่ยว
มีอันตราย ราษฎรจะไปมาค้าขายก็ให้ไปโดยสดวก

สำเร็จด้วยพระบารมี ในครั้งหนึ่งเหตุต่าง ๆ ที่เป็นอัศจรรย์ก็ให้จดหมายจารึกลงไว้ในเสาศิลา เพื่อคนในภายหลังได้รู้แจ้งประจักษ์ ในการบุญบาปรีบทำบุญประพฤติธรรมอย่าได้ประมาทกันเลย ซึ่งแผ่นดินไหวใหญ่ครานี้ก็เกิดขึ้นด้วยอำเภอบุญที่ท่านทำด้วยแท้ เราทั้งหลายไม่เคยเห็น บัดนี้มายลผลบุญปรากฏต่อหู หมวดเราพึงท่านกล่าวหว่างธรรมนี้เฉิด ต่อไปควรที่ชนทั้งปวง จะพยายามก่อกุศลบุญให้เจริญทุกคน บาปทั้งปวงพึงละอย่าพึงทำเลย พระมหาเถรไตรปิฎกมาแต่ลังกาทวีป สถิตย์อยู่พระลีโทลโดยทักษิณบ้านม่วง ไว้คำสรรเสริญเกียรติยศซึ่งเสด็จทำผนวช จดจารึกศิลาในระหว่างพัทธสีมาณะบ้านม่วง โดยทิศประจิมเมืองศุโขไทยนี้ แลในหนังสือนี้คำอำสงฆ์ใช้มีวิเศษเป็นสองอย่าง เพ่งเอาคุณอย่างอริยสงฆ์ก็ดี หรือว่าให้ในสงฆ์ทั่วไปไม่เฉภาะก็ดี ฤๅดังที่คำว่าสังฆทัดอย่างนี้ก็ดี สงไม่มีตัวดังนี้ ใช้ว่าสงฆสงที่มีตัวเช่นสงฆ์เถร สังฆราช สังฆสามี สังฆนายก อย่างนี้ใช้สงฆ์ เรื่องความหนังสือเขมรในเสาศิลาสิ้นเท่านี้

แท่นศิลาในที่ว่ามาข้างต้นนั้น มีความรบุในเสาศิลาที่มาแต่เมืองศุโขไทย แลดงแรกบัญญัติตั้งหนังสือไทยขึ้น

ใหม่ เมืองนั้นครั้งนั้นยังไม่เปนเมืองเจ้า เปนเมืองประเทศราชอยู่ เจ้าเมืองเปนขุนรามคำแหง เปนผู้ตั้งหนังสือไทยขึ้น จึงได้จดหมายไว้ในเสาศิลานี้ ว่าเมื่อมหาศักราช ๑๒๑๕ ศกบีมโรง พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสัชนาไลยศุโขไทย ให้ปลูกไม้ตาลนี้ได้สิบลี้เข้า จึงให้ช่างถากขดานศิลาตั้งหว่างกลางไม้ตาลนี้ ขันเดือนดับเดือนหกแปดค่ำ วันเดือนเต็มทั้งแปดวัน ฝูงชุมครูเถรมหาเถรขึ้นนั่งเหนือขะดานศิลา สวดธรรมแก่อุบาศกฝูงทวยจำศีล ผิใช่วันสวดธรรม พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสัชนาไลยศุโขไทย ขึ้นนั่งเหนือขะดานศิลา ให้ฝูงทวยบุตรเจ้าบุตรขุนฝูงถือบ้านถือเมืองกัน วันเดือนดับเดือนเต็มท่านแต่งช้างเผือกกระพัดละยางบ้ายอน ยมพอมงามทั้งซ้ายขวาชื่อรุปาศรี พ่อขุนรามคำแหงขึ้นขี่ไปณพระที่อาวัญญีก พ่อขุนรามคำแหงนี้เปนบุตรขุนศรีอินทราทิตย เปนขุนในเมืองสัชนาไลยศุโขไทย ทั้งพม่าลาวกาวแลไทยเมืองใต้หล้าฟ้าดอน ทั้งไทยเชาไอ้เชาของมาขึ้นมาก ลุศักราช ๑๒๐๙ บีกุญ ให้ขุดเอาพระธาตุออกให้ทั้งหลายเห็น ทำสักการบูชาบำเรอแก่พระธาตุได้เดือนหกวัน จึงเอาลงผั้งในกลางเมืองศรีสัชนาไลย ก่อพระเจดีย์เหนือหกเขาแล้วจึงตั้งเวียง

ผา ล้อมพระมหาธาตุเข้าสามด้านแล้ว เมื่อก่อนลายหนังสือไทยนี้ยอมี เมื่อศักราช ๑๒๐๕ ศกบีมแม พ่อขุนรามคำแหงหาใส่ไว้ใจ และใส่ลายหนังสือไทยนี้ ลายหนังสือไทยนี้ จึงมีเพื่อขุนผู้ใส่ใจ พ่อขุนรามคำแหงนั้นหาเป็นท้าวเป็นพระยาแก่ไทยทั้งหลายไม่ หากเป็นครูอาจารย์สั่งสอนไทยทั้งหลาย ให้รู้บุญรู้ธรรมแท้แต่คนอันมีในเมืองไทย ด้วยรู้ด้วยหลักด้วยแก้ลวดด้วยหาญ ด้วยแขงด้วยแรงหาคนจะเสมอมิได้ อาจปรายฝูงข้าศึกมีเมืองกว้างทั้งหลาย ปรายเมืองตวันออกตลอดสระหลวง สองแควลุบาจายสระคาเท้าผั้งของ ถึงเวียงจันเวียงคำเป็นที่แล้ว เบื้องตวันตกตลอดดลที่พระบางพระบึงแพรกสุพรรณภูมราชบุรี เพ็ชร์บุรีศรีธรรมราชผั้งทเลสมุทเป็นที่แล้ว เมืองตวันตกตลอดเมืองฉอด เมืองบางคาพดีสมุทห้าเป็นแดน เบื้องทิศหัวนอนตลอดเมืองแพร่เมืองน่าน เมืองพลัวพันผั้งของเมืองชวาเป็นแดนแล้ว ปลุกเลี้ยงฝูงลูกบ้านลูกเมืองนั้น ชอบด้วยธรรมทุกคน หนังสือเสาศิลานี้แก่กว่าหนังสือเสาศิลาที่จาฤกเป็นหนังสือเขมร ๖๘ ปี แสดงเรื่องเจ้าแผ่นดินในเมืองศุโขไทย ไว้ทั้งสองเสาศิลา ถ้าจะใคร่ทรายกลต้นศักราชทั้งปวง ต้นพุทธศักราชบีมเสง

มากกว่ามหาศักราช ๖๒๑ ต้นมหาศักราชบีเถาะ มากกว่าจุล
ศักราช ๕๖๐ ต้นจุลศักราชบีกุญ พุทธศักราชมากกว่าจุล
ศักราช ๑๑๘๑ ผิเอา ๑๑๘๑ ลบพุทธศักราชเป็นจุล
ศักราช แลถ้าจะใคร่รู้บีเอา ๑๒ หารศักราช นับแต่ต้น
ศักราชนั้น ๆ ไปเท่าเศษ เป็นบีที่ต้องประสงค์ วิธีเขาผสม
กันดังนี้ เอาส่วนที่มาคือพุทธ ๖๒๑ มหา ๕๖๐ กับจุล
ศักราชในบีนั้นคือ ๑๒๓๑ ผสมกันเข้าทั้งสามฐาน
ได้ ๒๔๑๒ เท่าพุทธศักราช ในบีมเสงเอง ศก ๑๒๓๑ จงได้
ทราบดังนี้ จะได้ไว้คิดสอบศักราชของบุราณ แลบี
มโรงต้นรัชกาลนี้ พุทธศักราช ๒๔๑๑ มหาศัก
ราช๑๗๙๐ จุลศักราช ๑๒๓๐ เสาศิลาหนังสือไทยอยู่มา
ได้ ๕๘๕ บี เสาหนังสือเขมรอยู่ได้ ๕๒๑ บี ถึงบีมโรง
สัมฤทธิศกนี้ ถ้าคิดลบบวกถอยหลังขึ้นไปจนลักร้อยแผ่นดิน
เจ้าตากสินในครู่หนึ่งขณะหนึ่ง ก็จะทราบความแผ่นดิน
เจ้าตากสินนั้น จุลศักราช ๑๑๓๐ บีขาลสัมฤทธิศกนั้น
ตำรานี้วิเศษดีในการลบบวกศักราชต่าง ๆ นั้น ขะ

ศักราชคิดดังนี้ ชอบขยัน
มีคลับชนสามัญ ห่อนแจ้ง
ไทยถือว่าสำคัญ กลเลข
แยบยนต์คนเก่าแกล้ง กล่าวอ้างคนไกล

เรื่องเล่าเรื่องสู่กันฟัง

เวลากลางคืนวันหนึ่ง ข้าพเจ้าได้เข้าไปในที่ประชุมหมู่ข้าราชการ มีท่านที่เป็นหัวหน้าผู้หนึ่งเป็นประธาน ท่านผู้เป็นหัวหน้าจึงเล่าถึงเรื่องเสือแมลงวัน “คำที่เรียกว่าเสือแมลงวันนี้ คือสัตว์ชนิดหนึ่งมีท้าวมากนับเข้าในพวกแมลงมุม แม้นจะเรียกว่าแมลงมุมเล็กก็จะได้” ทำไมจึงเรียกว่าเสือแมลงวัน “คือมันจับเอาตัวแมลงวันเป็น ๆ กินเป็นอาหาร แลกิริยาอาการที่มันคอยจับเอาแมลงวันกินเป็นอาหารนั้นว่องไวนักหนา ปานประหนึ่งว่าเสือคอยตะครุบเอาเนื้อแลโคกระบือเป็นอาหารฉะนั้น เพราะฉะนั้นเขาจึงสมมุติเรียกตัวแมลงมุมชนิดเล็กนี้ว่าเสือแมลงวัน” ใจความว่าวันหนึ่งท่านได้ไปพบเสือแมลงวันในที่กระท่อมแห่งหนึ่ง มันกำลังจะจับแมลงวันเป็นอาหารอยู่ แมลงวันนั้นเป็นชนิดแมลงวันศีรษะเขียว เมื่อมันได้เห็นแมลงวันเขียวบินมาจับใกล้ตัวมันแล้ว มันก็ทำอาการประหนึ่งว่ากลัวหรือไม่มีความประสงค์สิ่งใดในตัวแมลงวันนั้น คือมันคอยเดินขยับหนีแมลงวันเขียวร่ำไป ครั้นเห็นแมลงวันเผลอไปหน่อยก็กระถดเข้าไปใกล้ ทำทีประหนึ่งว่าจะกระโดดเข้ากัดเอาทีเดียว แต่ยังไม่ทันถึงแก่ตะครุบ เป็นแต่เวียนทำท่าทาง

อยู่อย่างนั้นหลายครั้งหลายหน พอได้ท่วงทีก็ตะครุบคายคั้นเอาตัวแมลงวันโดยทันที จนแมลงวันนั้นตายแล้วก็ดูดดื่มกินเป็นอาหารเลี้ยตามความพอใจของมัน ท่านจึงได้กล่าวสรเสริญความฉลาดแลความว่องไวของเลือแมลงวัน ว่าเป็นที่น่าอัศจรรย์นักหนา ถ้ามะนุษย์เรามีความฉลาดไหวพริบว่องไวเมื่อทำกิจทั้งปวงเหมือนเลือแมลงวันแล้ว ก็ควรนับแลชมสะเสริญว่าเป็นผู้ฉลาดได้สถานหนึ่ง ท่านผู้หนึ่งจึงเล่าถึงเรื่องเลือมอดต่อไป ใจความว่าท่านได้เห็นเลือมอดที่มันจับมอดกินเป็นอาหาร อาการก็คล้ายเลือแมลงวัน ที่เรียกว่าเลือมอดคือตัวแมลงชนิดหนึ่ง มีปีกบินได้เหมือนแมลงต่าง ๆ มีแมลงปอเป็นต้น ตัวลายปีกก็ลายเอ็วคอดกันป้องมีท้าว ๔ เหมือนตัวแมลงหมาร่า ใจความว่าเวลาวันหนึ่งท่านได้พบเลือมอดเที่ยวหาตัวมอดกินตามฝาเรือน ซึ่งเขากั้นด้วยแผงที่สานด้วยไม้ไผ่ลีสุก แลใช้ลูกกรงก็ล้วนแต่ไม้ไผ่ลีสุกผ่าเป็นซีก ๆ ซึ่งสำหรับจะเป็นอาหารของมอด เพราะฉนั้นมอดจึงชอบเจาะฝาจนถ่ายมูลออกมาเป็นขุย ๆ กระจุยกระจายลงตามริมฝาเป็นอันมาก เวลานั้นท่านนั่งอยู่ในห้องริมฝา ได้เห็นเลือมอดบินมาเที่ยวไต่คุ้ยหาตัวมอด ตามช่องที่มอดเจาะนั้น กิริยาที่มันเที่ยวคุ้ยหานั้น คือเอาเท้าข้างหน้าคุ้ยมูลมอดออก

พอเปนรอยแล้ว ก็มุดเข้าไปตามช่องนั้น ถ้าช่องใดไม่มีตัวมอดอยู่ ก็รีบถอยหลังออกมาเสียโดยเร็ว ถ้าช่องใดมีตัวมอดอยู่ ก็คุ้ยตามเข้าไปจนถึงตัว ถ้าเช่นนั้นกว่าจะกลับออกมาต้องนานหน่อย แต่มันทำอยู่อย่างนี้หลายแห่ง แลท่านได้เห็นอย่างนี้ก็หลายครั้งหลายหน แต่ไม่ทรายว่ามันทำเพื่อประโยชน์อะไร วันหนึ่งท่านได้เห็นมันคุ้ยปากช่องที่มอดเจาะ แล้วเข้าไปหายอยู่ในช่องนั้นนาน ประมาณสัก ๓ นาทีแล้วก็ถอยหลังออกมา พอพ้นปากช่องที่มอดเจาะก็รีบบินหนีไป ท่านมีความประหลาดใจ จึงเอาเล็บมือแคะตามช่องที่มอดเจาะนั้นลงไปดู จนถึงตัวมอด ได้เห็นตัวมอดตายอยู่ในช่องนั้น ท่านก็เข้าใจว่า เหตุที่มอดตายเห็นจะเปนเพราะตัวแมลงนี้ได้ทำอันตรายแก่มัน แลท่านยังมีความสงไสย์ว่า บางทีจะเปนเพราะมันตายเองดอกกระมัง ท่านจึงไปคุ้ยแคะดูเปนหลายแห่ง ตามที่ท่านจำได้ว่าตัวแมลงเลือมอดได้เข้าไปในช่องนั้น บางแห่งก็ได้เห็นตัวมอดตายอยู่ในนั้น บางแห่งก็ไม่มีตัวมอดตายอยู่ในนั้น ตกลงเข้าใจแน่ชัดว่า ตัวมอดที่ได้ตายไปนี้เพราะแมลงนั้นได้ทำร้ายแก่มัน ท่านได้กล่าวสรเสริญว่า เลือมอดก็มีความฉลาดเหมือนเลือแมลงวัน เพราะแลเห็นแต่มูลมอดซึ่งเปนขุย

กระจายอยู่ตามพื้นกระดาน หรือตามลูกกรงฝา ก็รู้ว่าตัวมอดมี แลเที่ยวได้เอาเท้าคุ้ยเขี่ยดูไปทุกแห่งทุกหน กว่าจะพบตัวมอดจนได้กินเป็นอาหาร อนึ่งที่เรียกว่าเสือมอดนี้ ดูเหมือนจะเป็นคำหมายเรียกในเวลานี้ เพราะคำที่เรียกว่าเสือมอดข้าพเจ้ายังไม่เคยได้ยินมาแต่ก่อน ที่ได้ฟังคำเล่านี้เลย เพราะฉนั้นจึงเห็นว่าเป็นคำสมมุติเรียกใหม่ ๆ นี้เอง แล้วท่านที่เล่าเรื่องเสือมอดนั้น จึงเล่าถึงเรื่องแมลงหมาร่าต่อไป ใจความว่าครั้งหนึ่ง ท่านได้ไปราชการตรวจด่านทางฝั่งโขงตวันออก “ คือฝั่งซ้าย ซึ่งแต่ก่อนอยู่ในปกครองของประเทศสยาม” เมื่อท่านไปถึงตำบลหนึ่งซึ่งใกล้กับเมืองเขมราฐ ท่านได้หยุดพักร้อนที่ตำบลหนึ่ง ตำบลที่ท่านพักร้อนนั้นมีกอไผ่บาอยู่ข้างทิศอุดร คือทิศเหนือกอหนึ่ง แลในใกล้บริเวณกอไผ่นั้นล้วนแต่มีต้นไม้ใหญ่ร่มรื่นดี เป็นที่สำหรับคนเดินทางไปมาได้หยุดพักอาไศรย์ ในระหว่างกอไผ่กับต้นไม้ใหญ่ต่อกันนั้น แมลงมุมได้ขึงตาข่ายไว้คอยดักสัตว์กิน “เป็นธรรมดาของแมลงมุมชนิดหนึ่ง ซึ่งใช้เลี้ยงชีพด้วยตาข่ายอย่างนั้น” เวลานั้นมีแมลงหมาร่าตัวหนึ่งบินมาถูกแลติดอยู่ที่ตาข่ายแมลงมุม แมลงมุมก็รีบสาวใยมาที่ตัวสัตว์ คือแมลงหมาร่า “ย่อมเป็นธรรมเนียมที่มันดัก

ข่าย ถ้าแลว่าสัตว์ใดบินหรือไต่มาถูกข่ายเข้าแล้ว มันย่อมรู้สึกแลวิ่งมาโดยทันทีเพื่อจะได้จับกินเปนอาหาร ” ครั้นแมลงมุมวิ่งมาถึงตัวแมลงหมาร่า มันก็ตะกาย จะกัดเอาแมลงหมาร่า ตามที่มันเห็นว่าเปนน่าที่ของมันที่จะได้กิน ครั้นแมลงหมาร่าก็ตั้งท่าต่อสู้โดยแขงแรง เมื่อแรกที่แมลงหมาร่าจะต่อสู้กับแมลงมุมนั้น มันลดปีกทั้ง ๒ ข้างเข้าแล้วก้มศีร์ษะลงวิ่งโดยเร็วเข้าไปหาแมลงมุม พอถึงก็กระโดดกัดเอาทีเดียว ส่วนแมลงมุมก็ถือใจว่าตัวเปนเจ้าของตาข่ายแลมีอำนาจอยู่ในถิ่นของตนด้วย ก็หันหน้ามาต่อสู้กับแมลงหมาร่าโดยเต็มกำลัง ส่วนแมลงหมาร่าก็ถือใจว่าตัวมีพิษเพราะปลายเหล็กในซึ่งอยู่ที่ก้นของตน สัตว์เล็ก ๆ ชนิดใดไม่อาจต่อสู้ได้ ด้วยความถืออำนาจเช่นนี้ ก็รีบเข้าต่อสู้กับแมลงมุมมิได้ท้อถอย แมลงมุมมีอาวุธคือเขี้ยว แมลงหมาร่ามีอาวุธคือเหล็กในที่ก้น ต่างตัวต่างต่อสู้กันกัดกันไปกัดกันมาเปนหลายนาที แมลงมุมอยู่ข้างจะเสียเปรียบแก่แมลงหมาร่ามากเพราะความว่องไวผิดกัน แมลงมุมต้องลาดถอยร่นเข้าไปอาไศรยอยู่ที่วงขาวซึ่งสมมุติว่าเปนใจของตาข่าย แมลงหมาร่ากระโดดขึ้นไปข้างบนใจตาข่าย แมลงมุมก็หลบลงไปอยู่ข้างล่างเสีย แมลงหมาร่าสิ้นความคิดไม่ทรายว่าจะทำประการใดได้ จึงวิ่งลงไปตามสายใย

แมลงมุมจนถึงข้างล่าง “ดูเหมือนหนึ่งว่าจะถอยออกไปตรวจหาท่าทางที่จะต่อสู้กับแมลงมุมต่อไปอีก ” พอลงไปถึงข้างล่างจึงแลเห็นช่องทางอันหนึ่งชอบกล ซึ่งมันแลเห็นตัวแมลงมุมเข้าไปหลบอยู่นั้น รีบวิ่งขึ้นไปตามสุงช่องนั้นโดยทันที “ท่านผู้ฟังจะเข้าใจอย่างใดแล้วนึกว่ามันจะทำอย่างใด ” พอมันวิ่งขึ้นไปจวนจะถึงตัวแมลงมุม แมลงมุมก็กระโดดขึ้นไปซ่อนอยู่ข้างบนใจตาข่าย แมลงสุนักข์ว่าจะบุกบันผ่าใจตาข่ายขึ้นไปก็ไม่ได้ ด้วยที่ตรงนั้นเปนที่มีใยอันแน่นหนาแลเหนียวเหมือนดังตัง ทั้งเปนสายใยอันเลอียดด้วย สัตว์ใดเข้าไปถูกคงจะติดยึกแลขนจนจะดิ้นไม่ไหว เพราะฉนั้นจึ่งเหลือกำลังที่มันจะวิ่งตามไปได้ จำเปนต้องถอยกลับ ส่วนแมลงมุมวิ่งขึ้นวิ่งลงได้ตามสบาย เพราะใยของมันไม่ทำอันตรายแก่มันได้ เพราะฉนั้นจำเปนแมลงหมาร่าจึ่งต้องวิ่งกลับลงไปตามสายใยเดิม แล้วจึ่งเลื้อยขึ้นไปตามช่องทางที่มันลงไปนั้น พอขึ้นไปจวนจะถึงตัวแมลงมุม คราวนี้มันสำแดงความฉนาดของมันน่าดูนัก คือค่อยไต่ไปตามสายใยแล้วบินออกไปเลียให้ห่าง แมลงมุมจะต้องเข้าใจว่ามันบินไปเลียแล้วจึ่งเผลอไปหาได้คิดระวังตัวไม่ พอมันเห็นแมลงมุมเผลอก็บินกลับคืนทันทีต่อยเอากลางหลังแมลงมุมถูกที่สำคัญจนแมลงมุมกระโดดลงไปซ่อนอยู่

ได้ใจตาข่ายอีก แมลงหมาร่าก็จนใจอีกครั้งหนึ่ง จึ่งวิ่งหวนกลับลงไปตามสายใยอีกครั้งหนึ่ง "คราวนี้แมลงมุมดูเหมือนจะเจ็บปวดเต็มที จนถึงแก่ลงไปเกาะแซ่วอยู่ที่กลางใจตาข่ายไม่กระดิกตัว" แมลงหมาร่าได้ทีก็กลับหวนขึ้นไปตามช่องข้างล่างที่มันเคยขึ้นไปครั้งหนึ่งแล้วนั้นอีก พอได้ทีก็วิ่งฉุดขึ้นไปโดยเร็วเข้าแทงเอาตัวแมลงมุมตายกับที่แล้วก็เข้าคาบเอาตัวบินไปตามความสามารถของมัน เมื่อท่านได้เห็นสัตว์แมลงทั้ง ๒ ได้แสดงความกล้าหาญแลความฉลาดของมันแลต่อสู้กันอย่างนี้ ท่านได้นึกถึงตัวของท่านว่า "เราหรือผู้อื่นควรต่อสู้แก่สัตรูหมู่บัจจามิตร์ด้วยความสามารถว่องไวเหมือนดังแมลงทั้ง ๒ ซึ่งเราได้เห็นเวลานี้ ถ้าแม้นเราแลผู้อื่นได้แสดงความกล้าหาญแลความฉลาดว่องไวดังนี้แล้ว อาจทำลายอำนาจปรบักษ์บัจจามิตรได้ทั้งสัตรูหมู่บัจจามิตร์ก็จะคิดครั่นคร้ามแท้ทีเดียว" แล้วมีท่านผู้หนึ่งเล่าถึงเรื่องตัวต่อ คำว่าต่อนี้หมายเรียกแมลงชนิดหนึ่งซึ่งมีตัวคล้ายกับตัวแมลงผึ้ง แต่ตัวใหญ่กว่าตัวแมลงผึ้งหน่อยหนึ่ง แลตัวต่อนี้มีอำนาจอาจตอดต่อยคนแลสัตว์ได้เหมือนตัวผึ้งแต่อยู่ข้างเจ็บปวดกว่าตัวผึ้งมาก เพราะตัวมันโตกว่า ก็คำที่เรียกว่าต่อนี้มีสองชนิด ชนิดหนึ่งทำรังแขวนอยู่กับต้นไม้เหมือนรังผึ้ง ชนิด

หนึ่งทำรังอยู่ใต้ดิน ต่อทั้ง ๒ ชนิดนี้มีรูปลักษณะตัวและกิริยาอาการทั้งความดุร้ายกล้าหาญของมันเป็นอย่างเดียวกัน ต่างแต่ทำรังอยู่บนต้นไม้และใต้ดินเท่านั้น ที่เรียกว่ารังต่อซึ่งอยู่บนต้นไม้นั้นเป็นอย่างไร ที่เรียกว่ารังต่อบนต้นไม้นั้นมันก็ทำอย่างเดียวกันกับรังผึ้ง คือมันหาที่ๆ จะทำรังจำเภาะกิ่งไม้หรือลำต้นไม้ที่ลดเอน แล้วก็ทำรังลงในที่นั้นแขวนอยู่มีอาการคล้ายเราผูกเปลนอน เมื่อแรกมันทำรังก็ทำขึ้นไปทีละน้อยๆ จนโตประมาณเท่าลำตาลที่ใหญ่ และยาวประมาณสามศอกเศษบ้างถึงวาหนึ่งก็มี แล้วทำเป็นช่องๆ เหมือนช่องรางผึ้ง สำหรับจะได้ถ่ายฟองลงไว้ในที่นั้น เมื่อการทำรังและรางสำหรับถ่ายฟองเสร็จ แล้วมันก็ถ่ายฟองลงไว้ตามช่องจนครบทุกช่องแล้วก็ปล่อยไว้จนถึง ๓ หรือ ๔ เดือน ให้ฟองนั้นเกิดเองเป็นตัวใหญ่มีปีกบินได้เหมือนตัวต่อใหญ่ที่แก่แล้วทั้งหลาย แล้วก็เริดร้างจากรังนั้นไปจนถึงคราวที่จะถ่ายฟองปีใหม่อีกจึ่งทำรังใหม่อีก ฟองตัวต่อเป็นอย่างไร ต่อทั้งหลายเมื่อจะถ่ายฟองก็ถ่ายหยอดลงไว้ในช่องรางดังกล่าวแล้ว ฟองของมันในขั้นแรกเล็กที่สุด ปรากฏเป็นรูปขาวกลมเท่าฟองเหาติดอยู่ที่สุดช่องร่างนั้น ครั้นต่อมาก็ค่อยเจริญขึ้นทีละน้อยๆ จนถึงเป็นตัว และมีปีกออกแล้วบินได้เหมือนตัวแก่ทั้งหลาย กำหนดเวลากาลที่นานดังกล่าวแล้ว อนึ่งรัง

ต่อนี้มันย่อมทำที่สำหรับอาไศรย์ของตัวแก่ทั้งหลายในรังเดียวกันนั้น ไม่เหมือนดังตัวผึ้งที่ต้องอาไศรย์จับอยู่ตามรอบรัง คือตัวต่อทั้งหลายเมื่อทำรังไว้ฟองก็ย่อมทำที่อยู่ของมันในที่นั้นด้วย แต่แบ่งกันคนละตอน มิได้อยู่ร่วมกันในช่องบางที่ไว้ฟอง แลเจาะช่องทำทางสำหรับบินเข้าออกไว้แห่งเดียวกัน ช่องนั้นกลมโตประมาณเท่าผลส้มสล้า เพราะฉนั้นเมื่อคนทั้งหลาย เขาจะทำลายรังมันแลเอาตัวอ่อนไปใช้รับทานเปนอาหาร เขาจึ่งเอาคบเพลิงไปสุมยัดไว้ที่ปากช่องทางเข้าออกของมันนั้น จนตัวต่อตายแล้วก็ทำลายรังออกเอาตัวอ่อนไปรับทานเปนอาหาร ตัวอ่อนเรียกที่ว่าลูกต่อ มีรสชาติเปนอย่างไร ตัวต่ออ่อนทั้งหลายมีรสมันเจือหวานหน่อยอร่อยยิ่งกว่าด้วงโสน คนทั้งหลายเปนอันมากชอบรับทาน คนทั้งหลายที่ทำลายรังต่อก็เพื่อประสงค์อยากได้ตัวอ่อนมันรับทานเท่านั้น รังของตัวต่อทำด้วยอะไร รังตัวต่อนั้น มันทำด้วยขุยไม้ผุแลดินเหนียวกับมูลโคปนกัน คล้ายกับรังมดรี่ที่เราทั้งหลายทรายอยู่โดยมากนี้ มีเยื่อในเปนเหมือนกระดาดอย่างบางที่สุด คล้ายกับรังมดแดงที่มันรักห่อใบไม้เข้าด้วยเยื่อใยของมันฉนั้น ความกล้าหาญของตัวต่อเปนอย่างไรบ้าง? ตัวต่อทั้งหลายย่อมมีความกล้า

หาญแลดุร้ายที่สุด คือเมื่อคราวมันทำรังแลมีลูกอ่อนจวนจะแก่เต็มที่ ในเวลานั้นแม้นคนหรือสัตว์ไปใกล้ที่รังมันเข้าแล้ว มันย่อมบินไปเปนกลุ่ม ๆ ไล่ต่อยคนหรือสัตว์ คนแลสัตว์ถ้ารู้สึกว่าที่นั้นมีรังต่ออยู่แล้ว ไม่อยากจะไปใกล้ด้วยความกลัวอำนาจของมันอย่างยิ่ง เพราะว่าคนเราถ้าถูกตัวต่อต่อยมากหลายตัว ตั้งแต่ ๑๐ ตัวขึ้นไปแล้วก็อาจทำพิษให้เกิดตัวร้อนจับไข้ไปได้หลาย ๆ วัน แม้นโคหรือกระบือไปโดนรังมันเข้า มันก็รุมกันต่อยจนถึงวิงเตลิดเบิดเบิงไปทีเดียว ถึงนกแลเหยี่ยวก็ไม่อาจบินไปจับที่ใกล้ หรือกล้ากลายรังมันเลย ต่อที่ข้าพเจ้าเล่ามานี้เปนต่อที่ทำรังอยู่บนต้นไม้ ต่อที่ทำรังอยู่ใต้ดินก็มีรูปพรรณสัณฐานของตัวต่อที่อยู่ใต้ดิน ก็อย่างเดียวกันกับต่อที่ทำรังอยู่บนต้นไม้ความดุร้ายกล้าหาญก็อย่างเดียวกัน ต่อใต้ดินนี้เขาเรียกว่า “ต่อหลุม” กิริยาที่มันทำหลุมจะทำรังเปนที่อยู่นั้น มันย่อมขุดคุ้ยดินลงไปให้ลึกประมาณ ๓ ศอกเศษ แล้วทำหลุมให้กว้างภายใต้ดินประมาณ ๔ ศอก แล้วก็ทำรังห่อหุ้มด้วยมูลโคแลดินเหนียวปนกับไม้ผุ เพื่อจะกันฝนแลน้ำไม่ให้รั่วลงไปถูกตัวแลลูกของมัน การที่ทำรังให้เปนช่องสำหรับถ่ายฟองแลที่อยู่ของลูกมันนั้น ก็ทำเปนอย่างเดียวกันกับต่อรังที่เล่ามาแล้วนั้น แล้วเจาะช่องสำหรับเดินเข้าออกเปนช่อง ๆ เหมือน

ซ่องผักบัว แลส่วนดินที่เจาะทำรังเหลืออยู่ข้างบนนั้นบางที่สุด เมื่อคนหรือโคกระบือไปเหยียบเข้าก็อาจพังลงไปทันที เมื่อเปนเช่นนี้ตัวต่อทั้งหลายมีความโกรธที่สุดมันกลุ้มรุมกันไล่ต่อยเอาคนแลโคกระบือ ในขาแข้งหนังกำพร้าถลอกออกไปทีเดียว ถ้าเปนเช่นนี้คนแลสัตวที่ถูกมันบางทีจะถึงแก่ความตายก็ได้ เพราะฤทธิความปวดเจ็บเปนอย่างสาหัส เมื่อเขาจะทำลายรังของมันซึ่งอยู่ใต้ดินนั้นย่อมเอาไฟไปสุมเข้าที่ปากหลุมมัน ให้ตัวต่อตายหมดแล้วก็ขุดทะลายลงไป แล้วก็ขนเอาตัวอ่อนขึ้นมาได้ตามประสงค์ ไม่เปนสิ่งน่ากลัวอะไรเลย ต่อทั้ง ๒ ชนิดนี้เมื่อคราวมันจะทำรังถ่ายฟองให้เกิดตัวอ่อน ก็คือฤดูเดือน ๓ แลเดือน ๔ ต่อไปจนถึงเดือน ๙ แลเดือน ๑๐ จึงเกิดเปนตัวอ่อนได้ เมื่อมันทำรังถ่ายฟองแลไม่มีคนไปทำอันตรายแก่รังของมันแล้ว มันก็รักษาตัวอ่อนจนถึงกับเปนตัวต่อแก่มีปีกบินไปได้เหมือนตัวแก่ทั้งหลาย แล้วก็ละรังนั้นเสียจนถึงฤดูที่จะทำรังใหม่ จึงตั้งก่อทำรังต่อไปอีกในข้าวปีหนึ่งก็ทำรังครั้งหนึ่ง คือปีละ ๑ ครั้งเท่านั้น เหมือนตัวผึ้งทั้งหลายที่ทำรวงรังปีละหนฉนั้น ตัวต่อทั้งหลายเมื่อมันตกฟองจวนเวลาตัวอ่อนจะมีปีกแขงบินได้นั้น ย่อมหวงแหนนัก เมื่อสัตวแลคนไปใกล้รังของมันมันย่อมไล่ต่อยเอาจนไปใกล้ไม่ได้ แม้นที่สุดขนนกแลเหยี่ยวที่มีปีกบินได้

มันก็ไล่ต่อยเอา ที่คนเราจะทำลายรังของมัน ก็ทำได้เมื่อมันเข้าอยู่ในรังหมดทั้งตัว คือเวลากลางคืนที่มันนอนนั้น เวลากลางวันทำไม่ได้เลยเป็นอันขาด เพราะฉนั้นคนทั้งหลายที่เขาจะไปทำอันตรายแก่มัน เขาจึงไปในเวลากลางคืน เหมือนหมอผึ้งเขาย่อมตีผึ้งในเวลากลางคืนฉนั้น เพื่อประสงค์จะให้มันเขาไปอยู่ในรังเสียให้หมด แล้วจึ่งเอาไฟไปสุมเอาไม่เช่นนั้นก็ทำอะไรแก่มันไม่ได้ ด้วยความกลัวอำนาจของมันดังกล่าวแล้ว อนึ่งเมื่อตัวต่อทั้งหลายต่อจะสู้แก่สัตรูมันย่อมมีความพร้อมเพรียงกันหมดทั้งรัง มิได้มีความรังเกียจแก่กันและกัน ซึ่งเป็นทั้งนี้ก็อาไศรย์แก่สามัคคีธรรม มีอยู่ในหมู่ตัวต่อทั้งหลายประการหนึ่ง อาไศรย์ความรักและความหวงแหนในตัวอ่อนของมันทั้งหลายประการหนึ่ง, เพื่อจะไว้อำนาจว่ามันเป็นสัตวกล้าหาญประการหนึ่ง, รวมเหตุมีประมาณเท่านี้ ก็เป็นที่ทำให้สัตวอื่นเกรงกลัวอำนาจของมันหมด เมื่อเราท่านทั้งหลายผู้มีบัญญา อันยิ่งกว่าสัตวทั้งหลายก็ควรจะตั้งสามัคคีธรรมในหมู่มนุษย์อันมีชาติเสมอกัน และเกิดในประเทศเดียวกันให้มั่นคง แล้วคิดต่อสู้แก่สัตรูหมู่บัจจามิตร์ เพราะความรักในภูมิประเทศ และสัมภาระคือครอบครัวอันเป็นที่หวงแหน ดังตัวต่อทั้งหลายอันได้แสดงความสามัคคี

แล ความรักในรังของมัน ดังข้าพเจ้าเล่ามานี้ ก็จะเปนความดีความชอบสำหรับโลกได้ส่วนหนึ่ง สัตรูหมู่บ้จจามิตร์ก็คงจะไม่อาจมากล้ำกลาย เบียดเบียนต่ออำนาจแล ชาติตระกูลทั้งภูมิบ่ระเทศของตนเลย.



ลับ รู้ โดย ละเอียด

วันที่ ๖ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๖ เวลา ๖ โมงเย็น รถไฟเมืองนครราชสีมามาถึงกรุงเทพฯ นาย (ช) หัวหน้าโปลิศลับลงจากรถไฟ ทันใดนั้นนาย (ช) เห็นชายมีชื่อผู้หนึ่งรูปร่างสูงใหญ่ รีบเดินขึ้นไปบนรถไฟ แล้วลุกเดินเข้าไปในห้องสุบบุหรี่ นาย (ช) มีความสงไสยจึงแลตามชายผู้นั้น แต่หาเห็นหน้าไม่ เพราะชายผู้นั้นหลุบใบหมวกลงมาบังหน้า แล้วทั้งคอเสื้อขึ้นไปติดกับใบหมวก นาย (ช) นึกในใจว่าที่เราต้องลงมากรุงเทพฯ ก็เห็นจะเปนเจ้าพวกเหล่านี้ทำร้ายที่ไหนขึ้นสักแห่งหนึ่งเปนแน่ แล้วเลยยืนคอยอยู่จนรถไฟออกจากสะเตชั่น นาย (ช) จึงจ้างรถกุบคันหนึ่ง แล้วบอกกับเจ๊กขับรถว่าจะไปที่บ้านท่านพระยา (อ) "ยางลำภูบน" ข้างถนนระหว่างทางที่ไปนั้น มีตึกใหญ่หลัง ๑ กับมีต้นไม้ใหญ่ขึ้นอยู่ข้างตึก พอพ้นตึกนั้นไปอีก ครู่ ๑ ถึงบ้านพระยา (อ) นาย (ช) เดินไปที่ประตูบ้านจึงส่งก๊าดให้กับผู้ที่เฝ้าประตู ผู้นั้นนำนาย (ช) ขึ้นที่ห้องรับแขก ทันใดนั้นประตูข้างห้องรับแขกเบิด นาย (ช) เห็นผู้ชายสูง

อายุ นุ่งผ้าลอยชายผ้ายี่โย้แปะย่าเดินออกมาจากห้องนั้น แต่สีหน้าดูไม่ค่อยจะสบาย นาย(ช) รับประทานโทษ ได้ท้าวคือเจ้าคุณ(อ)หรือ ? (พระยา อ) จ๊ะนายชื่อ(ช) หัวหน้าโปลิศลับที่เมืองนครราชสีมาหรือ ? นาย(ช)ขอรับเกล้ากะผมชื่อ (ช) เมื่อเวลาเที่ยงนี้เกล้ากะผมได้รับโทรเลขของเจ้าคุณ ก็พอประจวบรถไฟกลับลงมากรุงเทพ ฯ เกล้ากะผมจึงได้รีบลงมา

(พระยา อ) แกคงจะไม่รู้ว่าทำไมฉันจึงได้มีโทรเลขไปถึง นาย(ช)จริงแล้วที่เกล้ากระผมจะล่วงรู้นอกจากคำโทรเลขของเจ้าคุณนั้นไม่ได้ แลเกล้ากะผมอยากจะใคร่ทราบว่าเจ้าคุณจะต้องการให้เกล้ากะผมทำอะไรบ้าง ?

(พระยา อ) อยากจะให้ลับข่าวลูกสาวชื่อพยอมลักหน่อยหายไปเมื่อคืนนี้

(นาย ช) คืนวันที่หายนั้นเมื่อเวลาหัวค่ำเจ้าคุณได้เห็นว่านอนอยู่ที่ไหนหรือ ?

(พระยา อ) เมื่อตอนหัวค่ำเห็นนอนอยู่ในห้องตึกชั้นบน

(นาย ช) เวลาได้เท่าไรเมื่อเจ้าคุณเห็นว่านอนอยู่ที่ในห้องตึกชั้นบนนั้น ?

(พระยา อ) เวลา ๔ ทุ่มเศษเมื่อจะเข้าไปนอนได้ยินบ่นปวดศีร์ษะ (นาย ช) ไม่มีใครเห็นอีกหรือ ?

(พระยา อ) แม่แสงพี่สาวได้เข้าไปถามว่าจะต้องการอะไรบ้าง

(นาย ช) รับประทานโทษเจ้าคุณได้นึกว่าจะหนีลงทางไหนบ้างหรือขอรับ ?

(พระยา อ) ที่จะหนีลงไปนั้นมีหลายแห่งแต่ทางที่หนึ่งนั้นคงจะลงทางช่องน่าต่างในห้องนอนนั่นเอง แลเพ็ชร์ก็หายไปด้วยห่อ ๑

(นาย ช) เพ็ชร์ห่อนั้นราคาสักเท่าไร ?

(พระยา อ) ราคาสัก ๕๐๐ ชั่ง พึ่งซื้อจากแขกเมื่ออาทิตย์ก่อนนี้เอง

(นาย ช) รับประทานโทษเจ้าคุณซื้อเพ็ชร์ไว้ทำหัวเข็มขัดหรือทำอะไร ?

คำที่นาย ช ถามนี้เล่นเอาพระยา อ นิ่งอึ้งไปไม่กล้าตอบโดยทันที

(พระยา อ) เป็นการจำเป็นที่ฉันจะต้องตอบว่าเพ็ชร์ที่ฉันซื้อนั้นมาทำอะไรด้วยหรือ ?

(นาย ช) แล้วแต่เจ้าคุณจะเห็นควร จะต้องการให้เกล้ากะผมช่วยให้การเรื่องนี้ เจ้าคุณต้องแสดงความจริงให้ผมฟังทุกสิ่งทุกอย่าง เปรียบเหมือนอย่างหมอถ้าได้รู้อาการไข้จึงจะประกอบยาถูกกับโรค

(พระยา อ) นิ่งไป ๓—๔ สักนั้น แล้วพูดขึ้นว่าเพ็ชร์เหล่า

นี้ฉัน ซื้อไว้ตั้งใจว่าจะเก็บ ไว้ทำขวัญเมื่อเวลาแต่งงาน

(นายช) รับประทานโทษ คือใครจะแต่งงาน ?

(พระยาอ) ตัวฉันเอง

(นายช) แม้ ! เจ้าคุณจะแต่งงานอีก ๆ หรือ ?

(พระยาอ) เดิมก็ตั้งใจอย่างนั้นจริง แต่เดี๋ยวนี้กลับความคิดเสียแล้ว เพราะเกิดหตุเรื่องนี้ขึ้นการนั้นเห็นจะต้องงด

(นายช) รับประทานโทษ คุณพยอมหายไปนั้นจำเป็นเจ้าคุณจะต้องงดการวิวาห์ด้วยหรือ ?

(พระยาอ) จำเป็นฉันต้องงดอยู่เอง ถึงแม้ว่าไม่มีการเกี่ยวข้องกับ พยอม ก็จริง แต่หัวใจมันไม่เบิกบานเลย

(นายช) เรื่องที่เจ้าคุณโปรดเล่ามาแล้วนี้ก็เอาเป็นใช้ได้ แต่เกล้ากะผมอยากจะทราบว่าเจ้าคุณจะต้องการให้เกล้ากะผมเที่ยวสืบจับคนร้ายที่ลักบุตรสาวหรือ ?

(พระยาอ) ก็ยังไรเสียอีกหละ

(นายช) ถ้าเจ้าคุณต้องการให้เกล้ากะผมสืบจับคนร้ายจริงเกล้ากะผมจำเป็นต้องเรียนถามเจ้าคุณอีก คือแต่ก่อนนั้นเจ้าคุณได้รู้ว่าคุณพยอมนั้น มีเหตุเกี่ยวข้องกับใครบ้างหรือ ?

(พระยาอ) อยุดนิ่งไปสัก ๓-๔ มินิต

(นายช) ข้าเฉลียงตาดูก็รู้ว่า ในการที่คุณพยอมหายไปนี้ พระยาอ คงจะมีเรื่องอไร หนักใจอยู่สักอย่างหนึ่ง

จึงเลยนั่งนิ่งคอยให้ พระยา อ พูดขึ้น

(พระยา อ) เออ ฉันจะเล่าให้ฟังอีกเรื่องหนึ่ง เพราะว่าพึ่งรลึกขึ้นได้คือแต่ก่อนนั้นฉันรู้สึกตัวว่าเป็นโสด ถ้าจะต้องการแต่งงานกับหญิงคนหนึ่งคนใดที่เขาสมัครก็เป็นการตกลงกัน ครั้นภายหลังเมื่อ ๒ คืนมานี้ฉัน กลับรู้สึกว่าตัวฉัน ไม่เป็นโสดเสียแล้ว

(นาย ช) ขอเจ้าคุณได้โปรดชี้แจงให้เกล้ากะผมฟังเรื่องที่ว่าไม่เป็นโสดนั้นอีกสักหน่อย ?

(พระยา อ) คือเมื่อ ๒ คืนก่อนนั้น ฉันพึ่งทราบว่าภรรยาฉันชื่อเอี่ยมที่ตายเสีย ๑๔ - ๑๕ ปีแล้วนั้น เดี๋ยวนี้กลับมีชีวิตขึ้นมาอีก

(นาย ช) เจ้าคุณได้ทราบความจากผู้ใดว่าหม่อมเอี่ยมยังมีชีวิตอยู่ ?

(พระยา อ) จากตัวของเขาเอง แล้วค่อยพูดว่าเขาเป็นมารดาของพยอม

(นาย ช) เมื่อตะกี้เจ้าคุณว่า - บัดนี้หม่อมเอี่ยมมาคอยกวนเจ้าคุณอีกหรือ ?

(พระยา อ) คอยฟังเพราะนายควรจะรู้ว่า ความแต่ก่อนนั้นของฉันเป็นมาอย่างไร

คือที่แรกฉันมีภรรยาที่เมืองนครไชยศรีคนหนึ่ง อยู่ด้วยกัน

กัน มา จน เกิด บุตร หญิง คน หนึ่ง ชื่อ แสง แล้ว ภรรยา คน นั้น ตาย ฉัน จึง ฝาก แม่แสง ไว้ กับ มารดา แล้ว ก็ ไป เที่ยว ตาม หัว เมือง อื่น ๆ ปรารถนา จะ ให้ สบาย ใจ ประมาณ ๒ ปี เศษ แล้ว ไป พัก อยู่ ที่ เมือง ประทุม ธานี ที่ เมือง นั้น ได้ พบ หญิง ม่าย คน ๑ ชื่อ เอี่ยม รูป ร่าง สรวย สี เนื้อ ดำ แดง จะ พูด จา ถ้า ทาง เป็น คน สุภาพ นิ่ม มือ กล มดัง เทียน และ มี บุตร หญิง คน หนึ่ง ชื่อ พยอม ฉัน จึง ตก ลง อยู่ กิน กับ เอี่ยม ครั้น อยู่ มา สัก ๒-๓ เดือน ฉัน สังเกต ดู กิริยา ถ้า ทาง จะ พูด หรือ ก็ ผิด ไป ทุก อย่าง เหมือน กับ คน ละ คน แต่ พยอม นั้น ช่าง ประจบ ฉัน เสีย จริง ๆ จน ฉัน ออก มี ความ เวทนา เหมือน กับ บุตร ของ ฉัน แต่ นาง แม่ นั้น ถึง จะ ทำ ผิด อะไร บ้าง เล็ก น้อย ฉัน ก็ ลุ อด เสีย เพราะ มี ความ สงสาร กับ บุตร คืน วัน หนึ่ง เกิด เทลาะ กัน ขึ้น ฉัน จึง บอก จะ ไป ไหน ข้าง ไหน ก็ ไป เถิด เป็น เลิก กัน แล้ว ต่าง คน เดิน ไป แต่ เอี่ยม หยิบ เอา หมด พับ จาก เข้า เสื้อ ของ ฉัน แทง เข้า ที่ หน้า อก ของ เขา ล้ม ลง อยู่ กลาง ห้อง ฉัน วิ่ง ไป ช่วย ก็ ไม่ ทัน นึก ว่า คง จะ ตาย เป็น แน่ ทำ อย่าง ไร ดี ถ้า คน เขา รู้ เข้า เขา คง จะ หา ว่า ฉัน แทง เมีย ตาย เพราะ เหตุ ฉะนั้น จึง ภา พยอม ลง เรือ หนี กลับ ไป นคร ไชยศรี ครั้น อยู่ ที่ นั้น ได้ ๔-๕ เดือน ฉัน ได้ อ่าน สยาม ออบเซอร์เวอร์ ว่า ผู้ หญิง คน ที่ ถูก แทง นั้น ให้ การ ว่า แทง ตน เอง ครั้น อยู่ มา ๓-๔ เดือน ได้ ทราบ ข่าว ว่า เอี่ยม

คนนั้น ตายด้วยพิษแผลที่ถูกแทงนั้นกำเริบขึ้น ครั้นภายหลังล่วงมา ๒ ปีเศษ ฉันจึงได้ฟาแสงกับพยอมมาอยู่ในกรุงเทพฯ แล้วได้นำบุตรทั้ง ๒ ไปฝากไว้ที่โรงเรียนเมืองสระบุรี ครั้นกลับลงมาได้รับเงินมรดกจึงได้สร้างบ้านขึ้นที่นี่ แล้วหมายว่าจะมีเมียอีกสักคน ๑ บัดนี้เอียมยังไม่ตายกลับมากวนฉันอีก

(นาย ช) เมื่อสักครู่ เจ้าคุณว่าคืนวันชืนนั้นหม่อมเอียมมาเยี่ยมเจ้าคุณไม่ใช่หรือ ?

(พระยา อ) จ๊ะ

(นาย ช) ที่ไหน ?

(พระยา อ) ในห้องรับแขกข้างล่าง

(นาย ช) รับประทานโทษเดียวนี้เจ้าคุณได้รู้ว่าหม่อมเอียมอยู่ที่ไหน ?

(พระยา อ) ฉันไม่ได้ถามแล ไม่อยากจะรู้ว่าอยู่ที่ไหนเลย

(นาย ช) เมื่อหม่อมเอียมมานั้นเจ้าคุณได้พูดอไรไปกับหม่อมบ้าง ?

(พระยา อ) จะให้ฉันไปรับเขากลับมาเลี้ยงเปนเมียอีกไม่ฉนั้น ฉันจะต้องส่งพยอมกลับคืนให้ เปนเหตุเพราะเขารู้ว่าฉันรักพยอมดังกับบุตรเกิดมาจากอก อีกประการหนึ่งถ้าพยอมรู้เรื่องนี้เข้า คงจะไม่มีจิตรใจเรียนหนังสือแลจะ

ช้ำใจตาย เพราะอยู่กับฉันนั้นมีแต่ความสบายทั้งสิ้นเงินทองที่จะใช้จ่ายหรือก็บริบูรณ

(นาย ช) เวลาที่เจ้าคุณพูดกับหม่อมเอี่ยมนั้นใครได้ยินบ้าง ?

(พระยา อ) ไม่มีใครได้ยิน

(นาย ช) เวลานั้นคุณทั้ง ๒ อยู่ที่ไหนหรือ ?

(พระยา อ) แม่แสงไปอยู่โรงเรียนพยอมไปบ้านเพื่อนของเขา

(นาย ช) รับประทานเพื่อนคุณพยอมชื่ออะไรหรือ ?

(พระยา อ) ฉันก็ไม่ทราบ

(นาย ช) หม่อมกลับไปก่อนคุณพยอมกลับถึงบ้านหรือ ?

(พระยา อ) ประมาณสัก ๑ ชั่วโมง

(นาย ช) คุณพยอมกลับมาคนเดียวหรือ ?

(พระยา อ) กลับมาคนเดียวจ๊ะ เพราะเด็กคนนี้ไม่รู้จักกลัวอะไรเลย ถ้าว่าจะไปไหนถึงค่ำมืดก็ไปได้ คนเดียวกับสุนัขเท่านั้น ไม่ต้องหาเพื่อนมนุษย์

(นาย ช) เดี๋ยวนี้สุนัขอยู่ที่ไหนหรือ ?

(พระยา อ) เห็นจะอยู่ที่ข้างล่าง

(นาย ช) คืนเมื่อคุณพยอมหายไปนั้นสุนัขอยู่หรือ ?

(พระยา อ) เมื่อวันนั้นไม่เห็น ต่อรุ่งเช้าขึ้นจึงได้ไปพบที่ในห้องสูบน้ำข้างโรงม้า

(นาย ช) คืนวันหม่อมเอี่ยมมานั้น เจ้าคุณได้พูดอะไร

ไปกับหม่อมบ้างหรือ ?

(พระยา อ) ฉันผัดว่าฉันจะตรึกตรองดูก่อน แล้วเขาบอกว่าคืนวันนี้จะกลับมาพ้ง

(นาย ช) หม่อมว่าจะมาเวลาไร ?

(พระยา อ) สักสองยาม

(นาย ช) นี่ก็เกือบถึง ๒ ยามแล้ว ทำไมจึงยังไม่มา ทันใดนั้นนาย ช ได้ยินเสียงเขาะที่ประตู เห็นบอยเดินเข้ามาในห้อง แล้วเรียนพระยา อ ว่ารับประทานกลับมาแล้ว ๆ หลีกไปยืนอยู่ที่ข้างหลัง ภอหญิงสาวรุ่ปร่างสวยแต่เลื้อขาดหลายแห่ง วิ่งเข้าไปล้มลงที่ตักพระยา อ ๆ กับนาย ช ช่วยยกขึ้นไปวางไว้บนเก้าอี้นอน

(นาย ช) รับประทานนี่ใครขอรับ ?

(พระยา อ) นี่และจ๊ะคือ "พยอม" คนที่หายไปคืนวานซืนนี้

(นาย ช) ถ้าอย่างนั้นเกล้ากะผมเห็นว่าควรจะเตรียมน้ำซุบไว้ให้รับประทานเมื่อเวลาตื่นขึ้น ภอจะได้เปนกำลังระงับลม แล้วก็นั่งดูไปทั่วทั้งตัวเห็นเลื้อขาดหลายแห่ง ซ่นรองท้าวหลุดข้างหนึ่งเล็บนิ้วชี้ขวาเบื้อนโลหิต แต่นาย ช นั่งพิจารณาอยู่สัก ๒ ชั่วโมงจนคุณพยอมตื่นขึ้น พระยา อ กอดไว้จุบลงที่หน้าผาก แล้วเหลียวหน้าไปค่อยพูดกับนาย ช ว่า บุตรฉันคงจะได้รับความชั่วร้ายสักอย่างหนึ่ง แต่นาย

ซ หาได้ตอบประการใดไม่ นั่งนิ่งอยู่จนคุณพยอมเหลียวหน้าไปถามพระยา อ ว่า เจ้าคุณเจ้าขานั้นใครชื่ออไร ? เมื่อนาย ช มาถึงกรุงเทพ ฯ นั้นไม่ได้แสดงกับผู้หนึ่งผู้ใดว่าตัวเปนโปลิศลับ กับเกี่ยวข้องกับเรื่องพระยา อ บัดนี้จำเปนจะต้องตอบโดยทันที เพื่อพระยา อ จะได้ไม่ขัดขวาง "ข้าพเจ้าชื่อ ช เปนหัวหน้าโปลิศลับเมืองนครราชสีมา"

(พยอม) ท่านมีธุระอไร ?

(นาย ช) รับประทานเจ้าคุณมีบัญชาสั่งให้ผมมา

(พยอม) เจ้าคุณให้เชิญนายมาด้วยธุระอไร ?

(นาย ช) ให้เที่ยวสืบข่าวคุณ

(พยอม) นายจะกลับไปบ้านก็ได้เพราะฉันกลับมาแล้ว

(นาย ช) ประทานไม่เปนไรมิได้ แต่ผมยากจะฟังเรื่องที่คุณหายไปนั้น โปรดเล่าให้ผมฟังสักหน่อย

(พยอม) หันหน้าไปสั่นศีร์ษะพูดกับพระยา อ ว่าเรื่องนี้ดีฉันจำไม่ค่อยได้

(นาย ช) คุณคงจะจำได้บ้าง เมื่อเวลาไปจากบ้านแล้วคุณไปอยู่ที่ไหน ?

(พยอม) ไม่รู้ ๆ บอกแล้วว่าจำไม่ได้

(นาย ช) คุณคงจะจำได้บ้างเล็กน้อยเมื่อเวลาคุณตื่นขึ้น

(พยอม) ฉันบอกแล้วว่าจำไม่ได้ทั้งสิ้น

(พระยา อ) ถามอะไรก็ตอบว่าไม่รู้จำไม่ได้ รู้อะไรจำอะไรได้ก็ต้องบอกไปตามรู้ตามเห็น

(พยอม) นอนนิ่งไปประเดี๋ยวหนึ่ง จึงค่อย ๆ พุดดีฉันจำได้บ้างแต่เล็กน้อย เมื่อเวลาจะเข้านอนนั้นหอมกลิ่นดอกไม้ที่ในมุ้ง พอเอนตัวก็หลับเลยไป

(พระยา อ) เห็นจะเปนยาสลบดอกกระมัง ?

(พยอม) ดีฉันยังจำได้อีกอย่างหนึ่ง เมื่อรู้สึกตัวขึ้นเห็นห้องตึกทาสีใหม่ รูปคล้ายกับคุกมีน่าต่างแห่งเดียวสูงพ้นศีรษะดีฉัน ประตูก็ใส่กุญแจ ดีฉันลองผลักก็ไม่ออก

(พระยา อ) นั่นนะเมื่อคืนวานหรือ, ?

(พยอม) ไม่ใช่กลางคืนเจ้าข้า กลางวัน ตื่นขึ้นสายแล้ว ดีฉันต้องทนอดเข้าอยู่ในห้องตึกนั้นจนตลอดวัน ครั้นค่ำลงก็หลับไปอีก สักประเดี๋ยวตกใจตื่นขึ้นเห็นผู้ชายคนหนึ่งยืนอยู่ข่างตัวดีฉัน

(พระยา อ) ผู้ชายหรือ, ?

(พยอม) ผู้ชายคนนั้นดีฉันจำหน้าได้หนวดแดงลุบหางตาข้างซ้ายมีรอยแผลเปนยาวถึงหู

(นาย ช) ผู้ชายคนนั้นแต่ก่อนคุณได้เคยเห็นบ้างหรือ, ?

(พยอม) ไม่เคยเห็นเลย แลไม่อยากเห็นหน้าคนนั้นอีก

(นาย ช) นึกแต่ในใจเห็นจะเปนคนที่ขึ้นรถไปเมืองนครราช

ลืมาเมื่อวันนี้เอง

(นาย ช) แล้วชายผู้นั้นทำอย่างไรบ้างเมื่อเขาปลุกคุณตื่นขึ้น ?

(พยอม) เขากลับทำให้ฉันหลับไปอีก

(นาย ช) เขาให้คุณดมยาสลบหรือ ?

(พยอม) เห็นจะเป็นยาสลบ เพราะว่าเขาเอาผ้าเช็ดหน้ามารอที่จมูกฉันจึงหลับไป

(นาย ช) คุณจำที่ ๆ คุณตื่นขึ้นครั้งที่สุดได้หรือ, ?

(พยอม) ที่ห้องสุขน้ำข้างโรงเลี้ยงม้า

นาย ช จำเรื่องบ่อน้ำได้เพราะพระยา อ เล่าให้ฟัง ว่าเมื่อคุณพยอมหายไปนั้น ได้ไปภยสุนักข์ที่ในห้องสุขน้ำนั้น

(พระยา อ) " ประหลาดจริงๆ แล้วดูตา นาย ช แต่นาย ช หาได้ตอบไม่ เลยถามคุณพยอมว่า คุณจำได้หรือไม่ตึกนั้นอยู่ที่ไหน ?

(พยอม) จำไม่ได้ แม้จะแลดูไปช่องน่าต่างตึกก็เห็นไกลไปไม่ได้สักกี่พัต เพราะน่าต่างสูงพ้นศีรษะฉัน

(นาย ช) ถึงแม้นจะเห็นไกลไม่ได้ แต่ใกล้นั้นคุณเห็นอะไรบ้าง ?

(พยอม) เห็นแต่กิ่งไม้ยื่นเข้ามาทางช่องน่าต่าง ๑ กิ่ง

(นาย ช) เจ้าคุณควรจะพาคุณไปนอนเสียเพราะดูเหมือน

จะเหนื่อยมาก ทันใดนั้น (พยอม) ลุกขึ้นกอดพระยา อ ร้องว่า ตีฉันไม่ขึ้นไปนอนบนห้องจะนะนะด้วยเจ้าคุณ

(พระยา อ) ตามใจเถิดพ่อไม่ให้ขึ้นไปนอนดอกอย่ากลัวเลย

(นาย ช) เกล้ากะผมจะต้องกราบลาเจ้าคุณที่ แต่จะต้องถามอีก ๒-๓ ข้อเจ้าคุณสงไสยว่าคุณพยอมไปทางช่องน่าต่างหรือ ?

(พระยา อ) ทางช่องน่าต่างนะซี

(นาย ช) รับประทานเจ้าคุณทราบด้วยเหตุไร ?

(พระยา อ) เพราะว่ารุ่งเช้าวันนั้นได้ภบยันไดพาดอยู่กับน่าต่างห้องนั้น

(นาย ช) รับประทานเกล้ากะผมเห็นจะต้องกราบลาใต้เท้าแล้วก็ลุกเดินออกไปนอกประตูจึงพูดกับบอยว่า เออฉันลืมถามเจ้าคุณไปอีกข้อ ๑ แต่แกคงจะตอบได้ "คุณพยอม ท่านไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนในเมืองใด" ?

(บอย) ที่เมืองสะระบุรี โรงเรียนกุมารี ขอรับ

(นาย ช) ขอบใจ แล้วก็เลยเดินออกไปจากประตูบ้านนึกในใจว่าเรื่องที่คุณพยอมเล่าให้ฟังนั้น เห็นจะไม่จริงบ้าง แต่ถึงอย่างไรก็ดีจำเป็นจะต้องสืบเอาความจริงให้จงได้ ในชั้นต้นนั้นจำเป็นจะต้องเที่ยวหาหม่อมเอี่ยมกับผู้ชายคนที่ขึ้นรถไฟนั้นให้พบเสียก่อน เวลานี้ก็ดึกแล้วทำอย่างไรจึงจะตีโทรเลขได้ อย่าเลยจะเที่ยวถามตามสเตชั่นรถไฟ เผื่อจะมีออฟฟิซโทรเลขบ้าง

ครั้นเดินมาถึงหัวลำโพงนาย ช เข้าไปในสเตชั่น เห็นมีออฟฟิซโทรเลข จึงเดินเข้าไปที่เจ้าพนักงานกำลังเขียนหนังสืออยู่

(นาย ช) ข้าพเจ้าขอโทษเถิดในคืนวันนี้จะมีรถไฟไปเมืองนครราชสีมาหรือไม่ ?

(เจ้าพนักงาน) คืนวันนี้ไม่มี พรุ่งนี้โมงเช้าจึงจะมีรถไป

(นาย ช) ตายจริง คืนวันนี้ไม่มีรถไฟไปเมืองนครราชสีมา

(เจ้าพนักงาน) สามยามจะมีรถไฟไปเมืองกระบิลอีกคัน ๑

(นาย ช) และรถคันนี้จะไปทันรถที่ไปทางเหนือหรือ ?

(เจ้าพนักงาน) คงจะไปทันกัน

(นาย ช) ถ้าฉนั้น ข้าพเจ้าจะไปกับรถคันที่จะออกสามยาม เผื่อที่เมืองกะบิลจะมีรถไฟเมืองนครราชสีมาบ้าง ราคาตีเกทไปเมืองกะบิลเท่าไร ?

(เจ้าพนักงาน) ตีเกทไปเมืองกะบิลหมดแล้ว ยังมีเหลืออยู่แต่ตีเกทไปเมืองพะตยองอีกใบ ๑ ก็ขายเสียเมื่อพลบนี้แล้ว

(นาย ช) คนที่ซื้อตีเกทไปเมืองพะตยองนั้นรูปร่างหน้าตาเปนอย่างไร ?

(เจ้าพนักงาน) ไม่ทันลังเกต เห็นแต่ใบหมวกงำมาข้างหน้าดูกิริยาเหมือนจะไม่อยากให้ใครเห็นหน้าด้วย

(นาย ช) มีเคราหรือเปล่า ?

(เจ้าพนักงาน) ดุเหมือนอย่างไม่มีเครา มีแต่หนวด

(นาย ช) หนวดสีอะไร ?

(เจ้าพนักงาน) สีเหมือนดินแดง

(นาย ช) สายโทรเลขนี้ต่อกับสายเมืองนครราชสีมาหรือ ?

(เจ้าพนักงาน) ต่อกับสายเมืองนครราชสีมา

(นาย ช) รถคันที่ไปพระตบองจะถึงเมืองนครราชสีมาเวลาไร ?

(เจ้าพนักงาน) ย่ำรุ่งกับ ๑๐ มินิต

(นาย ช) ข้าพเจ้าอยากจะตีโทรเลขไปเมืองนครราชสีมา

(เจ้าพนักงาน) ส่งฟอมโทรเลขให้นาย ช แล้วหันหน้าไปจัดแจงเครื่องโทรเลข

(นาย ช) เขียนลงในฟอมโทรเลข ดังนี้

แม่ขึ้นเมืองนครราชสีมา บอกกับมาแก้วให้ไปคอยพบรถที่มาจากพระตบอง จะถึงเวลาย่ำรุ่งกับ ๑๐ มินิต ตามคนโดยสานรูปสูงหนวดแดง แผลเป็นหางตาข้างซ้าย แล้วให้ทองหล่อไปที่โรงเรียนกุมารีเมืองสระบุรี สืบเรื่องหญิงพยอมตามแต่จะได้ความ ส่งริโปดทั้งสองมาให้ทรายด้วย

(ลงชื่อ) นาย ช

ครั้นเขียนแล้วส่งฟอมกลับเข้าไปให้เจ้าพนักงาน แล้วหันหน้าไปพูดกับชายคนหนุ่มคนหนึ่ง ผู้ทำกิริยาเหมือนอย่างหมอ

แต่นาย ช รู้ว่าชายผู้นั้นแกล้งทำกิริยา

(ชายหนุ่ม) ท่านชื่อ ช เป็นหัวหน้าโปลิศลับเมืองนครราชสีมาหรือ ?

(นาย ช) ข้าพเจ้าชื่อ ช

(ชายหนุ่ม) ท่านลงมากรุงเทพฯ ด้วยธุระอะไร แลทำไมท่านถึงรู้ว่าผู้ชายคนนั้นมีแผลเป็นที่หางตาข้างซ้าย ข้าพเจ้าไม่ได้บอกท่านเลย

(นาย ช) ข้าพเจ้ารู้มาจากที่อื่น

(ชายหนุ่ม) ท่านเที่ยวตามผู้ชายคนนั้นหรือ ?

(นาย ช) ตามชายผู้นั้นกับคนอื่นด้วย

(ชายหนุ่ม) ท่านจะทำเป็นการเปิดเผยหรือ ?

(นาย ช) เห็นจะต้องทำตามความคิดของข้าพเจ้า

(ชายหนุ่ม) ทำไมท่านจึงมาบอกกับข้าพเจ้าเล่า ?

(นาย ช) การที่ข้าพเจ้าได้บอกกับท่านนั้นก็จริงอยู่ แต่ท่านคงจะไม่รู้ว่าทำอะไร ข้าพเจ้าจึงกล้าบอกความลับแก่ท่าน

(ชายหนุ่ม) ข้าพเจ้าคะเนไม่ถูก

(นาย ช) เพราะข้าพเจ้าอยากจะหาคนที่ไว้ใจได้สักคนหนึ่งที่ในกรุงเทพฯ เพื่อจะช่วยกันสืบจับคนร้ายเรื่องความรายนี้แล้ว (นาย ช) สังเกตดูเห็นหน้าชายหนุ่มคนนั้นเต็มไปด้วยความยินดี

(ชายหนุ่ม) คนที่ท่านจะต้องการให้ช่วยท่านนั้นเห็นมีอยู่แต่ข้าพเจ้าคนเดียว

(นายช) ฮา,ฮา, นั่นไม่ใช่หรือ ตั้งแต่แรกมาถึงที่นี้แล้วข้าพเจ้าหวังใจว่า ท่านคงจะเปนที่ปฤกษาของข้าพเจ้าได้คนหนึ่ง ชายหนุ่มเหยียดมือออกไปจับมือนายช คำนับแล้วว่า ความคาดคะเนของท่านเก่งเต็มที ถ้าท่านไม่ไว้ใจแก่ข้าพเจ้าแล้วท่านอย่าไปเที่ยวหาคนอื่นที่ในเมืองนี้อีกเลย

(นายช) ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ได้ท่านเปนเพื่อนแลอยากจะทราบว่าท่านชื่อไร ทำงานอยู่ที่ไหน ?

(ชายหนุ่ม) ชื่อจุ้ยผู้จัดการรถไฟสะเตชั่นนี้

(นายช) ข้าพเจ้าอยากจะทราบการอีกอย่างหนึ่งแลหวังใจว่า ท่านคงจะชี้แจงให้ข้าพเจ้าทราบความตลอดได้

(นายจุ้ย) เบิดประตุห้องไปรเวตแล้วเชิญ นายชุ่ม เข้าไปนั่งในห้องนั้น

(นายช) ท่านได้มาอยู่ในกรุงเทพ ฯ นานแล้วหรือ ?

(นายจุ้ย) เกิดในเมืองนี้แลตั้งใจว่าจะอยู่ในเมืองนี้จนตลอดชีวิต

(นายช) ถ้าอย่างนั้นท่านคงจะรู้จักพวกชาวเมืองนี้มาก

(นายจุ้ย) นึกว่าเกือบรู้จักทั้งหมด

(นายชุ่ม) ท่านคงจะรู้จักบ้านพระยา อ แลพวก

วงษ์ญาติของท่านด้วย

(นายจุ้ย) ทำไมจะไม่รู้จัก ๆ ตัว พระยาอุแลพวกญาติอีกหลายคน แลได้ยินคุณพยอมพูดว่า คุณแสงพี่สาวนั้นจะแต่งงานกับบุตรท่านผู้หญิงเมือง

(นายช) อ้อ, ท่านคุ้นเคยกับคุณพยอมมากหรือ

(นายจุ้ย) เป็นเกลอกันทีเดียว เพราะว่าเขาเป็นคนชอบเที่ยวเดินเล่นตามสวนแลถนนในเมืองนี้แลเป็นคนประหลาดเต็มที

(นายช) ซึ่งท่านว่าคุณพยอมเป็นประหลาดนั้น ท่านหมายความอย่างไร

(นายจุ้ย) คือเป็นคนมีกำลังมากแรงเกือบเท่ากับม้าหนุ่ม ๆ ว่าข้างวิ่งเต้น หรือจะขึ้นต้นไม้คล่องแคล่วเหมือนกับแมวหรือกะลาสีเรือ

(นายช) ท่านเห็นเขาขึ้นต้นไม้บ้างหรือ ?

(นายจุ้ย) เมื่อเดือนก่อนนี้ย่ายวัน ๑ ข้าพเจ้าเดินไปเที่ยวกับคุณพยอมที่ภูเขาทองไปจากสะเดาขั้นนี้ ๑๐๐ เส้น พบตึกใหญ่ร้างของท่านผู้หญิงเมืองหลังหนึ่ง ประตูน่าต่างปิดใส่กุญแจ คุณพยอมกับข้าพเจ้าจึงไปนั่งพักเหนื่อยใต้ต้นไม้ใหญ่ข้างตึกนั้น คุณพยอมแลขึ้นไปเห็นน่าต่างตึกเปิดอยู่บานหนึ่งกับมีกิ่งไม้ยื่นเข้าไปในน่าต่างบานนั้น คุณพยอมเห็นว่าควรขึ้นไปดูในตึกนั้นจะมีอะไรบ้าง ข้าพเจ้าห้ามก็ไม่ฟังครั้นกลับลง

มาบอกว่าในตึกนั้นไม่มีอะไร แล้วก็ภากันกลับมา บัดนี้ดูเหมือนจะมีคนมาอยู่ที่ตึกนั้น เพราะเมื่อวันเสาร์ก่อนข้าพเจ้าเดินผ่านไปทางข้างตึกนั้นเห็นประตูน่าต่างเบิด

(นายช) ตั้งแต่นั้นมาท่านได้ไปตึกนั้นอีกหรือไม่ ?

(นายจุ้ย) ไม่ได้ไปอีกเลย

(นายช) บุตรท่านผู้หญิงเมืองชื่อไร บ้านอยู่ที่ไหน ?

(นายจุ้ย) ชื่อนายเขียน บ้านอยู่ที่ข้างวัดเลียบ

(นายช) ขอบใจ ข้าพเจ้าจะต้องลาท่านไปตรวจดูตึกหลังนั้นเสียในคืนนี้ให้ได้ รุ่งพรุ่งนี้เวลา ๕ โมงเช้าข้าพเจ้าจะมาหาท่านที่นี่ความที่พูดกันไว้นั้นขออย่าได้พูดให้ผู้หนึ่งผู้ใดรู้เลย ครั้นลานายจุ้ยแล้วนายชเดินไปจากสะเตชั่นประมาณสักครึ่ง ๑ ชั่วโมง ถึงตึกใหญ่หลังนั้นแต่ยังมืดอยู่ นายชจึงหยิบตะเกียงออกจากกะเป๋าเสื้อแล้วชิดไม้ชิดไฟจุดตะเกียงนั้น เที่ยวส่องไปรอบ ๆ ตึกหมายจะหาทางขึ้นบนตึกนั้น เห็นประตูตึกล้นกุญแจแลน่าต่างบิดทุกช่อง นายชจึงเที่ยวหาต้นไม้ใหญ่ตามที่คุณพยอมเล่าให้ฟัง ครั้นภบต้นไม้เข้านายชเอาตะเกียงเที่ยวส่องตามโคนต้นไม้ เห็นรอยเท้าคนเหยียบหญ้ายับอยู่จึงบังเกิดมีความสงไสย์มากขึ้น นายชเอาตะเกียงเที่ยวส่องอยู่สักครู่หนึ่ง ภบเศษเสื้อขาดติดอยู่กับเปลือกต้นไม้จึงหยิบเอาเศษเสื้อขาดนั้นใส่ลงในเป๋าเสื้อแล้วเที่ยวส่องอีกต่อไป เห็นซ่นรอง

เท้าผู้หญิงหลุดตกอยู่กับแผ่นดิน จึงหยิบเอาใส่ในเข้าเสื้อ แล้วนายชุ่มขึ้นไปบนต้นไม้ไต่ไปตามกิ่ง จนถึงช่องน่าต่าง มองเข้าไปดูในห้องตึกนั้นเห็นมีแสงไฟอยู่ที่ห้องใน จึงหยิบปืนโก๊จากเข้าเสื้อมาถือไว้แล้วโดดลงไปในห้องตึก เอาตะเกียงเที่ยวส่องตามในห้องนั้นเห็นโต๊ะกลม ๑ โต๊ะกับเก้าอี้เก่า ๆ ๖ ตัว ครั้นเข้าไปห้องในเห็นมีเตียงนอน ๑ ม้ากลมมีเครื่องล้างหน้าพร้อม ๑ ม้า ตู้ใส่หนังสือ ๑ ตู้ กับผู้หญิงนอนตายอยู่ที่ข้างตู้ มีแผลลูกแทงที่หัวใจ ๑ แผล ที่บานประตูตู้มีตัวอักษรรอยเอานิ้วชี้เขียนด้วยโลหิตดังนี้ (นายเขียนแทงฉัน) ข้างตัวคนตายนั้นมีมีดพับด้ามเขากวาง สลักเปนตัวอักษรฝังด้วยทองคำเปนชื่อ (นายเขียน) นายชจึงตรวจดูตามตัวคนตายเห็นมีแผลเปนที่ชายสบักกลมโตเท่าผลหมากดิบ กับที่นิ้วชี้มือขวาเบื้องโลหิตครั้นตรวจดูทั่วตัวแล้ว นายชจึงหยิบมีดใส่ในเข้าเสื้อแล้วเดินเข้าไปในห้องกินเข้า เห็นโต๊ะกลม ๑ กับเก้าอี้หวาย ๒ ตัว บนโต๊ะมีกาเข้าแฟ ๑ กะป๋องนม ๑ หม้อน้ำตาล ๑ ถ้วยหูจานรอง ๑ ขนมปัง ๑ หีบ นายชตรวจดูตามกาเข้าแฟกะป๋องนม หีบขนมปังก็หาเห็นมีอะไร แต่ในถ้วยมีผงขาวสะเอียดเหมือนกับแป้งหินนวนอยู่ในก้นถ้วยนั้น นายชจึงเทเอาแป้งใส่ลงในกระดาษแล้วใส่ไว้ในเข้าเสื้อ ครั้นเดินมาอีกห้องหนึ่ง เห็นหม้อตรองน้ำและถ้วยแก้วแตกเกลื่อนอยู่หลายใบ ครั้นตรวจทั่วทุก

ห้องแล้ว นายชขึ้นบนน่าต่างไต่กลับไปตามกิ่งไม้แลเห็นผ้าเช็ดหน้าผู้ชายติดกับกิ่งไม้ มีตัวอักษรปักเป็นชื่ออยู่ที่ผ้า (แหวน) นาย ช หยิบใส่ในเบ้าเสื้อแล้วรีบลงจากต้นไม้ เพราะตวันขึ้นสูงสัก ๓–๔ โมงเช้าแล้ว จึงเดินกลับไปที่สะเตชั่นรถไฟหัวลำโพงภบนายจุ้ย

(นายจุ้ย) เชิญเข้าไปในห้องเถิดเมื่อคืนนี้ไปตรวจได้ความอย่างไม่บ้าง ?

(นาย ช) ก็ได้ความสำคัญบ้าง แต่หาเข้ากินก่อนเถิด

(นายจุ้ย) (อ้ายดำโวย) บอกให้เขาจัดแจงยกเข้ามากินหนะ

(นาย ช) กำลังกินเข้า วันนี้จะไปบ้านท่านผู้หญิงเมืองสักหน่อย

(นายจุ้ย) ทำไมเรื่องคุณพยอมนั้นเกี่ยวข้องกับท่านผู้หญิงเมืองด้วยหรือ ?

(นาย ช) ทำไมจะไม่เกี่ยว เพราะผู้หญิงที่เช่าตึกท่านผู้หญิงนั้น บัดนี้มีผู้ร้ายแทงตายนอนกลิ้งอยู่ที่ในตึก

(นายจุ้ย) ถ้าอย่างนั้นก็ต้องรีบไปบอกที่โรงโปลิศให้เขาพลิกผีแลชันสูตรบาดแผลไว้

(นาย ช) อย่าเพ่อบอกโปลิศ คอยข้าพเจ้ากลับมาจากบ้านท่านผู้หญิงเมืองก่อน พอกินเข้าแล้วนายชหยิบหมวกกับไม้ท้าวพูดกับนายจุ้ยว่า ข้าพเจ้าจะต้องรีบไปบ้านท่าน

ผู้หญิงเมือง แล้วเดินออกไปจากสะเตชั้นไม่นานก็ถึงบ้านท่านผู้หญิงเมือง นาย ช จึงเดินเข้าไปในบ้านถามคนเฝ้าประตูว่านายเขียนอยู่หรือเปล่า ถ้าอยู่โปรดบอกกับท่านที่ว่าเพื่อนของท่านลงมาจากเมืองนครราชสีมาอยากจะภบท่านสักหน่อย แล้วนาย ช ก็เดินตามคนเฝ้าประตูเข้าไปนั่งคอยอยู่ที่ห้องรับแขกสัก ๕ มินิต เห็นชายหนุ่มผิวเนื้อดำแดงนุ่งโสร่งไหมใส่เสื้อกุยเฮงแพรดอกใส่รองท้าวฟาง เดินออกมาจากประตู นาย ช จึงลุกขึ้นคำนับถามว่า "ท่านชื่อเขียนหรือ ?

(นายเขียน) ข้าพเจ้าชื่อเขียน นายมาจากไหนทำไมจึงส่งข่าวให้เข้าไปบอกว่าเปนเพื่อน ข้าพเจ้ายังไม่เคยรู้จักท่านเลย

(นาย ช) ไม่เปนไรการที่รู้จักหรือไม่รู้จักกันนั้น ต่อนานไปข้างน่าท่านจึงจะเห็นว่า ข้าพเจ้าเปนเพื่อนสำคัญของท่านได้คนหนึ่ง เมื่อนาย ช ได้กล่าวคำนี้ขึ้นสังเกตดูกิริยานายเขียนเห็นค่อยอ่อนลงหน่อยหนึ่ง

(นายเขียน) นายอยู่ที่ไหนมีธุระอะไรที่ในบ้านข้าพเจ้า ?

(นายช) ข้าพเจ้าเที่ยวอยู่ทุกหนทุกแห่ง บัดนี้จะมาจับผู้ร้ายแทงผู้หญิงตายที่ในบ้านท่าน

(นายเขียน) ข้าพเจ้าจะไม่ยอมให้ผู้หนึ่งผู้ใดจับคนใน

บ้านข้าพเจ้านอกจากได้รับหมายมาจากกระทรวงเมือง

(นาย ช) ข้าพเจ้าไม่จำเปนจะต้องคอยรับหมายกระทรวงเมือง เพราะกลัวผู้ร้ายจะหนีจึงได้รีบมา

(นายเขียน) ข้าพเจ้าขอเตือนท่านโดยความกรุณาว่า "ขอให้ออกไปจากรั้วบ้านข้าพเจ้าในสถันนี้ ถ้าไม่ฉนั้นข้าพเจ้าจะให้คนช่วยลากท่านออกไปส่ง

(นาย ช) ปลดดุมเสื้อหยิบตราออกให้นายเขียนดูแล้วจึงพูดว่าท่านคงจะไม่มีความรังเกียจ ในการที่ข้าพเจ้าจะจับคนร้ายในบ้านท่าน

(นายเขียน) กระแทกกันลงบนเก้าอี้ "แล้วบ่นว่าถ้าไม่มีอ้ายเศษทองเหลืองติดมาด้วย ก็อย่าหมายเลยว่าจะได้เดินเปนปรกติกลับไปบ้าน"

(นายช) อย่ามีโมโหโทโสเลย ซึ่งข้าพเจ้าอุตส่าห์มาหาท่านที่บ้านนี้ ก็ปรารถนาเพราะจะช่วยท่านให้พ้นไภย์

(นายเขียน) ข้าพเจ้ามีความขอบใจที่ท่านจะช่วยให้ข้าพเจ้าพ้นไภย์นั้น แต่ข้าพเจ้าเชื่อได้ว่าพวกญาติหรือพวกพวกบ่าวในบ้านข้าพเจ้า คงจะไม่มีใครประพฤติดังเช่นท่านกล่าว

(นายช) คนที่อยู่ในบ้านนี้ก็คงจะไม่ประพฤติเว้นไว้แต่ท่านผู้เดียว

(นายเขียน ท่านว่าข้าพเจ้าแทงคนตายหรือ ?

(นาย ช) หยิบมีดพับออกจากเข็มขัดเสื้อ ให้นายเขียนดู นี่มีดพับของท่านไม่ใช่หรือ ?

(นายเขียน) มีดเล่มนี้ของข้าพเจ้าส่งมาแต่อารัญญิก แลหายไปเมื่อ ๓–๔ วันนี้ ท่านได้มาจากไหน ?

(นาย ช) หยิบเศษกระดาดจากเข็มขัดเสื้อส่งให้นายเขียน แล้วพูดว่าท่านต้องอ่านหนังสือในกระดาดนี้ก่อน แล้วข้าพเจ้าจึงจะบอกที่ๆ ข้าพเจ้าไปพบมีดของท่านนั้น

(นายเขียน) อ่านหนังสือในเศษกระดาด (นายเขียนแทงฉัน) พออ่านหนังสือจบ สีหน้าสลดลงทันที แล้วพูดว่ามีดเล่มนี้เปนมีดของข้าพเจ้าจริง แต่เรื่องที่ว่าข้าพเจ้าแทงคนนั้นไม่จริง เพราะตั้งแต่เกิดมาอายุได้ ๒๒ ปีเศษขึ้นแต่สัตว์ข้าพเจ้าก็ยังไม่เคยฆ่าเลย

(นาย ช) ท่านจำได้หรือว่ามีดของท่านหายไปเมื่อไร แลเอาไว้ที่ไหนหรือ ?

(นายเขียน) ข้าพเจ้าจำได้เมื่อวันที่ ๑ เดือนนี้ ข้าพเจ้าไปบ้านพระยา อ พบแม่แสงแม่พยอมนั่งเล่นอยู่ที่สนามหญ้าข้าพเจ้าจึงไปนั่งพูดเล่นกับแม่สองคน แล้วแม่พยอมหยิบมีดจากเข็มขัดเสื้อข้าพเจ้าเอาไปตัดหญ้าเล่น พอเย็นลงข้าพเจ้าก็ลากลับมาบ้าน รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง

ข้าพเจ้าจะต้องการตัดเล็บ เที่ยวหามีดเล่มนี้จนอ่อนใจก็ไม่เห็น จึงนึกว่าหายก็ช่างเถิดแล้วถึงจะลงเอาใหม่

(นายช โอ ข้าพเจ้าอยากจะถามท่านอีกข้อหนึ่ง แลนึกว่าท่านคงจะรู้จักคนมากกว่าข้าพเจ้าเป็นแน่ คือผู้ชายรูปร่างสูงใหญ่หนวดฉุย มีแผลเป็นหางตาข้างซ้ายท่านเคยเห็นหน้าบ้างหรือ?

(นายเขียน) ข้าพเจ้าเลยเห็นหน้าอยู่คนหนึ่งชื่อแหวนเป็นนักเลงวิ่งราวตามตะพานเหล็กประตูสามยอด แต่จะใช่คนที่ท่านว่าหรือไม่นั้นข้าพเจ้าไม่รับรอง

(นายช) ดีแล้ว, มีดของท่านนั้นข้าพเจ้าพบอยู่ที่ข้างตัวผู้หญิงที่นอนตายอยู่ในตึกหลังใหญ่นั้น

(นายเขียน) พิโธ่! ใครช่างไปฆ่าแม่ลำดวนได้ แกพึ่งมาเช่าตึกอยู่ได้สัก ๒ อาทิตย์นี้เอง แล ข้าพเจ้าขอความกรุณาของท่านด้วย

(นายช) ท่านต้องไปบอกให้พวกกระทรวงเมืองเขาไปพลิกศพเสียก่อน แล้วข้าพเจ้าจะตามไปกับท่านที่ตึกนั้น แต่จะต้องลาท่านไปก่อน พอกลับมาถึงสะเตชั่นเห็นม้าว่องกับนายจุ้ยยืนพูดกันอยู่ "เออได้ความอย่างไรบ้าง? (ม้าว่อง) ส่งริโปตของทองหล่อให้นายช แล้ว ว่าข้าพเจ้าได้ตามไปพบคนนั้น ๆ ชื่อแหวนเป็นคนเที่ยว แต่กิริยาดูจะ

เปนคนวิงราวหหรือย่องเบาคงจะจัดอยู่ลักอย่างหนึ่งเปนแน่

(นายช) อ่านริโปตของทองหล่อ ดังนี้ วันที่๓กันยายน ร, ศ, ๑๑๖ ข้าพเจ้าได้ไปลับที่โรงเรียนกุมารีแล้ว คุณพยอมนั้นเปนเด็กฉลาดที่หนึ่งในโรงเรียน แลเปนคนใจดุร้ายจะเล่นหัวอะไรก็แข่งแรงว่องไวเหมือนเด็กผู้ชาย บัดนี้ได้ลากลับไปอยู่บ้านตั้งแต่ วันที่ ๔ เดือนนี้แล้ว

(เซ็น) ทองหล่อ

แล้วหันหน้าไปถามนายจุ้ยแถบเหล่านี้มีโรงหมอที่ไหนบ้าง?

(นายจุ้ย) มีอยู่ที่ลี่กับบ้านพระยาศรีโรงหนึ่ง แต่ลูหมอที่อยู่เยี่ยงน่าโรงพักพลกระเวรบางรักไม่ได้

(นายช) ข้าพเจ้าจะต้องไปหาหมอเสียก่อนแลอยากจะให้ท่านกับม้าว่องไปคอยอยู่ที่ตึกใหญ่นั้น เพราะข้าพเจ้าสั่งให้นายเขียนนำพวกกระทรวงเมืองเข้าไปพลิกศพ ว่าแล้วก็เดินเข้าไปแต่งอยุนิฟอมหัวหน้าโปลิศลับที่ในห้อง แลวกลับออกมาจากห้องนั้น

(นายจุ้ย) นี่ท่านเอาเครื่องแต่งตัวมาจากไหน เอามาไว้เมื่อไรทำไมข้าพเจ้าจึงไม่เห็น?

(นายช) เปนธรรมดาของผู้ซึ่งจะทำการสิ่งซึ่งรู้สึกว่าเปนความลับแล้ว ต้องหมั่นระวังรักษาสิ่งซึ่งทำนั้นให้เปนการลับ จึงจะเปนการอันสมควรแล้ว ก็เดินออกจากสะเดาขึ้นไป

ถึงโรงหมอจึงส่งก๊าดให้กับบอย " ช่วยให้หมอเฮซที่ " แล้วนั่งคอยอยู่ประเดี๋ยวเห็นฝรั่งคนหนึ่งเดินออกมาจากห้องเล็ก ท่านชื่อหมอเฮซหรือ ?

(หมอ) ข้าพเจ้าชื่อ (หมอเฮซ) ท่านจะต้องการอะไร ?

(นายช) ข้าพเจ้าอยากจะให้ท่านตรวจดูผงนี้สักหน่อยว่าจะเป็นผงอะไร ?

(หมอ) รับเอาผงนั้นกลับเข้าไปในห้องเล็กสักครึ่งชั่วโมงแล้วกลับออกมา "ผงนี้คือยาตาย" เท่านี้อาจฆ่าคนได้ถึง ๑๐ คน

(นายช) ขอบใจท่าน "ข้าพเจ้าจะต้องลาท่านก่อนวันอื่นข้าพเจ้าจะกลับมาเยี่ยมท่าน"

(หมอ) ข้าพเจ้ามีความเต็มใจที่จะรับท่านไม่ว่าเวลาไร

(นายช) พอถึงตึกใหญ่เห็นพวกกำนันอำเภอกำลังตรวจพลิกศพอยู่ จึงเดินเข้าไปพูดกับหัวหน้าพวกกระทรวงเมืองประเดี๋ยวหนึ่งพอตรวจเสร็จแล้ว พวกกำนันอำเภอก็พากันกลับไป

(นายเขียน) ข้าพเจ้ามีความขอบใจท่านอย่างที่สุดแลหวังใจว่า ท่านคงจะไม่มีความรังเกียจที่จะรับหนังสือไว้สำหรับไปเที่ยวเล่นตามหัวเมือง

(นายช) ข้าพเจ้าไม่มีความเจตนาที่จะรับสิ่งของ ๆ ท่านซึ่งเป็นสินบลนั้น เพราะท่านไม่ใช่ผู้ร้าย แม้ถ้าท่านเป็นผู้ร้ายฆ่าผู้หญิงคนนี้ตาย ถึงจะสินบลกับข้าพเจ้าสักเท่าใด ๆ

ก็ดี ข้าพเจ้าไม่อาจสามารถที่จะยึดบังความชั่วร้ายของท่านได้ การที่ข้าพเจ้าได้ทำไปทั้งนี้ เป็นการในน่าที่ของข้าพเจ้าจำเป็นจะต้องทำ

(นายเขียน) ถึงอย่างไรก็ดี ขอท่านจงมีความกรุณารับหนังสือขอบใจฉบับนี้ไว้ด้วย

(นาย ช) รับหนังสือจากนายเขียนแล้วเดินกลับไปที่สะเดาะกับนายขุ้ยและม้าว่อง

(นายขุ้ย) ข้าพเจ้านึกว่าอ้ายแหวนเป็นคนฆ่า แล้วแกล้งใส่ความเอาว่านายเขียน

(นาย ช) ท่านนึกว่าอ้ายแหวนเป็นคนฆ่านั้นก็จริงอยู่ แต่ถ้าไม่ตายเพราะมือผู้หญิงแล้ว อีกสัก ๒-๓ วัน อ้ายแหวนคงจะฆ่าเสียเป็นแน่

(นายขุ้ย) ซึ่งท่านว่าผู้หญิงเป็นคนร้ายนั้นคือใคร ?

(นาย ช) คุณพยอมเป็นผู้ฆ่า ข้าพเจ้าได้สืบของ ๆ คุณพยอมที่ตกตามทางนั้นทุกสิ่งทุกอย่าง แล้วนึกหนังสือของนายเขียนออกเห็นใบเสร็จรับเงินของแยงก์ ๔ ได้รับจากนายเขียนเงินสองพันบาทส่งในยามูชีของ นาย ช" นายชกับม้าว่องได้อยู่กินกันที่สะเดาะนั้น รถไฟอีกคืนหนึ่งครั้นรุ่งเช้าขึ้นนาย ช จึงเขียนหนังสือไปถึงพระยาอิน ๑ ถึงคุณพยอม ใน ๑

วันที่ ๘ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๖ กรายเรียนเจ้าคุณ (อ)

เรื่องคุณพยอมนั้นเกล้ากะผมลืมได้ความชัดเจนแล้ว ครั้นเกล้ากะผมจะไปกราบเท้าก็ไปไม่ได้ ขอรับประทานโทษเชิญใต้เท้ามาที่สะเตชั่นรถไฟหัวลำโพงสักหน่อย ในเวลาเช้าวันนี้ให้ได้ ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

(เซ็น) นาย ช

วันที่ ๘ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๖

ถึงคุณพยอม ด้วยเจ้าคุณ อ มีบัญชาให้ผมเที่ยวลือขับคนร้ายที่ลักคุณไปคืนวันที่ ๕ เดือนนั้นนั้น บัดนี้ผมลือได้ตัวคนร้ายแล้ว ครั้นผมจะขับตัวคนร้ายส่งไปตามโทษานุโทษของเขา ก็เกรงว่าเจ้าคุณและคุณจะมีความร้อนใจด้วย ผมเห็นว่าคนร้ายนั้นเขายังจะประพฤติกลับตัวเป็นคนดีได้ เพราะเหตุฉนี้ผมจึงได้อุตส่าห์เขียนหนังสือมาเล่าเรื่องของคนร้ายให้คุณฟัง คือเมื่อวันที่ ๔ เดือนนี้ คุณได้ลาครูโรงเรียนกุมามีเมืองสระบุรีว่าจะกลับมาบ้าน ครั้นคุณมาถึงบ้านเป็นเวลากลางคืนสักสองทุ่ม คุณได้ยินเสียงคนพูดกับเจ้าคุณในห้องรับแขก คุณจึงไปยืนแอบประตูคอยฟังอยู่ เมื่อคุณได้ยินอำแดงลำดวนมากล่าวคำหลอกลวงเจ้าคุณว่าตัวของเขาชื่อเอี่ยม แลให้เคยเป็นหม่อมเจ้าคุณครั้งหนึ่ง บัดนี้ถ้าเจ้าคุณไม่รับเขากลับมาเลี้ยงเป็นหม่อมอีก เขาจะรับเอาคุณคืนไป พออำแดงลำดวนที่เปลี่ยนชื่อเอี่ยมกลับไป

แล้ว คุณจึงได้เขาไปหาเจ้าคุณ ครั้นรุ่งขึ้นวันที่ ๕ ตีก ๒ ยาม เศษ คุณลอบลงมาทางน่าต่างตีก แล้วไปตีกใหญ่ของท่านผู้หญิงเมือง คุณขึ้นยนต้นไม้แล้วได่ไปตามกิ่งไม้นั้นเข้าไปทางช่องน่าต่างตีก เพราะคุณนึกแน่ว่าอำแดงลำดวนเปนมารดาของคุณ แลคุณกลัวว่าอำแดงลำดวนจะพาคุณไปจากเจ้าคุณ เพราะเหตุฉนั้นคุณจึงได้ลอยเอายาพิษใส่ลงในถ้วยน้ำชาของอำแดงลำดวน เมื่อเวลาอำแดงลำดวนลุกขึ้นไปดับตะเกียง ครั้นอำแดงลำดวนกลับมารับประทานน้ำชาเจือยาพิษเข้าไป อำแดงลำดวนทนยาพิษไม่ได้ก็ล้มลงที่น่าตู้ห้องนอน คุณจึงเอามีดของนายเขียนบุตรท่านผู้หญิงเมือง ที่คุณเก็บไว้ตั้งแต่เวลาเย็นวันที่ ๓ เดือนนี้ ที่เมื่อนายเขียนได้มานั่งพูดเล่นกับคุณนายแสงแลคุณที่สนามหญ้านั้น แทงอำแดงลำดวนที่น่าอกเหนือหัวใจ ๒ นิ้ว แล้วคุณเอานิ้วมือของลำดวนจิ้มโลหิตเขียนติดไว้กับยานประตูตู้ แลทิ้งมีดพับของนายเขียนไว้ข้างตัวผู้ตาย ปรารถนาจะให้ความข้องร้ายไปตกอยู่กับนายเขียน อนึ่งคุณกล่าวว่าเมื่อเวลาคุณตื่นขึ้น คุณเห็นผู้ชายหนวดแดงนั้น ผมสืบได้ความว่าชายหนวดแดงผู้นั้นชื่อนายแหวน คือเมื่อคุณฆ่าอำแดงลำดวนแล้ว คุณคงได้ยินเสียงอะไรกุกกักที่ข้างหลัง คุณจึงเข้าแอบอยู่ที่ข้างประตูห้อง ซึ่งนายแหวนย่องเข้าไปในห้องนั้น ก็ประสงค์จะเข้าไปชะโมย

ทรัพย์สมบัติของอำแดงลำดวน ครั้นเห็นอำแดงลำดวนนอนตาย อยู่นายแหวนมีความตกใจ รีบกลับออกจากห้องนั้น ไปทางช่องน่าต่าง แล้วรีบไต่ไปตามกิ่งไม้ที่ยื่นมาที่ช่องน่าต่าง ผมเกี้ยได้ผ้าเช็ดหน้าของนายแหวน ติดแขวนอยู่กับกิ่งไม้นั้น การที่คุณกล่าวถึงชายหนวดแดงนั้น เพราะคุณกลัวนายแหวน จะเอาความเรื่องอำแดงลำดวนที่ตายนั้นไปเที่ยวพูด คุณจึงแกล้งใส่ความเอานายแหวนว่าเป็นผู้ร้ายลักเอาคุณไป

กับอีกประการ ซึ่งคุณเอามีดพับของนายเขียนแทงอำแดงลำดวน แล้วทิ้งมีดไว้ข้างตัวนั้น ด้วยคุณรู้อยู่แล้วว่าคุณแสงนั้นเป็นบุตรคนใหญ่ของเจ้าคุณ ควรจะได้รับทรัพยมรดกของเจ้าคุณ แล้วบัดนี้ก็รักอยู่กับนายเขียน ถ้าได้แต่งงานอยู่กินเป็นภรรยานายเขียน ก็จะมีกำลังมากเป็นเศรษฐีใหญ่ขึ้นในเมืองนี้ ด้วยนายเขียนก็เป็นเศรษฐีอยู่แล้ว เพราะเหตุฉนี้คุณจึงแกล้งเอามีดพับของนายเขียนแทงอำแดงลำดวนแล้วทิ้งไว้ข้างตัวผู้ตาย เพื่อจะให้ความร้ายตกอยู่กับนายเขียน และจะได้ไม่แต่งงานกับคุณนายแสง แต่ส่วนตัวคุณนายแสงก็จะต้องกรอมใจตายอยู่เอง ซึ่งคุณคิดการขึ้นทั้งนี้ผมเห็นว่า เป็นความร้ายแรงอย่างที่สุด คือ (๑) ที่คุณคิดฆ่าอำแดงลำดวนนั้น เป็นมาตุฆาตเสียแล้ว เพราะคุณเชื่อแน่ว่าเป็นมารดาของคุณ

(๒) ในดวงจิตรของคุณนั้นเต็มไปด้วยความลามกปราศจากความกรุณา มีแต่จะคิดทำลายล้างท่านผู้อื่นให้ถึงพินาศฉิบหาย เช่นกับคุณใส่ความเอานายเขียนแลนายแหวนนั้น

(๓) คำใดคำหนึ่งที่คุณกล่าวนั้นล้วนแต่เป็นมุสาวาททั้งสิ้น

(๔) คุณเป็นคนอกตัญญูต่อผู้มีคุณ คือเจ้าคุณท่านเป็นผู้มีพระเดชพระคุณอุตส่าห์พยายามเลี้ยงคุณมาตั้งแต่เล็กบัดนี้คุณยังกลับประทุษร้ายต่อท่าน ที่คุณใส่ความเอานายเขียนนั้นเอง คือคุณก็รู้อยู่แล้วว่าคุณนายแสงรักอยู่กับนายเขียน ถ้านายเขียนเป็นอันตรายลงคุณนายแสงคงจะเป็นอันตรายด้วย แลเจ้าคุณก็คงจะเป็นอันตรายลงเหมือนกันเพราะท่านมีบุตรคนเดียว ตั้งแต่ผมรับราชการเป็นหัวหน้าโปลิศสืบมาได้ ๒๑ ปีแล้ว ยังไม่เคยพบเคยเห็นคนประพฤติความชั่วร้ายเช่นคุณเลย ครั้นผมจะจับคุณส่งไปตามโทษานุโทษของคุณ ก็นึกสังเวชกับเจ้าคุณ อนึ่งเห็นว่าคุณยังอยู่ในประถมวัยพอจะประพฤติกลับเป็นคนดีได้ ผมจึงได้งดเว้นไว้ลงหนึ่ง กับผมขอเตือนว่าการสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่คุณหวังใจว่าเป็นความลับ ถึงแม้ว่ามนุษย์จะไม่ล่วงรู้ก็ดี แต่เทวดาฟ้าสางคงจะรู้ แลคงจะไม่เข้าด้วยคนผิดก็จะบันดาลให้เป็นไป เช่นดังนิทานเรื่องสิงโตหินนั้น ขอคุณจงจำลำสังสอนนี้ไว้ แลหมั่นฟังพระธรรมเทศนาอุตส่าห์ตั้งใจรักษา

ศีล ๕–๘ ให้มั่น ไว้ในสันดาน อย่าคิดอิจฉา ท่านผู้หนึ่งผู้ใด แลอย่าฉ้อเอาทรัพย์ของท่านผู้หนึ่งผู้ใด สิ่งซึ่งไม่ใช่ของคุณ ถ้าคุณไม่จำคำสั่งสอน ที่กล่าวมาแล้วนี้ ชีวิตคุณคงจะไม่พ้นพระราชอาชญาเป็นแน่ ในที่สุดผมเห็นว่าคุณควรจะรีบออกจากบ้าน ไปรักษาศีลอยู่ที่วัดจะเป็นการดี กับผมขอสอดเศษเสื้อขาดกับ สั้น รองเท้า ของคุณที่หลุดตกเมื่อเวลาคุณปีนขึ้นบนต้นไม้และเศษเสื้อขาดที่ติดอยู่กับกิ่งไม้มาด้วย

(เซ็น) (นาย ช)

ครั้นนาย ช เขียนหนังสือ ๒ ฉบับแล้ว ส่งให้กับม้าว่องแล้วสั่งว่าต้องเอาหนังสือฉบับนี้ให้พระยา อ ก่อนแล้วออกมาคอยเสียที่นอกบ้าน ถ้าเห็นพระยา อ ออกมาจากบ้านเมื่อใดจึงค่อยนำหนังสืออีกฉบับหนึ่งเข้าไปส่งให้คุณพยอม แล้วรีบกลับออกมาเสียจากบ้านนั้นโดยทันที พอม้าว่องไปถึงบ้านพระยา อ จึงส่งหนังสือให้กับคนเฝ้าประตู แล้วไปคอยอยู่ตามนาย ช สั่งประมาณ ๒๐ นินิตม้าว่องเห็นชายสูงอายุรูปร่างเป็นผู้ดีเดินออกจากบ้านนั้น จึงถามคนเฝ้าประตูว่าคนนั้นชื่อไร ?

คนเฝ้าประตู) นี่แหละเจ้าคุณ อ ที่ท่านให้ข้าพเจ้าเอาหนังสือขึ้นไปให้เมื่อตะกี้นี้

พอพระยา อ เดินพ้นบ้านไปสักหน่อยหนึ่ง ม้าว่องจึงเอา

หนังสืออีกฉบับ ๑ เข้าไปให้คุณพยอม

(พยอม) นี่หนังสือของใคร ท่านมาจากไหน ?

(ม้าว่อง) ข้าพเจ้ามาจากสะเตชั้นรถไฟ หัวลำโพงหนังสือของนายช หัวหน้าโปลิศลับ

(พยอม) ฉีกซองแล้วหยิบเอาหนังสือออกมาอ่านพอจบลงจึงพูดว่าข้าพเจ้าเปนแต่ได้ยินชื่อนายช ว่าเปนผู้เฉลียวฉลาดในการสืบจับคนร้ายแลมีจิตรเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ ข้าพเจ้าพึ่งมาภบเข้าวันนี้ก็สมดังคำเขากล่าว แล้วเดินกลับเข้าไปในห้องเขียนเชก "ใช้ให้นายช ๕,๐๐๐ บาท" แล้วกลับออกมาส่งให้ม้าว่องท่านช่วยบอกกับนายช ด้วยว่าข้าพเจ้าจะทำตามคำสั่งสอนนั้นขอให้นายช ได้ความศุขสบายเถิด ข้าพเจ้าจะขอลาไปก่อนแล้ว ครั้นพระยาอมาถึงสะเตชั้นรถไฟ นายช จึงออกมาเชิญให้เข้าไปในห้องไปรเวต

(พระยาอ) นายอยู่ที่นี่สบายหรือ เปนอย่างไรบ้าง

(นายช) รับประทานก็สบายดีอยู่ แต่ครั้นเกล้ากะผมจะไปกราบท้าวเจ้าคุณที่บ้านก็กลัวว่าความนั้นจะโด่งดังไป แล้วก็เล่าความตามที่สืบมาได้นั้นให้พระยาอฟัง

(พระยาอ) อีลูกคนนี้เห็นจะเลี้ยงไว้ไม่ได้

(นายช) เกล้ากะผมเห็นว่าตั้งแต่นี้ต่อไปเจ้าคุณคงจะมีความศุขสบายเพราะคุณพยอมรู้ว่าตัวผิดก็คงจะออกไปจากบ้านแล้ว

ซึ่งนาย ช พูดขึ้นทั้งนี้ก็เพราะรู้ว่าคุณพยอม เปนคนใจร้ายถ้าทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่สำเร็จ ก็คงจะฆ่าตัวตายเท่านั้น

(พระยา อ) จึงลานาย ช กลับไปบ้าน นาย ช ก็เดินตามไปด้วยจนถึงบ้าน จึงเข้าไปในห้องเขียนหนังสือแลเห็นพยอมนอนตายอยู่บนเก้าอี้ (พระยา อ) นาย ช ช่วยไปตามหมอที พยอมเปนอะไรไปแล้ว

(นาย ช) เดินเข้าไปในห้องหยิบเอาเครื่องตรวจออกจากเบ๋าเสื้อตรวจดูตามตัวคุณพยอมก็รู้ว่ากินยาตาย "รับประทานคุณพยอมเห็นจะรับประทานยาตายเข้าไป"

(พระยา อ) ช่วยสืบทีใครเปนผู้ให้กิน ฉันจะให้รางวัลสัก ๑๐๐๐ บาท

(นาย ช) รับประทานเห็นจะไม่มีใครให้รับประทาน นอกจากที่ท่านพยายามจะรับประทานเอง เท่านี้ขอให้เที่ยวค้นตามตัวก็คงจะรู้ได้

(พระยา อ) เชิญนายช่วยค้นที

(นาย ช) เที่ยวค้นตามตัวก็ไม่พบจึงชักลิ้นชักออกดูเห็นมีผงขาวอย่างที่ได้ในกันถ้วยของอำแดงลำดวน รับประทานยาตายอยู่นี่แน่ขอรับ

ตั้งแต่นั้นมาพระยา อ ค่อยมีความศุขสบายขึ้น จึงได้แต่งงานกับท่านผู้หญิงเมือง แลคุณนายแสงก็แต่งงานกับนายเขียนได้อยู่กินด้วยกันมาจนตลอดชีวิต

๔๕๔



โคลง

โบราณจริยา

การพูด

๑ อย่าพูดเท็จ

คำจริงสิ่งเที่ยงแท้ คนถือกันแช
กล่าวสัตย์ศัพท์ระบือ ยอกย้าง
เผยพจน์ข่าวเล่าลือ สมเล่ห์สัตย์แล
ทำสัตย์ชนเชื่อกว้าง ชอบให้ควรธรรม
คำเท็จเท็จย่อยลิ้น ลมหมันเกิดแล
ปวงสกัยทรายสำคัญ คุ้ใย้
รู้สิ้กละเท็จพลัน ผละกลัยจริงฤๅ
ผลเท็จส่งผลให้ พจน์นั้นยังหมัน
ผิหลากจิตร์พูดลวน ลมจริงจริงแช
ใครยอเชื่อกลับติง ตู่ค้าน
ต่างสกัยกลับประวิง ประเว่คำฤๅ
หวนเท็จกลับสัตย์ม้าน มาตร์เค้าเท็จเทียม

กัษณขวยเขิน เขตร์คำ ริงแล
ตลส่งผลมานำ เท็จไร้
หลงจิตร์คิดว่าอำ พนำเท็จ ผลแอ
เพลินเชื่อเท็จถูกใช้ ชั่วนั้นพลันมา

ปางคายจักกล่าวถ้วย คำใด
ใครก็เบื่อหูใจ จิกถ้อย
ทั้งริงเท็จพาไถล เลื่อนพจน์ หมดแช
ไป่ทรายริงเท็จน้อย หนึ่งใดคลหลง

๒ อย่าเกี่ยงผู้ใหญ่

การเกี่ยงการต่อถ้อย ทั้งมวญ
ทั้งเด็กผู้ใหญ่ควร คู่เวัน
ก่อคำเกี่ยงสำนวน สำเหนียก ผิกฤๅ
แพ้ศอกชะนะเส้น สอยได้ริงเดียว

๓ อย่านินทาเพื่อนบ้าน

เพื่อนวัดอิกเพื่อนบ้าน เพื่อนการ งานฤๅ
ดีชอบอยู่ตามฐาน ท่านนั้น
ใช่กิจพนักงาน งมพล่ำ เขาชา
กิจอาตม์มิมากถลั้น ตริกไว้ วานตรอง

๔ ผู้ใหญ่กำลังพูดอยู่อย่าพูดแทรกขึ้น

ยามประชุมกล่าวถ้อย เธราว กันนา
อย่าทลุกลาง ภา สิตซ้อน
เงี่ยสดับมธุรสา ระเรื่อง ไว้แช่
ดีกว่ากล่าวคำค้อน คัดค้านความสลาย

๕ อย่าพูดขัดใจท่าน

คำเถียงคำติทั้ง คำตระ หวาดเฮย
คำชู่อิกคำกระ โชกเพ้ย
คำเสียดฝะรุสะ วาทแช่ง สาปฤๅ
คำขัดขวางเยาะเยย้ หยิ่งถ้อยอย่าแถลง

๖ อย่าตุ่คำท่านเปนคำตน

คำใดใครกล่าวอ้าง อรรถใด ใคนา
ชอบผิดคิดตริก ไนย นึกน้อม
อย่ามาด่วนยอมใจ ขัยยึด ถือแล
คำซื่อคำคดอ้อม อรรถอ้างทางความ

๗ อย่าพูดอวดอ้างท้าทาย

อย่าพนันขันต่อสู้ คนมี ทรัพย์นา
อย่าชะนะเมธิ ท่านแพ้
อย่าวิวาทเดียระถี นักโทษ โฉดหนอ
อย่าคบชั่วถัวแก้ ก่อให้ดีสลาย

๘ อย่า อวด มั่ง มี

ความ จน มีคู่นิ นานแปร ผันแล
จวบ เศวาะห์ พริบ ตา แล ลับ เค้า
เปลี่ยน รูป เปลี่ยนสี แค คล คุข ทุกข์ฤๅ
ยาม ทุกข์ระทมเศร้า สุข สร้าง ทุกข์ สูญ

อย่า ว่า คน เมา

๙ ยามเมาเปลี่ยนจิตร์ได้ ดาลเมา มืนแช
ยล คชคู่ ตัว เหา เกือบ แม้น
ท่าน เทียบ แต่ เลาเลา กลเล่ห์ หลงแช
เห็น ผิด เป็น ชอบ แช้น แคะให้ ชอบ เสีย

๑๐ รู้แล้ว พูด ไป ราคา ไพเบี้ย

ฟัง ข่าว เขา เล่า อ้าง ความเมือง
ฟัง ข่าว ว่า เขา เคือง คิด ร้าย
ฟัง ข่าว ว่า บุญ เรือง เมีย รัก ชั่วฤๅ
หริอ ข่าว อื้น คื่น คล้าย ชอบให้ สอย สวน

๑๑ รู้แล้ว นิ่ง เสีย ทำ ลึง ทอง

รู้ มาก ไป่ เกื้อ การงาน ใคนา
รู้ ป่วย เวลา นาน ยากไร้
รู้ น้อย ว่า รำคาญ ขุ่น คิด กินแช
รู้ มาก หาก นิ่ง ไว้ นึก แล้ว ทำงาน

๑๒ อย่ากล่าวขวัญว่าร้ายท่าน

ท่านไม่มิผิดอ้าง ผิดคล ท่านนา
หาเหตุท่านถูกผล เผ็ดร้อน
ไม่ชอบอกุศล พจน์อย่า พูดพ่อ
ใช้ประโยชน์ท่านช้อน ทุกข์ไว้ใจโหย

๑๓ อย่าพูดพ่อลวงท่าน

คำลวงคำหลอกทั้ง คำลาง ร้ายฤๅ
คำพ่อคำอำพราง เพริยกพร้อง
คำตู่ท่านคำวาง ขนางจิตร์ หลากแฮ
คำปราชญ์ติควรต้อง ตัดทิ้ง อย่าขาน

๑๔ อย่าพูดยองผู้อื่น

ผู้ใดใจขุ่นแค้น เคืองคำ ใดฮา
อย่าชอบกล่าวประจำ พจน์นั้น
เพราะคำชั่วอาจปรำ ปรักโสตร์ เสียวนอ
เบียวพินิจอกกลั้น กล่าวให้เสนาะหู

๑๕ อย่าพูดอำพราง

ความจริงจิตร์ยอมแจ้ง แก่ใจ แล้วนอ
อย่าพูดเชือนเงื่อนไขล ถลากเลี้ยว
เห็นชอบตอบอรรถไข ขานชอบ เร็วแฮ
เห็นผิดอย่าคิดเบี้ยว ยิดให้ชอบหาย



หนังสือ เจ้าพระยาธรรมมหาเสนาธิบดีอภัยพิริยบราครมพาหุสมุหพระกลาโหม มาถึงพระยานครศรีธรรมโศกราชชาติเดโชไชยมไหสุริยาธิบดีอภัยพิริยบรากรมพาหุพระยานครศรีธรรมราช ด้วยยอกหนังสือให้หมื่นจ่าชำนิถือเข้าไปว่า ตนกูมหามัคตนกูโยโสรายาบัตนาอินตรา แขกมีชื่อนายไพร่ประมาณสองพันเศษ คบคิดเป็นขบถเมื่อวันถือน้ำพระยานครรู้ความให้ขุนนนจินดาไปหาตนกูมหามัค มาถึงกลางทางตนกูมหามัคแทงขุนนนจินดาพวกขุนจินดาพ้นตนกูมหามัคตายครั้นเพลากลางคืนหวันยันญี่รายาบัตนาอินตรา คุมแขกมีชื่อยกลงมาถึงเมืองไทรพระยานครตั้งอยู่ถองทัพพระยานครออกรบพุ่งอ้ายแขกแตกหนีถอยขึ้นไปบันจบกับตนกูโยโสวายาบัตนาอินตรา ซึ่งตั้งรับอยู่ณภูเกจบี่นังถองทัพไทยติดตามไปได้สู้รบกันอีกวันหนึ่ง พวกอ้ายแขกแตกหนีภายุทรภรรยาไปประมาณเก้าร้อยเศษ ให้ติดตามจับได้แต่หวันอาแฝดคนหนึ่ง นอกกว่านั้นได้ความว่าหนีไปทางเมืองจณะเมืองเทพาเมืองตานี พระยานครได้มีหนังสือไปถึงพระยาสงขลา ให้มีหนังสือไปถึงหัวเมืองแขกบันคาขึ้นแก

เมือง สงขลา ให้แต่ง กอง ออกก้าว สกัด จับ อ้าย แขก เหล่า ร้าย มี
ข้อ ความ เปน หลาย ประ การ นั้น ได้ เอา หนัง หสือ ยอก กราย
ทูล พระ กรุณา ทราบ ใต้ ฝ่าลออง ธุลี พระ ยาท แล้ว ทรง พระ
กรุณา ตรัส เหนือ เกล้า เหนือ กระหม่อม สั่ง ว่า อ้าย แขก มี
ชื่อ ตัว นาย เหล่า นี้ พระยา นคร ให้ ถือ น้ำ พิ พัฒน์สัจจา สยถ สายาล
ตัว แล้ว ก็ ยัง หา กลัว ความ สยถ ไม่ กลับ ประทุษฐ ร้าย คบ
คิด กัน คุม สมัคพรรคพวก ยกลง มา รบพุ่ง พ้น แทง กัน กับพวก ไทย
ครั้น สู้ มิ ได้ ภา บุตร ภรรยา หนี ไป เปน อัน มาก นั้น ให้พระยา
นคร แต่ง กอง ออก ก้าว สกัด ขน คว้า จับ อ้าย แขก กระยถ มีชื่อ
เหล่า นี้ ให้ สิ้น จงได้ ซึ่ง ว่า อ้าย แขก หนี ไป ทาง เมือง ขณะ
เมือง เทพา เมือง ตานี นั้น ได้ มี ตรา ไป ถึง พระ ยา สง ขลา ให้ คลวง ว่า
กรม การ เมือง สง ขลา ลง ไป คิด กับ หัว เมือง แขก ขัน ตา ชั้น แก่ เมือง
สง ขลา ให้ แต่ง กอง ออก ก้าว สกัด จับ อ้าย แขก มี ชื่อ เหล่า ร้าย ให้
จง ได้ ฉะนี้ หนึ่ง แจ้ง อยู่ แล้ว แลทาง เมือง กลัน ตัน นั้น เกลือก
อ้าย แขก จะหนี ข่า ลง ไป ข้าง ไว้ ใจ หา ได้ ไม่ ได้ มี ตรา ไป
ถึง พระยา กลัน ตันให้ แต่ง กอง สกัด จับ อ้าย แขก มีชื่อ ฉะนี้ หนึ่งด้วย
แล้ว อย่า ให้ พระยา นคร ไว้ ใจ ประมาท แก่ ราช การ แล
ณเมือง ไทร นี้ โปรด เกล้า โปรด กระ หม่อม มอบ พระ ราช ธุระวาง
พระ ไทย ใน พระยา นคร ทั้ง สิ้น ตาม แต่ พระยา นคร จะคิด
จัด แจง สุด แต่ ตั้ง เมือง ไทร ให้ เปน ปรกติ ราย คาย ให้ จง ได้
ซึ่ง พระยา นคร ว่า ถึง เทศ กาล ลม พะยุ ฝ่าย ทเลตะวันต กพัด กลับ

พัน มร สุม เรือ เหล่า ร้าย ไป มา มิ ได้ พระยา นคร จะ เข้า ไป เฝ้า ทูล ถวาย ธุลี พระ บาท นั้น ถ้า พระยา นคร จัด แจง ผู้ ใด ให้ อยู่ รักษา เมือง ไทร ได้ ไม่ เปน เหตุ การ วาง ใจ ได้ มั่น คง แล้ว เห็น ภอ จะ เข้า ไป ได้ ก็ ให้ พระยา นคร เข้า ไป เฝ้า ทูล ถวาย ธุลี พระ บาท ตาม ยอก เข้า ไป นั้น เถิด ถ้า พระยานครเห็น ว่า ศรี ตวัน กรม การ เครือ ญาติ เข้า พระยาไทร ผู้ ใด กระ ด้าง กระ เดื่อง จะเอา ไว้ ณเมือง ไทร มิ ได้ เมื่อ พระยา นครจะ เข้า ไป ณกรุง เทพ พระ มหา นคร ก็ ให้ เอา แขก ซึ่ง ยัง กระด้าง กระ เดื่อง แล แขก ผู้ กระ ทำ ผิด เข้า ไป ด้วย ซึ่ง ยอกเข้า ไป ว่า พระยา แประ ราชา มุตา จะ แต่ง ให้ ราชา บันดา ศรี ตวัน กรม การ คุม เอา ดอก ไม้ ทอง เงิน เครื่อง ราช บรรณา การ เข้าไปทูล เกล้า ทูล กระหม่อม ถวาย นั้น ถ้า มา ถึง เมือง ไทร แล้ว ให้ พระยา นคร จัดแจง ส่ง เข้าไป ณกรุง เทพ พระ มหา นคร โดย เร็ว อนึ่ง เลข เมือง นคร เมือง พัท ลุง เมือง สง ขลา ซึ่ง ลง มา อยู่ ณ เมือง ไทร ด้วย พระยา นคร นั้น ถ้า ถึง เทศ กาล ทำ นา พอ จะ ผ่อน ปรน ให้ กลับ มา ทำ ไร่ นา ได้ บ้าง ประ การใด ๆ จะ ยัง ให้ มา มิ ได้ ก็ ให้ คิด ทำ ไร่ นา ลง ไว้ สุด แต่ อย่า ให้ ไพร่ พล ย่อย การ จะได้ ผล เม็ด เข้า เปน กำ ลัง ราช การ สืบ ไป แล บันดา ราช การเมือง ไทร นั้น เปน การไกล จะ กำ หนด ว่า ออก มา ให้ เด็ด ขาด มิ ได้ สุดแต่ พระยา นคร แม่ ทัพ จะ ผ่อน ปรน อย่า ให้ เสีย ราช การ นั้น เถิด หนังสือ มา ณวัน ศุกร เดือน เจด แรม สิบ ค่ำ ปี มะ เมีย จัต วา ศก

ประกาน

ตั้งแต่วันที่ ๑ ถึงวันที่ ๓๑ สิงหาคม ร, ศ, ๑๑๖ สมาชิกได้มายังหอพระสมุดวชิรญาณ ๑๕๗ ท่าน แลได้ลงชื่อ ๓๘๙ ครั้ง หนังสือไทยนี้ได้ให้ยืมไป ๒๙๔ ครั้ง ๙๓ เรื่อง แลหนังสือต่างประเทศได้ให้ยืมไป ๑๐ เล่ม ๙ เรื่อง แลสมาชิกได้ส่งเงินค่าเกมบิลเลียด ๑ ท่าน เงิน ๘ บาท๘๐ อัฐ

ภาคีสมาชิก

ส่งเงินบำรุงปีที่ ๑๖ เงิน ๒๐ บาท คือ :—

พระเจ้าลูกยาเธอ	พระองค์เจ้าสุริยงค์ประยูรพันธุ์	๑
หม่อมเจ้าเจ็ก		๑
หม่อมเจ้ากรรเจียก		๑
หม่อมเจ้าทศนา		๑
พระยาจรูญราชโภคากร	(กอซิมเต็ก)	๑
หลวงนิรมานมุททาธร	(สวัสดิ์)	๑
นายพิทารณ์สรรพกิจ	(บุญศรี)	๑

ส่งเงินบำรุงปีเก่าและใหม่ คือ

พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงษ์ปีที่ ๑๕ เงิน บ, ๒๐—๐๐

ปีที่ ๑๖ เงิน บ, ๒๐—๐๐

รวมเงิน ๔๐—๐๐

พระยาวิชิตภักดี (ขำ) ปีที่ ๑๕ เงินบ, ๒๐—๐๐
หลวงอภัยพิทักษ์ (สวัสดิ์) ปีที่ ๑๕ เงินบ, ๒๐—๐๐
ปีที่ ๑๖ เงินบ, ๒๐—๐๐
รวมเงิน ๔๐—๐๐

ภาคินิสมาชิก

ส่งเงินบำรุงปีเก่าแลใหม่ คือ:—

เจ้าคุณจอมมารดา ปีที่ ๑๕ เงินบ, ๒๐—๐๐
ปีที่ ๑๖ เงินบ, ๒๐—๐๐
รวมเงินบ, ๔๐—๐๐



เลือกสภานายกแลอุปนายก

หอพระสมุดวชิรญาณ ปีที่ ๑๗

กรรมสัมปาทิกสภา ได้ส่งใบโวัตเลือกสภานายกแลอุปนายกไปเมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน ร ศ ๑๑๖ ได้แจกไปแก่สมาชิกฝ่ายน่า ๔๓๖ฉบับ ฝ่ายใน ๗๕ ฉบับ สมาชิกได้ส่งกลับคืนมาตามกำหนด ฝ่ายน่า ๑๓๗ ฉบับ ฝ่ายใน ๔๖ ฉบับ

เจ้าพนักงานได้รวมคะแนนตามที่สมาชิกได้เลือกถาพระนามแลนามที่ได้ส่งกลับคืนมานั้นดังนี้

ที่สภานายก

๑	พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นวิวิธวรรณปรีชา	๒๘	คะแนน
๒	พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์	๒๔	,,
๓	หม่อมเจ้าอลังการ	๑๔	,,
๔	สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนตรัศมี กรมพระจักรพรรดิพงษ์	๑๓	,,
๕	พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงพิชิตปรีชากร	๙	,,
๖	พระวรวงษเธอกรมหมื่นปราบปรปักษ	๘	,,
๗	สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษิสว่างวงษ์ กรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช	๗	,,

๘	พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นทิวากรวงษ์ประวัติ	๕	คะแนน
๙	พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ากิตติยากรวรลักษณ	๕	,,
๑๐	พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์	๔	,,
๑๑	พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าประวิตรวัฒโนดม	๔	,,
๑๒	พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงษ์	๓	,,
๑๓	,, ,, กรมหมื่นศิริธัชสังกาศ	๒	,,
๑๔	หม่อมเจ้าประภากร	๒	,,
๑๕	เจ้าพระยานรรัตน์ราชมานิต	๒	,,
๑๖	พระยาเทเวศรวงษ์วิวัฒน์	๒	,,
๑๗	พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทววงษวโรปการ	๑	,,
๑๘	พระเจ้าบวรวงษ์เธอ กรมหมื่นวรสิปปิภาณ	๑	,,
๑๙	พระวรวงษเธอ พระองค์เจ้าวัชิรวงษ	๑	,,
๒๐	พระยาอภัยรณฤทธิ	๑	,,
๒๑	พระยาวุฒิการบดี	๑	,,

ที่อุปนายก

๑	พระเจ้าน้องนางเธอพระองค์เจ้าพวงสรอัยสอางค์	๑๘	คะแนน
๒	,, ,, พระองค์เจ้าประพาฬรัศมี	๑๑	,,
๓	,, ,, พระองค์เจ้าภาณุพันธุ	๘	,,
๔	,, ,, พระองค์เจ้าประภัศร	๒	,,
๕	,, ,, พระองค์เจ้าภัทรพิมลพรรณ	๒	,,
๖	สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชเทวี	๑	,,

๗	พระเจ้าพี่นางเธอ พระองค์เจ้าโสมาวดี	๑	คะแน
๘	พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าศรีนาคสวาสดิ์	๑	,,
๙	,, ,, พระองค์เจ้าอรไทยเทพกัญญา	๑	,,

ขอบพระเดชพระคุณ

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าประกิษฐาสาริอุปนายก ได้พระทานเงินค่าหมากพลูบุหรี่ ที่พระองค์ท่านได้ทรงจัดส่งมายังหอพระสมุดวันละ ๑ พานจนตลอดปี จำนวนเงินค่าหมากพลูบุหรี่นั้น กรรมสัมปาทิกสภาได้ถะจะคิดเปนเงินถวายเดือนละ ๘ บาท รวม ๑๒ เดือนเปนเงิน ๙๒ บาท แต่พระองค์ท่านไม่ทรงรับโปรดพระทานให้เปนส่วนบำรุงพิเศษแก่หอพระสมุดวชิรญาณ

เพราะฉนั้น สภานายกจึ่งมีรับสั่งให้แห่งความมาให้ทรายทั่วกันว่า ควรเปนที่ยินดีแลขอบพระเดชพระคุณอุปนายกเปนอันมาก

ดรรชนี

ดรรชนี

ก

กงเก็ก ๓๔๒, ๓๔๕, ๓๔๖, ๓๔๘
กงด้ง ๔๕๖
กงรถ ๒๒๕
กงเรือ ๒๔๗
กงแรง ๔๕๖
กงสี ๑๔๐
กงเอี้ยน ๒๓๗
กฎหมายการเงิน ๑๑๗
กฎหมายสำหรับราชาธิราชวงษ์ยี่ปุ่น ๓๙๖, ๔๐๓, ๔๑๖, ๔๑๗
กฎหมายหลวง ๓๙๙, ๔๐๒
กรมการ ๑๘๖, ๑๘๙, ๓๘๓, ๔๙๖, ๕๑๒
กรมการผู้ใหญ่ ๓๘
กรมการเมืองพัทลุง ๑๘๗
กรมการเมืองสงขลา ๕๙๒
กรมการเมืองอินทรบุรี ๑๙๕
กรมฝ่ายหน้าฝ่ายใน ๓๘๓
กรรเจียก *นภวงศ์*, หม่อมเจ้า ๕๙๔
กรรมสิทธิ์ ๔๑๒
กระ ๓๓๑, ๔๓๓
กระจาม ๓๑๑
กระโจมไฟ ๔๒๗, ๔๒๘, ๔๒๙, ๔๓๑
กระเช้า ๒๔๓
กระทู้ส่องความ ๒๙๗
กระบถ ๕๙๒
กระบิล, เมือง ๕๖๔
กระบิลมหาพรหม, ท้าว ๒๘๐
กระบี่คือหณุมาน ๑๒๔
กระบี่ฝักแลด้ำทองคำ ๒๐
กระเบนหาง ๒๓๕
กระลำพัก ๔๖
กระโล่ ๒๕๕
กระหนก ๑๒๕
กระหนก, นารี, กระบี่, คชะ
-หลักสูตรฝึกหัดเขียนกระหนก ๑๒๔
กระหนกของราชสีห์ ๑๒๕
กระหนกเทศใบเทศ ๑๒๔
กราบเรือ ๒๔๒
กรุงเก่า ๕๐๔
กรุงทวาราวดีศรีอยุทธยา ๑๑
กรุงเทพทวาราวดี, สมเด็จพระเจ้า ๑๔
กรุงลังกา, พระเจ้า ๒๑๙
กรุงศรีอยุทยามหาชัติยราช, สมเด็จพระเจ้า ๒๑
กฤตติสิริ, พระเจ้า ๒๓๐
กฤตติสิริเมฆะวัณณะ, พระเจ้า ๒๐๓
กฤษณา ๔๖
กล้วยน้ำว้า ๑๔๕
กล้องสูบบุหรี่ ๑๓๗
กลักเงิน ๔๗
กลักตกั่ว ๔๗
กลันตัน, พระยา ๕๙๒
กลันตัน, เมือง ๕๙๒
กลาโหมราชเสนา, พระยา ๑๘๙
กลิงคะ ๒๐๑
กลึงตลับ ๔๔๑
กว๋างโจว, เมือง ๓๓๘, ๓๓๙
กว๋างดง ๓๒๓, ๓๓๗
กว๋างดง, เมือง ๓๐๙
กว๋างตี๋น, เมือง ๓๓๙
กวางตุ้ง ๓๐๙, ๓๒๓
กวางตุ้ง, เมือง ๓๒๗
กว้างตุง, เมือง ๙๕
กวางเต๊ย, เมือง ๓๒๓, ๓๓๘
กวางบิ้นกวางตรี, เมือง ๓๐๙

กว๋างบิ้นกว๋างตรี่, เมือง ๓๓๘
กว๋างเอียง, เมือง ๓๐๙
กวิ๋นโจ๊วผู, เมือง ๓๓๘
กวินส์ เฮาส์ ๒๒๕
กองทัพเมืองไชยา ๑๘๙
กอไผ่ ๕๔๑
กะโจมไฟ ๔๓๑
กะบุงบุ้งกี๋ ๑๓๔
กะลิงคะ, เจ้ากรุง ๒๐๒
กะลิงคะ, พระเจ้ากรุง ๒๐๒
กับตันเยเนราลเมืองโคลัมโบ ๒๑๐
กับตันเรือ ๒๔๖
กับตันแห่งเมืองโคลัมโบ ๒๑๒
กัป์ปิยการก ๔๙๕
กัปปิยการ ๒๙๐
กัลยาณะเจดีย์ ๒๙๐
กากเพ็ชร ๓๔๙
กาญจนากร, พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้า ๕๙๗
ก๊าด ๕๗๗
ก๊าต ๕๕๑
กาต้มน้ำ ๔๔, ๔๕
การโกนหัว ๔๑
การคามเจดีย์ ๒๙๐
การใช้จ่ายในราชาธิราชวงษ์-ญี่ปุ่น ๑๑๗
การใช้จ่ายประจำปี-ราชวงศ์ญี่ปุ่น ๑๒๐
การต่างประเทศ ๓๐๖
การต่างประเทศ-หมวด ๑๑, ๑๐๑, ๓๙๗
การเถลิงราชสมบัติแลราชาภิเศก ๑๐๖
การทำศพ ๒๙, ๓๐, ๓๑
การทำศพของชาติ์ข่า ๓๖
การทำศพของชาติ์ไทย์ ๓๙
การทำศพของชาติ์มอญ ๓๖
การทำศพของชาติ์ลาว ๓๘
การทำศพของพวกแขกอินเดีย ๓๒
การทำศพชาติ์ฝรั่ง ๓๒
การประสูตร-ของราชวงศ์ญี่ปุ่น ๑๑๔
การเปลี่ยนศักราชใหม่-ใช้นามรัชกาล ๑๐๗
การเผาศพ ๓๕, ๔๐
การเย็บเสี้ยว ๔๖๔
การแย่งศพ ๓๗
การรั้งแผ่นดิน ๔๐๓, ๔๑๖
การรั้งราชการ ๑๑๐
การลักศพ ๓๖, ๓๗
การแลกวัด ๑๓๙
การไว้ทุกข์ให้แก่ผู้ตาย ๓๕
การส่งศพไปเมืองจีน ๓๔
การสืบราชาธิราชสมบัติ-ญี่ปุ่น ๑๐๓
การสืบสันตติวงษ์ ๑๑๙
กาวบั้ง, เมือง ๓๐๙
กาวโห่ว, นาง ๓๒๙
กาพสีห์ ๑๒๓
กำนัน ๓๕๔, ๕๗๗
กำปั่น ๑๖, ๒๘, ๒๘๘, ๔๙๔, ๔๙๕, ๔๙๖
กำปั่น, นาย ๙๕
กำปั่นรบ ๑๔, ๑๕, ๑๖, ๙๐, ๙๒, ๙๓, ๙๕
กำปั่นรบฝรั่งเสศ ๑๓
กำปั่นอุฎมเดช ๙๕
กำแพงแก้ว ๕๑๕
กำแพงทั่นเลา ๓๒๗
กำแพงเพ็ชร์, เมือง ๕๑๓
กำแพงเพียงงู ๓๓๗
กำแพงโลวทั่นเต็ย ๓๑๘
กำภูชา, เมือง ๒๘๔
กำมโดด ๙๒, ๙๓
กำแหงสงคราม (กาจ *สิงหเสนี*), พระยา ๑๙๕
กิจการ-หมวด ๒๙, ๑๒๑, ๒๓๕, ๓๔๑, ๔๒๒
กิตติยากรวรลักษณ, พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้า ๕๙๗
กินบั๊ก, เมือง ๓๐๙

กิโยโต, กรุง ๑๐๖
กิ๊วด้าวยาง, แม่น้ำ ๓๑๖
กิ่วม่วงห้วยทมิฬ ๔๕๔
กิ๋วเจิน, เมือง ๓๑๐, ๓๓๗, ๓๓๘, ๓๔๐
กิ๋วติ๊ว, เมือง ๓๑๐
กุดโฮป, แหลมเคปออฟ ๒๒
กุบลายข่าน ๒๒๐
กุบลายข่านซุ่นตี่ ๒๑๙
กุยบุรี, เมือง ๑๓
กุโรทะ กิโยตะกะ, พญา ๔๐๐
กุลี ๒๓๘, ๔๓๕, ๔๖๐
กุหลาก ๓๓๗
กู้ถี่, นาง ๓๓๓
กู้ถี่ท้ายโห่ว, นาง ๓๓๔, ๓๓๕, ๓๓๖
กู้ถี่ว่างโห่ว, นาง ๓๓๔
กู้หลาก ๓๓๖
เก็บส้อน-คำ ๒๐๘, ๒๑๑
เกรียง ๓๖
เกว๊เลิม, เมือง ๓๒๓, ๓๒๗
เก๊วเวือง, เมือง ๓๓๔
เกสรสีห ๑๒๓
เกาทัณฑ์ ๓๒๑
เกาทัณฑ์เทินโห่,น
ดูเพิ่ม ลินกางกินกวีเทินห์,น
เกาทัณฑ์เทินโห่,น ๓๒๔
เกาเฮ้า, นาง ๓๒๙, ๓๓๐
เกาะครก ๔๓๐
เกาะคราม ๔๓๐
เกาะง่ามน้อย ๒๓๗
เกาะง่ามใหญ่ ๒๓๗
เกาะชวา ๒๒๗
เกาะชะวา ๒๒๖
เกาะตรึงบาดาล ๔๓๐
เกาะนก ๔๓๐
เกาะน่าเมืองชุมพรและไชยา ๒๓๖
เกาะน่าเมืองปลิศแลสตูน ๒๓๗
เกาะบูระใน ๙๓
เกาะไผ่ ๔๒๒, ๔๒๕, ๔๒๘, ๔๒๙, ๔๓๐, ๔๓๑, ๔๓๓, ๔๓๕, ๔๓๖, ๔๓๙, ๔๔๐, ๔๔๓, ๔๔๔
เกาะมารวิไชย์ ๔๓๐
เกาะรังนก ๒๓๗
เกาะริ้น ๔๓๐
เกาะลังกะจิวใหญ่ ๒๓๗
เกาะลังกา ๒๐๙, ๒๑๘, ๒๘๘
เกาะล้าน ๔๓๐, ๔๓๗
เกาะสาก ๔๓๐
เกาะสีชัง ๔๒๒, ๔๒๗, ๔๒๘, ๔๒๙, ๔๓๐, ๔๓๑
เกาะหมาก ๔๙๔, ๔๙๖
เกาะหมาก, เมือง ๙๔, ๙๕, ๑๘๘, ๑๘๙, ๒๘๕, ๒๘๖
เกาะห้องตง ๙๕
เกียดเตวิ๊น ๓๒๓
เกี๊ยนดึก ๓๓๖
แก่งยางสัก ๕๑๐
แก่งหลวง ๕๑๐
แกนดี, ตำบล ๒๐๓
แกนดี, พระเจ้ากรุง ๒๑๗, ๒๑๘
แกนดี, เมือง ๒๒๓, ๒๒๔, ๒๒๕, ๒๓๑
แก้วขาว ๓๓๑
แก้สินบน ๔๔๙
แกะตราพิมพ์ ๔๔๑
โกตัยซอง ๑๐๘, ๑๐๙, ๑๑๐
โกตัยษิ คือพระโอรสาธิราช ๑๐๘, ๑๐๙, ๑๑๐
โกติมาลัย ๒๐๔
โกนจุก ๒๙
โกนโลนทั่น-กำแพงเมืองญวน ๓๑๘
โกรก ๒๔๒

โกร่ง ๔๖
โกสมี, เมือง ๒๑๒
ไก่ขาว ๓๑๙, ๓๒๐
ไก่ฟ้า ๑๒๒
ไกร, หมื่น ๔๙๗

ข

ขดานศิลา ๕๓๕
ขนคิ้ว ๑๒๕
ขนนกกระเต็น ๓๓๑
ขมิ้นขาว ๑๔๒
ขวดแก้ว (ขวดโหล) ๑๓๕
ขวดแก้ว ๔๗
ขวดน้ำอบ ๑๓๕
ขวักไขว่ขรมถมเถน-สำนวน ๑๓๘
ขอนดอก ๔๖
ขะดานศิลา ๕๓๕
ขันหมากมั่น ๓๕
ข่า ๓๖
ข้าเจ้าต่างกรมหากรมมิได้ ๓๘๓
ข้าแผ่นดิน-คำ ๑๑๖
ข่าวสิ้นพระชนม์ ๕๐๐
ข่าวสิ้นพระชนม์แลถึงแก่กรรม์ ๑๙๖
ข้าหลวง ๓๘๓
ข้าหลวงกรมพระราชวังบวรสถารมงคล ๓๘๓
ขุนนางเมืองยงเหนา ๓๒๒
ขุนนางเมืองสมุทประการ ๙๓
ขุนน้ำจาง ๔๕๒
ขุนหมื่นพันทนายฝ่ายทหารพลเรือน ๓๘๓
ขุยไม้ผุ ๕๔๖
เข็มขัดสายทองคำ ๒๐
เขมราฐ, เมือง ๕๔๑
เขมะ-สาวกแห่งพระพุทธเจ้า ๒๐๒
เขากวาง ๒๑๑, ๒๑๗
เขาไกรลาศ ๒๘๐
เขาโค ๔๔๙
เขางูเลิง ๓๐๗
เขาจันทการ ๒๘๒
เขาช้างโก้ง ๔๕๖
เขาเตี้งเวี่ยงเชิง ๓๑๔, ๓๑๗
เขาเตียนยู ๓๒๔
เขาถัดเหยี่ยว ๓๑๙, ๓๒๐
เขาเนื้ออ่อน ๒๔๔
เขาปู่เหล็ก ๔๕๒
เขาผา ๔๕๓
เขาผาเวียงน้อย ๔๕๖
เขาพระสุเมรุ ๒๘๐
เขาลูกช้าง ๕๑๓
เขาลูกช้าง, วัด ๕๐๙
เขาวิบุลบรรพต ๒๘๙
เขาสนุด ๔๕๒
เขาหงูเชิง ๓๓๑
เขาหลวง ๔๕๔
เขาหวอนิน ๓๒๔
เข้าแช่ ๓๕๖
เข้าตาก ๒๔๑
เข้าพอง ๑๓๖
เข้าแฟ ๕๗๐
เข้าสาร ๒๔๙
เข้าสารดำ ๑๔๕
เขื่อนขัณฑ์ ๑๘๗
เขื่อนเพ็ชร์ ๑๘๗
แขก, ชาติ-วิธีจัดการศพ ๓๑
แขกชาวอินเดีย ๓๑
แขกเมือง ๙๐
แขกเมืองฝรั่งเศส-ในรัชกาลที่ ๔ ๕๑๙
โขน ๔๐, ๔๑
โขน, หนัง, หุ่น, งิ้ว, ๓๓
ไข่ของเต่าทเล ๔๓๒
ไข่เต่า ๔๓๗
ไข่เต่าทเล ๔๓๙
ไขเนื้อแพะ ๒๔๘

ค

คชสาร ๑๒๓
คชสีห์ ๑๒๓, ๑๒๔
คดีความในระหว่างพวกเชื้อพระวงษ์ ๑๑๗
คนในบังคับโปรตุเกส ๒๑๘
คบเพลิง ๕๔๖
ครรชิตสรกรรม์ (ม,ว, ดัด *สนิทวงศ์*), หลวง ๙๗
ครุฑ ๑๒๔
ครูโซ ๒๔๗, ๒๔๘, ๒๕๑
คฤษตมาศ ๒๖
คฤษตศาสนาโรมันกาทอลิก ๒๖
คลองบางนกแขวก ๑๔๒
คลังศุภรัต ๕๑๗
ควงหมุด ๑๓๖
ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด-คำ ๕๗๙
ความแพ่ง ๑๑๗
คอกจับช้าง ๔๔๖
คอกจับช้างป่าที่นครเมืองน่าน ๔๕๐
คอกบ้านไสมย ๔๕๐
คอกช้าง ๔๔๗
คอกน้ำยาง ๔๕๐, ๔๕๕
คอกโป่งเงื้อม ๔๕๐, ๔๕๓
คอกเมืองคอบ ๔๕๐, ๔๕๖
คอกแม่เมาะ ๔๕๐, ๔๕๕
คอกแม่สาคร ๔๕๐, ๔๕๔
คอกไสมย ๔๕๑, ๔๕๓
คอกห้วยแม่สามศพ ๔๕๐, ๔๕๕
คอตตา ๒๐๙
คอตตา, เมือง ๒๑๑, ๒๑๖
คอนสติตูแชน ๑๐๕
คอนสแตนตินัส ซีลี คูบิดิเน ครูเมนาส เครมาวิต ๒๐๘
คอบ, เมือง ๔๕๖
คะรุโทษ, กอง ๔๘๗
คันธาระ, เมือง ๒๐๑
คัมภีร์ไตรภูม ๑๙๙
คัมภีร์มหาวงษ์ ๒๒๗
คัว, เมือง ๒๐๔, ๒๐๕, ๒๐๘, ๒๑๖, ๒๓๐
ค้างพลู ๔๔๑
ค่าชักสิบลด ๒๔๔
ค่าธรรมเนียมของธุระการ ๔๑๓
ค่าปากเรือ ๙๔
ค่าระวางเรือ ๒๔๔
ค่ารับประกัน (อินชุรัน) ๒๕๔
ค่ารับประกัน (อินชุรันส์) ๒๔๔
คาสปา, อาชบิชอบ ดอง ๒๐๕
ค่าสิบลด ๒๔๔
คำคุณ ๒๙๘
คำถวายไชยมงคลปีจออัฐศก ๑๒๔๘ ๑๘๑
คำนำ-หมวด ๕๐๓
คำปฏิญญาสาบาลของพระเจ้าแผ่นดิน
ที่หอพระอันศักดิ์สิทธิ์ในพระราชวัง-ญี่ปุ่น ๔๑๗
คำเรียกสำหรับพระเจ้าราชาธิราช ๑๐๙
คี่เกลือ ๓๐๐
คุกเข่า-คำ ๑๒
คุ้งสำเภา ๕๑๓
คุลีการ-คำ ๔๖
คูหาสิวะ, พระเจ้า ๒๐๒
เครื่องแก้ว ๔๗๘
เครื่องขมาศพ ๓๓
เครื่องโทรเลข ๕๖๕
เครื่องธาตุ ๔๗๘, ๔๗๙
เครื่องบรรณาการ ๒๑๓, ๒๒๓
เครื่องประโคม ๒๓๒
เครื่องประดับ ๑๒๑
เครื่องประดับของปั้น ๓๔๙
เครื่องพิมพ์ ๔๘๔
เครื่องพิมพ์ดีด ๔๖๘, ๔๘๔
เครื่องพิมพ์ไตไปรเตอร์ ๔๖๘
เครื่องพิมพ์ไตรไปรเตอ ๔๘๔, ๔๙๑
เครื่องพิมพ์ไตรไปรเตอร์ ๔๘๕
เครื่องมงคลราชบรรณาการ ๑๓, ๑๙
เครื่องยฏภารทองกลม ๙๕

เครื่องยศสำหรับผู้หญิงชั้นสูง ๑๒๒
เครื่องราชบรรณาการ ๑๓, ๑๖, ๒๒, ๒๓, ๒๔, ๒๖, ๒๐๙, ๓๓๑, ๕๑๕, ๕๙๓
เครื่องราชบันนาการ ๙๐, ๙๑
เครื่องสักการ ๒๑๕
เครื่องสักการบูชา ๒๑๖, ๔๙๕, ๔๙๖
เครื่องสำหรับตัดบุหรี่ฝรั่ง ๒๙๓
เครื่องสูง ๒๓๒
เครื่องหอม ๓๑
เคียว ๒๔๙
เคื้องเลิม, เมือง ๓๓๙
โคเก ๓๓๗
โคลงฉันท์กาพย์กลอน-หมวด ๑๘๑, ๒๗๘
โคลงเบ็ดเตล็ด ๔๙๓
โคลงโบราณจริยา ๕๘๖
โคลัมโบ ๒๑๑
โคลัมโบ, เมือง ๒๑๓, ๒๑๖
ศอช้อยขาว ๓๔๑, ๓๔๒
ศอช้อยดำ ๓๔๑, ๓๔๒
ศอช้อยแดง ๓๔๑, ๓๔๒, ๓๔๔

ง

งวงครุ ๓๔๗, ๓๕๐
งันเรือนดี-บ้านของผู้ตาย ๓๘
งา-ช้าง ๔๕๗
งิ้ว ๔๐
งีเต้, พระเจ้า ๓๐๗, ๓๒๗
งุ่ย, เมือง ๓๒๑
งูเท่าปล้อง ๒๘๒
เงินคลังของชาติ ๔๑๔
เงินจากคลังของชาติ ๔๑๓
เงินจ่ายประจำปี ๔๑๔
เงินแดง ๔๒๓, ๔๒๔
เงินทองนากระแนง ๒๘๗
เงินแผ่นดิน ๔๑๓, ๔๑๕
โงโจว, เมือง ๓๓๘
โง่วเต้สามอ๋อง ๓๒๘

จ

จงกวิ่น ๓๓๔
จณะ, เมือง ๕๙๑, ๕๙๒
จดหมายเหตุของบาดหลวงตาชารด์ ๑๑
จดหมายเหตุพงษาวดารรามัญ ๒๒๒
จดหมายเหตุภาษาอิตาลี ๑๑
จดหมายเหตุเมืองพม่ารามัญ ๒๒๓
จรัสปฏิภาณ, พระเจ้าบวรวงษ์เธอ กรมหมื่น ๕๙๗
จรูญราชโภคากร (กอซิมเต๊ก *ณ ระนอง*), พระยา ๕๙๔
จวนเมือง ๒๘
จอมเกล้าเจ้าสยาม, พระบาทสมเด็จพระ ๕๐๓
จะละเมด ๔๓๓
จักกะแหล่น ๓๕๙
จักร์เกษร ๑๓๘
จักรพรรดิพงษ์, สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนตรัศมี กรมพระ ๕๙๖
จันทร์, วัด ๔๒๖
จันทรามาตย์ (ปาล), หลวง ๑๙๕, ๒๙๓
จับช้าง ๔๕๐, ๔๕๑, ๔๕๓, ๔๕๖
จับช้างฝึกช้าง ๔๕๕
จามร ๒๓๒
จ๋าย, นาย-ทูต ๓๔๓, ๓๔๔
จำสักน้ำยัด ๔๕๖
จิ้น, พระเจ้าแผ่นดิน ๓๒๖
จิ้น, เมือง ๓๒๑
จิว, พระเจ้าแผ่นดิน ๓๑๓
จีน, กรุง ๓๓๐
จีน, ประเทศ ๑๒๒
จีน, พระเจ้ากรุง ๓๓๑, ๓๔๐
จีน, พระเจ้าแผ่นดินกรุง ๒๑๙
จีน, เมือง ๓๔, ๔๓, ๙๑, ๙๓, ๙๕, ๑๕๐, ๒๔๔, ๒๔๕, ๕๑๔

จีนกองตระเวร ๑๘๘, ๑๘๙
จีนกิว ๙๔
จีนขุนวิเสศ ๑๘๘
จีนซีฮ่องเต้, พระเจ้า ๓๒๒, ๓๒๓
จีนบ่าก้าว ๑๘๘
จีนแส ๔๓
จีนอีเซง ๑๘๘
จีโบ, มหาสังฆราช ๑๙
จีวรแพรต่วนเหลือง ๒๓๓
จีวก๋ง ๓๑๓
จุกเสียด ๔๗
จุ้ยเผ็ง ๓๔๔
จุ๊ยเผ็ง ๓๔๗
เจ๋, เมือง ๓๒๑
เจ๊ก *นภวงศ์*, หม่อมเจ้า ๕๙๔
เจ๊กแลกขวด-อาชีพ ๑๓๕
เจ๊กแลกเข้าพอง-อาชีพ ๑๓๕
เจ๊กแลกวัด-อาชีพ ๑๓๖
เจดียฐาน ๔๙๕
เจริญทางพระราชไมตรี-คำ ๑๓, ๒๑
เจ้ากรมช่างหล่อ ๕๐๖
เจ้าคุณจอมมารดา ๕๙๕
เจ้าชาย ๑๑๓, ๑๑๔, ๑๒๐
เจ้าต่างกรม ๕๑๖
เจ้านครเมืองน่าน ๔๔๙, ๔๕๐, ๔๕๑, ๔๕๒, ๔๕๓, ๔๕๔, ๔๕๕, ๔๕๖
เจ้านายในประเทศยี่ปุ่น ๑๐๔
เจ้าน้ำเงิน ๑๔๕
เจ้าปักกิงไชญิงอว่าซีฮิม ๙๕
เจ้าปักกิงเต้ากวังปวย ๙๕
เจ้าแผ่นดินในประเทศยุโรป ๑๐๔
เจ้าพนักงานกรมวัง ๒๓
เจ้าพนักงานฝ่ายตุลาการ ๑๑๗
เจ้าพระยาแลพระยาพระหลวงเมือง ๓๘๓
เจ้าฟ้า ๑๐๔, ๑๑๐, ๑๑๙
เจ้าฟ้าชาย ๑๐๙, ๑๑๓, ๑๒๐
เจ้าฟ้าหญิง ๑๐๙, ๑๑๐, ๑๑๓, ๑๑๔, ๑๑๖, ๑๒๐
เจ้าเมือง ๓๘
เจ้าเมืองกรมการ ๑๘๗, ๓๘๖
เจ้าราชนิกูล ๓๘๓
เจ้าราชบุตร (น้อยบุญศรี) ๔๕๒
เจ้าราชบุตร ๔๕๓, ๔๕๔
เจ้าราชวงษ์ ๔๕๔
เจ้าวัดแลบาดหลวง ๒๐๗
เจ้าหญิง ๑๑๐, ๑๑๓, ๑๑๔, ๑๑๖, ๑๒๐
เจ้าอุปราช ๔๕๕, ๔๕๖
เจียก *นภวงศ์*, หม่อมเจ้า ๒๙๑
เจียงกุน ๓๓๔
เจียด, นาย ๑๙๕
เจี๊ยมทั่น, เมือง ๓๓๘
แจกเข้าผีตาย ๓๘
แจว ๔๔๑
โจวงายเซิงไตย, เมือง ๓๐๙
โจ๊วญาย, เมือง ๓๓๘
โจฮ่อง ๓๓๗
ใจสนิท (เอิบ *มนตริวัต*), จมื่น ๒๙๓

ฉ

ฉมุนาด ๒๘๑
ฉลองพระบาทยุคล ๒๕
ฉลองพระองค์ ๒๕
ฉลองพระองค์-โปป ๒๔
ฉลากตึงเท่ากัน-คำ ๔๐๙
ฉอด, เมือง ๕๓๖
ฉัตร ๑๔

ช

ชฎาหรือมกุฎ ๑๒๕
ชเนาะ ๒๙๙
ชมดเทศ ๔๖
ชมดไทย ๔๖

ชมพูทวีป ๒๐๑, ๒๐๓, ๒๐๔, ๒๘๑
ชมพูทวีปข้างใต้ ๒๒๗
ชมพูทวีปฝ่ายใต้ ๒๒๖
ชมพูทวีป-ฝ่ายเหนือ ๒๒๖
ชวา, เมือง ๕๓๖
ช้อ, เมือง ๓๒๑
ช่องฝักบัว ๕๔๘
ช้อนทรพี ๑๓๖
ชักศพ ๓๙
ชัณสูตร ๓๘๔, ๕๗๐
ช่างแกะสลักกลึงปั้น ๔๒๓
ช่างแกะ-ชาวฮอลันดา ๑๒
ช่างเขียน ๑๒๓
ช่างทหารใน ๓๘๓
ช่างปั้น ๑๒๓
ช่างปี่ช่างซอ ๔๔๖
ช่างหล่อ ๕๑๙
ช่างหล่อแก้ว ๑๓๔
ช่างหล่อแก้วแลขวด ๑๓๕
ช้าง ๑๓, ๔๔๖, ๔๔๗, ๔๔๘, ๔๔๙
ช้างต่อ ๔๔๘, ๔๕๗
ช้างเถื่อน ๔๔๘, ๔๕๗
ช้างเผือก-ชื่อรุปาศรี ๕๓๕
ช้างพัง ๔๔๙
ช้างอุทาม ๔๔๙, ๔๕๗
ชาติแขก ๓๑
ชาติ์เทวดา ๓๐๘
ชาติ์มังกร ๓๐๘
ชายา-ของโกตัยซอง ๑๐๙
ชาวเกาะมอระตา ๒๘
ชาวคลัง ๒๐๗
ชาวที่ ๓๘๓
ชำนาญ, ขุน ๑๖
ชำนาญ, ออกขุน ๑๕
ชำนิ, หมื่นจ่า ๕๙๑
ชิดกวี้-คือพระเจ้าดินเยืองเวือง ๓๐๗
ชิโบ ๒๕
ชิวิตะเวกกิยะ, เมือง ๒๗
ชิวิตะเวกวียะ, เมือง ๑๗
ชุมพร, เมือง ๒๓๗
เชโก, กรุง ๑๐๖
เชตวันมหาวิหาร ๒๙๐
เชโท, กรุง ๑๐๕
เชโท, เมือง ๑๐๗
เชิงกราน ๔๓๒
เชิงไกร ๕๑๓
เชิงเขา, วัด ๕๑๐
เชิงตกอน ๒๐๒
เชิงตะกร ๓๑, ๓๒
เชียงของ, เมือง ๔๕๖
เชียงใหม่, พระเจ้า ๒๒๓
เชือกบาส ๔๔๘, ๔๕๗
เชื้อพระวงษ์-ญี่ปุ่น ๑๑๙, ๔๐๗
เชื้อพระวงษ์ของราชาธิราชตระกูล-ญี่ปุ่น ๑๑๑
เชื้อพระวงษ์ในราชาธิราชวงษ์-ญี่ปุ่น ๑๑๘
เชื้อพระวงษ์ผู้หญิง-ญี่ปุ่น ๑๑๑, ๑๑๖
โชกูน ๑๐๗
ไชยรัตนวโรภาศ, พระบวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้า ๕๐๐
ไชยาภรณ์ (บุญมาก *ปันยารชุน*), จมื่น ๒๙๓, ๒๙๔
ไชยา-เมือง ๒๓๗

ซ-ญ

ซองฝืกหัด ๔๔๙
ซองโหมด ๔๙๗
ซ่อมซ้อน ๔๕๙
ซัดเงินเปนทอง-เรื่อง ๑๔๒, ๑๔๘
ซัดตะกั่วเปนเงิน ๑๔๒
ซัดยา ๔๒๓, ๔๒๔
ซันเดงกซกี, มิสเตอ ซี ๙๗
ซำเซ็ง ๓๔๖
ซิ้น, พระเจ้า-เมืองเมินเหวียด ๓๓๒
ซุ่งเทียนทันเวือง, เจ้า ๓๑๒

เซ่งอ๋อง, พระเจ้า ๓๑๒
เซ็นตปิตเตอร์สเบิค, กรุง ๑๐๖
เซิงติน ๓๑๓, ๓๑๔, ๓๑๕, ๓๑๖, ๓๑๗
เซิงเต๋ย, เมือง ๓๓๙
เซิงนามฮ่าโน่ยนามดิน, เมือง ๓๐๙
แซ่เม่ง-กรุงจีน ๓๑๐
ไซโง ซุกุมิจิ, พญา ๔๐๐
ไซ-สิงโต ๑๒๒
ไซ่หั้น ๓๕
ญวน, เมือง ๙๑
ญายโจ๊ว ๓๓๘
เญิมงาว ๓๒๓, ๓๒๔, ๓๒๖
เญิมเยียน ๓๔๐

ด

ด่งดิ้น, เมือง ๓๐๙
ด่งดินกวึง, นาง-ธิดาพระยานาค ๓๐๗
ดงหว่าน, เมือง ๓๒๔
ดงโอว, เมือง ๓๒๗
ด้วงโสน ๕๔๖
ดอกไม้ทองเงิน ๕๙๓
ดอกไม้ไหวเพ็ชร์ ๒๐
ดอกหญ้าทเล ๔๓๘
ดอกอุบลทำด้วยทองคำ ๒๒๘
ดอง คอนสเตนไตน์ ๒๐๖, ๒๐๘, ๒๑๑, ๒๑๗
ดอง คอนสแตนไตน์ เดอ บากันซา ๒๐๔
ดองยวง ๒๑๓, ๒๑๗, ๒๑๙
ดองยวง, พระเจ้ากรุงคอตตา ๒๐๙, ๒๑๐, ๒๑๑
ดองยวง-เจ้าแผ่นดินลังกา ๒๐๘
ดองยวง-เจ้าแผ่นดินสิงหฬ ๒๑๗
ดั่งเหญือง ๓๓๙
ดาบปีน ๒๔๗
ด้ายกลุ่ม ๔๔
ดาลาดามาลิกาวะ ๒๒๔
ดาลาดา-เรื่อง ๑๙๙
ดาลาดาวังสะ ๑๙๙, ๒๐๐, ๒๐๑
ดาวหาง ๕๒๐
ด๋ำขวาน ๔๔๑
ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น ๙๘, ๑๙๐, ๑๙๕
ด๋ำเสียม ๔๔๒
ดินปืน ๒๔๗
ดินฟุ ๑๔๕, ๑๔๖
ดินโลว, เมือง ๓๓๙
ดินเหนียว ๕๔๖, ๕๔๗
ดิษฐ *ดวงจักร*, หม่อมเจ้า ๕๑๘
ดิษมหาวิหาร ๒๙๐
ดีบโฮล ๔๒๗, ๔๒๙
ดีหยงเจีย ๓๔๘
ดุสิตมหาปราสาท, พระที่นั่ง ๓๘๓
เดสเดเมโลหรือบาดหลวง ๒๑๒
เดอเคาโต ๒๐๙, ๒๑๖
เดี๋ยวยาง, แม่น้ำ ๓๒๔
เดือนดับ ๕๓๕
เดือนเต็ม ๕๓๕
เดือนอาสาธ ๕๒๘
เดือยไก่ ๓๔๗
โด้เทอ ๓๒๓
โดยเสด็จพระราชดำเนิน-คำ ๑๙๐
ไดโคเดอเคาโต ๒๐๔
ไดโซโซ ๑๐๖

ต

ตนกูมหามัด ๕๙๑
ตนกูโยโส ๕๙๑
ต้นชิงชัญน์ ๓๑๔
ต้นจันทน์ ๕๑๕
ต้นชา ๑๕๐, ๑๕๑
ต้นมขามวัดสมอราย ๕๑๒
ต้นไม้ใบเงินดอกทอง ๔๙๖
ตรวจบาญชี, กอง ๔๑๕

ตร่องถวี ๓๒๕, ๓๒๖, ๓๒๗, ๓๓๑, ๓๓๒
ตร่องถวี-บุตรของเตรี่ยวด้า ๓๒๔
ตรอนตริสิน (เกี้ยว *รังสิยานนท์*), พระ ๑๙๔
ตระกูลขุนนาง ๑๐๔, ๑๑๕
ตรัง, เมือง ๑๘๙, ๒๘๖, ๒๘๘
ตรา ๑๒๑, ๑๘๗, ๑๘๘, ๕๙๒
ตรากลม ๓๔๘
ตราเงินสำหรับแผ่นดิน ๓๓๕
ตราใบมะขาม ๓๔๔
ตราพระคชสีห์ ๓๘๖
ตราพระคชสีห์น้อย ๓๘๖, ๓๙๐
ตราพระราชสีห์น้อย ๔๙๗
ตรารูปคนถือสมุด ๓๘๖, ๓๙๐, ๔๙๗
ตราวังน้า ๓๙๐
ตราวังหลวง ๓๙๐, ๔๙๗
ตราสิน ๒๓๒
ตราสี่เหลี่ยมตัวจุ๊ยเผ็ง ๓๔๗
ตราเหลี่ยมที่ปั้นที่ฝา ๓๔๘
ตรางเตร่อ-ขุนนางเวียดนาม ๓๓๒
ตรีทูต ๑๙, ๒๔
ตรุศฝรั่ง ๒๕
ตลกบาต ๔๙๗
ต๋อกว๊าง, ตำบล ๓๑๒
ตองยวง ๒๑๘
ต่อใต้ดิน ๕๔๗
ต่อ-แมลง ๕๔๔, ๕๔๕, ๕๔๖, ๕๔๗, ๕๔๘
ต่อหลุม ๕๔๗
ตะกั่วทุ่ง, เมือง ๑๘๙
ตะกั่วป่า, เมือง ๑๘๙
ตะเกียง ๕๖๙, ๕๗๐
ตะเครียว ๒๘๐
ตะเคียน, วัด ๔๗๖
ตะพานน้ำ ๓๕๑
ตะพานเหล็ก ๕๗๕
ตะพานเหล็กล่าง ๔๗๖
ตะโพน ๕๑๕
ตะมะลิตถิ, กรุง ๒๐๒
ตั้งพระราชาคณขุนนางข้าราชการ
-ในรัชกาลที่ ๔ ๕๑๗
ตังไส ๓๒๓
ตั๋วเชกเงิน ๒๕๖
ตัวอ่อน ๕๔๖
ตากสิน, เจ้า ๕๓๗
ตาชาต, บาดหลวง ๒๒, ๒๓, ๒๕
ตาชารด์, บาดหลวง ๑๒, ๑๕
ตาดด๊าย ๓๓๙
ตานี, เมือง ๕๙๑, ๕๙๒
ตาผ้าขาว ๔๑
ตามเสด็จพระราชดำเนิน-คำ ๑๙๐
ตาลิปัตร ๒๓๒
ตำราโกหก ๓๘๖
ตำราชั่งวัดตวงนับ ๓๐๑
ตำราหมอเถ้า ๔๔๖
ตำหนักเก่าวัดมหาธาตุ ๕๐๗
ตำหรับกี้เทอ ๓๑๖, ๓๑๗
ตำหรับพิไชยสงคราม ๓๑๖
ตำแหน่งพระอรรคมเหษี ๒๑๓
ตำแหน่งอรรคมเหษี ๒๐๙
ติ๊กกวาง ๓๔๐
ติเกท ๕๖๔
ติณสีห ๑๒๓
ติดแปด-คำ ๔๐
ตีโทรเลข ๕๖๓, ๕๖๕
ตีผึ้ง ๕๔๙
ตึกรับแขกเมือง ๑๖
ตือลองทั่น-กำแพงเมืองญวน ๓๑๘
ตุ้มหู ๓๐๒
ตุลาการ ๔๑๑
เต้, เมือง ๓๒๑
เตนเนนต์ ๒๐๑, ๒๐๓, ๒๐๔, ๒๐๘, ๒๐๙, ๒๑๖, ๒๑๙, ๒๒๐

เตนโน คือพระเจ้าราชาธิราช ๑๐๘
เตเนนต์ ๒๐๑, ๒๐๔, ๒๐๘, ๒๑๖
เต็ยเหวียก, เมือง ๓๒๗
เต็ยโอว, เมือง ๓๓๐
เตริ้ง, เมือง ๓๒๑
เตริ้งกี่ว่างเต๊, พระเจ้า ๓๒๒
เตรี่ยว, เมือง ๓๒๑
เตรี่ยวด้า ๓๒๓, ๓๒๔, ๓๒๕, ๓๒๖, ๓๒๗
เตรี่ยวมินเวือง, พระเจ้า ๓๓๓, ๓๓๔, ๓๓๖
เตรี่ยววังเวือง, พระเจ้า ๓๓๒, ๓๓๓
เตรี่ยวหลว่าย, เมือง ๓๓๙
เตรี่ยวหวอเด๊, พระเจ้า ๓๓๑, ๓๓๒
เตรี่ยวหวอเวือง, พระเจ้า ๓๒๗, ๓๒๘, ๓๒๙, ๓๓๐, ๓๓๑
เตรื่องเกวิ่น, เมือง ๓๓๘
เตรื่องชา, พระเจ้าเมือง ๓๓๐
เตวียนกวาง, เมือง ๓๑๐, ๓๓๘
เต้เหนง-พระราชบุตรของพระเจ้าเด๊มิน ๓๐๗
เต่าจะละเม็ด ๔๓๙
เต่าทอง, พระยา ๓๑๙, ๓๒๐, ๓๒๑
เตินฮึน, เมือง ๓๑๐
เตียงสา, เมือง ๓๓๐, ๓๓๑
เตียนดี๊ก, แม่น้ำ ๓๒๔
เตียว, เมือง ๓๒๑
เตียวบู๊เต้, พระเจ้า ๓๒๗
เตียวออง ๓๔๕
เตี่ยวฮ่า ๓๒๘
เตื่องเกวิ่น, เมือง ๓๒๓, ๓๒๗, ๓๓๘
เตือนโง, เมือง ๓๓๙
แต่ก่อนร่อนไร-คำ ๔๗๐
แต่งงาน ๒๙
โตกพาน ๑๓๖
โตกิโย ๑๐๖
โตกิโย, กรุง ๑๑๗
โตยเฮือง, ตำบล ๓๒๓
โต้หลง ๑๓๘, ๑๔๑
โตฮว่าง ๓๓๗
โต๊ะ-นักบวช ๓๑
ใต้ฝ่าลอองธุลีพระบาท-คำว่า ๑๐๙
ไต้กิ่ง ๑๐๗
ไตคูน ๑๐๗
ไต้ไฟ ๓๕๕
ไตรตรึงษ์, เมือง ๕๑๓
ไตรแพร ๒๘๙

ถ

ถลาง, พระยา ๑๘๘, ๑๘๙
ถ้วยน้ำร้อน ๔๔
ถ้วยยี่ปุ่น ๔๔
ถวายฎีกา ๔๐๖
ถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ ๒๐๐
ถวีติน ๓๑๓, ๓๑๔, ๓๑๗
ถังเหล็กวิลาศ ๔๔
ถานานุกรม ๕๑๖
ถ้ำคันทลี ๒๘๐, ๒๘๑
ถึงแก่กรรม-คำ ๑๙๖, ๒๙๔, ๓๘๗, ๔๕๒, ๔๕๓, ๔๕๖
ถึงแก่พิราไลย-คำ ๔๕๑, ๔๕๒, ๔๕๔, ๔๕๖
ถือน้ำพิพัฒน์สัจจา ๕๙๒
ถุก, พระเจ้าเมือง ๓๑๓, ๓๑๗
ถุก, เมือง ๓๑๓, ๓๑๘
ถุงเข้มขาบพื้นเขียว ๒๐
ถุงตาดตาตักกะแตน ๑๙
ถุงตาดเทศดวงทองหุ้มผะอบ ๑๙
ถุ่นว้า, เมือง ๓๐๙
ถูปาราม ๒๙๐
เถรขวาด ๔๓๓
เถ้าแก่ ๔๖๐, ๔๗๑
เถาฉมุนาด ๒๘๑
เถาลดาวัลลิ์ ๒๘๑
เถิดเยืองเวือง, พระเจ้า ๓๓๖, ๓๓๗

ไก่เชียง-หนังสือที่ก้านสองตัว ๓๔๕

ท

ทมิฬ ๒๐๓
ทรงเครื่องวิภูษาอาภรณ์ ๒๘๐
ทรงผนวช-คำ ๕๐๓
ทรงลาผนวช ๕๑๖
ทรงสุรเดช (อั้น *บุนนาค*), พระยา ๒๙๑
ทวยหารรักษา (เพิ่ม *อุปลาคม*), หลวง ๙๗
ทวาย, เมือง ๑๘๘
ทวีปเอเชีย ๑๒๗, ๑๒๘
ทวีปแอฟริกา ๑๒๗, ๑๒๘
ทศพิธราชธรรม ๒๘๘
ทหารรักษาพระองค์ ๑๙
ทหารรักษาพระองค์ของโปป ๑๘
ทองคำเหรียญ ๒๖
ท้องชาลา ๑๙
ทองแดงไพ ๒๕๕
ท้องตรา ๓๘๙
ทองนพคุณ ๓๐๒
ท้องพระโรง ๑๙, ๒๐, ๒๔, ๒๕, ๒๖
ทะเลชุบศร ๑๓
ทะเลสาบเมืองสงขลา ๒๓๗
ทักขิณาวัฏ ๒๘๐
ทังลองทั่น, เมือง ๓๓๙
ทันตกุมาร-สามีของนางเหมมาลา ๒๐๒
ทันตปุระ ๒๐๒
ทันยางราชทูต ๓๑๙
ทั้นเอือง, พระเจ้า ๓๑๒
ทันฮว้า, เมือง ๓๑๐
ทัพพสัมภาร ๒๙๘
ทัศนา *อรุณวงศ์*, หม่อมเจ้า ๕๙๔
ทัพหะปะสาทะ ๒๑๕
ทาฒะ ๑๙๙
ทาฒะวังสะ ๒๐๑
ทาม ๔๔๘
ทายาทรับมฤดก ๑๒๐
ท่าโกสมี ๒๑๔
ท่าช้างวังหน้า ๔๒๖, ๔๒๙
ท่าต่าง ๆ
-ท่าโกรธ ๑๒๔
-ท่าจับ ๑๒๔
-ท่าตกใจ ๑๒๔
-ท่าทศกรรฐ์โศก ๑๒๔
-ท่ารบ ๑๒๔
-ท่าหนี ๑๒๔
ท่าธานี ๕๑๑, ๕๑๓
ท่าเมืองแกนดี ๒๑๘
ท่าสำเภา ๒๘๘
ท้ายเกวียน, เมือง ๓๐๙
ท้ายตี๋อ ๓๑๕, ๓๑๖, ๓๓๓
ท้ายตี๋อฮึง ๓๓๔
ท้ายทู้ ๓๓๙
ท้ายทู้เมืองกิ๋วเจิน ๓๔๐
ท้ายพ้อมหาอุปราช ๓๓๓
ท้ายโห่ว ๓๓๔
ทำเนียบ ๒๘
ทำบุญ ๗ วัน ๓๘
ทำไมน้ำทะเลถึงเค็ม-เรื่อง ๓๖๑
ทิพเสนา (เนียน *บุณยรัตพันธุ์*), จมื่น ๙๗, ๒๙๓
ทิวากรวงษ์ประวัติ, พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น ๕๙๗
ทิศหัวนอน ๕๓๖
ทีฆวาปีเจดีย์ ๒๙๐
ที่ดิน ๑๑๖
ที่ประชุมขุนนาง ๔๐๗
ที่ประชุมทำกฎหมายของหลวง ๔๐๖, ๔๐๗, ๔๐๘, ๔๑๓, ๔๑๔, ๔๑๕, ๔๑๖
ที่ประชุมทำกฎหมายหลวง ๔๐๑, ๔๐๒, ๔๐๙
ที่ประชุมผู้แทนราษฎร ๔๐๗, ๔๐๙, ๔๑๔
ที่ประชุมสำหรับขุนนาง ๔๐๖
ที่ประชุมสำหรับผู้แทนราษฎรประชากรสภา ๔๐๖
ที่ปฤกษาในพระองค์ ๔๑๑

ทีปวงษ์-หนังสือ ๒๒๑
ที่ฝังศพ ๓๔
ที่รองเผาศพ ๓๘
ที่สำหรับสรวมไม้ขีดไฟ ๒๙๓
ที่หลวง ๑๑๖
ที่อุปนายก ๕๙๗
ทุ่นดำ ๔๒๙
ทุมเกตุ ๕๒๑
ทูตจีน ๒๑๙
ทูตมลิกัน ๙๐
ทูตรามัญ ๒๐๘, ๒๒๒
ทูตลังกา ๒๒๓
ทูตานุทูต ๑๒
ทูตานุทูตฝรั่งเสศ ๑๓
ทูตานุทูตสยาม ๑๑, ๑๔, ๑๕, ๑๖, ๑๘, ๑๙, ๒๐, ๒๑, ๒๒, ๒๔, ๒๕, ๒๖, ๒๗, ๒๘
เทพยดา ๒๐๑
เทพเสนา, หลวง ๓๘๗
เทพา, เมือง ๕๙๑, ๕๙๒
เทพารักษ์ ๓๑๙, ๓๒๐
เทวดาเมอกุรีกับคนตัดฟืน-เรื่อง ๑๕๓
เทววงษวโรประการ, พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวง ๕๙๗
เทวะสถานพระเปนเจ้า ๔ องค์ ๒๒๕
เทวะสถานอย่างฮินดู ๒๓๑
เทวาไลย ๕๒๘
เทเวศรวงษ์วิวัฒน์ (*ม.ร.ว. หลาน กุญชร*), พระยา ๕๙๗
เท่าพระทันตะธาตุแลเท่าถ่าน ๒๐๗
เทิง, เมือง ๔๕๖
เทิ่นเกีย, นาง ๓๑๔
เทียนไข ๒๔๘
เทียนทอง ๔๙๖
เที้ยมโจว, เมือง ๓๓๘
เที้ยมหญี่, เมือง ๓๓๘
เที้ยวกวี๊ ๓๓๔
เทืองโง, เมือง ๓๓๗
เทื่อเทียน, เมือง ๓๐๙
แท่นโพธิสถานเก๋ง ๕๑๙
แท่นศิลา ๕๑๑, ๕๑๒, ๕๓๔
โทรเลข ๔๗๐
โทรเลขธุระการี (เขม *แสง-ชูโต*), หลวง ๒๙๓
ไทจือ ๑๐๘
ไทย์ ๓๑
ไทย ๕๓๕
ไทย, เมือง ๙๑
ไทยจือ ๓๓๓
ไทยจือเฮียก ๑๐๘
ไทร, เจ้าพระยา ๒๘๖, ๕๙๓
ไทร, เมือง ๒๘๖, ๕๙๑, ๕๙๒, ๕๙๓
ไทรบุรี, เจ้าพระยา ๔๙๕, ๔๙๖, ๔๙๗

ธ

ธงช้างเผือก ๔๓๖
ธงมังกร ๑๒๒
ธนูลูกทองคำ ๒๒๔
ธรรมเนียมการอภิเศกวิวาหอาวาห ๑๐๔
ธรรมเนียมจูบพระบาท ๑๘
ธรรมเนียมสัก ๓๑๐
ธรรมยุติกนิกาย ๕๐๕, ๕๐๖
ธรรมยุติกา ๒๓๓
ธรรมวิจารณ์ (สุด), พระยา ๑๙๔
ธรรมวินัย ๕๐๕, ๕๑๖
ธอน, มิสเตอ ซา ๙๗
ธัญวงษ์ *สุบรรณ*, หม่อมเจ้า ๔๙๘
ธัมมะกิตติเถระ ๒๐๑
ธัมมาปาละ-เจ้าแผ่นดินลังกา ๒๐๘
ธาตุทั้ง ๔ ๔๐
ธาตุน้ำ ๓๐๘
ธาตุไฟ ๓๐๘
ธิดาจำรัสแสงศรี, พระบวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้า ๕๐๐
ธูปเงิน ๔๙๖

ธูปเทียน ๔๔๖
ธูปเทียนมาลา ๕๐๔

น

นกกระจอก ๒๓๕
นกกระเต็น ๓๓๑
นกกระเรียนเผือก ๓๑๓
นกกินลม ๒๓๕
นกแซงแซว ๓๐
นกทำรังให้คนกินได้-เรื่อง ๒๓๕
นกยูง ๓๓๑
นกอินทรี-ที่รองเผาศพ ๓๘
นกอีแอ่น ๒๓๕
นคร, เจ้าพระยา ๑๘๗
นคร, ชาวเมือง ๓๘๘
นคร, พระยา ๑๘๙, ๓๘๗, ๔๙๕, ๔๙๖, ๕๙๑, ๕๙๒, ๕๙๓
นคร, เมือง ๑๘๙
นครไชยศรี ๕๕๖
นครไชยศรี, เมือง ๕๕๕
นครราชสีมา, เมือง ๕๕๒, ๕๖๔, ๕๖๕, ๕๗๒
นครศรีธรรมราช, เจ้าพระยา ๑๘๖
นครศรีธรรมราช, พระยา ๑๘๘, ๒๘๖, ๔๙๔
นครศรีธรรมราช, เมือง ๒๘๖
นครศรีธรรมโศกราชชาติเดโชไชย มไหสุริยาธิบดี อภัยพิริยบรากรมพาหุ พระยานครศรีธรรมราช, พระยา ๕๙๑
นครสวรรค์ ๕๑๓
นนจินดา, ขุน ๕๙๑
นมแพะ ๒๔๘
นรรัตน์ราชมานิต *(โต มานิตยกุล)*, เจ้าพระยา ๕๙๗
นรสิงห์ ๑๒๖
นรสีโห ๑๒๖
นราธิปประพันธ์พงษ์, พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น ๕๙๗
นริศรานุวัดติวงษ์, พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า กรมขุน ๕๙๗
นวกรณ์บรรณกิจ (ชม), หลวง ๒๙๓
นวดส้มนิ้วด้วยผู้ชาย ๔๖
นวดส้มนิ้วด้วยสัตรี ๔๕
น้อย, วัด ๕๑๐
น้อยคำเครื่อง, เจ้า ๔๕๓
นอรมาด ๓๒๖, ๓๓๑
นะโปเลียนที่ ๑ ๓๓
นักการ ๓๑๑
นักเรียน-ออกไปเรียนหนังสือที่ฝรั่งเศส ๑๕
นัดดาธิราช-คำแปลมาจากภาษาจีน ๑๐๘
นัมออกอ๋อง ๓๒๗
นัมออกอ๋องบู๊เต้ ๓๒๗
นาค ๒๐๑
น่าน, นครเมือง ๔๔๙, ๔๕๐, ๔๕๖, ๔๕๗
น่าน, เมือง ๕๓๖
นามเจี๋ยว, เมือง ๓๒๓
นามหาย, เมือง ๓๒๓, ๓๒๗, ๓๓๗
นามหายอุ๋ย-ตำแหน่งขุนนางจีน ๓๒๓
นามเหวียด, กรุง ๓๒๓, ๓๒๗, ๓๓๖
นามเหวียดเวือง ๓๒๗
นามเหวียดเวืองหวอเต้ ๓๒๗
นายกองค่าส่วยดีบุก ๑๘๗
นายจำเนียรสรพล (เชียร *บุนนาค*) ๑๙๑, ๑๙๖
นายจิตร์ปรีชา (เชย *นีลัญชัย*) ๙๘
นายนรินทร์ธิเบศร (ติ่ง) ๑๙๕
นายพลพ่าย (จวง *บุรานนท์*) ๑๙๕
นายพิจารณ์สรรพกิจ (บุญศรี *กัลยาณมิตร*) ๕๙๔
นายเรือ ๒๔๔
นายเรือพระยาสวัดวารีย ๙๔
นายวิสูตรมณเฑียร (ชุ่ม) ๑๙๑, ๑๙๖
นายสมุหอำมาตย์ ๔๐๐
นายห้าง ๒๕๕, ๒๕๖, ๔๘๑, ๔๘๒
นายอากรรังนก ๑๘๘
นารายน์, สมเด็จพระ ๑๓
นารายน์มหาราช, สมเด็จพระ ๒๑

นาฬิกาข้อมพกตลับ ๑๓๗
นาฬิกาตลับ ๑๓๘
น้ำชา ๑๕๐, ๑๕๒
น้ำชาถ้วยหนึ่ง-เรื่อง ๑๕๐
น้ำตาลกรวด ๒๔๕
น้ำท่า ๔๕
น้ำมันเนย ๒๔๘, ๒๘๑
น้ำมันบอฮอเผี่ยน ๔๖
น้ำมันบอฮออิ๊ว ๔๔, ๔๕, ๔๗
น้ำสา ๔๕๑
น้ำสา, ขุน ๔๕๑
น้ำแหง ๔๕๓
น้ำองุ่น ๑๕๒
นิจภัตรจตุปัจจัย ๒๘๖
นิทานคำกลอนเรื่องฮองหยก ๑๕๕
นิทานคำกลอนเรื่องฮ่องหยก ๔๘
นิทานโรบินซันครูโซโดยย่อ-เรื่อง ๒๔๖
นิเทศกลกิจ (เอ. แบลฟอร์), หลวง ๒๙๑
นินหาย, เมือง ๓๐๙
นิพนธ์พจนาดถ์ (ดิด), ขุน ๙๗
นิมิต-ลูก ๕๑๔
นิรมานมุททาธร (*สวัสดิ ปัจฉิมาคม*), หลวง ๕๙๔
นิ้วกง-พระราชบุตร ๓๓๔
นิ้วก้าน ๔๕
นิ้วมือกลมดังเทียน-สำนวน ๕๕๖
นิสสัคคีย์ ๑๓๘
นิ่งเข้าเหนียว ๔๔
นุ่งดำแลนุ่งขาว ๔๑
นุ่งผ้าลอยชาย ๕๕๒
นุ่งยกทองพื้นเขียว ๒๐
นุ่งโสร่งไหม ๕๗๒
นุชิตชาญไชย, เจ้าพระยา ๕๑๙
นุภาพพลภักดิ์ (เปลี่ยน *หัสดิเสวี*), หลวง ๑๙๔
นุม, นาย ๙๕
เน่งอ๋อง, พระเจ้า ๓๑๘
เนติการี ๑๑๗
เนยแข็ง ๒๔๘
เนื้อแพะ ๒๔๘

บ

บรมโกษ, พระเจ้าอยู่หัว ๒๒๘
บรมโกษ, พระเจ้าอยู่หัว ๒๓๐
บรมนิวาศ, วัด ๕๑๔, ๕๑๕
บรมวงษ์-คำ ๑๐๙
บรรจงสารวินิจ (เอิบ *บุรานนท์*), หลวง ๑๙๕
บรรณาการพระเจ้าหงษาวดี ๒๑๙
บริรักษ์โยธี (ทองอยู่ *สุวรรณบาต*), พระ ๑๙๔
บริษัทกอมปนีป่าไม้ ๔๖๔
บริษัทไฟฟ้า ๔๖๑
บวงสรวงเส้นวัก ๔๔๖
บวรนิเวศ, วัด ๕๑๓
บวรนิเวศวิหาร, วัด ๕๑๗
บวรรังษีสุริยพันธุ, กรมหมื่น ๕๑๗
บวรวงษ์-คำ ๑๐๙
บ๊อก ๔๖๖
บอกแก้คำผิด ๙๘
บอนเปรี้ยว ๑๔๕
บอย ๕๕๙, ๕๖๓, ๕๗๗
บ๊กนิน, เมือง ๓๐๙, ๓๑๘
บ๊กนินเหวี่ยน, เมือง ๓๓๙
บังสูริย ๒๓๒
บัญญัติวรวาท (รัตน *กลัมพากร*), ขุน ๒๙๓
บัณฑุสีห ๑๒๓
บันดยัน, พวก ๒๐๓
บัวศิลานิมิตร ๕๑๔
บัวหลวง ๒๘๒
บางเขน ๓๘๓
บางปลากด ๔๒๙
บางพุดทรา ๕๑๓
บางรัก ๔๗๑, ๔๗๕
บางรัก, ถนน ๔๗๖
บางลำภูบน ๕๕๑

บาญชี (เรยิศเตอร์) ๒๕๔
บาดหลวง ๑๓, ๑๕, ๑๘, ๑๙, ๒๐, ๒๑, ๒๔, ๒๖
บาดหลวงล่ามผู้กำกับ ๑๗, ๒๕, ๒๖, ๒๘
บาตรฝาเชิงมุก ๒๘๙
บ้านกะมัง ๕๑๓
บ้านแขม ๔๕๓
บ้านเจ้าคุณศรีพิพัท ๙๐
บ้านซ่าน ๔๕๓
บ้านซาว ๔๕๒
บ้านดอน ๔๕๑, ๔๕๕
บ้านดอนไชย ๔๕๓
บ้านนาไลย ๔๕๔
บ้านนาหิน ๔๕๒
บ้านน้ำปั้ว ๔๕๑, ๔๕๕
บ้านปากไห่ ๓๕๑
บ้านป่าสัก ๔๕๑, ๔๕๕
บ้านพะยาว ๔๕๔
บ้านม่วง ๔๕๒
บ้านร่าย ๕๐๙
บ้านไสมย ๔๕๒
บ้านอ่ายนาลาย ๔๕๔
บายศรี ๔๒๕
บาเรตโต, ฟรานซิสโก ๒๑๐
บาเรียน ๕๑๖
บาหลัดษาเตีย ๙๐, ๙๑, ๙๒
บิชอบออฟเอลิออ โปลิศ ๒๒
บิ้นยาง, แม่น้ำ ๓๒๔
บิ้นวัน, เมือง ๓๑๐
บิ้นหนันยาง ๓๒๔
บี, กริม, ห้าง ๑๙๑
บึงกระจับ ๑๔๓
บุตรบุญธรรม ๑๑๖
บุตรหลานพระเจ้าเมืองวังลาง ๓๑๙
บุบผาราม, วัด ๒๒๕
บุษบกพระทันตะธาตุ ๒๑๕
เบ็ดเตล็ด-หมวด ๗๘, ๑๕๐, ๒๕๓, ๓๖๑, ๕๘๖
เบี้ย ๓๐๑
เบี้ยหวัดเงินเดือน ๔๐๒
เบี้ยหอย ๔๓๓
แบงก์ ๔๖๓, ๔๖๔, ๕๗๘
แบงก์โนติ์ ๔๒๓
โบบุโด-เมืองชะวา ๒๒๕
ใบชา ๑๕๐, ๑๕๑, ๑๕๒
ใบชาเขียว ๑๕๑
ใบตาล ๒๓๓
ใบทองดอกเงิน ๔๙๖
ใบมะขาม ๓๔๘
ใบโว๊ด ๕๙๖

ป

ปกิจอังกนี *(ฉาก สุวรรณทัต)*, หลวง ๑๙๑
ประคำทองคำ ๒๗
ประคำทองคำประดับเพ็ชร์ ๒๖
ประจำครั่ง ๓๘๖
ประแจ ๒๒๘
ประดิษฐาสารี, พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้า ๕๙๘
ประตูเมืองฮ่ามเยือง ๓๒๒
ประตูสามยอด ๕๗๕
ประทุมธานี, เมือง ๕๕๖
ประทุมวัน, วัด ๕๑๙
ประเทศราช, เมือง ๕๓๕
ประพนธ์เนติประวัติ (ศรี), ขุน ๒๙๓
ประพาศเมืองเหนือ ๕๐๙
ประพาพรัศมี, พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้า ๕๙๗
ประภัศร, พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้า ๕๙๗
ประภากร *มาลากุล*, หม่อมเจ้า ๕๙๗
ประโรหิตาโหราจารย์ ๓๘๓
ประวิตรวัฒโนดม, พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้า ๑๙๐
ประวิตร์วัฒโนดม, พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้า ๕๙๗
ประสงค์เกษมราษฎร์ (รวม), หลวง ๑๙๔
ประสมยา ๔๒๔

ประสิทธิศัลการ (สอาด *สิงหเสนี*), พระยา ๒๙๑
ประเสริฐอักษร *(แพ ตาละลักษมณ์)*, หลวง ๑๙๕
ประเสริฐอักษรนิติ์ (แพ ตาละลักษมณ์), หลวง ๒๙๓
ปรักกมพาหุที่ ๔, พระเจ้า ๒๐๓
ปรับไหม ๔๘๕
ปราจิณ ๔๗๐
ปราบปรปักษ, พระวรวงษเธอ กรมหมื่น ๕๙๖
ปราสาท-ถ่ายแบบ ๒๒๑
ปรินเซ็ศ ๑๐๙
ปรินเซศเสศ-พระองค์เจ้าหญิง ๑๐๙
ปล่องภูเขา ๒๔๒, ๒๔๓
ปลากราย ๕๑๑
ปลากวัง ๓๓๑
ปลากังกิรี ๒๘๒
ปลาแขยง ๔๓๘
ปลาดุก ๔๓๘
ปลาตะเพียน ๕๑๑
ปลิงทเล ๔๓๘
ปวดท้อง-ยาที่ใช้รักษา ๔๗
ปวดศีร์ษะ-ยาที่ใช้รักษา ๔๗
ป้อมของโปรตุเกส-ที่เมืองมะละกา ๒๐๕
ป้อมเมืองคอลัมโบ ๒๐๙
ปะนัดดาธิราช ๑๑๐
ปี๊กยาง, เมือง ๓๒๓
ปั้น-การขัด ๓๕๐
ปั้นกิ่งไผ่ ๓๔๗
ปั้น-เครื่องถ้วย ๓๔๑
ปั้นคอช้อยขาว ๓๔๓
ปั้นคอช้อยดำ ๓๔๖
ปั้นจีน ๓๔๕, ๓๔๖, ๓๔๘, ๓๕๐
ปั้นชัวคา ๓๔๘
ปั้นดินสามชั้น ๓๔๙
ปั้นเดือยไก่ ๓๔๗
ปั้นแดง ๓๔๕, ๓๕๐
ปั้นตลก ๓๔๘
ปั้นที่ไม่มียี่ห้อ ๓๔๙
ปั้นไทย ๓๔๘
ปั้นนพเก้า ๓๔๘
ปั้น-นพเก้า-๙ ปั้น ๓๔๒
ปั้น-นพตรี-๒๗ ปั้น ๓๔๑
ปั้น-นพโท-๑๘ ปั้น ๓๔๒
ปั้นบัวประสาน ๓๔๖
ปั้นปุ่มขาว ๓๔๑, ๓๔๒
ปั้นปุ่มดำ ๓๔๑, ๓๔๒, ๓๔๕
ปั้นปุ่มแดง ๓๔๑, ๓๔๒, ๓๔๔
ปั้นปุ่มรวม ๓๔๔
ปั้นผลพลับ ๓๔๗
ปั้นฝาจุก ๓๔๗
ปั้นฟักทองใหญ่ ๓๔๖
ปั้นเฟือง ๓๔๗
ปั้นมีสาย ๓๔๘
ปั้นแมงดายวน ๓๔๘
ปั้นยา ๓๔๙
ปั้นยี่ห้อกุญเต็ก ๓๔๘
ปั้นยี่ห้อโซกวน ๓๔๘
ปั้นยี่ห้อเม่งฉิน ๓๔๘
ปั้นระฆัง ๓๔๗
ปั้นระฆังตัด ๓๔๗
ปั้นรูปจีน ๓๔๘
ปั้นรูปชมภู่ทราย ๓๔๗
ปั้นรูปบาตร ๓๔๖
ปั้น-รูปผลมะขวิด ๓๔๙
ปั้น-รูปผลมะตูม ๓๔๙
ปั้นรูปม่อกรัน ๓๔๗
ปั้นรูปแมงดา ๓๔๘
ปั้นรูปลูกแก้ว ๓๔๘
ปั้นรูปหม้อคอช้อย ๓๔๖
ปั้นรูปหม้อตาล ๓๔๗
ปั้นลูกแก้วขาว ๓๔๙
ปั้นลูกแก้วแดง ๓๔๕
ปั้นสาย ๓๔๙
ปั้นอย่างก้นซ่ม ๓๔๖

ปั้นอย่างกลาง ๓๔๓
ปั้นอย่างค่อม ๓๔๘
ปั้นอย่างค่อมยวน ๓๔๘
ปั้นอย่างนพตรี ๓๔๘
ปั้นอย่างนพโท ๓๔๘
ปั้นอย่างปลิ ๓๔๘
ปั้นอย่างรูปตลก ๓๔๗
ปั้นอย่างลำพูจีน ๓๔๙
ปั้นอย่างใหญ่ ๓๔๕
ปัยยิกา-คำ ๑๐๙
ปัศตูแดง ๔๙๗
ปากน้ำ ๔๒๗, ๔๒๘
ปากน้ำ, เจ้าเมือง ๒๘๖
ปากไห่, วัด ๓๕๓
ปากอ่าวของกรุงโรม ๑๗
ป่าซ้า ๓๑, ๓๓, ๓๔, ๓๘, ๓๘๙
ปาตลีบุตร, กรุง ๒๐๒
ปาน, คุณ ๑๓, ๑๕
ป่าไผ่ ๔๕๓, ๔๕๕
ป่าไม้ไผ่ ๔๕๔, ๔๕๖
ป่าไม้ไล่ ๔๕๓, ๔๕๔
ป่าไม้สัก ๔๕๕, ๔๕๖
ป่าไม้แสม ๑๓๖
ป้ายจารึกชื่อของผู้ตาย ๓๕
ปารีศ, กรุง ๑๖
ป่าไร่หลวง ๔๕๓
ปาเลียแมนต์ ๔๐๖
ป่าหิมพานต์ ๑๒๑
ป่าหิมาไลย ๑๒๗
ปิฎกธร, พระเจ้า ๓๗
ปิตินปรอน ๙๒
ปิ่นตรา ๓๐๒
ปี, แม่ ๔๕๓
ปี๊ ๑๓๘
ปีกกา ๔๔๗
ปีนัง ๕๙๑
ปี่พาทมโหรี ๔๔๔
ปืนโก๊ ๑๒๙, ๕๗๐
ปุ้มดำ ๓๔๕
ปุ้มแดง ๓๔๔
เปนลม ๔๗
เป๋าเสื้อ-คำ ๕๗๔, ๕๘๕
เปื่อยการ-คำ ๓๕๘
แป้งหินนวน ๕๗๐
แปดริ้ว ๔๗๐
แประ, พระยา ๕๙๓
แปลกฎหมายสำหรับราชาธิราช
ของอาณาจักรยี่ปุ่น-เรื่อง ๑๐๑
แปลพระธรรมนูญราชประเพณีแผ่นดินยี่ปุ่น
-เรื่อง ๓๙๗
โป่ง ๔๔๖
โปป ๑๑, ๑๔, ๑๗, ๑๘, ๒๐,
๒๑, ๒๓, ๒๔, ๒๖, ๒๗
โปปอินนอเซนต์ที่ ๑๑ ๑๑, ๑๒, ๒๑
โปรตุเกส ๒๐๔, ๒๑๖, ๒๓๐, ๒๓๑
โปรตุคอน, กรุง ๒๐๕
โปลันนาระวะ, ตำบล ๒๐๓
โปลิศ ๕๗๐
โปลิศลับ ๕๕๑, ๕๕๒, ๕๘๒, ๕๘๔
โปลิศลับเมืองนครราชสีมา ๕๖๐, ๕๖๖

ผ-ฝ

ผมมวย ๓๑๐
ผลส้มนิ้ว ๔๔, ๔๕, ๔๖, ๔๗
ผลส้มส้า ๕๔๖
ผะอบทองคำลงยาราชาวดีอย่างใหญ่ ๑๙
ผ้าขาว ๔๑
ผ้าขาวม้า ๑๓๗
ผ้าไตร ๑๓๙
ผ้ายี่โป้ ๕๕๒
ผาเวียง ๔๕๑
ผ้าสักลาดแดงติดขลิบทอง ๒๓๒

ผิวซ่มโอ ๓๔๕
ผีเถื่อน ๔๔๗
ผึ้ง ๕๔๔, ๕๔๖, ๕๔๘
ผูกเวิ้นโจว, เมือง ๓๓๙
ผู้พิพากษา ๔๑๑, ๔๑๒
ผู้รักษาเมือง ๒๘, ๓๘๓
ผู้รักษาเมือง-ชิวิตะเวกกิยะ ๒๗
ผู้รั้ง ๓๘๓
ผู้รั้งแผ่นดิน ๔๐๓
ผู้รั้งราชการ ๑๑๐, ๑๑๑, ๑๑๒, ๑๑๓, ๑๑๔
ผู้ลากมากดี-เรื่อง ๒๙๗
ผู้ว่าการแผ่นดิน ๑๐๗
ผู้ว่าราชการต่างประเทศกรุงโรม ๑๘
ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ๑๑๔
ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินกรุงนามเหวียด ๓๓๕
ผู้สำเร็จราชการฝ่ายโปรตุเกส ๒๐๔
ผู้ใหญ่บ้าน ๓๕๔
เผาศพ ๓๗
แผ่นดินกาวเบี้ยน ๓๒๓
แผ่นดินของพระมหาปิฏกธร ๒๒๐
แผ่นดินจิ้น ๓๒๒, ๓๒๔, ๓๒๗, ๓๓๘
แผ่นดินจิวกรุงจีน ๓๑๒, ๓๑๘, ๓๒๑
แผ่นดินเจียงก๊ก ๓๒๑
แผ่นดินเชง ๓๓๘, ๓๓๙
แผ่นดินซ้อง ๓๓๘
แผ่นดินแซ่เตริ้ง ๓๑๐
แผ่นดินแซ่เล ๓๑๒
แผ่นดินไซ่ฮั่น ๓๐๖, ๓๒๘, ๓๓๗, ๓๓๙
แผ่นดินเตรี่ยวกรุงนามเหวียด ๓๓๘
แผ่นดินถัง ๓๒๒, ๓๓๘
แผ่นดินพระเจ้ากฤตติสิริ ๒๒๙
แผ่นดินพระเจ้าตากสิน ๕๓๗
แผ่นดินพระเจ้าเตรียวมินเวือง ๓๓๓
แผ่นดินพระเจ้าเตรี่ยววังเวือง ๓๓๑
แผ่นดินพระเจ้าเถิดเยืองเวือง ๓๓๗
แผ่นดินพระเจ้าศรีสากยวงษ์ธรรมเจดีย์ ๒๒๐
แผ่นดินพระเจ้าหลากล็องกวึง ๓๐๗
แผ่นดินพระเจ้าอายเวือง ๓๓๔
แผ่นดินพระบรมโกษ ๒๒๙
แผ่นดินพระบาทพระนั่งเกล้าเจ้าสยาม ๕๑๖
แผ่นดินลี ๓๓๙
แผ่นดินวังลาง ๓๑๙
แผ่นดินหงอ ๓๓๘
แผ่นดินหงูเด๊ ๓๒๘
แผ่นดินฮั่น ๓๓๕, ๓๓๘, ๓๔๐
แผ่นรชาด ๔๙๖
ฝรั่งเสศ, กรุง ๑๓, ๑๕, ๒๘
ฝรั่งเสศ, พระเจ้ากรุง ๑๔, ๑๖, ๑๗
ฝ่ายใน ๕๙๖
ฝิ่น ๔๖, ๙๓, ๙๔
ฝีในท้อง ๔๔๒

พ

พงษาวดารโปรตุเกส ๒๐๔
พงษาวดารมอญแลพม่าอาสัม ๒๒๔
พงษาวดารเวียดนาม ๓๐๖
พม่า, พระเจ้ากรุง ๒๐๔
พม่า, เมือง ๑๘๘, ๒๑๙
พยาบาล, กรม ๔๓๕
พรหมทัต, พระเจ้า ๒๐๒
พรหมรักษา (จำเริญ จารุจินดา), ขุน ๙๗
พรหมเสนา, หลวง ๓๘๗
พระกุมารกัสสปเถร ๒๘๙
พระเกษธาตุ ๒๑๙
พระแก้ว ๒๒๙, ๕๑๖
พระขนิฐา ๑๑๔
พระเขี้ยวแก้ว ๔๙๕
พระเจดีย์กลางน้ำ ๔๒๙
พระเจดีย์หล่อด้วยทองเหลือง ๕๐๗
พระเจ้าปัยยกา ๑๐๙
พระเจ้าแผ่นดิน ๔๐๑, ๔๐๒, ๔๐๓, ๔๑๖

พระเจ้าราชาธิราช ๑๑๐, ๑๑๒, ๒๒๔
พระเจ้าอาว ๑๐๔, ๑๐๕
พระชายา-ของโกตัยษิ ๑๐๙
พระชายา-ของพระโอรสาธิราชญี่ปุ่น ๑๑๓
พระชินราช ๕๑๐
พระชินศรี ๕๑๔, ๕๑๘
พระชินศรีน้อย ๕๑๘
พระญาณวิมลดิค ๒๘๙
พระไตรปิฎก ๒๒๑, ๒๘๔, ๓๘๔, ๔๙๖, ๕๐๔
พระทนต์ ๒๐๐, ๒๐๑
พระทักขิณทาฒธาตุ ๒๙๐
พระทันตธาตุ ๒๒๖, ๕๑๕
พระทันตะธาตุ ๒๐๐, ๒๐๑, ๒๐๒, ๒๐๓, ๒๐๔, ๒๐๕, ๒๐๖, ๒๐๗, ๒๐๙, ๒๑๑, ๒๑๓, ๒๑๔, ๒๑๕, ๒๑๖, ๒๑๗, ๒๑๘, ๒๑๙, ๒๒๓, ๒๒๗, ๒๒๙, ๒๓๐, ๒๓๑
พระทันตะธาตุจำลอง ๒๑๒, ๒๑๓
พระทันตะธาตุที่ ๒ ๒๐๘
พระทันตะธาตุองค์แรก ๒๐๔
พระทาน-คำ ๕๙๘
พระแท่น ๒๐, ๒๑, ๒๔, ๒๕
พระแท่นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน ๑๒๗
พระแท่นที่ประทับของพระพุทธเจ้า ๑๒๗
พระแท่นศิลาอาศน์ ๕๑๐
พระธรรมนูญราชประเพณี-ญี่ปุ่น ๓๙๘, ๓๙๙, ๔๑๖, ๔๑๗
พระธรรมนูญราชประเพณีแผ่นดินยี่ปุ่น ๓๙๕, ๔๐๑
พระธรรมวิโรจ ๕๐๙
พระธาตุ ๕๐๗, ๕๐๘, ๕๑๖, ๕๑๘, ๕๓๕
พระนครวัด-เขมร ๒๒๖
พระนเรศร ๕๒๘
พระนัดดาธิราช ๑๑๐, ๑๑๑
พระนัดดาธิราชแลชายา ๑๐๙
พระนัดดาธิราชแลพระชายา ๑๑๓
พระนางเจ้า ๑๐๙
พระนายไวย ๙๒, ๙๓
พระนายไวยวรนาฎ ๙๕
พระเนาวรัตน์ ๕๐๘
พระบรมธาตุ ๒๐๐, ๒๑๒, ๒๘๖, ๒๘๗, ๔๙๔, ๕๑๗
พระบรมมหาราชวัง ๕๑๘
พระบาง ๕๓๖
พระบาทกมรแดงอัตฤาไทยไชยเชฐ ๕๒๖
พระบาทกมรแดงอัตศรีธรรมราช ๕๒๖
พระบาทกมรแดงอัตศรีสุริยพงษราม มหาธรรมิกราชาธิราช ๕๒๗
พระบาพี ๓๘๔, ๓๘๗
พระบาพีว่าด้วยอานิสงส์ของการฟัง ๔๒๔
พระบึง ๕๓๖
พระบุตร บุตรา ของพระเจ้าราชาธิราช ๑๑๓
พระบุตร บุตรา ฝ่ายหญิง ของพระเจ้าราชาธิราช ๑๑๓
พระปถมเจดีย์ ๕๐๗, ๕๑๗
พระปทวะลัญชเจดีย์ ๒๙๐
พระปลัดสัง ๕๑๕
พระปะปะนัดดาของพระเจ้าราชาธิราช -ญี่ปุ่น ๑๑๓
พระฝาง, วัด ๕๑๐
พระพันวรรษา ๑๐๙
พระพุทธคุณ ๓๘๙
พระพุทธโฆษาจารย์ ๒๒๑
พระพุทธบาท ๒๑๑, ๔๙๔
พระพุทธบาท-ถ่ายแบบ ๒๒๑
พระพุทธปฏิมากรแก้วมรกฎ ๒๘๘
พระพุทธรูปแก้วผลึก ๒๘๙
พระพุทธวงษ์ ๒๒๒
พระพุทธวจนะ ๑๙๙
พระพุทธไสยาศน์ ๕๑๔
พระภิกษุลังกา ๔๙๔
พระภูษา ๒๕

พระมหาเถรานุเถรในสิงหพลังกาทวีป ๒๙๐
พระมหาธาตุ ๕๓๖
พระมหาธาตุตาลเอน ๕๑๓
พระมหานิกาย ๒๓๓
พระมหาโพธิ ๒๘๗, ๕๑๙
พระมหาอุนาโลมสถิตย์อยู่ในบุศบก ๑๔
พระมหาอุปราช-รามัญ ๒๑๓
พระมเหศวร ๕๒๘
พระมเหษีพระเจ้ากรุงหงษาวดี ๒๑๐
พระมาไลย ๓๘๙
พระเมาลี ๒๐๒
พระแม่อยู่หัว ๑๐๙
พระไมหังคะณะเจดีย์ ๒๙๐
พระยาครุฑ ๑๒๑
พระยานาค ๑๒๑, ๑๒๒, ๑๒๔, ๓๐๗, ๓๐๘, ๓๑๖, ๓๑๗
พระเยซูล์หรือนักบุญ ๒๐๐
พระรัตนวงษ์ ๔๙๗
พระราชฉายาลักษณของโปป ๒๖
พระราชดำรัสเมื่อตั้งพระธรรมนูญราชประเพณี -ญี่ปุ่น ๔๑๙
พระราชเทวี-คำ ๑๐๙, ๒๑๒
พระราชธิดากรุงลังกา ๒๐๙
พระราชธิดาของพระเจ้าราชาธิราช ๑๑๓
พระราชปะปะนัดดานี ๑๑๓
พระราชพิธีบรมราชาภิเศก ๕๑๗
พระราชลัญจกร ๑๔, ๒๓, ๔๐๐
พระราชลัญจกรสำหรับพระองค์, เจ้าพนักงานผู้รักษา ๑๑๙
พระราชลัญจกรสำหรับราชการแผ่นดิน ๑๔
พระราชวังกรุงลพบุรี ๒๓
พระราชวังของโปป ๒๖
พระราชวังณะเมืองเวอร์ไซล์ ๑๖
พระราชวังในเมืองฟอนเดนโปล ๑๖
พระราชสมณสาส์น ๒๒
พระราชสาร ๙๐
พระราชสาส์น ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๗, ๒๐, ๒๑, ๒๒, ๒๓, ๒๖, ๒๐๙, ๒๑๗, ๒๘๕, ๓๒๘, ๓๓๐, ๓๓๑
พระราชอัยยกีพันปีหลวง ๑๐๙
พระราชโอรส ๑๓
พระราชโอรสของพระเจ้าราชาธิราช ๑๑๓
พระราชาคณะ ๒๘๙, ๔๙๗
พระราชาธิราชวงษ์สภา ๑๑๐
พระราชาธิราชหัตถ์เลขา ๑๐๘
พระราชินีอรรคมเหษี ๒๑๘
พระราเชนทร์ ๕๑๘
พระรามัญเถร ๕๐๕
พระวิมลยาณดีศ ๔๙๗
พระวิศณุกรรม ๕๒๘
พระเวศณุกรรม ๒๘๑
พระศรีมหาโพธิ์ ๔๙๔
พระศรีรัตนสาศดาราม, วัด ๕๑๒, ๕๑๖, ๕๑๙
พระศรีอารย์ ๕๒๘
พระสงฆ์ราชาคณะ ๒๘๕
พระสนมกำนัน ๑๐๔
พระสนมเอก ๓๐๘
พระสมุทมุนี ๕๑๖
พระสวามี ๑๑๑
พระสอ ๒๕
พระสังฆนายกาธิบดี ๒๙๐
พระสังฆราช ๑๙
พระสังฆราชเมืองลังกา ๒๘๖, ๔๙๔, ๔๙๕, ๔๙๗
พระสัมพุทธพรรณี ๕๐๖, ๕๐๙
พระสาริริกธาตุ ๕๐๘
พระสาศดา ๕๑๙
พระสาศดาองค์น้อย ๕๑๙
พระสาส์น ๑๔
พระสาสนโศภณ ๕๑๖
พระสุคตทศพล ๕๐๕
พระสุบิน ๕๑๒
พระสุพรรณบัตร ๑๙

พระสุเมธวรดาบศ ๕๒๘
พระสุรัศวดี ๓๘๓
พระองค์เจ้า ๑๐๔
พระองค์เจ้าชาย ๑๐๙
พระองค์เจ้าหญิง ๑๐๙
พระอนุชา ๑๑๔
พระอโนมมุนี ๕๑๖
พระอภิบาลราชาธิราช ๑๑๒, ๑๑๓
พระอมราภิรักขิต ๕๑๖
พระอรรคมเหษี ๑๐๘, ๑๐๙, ๒๐๘
พระอรรคมเหษีที่เปนพระชนนีพันปีหลวง ๑๑๐
พระอรรคมเหษีที่เปนพระราชชนนีพันปีหลวง ๑๑๓
พระอรรคมเหษีที่เปนพระราชเทวีพันวรรษา ๑๑๓
พระอรรคมเหษีที่เปนพระราชอัยยกีพันปีหลวง ๑๑๓
พระอรรคมเหษีที่เปนพระอัยยกีพันปีหลวง ๑๑๐
พระอรรคมเหษีพันวรรษา ๑๑๐
พระอัฏฐิที่พระเศียร ๒๐๐
พระอัฏฐิที่โหนกพระปราง ๒๐๐
พระอัฏฐิธาตุ ๒๐๐
พระอารามหลวง ๒๖
พระอุบาลีเถระ ๒๒๕, ๒๒๙, ๒๓๑
พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนสาศดาราม ๕๑๗
พระอุปราช ๕๒๖
พระโอรสนัดดาที่ประสูตรจากตระกูลขุนนาง ๑๐๔
พระโอรสนัดดาที่ประสูตรจากพระสนม ๑๐๔
พระโอรสาธิราช ๑๐๙, ๑๑๐, ๑๑๑, ๑๑๓
พรัหมะ พระเจ้าแผ่นดินเปคู ๒๐๙
พรัหมะ, พระเจ้า ๒๑๒, ๒๑๓, ๒๑๔, ๒๑๖, ๒๑๗, ๒๑๘
พริกเกลือ ๒๔๑
พลตระเวน ๒๕๕
พลบุรี, กรุง ๑๓
พลบุรี, พระราชวังกรุง ๑๓, ๑๔
พลัวพัน, เมือง ๕๓๖
พลิกผี ๕๗๐
พลิกศพ ๕๗๕, ๕๗๖, ๕๗๗
พวงดอกไม้ ๓๓
พวงทองจำปาเงิน ๔๙๖
พวงสร้อยสอาง, พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้า ๕๙๗
พวย ๓๔๕, ๓๔๖, ๓๔๘
พอกเกี้ยวกระจังทองคำ ๒๐
พ่อขุนรามคำแหง ๕๓๕, ๕๓๖
พ่อค้าโปรตุเกส ๒๐๔
พองเค, ตำบล ๓๑๘
พองโจว, เมือง ๓๓๙
พ้อต๋ง, ตำบล ๓๑๑
พะโคหรือบิคู, เมือง ๒๐๘
พะตบอง ๕๖๕
พะตบอง, เมือง ๕๖๔
พะโต, วัด ๔๙๔
พะหูสูต ๕๑๖
พัทธสีมา ๒๒๕
พัทลุง, ชาวเมือง ๓๘๗, ๓๘๘
พัทลุง, พระยา ๑๘๖, ๑๘๗
พัทลุง, เมือง ๑๘๗, ๕๙๓
พัษฎาจ่าเมือง ๔๐๒, ๔๐๗, ๔๐๘, ๔๐๙, ๔๑๐, ๔๑๔, ๔๑๕, ๔๑๗
พ้าง, พระเจ้า ๓๑๘
พานเงินรองหีบ-เงิน ๒๔
พานถมตะทอง ๒๐
พานทองคำชั้นเดียว ๑๙
พานแว่นฟ้าทองคำ ๑๙
พาหะนะพระที่นั่ง ๑๓
พาหุรัต, ถนน ๔๗๑, ๔๗๕
พิจิตร, เมือง ๕๐๙, ๕๑๓
พิชิตปรีชากร, พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวง ๕๙๖
พิไชยชาญฤทธิ์ (วัน), พระยา ๙๖
พิไชยสุนทร (ชื่น *รัตนวราหะ*), พระยา ๙๗
พิณโลก, เมือง ๕๐๙, ๕๑๐
พิทักษ์ภูธร (จร), พระ ๑๙๔
พิธีราชาภิเศกแลการสมโภช ๑๐๖

พินัยกรรม ๔๖๓
พิไนยกรรม์ ๑๑๒
พิพิธภัณฑ์ (มิวเซียม) ๑๒๙
พิมพ์เสน ๔๖
พิหารพระสาศดา ๕๑๙
พี่ลึก-คำ ๓๕๗
พุทธคยา, เมือง ๕๑๙
พุทธทำนาย ๓๘๔
พุทธปรินิพพาน ๒๐๑
พุทธวจน ๕๐๕
พุทธวจนะ ๕๐๔
พุทธสาสนานิกชนในเมืองลังกา ๑๙๙
เพ็ชร์ ๕๕๓
เพ็ชร์บุรี ๕๓๖
เพ็ชรสังฆาฏสามเหลี่ยม ๑๔๕
เพลงสรรเสิญ ๒๕
เพี๊อกถ่อ, เมือง ๓๓๙
เพียงงู, ตำบล ๓๒๗
เพียนงู, เมือง ๓๓๙
เพือกเกี๊ยน, เมือง ๓๒๗
เพี๊อกหลก, เมือง ๓๐๙, ๓๓๙
แพมณฑป ๒๑๔
แพร่, เมือง ๕๓๖
แพลูกบวบ ๒๔๗
โพนช้างเถื่อน ๔๕๗
ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินยี่ปุ่น ๔๐๔
ไพลดำ ๑๔๒
ไพสาลี, เมือง ๓๘๕

ฟ

ฟองตัวต่อ ๕๔๕
ฟองเหา ๕๔๕
ฟอนเดนโปล, พระราชวังในเมือง ๑๖
ฟีเมลไลออน ๑๒๓
ฟืน ๔๔๓, ๔๔๔
ฟืนไม้แสม ๓๐๑
ฟูกเบาะเมาะหมอน-คำพ้อง ๑๔๑
เฟาเลอร์, กับตัน เยมซ์ ๔๙๘
เฟือง ๓๔๙
เฟืองจีบปาก ๓๔๗
เฟืองตลอดฝา ๓๔๗
เฟืองรูปค่อม ๓๔๗
เฟื้อง-เงินตรา ๑๓๗
แฟรนคิสแกง ๒๑๐
โฟกอง ๑๔, ๒๓
โฟลรีโอ, มิสเตอ อิ ๒๙๒
ไฟฟ้า ๔๖๐

ภ

ภรรยาเจ้าพระยาวิชาเยนทร ๒๗
ภะหะปะคะมู, วัด ๔๙๗
ภักดีสมบัติ, หลวง ๑๘๗
ภักตรพิมลพรรณ, พระเจ้าน้องนางเธอ
พระองค์เจ้า ๕๙๗
ภัควดี ๒๘๑
ภาชนทองเหลือง ๑๓๖
ภาณุพันธุวงษ์วรเดช, สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ
เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงษ์ กรมพระ ๕๙๖
ภาศรีสินค่า ๙๓, ๙๔
ภาษาโปรตุเกศ ๑๔
ภาษามคธหรือบาฬี ๒๒๑
ภาษาหมอ ๔๕๗
ภาษี ๒๓๙
ภาษี-รังนก ๒๓๗
ภาษีอากร ๔๑๓
ภาสกรวงศ์ (พร *บุนนาค*), เจ้าพระยา ๑๙๐, ๒๙๓
ภูเกจ ๕๙๑
ภูเขาทอง ๕๖๘
ภูงา, เมือง ๑๘๘, ๑๘๙
ภู่ทอง ๑๙
ภูนาม, เมือง ๓๑๓
ภูวะเนกพาหุ ที่ ๑, พระเจ้า ๒๐๓

ม

มงคลบริษัท ๔๖๐
มณฑป ๒๑๕
มธุระ, กรุง ๒๐๓
มรรคนายก ๒๘๐
มรัมะวงษ์ ๒๓๓
มรีจิวะยะ ๒๙๐
มลกา, เมือง ๒๐๕
มลายู, แหลม ๒๐๕, ๒๓๕
มลิกัน, เจ้าเมือง ๙๑, ๙๒, ๙๓
มลิกัน, เมือง ๙๑, ๙๓
มหะมุบันดัด, เมือง ๓๘๕
มหัคฆภัณฑ์ ๒๑๔
มหาธาตุ, วัด ๕๐๔
มหาธาตุเมืองไชยนาท, วัด ๕๐๙
มหาธาตุเมืองสวรรคโลก, วัด ๕๑๐
มหาปิฎกธร ๒๒๔
มหาพรหมโชต ๔๙๖
มหาสงกรานต์ ๒๘๑
มหาสังฆราช ๑๘, ๒๐, ๒๑, ๒๔, ๒๕
มหาสุข เปรียญเอก ๕๐๘
มหาอุปราช ๑๐๗
มหุหาร ๒๑๗
มอญ, พระเจ้าแผ่นดิน ๓๗
มอด ๕๓๙, ๕๔๐, ๕๔๑
มอสเคาว์, กรุง ๑๐๖
มะซุกะดา มะสาโยชิษ์, พญา ๔๐๐
มะริด, เมือง ๑๓, ๑๘๘
มะหาดเล็กขอเฝ้า ๓๘๓
มังกร ๑๒๒
มังกลานา, เมือง ๓๘๕
มังคล้า, เจ้าเมือง ๙๓
มาโคโปโล ๒๒๐
มาลิวัตตวิหาร ๒๒๕
ม้าใช้ ๓๓๕
ม้าเหล็ก ๓๑๑
มิกาโท, พระเจ้า ๑๐๗
มิกาโทราชาธิราช, พระเจ้า ๑๐๕, ๑๐๖
มิคสงกรานต์, ท้าว ๒๘๐
มินเด๊, พระเจ้า ๓๓๐
มินหม้อ ๓๘
มินิสเตอร์ ออฟสเตส ๔๑๐
มิพ, เมือง ๔๕๖
มีเงินไม่ไร้ทอง มีหนองไม่ไร้ปลา-สุภาษิต ๑๔๘
มีดพับ ๔๔, ๔๕
มุติงคณะเจดีย์ ๒๙๐
มูลโค ๕๔๖, ๕๔๗
มูลดิน ๔๔๗
เม่งฉิน ๓๔๖
เม่งเต้, พระเจ้า ๓๓๐
เมยี ๓๙๘, ๓๙๙, ๔๐๐
เมลิน, เมือง ๓๓๙
เมอซอน, เซอ เย เอม ๒๐๑
เมินเหวียด, เมือง ๓๓๐
เมือง, กระทรวง ๕๗๓, ๕๗๕, ๕๗๖, ๕๗๗
เมืองใต้หล้าฟ้าดอน-คำ ๕๓๕
แมลงปอ ๕๓๙
แมลงมุม ๕๓๘, ๕๔๑, ๕๔๒, ๕๔๓, ๕๔๔
แมลงเสือมอด ๕๔๐
แมลงหมาร่า ๕๓๙, ๕๔๑, ๕๔๒, ๕๔๓, ๕๔๔
แม้ว ๓๖
โม่ ๓๖๒, ๓๖๓
โมรี อริโนรี, พระ ๔๐๐
ไมย, เจ้าเมือง ๙๓
ไมย, เมือง ๙๓, ๙๕
ไม้กระดาน ๒๔๗
ไม้กร่าง ๔๔๒
ไม้กลอยเถา ๔๔๒
ไม้กลูกไก่ ๔๔๑

ไม้กะดาน ๔๔๒
ไม้กะแท่ง ๔๔๒
ไม้กำจัด ๔๔๑
ไม้กู่ม ๔๔๑
ไม้เกด ๔๔๑
ไม้แกแล ๔๔๑
ไม้แก้ว ๔๔๑
ไม้ข่อย ๔๔๑
ไม้เข้าเย็นใต้เถา ๔๔๒
ไม้คนธิสอเถา ๔๔๒
ไม้โคคลาน ๔๔๒
ไม้โคนสมอ ๔๔๑
ไม้แงะ ๔๕๑
ไม้จันแดง ๔๔๑
ไม้จันทนา ๔๔๑
ไม้แจง ๔๔๑
ไม้ชะมด ๔๔๑
ไม้ซาง ๔๕๒
ไม้ดำ ๔๔๑
ไม้แดง ๔๕๐
ไม้ตขบ ๔๔๒
ไม้ตบัน ๔๔๒
ไม้ตะแบก ๔๔๑
ไม้ตานดำ ๔๔๒
ไม้ตาล ๕๓๕
ไม้เต็ง ๔๕๑, ๔๕๐, ๔๕๒, ๔๕๕
ไม้เถาคันขาว,แดง ๔๔๒
ไม้ทองหลางใบมน ๔๔๒
ไม้เท้า ๔๔๑, ๔๔๒
ไม้เท้าทิพย์ ๓๑๕
ไม้เทียนเทล ๔๔๒
ไม้ไทร ๔๔๒
ไม้บง ๔๕๑, ๔๕๒, ๔๕๔
ไม้เปา ๔๕๑
ไม้ผุ ๕๔๗
ไม้ไผ่ ๔๕๖
ไม้ไผ่ป่า ๔๔๑
ไม่ไผ่สีสุก ๕๓๙
ไม้ฝาด ๔๔๑
ไม้พระมหาโพธิ ๒๙๐
ไม้พลอง ๔๔๒
ไม้พุด ๔๔๑
ไม้พุทรา ๔๔๒
ไม้โพทเล ๔๔๑, ๔๔๒
ไม้แฟบ ๔๔๑
ไม้มขามผี ๔๔๒
ไม้มลิวัลย์เถา ๔๔๒
ไม้มะกอก ๔๔๑
ไม้มะคำไก่ ๔๔๒
ไม้มะเดื่อดินเถา ๔๔๒
ไม้มะนาวผี ๔๔๑
ไม้มันเสา ๔๔๒
ไม้มันหมู ๔๔๑
ไม้โมกมัน ๔๔๑
ไม้รัง ๔๕๐, ๔๕๑, ๔๕๒, ๔๕๕
ไม้เลียบ ๔๔๒
ไม้ไล่ ๔๕๐, ๔๕๑, ๔๕๒, ๔๕๔
ไม้วันเปรียงเถา ๔๔๒
ไม้วัลย์เขียว ๔๔๒
ไม้วัลย์แดง ๔๔๒
ไม้สลัดได ๔๔๑
ไม้สองกระดอง ๔๔๑
ไม้สะแก ๔๔๑
ไม้สักเท้า ๔๔๑
ไม้สำโรง ๔๔๑
ไม้หญ้าตีนนก ๔๔๒
ไม้หว้า ๒๘๒
ไม้หูกวาง ๔๔๒
ไม้อบเชยหอม ๔๔๒
ไม้อ้อย ๒๘๒
ไม้อ้อยช้าง ๔๔๒
ไม้อุนโลก ๔๔๑

ย

ยงเหนา, เมือง ๓๒๒
ยศสำหรับตระกูลแห่งเจ้าฟ้า ๑๒๐
ยอดเขาอะดัม ๒๑๑
ยะมะดา อะกิโยชิษ์, พญา ๔๐๐
ยัวแมเยสตี ๑๐๙
ยัวอิมปิเรียลฮายเนศ ๑๐๙
ยัวฮายเนศเสศ ๑๐๙
ยาไข้ ๔๔๒
ยาคุทราด ๔๔๒
ย่างกุ้ง, เมือง ๑๘๘
ยาชัด ๑๔๒
ยาชัดตะกั่วเปนเงิน ๑๔๕
ยาตา ๔๔๒
ยาตานขโมย ๔๔๒
ย่านาง ๔๔๒
ยาพาหุเป็นโกรแล, ตำบล ๒๐๓
ย่ามหักทองขวาง ๒๘๙, ๔๙๗
ยายชี ๔๑
ยาวจิ๋, เมือง ๓๐๘, ๓๐๙, ๓๑๓, ๓๒๒, ๓๔๐
ยาวจี๋, เมือง ๓๐๖, ๓๐๗, ๓๒๓, ๓๓๗, ๓๓๙
ยาวโจร, เมือง ๓๒๒
ยาวโจ๊ว, เมือง ๓๓๘
ยาหอม ๔๔๒
ยาอายุวัฒนะ ๓๔๙
ย่ำรุ่ง ๕๖๕
ยิมปู, พระเจ้าราชาธิราช ๑๐๗
ยี่ปุ่น, ชาวเมือง ๑๕๐
ยี่ปุ่น, เมือง ๓๙๕
ยี่ห้อกงเก็ก ๓๔๓, ๓๔๔
ยี่ห้อลิวฮวง ๓๔๕
ยี่ห้อสามแถว ๓๔๙
ยี่ห้อฮัวเฮงจี ๓๔๕
ยุพราช ๑๐๘
ยุโรเปียน, ชาว ๓๓
เยรินี ๑๒, ๒๘
เยียมเวือง, พระเจ้า ๓๑๕, ๓๑๖
เยี่ยมสัปรุศ ๙๓, ๙๔, ๙๕
เยืองเกวียน, เมือง ๓๐๙
เยืองเวือง, พระเจ้าแผ่นดิน ๓๐๗
แย่งศพ ๓๖
แยฟนา ๒๑๗

ร

รถกูบ ๕๕๑
รถเทียมม้า ๑๖, ๑๘
รถไฟ ๓๕๖, ๕๖๔
รถไฟเมืองนครราชสีมา ๕๕๑
รถราง ๓๕๖
รพีพัฒนศักดิ์, พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้า ๙๖, ๕๙๖
ร่มโรง ๓๘๗
รอก ๒๙๙
รองท้าวฟาง ๕๗๒
ระเตมะหัตตะเมยะ-ผู้รักษาวัด ๒๒๘
ระเบียบ *ชุมสาย*, หม่อมเจ้า ๒๙๑
ระสาเทวี, นาง ๒๘๐
รัก ๔๙๖
รังต่อ ๕๔๗, ๕๔๕
รังตัวต่อ ๕๔๖
รังนก ๒๓๕, ๒๓๖, ๒๓๗, ๒๓๘, ๒๓๙, ๒๔๐, ๒๔๑, ๒๔๒, ๒๔๓, ๒๔๔, ๒๔๕
รังผึ้ง ๕๔๕
รังมดแดง ๕๔๖
รังมดรี่ ๕๔๖
รัซเซียน, ชาว ๑๕๒
รัตนพิมพวงษ์ ๑๙๙
รัตนากาศ (แก้ว), พระยา ๑๙๕
ราชกระวีมนตรีมุข ๓๘๓

ราชโกษา (หรุ่น *วัชโรทัย*), พระยา ๓๙๑
ราชทูต ๑๑, ๑๓, ๒๔, ๒๗, ๒๐๙, ๒๑๒, ๓๑๓, ๓๒๘, ๓๒๙, ๓๓๔, ๓๔๐
ราชทูตกรุงสยาม ๒๒๙
ราชทูตฝรั่งเสศ ๑๔
ราชทูตเมืองยงเหนา ๓๒๒
ราชทูตสยาม ๑๒, ๑๓, ๑๗, ๑๘, ๑๙, ๒๐, ๒๕
ราชบรรณาการ ๕๑๖
ราชบุตรบุญธรรม ๑๒๐
ราชบุรี ๕๓๖
ราชบุรี, เมือง ๑๔๒
ราชประเพณีตั้งพระอรรคมเหษีแลยุพราช ๑๐๘
ราชพินิจจัย (ลด *หรือโสพศ โสพศจินดา*), พระ ๙๗
ราชภักดีศรีรัตนราชสมบัติ (โค *สุจริตกุล*), พระยา ๙๖
ราชวงษ์เมืองลังกา ๒๒๑
ราชวรวงษ์-คำ ๑๐๙
ราชวรินทร (ว่าง), พระ ๑๙๖
ราชสงคราม, พระยา ๓๘๓
ราชสาส์น ๑๙
ราชสาสน์ ๒๒๒, ๒๒๓
ราชสีห์ ๑๒๒, ๑๒๓, ๑๒๔, ๑๒๖, ๑๒๗, ๑๒๙
ราชสีห์ตัวผู้ ๑๒๓
ราชสีห์ตัวเมีย ๑๒๓
ราชสุภาวดี, เจ้าคุณ ๙๐
ราชหงส์ ๑๒๑
ราชาคณ ๕๑๖
ราชาธิปตัยกรุงเทพฯ สยาม ๒๓๗
ราชาธิปไตย ๒๓๙
ราชาธิรัชทายาท ๑๐๕, ๑๐๖
ราชาธิราชกฤติกาสภา ๔๐๖
ราชาธิราชนัดดาพระองค์ใหญ่ ๑๐๓
ราชาธิราชวงษ์ ๑๑๓
ราชาธิราชวงษ์-การจ่ายเงิน ๔๑๔
ราชาธิราชวงษ์สภา ๑๐๕, ๑๑๓, ๑๑๙
ราชาธิราชสภา ๑๑๒
ราชาธิราชสมบัติของกรุงยี่ปุ่น ๑๐๑
ราชาธิราชสมบัติยี่ปุ่น ๑๐๓
ราชาธิราชอนุชา ๑๐๔, ๑๐๕
ราชาธิราชโอรสนัดดา ๑๐๓, ๑๐๔
ราชาธิราชโอรสพระองค์ใหญ่ ๑๐๓
ราชาธิวาศวิหาร, วัด ๕๑๗
ราชาภรณ์ ๒๑๕
ราชาภิเศก ๑๐๖
ราโชวาท ๑๐๒
ราตคตอก ๒๓๓
รามคำแหง, ขุน ๕๓๕
รามัญ, ประเทศ ๒๑๔
รามัญ, พระเจ้าแผ่นดิน ๒๑๑
รามัญนิกาย ๒๓๔
รามัญวงษ์ ๒๓๓
รายาบันดา ๕๙๓
รายาปัตนาอินตรา ๕๙๑
รายามุดา ๕๙๓
ริบราชบาทว์ ๑๘๗
ริโปด ๕๖๕
ริโปต ๕๗๕
รื่น มหาดเล็ก, นาย ๕๐๘
รื่น, นายร้อยตรี นาย ๑๙๕
รุกขเทวดา ๓๑๔, ๓๑๕
รุศเซีย, กรุง ๑๐๖
รุเอ็น, เมือง ๑๖
รูปแกะ ๑๑
รูปแคบิเน็ต ๒๙๓
รูปชัก ๑๑
รูปมาร ๑๒๕
รูปยักษ์ ๑๒๕
รูปราชทูตเฝ้า ๑๑
รูปราชสีห์ ๑๒๑
เรฏ มหาดเลก, นายจ่า ๙๐

เรยิสเตอ ๔๘๒
เรือกรรเชียง ๒๔๖
เรือกัน ๒๘๗
เรือกำปั่น ๙๔, ๒๑๘
เรือกำปั่นแตก ๒๒
เรือกำปั่นใบ ๒๘
เรือกำปั่นไฟ ๙๓
เรือฉลอม ๔๒๖, ๔๔๓
เรือดั้ง ๒๘๗
เรือทอดโกลน ๒๕๑
เรือโบต ๙๒
เรือใบ ๑๗, ๒๔๑, ๔๓๒
เรือ-พระที่นั่งกิ่ง ๒๘๗
เรือพระที่นั่งจักรกรี ๒๓๔
เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์วิหคพิมาน ๒๘๗
เรือพระยาสวัดวารีย ๙๓
เรือไฟ ๔๔๔
เรือลาดตระเวร ๒๓๗, ๒๓๘, ๒๔๑
เรือสำเภา ๒๒๓
เรื่องไซ่จิ้น ๓๔
เรื่องตำราปั้นต่างๆ ๓๔๑
เรื่องทำลายพระทันตะธาตุอย่างไร ๒๐๔
เรื่องโบราณ-หมวด ๙๐, ๑๘๖, ๒๘๐, ๓๘๓, ๔๙๔, ๕๙๑
เรื่องพระทันตะธาตุ ๑๙๙
เรื่องมหาวงษ์ ๒๒๕, ๒๒๖
เรื่องเมืองลังกา เล่ม ๒ ๒๐๘
เรื่องเมืองลังกา ๒๐๑, ๒๒๐
เรื่องยกธงบนเกาะไผ่ ๔๒๒
เรื่องราชสีห์ ๑๒๑
เรื่องราชาธิราช ๒๒๔
เรื่องเล่าเรื่องสู่กันฟัง ๕๓๘
เรื่องสามก๊ก ๓๕, ๑๐๗
เรื่องสืบรู้ความดี ๓๕๑
เรื่องเสียค่าที่เผาผีของชาวอิตาลี ๓๓
เรื่องหากินคล่องๆ ๑๓๐
เรื่องอภินิหารการประจักษ์ ๕๐๓
เรือนเจ้าเมือง-เมืองโคลัมโบ ๒๒๕
แรด ๑๔
แรด-คำ ๑๔
โรคฝีดาด ๓๙, ๔๐
โรงคนไข้ ๔๓๕
โรงจำนำ ๑๓๘
โรงโปลิศ ๕๗๐
โรงผี ๔๔๖
โรงพักพลตระเวนบางรัก ๕๗๖
โรงไฟฟ้า ๔๖๒
โรงภักหน้าวัดประยุรวงษ ๙๐
โรงเรียนกุมารี ๕๗๖
โรงเรียนกุมารี-เมืองสระบุรี ๕๖๓, ๕๖๕
โรงเรียนพระเจ้าลูอิศมหาราช ๑๕
โรงเรียนหลวง ๑๕
โรงลคร ๔๖๐, ๔๖๖, ๔๖๗
โรงหนังสือพิมพ์ข่าว ๒๕๕, ๒๕๖
โรงหมอ ๕๗๖, ๕๗๗
โรบินซัน ครูโซ ๒๔๖, ๒๔๗, ๒๔๙, ๒๕๐, ๒๕๒
โรม, กรุง ๑๑, ๑๒, ๑๗, ๑๘, ๒๑, ๒๕, ๒๗
โรโมยุเลียดคำกลอน-เรื่อง ๒๕๙, ๓๖๖
โรยเชือก ๒๔๒, ๒๔๓
ไร่นาเรือกสวน ๒๙๗
ฤทธิพลไชย (นัด), หลวง ๒๙๒
ฤทธิราวี (พิกุล), ขุน ๑๙๖
ฤๅษีชีไพร ๔๓๓

ล

ลคร ๔๐
ลพบุรี, พระราชวังกรุง ๒๓
ล้มกลิ้งเกลือกเสือกคลาน-สำนวน ๑๔๑
ลมุด ๔๔๑
ล่วงเซวียนหลีน-ตำแหน่งขุนนางจีน ๓๒๓

ลองเบียน, เมือง ๓๓๙
ลักศพ ๓๖, ๓๗
ลังกา ๒๒๒
ลังกา, กรุง ๒๐๒, ๒๐๓
ลังกา, เจ้าแผ่นดิน ๒๐๘
ลังกา, เจ้าหญิงเมือง ๒๐๘
ลังกา, ชาติชาว ๒๒๗
ลังกา, ชาว ๒๒๗
ลังกา, พระเจ้ากรุง ๒๑๑, ๒๑๒, ๒๑๓, ๒๒๓, ๒๓๑
ลังกา, พระเจ้าแผ่นดิน ๒๒๙
ลังกา, เมือง ๒๒๐, ๒๒๒, ๒๒๓, ๔๙๕, ๕๑๕
ลังกาทวีป ๒๑๐, ๒๘๕, ๒๘๗
ลังกาทวีป, พระเจ้า ๒๘๕, ๒๙๐
ลังกาสิงหฬทวีป ๒๘๔
ลัทธิทางพุทธศาสน์ ๓๒
ลัทธิพราหมณ์ ๓๒
ลัทธิมหะหมัด ๓๒
ลัพพารคาม ๒๐๔
ล่าม ๑๓, ๙๐, ๙๒
ลายเด๊, พระเจ้า ๓๐๘
ลายหนังสือไทย ๕๓๖
ลาลูแปร์, มองสิเออ ๑๓
ลาวกาว ๕๓๕
ลำพอก ๒๔
ลิขิตบรรณาลักษณ์ (ไข), ขุน ๑๙๕
ลินกางกินกวีเทินโห์,น-เกาทัณฑ์ ๓๒๑
ลิ่ม ๒๙๙
ลิลาวดี, พระนาง ๒๐๒
ลื้องเตรื่อง-ศาลบูชา ๓๒๒, ๓๒๓
ลูกเกิดป่า-ช้าง ๔๕๐
ลูกแก้วขาว ๓๔๑, ๓๔๒, ๓๔๓
ลูกแก้วดำ ๓๔๑, ๓๔๒, ๓๔๖
ลูกแก้วแดง ๓๔๑, ๓๔๒, ๓๔๕
ลูกขุนศาลา ๓๘๖
ลูกช้าง ๑๓
ลูกต่อ ๕๔๖
ลูกติดแม่-ช้าง ๔๕๐
ลูกปืน ๒๔๗
ลูกอ่อน ๕๔๗
เลขเมืองนคร ๑๘๗, ๕๙๓
เลง-ภาษาจีน มังกร ๑ ๒๒
เล็บพระยาเต่าทอง ๓๒๕, ๓๒๖
เลิมด้าว, เมือง ๓๒๒
เลิมเอิ๊บ, เมือง ๓๑๓
เลียดก๊ก ๓๒๑
เลียบ, วัด ๔๖๐, ๕๖๙
เลียมโจ๊วผู, เมือง ๓๓๘
เลื่อน มหาดเล็ก, นาย ๑๙๓
เลื่อน-เครื่องทุ่นแรง ๒๙๙
โล่ ๒๐๗, ๒๐๘
โลงสำหรับใช้รองศพ ๓๒
ไลออน ๑๒๓

ว

วงษ์แซ่ดิน ๓๐๖
วงษ์แซ่เตริ้ง ๓๐๖
วงษ์แซ่เตรี่ยว ๓๒๗
วงษ์แซ่ลี้ ๓๐๖
วงษ์แซ่เล ๓๐๖, ๓๓๙
วงษ์แซ่เหงวียง ๓๐๗
วงษ์แซ่ฮ่ง ๓๐๗
วงษบรรพชาอุปสมบท ๕๐๔
วงษ์พระเจ้าเมืองถุก ๓๑๘
วงษ์พระยานาค ๓๑๐
วรเดชศักดาวุธ (เจ๊ก *จารุจินดา*), พระยา ๙๖
วรวงษ์-คำ ๑๐๙
วรศักดาพิศาล, กรมหมื่น ๕๑๙
วัง, กรม ๒๐๘, ๒๑๐
วัง, กระทรวง ๑๑๗
วังลาง, ตำบล ๓๐๙

วังลาง, เมือง ๓๐๙, ๓๑๗, ๓๑๘
วัชรีวงษ, พระวรวงษเธอ พระองค์เจ้า ๕๙๗
วันถือน้ำ ๕๙๑
วันประสูตรพระเยซูเจ้า ๒๖
วันหัวเข้ายาม ๔๔๗
วันอัฏฐมีบูรณมีอามาวสี ๕๒๘
ว่างโห่วมเหษี ๓๓๓
ว่าด้วยทูตานุทูตสยามออกไปเจริญทาง
พระราชไมตรี ณกรุงฝรั่งเสศ ครั้งที่ ๔-เรื่อง ๑๓
ว่าด้วยเมืองลังกา ๒๑๙
วานลาง, เมือง ๓๓๙
วิกรมพาหุ, พระเจ้า ๒๓๐
วิกรมพาหุ-พระเจ้ากรุงแกนดิ ๒๑๖
วิชชาช่าง ๔๒๓
วิชชาประสมยา ๔๒๓
วิชชาหนังสือ ๔๒๓
วิชชาหมอยา ๔๒๔
วิชาเยนทร, เจ้าพระยา ๑๔, ๑๙, ๒๓, ๒๗
วิชาเยนทร, ออกญา ๒๔
วิชิตภักดี (ขำ), พระยา ๕๙๕
วิธีจัดการศพ ๓๐
-ถ่วงน้ำ ๓๐
-ผูกแขวนบนต้นไม้ ๓๐
-เผา ๓๐, ๓๑
-ฝัง ๓๐, ๓๑
-เรื่อง ๒๙
-หลักปัก ๓๑
วิธีจับช้างเถื่อนนครเมืองน่าน-เรื่อง ๔๔๖
วิธีทำส้มมือหรือส้มนิ้ว-เรื่อง ๔๓
วิธีที่ปรุงยาส้มนิ้ว ๔๖
วิธีหัดเขียน-กระหนก ๑๒๔
วินัยธร ๒๓๒
วินัยธรรม ๒๓๒
วินัยวัตร ๕๐๕
วิลเลียมล์, เซอ มอเนีย ๒๐๑
วิวาหมงคล ๑๑๕
วิวาหะ ๒๐๘
วิวาหะมงคล ๔๖๐
วิวาหาภิเศก ๑๑๔, ๑๑๕
วิวิธวรรณปรีชา, พระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหมื่น ๕๙๖
วิสาขบูรณมี ๕๑๗
วิหารพระเขี้ยวแก้ว ๒๓๒
วิหารพระทันตะธาตุ ๒๒๕, ๒๓๐
วุฒิการบดี, พระยา ๕๙๗
เวนิส, ชาวเมือง ๒๒๐
เวรัญชา, ชาวเมือง ๓๘๕
เวอร์ไซล์, พระราชวังณะเมือง ๑๖
เวิ้งนาม, เมือง ๓๐๙
เวียงคำ ๕๓๖
เวียงจัน ๓๒๓, ๕๓๖
เวียงจัน, เมือง ๔๕๑
เวียงพันพร้าว ๔๕๑
เวียดนาม, กรุง ๓๐๖, ๓๐๗
เวืองหมาง ๓๓๙
ไว้ทุกข์ให้แก่ผู้ตาย-ประเพณี ๔๑
ไวยาวัจจกร ๒๙๐
ไวศรอย ๒๐๔, ๒๐๕, ๒๐๖, ๒๐๗

ศ

ศพของคนธรรมดา ๓๘
ศพผู้มีบรรดาศักดิ์ ๓๘
ศรีตวันกรมการ ๕๙๓
ศรีธรรมราช (พร้อม *ณ นคร*), พระยา ๙๗
ศรีธรรมราช ๕๓๖
ศรีธรรมศุกราชชาติเดโชไชย มหัยสุริยาธิบดี
อภัยพิริยปรากรมพาหุ, เจ้าพระยา ๑๘๖
ศรีธรรมศุกราชชาติเดโชไชย มไหสุริยาธิบดี
อภัยพิริยปรากรมพาหุ, พระยา ๑๘๘
ศรีนาคสวาสดิ์, พระเจ้าน้องนางเธอ พระองค์เจ้า ๕๙๘
ศรีพนมมาศ (พรม), พระ ๑๙๔
ศรีพิพัท, เจ้าคุณ ๙๐, ๙๑, ๙๒

ศรีวิเสศ, ขุน ๑๘๘
ศรีสมบัติ (เผล่ *วสุวัต*), ขุน ๒๙๒
ศรีสะเกษ, เมือง ๔๕๐, ๔๕๕
ศรีสัชชะนาไสย, เมือง ๕๒๖
ศรีสัชนาไลย, เมือง ๕๑๒, ๕๓๕
ศรีสัชนาไลยศุโขไทย, เจ้าเมือง ๕๓๕
ศรีสัตนาคณหุต, กรุง ๒๘๔
ศรีสากยวงษ์ธรรมเจดีย์, พระเจ้า ๒๒๐, ๒๒๔
ศรีสุริยราชวรานุวัตร (เชย *กัลยาณมิตร*), พระยา ๑๙๔
ศรีสูริยวงษ์, พระยา ๙๕
ศรีอยุทธยา, พระเจ้ากรุง ๒๘๔
ศรีอินทราทิตย, ขุน ๕๓๕
ศาลเจ้า ๕๑๑
ศาลชำระความ ๑๑๘
ศาลโปริสภา ๔๕๘
ศาลฝ่ายความธุระการ ๔๑๒
ศาลเพียงตา ๔๔๗
ศาลลี้เหี่ยวอุ๊ย ๓๒๓
ศาลอุทธรณ์ ๑๑๗
ศาลาด่านแมรมัน ๕๑๐
ศาลาปูน, วัด ๕๐๗
ศิริธัชสังกาศ, พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น ๕๙๗
ศิลานิมิต ๕๐๖
ศิลาเปนวงพระจันทร์ครึ่งซีก ๒๒๕
ศีร์ษะแหวน ๓๐๒
ศุโขไทย, เมือง ๕๑๑, ๕๒๖, ๕๒๗, ๕๓๔

ส

สกัน ๕๕๓, ๕๗๓
สคาโน, แอนตอเนียว โต ๒๑๘
สงขลา, ชาวเมือง ๓๘๗, ๓๘๘
สงขลา, พระยา ๕๙๑, ๕๙๒
สงขลา, เมือง ๑๘๙, ๕๙๒, ๕๙๓
สงครามภักดี (เฟื่อง *เฟื่องเพ็ชร์*), พระ ๑๙๔
สเตชั่น ๕๖๔
สเตชั่นรถไฟ ๕๖๓
สบงจีวร ๑๓๗, ๑๓๙
สภานายกแห่งองค์มนตรีสภา ๑๑๙
สภานายกองค์มนตรี ๔๐๐
สมณะสาส์น ๒๙๐
สมณะสาสนสมเด็จพระสังฆราช ๔๙๕
สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชเทวี ๕๙๗
สมเด็จพระพุฒาจารย์ (ศรี) ๒๒๒
สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ๓๘๕, ๔๙๔
สมเด็จพระสังฆราช ๔๙๔
สมเด็จพระสังฆราชณกรุงเทพพระมหานคร ศรีอยุทธยา ๒๘๖
สมเด็จพระองค์ใหญ่ ๕๑๗
ส้มนิ้ว ๔๓, ๔๕, ๔๖, ๔๗
สมบัตยานุรักษ์ (หง *ณ นคร*), พระ ๒๙๒
สมมตสีมาวัดบรมนิวาศ ๕๑๔
สมมตอมรพันธ์, พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น ๔๙๙
สมมติสีมาวัดบวรนิเวศ ๕๑๕
ส้มมือ ๔๓
สมอราย, วัด ๕๐๔, ๕๐๖, ๕๐๙, ๕๑๗
สมอเรือ ๔๔๒
สมาหารสรรพกิจ (ถัน *พลอยแก้ว*), พระ ๒๙๔
สมุดรูปเสด็จไปตรวจราชการมณฑลนครราชสีห์มา ๙๘
สมุทประการ, เมือง ๙๒, ๙๕
สมุทปราการ, พระยา ๒๘๖
สมุทปราการ, เมือง ๒๘๖
สมุหบาญชี ๓๒๒
สมุห์ใบฎีกา ๒๓๒
สมุหพระกระลาโหม ๑๘๖, ๑๘๘
สมุหพระกลาโหม ๓๘๗, ๕๙๑
สมุหอำมาตย์ (เสนาบดี) ๔๑๑
สมุหอำมาตย์ ๔๑๐
สมุหอำมาตย์ว่าการคลัง ๔๐๐
สมุหอำมาตย์ว่าการต่างประเทศ ๔๐๐
สมุหอำมาตย์ว่าการทหารบก ๔๐๐
สมุหอำมาตย์ว่าการทหารเรือ ๔๐๐

สมุหอำมาตย์ว่าการทางไปทางมา ๔๐๐
สมุหอำมาตย์ว่าการเพาะปลูกแลค้าขาย ๔๐๐
สมุหอำมาตย์ว่าการภายใน คือมหาดไทย ๔๐๐
สมุห์อำมาตย์ว่าการยุติธรรม ๑๑๙, ๔๐๐
สมุหอำมาตย์ว่าการเล่าเรียนศึกษา ๔๐๐
สมุหะพระกลาโหม ๔๙๔
สยาม, กรุง ๑๓
สยาม, ประเทศ ๒๓, ๑๔๐, ๕๔๑
สยาม, พระเจ้ากรุง ๑๒, ๑๕, ๒๓, ๒๖
สยามวงษ์ ๒๓๓
สยามออบเซอร์เวอร์-หนังสือ ๕๕๖
สรสาสน์พลขันธ์ (เยรินี), หลวง ๔๙๘
สระบุรี, เมือง ๕๕๗
ดูเพิ่ม สะระบุรี
สระสรวย-คำ ๓๑๔
สระหลวง ๕๓๖
สฤษดิพจนกร (เสง *วิรยศิริ*), พระยา ๑๙๔
สลัง, แม่ ๔๕๓
สลี่, แม่ ๔๕๓
สวดบูชานมัสการพระเปนเจ้าฝ่ายฝรั่ง-พิธี ๒๖
สวดเรียน ๓๘
ส่วยสาอากร ๒๑๓
สวรรคโลก, เมือง ๕๑๐
สวัสดิ์, ขุน ๔๙๔
สองแคว ๕๓๖
ส้อนตัว-คำ ๒๕๐
สอิ้ง ภรรยาพระยาทรงสุรเดช (อั้น *บุนนาค*) ๒๙๒
สะเก็ดทองพระชินศรี ๕๑๘
สะเก็ดทองพระสาศดา ๕๑๙
สะเตชั่น ๕๕๑, ๕๖๗, ๕๖๘, ๕๖๙, ๕๗๒, ๕๗๕, ๕๗๖, ๕๗๘
สะเตชั่นรถไฟ ๕๗๘
สะเตชั่นรถไฟหัวลำโพง ๕๗๐, ๕๗๙, ๕๘๔
สะระบุรี, เมือง ๕๖๓
สักกัจจเคารพ ๒๑๕
สักยสีโห ๑๒๖
สังกะสีดีบุก ๓๐๒
สังฆราชบาดหลวง ๒๐๖
สังฆราชโปรตุเกส ๒๐๔
สัตรีรุ่นสาวแรกรุ่น ๔๕
สัมพันธวงษ์-คำ ๑๐๙
สา, เมือง ๔๕๐, ๔๕๓, ๔๕๔, ๔๕๕, ๔๕๖
สากครก ๔๔๔
สากัจฉา ๒๒๑
สามปั้นเถา ๓๔๕
สามยาม ๕๖๔
สามัญสงกรานต์ ๒๘๑
สามัญสมาชิกฝ่ายน่า ๙๖
สายโทรเลข ๕๖๕
สายรัดผูกปากถุง ๑๙
สายสมอ ๔๔๒
สายสร้อยทองคำ ๒๐
สารตรา ๓๙๐
สาวเชือก ๒๔๓
สาศนวงษ ๕๐๔, ๕๐๕
สาสนจักร์ ๑๐๗
สาสนปวัติ ๒๒๒
สาสนวงษ์ในเมืองลังกา ๒๓๐
สาสนาคฤสเตียน ๑๙๙
สาสนาพระเยซูส์ ๑๙๙, ๒๑๐, ๒๑๑
สาแหรก ๒๔๒, ๒๔๓
สำเพ็ง ๔๓
สำเพ็ง, ท้อง ๔๓
สำเภาใหญ่ ๓๙
สำราญนฤปกิจ (เลี้ยง *ศิริปาลกะ*), หลวง ๑๙๔
สำเริงนฤปการ (โพ *เนติโพธิ์*), หลวง ๑๙๔
สำลัก-คำว่า ๓๔๓, ๓๔๖, ๓๔๗, ๓๔๘, ๓๔๙
สิ่งของใช้ประกอบในการศพ ๔๑
สิงขันดะ ๒๒๕
สิงโต ๑๒๒, ๑๒๙

สิงโตกินหญ้า ๑๒๓
สิงโตดำ ๑๒๘
สิงโตตัวผู้ ๑๒๓, ๑๒๘
สิงโตตัวเมีย ๑๒๓, ๑๒๘
สิงโตมีผม ๑๒๓
สิงโตสีดำ ๑๒๓
สิงโตสีเหลืองแก่หรือสีเทา ๑๒๓
สิงห์ ๑๒๓
สิงหฬ, เจ้ากรุง ๒๑๑
สิงหฬ, ชาว ๒๐๑, ๒๓๐
สิงหฬ, พระเจ้ากรุง ๒๐๒
สิงหฬคัณฑ, เมือง ๒๘๙
สิงหฬทวีป ๒๐๙
สินบล ๕๗๗
สิ้นพระชนม์-คำ ๑๑๔, ๑๙๖, ๒๐๒, ๕๐๐
สิ่วขวาน ๔๔๔
สี่กั๊ก ๑๓๘
สี่กั๊กบ้านพระยาศรี ๕๗๖
สีกุรา ๓๔๒
สีมา ๕๐๖, ๕๑๔
สีสวาด ๓๔๒, ๓๔๓, ๓๔๙
สีหนาทำ นทติ ๑๒๖
สีหนาทำ นทิ ๑๒๖
สีหนาทนทนำ ๑๒๖
สีหนาที ๑๒๖
สีหนาโท ๑๒๖
สีหบัญ์ชรำ ๑๒๗
สีหเสยยา ๑๒๖
สีหะ ๑๒๓, ๑๒๗
สีหัป์ปปาโต ๑๒๗
สีหาสนำ สีหอาสนะ ๑๒๗
สีหี ๑๒๓
สีโห ๑๒๓
สืบสรรพการ-เรื่อง ๔๕๘
สุ, จิ, ปุ, ลิ, ๔๒๕
สุตันตะประฏิบัติ ๕๐๕
สุทัศน์, วัด ๕๑๙
สุทัศน์นิภาธร, พระบวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้า ๒๙๑
สุธรรมมนตรี, เจ้าพระยา ๔๙๔, ๔๙๕, ๔๙๖
สุธรรมไมตรี (ห้อง *หังสสูต*), พระยา ๒๒๒
สุนทรเทพ (สำเนียง), พระ ๑๙๔
สุนทรพิมล (พิน), หลวง ๔๙๘
สุพรรณภูม ๕๓๖
สุภัทรภิกษุ ๒๐๒
สุรยุทธโยธาหาร (ดั่น), ว่าที่พันโท หลวง ๒๙๔
สุรินทร์, ขุน ๑๘๘
สุรินทรราชเสนี (ตุ้ย *บุณยรัตพันธุ์*), พระยา ๑๙๓
สุริยงค์ประยูรพันธุ์, พระเจ้าลูกยาเธอ
พระองค์เจ้า ๕๙๔
สุริยเดชวิเศษฤทธิ์ (จันทร์ *อินทรกำแหง*),
พระยา ๑๙๕
สุริยเทพนิกร, สมเด็จพระ ๒๘๐
สุริยพงษ์ผริตเดช, เจ้า ๔๕๑, ๔๕๓, ๔๕๕
สุวรรณนาวามหาบุษบกพิมาน, พระที่นั่ง ๒๘๗
สุวรรณมาลีเจดีย์ ๒๙๐
สูรย์-รัชกาลที่ ๔ เสด็จทอดพระเนตร ๕๑๙
เสถียรฐาปนกิตย์ (ชม *ชมธวัช*), พระ ๑๙๓, ๒๙๓
เส้นไหว้ ๓๕
เสนาบดีผู้ว่าราชการต่างประเทศ ๑๗
เสนาบดีฝรั่งเสศ ๑๖
เสนาบดีสยาม ๑๓
เสนีพิทักษ์ (เปลี่ยน *หัสดิเสวี*), พระ ๙๗
เสเบเร, มองสิเออร์ ๑๓
เสลเจดีย์ ๒๙๐
เสว, เมือง ๓๒๑
เสวตกิริณี, นาง ๒๘๙
เสวตกุญชร, พระยา ๒๘๙
เสาธง ๔๓๕
เสาศิลา ๕๑๒, ๕๑๕, ๕๓๔
เสาศิลาตั้งนาฬิกาแดด-เมืองโคลัมโบ ๒๒๕
เสาศิลา-เมืองศุโขไทย ๕๓๕
เสาศิลาหนังสือไทย ๕๓๗

เสาหนังสือเขมร ๕๓๗
เสียม ๒๔๒
เสียวโหฮั่นสิ้น ๓๒๘
เสือ ๕๑๐
เสื้อกุยเฮง ๕๗๒
เสื้อขนศีร์ษะห่าน ๓๒๕
เสือมอด ๕๓๙, ๕๔๐, ๕๔๑
เสือแมลงวัน-คำ ๕๓๘, ๕๓๙, ๕๔๐
เสื้อยศ ๑๒๒
เสื้อสักกะหลาดแดงขลิบทอง ๒๐
แสจาโป-พระเจ้า ๓๗
โสโครก (กองหินใต้น้ำ) ๒๔๖
โสม ๒๔๔, ๒๔๕
โสมาวดี, พระเจ้าพี่นางเธอ พระองค์เจ้า ๕๙๘

ห

หงวี่, เมือง ๓๒๑
หงษาวดี, กรุง ๒๑๗, ๒๒๐
หงษาวดี, เจ้ากรุง ๒๑๖
หงษาวดี, เจ้าแผ่นดิน ๒๒๐
หงษาวดี, พระเจ้า ๒๐๘, ๒๑๖, ๒๑๗, ๒๑๙, ๒๒๒, ๒๒๓
หงษาวดี, พระเจ้ากรุง ๒๑๒
หงษาวดี, เมือง ๒๐๔, ๒๐๙, ๒๑๑, ๒๑๔, ๒๒๓
หงส์ ๑๒๒
หงูก่ง ๓๑๙
หญ้าฝรั่น ๔๖
หนวดเครา ๑๒๕
หน่อพระศรีมหาโพธิ์ ๒๘๖, ๒๘๗
หนัง ๔๐, ๔๑
หนังแพะ ๒๕๐
หนังสือกงเก็ก ๓๔๓
หนังสือของพระเจ้าหงษาวดี ๒๒๓
หนังสือขุด ๓๔๔
หนังสือเขียนด้วยลานทอง ๒๒๘
หนังสือแผ่นดินใต้เชง ๓๒๒
หนังสือฝาก ๒๕๔
หนังสือพงษาวดารรามัญ ๒๒๔
หนังสือมหาวงษ์ ๒๒๑
หนังสือราชาธิราช ๒๒๐, ๒๒๔
หนังสือลิ้น-ปั้น ๓๔๒
หนังสือเสาศิลา-ภาษาเขมร ๕๓๖
หนานเวือง, พระเจ้า ๓๑๘
หน้าพระหน้านาง ๑๒๕
หน้ายักษ์ ๑๒๔, ๑๒๕
หนีบ่าลงไป-คำ ๕๙๒
ห่มคลุมแต่เวิกผ้าข้างล่าง ๒๓๓
ห่มพาดควาย ๒๓๓
หมอควาน ๔๔๘, ๔๔๙, ๔๕๕, ๔๕๖
หมอเถ้า ๔๔๖, ๔๕๗
หมอป่า ๔๔๗
หมอผึ้ง ๕๔๙
หม่อม ๕๖๓
หม่อม-คำเรียกภรรยาขุนนางชั้นพระยา ๕๕๕, ๕๕๗
หมอมลิกัน ๙๒
ห่มอย่างรามัญ ๒๓๓
หมากพลูบุหรี่ ๕๙๘
หมายเรียก ๑๑๘
หมี่โจ๊ว, นาง ๓๓๑
หมีโจ๊วกงจั๊ว, นาง ๓๒๔, ๓๒๕, ๓๒๖
หมีดพับ ๕๕๖
หมี่เนือง, นาง ๓๑๓, ๓๑๔
หมี่เนืองกงจั๊ว, นาง ๓๑๔, ๓๑๗
หมู่เกอ, นาง ๓๐๘
หมูแฮม ๓๖๑, ๓๖๒, ๓๖๓
หยีดนาม, เมือง ๓๓๗, ๓๓๘
หลกตุดพระราชบุตรของพระเจ้าเด๊มิน ๓๐๗
หลวงจ่า-กรมการเมืองสงขลา ๕๙๒
หลวงพระบาง, เมือง ๒๘๔
หลักสูตรสำหรับฝึกหัด-เขียนกระหนก ๑๒๔
หลังเต่า-ปากน้ำเจ้าพระยา ๙๐, ๙๓

หลากล็องกวึง, พระเจ้า ๓๐๘, ๓๐๙, ๓๑๐
หล่างเชิง, เมือง ๓๐๙
หล่างนาม, เมือง ๓๒๓
หลาวเตียเกีย ๓๑๔
หลีเฮ้า, นาง ๓๒๙
หลือยา ๓๓๓, ๓๓๖
หลือยาง, แม่น้ำ ๓๒๔
หลือยามหาอุปราช ๓๓๕, ๓๓๗
หลือโห่ว, นาง ๓๒๙
หลุกหยา ๓๒๘, ๓๓๐
หลุกหาย, เมือง ๓๐๙
หลุงเกฉาเหวี่ยน, เมือง ๓๓๙
หวด ๔๔
ห้วยกรองไล่ ๔๕๔
ห้วยขุนน้ำปั้วน้ำรี ๔๕๒
ห้วยขุนน้ำพริก ๔๕๒
ห้วยขุนน้ำลาวน้ำยวน ๔๕๖
ห้วยซ้อน ๔๕๒
ห้วยเดินชมภู ๔๕๕
ห้วยตะเลอ ๔๕๔
ห้วยตะหล้า ๔๕๔
ห้วยน้ำสา ๔๕๑
ห้วยปิง ๔๕๖
ห้วยพราง ๔๕๖
ห้วยม่วง ๔๕๔
ห้วยม่วงคำไหล่ ๔๕๔
ห้วยแม่มอบ ๔๕๓
ห้วยแม่เมาะ ๔๕๕
ห้วยแม่สลิด ๔๕๓
ห้วยแม่สาคร ๔๕๔
ห้วยแม่ไสมย ๔๕๑
ห้วยสามศพ ๔๕๕
ห้วยหูดน้ำสะผา ๔๕๖
หวอดีน, เมือง ๓๑๐
หวอนิน, เมือง ๓๐๙
หวอนินเหวี่ยน, เมือง ๓๒๔
หวันปันญี ๕๙๑
หวันอาแฝ ๕๙๑
หว่างเตื่อง, เมือง ๓๒๓
ห้องเต้, พระเจ้า ๑๐๗
ห้องทรงพระอักษรของโปป ๒๓
ห้องสำหรับอาบน้ำ ๓๙๒
ห้องอาลักษณ์ ๒๓๐
หอผี ๔๔๙
หอพระวัดมหาธาตุ ๕๐๘
หอพระสมุดวชิรญาณ ๙๘, ๑๙๐, ๓๙๒
-ขอบใจภาคีสมาชิกให้สิ่งของ ๒๙๓
-ขอบใจสามัญสมาชิก ๒๙๓
-ขอบพระเดชพระคุณ ๙๘, ๑๙๕
-งบบาญชีประจำปี ๔๑๔, ๔๑๕
-เงินค่าเกมบิลเลียด ๙๖, ๑๙๑, ๒๙๑, ๓๙๑, ๕๙๔
-เงินค่าเก็มบิลเลียด ๔๙๘
-เงินค่าแลกเรื่องต่าง ๆ สำหรับลงวชิรญาณ ๑๙๕
-เงินค่าหมากพลูบุหรี่ ๕๙๘
-เงินจากคลังของชาติ ๔๑๓
-เงินจ่ายประจำปี ๔๑๔
-เงินทุนนอน ๔๑๔
-เงินบำรุงปีที่ ๑๖ ๙๖, ๙๗, ๑๙๓, ๒๙๑, ๒๙๒, ๔๙๘, ๕๙๔
-จับฉลาก ๔๐๙, ๔๑๐, ๔๑๕
-จับฉลากโวต ๔๐๗
-จำหน่ายภาคีสมาชิก ๑๙๖, ๒๙๔
-จำหน่ายสมาชิก ๙๘
-แจ้งความ ๙๘, ๑๙๔, ๒๙๓, ๔๙๙, ๕๙๖
-แจ้งความ-หมวด ๓๙๒
-บาญชีเงินประจำปี ๔๑๓
-บาญชีเงินแผ่นดินประจำปี ๔๑๓
-เปรี่ยน, นาย ๕๐๑
-เปลี่ยน, นาย ๙, ๑๙๑, ๑๙๒, ๑๙๗, ๒๙๕, ๓๙๓

-ผู้ช่วยบรรณารักษ์ ๑๙๐
-ผู้ช่วยปฏิคม ๑๙๐
-ผู้ช่วยสาราณียกร ๑๙๐
-ผู้แทนเลขาธิการ ๑๙๒
-ผู้แทนเหรัญญิก ๑๙๑
-พระรูปสภานายก ๑๙๑
-ภาคินีสมาชิก ๙๗, ๒๙๒, ๕๐๐, ๕๙๕
-ภาคีสมาชิก ๙๖, ๑๙๓, ๑๙๖, ๒๙๑, ๒๙๔, ๓๙๑, ๔๙๘, ๕๐๐, ๕๙๔
-ภาคีสมาชิกขึ้นใหม่ปีที่ ๑๖ ๑๙๔, ๒๙๓
-รายงานการประชุม ครั้งที่ ๔ ๑๙๐
-รายงาน-หมวด ๙๖, ๑๙๓, ๒๙๑, ๓๙๑, ๔๙๘, ๕๙๔
-เลขาธิการ ๑๙๐, ๑๙๔
-เลือกสภานายกแลอุปนายก ๕๙๖
-สภานายก ๑๙๐, ๑๙๒, ๒๙๔, ๔๐๙, ๔๙๙, ๕๙๖, ๕๙๘
-สมาชิกของหอพระสมุดวชิรญาณ ๑๙๒
-สมาชิกได้มายังหอพระสมุดวชิรญาณ ๙๖, ๑๙๓, ๒๙๑, ๓๙๑, ๔๙๘, ๕๙๔
-สมาชิกฝ่ายน่า ๕๙๖
-สาราณียกร ๙๘, ๑๙๐, ๑๙๑, ๑๙๒, ๑๙๕
-หนังสือต่างประเทศ ๙๘, ๒๙๑
-หนังสือต่างประเทศได้ให้ยืม ๙๖, ๑๙๓, ๓๙๑, ๔๙๘, ๕๙๔
-หนังสือไทย ๒๙๑
-หนังสือไทยที่ได้ยืม ๙๖, ๑๙๓, ๓๙๑, ๔๙๘, ๕๙๔
-หนังสือไทย-ภาษาไทย ๕๓๕
-หนังสือไทย-แรกตั้งภาษาไทย ๕๓๔
-หนังสือพิมพ์วชิรญาณ ๑๙๓, ๒๙๑, ๓๙๑
-หนังสือพิมพ์วชิรญาณรายเดือน ๔๙๘
-ห้องสำหรับอาบน้ำ ๑๙๑
-เหรัญญิก ๑๙๐, ๔๙๙
-อุปนายก ๕๙๖, ๕๙๘
หอยเหม้น ๔๓๘, ๔๓๙
หอหลวง ๑๑๔
หะประฆมู, วัด ๒๘๙
หัวเมืองแขก ๕๙๑
หัวเมืองแขก-ขึ้นกับเมืองสงขลา ๕๙๒
หัวเมืองเอกโทตรีจัตวาปากใต้ฝ่ายเหนือ ๓๘๓
หัวลำโพง ๔๖๘, ๔๗๑, ๕๖๔
ห้าง ๑๔๗
ห้างจำหน่ายเหล้าแดง ๔๗๖
หางเสือ-เรือ ๔๔๑
หาดกรวด ๔๓๓
หาดเกด ๔๓๓, ๔๓๔
หาดตาตุ้ม ๔๓๒, ๔๓๖
หาดตาเถน ๔๓๒, ๔๓๓
หาดทองหลาง ๔๓๓, ๔๓๔
หาดท่าน้ำ ๔๓๒, ๔๓๖
หาดรี ๔๓๓
หายเยือง, เมือง ๓๐๙
ห่าหนึ่ง ๕๑๕
หิมวันตประเทศ ๒๘๐
หิศเฮอร์อิมปิเรียลฮายเนส ๑๐๙
หิสแมเยสตี ๑๐๙
หีบเงิน-จำหลักลายกุดั่น ๒๔
หีบถมตะทอง ๑๙
หีบทองคำ ๒๖
หีบทำด้วยลวดทองคำถัก ๒๔
หีบรองศพรูปนก ๓๙
หุด, อารโนลด์ เวศเตร์ ๑๒
หูปลาฉลาม ๒๔๔
หูพวย ๓๔๓, ๓๔๕
หูแลพวกจุกฝา ๓๔๙
เหงวียงองเตรื่อง ๓๒๒
เห่งอาน, เมือง ๓๑๐
เห็บหมอง ๓๔๕
เหมมาลา, นาง ๒๐๒
เหยี่ยว ๒๓๕

เหรียญเงิน ๒๗
เหรียญทองคำ ๒๗
เหล็กใน ๕๔๒
เหล็กมันปู ๑๔๒
เหล็กใหล ๑๔๒
เหล้าวิสกี้ ๑๕๒
เหวียกเที่อง, เมือง ๓๐๙
เหวียกเทือง, เมือง ๓๑๓
เหวียดเที่อง, เมือง ๓๓๘
เหวียดนาม, กรุง ๓๒๘, ๓๓๙
เหวียนดงหงาน, ตำบล ๓๑๘
เหวี่ยนตือเลียม, ตำบล ๓๒๒
เหวี่ยนตื้อเลียม, ตำบล ๓๒๓
เหียบพ้อ, เมือง ๓๓๗
เหียวอุ๊ย ๓๒๓
เหี่ยวอุ๊ย-ตำแหน่งขุนนางจีน ๓๒๒
แหลมเข็ม ๑๕
แหวกผ้าทางลูกบวบ ๒๓๓
แหวนนพเก้า (นพรัตน์) ๔๓๑
ใหญ่, หม่อม ในพระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ ๙๗
พศ-เงินตรา ๑๓๔, ๑๓๖

อ

องกาวโหล ๓๒๑
องคมนตรี ๔๑๑
องค์มนตรี ๑๐๒, ๑๑๐
องค์มนตรีสภา ๑๐๕, ๑๑๒, ๑๑๓, ๑๑๖
องซุ่มหล่าม ๓๐๗
องเตรี่ยวเซือง ๓๒๒
องทั้นเคี้ยง ๓๑๒
องหลือยา ๓๓๕
อธิบดีผู้พิพากษาศาลหลวง ๑๑๙
อธิราชย์ ๑๐๕
อนันตวรฤทธิเดช, เจ้า ๔๕๐, ๔๕๑, ๔๕๒, ๔๕๓, ๔๕๔, ๔๕๖
อนุรักษ์ราชมณเฑียร, พระยา ๑๙๐
อนุราธ, เมือง ๒๒๒
อนุราธบุรี, เมือง ๒๘๗
อนุราธปุระ ๒๒๒
อนุราธปุระ, กรุง ๒๐๓
อนุราธปุระ, เมือง ๒๒๕, ๒๒๗
อบเชยเชียงใหม่ ๔๖
อบเชยญวน ๔๖
อบเชยเทศ ๔๖
อบเชยไทย ๔๖
อภัยคิรี ๒๙๐
อภัยพิทักษ์ (สวัสดิ *เสถียรสวัสดิ์*), หลวง ๕๙๕
อภัยรณฤทธิ, พระยา ๕๙๗
อภัยราชา (อัคคิมินส์), เจ้าพระยา ๔๙๘
อภิเศกมงคล ๒๐๙
อภิเษก-คำ ๕๒๗
อมรปุรวงษ์ ๒๓๓
อยุนิฟอม-โปลิศลับ ๕๗๖
อรไทยเทพกัญญา, พระเจ้าน้องนางเธอ
พระองค์เจ้า ๕๙๘
อรรคมหาเสนาธิบดีอภัยพิริยบรากรมพาหุ (*สังข์*),
เจ้าพระยา ๓๘๗, ๕๙๑
อรรคมหาเสนาธิบดีอภัยพิริยปรากรมภาหุ,
เจ้าพระยา ๑๘๘, ๑๘๖
อรรคมหาเสนาบดี ๒๘๖
อรรคมหาเสนาบดีกรุงสยาม ๒๐
อรรคมหาเสนาบดีผู้ใหญ่ ๑๙
อรรคมหาเสนาพฤฒามาตย์ ๓๘๓
อรรคราชนารถภักดี (เนตร์ *เนตรายน*), พระยา ๑๙๖
อรรถกถาบาฬี ๓๘๔
อรัญญิกา ๒๘๒
อรุณปรีชา *อมาตยกุล*, นาย ๑๙๓
อลังการ *มาลากุล*, หม่อมเจ้า ๑๙๐, ๕๙๖
อสงไขย ๓๐๑
อหิวาตะกะโรค ๓๙
อองมัง ๓๓๙

ออฟฟิซโทรเลข ๕๖๓, ๕๖๔
ออฟฟิซไปรสนีย์ ๒๕๔
ออฟฟิศกรมจดหมายเหตุ ๒๐๗
อักขรุจจารณวิธี ๕๐๕
อักษร, ขุน ๓๙๐
อักษรเลขา (รอด), ขุน ๑๙๔
อัครโพธิ, พระเจ้า ๒๐๓
อังวะ, กรุง ๒๒๐
อังวะ, เจ้า ๑๘๘
อัฏฐิ ๓๘๙
อัฐ-เงินตรา ๑๓๓, ๑๓๖
อัยยกา-คำ ๑๐๙
อัยยการ ๑๑๗
อัยยิกา-คำ ๑๐๙
อ่างทอง, เมือง ๓๕๑
อางเยืองเวือง, พระเจ้า ๓๑๘, ๓๑๙, ๓๒๐, ๓๒๑, ๓๒๔, ๓๒๕, ๓๒๖
อางเยืองเวือง, พระเจ้า ๓๒๓
อาจอรรคนิกร (ทัด *เทวะคฤหะปาล*), ขุน ๙๗
อาจิณสงกรานต์ ๒๘๑
อาชบิชอบ ๒๐๖
อาชบิชอบสังฆราช ๒๐๗
อาณาจักร์ ๑๐๗
อาณาประชาบาล ๑๐๖, ๑๐๗
อานก๊วกเที้ยวกวี๊ ๓๓๔
อานเต้ ราชบุตรพระเจ้าเตรี่ยวมินเวือง ๓๓๔
อานเต้ ๓๓๒, ๓๓๓
อานนามโดโห่, เมือง ๓๓๘
อานบา, เมือง ๓๐๙
อ่านเล่น-หมวด ๔๓, ๑๓๐, ๒๔๖, ๓๕๑, ๔๕๘
อานุภาพของพระเจ้าแผ่นดิน ๔๑๔
อาภัษดุสงกรานต์ ๒๘๑
อาภากรเกียรติวงษ์, พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้า ๕๙๔
อายเด๊, พระเจ้า ๓๐๖
อายเวือง, พระเจ้า ๓๓๔, ๓๓๕, ๓๓๖
อารคัน, เมือง ๒๐๙
อารัญญิก ๕๗๔
อาลฟองโซ, มาติโน ๒๐๔, ๒๐๕
อาลักษณ์ ๒๑๖
อ่าวตาตุ้ม ๔๓๖
อ่าวตาเถน ๔๓๖
อ่าวท่าน้ำ ๔๓๒
อ่าวเมืองบเรศต์ ๑๖
อ่าวเมืองเยนูวา ๑๗
อ่าวยายชี ๔๓๓
อ่าวสยาม ๑๕
อ่าวแหลมเคปออฟกุดโฮป ๑๖
อาวาหภิเศกมงคล ๒๑๒
อาวาหมงคล ๒๑๗
อาวาหวิวาหมงคล ๒๒๗
อาหรับ, ทเล ๒๓๔
อาหารที่ทำให้เกิดกำลัง ๒๔๔
อำนาจณรงค์ราญ (ปุย), หลวง ๑๙๓
อำพันทอง ๔๖
อำภะหะปิตีเย, วัด ๒๘๙, ๔๙๗
อำเภอ ๕๗๗
อำมาตย์กรมวัง ๒๑๐, ๒๑๑, ๒๑๒, ๒๑๗, ๒๑๙
อำมาตย์ว่าการกระทรวงวัง ๑๑๔, ๑๑๕, ๑๑๖, ๑๑๙
อิฐ มหาดเล็ก, นาย ๒๙๒
อิตาลี, ประเทศ ๑๗
อิโต หิโรปูมี, พญา ๔๐๐
อินเดีย ๑๒๒, ๒๐๔
อินเดีย, ชาว ๑๕๐
อินเดีย, ชาว-วิธีจัดการศพ ๓๑
อินเดีย, ประเทศ ๑๒๖, ๑๒๗
อินทรพินิจ, ขุน ๕๐๖, ๕๐๗
อินทวงษา, พระยา ๔๕๖
อินนอเซ็น ที่ ๑๑, พระเจ้า ๒๐

อินปิเรียนใดเอต ๔๐๖
อิเนาเย กะโอรุ, พญา ๔๐๐
อิมปิเรียลปรินเซ็ศเส็ศ-เจ้าฟ้าหญิง ๑๐๙
อิมปิเรียลปรินเสด-เจ้าฟ้าชาย ๑๐๙
อิศเรฏรังสัน, กรมขุน ๙๔
อี, เซอ เย ๒๐๔, ๒๐๘, ๒๑๖
อุกฤษฐ์โทษ ๓๘๕
อุ่งเวืองที่ ๑๙, พระเจ้า ๓๑๗
อุดมพงษ์เพ็ญสวัสดิ์ (ม,ว, ประยูร *อิศรศักดิ์*), หม่อม ๑๙๕
อุตรดิตถาธิบาล (ทับ), พระ ๑๙๔
อุบะคันทองแดงพวงเงินจำปาทอง ๔๙๖
อุบาลีวงษ์ ๒๓๓, ๒๓๔
อุโบสถวัดมหาธาตุ ๕๐๔
อุปการโกษากร (*สวัสดิ์ จารุจินดา*), หลวง ๙๗
อุปทูต ๑๓, ๑๙, ๒๔
อุปเทศ ๑๑๒, ๑๑๓, ๑๑๖, ๑๑๘, ๔๑๑, ๔๔๐
อุปเทศแนะนำ ๑๐๒, ๑๐๕, ๑๑๐
อุลลิกะสภาเฮาสอบเปียส์ ๔๐๖
อุศุภราช ๒๘๐
อู่ เจ้าช้างเผือก, พระยา ๒๒๓
เอกชนฟ้องร้องต่อพวกเชื้อพระวงษ์ ๑๑๗
เอกอรรคมหาชะนะกาธิปตัยในกรุงโรม ๒๐
เอโนโต ตะเกอากิ, พระ ๔๐๐
เอเยนต์ ๒๔๔
เอิ๊ดเลิม, เมือง ๓๓๗
เอียน, เมือง ๓๒๑
เอี๋ยน, เมือง ๓๒๑
แอซซาม, ชาวเมือง ๑๕๐
แอนดริสบายัน มุททลิยา-ขุนนางลังกา ๒๑๒
แอฟริกาข้างใต้ ๑๒๘
โอกุมะ ชิเงโนพุ, พญา ๔๐๐
โอเดศกัสกี, ปรินศ ๑๑, ๑๒
โอภาษไพศาลรัศมี, พระบวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้า ๑๙๖
โอยามะ อีวะโอ, พญา ๔๐๐
โอวหลาก, เมือง ๓๑๘, ๓๒๗, ๓๒๙, ๓๓๐
ไออัด ๒๙๙

ฮ

ฮกเกี้ยน, เมือง ๓๒๗
ฮวงซุ้ย ๓๔
ฮว่ายฮวาน, เมือง ๓๑๐
ฮ่องกง ๒๔๕
ฮ่องกง, เมือง ๒๔๔
ฮ่องเต้ ๓๓๐, ๓๓๑
ฮ่องเฮ้า ๓๓๓
ฮั่น, พระเจ้าแผ่นดิน ๓๓๒, ๓๓๓, ๓๓๔, ๓๓๖, ๓๓๙, ๓๔๐
ฮั่นกรุงจีน, พระเจ้าแผ่นดิน ๓๓๗
ฮั่นโกโจ, พระเจ้า ๓๒๘, ๓๒๙, ๓๓๐
ฮั่นเทียนทู ๓๓๗
ฮั่นบุนเด้, พระเจ้า ๓๓๑
ฮั่นบู๊เต้, พระเจ้า ๓๓๒, ๓๓๓
ฮั่นเม่งเต้, พระเจ้า ๓๓๐
ฮัมเอี๋ยง, เมือง ๓๒๒
ฮ่างตี๋น ๓๒๘
ฮ่าติน, เมือง ๓๑๐
ฮ่านเทียนทู ๓๓๖
ฮ่าโน่ยนามดิน, เมือง ๓๐๖
ฮายเนศเสด ๑๐๙
ฮ่าโหน่ย, เมือง ๓๒๓, ๓๓๙
ฮินดู ๒๓๑
ฮึง-ราชบุตรพระเจ้าเตรี่ยวมินเวือง ๓๓๓
ฮึงเอียง ๓๐๙
ฮึงเอียง, เมือง ๓๐๖
ฮึงฮว้า, เมือง ๓๑๐, ๓๓๘
ฮุงโน, เมือง ๓๒๒
ฮุ่งเวือง, พระเจ้า ๓๑๒, ๓๑๓, ๓๑๗
ฮุ่งเวือง ที่ ๒, พระเจ้า ๓๑๐
ฮุ่งเวือง ที่ ๓, พระเจ้า ๓๑๐
ฮุ่งเวือง ที่ ๔, พระเจ้า ๓๑๐

ฮุ่งเวือง ที่ ๕, พระเจ้า ๓๑๐
ฮุ่งเวือง ที่ ๖, พระเจ้า ๓๑๑
ฮุ่งเวือง ที่ ๘, พระเจ้า ๓๑๒
ฮุ่งเวือง ที่ ๙, พระเจ้า ๓๑๒
ฮุ่งเวือง ที่ ๑๐, พระเจ้า ๓๑๒
ฮุ่งเวือง ที่ ๑๑, พระเจ้า ๓๑๒
ฮุ่งเวือง ที่ ๑๒, พระเจ้า ๓๑๒
ฮุ่งเวือง ที่ ๑๓, พระเจ้า ๓๑๒
ฮุ่งเวือง ที่ ๑๔, พระเจ้า ๓๑๒
ฮุ่งเวือง ที่ ๑๕, พระเจ้า ๓๑๒
ฮุ่งเวือง ที่ ๑๖, พระเจ้า ๓๑๒
ฮุ่งเวือง ที่ ๑๗, พระเจ้า ๓๑๒
ฮุ่งเวือง ที่ ๑๘, พระเจ้า ๓๑๒
ฮุนหนำ ๓๐๙
เฮซ, หมอ ๕๗๗
เฮส์, ดอกเตอ ทึ, เอช ๔๙๘
เฮอร์แมเยสตี-พระนางเจ้า ๑๐๙
เฮารีเปรเซนต์เตตีฟส์ ๔๐๖
แฮฟว์ลอก, เซอ อารเทอ เอลิแบงก์ ๒๒๕
โฮ่โตน, เมือง ๓๐๙
ฯพณฯ ๓๙๐

C

Cannes ๑๗
Cibo ๑๙
G. Locke Two treatises on Government London 1821 ๙๘
Grosso berliner kunst-ausstellong 1897 ๔๙๙

H

Hand book of Florence 1 Frang 1897 ๔๙๙
Heliopolis ๒๒

I

Innocent XI ๒๐
Official Guide to Eiffel tower Paris 1892 ๔๙๙
Report of the Commissioner of Education 1892-93 Nobunces 1 and 2 ๙๘
The Millennium of Hungary and the National Exhibition Budapest 1896 vol 1, 2 ๔๙๙

ดรรชนีนามเดิมของข้าราชการที่มีบรรดาศักดิ์

ก-ค

กอชิมเต๊ก ณ ระนอง ๕๙๔
กาจ สิงหเสนี ๑๙๕
เกี้ยว รังสิยานนท์ ๑๙๔
แก้ว ๑๙๕
ขำ ๕๙๕
เขม แสง-ชูโต ๒๙๓
ไข ๑๙๕
โค สุจริตกุล ๙๖

จ-ฉ

จร ๑๙๔
จวง บุรานนท์ ๑๙๕
จันทร์ อินทรกำแหง ๑๙๕
จำเริญ จารุจินดา ๙๗
เจ๊ก จารุจินดา ๙๖
ฉาก สุวรรณทัต ๑๙๑

ช

ชม ๒๙๓
ชื่น รัตนวราหะ ๙๗
ชุ่ม ๑๙๑, ๑๙๖
เชย กัลยาณมิตร ๑๙๔
เชย นีลัญชัย ๙๘
เชียร บุนนาค ๑๙๑, ๑๙๖

ด

ดัด สนิทวงศ์, ม,ว, ๙๗
ดั่น ๒๙๔
ดิด ๙๗
ติ๋ง ๑๙๕
ตุ้ย บุณยรัตพันธุ์ ๑๙๓
โต มานิตยกุล ๕๙๗

ถ-ท

ถัน พลอยแก้ว ๒๙๔
ทองอยู่ สุวรรณบาต ๑๙๔
ทัด เทวะคฤหะปาล ๙๗
ทับ ๑๙๔

น

น้อยบุญศรี ๔๕๒
นัด ๒๙๒
เนตร์ เนตรายน ๑๙๖
เนียน บุณยรัตพันธุ์ ๙๗, ๒๙๓

บ-ผ

บุญมาก ปันยารชุน ๒๙๓, ๒๙๔
บุญศรี กัลยาณมิตร ๕๙๔
ประยูร อิศรศักดิ์, ม,ว, ๑๙๕
ปาล ๑๙๕, ๒๙๓
ปุย ๑๙๓
เปลี่ยน หัสดิเสวี ๙๗, ๑๙๔
เผล่ วสุวัต ๒๙๒

พ-ย

พร บุนนาค ๑๙๐, ๒๙๓
พรม ๑๙๔
พร้อม ณ นคร ๙๗
พิกุล ๑๙๖
พิน ๔๙๘
เพิ่ม อุปลาคม ๙๗
แพ ตาละลักษมณ์ ๑๙๕, ๒๙๓
โพ เนติโพธิ์ ๑๙๔
เฟื่อง เฟื่องเพ็ชร์ ๑๙๔
เยรินี ๔๙๘

ร-ว

รวม ๑๙๔
รอด ๑๙๔
รัตน กลัมพากร ๒๙๓
ลด หรือโสพศ โสพศจินดา ๙๗
เลี้ยง ศิริปาลกะ ๑๙๔
วัน ๙๖
ว่าง ๑๙๖

ศ-ส

ศรี ๒๒๒, ๒๙๓
สวัสดิ์ จารุจินดา ๙๗
สวัสดิ ปัจฉิมาคม ๕๙๔
สวัสดิ เสถียรสวัสดิ์ ๕๙๕
สอาด สิงหเสนี ๒๙๑
สำเนียง ๑๙๔
สังข์ ๓๘๗, ๕๙๑
สุด ๑๙๔
เสง วิรยศิริ ๑๙๔

ห

หง ณ นคร ๒๙๒
หรุ่น วัชโรทัย ๓๙๑
หลาน กุญชร, ม.ร.ว. ๕๙๗
ห้อง หังสสูต ๒๒๒

อ

อัคคิมินส์ ๔๙๘
อั้น บุนนาค ๒๙๑, ๒๙๒
เอ. แบลฟอร์ ๒๙๑
เอิบ บุรานนท์ ๑๙๕
เอิบ มนตริวัต ๒๙๓

ภาคผนวก ๑

พระอิสริยยศเจ้านาย และราชทินนาม ยศ ขุนนาง ที่ปรากฏในสารบัญ

พระนาม ราชทินนาม และนามเดิมที่เปลี่ยนแปลง

๑ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ

พระนามเดิม พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาชุ่ม พระสนมเอก เมื่อวันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๕ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงได้รับสถาปนาเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๙ ทรงรับราชการในตำแหน่งนายพลตรี ราชองครักษ์ (มหาดเล็ก) เป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการ อธิบดีกรมธรรมการ ต่อมา พ.ศ. ๒๔๓๔ ได้เป็นราชทูตพิเศษเสด็จไปยุโรปครั้งหนึ่ง ครั้น พ.ศ. ๒๔๓๕ โปรดเกล้าฯ ให้เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย แล้วเลื่อนเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงฯ

ในรัชกาลที่ ๖ ทรงเลื่อนเป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ ดำรงตำแหน่งเสนาบดีที่ปรึกษา สภานายกหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร กรรมการตรวจชำระกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และเสนาบดีกระทรวงมุรธาธร

ในรัชกาลที่ ๗ เป็นอภิรัฐมนตรี สภานายกราชบัณฑิตยสภา แล้วเลื่อนเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ สิ้นพระชนม์วันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ พระชันษา ๘๑ ปี เป็นต้นราชสกุล ดิศกุล ณ อยุธยา

๒ เยรินี

พันเอก เยโรลาโม อีมิลิโอ เยรินี (Gerolamo Emilio Gerini) เป็นชาวอิตาเลียน เกิดเมื่อวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๐๒ ที่เมืองอาลเบงคา แขวงเมืองเยนัว (Genoa) สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยทหารที่เมืองโมดีนา (Modena) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๑ แล้วได้รับยศเป็นนายร้อยตรีทหารบกประเทศอิตาลี เมื่อวันที่ ๓๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๒๒ ครั้น พ.ศ. ๒๔๒๔ ขอไปรับราชการในกองทัพของเมืองต่างประเทศ ได้เดินทางไปยังประเทศอินเดีย พม่า และไทย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เข้ารับราชการมียศนายร้อยเอกในกรมทหารมหาดเล็กเมื่อวันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๒๔ ต่อมาเป็นครูฝึกหัดทหารกรมทหารหน้า และครูสอนวิชาต่าง ๆ ในโรงเรียนนายร้อยทหารบก แล้วเลื่อนเป็นผู้บัญชาการโรงเรียน มียศนายพันโทเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงสารสาสน์พลขันธ์ และพระสารสาสน์-

พลขันธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ และ ๒๔๔๕ ตามลำดับ

มิสเตอร์เยรินีมีความรู้ทางภาษายุโรปหลายภาษา เมื่อมาอยู่เมืองไทยได้ศึกษาภาษาไทย ลาว จีน มลายู บาลีและสันสกฤต ดังนั้นระหว่าง พ.ศ. ๒๔๒๕–๒๔๒๙ จึงได้รับตำแหน่งเลขานุการส่วนพระองค์ของสมเด็จฯ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ นอกจากนี้ยังสนใจศึกษาประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา วรรณคดี โบราณคดี เป็นบรรณาธิการนิตยสาร “ยุทธโกษ” และเป็นผู้เขียนประจำตลอดเวลาที่อยู่ในไทย เป็นผู้หนึ่งในการก่อตั้งสยามสมาคม (The Siam Society) และเป็นรองนายกของสมาคม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗ มิสเตอร์เยรินีได้เขียนบทความเกี่ยวกับเมืองไทยลงในวารสารของไทยและวารสารต่างประเทศหลายเรื่อง เช่น บทความภาษาไทยในทวีปัญญา บทความภาษาอังกฤษเรื่องเมืองภูเก็ต เรื่องสุภาษิตสยาม เรื่องเทศน์มหาชาติ และเรื่องพิธีโกนจุก หนังสือภาษาไทยที่มีประโยชน์มากคือ พิไชยสงครามฮินดูโบราณ ตำราแผนที่ และตำราเรขาคณิต

พ.ศ. ๒๔๔๘ เลื่อนยศเป็นนายพันเอก และเริ่มป่วยเป็นโรคมาเลเรีย จึงลาออกจากราชการกลับไปประเทศอิตาลี งานชิ้นสุดท้ายที่ทำให้แก่เมืองไทยคือเป็นผู้ประสานงานระหว่างรัฐบาลไทยและฝ่ายอิตาลีในการจัดนิทรรศการนานาชาติที่นครตุริน (Turin) ประเทศอิตาลี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ โดยเป็นผู้จัดการสิ่งของฝ่ายไทยในการจัดงานนิทรรศการ จนได้รับรางวัลต่าง ๆ หลายรางวัลและยังเป็นบรรณาธิการผู้เขียนและผู้แปลหนังสือประกอบนิทรรศการของไทยเป็นภาษาอังกฤษ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ ซึ่งในเล่มว่าด้วยเรื่องวัฒนธรรม ผลผลิตทางกสิกรรม อุตสาหกรรม และแร่ธาตุ มิสเตอร์เยรินีถึงแก่กรรมที่นครตุริน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖

๓ ขุนมหาวิไชย (จันทร)

นามเดิม จันทร์ อุตตรนคร เป็นชาวจังหวัดอุบลราชธานี เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๔ เรียนหนังสือไทยในสำนักอาจารย์คำภา สำนักบุญจันทร์ สำนักหลวงราชาภิรมย์ (มหาแย้ม) และสำนักพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) รวม ๑๐ ปี บวชเป็นสามเณรแล้วเข้ามาศึกษาพระปริยัติธรรมอยู่ในกรุงเทพฯ จนอุปสมบทเป็นภิกษุในสำนักหม่อมเจ้าพระพุทธบาทปิลันทน์ ๓ พรรษา แล้วลาสิกขาออกมารับราชการในกรมศึกษาธิการ เป็นครูถวายพระอักษรเจ้านายที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ต่อมาโปรดเกล้าฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นที่ขุนบรรหาร-วรอรรถ ตำแหน่งในกรมศึกษาธิการ เมื่อวันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๔

แล้วย้ายมาอยู่กระทรวงมหาดไทย โปรดเกล้าฯ ให้เป็นที่ขุนมหาวิไชย ตำแหน่งปลัดกรมมหาดไทย กรมตำรวจภูธรซ้ายเมื่อวันที่ ๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๗ แล้วจึงออกไปรับราชการยังหัวเมือง ได้เป็นข้าหลวงผู้ช่วยมณฑลอีสานเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙ เป็นพนักงานแต่งตำราภูมิศาสตร์โรงเรียนมหาดเล็ก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ ใน พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้เป็นข้าหลวงผู้ช่วยมหาดไทย มณฑลอุดร พ.ศ. ๒๔๕๐ เป็นนายอำเภอน้ำพอง ต่อมาในรัชกาลที่ ๖ โปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนเป็นหลวงผดุงแคว้นประจันต์ เมื่อวันที่ ๒๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๙ แล้วได้เป็นนายอำเภอเพ็ญ ออกจากราชการเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒

๔ นายซุ่นฮวด — เสมียนกระทรวงมุรธาธร

๕ หลวงจันทรามาตย์ (ปาล) — นามเดิม ปาล เป็นเจ้าพนักงานรักษาหอพระสมุดวชิรญาณ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น หลวงจันทรามาตย์ ตำแหน่งปลัดกรมซ้ายในกรมมหาดไทยฝ่ายพลำภัง เมื่อวันที่ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๙ ต่อมา พ.ศ. ๒๔๔๔ โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นผู้ช่วยเหรัญญิก กรรมสัมปาทิกสภาหอพระสมุดวชิรญาณแทนหม่อมเจ้ากรรเจียก นภวงศ์

๖ เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร) — นามเดิม พร หรือชุมพร บุนนาค เป็นบุตรสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) กับหม่อมอิน เกิดเมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๙๒ ที่เมืองชุมพร จึงได้ชื่อว่า ชุมพร แต่นิยมใช้ว่า พร ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้เป็นนายราชาณัตยานุหาร ตำแหน่งหุ้มแพรวิเศษในกรมพระอาลักษณ์ ได้ทำหน้าที่ราชเลขานุการเชิญพระกระแสรับสั่งไปเจรจากับชาวต่างประเทศแทนหม่อมราโชทัย ซึ่งถึงอนิจกรรม ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ หัวหมื่นมหาดเล็ก และเป็นพระยาภาสกรวงศ์วรราชาณัติ นฤปรัตนสุปรีย์ ตำแหน่งราชไปรเวตสิเกรตารี ว่าที่จางวางมหาดเล็ก และเป็นเลฟเตแนนต์เคอแนล ทหารมหาดเล็กราชวัลลภรักษาพระองค์ เป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ เป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ภายหลังได้เลื่อนเป็นเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ถึงอนิจกรรมเมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ อายุ ๗๑ ปี

๗ หลวงประเสริฐอักษรนิติ (แพ)

นามเดิม แพ ตาละลักษมณ์ เป็นบุตรนายพ่วง ตาละลักษมณ์ เกิดวันที่ ๓๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๐๕ เมื่อวัยเยาว์ได้ศึกษาวิชาหนังสือไทยและภาษาบาลีที่วัดเพรียง จังหวัดเพชรบุรี แล้วมาศึกษาภาษาบาลีที่วัดราชประดิษฐ์ กรุงเทพฯ สอบไล่ในสนามหลวงได้รับประกาศนียบัตรเปรียญขณะอยู่ในสมณเพศ เมื่อลาสิกขาบทแล้วจึงเข้ารับราชการเป็นผู้ช่วยแม่กองแต่งตำราเรียน กรมศึกษาธิการ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ ถึงพ.ศ. ๒๔๓๒ เลื่อนเป็นแม่กอง แล้วได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนประเสริฐอักษรนิติ์ ต่อมาได้เป็นนายเวรแต่งตำราเรียน กรมศึกษาธิการ ครั้นถึงพ.ศ. ๒๔๓๖ เป็นผู้ช่วยกรมศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๔๓๙ ได้เป็นปลัดกรมศึกษาธิการ ต่อมาอีกปีหนึ่งโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนเป็นหลวง ในราชทินนามเดิม พ.ศ. ๒๔๔๕ เป็นผู้ช่วยแต่งตำราเรียน กรมราชบัณฑิต แล้วได้เป็นปลัดกรมราชบัณฑิต ใน พ.ศ. ๒๔๔๖ ครั้น พ.ศ. ๒๔๔๘ เป็นเจ้าพนักงานสำรวจพระไตรปิฎก หอพระมณเฑียรธรรมและหอพระสมุดวชิรญาณ ถึงพ.ศ. ๒๔๕๑ เป็นข้าหลวงธรรมการ แล้วโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระปริยัติธรรมธาดา เจ้ากรมราชบัณฑิตขวา กรมธรรมการ ในรัชกาลที่ ๖ เป็นอาจารย์ตรี กรมศึกษาธิการ ครั้น พ.ศ. ๒๔๖๑ โปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนเป็นพระยาในราชทินนามเดิม และได้เป็นพนักงานคัมภีร์ชั้น ๒ ถึงพ.ศ. ๒๔๖๖ เป็นปลัดกรมราชบัณฑิต ถึงแก่กรรมวันที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๙ อายุได้ ๖๔ ปี

๘ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับสมเด็จพระเทพศิรินทรา บรมราชินี พระนามเดิม สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ พระราชสมภพวันอังคารที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๓๙๖ ในรัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ เฉลิมพระนามกรมเป็น กรมหมื่นพิฆเนศวร-สุรสังกาศ แล้วเลื่อนเป็นสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนพินิตประชานาถ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๐ ทรงกำกับราชการกรมมหาดเล็ก กรมพระคลังมหาสมบัติ และกรมทหารบกวังหน้า เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ ทรงพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ฯลฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคตวันเสาร์ที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ พระชนมพรรษา ๕๘ พรรษา

๙ หลวงนวกรณ์บรรณกิตย์ (ชม)

หลวงนวกรณ์บรรณกิจ นามเดิม ชม เริ่มเข้ารับราชการเป็นนายเวร แล้วได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น หลวงนวกรณ์บรรณกิจ มีตำแหน่ง

ราชการในกระทรวงโยธาธิการ เมื่อวันที่ ๑๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๙ แล้วเป็นสมุหบาญชีใหญ่ เวรบาญชีเบิกจ่าย ในกระทรวงโยธาธิการ ถึงแก่กรรมวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๒

๑๐ หลวงอินทรมนตรี (เขจร)

หลวงอินทร์มนตรีศรีจันทกุมาร นามเดิม เขจร บุรณศิริ เป็นบุตรพระยาธรรมจรรยานุกูลมนตรี (จำเริญ บุรณศิริ) เกิดเมื่อวันที่ ๑๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๖ ในวัยเด็กศึกษาในโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ และศึกษาภาษาอังกฤษที่โรงเรียนอัสสัมชัญ เริ่มเข้ารับราชการถวายตัวเป็นมหาดเล็กวิเศษอยู่เวรฤทธิ์ ครั้นพ.ศ. ๒๔๓๓ เป็นนายเวรวิเศษของรองเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ต่อมาพ.ศ. ๒๔๓๗ รับตำแหน่งเป็นเสมียนตรา ครั้นถึงพ.ศ. ๒๔๓๘ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น หลวงอินทร์มนตรีศรีจันทกุมารสมุห์ ตำแหน่งเจ้ากรมสรรพากรนอก พ.ศ. ๒๔๔๐ รับตำแหน่งเจ้ากรมสารบรรณ กระทรวงพระคลังฯ พ.ศ. ๒๔๔๒ เป็นปลัดกรม กรมเจ้าจำนวน ถึงแก่กรรมวันที่ ๒๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ อายุได้ ๓๗ ปี

๑๑ จมื่นสมุห์พิมาน (เจิม)

นามเดิม เจิม บุนนาค เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๕ เป็นบุตรเจ้าพระยาสุรวงศ์-ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) เรียนหนังสือไทยในสำนักพระครูสารานิยคุณ (พุฒ) วัดประยุรวงศาวาส เรียนหนังสืออังกฤษ ฟรีสกูล เกาะปีนัง รวม ๒ ปี เริ่มเข้ารับราชการเป็นมหาดเล็ก ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นนายพลพัน มหาดเล็กหุ้มแพร นายยามเวรฤทธิ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ แล้วเป็นจมื่นสมุหพิมาน ปลัดกรมพระตำรวจสนมทหารขวา วันที่ ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ แล้วไปเป็นข้าหลวงรักษาราชการเมืองสิงห์บุรี ต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนเป็นพระยาสิงหบุรานุรักษ์ ตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองสิงห์บุรี วันที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๐ แล้วย้ายไปเป็นผู้ว่าราชการเมืองระยอง ผู้ว่าราชการเมืองสวรรคโลก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ และ พ.ศ. ๒๔๕๑ ตามลำดับ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๖ โปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนเป็นพระยาศรีสัชชนาไลยบดี คงตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองสวรรคโลก วันที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ ภายหลังลาออกจากราชการ วันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๕

๑๓ กรมสมเด็จพระปวเรศวริยาลงกรณ์

พระนามเดิม พระองค์เจ้าชายฤกษ์ เป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาน้อยเล็ก เมื่อวันที่

๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๓๕๒ ทรงผนวชเป็นสามเณรมาแต่ในรัชกาลที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๖ ที่วัดมหาธาตุ ในรัชกาลที่ ๓ ได้เป็นพระราชาคณะ สถิต ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ครั้นรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นบวรรังษีสุริยพันธุ์ฯ เป็นเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร ครั้นถึงรัชกาลที่ ๕ ได้เลื่อนพระยศเป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศ-วริยาลงกรณ์ฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๖ ต่อมาได้ทรงรับมหาสมณุตมาภิเษกเป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมสมเด็จพระปวเรศวริยาลงกรณ์ บวรรังษีสุริยพันธุ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๔ ดำรงพระเกียรติยศเป็นสมเด็จพระมหาสังฆปรินายก ทั่วทั้งพระราชอาณาเขต สิ้นพระชนม์วันที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๕ พระชันษา ๘๔ ปี พระราชทานเพลิงพระศพ ณ พระเมรุท้องสนามหลวง วันที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๓ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ในรัชกาลที่ ๖ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔

๑๔ ขุนภัณฑลักษณ์วิจารณ์ (เชย)

นามเดิม เชย พลอยแก้ว เป็นบุตรพระสุรินทรามาตย์ (พลอย พลอยแก้ว) เริ่มเข้ารับราชการเป็นมหาดเล็กเวรฤทธิ์ ต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นขุนภัณฑลักษณ์วิจารณ์ มีตำแหน่งราชการในกรมศุลกากร ขึ้นกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๘ แล้วเลื่อนเป็นหลวงพินิจวิเทศภัณฑ์ ตำแหน่งปลัดกรมศุลกากรขวา วันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๑ ต่อมาได้เป็นเจ้ากรมกองสุรายาฝิ่น

หลวงพินิจวิเทศภัณฑ์ถึงแก่กรรมเมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐาน

ภาคผนวก ๒

มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา

ประวัติความเป็นมา

เมื่อวันที่ ๑๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๒ อันเป็นมงคลวโรกาสที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรม–ราชกุมารีทรงรับพระราชทานปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาจารึกภาษาตะวันออก) จากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน) โดยความร่วมมือของนักศึกษาและอาจารย์จาก มหาวิทยาลัยศิลปากรได้จัดพิมพ์หนังสือรวมพระฉายาลักษณ์จำหน่าย นำเงินรายได้ทูลเกล้าฯ ถวายเป็น กองทุนเริ่มแรกสำหรับเก็บดอกผล เพื่อพระราชทานเป็นทุนการศึกษาแก่เยาวชนผู้ขัดสนตามพระราชอัธยาศัย ซึ่งได้พระกรุณาพระราชทานชื่อทุนว่า “ทุนสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา”

ต่อมาได้มีผู้มีจิตศรัทธาร่วมบริจาคสมทบเพิ่มขึ้น เห็นควรขยายโครงการทุนพระราชทานเพื่อการศึกษา ให้มั่นคงกว้างขวางขึ้น จึงดำเนินการจดทะเบียนเงินกองทุนดังกล่าวขึ้นเป็นมูลนิธิ และได้รับพระราชานุญาต ให้ใช้ชื่อว่า “มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา” ตามชื่อทุนเดิมที่ได้รับพระราชทานแล้ว ทั้งยังทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ รับเป็นองค์อุปถัมภ์ของมูลนิธิฯ ด้วย

มูลนิธิฯ ได้เริ่มให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียนและนักศึกษาทุกระดับที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ ตั้งแต่ประถมศึกษา ถึงระดับอุดมศึกษา โดยเริ่มให้ทุนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ จนถึงปัจจุบัน ได้ให้ทุนการศึกษาไปแล้วเป็นจำนวนมาก

กองทุนมูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา มีรายได้จากการบริจาคและจากการจัดพิมพ์พระราชนิพนธ์ ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เมื่อเสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศต่าง ๆ นอกจากนี้ มูลนิธิฯ ได้จัดทำและจัดพิมพ์นามานุกรมต่าง ๆ ออกเผยแพร่ เช่น นามานุกรมวรรณคดีไทยและนามานุกรม พระมหากษัตริย์ไทย เป็นต้น

พระนามและรายนามคณะกรรมการ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี	**องค์อุปถัมภ์มูลนิธิฯ**
ท่านผู้หญิงมนัสนิตย์ วณิกกุล	ที่ปรึกษาคณะกรรมการ
ท่านผู้หญิงนราวดี ชัยเฉนียน	ประธานกรรมการ
นายธารินทร์ นิมมานเหมินท์	รองประธานกรรมการ
คุณหญิงแสงเดือน ณ นคร	กรรมการ
รองศาสตราจารย์ ดร. คุณหญิงสุมณฑา พรหมบุญ	กรรมการ
คุณหญิงกษมา วรวรรณ ณ อยุธยา	กรรมการ
นายเดโช สวนานนท์	กรรมการ
ดร.สุวัฒน์ เงินฉ่ำ	กรรมการ
นายสมศักดิ์ วิราพร	กรรมการ
นายทรงฤทธิ์ รัตนดิลก ณ ภูเก็ต	กรรมการ
ดร.สมเกียรติ ชอบผล	กรรมการ
นางโฉมฉาย เหล่าสุนทร	กรรมการและเหรัญญิก
นางวัลลิยา ปังศรีวงศ์	กรรมการและผู้ช่วยเหรัญญิก
ศาสตราจารย์เกียรติคุณ คุณหญิงไขศรี ศรีอรุณ	กรรมการและเลขานุการ
นายสุพจน์ จิตสุทธิญาณ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิรัสสา คชาชีวะ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
คุณชวลี อมาตยกุล	กรรมการกิตติมศักดิ์
นางชญานุตม์ อินทุดม	กรรมการกิตติมศักดิ์
นางสาวอรวรรณ แย้มพลาย	กรรมการกิตติมศักดิ์
ดร.อภิชัย จันทรเสน	ที่ปรึกษาด้านกฎหมาย

องค์ที่ปรึกษากิตติมศักดิ์

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ที่ปรึกษา

ท่านผู้หญิงนราวดี ชัยเฉนียน

คณะผู้จัดทำ

บรรณาธิการที่ปรึกษา

พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒย์ เกษมศรี

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ คุณหญิงไขศรี ศรีอรุณ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพจน์ อัศววิรุฬหการ

นางโสมสุดา ลียะวณิช

คณะบรรณาธิการ

นางวิลาวัณย์ ทรัพย์พันแสน

นางสาวรัชนี ทรัพย์วิจิตร

นางสาวศิริพันธุ์ แย้มเมือง

นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ

นางอัจฉรา จารุวรรณ

นางสาวปัทมา เป้สกุล

ผู้ประสานงาน

นางสาวนฤมล ธรรมมานอก